

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro archeologii

Bakalářská práce

Darina Vnoučková

Středověké kostely na Benešovsku v sídelních souvislostech

Medieval churches in Benešov region in the settlement context

Praha 2015

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Ivo Štefan, Ph.D.

Za výběr tohoto krásného tématu, vedení a pomoc při tvorbě bakalářské práce bych zde chtěla poděkovat mému vedoucímu PhDr. Mgr. Ivu Štefanovi, Ph. D. Vřelý dík dále patří mému konzultantovi Mgr. Zdeňku Neustupnému, který mi poskytl cenné rady a především mi pomohl s tvorbou map na základě mnou dodaných podkladů. Dále děkuji za podporu konzultace Mgr. Petru Hrubému, Ph. D. Nakonec bych chtěla poděkovat svým přátelům a především mé rodině, mamince a bratrovi, kteří mi byli po celou dobu tvoření této práce velkou oporou.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia, či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 26. července 2015

Abstrakt

Předkládaná bakalářská práce se věnuje vztahu mezi osídlením v okrese Benešov od raného do vrcholného středověku a tamními románskými a gotickými kostely. Nevynechává také cesty, jejichž trasy v raném a vrcholném středověku měly také vliv na osídlování. Stěžejní částí práce jsou dva katalogy: katalog lokalit s archeologickými nálezy a katalog kostelů. První katalog, tedy katalog pokud možno všech lokalit s archeologickými nálezy od raného středověku do starší fáze vrcholného středověku, je zároveň doplněn o lokality, které sice leží mimo vytyčenou oblast, ale ke zdejšímu osídlení mají nějaký vztah. Na jeho základě byly vytvořeny mapy, které zobrazují osídlování území okresu v jednotlivých obdobích. Tento obrázek doplňuje svědectví písemných pramenů, které bezprostředně souvisejí s majetkovou držbou panovníka, církve, (rané) šlechty a následně šlechtických rodů. Druhý katalog představuje podrobný popis dosud registrovaných a možných románských a gotických kostelů. O něj se opírají mapy, zobrazující jejich výstavbu v jednotlivých obdobích. Kvůli jejich často problematické dataci je více prostoru věnováno oběma stavebním slohům a datačním oporám. Jelikož se stavební sloh šířil hlavně prostřednictvím stavebních hutí klášterů a kanonií, jsou také blíže popsány ty, které se mohly podílet na stavbách zdejších kostelů. Součástí práce je také charakteristika kostelů a jejich funkce, rozbor lokalit s kostely s využitím písemných pramenů a archeologických nálezů a vytipování míst pro potenciální povrchové sběry.

Klíčová slova: Benešovsko, románské kostely, gotické kostely, archeologie, osídlení, raná šlechta, regionální studie

Abstract

This Bachelor's thesis is about relationship between Early- to High Middle Ages settlements and Romanesque and Gothic churches located in the Czech county Benešov. It is also focused on roads and their Early- to High Middle Ages placement that had an impact on the settlement of this region. Pivotal part of this thesis consists of two catalogues: the Catalogue of Archeological Sites and the Catalogue of Churches. The first catalogue provides a summary of all discovered archeological sites with findings from Early Middle Ages to early phase of High Middle Ages. They are supplemented with archeological sites which are located outside of the demarcated area, but are simultaneously closely related to the settlement of the region. Data from the Catalogue of Churches were used to creation of maps which are depicting the settlement of the region in different time periods. The whole picture is completed with evidence from written sources that are closely related to ruler's, catholic church's, early nobility's and later noble families' possession of properties. The second catalogue contains detailed description of all discovered (and assumed) churches from Romanesque and Gothic periods. Information from the catalogue are visualized in maps that picture their construction in different eras. Due to frequent problem with dating, analysis of both architectural styles and dating supports received an adequate attention. Because both architectural styles spread thanks to monasteries and canons, the thesis closely describes such places that possibly might participated on construction of local churches. Characteristics of various churches and of their unique roles, analysis of their locality based on written sources and archeological finds, and selection of places for possible surface collection is also part of the thesis.

Keywords: Benešov region, romanese churches, gothic churches, archeology, settlement, early gentry, regional study

Obsah

Seznam použitých zkratk	9
ADČ Archeologická databáze Čech	9
ARÚ AV ČR Archeologický ústav Akademie věd České republiky	9
AÚ ČSAV Archeologický ústav Československé akademie věd	9
ČSPSČ Časopis Společnosti přátel starožitností	9
GRSD Generální ředitelství silnic a dálnic	9
HM Hornické muzeum	9
KSSPPOP Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody	9
M Muzeum	9
MM Městské muzeum	9
MVČ Muzeum východních Čech	9
NM Národní muzeum	9
NO novověk	9
NPÚ ÚP Ústřední pracoviště Národního památkového ústavu	9
NZ Nálezová zpráva	9
OM Okresní muzeum	9
PSSPPOP Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody	9
RS.3 střední doba hradištní	9
RS.4 mladší doba hradištní	9
RS.4/VS.1 pozdní doba hradištní	9
RS.hra doba hradištní	9
S. středověk	9
SA Státní archiv	9
SAU Státní archeologický ústav	9
SPÚ Státní pozemkový úřad	9
SÚRPMO Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů	9
ÚAPPSC Ústav archeologické památkové péče	9
VS vrcholný středověk	9
ZAV záchranný archeologický výzkum	9
ZSO zaniklá středověká osada	9
ZSV zaniklá středověká vesnice	9

1.	Úvod.....	10
2.	Vymezení oblasti	12
3.	Přírodní podmínky	13
3.1	Geologie a geomorfologie	13
3.2	Vodstvo.....	15
3.3	Podnebí	17
3.4	Půdy	17
3.5	Nerostné suroviny	18
3.5.1	<i>Horniny a produkty jejich zvětrávání, minerály .....</i>	<i>18</i>
3.5.2	<i>Rudy barevných a nebarevných kovů.....</i>	<i>19</i>
3.6	Vegetační poměry	22
4.	Historie bádání	25
4.1	Výzkumy a muzea	25
4.2	Vývoj názorů na středověké osídlení okresu	26
5.	Archeologické nálezy v okr. Benešov a přilehlém okolí.....	36
5.1	Časně slovanské období, starší a střední doba hradištní.....	37
5.2	Mladší doba hradištní.....	39
5.3	Pozdní doba hradištní.....	42
5.4	Doba hradištní a raný středověk	44
5.5	Vrcholný středověk.....	45
5.6	Pozdní doba hradištní a vrcholný středověk	47
5.7	Hypotéza o postupu osídlení.....	47
6.	Svědectví písemných pramenů	49
6.1	Typy pramenů pro studium majetkové držby do konce 13. století.....	49
6.1.1	<i>Legendy, kroniky a letopisy.....</i>	<i>49</i>
6.1.2	<i>Listiny, akta a úřední knihy.....</i>	<i>50</i>
6.2	Obraz majetkové držby v okr. Benešov	51
6.2.1	<i>Panovník.....</i>	<i>52</i>
6.2.2	<i>Církev.....</i>	<i>61</i>
6.2.3	<i>Šlechta.....</i>	<i>76</i>
7.	Dálkové a místní cesty	100
7.1	Tzv. Rakouská cesta	100
7.2	Linecká stezka.....	101
7.3	Vitorazská stezka	102

7.4	Gmundská stezka	103
7.5	Cesty na bývalém Neveklovsku a Voticku	104
7.6	Spojení s Prahou a Kouřimí	105
7.7	Tzv. Pražsko-jihlavská stezka a jiná spojení s Moravou	107
7.8	Další možné cesty	109
8.	Sakrální stavby	110
8.1	Charakteristika	110
8.2	Počátky kostelů na venkově	110
8.3	Funkce	111
8.4	Patrocinia čili zasvěcení	116
8.5	Papežské desátky	116
8.6	Poloha sakrálních staveb	117
8.6.1	<i>Poloha v rámci krajiny</i>	117
8.6.2	<i>Poloha vzhledem k sídlišti</i>	117
8.7	Vztah „kostelních“ a „nekostelních“ pohřebišť	119
8.8	Vztah k feudálním sídlům	120
8.9	Architektura, výstavba a datace kostelů	121
8.9.1	<i>Stavby a stavební sloh</i>	121
8.9.2	<i>Předrománský sloh v Čechách</i>	122
8.9.3	<i>Vznik a vývoj románského slohu a jejich výskyt v Čechách</i>	124
8.9.4	<i>Venkovské kostely</i>	132
8.9.5	<i>Tzv. klášterní stavební okruhy a tzv. královská hut'</i>	146
9.	Rozbor středověkých kostelů v okr. Benešov	165
9.1	Datace	165
9.2	Poloha kostelů v krajině	168
9.3	Poloha kostelů v rámci sídliště	169
9.4	Poloha sakrálních staveb vzhledem k sídlům elit	170
9.5	Patronátní práva ke kostelům	172
9.6	Papežský desátek	172
9.7	Kostely, písemné prameny a archeologické nálezy	173
9.8	Lokality s možným povrchovým sběrem	174
10.	Závěr	176
11.	Seznam pramenů, zpráv a literatury	179
12.	Seznam příloh	231

Přílohy	233
---------------	-----

Seznam použitých zkratk

ADC	Archeologická databáze Čech
ARÚ AV ČR	Archeologický ústav Akademie věd České republiky
AÚ ČSAV	Archeologický ústav Československé akademie věd
ČSPSČ	Časopis Společnosti přátel starožitností
GŘSD	Generální ředitelství silnic a dálnic
HM	Hornické muzeum
KSSPPOP	Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody
M	Muzeum
MM	Městské muzeum
MVČ	Muzeum východních Čech
NM	Národní muzeum
NO	novověk
NPÚ ÚP	Ústřední pracoviště Národního památkového ústavu
NZ	Nálezová zpráva.
OM	Okresní muzeum
PSSPPOP	Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody
RS.3	střední doba hradištní
RS.4	mladší doba hradištní
RS.4/VS.1	pozdní doba hradištní
RS.hra	doba hradištní
S.	středověk
SA	Státní archiv
SAU	Státní archeologický ústav
SPÚ	Státní pozemkový úřad
SÚRPMO	Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů
ÚAPPSČ	Ústav archeologické památkové péče
VS	vrcholný středověk
ZAV	záchranný archeologický výzkum
ZSO	zaniklá středověká osada
ZSV	zaniklá středověká vesnice

1. Úvod

Okres Benešov, obklopený ze tří stran řekami Sázavou, Vltavou a Želivkou, je přitažlivý zejména svou přírodou, bohatými středověkými památkami a historií. Přesto je z hlediska archeologie ještě dnes spíše podceňovaný, a tedy nesoustavně prozkoumaný. Obvykle je kvůli svému krajinnému rázu považován za nepříliš úrodný, periferní kraj na pomezí jižních Čech, který v minulosti příliš nelákal k osídlení. V literatuře lze najít stále se opakující hypotézy o průběhu osídlení, které však pracují převážně se stavem archeologického bádání na konci 70. let 20. století.

Hlavním úkolem této práce je hledání vztahu mezi osídlením a románskými a gotickými kostely od raného do vrcholného středověku. Bylo proto nezbytné vytvořit katalog pokud možno všech lokalit s archeologickými nálezy od raného středověku do starší fáze vrcholného středověku. K lepšímu pochopení souvislostí byl tento katalog doplněn o lokality, které sice leží mimo vytyčenou oblast, ale ke zdejšímu osídlení mají nějaký vztah. Na základě katalogu následně vznikly mapy, které zobrazují osidlování kraje v průběhu jednotlivých období.

Výsledný obrázek doplňuje svědectví písemných pramenů, souvisejících bezprostředně s majetkovou držbou panovníka, církve, (rané) šlechty a následně jednotlivých šlechtických rodů. Kvůli bližšímu pochopení situace tyto subjekty blíže charakterizují. Na podobu osídlení okresu měly vliv také dálkové a regionální cesty, jejichž možným trasám ve středověku se v práci věnuji. Jedním z hlavních úkolů práce bylo vytvoření podrobného, aktuálního katalogu románských a gotických kostelů. K jednotlivým kostelům je v katalogu uvedena jejich poloha v krajině, první písemná zmínka, jejich patron či patronové, výše papežského desátku, které musely odvádět farnosti, datace a pokud existovalo v okolí feudální sídlo, je rovněž popsáno. Součástí jsou samozřejmě zdroje, z nichž vycházím. Kostely jsou v katalogu popsány i po architektonické stránce.

Na základě tohoto katalogu byla vytvořena mapa, v níž jsou kostely odlišeny podle období. Samotné sakrální stavby podrobněji rozebírám. Kvůli často nejistému datování kostelů více prostoru věnuji románskému a gotickému stavebnímu slohu. Jelikož se stavební sloh šířil hlavně prostřednictvím stavebních hutí klášterů a kanonií, zabývám se blíže těmi, které se mohly podílet na stavbách zdejších kostelů. S využitím katalogu kostelů v práci blíže určuji jejich polohu v krajině, v rámci sídliště a vzhledem k sídlům elit, srovnávám výši papežského desátku odváděného farnostmi a následně se pokouším o srovnání těchto informací s výpověďmi z písemných pramenů a archeologickými nálezy, přičemž vycházím

opět z katalogu archeologických nálezů. V závěrečné kapitole shrnuji vývoj osídlení v okrese Benešov od raného do starší fáze vrcholného středověku na základě archeologických nálezů, písemných pramenů a sakrálních památek, dále majetkovou držbu a poznatky, ke kterým jsem došla rozbořem kostelů.

2. Vymezení oblasti

Okres Benešov, druhý největší okres v České republice s rozlohou 1475 km², se nachází v jižní části Středočeského kraje. Je předělem mezi střední a jižní částí Čech. Na západě sousedí s okresy Praha-západ a Příbram, na severu s okresy Praha-východ a Kutná Hora, na východě s okresem Havlíčkův brod a na jihu s okresy Pelhřimov, Tábor a Písek¹. Vnitřně se administrativně dělí na tři správní obvody obcí s rozšířenou působností: Benešov, Vlašim a Votice. Tyto oblasti lze také označit jako Benešovsko, Vlašimsko a Voticko.

Oblast okresu byla v minulosti administrativně roztržena do několika krajů² a mnoha panství, později do soudních a politických okresů³ (viz *Obr. 1-3*) (*Petráň a kol. 1985*, 9). Průběh hranic mezi dřívějšími okresy Sedlčany a Votice a mezi okresy Sedlec a Votice podrobně popsal Č. Habart (*Habart 1925*, 23-24). Již ve vrcholném středověku bylo území okresu společně se správním obvodem Sedlčany (dříve okresy Sedlčany a Sedlec) na Příbramsku přirozeným regionem, ohraničeným na Z středním tokem řeky Vltavy, na S a V středním a dolním tokem řeky Sázavy, na jihu Z-V průběhem Krásnohorské a Sedlecké vrchoviny a přibližně dnešní jv. hranicí okresu⁴ až k řece Želivce (*Nový 1979*, 141).

---

¹ https://www.czso.cz/csu/xs/charakteristika_okresu_benesov

² Menší část Čáslavského, podstatnou část Vltavského a severní část Bechyňského kraje (*Petráň 2011*, 17-18).

³ Benešov, Dolní Kralovice, Mladá Vožice, Neveklov, Vlašim, Votice.

⁴ Jv. hranici zčásti tvoří Blažejovický potok, který se vlévá zprava do Želivky jv. od Snětu.

3. Přírodní podmínky

J. Petrání oblast okresu nazývá lesnatou pahorkatinou s nadmořskými výškami asi mezi 300–600 m, převážně kolem 400 m. Tato krajina měla tvořit jakési „přechodné“ pásmo mezi nížinným krajem a horami co do úrodnosti, produktivity a sociální skladby. Nebyla ani úplně chudá, ani zvláště úrodná. I později zůstala převážně „vnitřní periferií“ (Petrání 2011, 18).

3.1 Geologie a geomorfologie

Na území okresu se vyskytují tři geologické útvary Českého masívu. Velkou část tvoří středočeský pluton⁵ (Benešovsko a Neveklovsko), české moldanubikum⁶ a menší část na SV kutnohorské krystalinikum⁷. Hranice mezi středočeským plutonem a českým moldanubikem probíhá od města Sázavy přes Divišov, Bílkovice, Kalamajku, Postupice, Žebrák u Bystřice, Jankov, Votice, Heřmanice, Přestavky u Sedlce a Libenice k Borotínu na Tábořsku (Petrání a kol. 1985, 13-15). V s. a z. části okresu se nacházejí tzv. středočeské metamorfované ostrovy (čerčanský, zbořenokostelecký, neveklovsko-netvořický a křečovický), což jsou izolované reliktů původního pláště proterozoických a spodně paleozoických hornin plutonu (Morávek et al. 1992, 80; Petrání a kol. 1985, 15).

Pro okres je zvláště typický kopcovitý terén s nadmořskou výškou většinou mezi 400–450 m (Petrání a kol. 1985, 22). Z hlediska geomorfologického členění spadá do provincie Česká vysočina, do Česko-moravské soustavy a na úrovni podsoustavy se dělí mezi žulovou Středočeskou pahorkatinu a rulovou Českomoravskou vrchovinu, které přirozeně dělí prolom blanické brázdy⁸. Středočeská pahorkatina se na území okresu dále dělí na celky Benešovská pahorkatina a Vlašimská pahorkatina. Českomoravská vrchovina sem zasahuje celkem Křemešnická vrchovina. Benešovská pahorkatina se nachází v sz. části Středočeské pahorkatiny. Je charakteristická silně rozčleněným erozně denudačním, tektonicky porušeným reliéfem s výraznými strukturními hřbety a suký, místy se skalními tvary zvětrávání a odnosu

---

⁵ Středočeský pluton je komplexem hlubinných vyvřelin, hlavně granodioritů až dioritů s amfibolem a biotitem (Petrání a kol. 1985, 14-15).

⁶ Základní horninou českého moldanubika je silimaniticko-biotitická pararula, v níž jsou vložky přeměněných hornin vyvřelého (hadec, amfibolity, usměrněné žuly) a sedimentárního původu (krystalický vápenec, křemeny, skarny) (Petrání a kol. 1985, 13).

⁷ Kutnohorské krystalinikum je tvořeno hlavně červenými dvojslídými ortorulami, jejich migmatity, svory a svorovými rulami, amfibolity, vzácně skarny, erlany a vápenci (Petrání a kol. 1985, 14).

⁸ Blanický prolom či brázda je příkopová propadlina S-J směru, křížená s V-Z směry, vyplněná uloženinami permokarbonu a dnes protkaná řekou Blanici. Probíhá od Českých Budějovic přes Votice k Českému Brodu, za nímž již končí. Hlavní zlom se táhne v. od Tábora přes Mladou Vožici (Jiroušek 1959, 118; Morávek et al. 1992, 27, 38; Petrání a kol. 1985, 15).

a se zbytky neogenních zarovnaných povrchů při sz. a s. okrajích a hluboce zaříznutými údolními Vltavy, Sázavy a jejich přítoků. Na území okresu zasahuje podcelkem Dobříšská pahorkatina (sv. část, střední výška 388,0 m, střední sklon 4°46', okrsky Netvořická vrchovina, Konopišťská pahorkatina, Ondřejovská vrchovina, Divišovská vrchovina). Vlašimská pahorkatina leží v sv. části Středočeské pahorkatiny. Je pro ni typický silně rozčleněný erozně denudační reliéf, který je navíc silně tektonicky porušen v oblasti blanické brázdy, dále výrazné strukturní hřbety a suky, hrástě a skalní tvary zvětrávání a odnosu. Na SV má hluboce zaříznutá údolí Sázavy, Blanice, Želivky a jejich přítoků. Na území okresu se dále dělí na podcelky Mladovožická pahorkatina (sv. část, střední výška 459,0 m, střední sklon 4°22', okrsky Jankovská pahorkatina, Blanická brázda, Načeradská vrchovina s nejvyšší bodem Velký Blaník s 632 m n. m. a Kácovská pahorkatina) a Votická pahorkatina (jz. část, střední výška 540,9 m, střední sklon 4°41', okrsek Miličinská vrchovina). Křemešnická vrchovina leží v z. části Českomoravské vrchoviny. Má vcelku monotónní reliéf, rozřezaný hlubokými údolními vodních toků. Její z. omezení tvoří dlouhý výrazný zlomový svah – tzv. Načeradecký sráz. Do okresu Benešov zasahuje svými podcelky Pacovská pahorkatina (z. část, střední výška 585,4 m, střední sklon 3°35', okrsek Řísnická vrchovina) a Želivská pahorkatina (sz. část, střední výška 481,1 m, střední sklon 4°11', okrsek Čechtická pahorkatina) (Demek et al. 1987, 106, 126-127, 164-165, 304, 394, 356, 547, 550, 580).

Nejvyšším vrchem okresu je vrch Mezivrata (kóta 712 m) v Miličinské vrchovině, nejnižším pak hladina Vltavy (222 m n. m.) u Nebřichu (Petráň a kol. 1985, 22-23). Ač se poměrně rovinatá krajina s nadmořskou výškou pod 400 m s povodím Tloskovského, Janovické a Konopišťského potoka sv. směrem k řece Sázavě snižuje až na 250 m n. m., některé vrcholy v s. části okresu přesto přesahují 500 m n. m. (Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 42; Petráň a kol. 1985, 23). Přibližně od Vojkova u Votic se postupně zvedá pás z výšky 500 m n. m. až k 650 m n. m. s. od Miličina (Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 42). V této Miličinské vrchovině v jz. části okresu můžeme nalézt vrchy Kalvárie (kóta 698 m), Babí hora (kóta 687 m), Džbány (kóta 688 m), Na kozině (kóta 678 m) a Větrov (kóta 676 m) (Petráň a kol. 1985, 23). Šířkově výraznější pás s výškami nad a kolem 500 m n. m. vystupuje z nejvyšších poloh mezi Miličínem a Budenínem po konopišťsko-chotýšanském, benešovsko-chotýšanském a částečně chotýšansko-blanickém rozvodí směrem k Sázavě až do její těsné blízkosti v povodí Křešického potoka. Je jen nepatrně narušen údolím řeky Chotýšanky (Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 42). Východně od řeky Blanice, jejíž údolí má nadmořskou výšku přibližně mezi 350–400 m, má krajina podobu množství táhlých svahů s hřbety a návršími

a jednotlivých vrchů, jejichž nadmořské výšky se pohybují v rozmezí přibližně od 500 přes 600 m (*Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 42; Maršíček 1923, 71; Petrůň a kol. 1985, 23*). Tato pahorkatina se dále k V zvolna svažuje k hluboce zaříznutému údolí řeky Želivky (*Petrůň a kol. 1985, 23*). Horský celek se rozkládá na rozvodí mezi řekami Blanící a Trnavou. Východně od Louňovic pod Blaníkem vybíhá poměrně úzký a vysoký (500 m n. m.) pás, na sever pak pás širší, ale výškově už ne tak výrazný (*Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 42*). Nejvyššími body tu jsou Velký Blaník u Louňovic pod Blaníkem a Holý vrch jv. od Načeradce, které mají totožnou nadmořskou výšku 632 m. Většina vrchů má nejčastěji nadmořskou výšku mezi 500–550 m. Nejnižšími místy jsou ústí Blanice do Sázavy (304 m n. m.) a údolí řeky Sázavy (u Českého Šternberka má 301 m n. m., u Poříčka asi 297 m n. m.) (*Maršíček 1923, 71-72*).

3.2 Vodstvo

Viz *Obr. 4*. Okres je ze Z a SZ ohraničen údolím řeky Vltavy, která teče od J na S, dále ze S, SV a V řekou Sázavou, ústící do Vltavy u Davle, a z JZ řekou Želivkou, jež se s. od Soutic zleva vlévá do Sázavy. Převážná část území okresu patří povodí Sázavy. K povodí Vltavy při z. hranici okresu patří jen asi 6 km široký pás, odkud k řece příkře stékají krátké vodní toky⁹ (*Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 41*). Charakter středního toku řeky Vltavy a řeky Želivky byl zcela pozměněn vybudováním Slapské přehrady na Vltavě (v l. 1949–54) a nádrže Švihov na Želivce (napouštěna v l. 1971–74) (*Petrůň a kol. 1985, 23*). Řeka Vltava původně tekla hlubokým a sevřeným údolím. Její spádové poměry nebyly vyrovnané – v profilu tvořila stupně, které výrazně ztěžovaly dřívější říční dopravu (*Boháč 1978, 10*). Střední tok řeky Sázavy má mírný spád a tvoří širší úseky. U Krhanic se mění v dolní tok s četnými peřejemi, tekoucí hlubokým údolím. Vyskytují se na něm četné peřeje. Řeka se opět klidní až za Pitkovicemi.

Území okresu je protkáno množstvím říček, potoků a potůčků, z nichž velký počet nenese žádný název. Jeho jz. část (Voticko) odvodňuje potok Mastník, který pramení sv. od Střezimíře a vlévá se do řeky Vltavy (nádrže Slapy) sv. od Kobylníků. Během svého toku (přibližně ve směru JV-SZ) přibírá zleva potoky Březina, Lovčický, Sedlecký a Lužnice (v okr. Příbram), zprava pak potoky Kladinský, Jalový, Smilkovský, Farandský, Bezmířský, Chrastava (v okr. Příbram) a Křečovický se s jeho pravostranným přítokem Vlkonickým

---

⁹ Potoky Mlačinský, Jablonský, Punčochářův, Třeblová a Krňanský.

potokem. Vodní toky na Benešovsku a zčásti na Voticku mají převážně směr víceméně S-J, na Vlašimsku směřují spíše na SV nebo na V. Větší toky na Benešovsku představují zleva doprava Janovický, Konopišťský a Benešovský potok. Levostrannými přítoky Janovického potoka, který pramení sz. od Votic a v Týnci nad Sázavou ústí do Sázavy, jsou od J na S např. potoky Nový, Maršovický, Tisem, Prostřední, Tloskovský¹⁰, Krusičanský a Chářovický. Pravostrannými přítoky jsou např. potoky Křešický, Slavkovský, Božkovický, Zahořanský, Nevačilský, Václavický a Srbínovský. Konopišťský potok, zvaný na horním toku také Bystrý, pramení v kotlině jv. od Hostišova u Votic. Tvoří dlouhé a úzké údolí a vlévá se do Sázavy v Poříčí nad Sázavou. Od J k S přibírá zleva potoky Srbický, Veselka, Oborní a Buková, zprava potoky Mladoušovský, Janovský, Lesní, Vyzradilský, Mokrolhotský, Helenka a Tužinka. Společně se svými přítoky vytváří kotlinu voticko-bystřickou (*Petráň a kol. 1985, 23*). Benešovský potok, který je z těchto toků nejkratší, pramení sv. od Kopanin a ústí do Sázavy jz. od Čerčan. Od J k S se do něj vlévají zleva potoky Baba a Muřetín, zprava pak potoky Pozovský, Budkovský, Myslíčský, Boušický, Okrouhlický, Žiňanský, Medunský a Čerčanský. Od ústí Benešovského potoka se směrem na V do řeky Sázavy vlévají potoky Drhlavský, Doubravice, Dubský a Borka. Vlašimsko je odvodněno řekou Blanicí, která pramení mimo okres, protéká širokou sníženinou blanické brázdy a vlévá se do Sázavy jv. od Českého Šternberka. Do Blanice od J k S ústí zleva potoky Strašický, Velišský, Polánecký, Domašínský, Chotýšanka, Senecký a Brtnický, zprava pak potoky Hrnčířský, Pravětický, Býkovický, Brodec, Částrovický, Orlina, Bolinský, Borecký, Pavlovický, Petřínský, Psářský a Malovecký. Ve v. a sv. části Vlašimska končí svůj tok v řece Sázavě potoky Štěpánovský¹¹, Dolický, Kácovecký, Šternovský, Katovka, Křešický¹², Dojetřický, Vodslivský, Vlkovecký a Bělčický. Do řeky Želivky (nádrže Švihov) se ve směru od J k S vlévají potoky Martinický, Blažejovický¹³, Šetějovický, Zahrádčický, Brzotický, Sedlický potok¹⁴.

---

¹⁰ Pramení sz. od Spolí a odvodňuje dřívější Neveklovsko.

¹¹ Jeho levostranným přítokem je Dalkovický potok.

¹² Jeho pravostranným přítokem je Drahňovická svodnice.

¹³ Jeho levostrannými přítoky jsou potoky Děkanovický a Vítonický.

¹⁴ Jeho levostranným přítokem je potok Meduán, pravostrannými přítoky jsou potoky Čechtický, Alberovický a Loketský.

3.3 Podnebí

Většina území okresu patří do mírně teplého a mírně vlhkého okrsku pahorkatinného rázu. Pouze *j.* část Benešovska, větší část Voticka a *j.* část Vlašimska spadá do mírně teplého a suchého okrsku (Tomášek 2007). Mírně teplá oblast se vyznačuje dlouhým, teplým a mírně suchým létem, krátkým přechodovým obdobím s mírně teplým jarem i podzimem a krátkou, mírně teplou a velmi suchou zimou s krátkým trváním sněhové pokrývky. Roční průměrná teplota se pohybuje mezi 7–8 °C. Převažují z. větry společně s větry vanoucími od JZ a SZ (Petráň a kol. 1985, 24-25). Údolí Sázavy a Vltavy má průměrně 8 °C (Boháč 1978, 11). O trochu teplejší (průměrná roční teplota mezi 8–9 °C) je malé území v *sz.* cípu okresu a mezi Čerčany a ústím Blanice do Sázavy. Výrazně studenější oblast (průměrná roční teplota mezi 6–7 °C) je v nejvyšších polohách *j.* části okresu v okolí Slavětína, v Miličínské vrchovině mezi Džbány a Meznem a v *j.* části vrchoviny Čertova břemene na *jz.* hranici okresu (Petráň a kol. 1985, 24). Počet letních dnů (teplota nad 25° C), důležitý pro dřívější uzrání zemědělských plodin, ještě v 70. letech 20. století činil v údolí Vltavy, Sázavy a v přilehlých kotlinách 50 dní v roce, ve vyšších polohách směrem k J klesal na 40 a 30 dní v roce. Lednové a mrazivé dny (teplota celý den pod bod mrazu), důležité pro přezimování ozimů, pokud jsou chráněny dostatečnou sněhovou pokrývkou, v *s.* části okresu činila 40 a v *j.* 50 dní. Sněhová pokrývka měla v *s.* části okresu průměrně mocnost 20 cm a výdrž 40 dní, v *j.* části průměrně mocnost 30 cm a výdrž 60 dní (Boháč 1978, 11-12). Průměrné ročně napadne většinou mezi 600–700 mm srážek, v sušší nejzápadnější části okresu mezi 500–600 mm (Petráň a kol. 1985, 24-25). Na Vlašimsku napadá nejvíce srážek kolem Načeradce (Maršíček 1923, 72).

3.4 Půdy

Na většině území okresu se vyskytují hnědé kyselé půdy. V oblasti Miličínské vrchoviny, v pásu Pacovské pahorkatiny *jv.* od Načeradce na JZ směrem k Mladé Vožici a dále a na Jizbickém kopci (kóta 600 m) *sz.* od Čechtice jsou dokonce tyto půdy silně kyselé. Hnědé půdy se surovými půdami se nacházejí kolem toků Vltavy, Sázavy a Želivky, Chotýšanky a Štěpánovského potoka, při pravých březích horních a středních toků potoků Janovického, Tloskovského, Brtnického a Čechtického a řeky Blanice a v širší oblasti kolem středního a dolního toku Mastníku, Konopištského potoka, středního a dolního toku Benešovského potoka a dolních toků Křečovického, Vlkonického a Janovického potoka. V Peceradech a v oblasti kolem nich a *s.* od Poříčí nad Sázavou jsou hnědé půdy s podzoly na

terasových uloženinách. Kolem Benešova lze najít illimerizované půdy s illimerizovanými půdami oglejenými. Pseudogleje s hnědými půdami oglejenými se nacházejí okolo Jankova a Olbramovic u Votic, na vrších sz. a jz. od Načeradce, v oblasti j. od Trhového Štěpánova (kopcovitá oblast okolo Javorníka, Keblova, Mnichovic a Strojetic) a z. od Vlašimi (oblast okolo Hradiště, Nesperské Lhoty, Polánky a Veliše), ve v. části městyse Divišova a v oblasti v. od něj (Měchnov) a okolo Kácovské Lhoty a Soušic. V sv. a jz. části Benešovska a na Vlašimsku (kromě menší části území na JV) jsou půdy převážně písčitohlinité, na zbytku území okresu převážně hlinitopísčité (Tomášek 2007).

Usazeniny permu v blanické brázdě jsou tvořeny hlinitým až jílovitým pískem. Na povrchu hadcového úseku u Dolních Kralovic vznikají mělké, kamenité a velmi suché půdy s vysokým obsahem hořčíku, chromu a niklu a nízkým obsahem vápníku, dusíku a fosforu. V údolí Sázavy se někde projevuje tzv. kaolinické zvětrávání žuly. Pokryvy sprašových hlín se vyskytují jen ostrůvkovitě v nižších polohách – zejména v říčních zákrutech. Výjimečná (např. v údolí Sázavy u Nespek) je pravá vápnitá spraš (Petráň a kol. 1985, 21-22). Podle tereziánského katastru na území okresu převládaly půdy nižších kvalit (Boháč 1978, 17).

3.5 Nerostné suroviny

3.5.1 Horniny a produkty jejich zvětrávání, minerály

Mezi Postupicemi, Popovicemi, Zvěstovem a na Velkém Blaníku se vyskytují větší vložky ortoruly, u Borovska hadcové těleso (Kratochvíl 1966, 80). Hadce se také drobně nacházejí u Popovic a Zlatých Hor. Amfibolity jsou k nalezení např. v. od Božetína, u Smilkova, mezi Čestínem a Zvěstovem, u Vlašimi, Českého Šternberka a u Strojetic. Usměrněné žuly (žuloruly, ortoruly) tvoří Velký a Malý Blaník (kóta 580 m), Křížovskou (kóta 580 m) a Javornickou Hůru (kóta 583 m) a Holý vrch (kóta 514 m) u Keblova. Krystalické vápence se nacházejí u Českého Šternberka, Vlašimi, Votic, Trhového Štěpánova a u Žibřidovic. Ložiska vápence byla objevena u Jinošova, Mezihoří a u Votic. Křemence se vyskytují u sv. Vojtěcha u Votic, u Vinné hory u Vyšetic, v okolí Čechtíc, Tehova a Všechlap nad Blanicí. Skarnové rohovce lze najít u Kladrub a Zlatých Hor. Svorové pásmo se táhne v několik kilometrů širokém pásu j. od Vlašimi. Štěrky a písky se zvláště nápadně vyskytují na řece Sázavě a některých jejích přítocích (Petráň a kol. 1985, 13-14, 21-22). Malé naleziště bílého mramoru se nachází u Českého Šternberka, kde bylo dříve těženo (Maršíček 1923, 74;

Petráň a kol. 1985, 22). Ložiska tuhy byla nalezena u Psář u Vlašimi a u Křížova (*Maršíček 1923, 73-74; Petráň a kol. 1985, 22*).

Pro kamenické a stavební práce byl dostatek vhodného kamene v z. části okresu (*Petráň a kol. 1985, 22*). Významným zdrojem stavebního kamene byly pravděpodobně také permské arkózovité pískovce u Nesperské Lhoty jz. od Vlašimi – v lese Kladina jsou terénní relikt dávných lomů (*Novák 1991, 73, 82*).

3.5.2 Rudy barevných a nebarevných kovů

Okres je na rudní výskyty a ložiska poměrně chudý na rozdíl od sousedních okresů. Téměř veškeré výskyty rud se váží na středočeský pluton. Jsou situovány přímo na něm, nebo ve starších útvech při styku s ním. Mají podobu žilníku, žil nebo impregnací. U vodotečí zastupují druhotný typ výskytu také rýžoviska (*Kratochvíl 1966, 80*). Poměrně početná jsou ložiska železných rud, a to zejména v sz. části okresu. Ložiska skarnů se železnými rudami¹⁵ se obzvláště soustřeďují v širším okolí Čerčan¹⁶. Limonit se vyskytuje na Voticku v okolí Vrchotových Janovic a na Vlašimsku u Louňovic pod Blánkem na vrchu Hřívý (*Kratochvíl 1958, 277*). Železná ruda byla zjištěna v Kuňovicích u Malovid, ve Studeném u Dolních Kralovic a ve Slověnicích u Divišova (*Bárta 1991, 63; Kratochvíl 1966, 85, 89*). Ložiska pyritu, obsahující také podíl zlata a mědi, se koncentrují v pásu mezi Neveklovem a Konopištěm (*Kratochvíl 1960, 260*). V okolí Týnce nad Sázavou je taktéž četný výskyt pyritu či pyrhotinu (*Kratochvíl 1962, 104; Kratochvíl 1963, 364-365, 438*). V Choceradech je doložen pyrit a v Dlouhém Poli u Benešova pyrhotin v amfibolovci (*Kratochvíl 1958, 326-327; Kratochvíl 1962, 203-204*). Pyrit byl zjištěn také u obce Březina ssv. od Louňovic pod Blánkem (*Kratochvíl 1957, 175*).

Na území okresu nenajde tak bohatá zlatonosná ložiska jako ve středním Povltaví a Pootaví. Hlavní oblastí endogenní zlatonosné mineralizace je oblast středočeského plutonu,

---

¹⁵ Izolovaně se vyskytují v moldanubiku, kutnohorském krystaliniku a na kontaktu středočeského plutonu s metamorfovanými ostrovy. Obsahují hlavně magnetit a na některých místech i příměs polymetalických rud (*Kratochvíl 1966, 505-506*).

¹⁶ Mezi Vranovem a Bezděkovem se probíhá impregnační poruchová zóna s bohatě vtroušeným magnetitem, těžným v 18. století (*Kratochvíl 1957, 69; Kratochvíl 1966, 89*). S. od obce Soběhrdy na vrchu Střemoch je několik limonitových žil poměrně malé mocnosti. U obce Mezihoří je několik výskytů ložisek limonitu, která byla dobývána (*Kratochvíl 1966, 85-86, 88*). Ložiska limonitu jsou doložena na z. úbočí vrchu Čistec a na cestě z Přestavlk do Čerčan a v Doubravicích na kopci Borka. Na SZ od obce jsou pozůstatky starého dolování (*Kratochvíl 1957, 291, 346*). Bohaté kusy limonitu jsou také v sz. úpatí kopce Vepří u Přestavlk a téměř bezvýznamná v žilách jv. od obce „Na záhvězdě“ (*Kratochvíl 1962, 260; Kratochvíl 1966, 87*). Ložiska limonitu se nacházejí v Podmračí (*Kratochvíl 1962, 191*).

kde výskyt zlata ve formě žil, žilníků a kyzů souvisí převážně s průběhem tektonických švů jako na Sedlčansku. Ložiska zlata se vyskytují také u metamorfovaných ostrovů středočeského plutonu (Morávek *et al.* 1992, 26, 38). Primární ložiska jsou na Benešovsku nečetná, vyskytují se v sz. cípu okresu v širším okolí soutoku Sázavy s Vltavou¹⁷. Na Voticku se nacházejí ložiska zlata a wolframu (Morávek *et al.* 1992, 27). J. od Vojkova u Vrbovského potoka byly těženy zlatonosné křemenné žíly s vtroušeným arsenopyritem (Kratochvíl 1966, 89; Morávek *et al.* 1992, 81).

V oblasti moldanubika jsou ložiska a výskyty zlata mnohem více rozptýlena. Převažují zejména exogenní výskyty zlata a výskyty na ostatních mineralizacích. Ložiska zlata ve formě křemenných žil a žilníků jsou vázána převážně na blanickou brázdou, v níž jsou zlaté a stříbrné mineralizace žilného, žilníkového a impregnačního typu i žilná polymetalická ložiska s nízkými obsahy zlata (Morávek *et al.* 1992, 26, 105, 112). Polymetalická ložiska se vyskytují v okolí Českého Šternberka a Louňovic pod Blaníkem (Kratochvíl 1966, 525). Nejvýznamnějším polymetalickým ložiskem zlatonosných křemenných žil je Roudný u Libouně¹⁸, na němž se zřejmě počalo dolovat ve 14. století, ale intenzivnější práce probíhaly až od poloviny 18. století (Morávek *et al.* 1992, 112-113). Důl v Roudném byl často zaměňován s významným dolem v Kamberku (dříve Zlaté Hory) u Mladé Vožice, jehož zlatonosnost byla objevena již ve 13. století (Kratochvíl 1960, 170). Pravděpodobně větší rozšíření zlatonosného zrudnění, než je omezený prostor dnes známého ložiska (Morávek *et al.* 1992, 115), snad dokládají četné pozůstatky po dolování v okolí Roudného¹⁹. Dolováno snad bylo v Benici u Týnce nad Sázavou (Bárta 1991, 57). Další zlatonosná oblast se rýsuje mezi Vlašimí a Trhovým Štěpánovem (Kratochvíl 1964, 159). V Trhovém Štěpánově se ve 14. století připomínají doly na zlato, které zajišťoval kutnohorský mincmistr Martin Rotlev. Doly, opuštěné před r. 1390, měly je ještě poměrně nedávno dokládat zbytky zřícené štol (Bárta 1991, 63; Mattauch 1937, 136). Patrně právě ve Všchlapech nad Blaníci se do

---

¹⁷ Zlatonosné křemenné žíly se vyskytují v obci Křečovice, odkud na Z byly těženy, a v Teletíně u Netvořic (Kratochvíl 1963, 364-365; Morávek *et al.* 1992, 80). U Nahorub bylo kutáno zlato (Bárta 1991, 61; Kratochvíl 1966, 86). V okolí Neveklova na těžbu zlata upozorňují místní názvy a také četné dolíky. S. od obce se tyčí vrchu Ruda s četnými strouhami (Kratochvíl 1961, 365-366). Na poli „v šachtách“ u obce Benice nedaleko Neveklova jsou propadliny (Kratochvíl 1957, 51).

¹⁸ Ložisko je omezeno třemi vzájemně se protínajícími poruchami a tvořeno bohatě rozvětveným žilníkem s přechodem do impregnací. Hranice žilníků (pokud není tektonického rázu) je neostrá (Morávek *et al.* 1992, 113-114).

¹⁹ S. od Zvěstova probíhají v katastrálních tratích Říště a Stříbrnice rudní polymetalické žíly, na kterých bylo v minulosti dolováno (Bárta 1991, 63; Kratochvíl 1966, 90). Polymetalické rudy byly zjištěny na vrchu Hřívý u Louňovic pod Blaníkem (Bárta 1991, 59). U Kondrace se prý ještě ke konci 18. století nacházely staré haldy po dolování zlata a stříbra (Kratochvíl 1966, 84-85). V lese u obce bylo nalezeno staré horní dílo (Bárta 1996, 253). Na tzv. Gránově vrchu u Částrovic jsou pozůstatky po dolování poblíž zaniklé středověké tvrze Machlov. Další stopy dolování jsou v údolí potoka Brodec pod Blaníkem (Bárta 1991, 66, 68-69).

zástavy králem Janem Lucemburským dolovalo zlato (*Bárta 1991*, 64; *Kratochvíl 1964*, 231). Další pozůstatky dolů se nacházejí v okolí Předbořic u Kamberka (*Bárta 1991*, 62).

Okres je zato poměrně bohatý na exogenní akumulace zlata, které jsou nejrozsáhlejší v kvartérních uloženinách. Zlato se vyskytuje jak ryzí, tak vázané na rudní a jílovité minerály a organické komplexy. Významnější akumulace se váže zvláště na ložisko Roudný (*Morávek et al. 1992*, 142). Stopy rýžování zlata, které na rozdíl od hornictví nevyžadovalo žádné znalosti, jsou ještě dnes patrné na některých místech podél řeky Sázavy od Davle až po Český Šternberk (zvláště na jejím dolním toku), podél řeky Blanice až k jejímu ústí do Sázavy, podél Mastníku a Martinického potoce a řeky Želivky (*Kratochvíl 1957*, 86; *Kratochvíl 1961*, 206; *Kratochvíl 1963*, 11-12, 339; *Morávek et al. 1992*, 143, 583). Na Benešovsku jsou pozůstatky rýžovišť dokumentovány v Bystřici u Benešova a u dnes již zatopené osady Královská, dále v Benici u Neveklova, Březině u Louňovic pod Blánkem, v Dolní Lhotě u Načeradce, na pozemcích Sázavského kláštera²⁰, u Libouně²¹, mezi Mezmem a Stupčicemi u Miličína a od nich k Vestci, u Řísnice u Načeradce, Trhovém Štěpánově²², v okolí Vlašimi²³, Všechlapech nad Blanicí a v již zatopené části Živohoště (*Bárta 1991*, 62-63, 65; *Kratochvíl 1957*, 51, 175; *Kratochvíl 1961*, 49, 221; *Kratochvíl 1963*, 345; *Kratochvíl 1964*, 126, 231; *Kratochvíl 1966*, 83, 85). Rýžovalo se snad také u Neveklova (*Kratochvíl 1961*, 365-366). Dlouhodobé rýžování pravděpodobně také zde až na výjimky doznívalo ve 14. století, zejména kvůli konfliktům s pozemkovými vlastníky (*Kořan 1974*, 31).

Na ložiska stříbra je území okresu poměrně chudé. Vyskytují se jen izolovaně. Mezi Komorním Hrádkem a Sázavou se měly nacházet doly na stříbrnou a olověnou rudu a přímo v Komorním Hrádku se snad od poloviny 17. století dolovalo stříbro (*Bárta 1991*, 60; *Kratochvíl 1966*, 85). Na Stříbrném u Českého Šternberka byly těženy rudy stříbra, olovo a zinek (*Kratochvíl 1963*, 339). Stříbrná ruda měla být prý dobývána v Křivsoudově (*Kratochvíl 1960*, 375). Ložiska mědi nejsou v okrese téměř zastoupena. Vyskytují se mezi Neveklovem a Konopištěm. Drobné kousky surové mědi, nalezené v 60. a 70. letech 20. století, nepřímo dokazují dolování měděných rud pod Velkým Blánkem (*Bárta 1996*, 253; *Kratochvíl 1957*, 87).

---

²⁰ Zlato rýžovalo koncem 16. století a poté odvádělo do pražské mincovny (*Kratochvíl 1960*, 221; *Kratochvíl 1963*, 12-13).

²¹ V údolí potoka mezi dvorem Ramena a myslivnou jz. od Labů (*Bárta 1991*, 61; *Kratochvíl 1966*, 81).

²² Rýžováno kolem r. 1382.

²³ Dle zprávy z r. 1382.

3.6 Vegetační poměry

Podle Geobotanické mapy ČSSR (*Obr. 5–6*) se měly nacházet luhy a olšiny (AU)²⁴ při středním toku řeky Sázavy až za Ledce a při jejím dolním toku od Pitkovic až po ústí do Vltavy. Rozkládaly se mezi Štěchovicemi a Davlí a dále při Janovickém potoce (úsek od Vrchotových Janovic po jeho soutok se Srbinovským potokem *j.* od Týnce nad Sázavou) a při většině jeho přítocích, při horním a středním toku Křečovického potoka (od rybníka Vojkovák u Minartic po Zhorný) a některých jeho přítocích, při Konopištském potoce (kromě úseku od Potočin *j.* od Poříčí nad Sázavou po Konopiště, kromě části horního toku po Ameriku) a některých jeho přítocích, při Benešovském potoce (úsek *j.* od Horního Podhájí až k ústí do Sázavy) a několika přítocích, při horním a středním toku Křešického potoka po jeho soutok s Ostředeckým potokem, při Kozmickém potoce v úseku po Ostředek a při levostranných přítocích Křešického potoka po stranách Teplýšovic, při Blanici (kromě části toku za Radonicemi po její ústí do Sázavy, kromě úseku v jejím ohbí za Novým mlýnem) a při množství jejích přítoků, při Dalkovickém a Štěpánovském potoce a některých jeho přítocích, při Sedlickém potoce a jeho přítocích, při Martinickém potoce a jeho přítocích, při Chotýšance (úsek od Tradovic po Mladovice a od rybníku Papírníku za Postupicemi až k jejímu ústí, kromě části toku kolem Bílkovic) a vícero přítocích, částečně při horním, středním a dolním toku potoka Mastník a jeho některých přítocích, při horním a částečně středním toku Křečovického potoka (po Zhorný), při Vlkonickém potoce kromě jeho nejdolnějšího toku a při jeho pravostranném přítoku kolem Zádolí a při horním a středním toku potoka Třeblová. Dále se nacházely kolem řeky Želivky, při Blažejovickém a Děkanovickém potoce, při Tomickém potoce a jeho levostranném přítoku a při Martinickém potoce a jeho přítoku Suchém potoce.

Dubohabrové háje (C)²⁵ se se kdysi měly rozkládat při Vltavě, v širším okolí dolního a středního toku Sázavy až po její ústí do Vltavy. Dále se rozkládaly v okolí luhů a olšin při Benešovském potoce od Dolního Podhájí až po jeho soutok se Sázavou a při některých jeho přítocích a při Konopištském potoce od Jírovic až po jeho ústí do Sázavy, v okolí luhů a olšin při něm a při jeho pravostranném přítoku u Jarkovického rybníka. Nacházely se také v širokém prostoru mezi pravým břehem Janovického potoka a levým břehem Benešovského

²⁴ Zahrnují všechna společenstva luhů a mokřadních olšin. Typická je pro ně vrba, dub, habr a smrk (*Klápště 1994a*, 136).

²⁵ Jsou to převážně listnaté smíšené lesy v údolních polohách na úrodných půdách a s příznivým vodním režimem. Mají být nejvhodnější pro zemědělské polní kultury (*Klápště 1994a*, 136). Typický je pro ně dub letní a zimní, habr obecný, javor babyka, javor mlč, lípa malolistá a líska obecná. Bylinné patro je poměrně bohaté (*Petráň a kol. 1985*, 27). Těžba dřeva a pastva v těchto lesích zvyšovala podíl habru na úkor dubu a ostatních dřevin (*Klápště 1994a*, 136).

potoka. Vyskytovaly se v okolí luhů a olšin při Janovickém potoce až po Kožlí a při jeho ústí do Sázavy a podél některých jeho přítoků, dále v okolí luhů a olšin při Tloskovském potoce, při tomto potoce od Spolí a při několika jeho přítocích, při středních a dolních tocích potoků Břežanského (od Břežan) a Krňanského (od Hubičkova Luhů), při dolním toku potoka Třeblová a při jeho pravostranném přítoku u Teletína, při Punčochářově potoce v úseku z. od Blaženice, při Lesním potoce, při bezejmenném potoce u Ovčina z. od Hostěradic, při dolním toku potoka Mladčina, v okolí Brejlovského potoka a při jeho některých přítocích. Ve v. části okresu se vyskytovaly v okolí luhů a olšin při Blanici v úseku mezi Polánkou a Vlašimí a při potoce Orlina v úseku mezi Skalkovem a rozcestím Jinošov, v jz. části okresu pak po pravé straně středního toku Blažejovického potoka a horního toku Tomického potoka.

Na dubohabrové porosty v minulosti navazovaly ve vyšších polohách acidofilní doubravy (QA)²⁶ a v ještě vyšších nadmořských výškách na svazích některých vrchů bikové (LF)²⁷ nebo květnaté bučiny (F)²⁸ (Petráš a kol. 1985, 27). Na většině území okresu acidofilní doubravy převažovaly. Zaujímalý prakticky celou jv. část okresu. Jejich ostrůvky se vyskytovaly v dubohabrových hájích v okolí Bukovan mezi Janovickým a Konopišťským potokem, při luzích a olšinách po pravém břehu Konopišťského potoka u Mrače a Pomněnic, na kopcích na obou březích Černíkovického potoka, u Zbořeného Kostelce a při Vltavě jz. od Krňan.

Bikové bučiny se tu vyskytovaly např. na návrší sv. od Neustupova, na vrchu Kárník (kóta 569 m) j. od Ouběnic, mezi květnatými bučinami na vrcholcích mezi Horním Podhájím, Líšnem a Novou Vsí a dále v oblouku od Lohovky (kóta 559 m) přes Žebrák (kóta 585 m), Velkou hůrku (kóta 480 m), Kobylí a Polívkově skále (kóta 570 m) a vrchu (kóta 558 m) u Pekla. Dále se nacházely v pahorkaté oblasti počínající u Bezmříže a táhnoucí se přes Červenou horu (kóta 570 m), Obraženku (kóta 577 m), Janovické lesy (kóta 556 m), Košovice a Kopaninu (kóta 592 m) u Křešic a v pahorkaté oblasti v širokém oblouku j. od Popovic. Vyskytovaly se také v pásmu pahorkaté oblasti kolem květnatých bučin, táhnoucí od Hlivína směrem k JJZ a na pásmu vrchovin počínající od Malého a Velkého Blaníka a pokračující dále k V až po vrch u Měretic (kóta 574 m), odkud se směrem k J rozšiřuje.

---

²⁶ Acidofilní doubravy se nacházely na chudších a mělčích kyselých křemičitých půdách střední bonity (Boháč 1978, 14). Rostly ve výšce asi 350–500 m n. m. a je pro ně charakteristický dub letní a dub zimní (Petráš a kol. 1985, 27).

²⁷ Bikové bučiny jsou charakteristické mělkými, chudými a křemičitými půdami a chudým bylinným patrem (Petráš a kol. 1985, 27).

²⁸ Květnaté bučiny mají na rozdíl od nich bikových bučin mnohem bohatší bylinné patro (Petráš a kol. 1985, 28).

Květnaté bučiny se na území okresu nacházely např. v okolí Čerčanského chlumu, v oblasti horního toku Benešovského potoka pod Kavčí horou (kóta 505 m), Kopaným vrchem (kóta 424 m) a vrchem Na Skalách (453 m n. m.), na sz. svazích Kavčí hory, Lohovky (559 m n. m.) a Žebráku (585 m n. m.), v oblasti mezi Doubravicemi, zříceninou hradu Stará Dubá a Dubskem po potok Doubravku, na hřbetu Hřívý j. od Veliše, na Miličínské vrchovině a v široké oblasti, vymezené Hvězdonicemi při řece Sázavě, vrchem Meduná u Vranovské Lhoty, Sembratcem, Hradeckým lesem u Zálesí, Čakovem, pravým břehem Choratického potoka, pravostrannými přítoky Křešického potoka u Třemošnice v Čensku a Šternovem až po ústí řeky Blanice do Sázavy.

Jen na několika místech se na území okresu se nacházely acidofilní bory a reliktní bory silikátových podkladů a travnaté porosty vátých písků (P). Bylo to v úseku dolního toku Blanice za Radonicemi až po ústí do řeky Sázavy, při ústí bezejmenného potoka do Blanice u Nového Mlýna, při Blanici v okolí Hůrky (kóta 433 m) u Všechlap nad Blanicí a na hřebeni ve směru ZSZ-VJV před ústím Čechtického potoka do řeky Želivky a na svazích levého břehu řeky Želivky j. od Píště a Vranic. Suťové lesy (A) se vyskytovaly při bezejmenném potoce u Hostěradic a šipákové doubravy a skalní lesostepi (Qp) při Vltavě jz. od Krňan.

4. Historie bádání

4.1 Výzkumy a muzea

Z území okresu byla převážná většina archeologických nálezů získána náhodně, povrchovými sběry nebo záchranou ze staveb. Je to zčásti způsobeno velkou rozlehlostí okresu a poměrně malým počtem organizací s nemnoha archeology, kteří by ji byli schopni kontrolovat, a také nepoučeností veřejnosti v případě zjištění archeologického nálezu. Mnoho nalezených předmětů bylo navíc ztraceno hned po jejich objevu či později už ve sbírkách. Z několika systematických archeologických výzkumů, které se na území okresu konaly, stojí za zmínku především badatelské výzkumy A. Hejny (AÚ ČSAV Praha) v okolí rotundy v Týnci nad Sázavou (v l. 1969–73, 1976–77) a na temeni návrší s kostelem sv. Jakuba nad osadou Chvojen (r. 1965 a 1967 a v l. 1969–70). Mnoho nálezů přinesl zprvu zjišťovací (l. 1954–61) a poté již systematický archeologický výzkum (v l. 1969–89) P. Radoměrského (NM Praha) ve spolupráci s Z. Dobrou (NM Praha) v místech zaniklé kanonie premonstrátek v Louňovicích pod Blánkem. Důležité poznatky o vývoji dnes již zaniklého kostela sv. Jana Křtitele v Dolních Kralovicích podal ZAV, který probíhal v l. 1971–72 pod vedením K. Reichertové (AÚ ČSAV Praha) v souvislosti se stavbou vodní nádrže Švihov na řece Želivce. Zajímavá zjištění v r. 1971 také přinesl krátký ZAV z. od kostela sv. Petra a Pavla v Poříčí nad Sázavou v souvislosti s neohlášenými terénními přípravami staveniště prodejny. Nelze opomenout dlouhodobé, spíše povrchové a jen zčásti destruktivní výzkumy hradišť Lštění, Vraník (k. ú. Ledečko) a hradiště mezi Dojetřicemi a městem Sázava (k. ú. Sázava).

V okrese Benešov působí několik muzeí. Velkou část spravuje Muzeum Podblanicka, založené r. 1896 v Benešově, které má pobočky v Benešově, Vlašimi a Růžkových Lhoticích (k. ú. Čechtice).²⁹ Do sz. části okresu (dolní Posázaví) zasahuje Regionální muzeum v Jílové u Prahy, založené r. 1891.³⁰ V Louňovicích pod Blánkem sídlí muzeum, vystavující ve stálé archeologické expozici předměty získané výzkumem A. Hejny.³¹

---

²⁹ <http://www.muzeumpodblanicka.cz/historie.php>

³⁰ <http://www.muzeumjilove.cz/Muzeum-Jilove-Historie.aspx>

³¹ <http://www.lounovicepodblanikem.cz/urad-info.php?ctg=3>

4.2 Vývoj názorů na středověké osídlení okresu

Celkově se okresem zpočátku ponejvíce zabývaly místní vlastivědné časopisy, které zastupuje především časopis Pod Blaníkem, který byl vydáván v l. 1921–43 s podnázvem Vlastivědný sborník okresu benešovského a vlašimského. Jeho vydávání bylo obnoveno až r. 1997 s názvem Pod Blaníkem, vlastivědný časopis Benešovska, Vlašimska, Voticka, Českého Meránu a Dolního Posázaví. Vydávají jej společně Český svaz ochránců přírody Vlašim a Muzeum Podblanicka ve spolupráci se Správou Chráněné krajinné oblasti Blaník.

Okresem se všestranně zabývá Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, který r. 1957 začalo vydávat Vlastivědné muzeum Podblanicka na Jemništi a od r. 2001 jej vydává Muzeum Podblanicka a Státní okresní archiv Benešov. Zatím posledním ročníkem je 50/2 z r. 2010. V 17. ročníku sborníku publikovali J. Hájek, P. Jiříčko a kolektiv studentů 3. ročníku oborů dějepis – politická ekonomie FF UK svoji poměrně obsáhlou studii s doprovodnými mapami o osídlení okresu (*Hájek – Jiříčko a kol. 1976*). V tomto ročníku přispěl také archeolog středověku J. Sláma k historické problematice raně středověkého osídlení Benešovska a Sedlčanska (*Sláma 1976*).

Pro studium okresu jsou velmi cenné vlastivědné knihy katolického kněze, regionálního historika a topografa A. N. Vlasáka (1812–1901). Celkem publikoval 8 knih, které shromažďují informace o jednotlivých městech, obcích a osadách v okresech z hlediska historie, archeologie, památek, přírodního prostředí, náboženství demografie apod. Knihy nazval podle okresů s podnázvem „Nástin statisticko-historický“ v případě okresů Benešov (*Vlasák 1874a*), Neveklov (*Vlasák 1875*) a Votice (*Vlasák 1873*), či s podnázvem „Nástin historicko-archeologický“ u okresu Vlašim (*Vlasák 1874b*). Okresu se také zčásti týká kniha okres Sedlčanský z r. 1876.

Další důležitým zdrojem je rovněž vlastivědně zaměřená rozsáhlá čtyřdílná publikace spisovatele, kronikáře, učitele a fotografa Č. Habarta (1863–42) Sedlčansko, Sedlecko a Voticko. Není úplně bez chyb, obsahuje zato velmi mnoho informací, které nejsou jinde publikovány. V prvním díle (*Habart 1925*) se lze dočíst o některých do té doby známých archeologických nálezech.

Historií míst a především sakrálními památkami v okrese se zabýval kněz a později biskup, teolog, historik umění a archeolog A. Podlaha (1865–32). Cenná jsou jeho Posvátná místa království Českého, která vydal v 7 dílech podle vikariátů, přičemž dnešního okresu se týká zejména díl 2. (*Podlaha 1908*), 3. (*Podlaha 1909*) a 6. (*Podlaha 1912*). Jednotlivé díly

obsahují výčet tehdy přiřazených míst k jednotlivým farám ve vikariátech, jejich patrony, výčet jejich farářů katolického i nekatolického období, případné nadace, popis kostelů a kaplí v nich, jejich oprav a poškození a jejich movité vybavení. A. Podlaha se také podílel na dosud nepřekonaném mnohasvazkovém díle, vydávaném v l. 1897–1934. Jedná se o známý Soupis památek historických a uměleckých podle politických okresů. A. Podlaha s E. Šittlerem zpracoval okres sedlčanský (*Podlaha – Šittler 1898*) a sám pak okres benešovský (*Podlaha 1911*). U většiny kostelů autoři vytvořili půdorysy a zakreslili některé architektonické prvky. Soupis památek tehdejšího politického okresu ledečského, který zasahuje zčásti do dnešního okresu, nebyl J. Soukupem a J. Valchářem dokončen. Vydali jej až J. Sommerem a K. Uhlíková v r. 2010 (*Soukup – Valchář 2010*).

Uměleckohistorické studie V. Mencla (1905–78), které publikoval v časopise *Umění* (*Mencl 1959; Mencl 1962; Mencl 1965*), jsou dodnes stále cenné pro studium kostelů a osídlení s nimi spojeném v tomto okrese. Sám Mencl se domníval, že osídlení na levém břehu řeky Sázavy se šířilo ze staršího sídelního území středních Čech od počátku 11. století a intenzivně až ve 12. století. Při dataci kostelů užíval řadu zdrojů (historické zmínky, studium patrocinií, datované sakrální památky u nás i v zahraničí, onomastika apod.), což ale nezabránilo datačním omylům³². Jeho práce jsou především záslužné v celkovém rozsahu a snaze rozpoznat mezi stavbami vzájemnou souvislost.

Podnětná je studie historika R. Nového (1932–96), který se koncem 70. let 20. století zabýval vývojem struktury pozemkového vlastnictví v předhusitské době na Benešovsku (*Nový 1979*). Kromě rozpisu zeměpanského, církevního a šlechtického majetku se věnoval rovněž vývoji osídlení od raného středověku.

Pro studium je nepostradatelná obsáhlá studie Z. Boháče (1933–01) o dějinách osídlení středního Povltaví (*Boháč 1978*). Využíval k tomu písemné prameny, heraldiku, celkové přírodní poměry oblasti, archeologické nálezy a výzkumy, datované církevní stavby, studium cest, patrocinií, místních jmen, studium struktury osídlení a plužin a středověkých cest.

Ohledně publikace v té době známých archeologických nálezů z raného středověku na území okresu stojí za zmínku články J. Kudrnáče v *Památkách archeologických* (*Kudrnáč 1963b*) a článek J. Bubeníka v *Archeologických rozhledech* (*Bubeník 1970*).

---

³² Rozvíjel zejména domněnku, že apsidou zakončená sakristie kostela ve Vranově je ve skutečnosti starý kostel, který byl vystavěn v době sv. Vojtěcha na panství Slavníkovců. Názvy osad spojoval s účastníky různých dějů v písemných pramenech, takže podle něj např. vladyka Načerata, vystupující k r. 1126, vystavěl kostel v Načeradci. Podle toho pak tuto stavbu datoval a dále využíval při dataci jiných kostelů v okrese.

Podle archeologa J. Bubeníka, který se zabývá oblastí v širším okolí města Sázavy, by mohlo mít zdejší středohradištní osídlení počátky v předchozím období. Přejal hypotézu R. Turka o tom, že by osídlení ve středohradištní a pozdější době mohlo souviset s existencí cesty, spojující j. a sv. Čechy (*Bubeník 1970*, 304).

J. Sláma ve své krátké studii předpokládal, že krajinný ráz okresu neměl dlouho lákat k osídlení. První osady se měly objevit přibližně na jeho s. a z. hranici v 8. století. Později k nim přibývaly další, až došlo k vytvoření tzv. sídelních komor. Jedna z nich měla být s. od Benešova v okolí hradiště u Lštění³³, druhá sz. od Sedlčan s centrem v hradišti u Nalžovického Podhájí³⁴. V okolí městečka Sázavy se měla nacházet skupina osad a hradišť. V 70. letech 13. století je prý ve Vladislavicích (dnešních Václavicích) doložen knížecí statek, který mohl vzniknout v souvislosti s opuštěním Lštění. Krusičany mají naprosto přesvědčivě souviset s přesídlením zajatých obyvatel polského hradu Kruszwice, dobytého r. 1039 knížetem Břetislavem I. Byl taktéž přesvědčen, že ve Vranově se nachází jeden z našich nejstarších vesnických kostelíků ze sklonku 10. století. Počet osad měl být pořád mizivý. Skupina emporových kostelů má dokládat intenzivní kolonizační nástup do dosud neobydlených končin okresu, na němž měly podíl šlechtické rody Benešoviců a Vítkovců, a současně existenci knížecích či šlechtických dvorců. V Živohošti měl stát nesporně knížecí dvorec s kostelem již v 11. století. Služebné osady představovaly Drevníky, Kobylníky a Kravařovice. V blízkosti hradiště v Nalžovickém Podhájí ležící obec Dublovice, ve 13. století znějící „Dúdlebci“, považoval za osadu lidí násilně přesídlených z Doudlebska – hradiště v jižních Čechách. Současně má tato osada dokládat, že hradiště bylo přemyslovským založením (*Sláma 1976*, 28-34).

---

³³ Hradiště měli Přemyslovci založit někdy na počátku 10. století pravděpodobně v souvislosti se změnami v organizaci středočeského přemyslovského státu. Mělo se stát jakousi základnou přemyslovské moci umožňující další expanzi. Na místě kostela sv. Klimenta předpokládal staršího předchůdce. K hradišti se mohly vázat některé tzv. služebné osady – zaniklá osada Vinařovice a Žižany. Vzhledem k jediné písemné zmínce k r. 1055 považoval za možné, že v 11. století bylo hradiště spíše druhořadé a postupně zanikalo. Nálezy z hradiště mají ukazovat na osídlení z v. části středních Čech (*Sláma 1976*, 29-31).

³⁴ Počátky jejího osídlení kladl do 9. století, ale je možné i starší osídlení. Poměrně intenzivní osídlení mají dokládat písemné prameny (*Sláma 1976*, 32).

Historik J. Boháč se domníval, okres byl osídlen kvůli svému nepříliš příznivému geografickému prostředí až převážně v průběhu vnitřní kolonizace. Vzhledem k tomu, že povodí dolní Sázavy s lužními lesy bylo pro časně osídlení příhodné, mohly v s. části okresu od 8.–9. století vzniknout sídelní komory, přičemž nejrozsáhlejší z nich se nacházely okolo hradišť Lštění³⁵ a Nalžovického Podhájí. Celé střední Povltaví měli Přemyslovci ovládnout až po vyvraždění Slavníkovců na konci 10. století. Václavice považoval za knížecí dvorec, který později nahradil zpustlé Lštění. V nich měl kníže založit kostel. V Živohošti byl prý jeden z knížecích loveckých dvorců ke správě středního Povltaví. K zajištění potřeb těchto hradišť a dvorců měla sloužit služební organizace³⁶. Další knížecí dvorce měly vzniknout v centru hustě osídlené krajiny v Poříčí nad Sázavou a v Týnci nad Sázavou. Patrně již koncem 10. století se mělo osídlení rozšiřovat j. směrem podél Vltavy a levobřežních přítoků Sázavy s drobnými lužními háji a dále do dubohabrových hájů v širším okolí hlavních říčních roků. Na kolonizaci se podílel ostrovský klášter. Od přelomu 11. a 12. století docházelo k prosvětlování a rozdrobení dříve celistvého lesního porostu. Později se osídlení posouvalo do horních a středních částí přítoků Sázavy s květnatými či bikovými bučinami nebo acidofilními doubravami. Do bučin měla zasahovat kolonizace většinou až ve 13. století (*Boháč 1978*, 19–20, 22, 35, 71–72, 76, 129).

Na osídlovací proudy by mohly poukazovat dochované kostely, jejich zasvěcení³⁷ a rozdělení do archidiakonátů. Na postup osídlení měly také vliv existující cesty – tzv. vitorazská a rakouská. Rozmístění kostelů v krajině by mělo odrážet rozsah osídlení v době vnitřní kolonizace. Podle J. Boháče výstavba venkovských kostelů začala s biskupem Vojtěchem (dnešní sakristie kostela sv. Václava ve Vranově). U kostela sv. Klimenta na Lštění nevyloučil, že obsahuje románské jádro. K masovější výstavbě (tribunových) kostelů mělo docházet až od počátku 12. století v souvislosti s usazováním knížecích družiníků na venkově. Tyto kostely, při nichž byly budovány lehce ohrazené dvorce, měly prý zpravidla stát na starším území a na území osídleném v rané kolonizaci. Nejstarší z nich stály v místech nejvýznačnějších šlechtických rodů. Mladší kostely se mají vyskytovat zejména na horních

---

³⁵ Bylo prý vystavěno asi v 1. čtvrtině 10. století a mělo strážnou funkci při okrajích mohutného jihočeského hvozdů (*Boháč 1978*, 20).

³⁶ U Lštění to měla být osada Žiňany (doložení zde láhevnicí), u Václavic dnes zaniklé Koňarovice a u Živohoště Kobylínky. Většina služebných osad patřících ke Lštění však měla ležet na druhém břehu řeky Sázavy (*Boháč 1978*, 76).

³⁷ Na přelomu 11. a 12. století se měla utvořit výrazná aglomerace kostelů se zasvěcením starého typu, tvořená kostely v Poříčí nad Sázavou, Týnci nad Sázavou, Lštění, Vranově, Benešově, Neveklově, snad Chvojínku a Václavicích. V j. části okresu při obchodní cestě vznikly kostely v Nesvačilech, Tožici a Střezimíři. V době od poloviny 12. do 1. poloviny 13. století byly vystavěny kostely v Červeném Újezdě, Sedlci, Prčici, Vrchotových Janovicích, Obděnicích, Ouběnicích, Chvojenu, Olbramovicích, Vojkově, Voticích, Oldřichovci, Vysokém Újezdě a Nechvalicích (*Boháč 1978*, 44–45).

tocích levobřežních přítoků Sázavy (*Boháč 1978*, 24-26, 31-32, 34, 36, 107). Podle husté sítě architektonicky náročnějších emporových kostelů byl již ve 2. polovině 12. století a po celé 13. století v kraji velký počet vesnic (*Boháč 1969a*, 136). Staré kastelánie záhy ovládly dědičné šlechtické rody. Nešlechtičtí bojovníci, usazovaní knížetem spíše na okrajích starého sídelního území, se ve 13. a 14. století proměnili v zemany. Některé rody také společensky poklesly kvůli nemožnosti rozšíření majetku ve 13. století (*Boháč 1978*, 93-94, 102).

Většina místních jmen měla dle J. Boháče vzniknout patrně za kolonizace feudály. Jen málokterá pocházejí ze staršího období. Nejstarší sídelní vlna od konce 10. století do začátku 12. století se prý šířila z pražské kotliny a Kouřimska do plochých úseků údolí při dolní Sázavě s přilehlými vyvýšenými plošinami a podél Blanice a Želivky. Osídlení se šířilo na J také podél významných cest. O kolonizaci se v 11. a 12. století snažil také panovník přesídlováním domácího obyvatelstva (Dublovice), cizích kolonistů a dříve také válečných zajatců (Krusičany, Rakousy, Srstice apod.). Hybnou silou místní kolonizace do konce 12. století měly být služebné a zajatecké osady. Řídký výskyt Újezdů, Týnů a kultivačních jmen by prý nasvědčoval tomu, že do počátku 12. století byla ještě převážná část okresu zalesněna. Až ve 12. století mělo dojít k mohutné kolonizační vlně, při níž byl osídlen horní tok a s. část středního povodí Janovického potoka. Vzhledem k tomu, že se na druhé straně řeky Sázavy vyskytují stejná místní jména, pocházela značná část kolonistů z Říčanska. Okolí Konopišťského potoka bylo kolonizováno převážně ve 12. století. Řada místních názvů osad po německých jménech feudálů na Voticku vznikala ve 2. polovině 12. století, případně na počátku 13. století. V nejmladší fázi kolonizace (ve 13. a v 1. polovině 14. století) byly zakládány Lhoty vesměs drobnými feudály v okrajových částech jejich sídelních vesnic (*Boháč 1978*, 47-48, 50, 53-54, 56-58, 73-76).

Podle výsledků studia struktury osídlení a plužin se měla v dolním Posázaví již ve 12. století vytvořit hustá síť sídlišť, z nichž některá až ve 14. století splynula v jednu obec. Rozsáhlejší sídelní aglomerace zde kvůli reliéfu a nižší bonitě půd zůstaly odděleny od menších sídlištních celků v povodí přítoků Sázavy a Vltavy zalesněnými pásmy vrchovin i za vrcholné kolonizace. V malých a nepříliš od sebe vzdálených osadách měla místní drobná šlechta od 12. století usazovat své poddané. Původně malé osady ostrovskeho kláštera byly patrně ve 2. polovině 13. a na přelomu 13. a 14. století rozšířeny. Menší katastry a starobylejší formy plužin se mají nacházet především v širším okolí Sedlce-Prčic, Maršovic, Vrchotových Janovic, Votic a Miličína (*Boháč 1978*, 62-64, 66).

Podle historika R. Nového byl zdejší kraj spíše periferním či dokonce sekundárním prostorem, v jehož nejsevernější části počalo osídlení až na konci 9. a počátku 10. století. Postupně byl osídlován až od přelomu 10. a 11. století a v 11. století. V polovině 12. století tu bylo několik sídelních komor³⁸. Osídlování šlechtou rozlišil na dvě etapy³⁹. Osídlování, které probíhalo zejména v průběhu 2. poloviny 12. století a v době kolem r. 1200, bylo prý poměrně rychlé, spontánní a nepříliš regulované. Vycházelo převážně z původního koncentrovaného osídlení na okraji regionu, tj. z území *j. a jv.* od Prahy, z Kouřimska, Čáslavska a Příbramska. Panovník se jej prý snažil v 11. a v 1. čtvrtině 12. století ovlivňovat prostřednictvím církevních donací, ale od poloviny 12. století jej už nebyl schopen regulovat. Pražské biskupství mělo ještě před r. 1126 obdržet statky kolem Trhového Štěpánova. Ve 40. letech 12. století se pak podílelo na kolonizaci založením želivského a louňovického kláštera. Podle toponomastické analýzy bylo tehdy poměrně souvisle (ale nepříliš hustě) osídleno území od Voticka až k Prčici a Miličínu na J, téměř celý v. břeh Bystřice (Konopišťský potok) k Benešovu, s výjimkou oblasti z. od Svatavina újezdu a povodí střední Blanice. Relativní chronologii potom měla zpřesňovat datace sakrálních objektů do doby před a kolem r. 1200⁴⁰. Povodí Chotýšanky bylo засídleno ze staré sídelní zóny při dolním toku Sázavy, případně z dnešních okresů Praha-východ a Kolín (Nový 1979, 150-156).

---

³⁸ Na Z okolí Sedlčan, Dublovic, Chlumu a Živoohoště, na S Netvořice, Vladislavice, Týnec nad Sázavou, Poříčí nad Sázavou, Lštění, Vranov a Okrouhlice, na V Tichonice, Psáře a okolí Chotýšanky, na JV oblast kolem tzv. Svatavina újezdu, na Z Počepice a ve středu okresu sídelní komora, tvořená okolím Vrchotových Janovic, Jankovem, Neustupovem a okolím Načeradce. Existence sídelní komory v okolí Tožice, Nesvačil a Benešova není jasná (Nový 1979, 150-151).

³⁹ Od poloviny 12. století do poloviny 13. století měla probíhat asynchronní kolonizace okrajů těchto sídelních komor a jejich rozšiřování tam, kde to bylo optimální. V další etapě od 13. století docházelo v návaznosti na dosud засídlené oblasti k budování klasického feudálního velkostatku a městské sítě (Nový 1979, 152-153).

⁴⁰ Nejstarší kostely se mají nacházet v s. části okresu. Další vznikaly ve 2. polovině 12. století na starých sídelních prostorách a jejich okrajích. V 1. polovině 13. století se měla farní síť zahušťovat na již osídleném území a rozšiřovat se dále. V a JV okresu, kde kostely měly vznikat až ve 2. polovině 13. století, měl být proto opožděný co do osídlení (Nový 1979, 154).

Studie J. Hájka, P. Jiříčka a kolektivu dospěla k tomu, že území okresu patřilo k nejdříve osídlovaným územím, k čemuž přispělo bezprostřední sousedství s nejstarším původně osídleným územím, blízkost polického centra státu, nutnost jeho spojení s j. oblastmi a vhodná přístupová cesta od Sázavy a částečně od Vltavy. Osídlení postupovalo podél větších vodních toků a později jejich přítoků. Dle archeologických nálezů se soustavnější osídlení ve střední době hradištní rozkládalo jedinečně v okolí Sázavy nad Sázavou. Také v 11. století se osídlení omezovalo na území nejbližší dolnímu toku Sázavy a na přilehlé vyvýšené plošiny. Do poloviny 12. století se pak osídlení rozšířilo proti toku Janovického a Benešovského potoka, Chotýšanky a Blanice. K rozmachu kolonizace mělo dojít až ve 2. polovině 12. století (*Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 41, 44, 69-70*).

Autoři studie rozdělili dosud existující a zaniklé místní názvy do 3 hlavních skupin a 1 podskupiny (*Obr. 7*). 1. skupina, datovatelná do doby před r. 1150, je tvořena jmény s příponou –any, sufixem –enice, příponou –yně, příponami –ch–chových a š–ových ve spojení s místními příponami –ice, –ovice či se sufixem –im. Zahrnuje také hypokoristika z osobních jmen, zakončených na –as, –sa, –or, –ol, Újezdy a Týnce, ostatní jména starého původu podle V. Šmilauera, místní jména doložená v písemných pramenech před r. 1150 a ostatní místní jména signalizující starý původ. Tato skupina se má nápadně koncentrovat v nejsevernější části okresu. Poměrně výrazná skupina má tvořit pás, vzdálený 3–6 km a táhnoucí se směrem k J. Dále se vyskytují na dolních tocích Tloskovského, Janovického, Konopišťského, Benešovského a Křešického potoka a na dolních tocích Chotýšanky a Blanice. Méně výrazná skupina se nachází u Želivky v okolí Dolních Kralovic. Další skupina, ležící na J okresu, je tvořena ze 2 částí – menší z. část sleduje nejhořejší tok Sedlického potoka a větší v. část je na sázavsko-vltavsko-lužnickém rozvodí. Časné osídlení okolí Chotýšan autoři studie vysvětlují možným průběhem staré cesty z Kouřimi přes Chocerady k Miličínu (*Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 44, 46, 60*).

Značně širokou 2. skupinu tvoří jména zakončená příponami –ice a –ovice, u nichž autoři předpokládají častější vznik ve 2. polovině 12. a počátkem 13. století. Jejich podskupinou jsou jména německého původu s totožnými příponami. Tato skupina má zaujímat vyšší polohy a koncentrovat se přibližně na horním toku Janovického potoka v širším okolí Vrchotových Janovic, odkud vybíhá po vltavsko-sázavském rozvodí k SZ pás těchto jmen mezi starší jména. J. od Benešova jména této skupiny tvoří větší koncentraci, ohraničenou ze Z, S a V staršími a z J mladšími jmény. Sv. od Benešova lemuje izoglosa benešovsko-křešické a křešicko-chotýšanské rozvodí. Výraznější skupina se nachází ještě j.

od Jankova, v údolí horního toku Sedleckého potoka a Mastníku. Odtud vybíhají údolími izoglosy do vyšších poloh a dále do povodí Blanice. Méně hustě засídlená v. část okresu je specifická vyšším procentem výskytu nezařaditelných jmen. Některá jména mají navíc své protějšky na Říčansku a Černokostelecku. V povodí Štěpánovského a Sedlického potoka jsou jména rozmístěna značně rovnoměrně – toto území mělo být osídleno až na výjimky relativně naráz nebo v poměrně krátkém čase. Podskupina, která leží výše než izoglosy jmen 2. skupiny, obkličuje území se skupinou jmen 3. skupiny, nebo do něj trochu zasahuje (*Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 45-46, 48-49*).

3. skupinu místních jmen, vznikajících ve 13. a na počátku 14. století, tvoří jména s příponami –ín, –ov a Lhoty. Tato jména se často nacházejí v těsném sousedství a vzájemně se doplňují. Podle autorů jsou Lhoty relativně starší. Místní jména této skupiny se nejvíce koncentrují v širším okolí Votic, kde je zčásti narušují skupiny jmen 1. a 2. skupiny. Odtud vybíhají izoglosy většinou po rozvodích po vyšších polohách, často do území se staršími jmény. V širším pruhu v. od Vltavy se tato jména vyskytují spíše ojediněle a zpravidla ve vyšších polohách. V blízkosti janovicko-konopištského rozvodí probíhá izoglosa, oddělující zřejmě území se jmény 2. skupiny kolem Vrchotových Janovic od území se jmény 1. a 2. skupiny při rakouské cestě (v podstatě při Konopištském potoce). Další skupina jmen se nachází z. od Benešova. Po konopištsko-chotýšanském rozvodí jména pronikla daleko na S. Jména jsou rozšířena po chotýšansko-blanickém rozvodí, kde v údolí obou toků tvoří několik izoglos zpravidla ve vyšších polohách. Na středním toku Blanice a ve v. části okresu se jména vyskytují ojediněle. Výrazně se koncentrují s. od Trhového Štěpánova. Výraznější izoglosa, tvořená převážně Lhotami, se nachází mezi Sedlickým a Martinickým potokem. Výrazná izoglosa je také v jz. části okresu v linii rozvodí mezi Mastníkem a Sedleckým potokem. Izoglosa Lhot probíhá mimo hlavní území skupiny –ín a –ov a v jeho těsné blízkosti, většinou ve vyšších polohách než jména 2. skupiny a v nižších polohách než jména s příponou –ín a –ov. Lhoty se koncentrují v jv. části okresu a sz. od Benešova. V sz. části okresu jsou rozptýlené (*Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 45, 49-52, 54*).

„Předrománské“ a románské stavby rozdělili do 3 skupin podle datace V. Mencla a A. Merhautové a následně je srovnávali s jednotlivými skupinami jmen. Postavení kostelů v Jankově a Neustupově je prý netypické – leží sice téměř v centru třetí skupiny místních jmen, ale zapadají do izoglosy nejstarších jmen na horním toku Chotýšanky. Kostel v Načeradci má naznačovat, že nejdříve osídlené území na středním toku Blanice bylo patrně širší. Kostely v Kondraci, Pravoníně a Libouni patrně vznikly pod značným vlivem

louňovického kláštera. Pro umístění kostela v Ouběnicích, datovaného do poslední čtvrtiny 12. století, nenašli autoři studie žádné vysvětlení (*Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 54-56, 58-59*).

Postup osídlení se snažili doplňkově sledovat rozdělením patrociníí kostelů podle datace do 4 základních skupin⁴¹ a 2 podskupin⁴² a jejich srovnáním s výsledky toponomastiky. Na tomto základě stanovili 3 osídlovací intervaly. I. kolonizační interval (zhruba 1000–1100) s patrocinii 1. skupiny a oběma podskupinami má být vyjádřen izoglosou Vysoký Újezd, Neveklov, Chvojínek, Václavice, Poříčí nad Sázavou, Okrouhlice, Teplýšovice, Rousínov a Chocerady a další izoglosou s Borovskem a Dolními Kralovicemi. II. interval (zhruba 1100–1150), tvořený patrocinii 1. a 2. skupiny a oběma podskupinami, má být rozpoznán ve 3 izoglosách – 1. obsahuje Sedlec, Prčici a Střeziměř, 2. Nesvačily, Tožici a Oldřichovec a 3. Zdislavice, Pravonín, Načeradec, Libouň a Louňovicemi pod Blaníkem. III. kolonizační interval (zhruba 1150–1250), zahrnující patrocinia všech skupin i podskupin, je vyjádřen celkem 5 izoglosami. 1. zahrnuje Dalovy, Chotýšany, Jemniště, Postupice, Jankov, Ratměřice a Neustupov a průběhem se překrývá se izoglosou jmen 1. toponomastické skupiny. 2. izoglosa s Heřmaničkami, Vojkovem, Voticemi, Ouběnicemi, Kozmicemi, Popovicemi, Městečkem a Domašínem ohraničuje území s místními jmény 3. skupiny. 3. izolos s Tehovem, Trhovým Štěpánovem a Souticemi naznačuje shodně s toponomastikou mladší osídlení. 4. izoglosa, tvořená Keblovem, Mnichovicemi a Křivsoudovem, prý ukazuje na poměrně rychlou kolonizaci jv. části okresu. 5. izoglosa s Divišovem a Třebešicemi má dokládat pozdní osídlení přilehlé oblasti (*Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 63-68*).

J. Žemlička předpokládá, že vnitrozemské pahorkatiny náležely k liduprázdným či řídce osídleným lesním krajům. Ještě v polovině 11. století se na řece Sázavě a dalších tocích vyskytovala tříst' drobných sídelních enkláv. V 11. století docházelo k pohybu osídlení ze zalidněného starého sídelního území do vyšších míst a k osazení valné části vnitrozemských pahorkatin. Zásahu na tom měly mít hlavně kláštery Ostrov a Sázava. Raná kolonizace měla být do jisté míry řízená samotným knížetem – kolonizace se zúčastnila značná část zajateckých komunit, kníže přesouval nevolníky s rodinami mezi hradeckými obvody ke svým hospodářským dvorcům, klášterům nebo kapitulám. Za vlády Břetislava I. probíhaly

⁴¹ 1. skupina, datovaná přibližně do období 1000–1100, zahrnuje zasvěcení sv. Petru, Janovi a Klimentovi. 2. skupina je tvořena zasvěceními sv. Vavřinci, Kříži, Havlovi a Martinovi, která se prý nejčastěji vyskytují v l. 1100–1150. Do 3. skupiny byla zařazena zasvěcení sv. Linhartovi a Jakubovi, vyskytující se asi v l. 1150–1250. 4. skupina je tvořena v l. polovině 13. století nejčastějšími zasvěceními sv. Mikuláši, Prokopovi, Všem svatým a Bartoloměji.

⁴² Ve všech obdobích častá zasvěcení Panně Marii a sv. Václavovi.

organizované přesuny obyvatelstva s hospodářským účelem a vznikaly přesídlené osady, jejichž součástí byly osady válečných zajatců. Za takovouto osadu rovněž pokládá Krusičany na Neveklovsku. Tato vnitřní kolonizace měla patrně vrcholit v době nástupu Vladislava II. do konce 12. století. Ve 12. století předpokládá, že bylo souvisleji osídleno jen 10–15 % z celkové rozlohy Čech a Moravy (*Žemlička 1997*, 15, 48–50, 178–179, 272–274).

Historik J. Petrů jako předchozí badatelé předpokládá, že okres dlouho nelákal k osídlení. První sídliště se tu objevila snad v 8. století, k intenzivnějšímu osídlování ale docházelo až od počátku 10. století, kdy se na s. okraji ze starších rozptýlených osad v jinak neobydleném okraji vytvořila sídelní komora kolem přemyslovského správního hradu Lštění s kostelem sv. Klimenta. Na JZ se kolonizační centrum nacházelo kolem hradiště u Nalžovického Podhájí u Sedlčan. Václavice považuje za dvorec s vojenskou funkcí a sídlo správce přemyslovského okrsku, který tam přesídlil z Lštění. V 11.–13. století probíhala kolonizace⁴³ ze sídelně starších oblastí dolního Posázaví a pravobřežní části středního Povltaví. Na kolonizaci, kterou ovlivňovaly přírodní a společenské okolnosti⁴⁴, se měli podílet knížecí družiníci (především Benešovci) a kláštery Ostrov a Sázava. Průběh sídelních pásů raného osídlení před polovinou 12. století vymezuje povodí Janovického a Bystřického potoka a Chotýšanky. Sídla v horní části Bystřického a Janovického potoka nejsou prý o mnoho starší, než řada románských tribunových kostelů⁴⁵. Intenzivní a rychlá kolonizace probíhala zvláště od 2. poloviny 12. století za organizace předních velmožských rodin z okruhu knížecích družiníků⁴⁶. Tehdy měl nastat rozpad hradské správy a tvořit se nová krajská správa⁴⁷. Oblasti pod Blaníkem měl zase kolonizovat po svém založení louňovický klášter⁴⁸. Ve 13. století se kolonizace zúčastnilo také mnoho svobodných pozemkových vlastníků, kteří se neprosadili mezi hradní elitu a vytvořili základ početné drobné šlechty. V pozdním kolonizačním období (do sklonku 14. století) se utvářel dost lidnatý, ale velmi

---

⁴³ Osídlení postupovalo od lužních lesů dále proti toku Konopištského a Janovického potoka. O vzniku osad mají svědčit románské tribunové kostely (*Petrů 2011*, 31).

⁴⁴ Přispět k tomu prý mohlo zlepšování klimatu v Evropě zhruba od 10. století, zdokonalení způsobů obdělávání půdy a zemědělské techniky kolonisty od 12. století, vývoj společnosti a její organizace, demografické poměry a celkový vzestup hmotné kultury (*Petrů 2011*, 31).

⁴⁵ Mají pocházet vesměs z 2. čtvrtiny až konce 12. století, být si svým architektonickým pojetím blízké a navazovat na typ kostela sv. Petra v Poříčí nad Sázavou z doby kolem r. 1100 (*Petrů 2011*, 33).

⁴⁶ Od sklonku 12. a v 1. polovině 13. století se velmoži měnili v soukromé subjekty alodiální pozemkové nobility (šlechty) (*Petrů 2011*, 34).

⁴⁷ Takové středisko možná už ve 13. století představovala Kouřim (*Petrů 2011*, 34).

⁴⁸ Zřejmě vyvíjel také bohatou prospektorskou činnost a těžbu drahých kovů, zejména zlata (*Petrů 2011*, 26).

rozdrobený a ohledně pozemkového majetku diferencovaný prostor⁴⁹, v němž chybějící větší města se spádovými tržními okruhy byla postupně nahrazena trhy poddanských měst a vesnic. Okres má mít ze všech okresů v Čechách nejvyšší hustotu Lhot (Lhotek), vznikajících ve 13. a 14. století (*Petráň 2011*, 26, 31-35).

5. Archeologické nálezy v okr. Benešov a přilehlém okolí

Vzhledem k rozsahu pojednávaného území a nutné přehlednosti práce při zmínkách o jednotlivých lokalitách s archeologickými nálezy odkazují na příložený katalog (*K. 1*), kde jsou seřazeny abecedně podle katastrálních území (k. ú.), opatřeny číslem a v případě většího počtu lokalit v rámci jednoho k. ú. také rozlišeny písmenem. Problematické lokality⁵⁰ jsou označeny černým kolečkem (●). Ke každé lokalitě je uvedena bližší lokalizace, popis okolností a uložení nálezů⁵¹, výčet nálezů a více či méně obsáhlý komentář. Jako kategorie používám pojmy sídliště, pohřebiště, mohylník, opevněné sídlo (hradiště, hrad, hrádek, dvorec, tvrz)⁵², sakrální stavba, klášter, depot mincí, ojedinělý nález⁵³ a cesta. Datace se většinou pohybuje v rozptýlu: raný středověk, doba hradištní (polovina 7. – 12. století), starší (RS.2; polovina 7. – 8. století), střední⁵⁴ (RS.3; 9. – 1. polovina 10. století), mladší⁵⁵ (RS.4; 2. polovina 10. – 12. století) a pozdní doba hradištní⁵⁶ (RS.4/VS.1; 1. polovina 13. století), vrcholný středověk (2. polovina 13.–14. století), středověk a novověk. Pokud je známa přesnější datace, je uvedena v závorce. Jelikož někdy bývá na jedné lokalitě zjištěno vícero kategorií (např. sídliště a pohřebiště) stejné či různé datace, jsou tyto kategorie včetně k nim příslušejících nálezů rozlišeny velkými písmeny⁵⁷. Totéž se týká nálezů jedné kategorie z různých období. Součástí katalogu jsou samozřejmě citace všech zdrojů (nálezové zprávy a hlášení, prameny, literatura), které jsem byla schopná k jednotlivým lokalitám zjistit.

⁴⁹ V důsledku předešlé živelné kolonizace a rozvětňování rodin drobných zemanů a svobodných dědiníků (*Petráň 2012*, 52).

⁵⁰ Jedná se o lokality s nepřesně určenou lokalizací, s nedostatečným množstvím získaného materiálu pro jisté určení kategorie a dále o lokality s nejistou či velmi hrubě určenou datací.

⁵¹ Místo uložení nálezů nemusí být aktuální. Patrně mnoho nálezů se stěhováním depozitářů změnilo umístění.

⁵² Jde v podstatě o kategorii, zahrnující jistým způsobem vydělená sídla světských i církevních elit či feudálů.

⁵³ Nálezy, které nelze spojit se žádnou z kategorií. Souvisejí např. se zemědělstvím.

⁵⁴ Tato datace se však neobjevuje ve všech zdrojích, se kterými jsem pracovala. Často se za střední dobu hradištní považují celé 10. století.

⁵⁵ Takovou dataci však ne všechny zdroje, se kterými jsem pracovala, používají. Mladší dobu hradištní většinou určují do 11.–12. století.

⁵⁶ Pozdní dobu hradištní jednotliví autoři nálezových zpráv a hlášení či článků však pojímají různě.

⁵⁷ Např. A) sídliště, A) mladší doba hradištní, A) keramické zlomky.

Všechny níže zmíněné lokality lze vyhledat na mapě (*Obr. 9*). Stručný výpis všech důležitých údajů k jednotlivým lokalitám obsahuje přiložená tabulka (*Tab. 1*).

Jelikož jsem se rozhodla pro komplexnější obrázek průběhu osídlení, zmiňuji rovněž lokality na pravém břehu řeky Sázavy, lokality v okresech Praha-západ, Havlíčkův Brod a Příbram. Jsou zahrnuty v seznamu k. ú. lokalit ležících mimo okres. Tento seznam bezprostředně navazuje na katalog. Budu na ně odkazovat v podstatě stejně jako na lokality na území okresu (*K. 1: číslo*).

5.1 Časně slovanské období, starší a střední doba hradištní

Středověký osídlovací proces se popisuje jako postup osídlení z oblastí zemědělsky nejvhodnějších do oblastí s méně příhodnými podmínkami. Časně slovanské (6.–7. století) osídlení se mělo především vyskytovat v nejúrodnějších a nejvhodnějších částech Čech, ale výjimečně zasahovalo nad 300 m n. m. a vzácně překračovalo oblasti nejlepších půd, optimálních teplot a srážek (*Klápště 2012, 166*). Nálezy z časně slovanského období zatím na území okresu nebyly zachyceny. Nálezy keramických zlomků na neznámém místě v Psářích (*K. 1: 46D*), datovaných do časného středověku, jsou problematické. Patrně je lze zařadit obecně do raného středověku.

První doklady zdejšího osídlení pocházejí ze starší doby hradištní (*Obr. 10*). V této době započal život hradiště mezi Dojetřicemi a městem Sázava (*K. 1: 51A*), který pokračoval také ve střední době hradištní (*Obr. 17*). Nález nezdobeného bronzového opaskového vrtulovitého kování pozdního slovansko-avarského charakteru z 2. poloviny 8. století dokládá přítomnost místní elity (*Obr. 18*). Z plochy zřejmě už dávno zaniklého hradiště pocházejí další nálezy, datovatelné do 13. století, středověku či novověku.

V 8.–9. století mělo osídlení mozaikovitě postupovat do vyšších a méně úrodných míst nad 400 m n. m., současně docházelo k zahušťování sídelní mozaiky již osídlených oblastí (*Klápště 2012, 166*). Ze střední doby hradištní (*Obr. 10*) pochází už vícero dokladů osídlení, které se soustřeďuje zejména na širší okolí středního toku řeky Sázavy v s. a sv. části okresu. Zatím jediným dokladem osídlení ve střední době hradištní v sz. části okresu při Vltavě je sídliště v Jablonné nad Vltavou (*K. 1: 19A*). Sídliště byla zachycena v Kácově (*K. 1: 20*), v trati „V lázních“ či „Vosovka“ na k. ú. Sázava (*K. 1: 51C*), odkud také pocházejí keramické nálezy z mladší a pozdní doby hradištní, a dále snad nedaleko Pomněnic na k. ú. města

Benešov u Prahy (*K. 1: 4G*). Nález keramické nádoby v Třemošnici (*K. 1: 55*) naznačuje možnou existenci sídliště v 9. století. Již neověřitelné jsou nálezy prý středohradištních keramických zlomků u Čeřenic (*K. 1: 12*). Problematické jsou také 4 nádoby, datované do střední až mladší doby hradištní a nalezené někde v rámci osady Hrusice na k. ú. Krusičany (*K. 1: 22*). Tyto nálezy se snad mylně spojují s kostrovým pohřebištěm v Hrusicích v okr. Praha-východ. Na ostrožně s kostelem sv. Klimenta v k. ú. Lštění (*K. 1: 31*) bylo ve střední době hradištní vystavěno hradiště. V podobné době fungovalo také hradiště, které leželo sv. pod vesnicí Vraník v poloze „Na skále“ či „Na skalách“ na k. ú. Leděčko (*K. 1: 27*). Hradiště se často předpokládá na vrchu s. od osady Tožice na k. ú. Božkovice (*K. 1: 7*). Ze s. svahu kopce, který obklopuje z několika stran jakýsi nedatovaný valovitý útvar, mají prý pocházet keramické zlomky ze střední až mladší doby hradištní.

Na neznámém místě v Čerčanech (*K. 1: 11B*) byly nalezeny snad žárové pohřby ve 2 keramických nádobách. Menší kostrové pohřebiště bylo zachyceno v Libži (*K. 1: 28*). Bylo vybaveno keramickými nádobami (*Obr. 19*). Nejistě datovány (od střední do mladší doby hradištní) jsou 2 kostrové hroby, které byly nalezeny jv. od obce Stranný (*K. 1: 52*). V místní části Brodce na k. ú. Týnec nad Sázavou (*K. 1: 57B*) nalezená skupinka kostrových hrobů je rovněž datována do širokého rozpětí od střední do mladší doby hradištní. Z výše uvedených lokalit výrazně vybočuje Neustupov (*K. 1: 36B*), kde měly být výkopem kanálu při j. průčelí zámku získány keramické zlomky, datované hlavně do 14.–17. století, ojediněle do 10. století. Přítomnost mohylových pohřebišť, datovatelných do raného středověku, nebyla na území okresu zatím spolehlivě potvrzena. Existence mohylníků s. od Čerčan (*K. 1: 11C*), v okolí Českého Šternberka (*K. 1: 13B, C*), v lese j. od Divišova (*K. 1: 14*), s. a sv. od Drahňovic (*K. 1: 17B, C*), v lesích kolem Ostředka (*K. 1: 40*) a u místní části Dojetřice na k. ú. města Sázava (*K. 1: 51K*) zůstává nejistá.

Na k. ú. města Sázava, na vápencovém lomu „Bílý kámen“ (*K. 1: 51B*), je doložena těžební činnost v době od střední doby hradištní přes vrcholný středověk až do poměrně nedávné doby.

Z území na pravém břehu řeky Sázavy pocházejí snad nejstarší doklady osídlení z neznámého místa v Hrusicích v okr. Praha-východ (*K. 1: 72*). J. Kudrnáč datoval 1 nalezený keramický zlomek do sklonku starší či počátku střední doby hradištní, další 2 do mladší doby hradištní a ostatní obecně do středověku (*Kudrnáč 1963b*, 203, 214–216). Do střední doby hradištní (9. století) je datováno z menší části destruktivně prozkoumané (v l. 1939–40) mohylové pohřebiště, které se nachází v poloze „Strážišť“ či „U sv. Trojice“ na okraji lesa jz.

od vesnice Mělník nad Sázavou na k. ú. Černé Budy (*K. 1: 67*) (k tomu např. *Borkovský 1941*, 109; *Bubeník 1970*, 290-292, 294; *Kudrnáč 1963b*, 191-192, 216; *Turek 1956*, 114-115, 150; *Žebera 1940*, 119). Ze střední doby hradištní pochází také kostrový hrob, vybavený keramickou láhví a původně vědérkem, nalezený v r. 1940 na k. ú. Soběšín (*K. 1: 82*) ssz. od obce u samoty Nového Dvora (*Bubeník 1970*, 300-301). Asi 250 m sv. od okraje města Pyšely (*K. 1: 80*), na mírném s. svahu mezi městem a Novou Vsí, je zachyceno sídliště ze střední a mladší až pozdní doby hradištní (*Vařeka 1999*, 523-530). Sídlištní doklady od střední přes mladší a pozdní dobu hradištní do vrcholného středověku (v tomto případě ale v druhotné poloze) pocházejí z k. ú. Vlkančice (*K. 1: 85*) z okolí dvoru „U Anděla“ v místní části Pyskočely (*Bernat – Štedra 2004a*, 613-616; *Bubeník 1970*, 287-292; *Kudrnáč 1963b*, 185, 192, 216; *Tvrdlík 2007*, 268).

5.2 Mladší doba hradištní

Dle mapy (*Obr. 11*) můžeme vidět, že skutečně až v mladší době hradištní došlo k většímu osídlení okresu. To se sice jako v předchozím období nadále váže na řeku Sázavu a její levostranné přítoky, nyní se však rozšířilo více ve středním Povltaví, při větších potocích na Benešovsku (Janovický a Konopištský) a při středním a dolním toku řeky Blanice na Vlašimsku. Osídlení se taktéž už objevuje ve vyšších polohách. Pro zdejší kolonizaci bylo zásadní založení 2 benediktinských klášterů (Ostrov a Sázava) a kanonie premonstrátek v Louňovicích pod Blánkem (*K. 1: 30A*). Z hradišť nadále přetrvával Vraník na k. ú. Ledčečko (*K. 1: 27*) a Lštění (*K. 1: 31*) s kostelem neznámé podoby, k němuž se vázal zachycený hřbitov. Z jv. části okresu máme první doklad pobytu lidí Křivsoudově (*K. 1: 24A*), kde byly v bezprostředním sousedství opevnění vrcholně středověké tvrze nalezeny kostrové hroby, lidské kosti, keramické zlomky a nádoby z mladší doby hradištní. Zvláště za připomenutí stojí doklady mladohradištního sídliště a pohřebiště na místě a v okolí ruin konventního kostela minoritů v Benešově u Prahy (*K. 1: 4A*). Mladohradištní sídliště jsou doložena v Peceradech (*K. 1: 42*), v Poříčí nad Sázavou (*K. 1: 43A*), v Psářích (*K. 1: 46A*) a snad v Netvořicích (*K. 1: 35B*). Mladohradištní až vrcholně středověká sídliště se nacházela u dvora v Mariánovicích j. od Benešova u Prahy (*K. 1: 4H*) a snad jz. od Vracovic v poloze „Za částrovickým mlýnem“ (*K. 1: 63*) a v lese Čapek mezi Čeňovicemi a Bořeňovicemi na k. ú. Čeňovice (*K. 1: 10*), kde se zřejmě jedná o ZSO Slotějov. V Husově ulici ve městě Sázava (*K. 1: 51E*) byly odkryty zahloubené objekty z mladší doby hradištní až vrcholného středověku. Z intravilánu byly

zřejmě sběrem získány keramické zlomky, datovatelné do stejné doby (K. 1: 51H). Sídlištní aktivita od mladší doby hradištní do vrcholného středověku je doložena na úzké ostrožně za kostelem Nejsvětější Trojice v Hradišti (K. 1: 18) a z Bělokozel (K. 1: 3B).

Malé mladohradištní kostrové pohřebiště bylo objeveno u Čerčan (K. 1: 11A). Pohřebiště je také doloženo v Psářích (K. 1: 46E), na okraji Václavic u Benešova (K. 1: 58A, B), Votic (K. 1: 62A, B) a Zdislavic u Vlašimi (K. 1: 66). Snad bylo také v Netvořicích (K. 1: 35A). Kostrový hrob z Vysokého Újezda (K. 1: 65A), který byl vybaven 2 bronzovými záušnicemi, by mohl být datovatelný od mladší do pozdní doby hradištní. Spíše snad z mladší než ze střední doby hradištní by mohly pocházet kostrové hroby, odkryté na místě dnešního kravína jv. od obce Stranný (K. 1: 52) a v místech bývalého kulturního domu JAWA v Brodcích v rámci k. ú. Týnec nad Sázavou (K. 1: 57B).

U rotundy v Týnci nad Sázavou (K. 1: 57A) máme doklady existence sakrální stavby, sídliště a pohřebiště a snad také sídla elity v mladší době hradištní (Obr. 20, 22). Jediný depot mincí z mladší doby hradištní byl na území okresu objeven u Neustupova (K. 1: 36A).

Z lokalit na území, které již patří do okr. Praha-západ, ale nachází se ještě na levém břehu řeky Sázavy, nelze ostrovský klášter na p.p.č. 101 na k. ú. Davle (K. 1: 69), který byl dlouhodobě archeologicky zkoumán. Ke klášternímu komplexu se vztahovalo osídlení a pohřbívání od mladší doby hradištní do vrcholného středověku (k tomu např. *Benešovská 2003*, 44-49; *Břicháček – Richter – Sommer 2003*, 13-25; *Merhautová 1984*, 49, 52; *Sandanusová 2014*, 33-34; *Vlček – Sommer – Foltýn 1998*, 210-212).

Vícero lokalit z mladší doby hradištní lze nalézt také na pravém břehu řeky Sázavy. V Týnci nad Sázavou (K. 1: 84) byly v r. 1963 na prostranství školy nalezeny keramické zlomky z mladší doby hradištní až vrcholného středověku, odvezené ze stavby autobusového nádraží v Pražské ulici (*Hejna 1971*, 70; *Stejskal 1964*, 210). Další doklady mladohradištního osídlení (ohniště a keramické zlomky) byly toho roku získány při hloubení příkopu pro uložení telefonního kabelu na nádvoří METAZ v bývalém parku před závodní jídelnou (*Stejskal 1964*, 210). Početné doklady osídlení, pohřbívání a výroby od mladší doby hradištní do vrcholného středověku se vztahují k areálu a bezprostřednímu okolí bývalého benediktinského kláštera Sázava na k. ú. Černé Budy (K. 1: 67). Byly zachyceny archeologickým výzkumem, který probíhal na různých místech s přestávkami od 2. světové války (k tomu z bohaté literatury např. *Beranová – Lutovský 2009*, 358-360, 407; *Bubeník 1975*; *Bubeník 1995*; *Bubeník 2003a*, 31; *Bubeník 2003b*, 37; *Reichertová 1972b*; *Reichertová*

1974; Reichertová 1985). Mladohradištní sídliště je doloženo v místní části Pyskočely na k. ú. Vlkančice (K. 1: 85) v okolí dvoru „U Anděla“ (viz výše) a na okraji p.p.č. 949/3 z. od bývalého hospodářského dvora a cca 15 m od pravého břehu Sázavy (Bernat 2008d), dále při sz. okraji Pyšel (K. 1: 80) asi na p.p.č. 374 (Srnská 2009, 172), asi 250 m sv. okraji Pyšel (viz výše) a na neznámém místě v Hrusicích (K. 1: 72). Patrně dokladem dálkové cesty z Prahy přes okres Benešov do jižních Čech je depot denárů z poslední čtvrtiny 11. století, nalezený v mlýnské usedlosti v Nespekách (K. 1: 77) v r. 1917 při kopání kanálu za stodolou pod hruškou (Katz 1919, 27-28; Radoměský 1956, 27; Sláma 1976, 31; Šimek 1965, 84; Turek 1948, 489).

Na Sedlčansku (okr. Příbram) na ostrohu sv. od Nalžovického Podhájí (K. 1: 75) v poloze „Hradiště“ pod kopcem Drbákovem, mezi potokem Musíkem a jeho přítokem Loužkem, bylo založeno na konci 10. století hradiště, které existovalo až do 1. poloviny 11. století. V druhotné poloze byly na hradišti nalezeny keramické zlomky a klíč z vrcholného středověku (Habart 1925, 278-279; Horáková-Jansová 1951b; Kolektiv 2003, 211-212; Kudrnáč 1963a, 645; Píč 1909, 380; Sláma 1986, 81; Sláma 1991, 85, 87-115; Tomková 2000, 398-399, 403, 414). V bývalém zámku v Nalžovicích (K. 1: 74) bylo v r. 1956 při zřizování ústředního topení získáno 9 mladohradištních keramických zlomků (Horáková-Jansová 1956, č. j. 4697/56). Na Vítkově náměstí (p.p.č. 1081/1, 1081/6) v Prčicích (K. 1: 79) archeologický výzkum (v l. 2010–11) odkryl sídliště z mladší až pozdní doby hradištní (2. polovina 12. – 1. polovina 13. století) (Selmi-Wallisová 2011; Selmi-Wallisová 2012). Někde u Nalžovic (K. 1: 74) byly r. 1867 či dříve nalezeny 2 bronzové, možná stříbrem plátované esovité záušnice o Ø 22 a 23 mm, které prý pocházely z keramických nádob (1949, č. j. 2619/49; Píč 1909, 342; Sklenář 2011, 196-197). Sz. od Osečan (K. 1: 78), z. od vrchu Kostelík (kóta 384,6 m) na p.p.č. 1500/1, byly při stavbě silnice v r. 1920 objeveny 2 kostry orientované hlavou k V nebo JV, obložené kameny a vybavené 2 nádobami, z nichž 1 se ztratila na stavbě. Na skrání jedné z koster byly podle vyprávění dělníků stříbrné, postupně se zmenšující kroužky. V M Sedlčany by měla být zachována nádoba a bronzová stříbrem plátovaná záušnice s esovitým zakončením s Ø 44,5 x 47 mm a s. drátu 3 mm (1946, č. j. 1053/46; Hájek 1958, č. j. 2061/58; Tůma 1952, č. j. 183/52).

Na jv. okraji Živohoště (K. 1: 87), která leží při levém břehu řeky Vltavy, zjišťovací archeologický výzkum (v l. 1977–78) j. od dnešní j. obvodové zdi lodi kostela sv. Fabiána a Šebestiána zjistil mladohradištní (12. století) kostrové hroby a keramické zlomky a hlavně pozůstatky dřevěné sloupové stavby, která předcházela původně románské bazilikální stavbě

ze 12. století (*Beranová – Lutovský 2009, 355, 412; Břicháček – Sommer 1982, 156; Sommer 1978, č. j. 5573/78, č. j. 7921/78; Sommer 1981*).

Z lokalit na Havlíčkobrodsku stojí za zmínku původně románský kostel sv. Víta z doby kolem poloviny 13. století, stojící těsně při pravém břehu řeky Želivky v bývalém městyse Zahrádka, dnes v k. ú. Horní Paseka (*K. 1: 70*). V l. 1976–77 byl v jeho interiéru proveden sondážní a zčásti plošný výzkum a v jeho bezprostředním okolí sondážní průzkum. Byly tu zjištěny stopy starších podlah, náznaky existence starší (patrně sloupové) dřevěné stavby, odkryt dnešnímu kostelu předcházející menší podélný jednolodní kostel s pravoúhlým východním závěrem z doby před r. 1219 a zřejmě k němu příslušející kostrové hroby bez milodarů (*Hejna 1981a, 642–644; Hejna 1981c; Hejna – Benešová – Plátková 1981*).

5.3 *Pozdní doba hradištní*

Mapa (*Obr. 12*) názorně ukazuje, že osídlení opět postoupilo do vyšších nadmořských výšek podél přítoků větších potoků. Početné doklady osídlení v této době pocházejí jak z území okresu, tak z jeho okolí. Keramické zlomky a struska, získané ze zrušeného hřbitova u kostela sv. Martina v Sázavě (*K. 1: 51D*), ukazují na přítomnost sídliště v jeho bezprostřední blízkosti. Také z jiných míst ve městě Sázava (*K. 1: 51F, H*) pocházejí doklady osídlení od pozdní doby hradištní přes vrcholný středověk do pozdější doby. Náznaky sídliště máme v Samechově (*K. 1: 49*), kde byly nalezeny 3 keramické zlomky, a na poli jz. od vesnice Křečovice na k. ú. Bezmrš (*K. 1: 5B*), odkud byl získán pozdněhradištní keramický zlomek. Menší množství pozdněhradištních keramických zlomků bylo nasbíráno na 3 lokalitách na k. ú. Velké Heřmanice (*K. 1: 59B, C, D*) a na 1 lokalitě v k. ú. Vodslivy (*K. 1: 61B*). Na k. ú. Velké Heřmanice byla zřejmě zjištěna ZSO Otětičky (*K. 1: 59A*), existující do vrcholného středověku. Sídlištní nálezy z pozdní doby hradištní byly získány v Křivsoudově z prostoru v. části valu bývalého tvrze (*K. 1: 24A*) a na jz. okraji Vysokého Újezda (*K. 1: 65B*). Rozbitá tuhová nádoba, nalezená na s. svahu Malého Blaníka, asi 150 m pod zříceninou kaple Máří Magdalény a na k. ú. Louňovice pod Blaníkem (*K. 1: 30B*), představuje zřejmě ztrátu. Také pozdněhradištní keramické zlomky, získané na sz. úbočí Velkého Blaníka u tzv. Veřejové skály (*K. 1: 30D*), jsou spíše dokladem zdejší aktivity. Jv. od Líšna, na k. ú. Nová Ves u Postupic (*K. 1: 38*), se nacházejí pozůstatky patrně ZSO Kavčí Hora, která ukončila svoji existenci až ve vrcholném středověku. Doklady sídlištních aktivit z pozdní doby hradištní a vrcholného středověku pocházejí z pole asi 1 km od pomněnického dvora na

k. ú. Benešov u Prahy (*K. I: 4G*), ze 3 míst v Ouběnicích u Votic (*K. I: 41A, B, C*), z místa asi 100 m jz. od kostela sv. Petra a Pavla v Poříčí nad Sázavou (*K. I: 43B*) a z místa při j. hřbitovní zdi u rotundy v Pravoníně (*K. I: 44A*). Ojedinelé keramické zlomky z pozdní doby hradištní, více až z vrcholného středověku, byly získány z pole na s. okraji Olbramovic u Votic – Vsi (*K. I: 30B*). Pohřebiště v této době zastupuje zřejmě pozdněhradištní hrob, objevený na neznámém místě v Ratměřicích (*K. I: 48*).

Do pozdní doby hradištní lze datovat část odkrytých budov konventu a konventního kostela minoritského kláštera v Benešově u Prahy (*K. I: 4A; Obr. 27*), odkrytých r. 1941 archeologickým výzkumem. V jejich okolí je zachyceno sídliště a pohřebiště z této doby. Na Chvojenu (*K. I: 4I; Obr. 23–25*) v době od pozdní doby hradištní do vrcholného středověku existovalo sídliště a zřejmě feudální sídlo. V Týnci nad Sázavou (*K. I: 57A*) patrně v pozdní době hradištní došlo k výstavbě kamenné věže k rotundě a snad k přestavbě feudálního sídla (*Obr. 20*). V Českém Šternberku (*K. I: 13A*) probíhala v pozdní době hradištní a vrcholném středověku výstavba kamenného hradu. U Vlašimi byl nalezen depot mincí, ukrytý asi ve 2. polovině 30. let 13. století (*K. I: 60*).

V okr. Praha-západ, na úzké ostrožně zvané Sekanka nad soutokem Vltavy se Sázavou na k. ú. Hradištko pod Medníkem (*K. I: 71*), se nacházejí pozůstatky městečka ostrovského kláštera, které existovalo od pozdní doby hradištní (2. třetina 13. století) do vrcholného středověku (*Píč 1909, 370; Richter 1982; Sandanusová 2014, 51–55, 69, 90; Sedláček 1927, 131; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 210–211*).

Na území pravém břehu řeky Sázavy, ale ještě v okr. Benešov, bylo zachyceno pozdně hradištní a vrcholně středověké sídliště v Leducích nad Sázavou k. ú. Nespeky (*K. I: 77*), a to středu plochy pole cca 100 m sz. od kostela sv. Bartoloměje (*1995a; Vařeka 1992, č. j. 2029/92*). Pozdněhradištní sídliště bylo objeveno na k. ú. Pyšely (*K. I: 80*) nad chatovou osadou Nežezky na p.p.č. 167/1 (*Srnská 2007, č. j. 3827/07; Srnská 2009, 172*). V části Rovná, která patří pod k. ú. Stříbrná Skalice (*Obr. I: 83*), byly v interiéru románského kostela sv. Jakuba Většího zjištěny pozdněhradištní kostrové hroby. Zajímavý je zde zejména Z-V orientovaný pohřeb v rakvi po s. straně oltáře v apsidě, vybavený 2 bronzovými přezkami se železnými jazýčky a rozbitou nádobou z konce 12. století. Patrně se jednalo o hrob fundátora kostela (*Borkovský 1946, č. j. 5670/46*). Ze hřbitova pocházejí keramické zlomky z pozdní doby hradištní a vrcholného středověku (*Bernat 2009, č. j. 6639/10; Bernat – Štědra 2004a, 610–614; Valentová 2000*). Na poli p.p.č. 275/1 u kostela byl zachycen sídlištní objekt z pozdní doby hradištní, z jehož okolí byly získány keramické zlomky převážně z pozdní

doby hradištní, méně z vrcholného středověku (*Bernat 2007; Bernat – Štědra 2004a*, 612-614, 617; *Bubeník 1970*, 305; *Bubeník 1972; Valentová 2000*). Doklad sídliště z pozdní doby hradištní a vrcholného středověku pochází také z místa podél okraje cesty ke hřbitovu a při j. hraně ostrožny (*Bernat – Štědra 2004a*, 609, 612-613). Do této doby je také datovatelných několik keramických zlomků, nalezených v druhotné poloze v j. okraji nezastavěné části obce v údolí Jevanského potoka (*Bernat 1999*, č. j. 5348/00). Na náměstí Na Městečku ve Stříbrné Skalici byl v r. 2000 ve výkopu rýhy zjištěn zahloubený objekt (snad úvozová cesta či příkop), na jehož spodní části bylo nalezeno torzo jezdecké ostruhy, datovatelné snad do 2. poloviny 12. – 1. poloviny 13. století (*Bernat 2000*, č. j. 6696/01). S. od Vlkančic (*K. 1: 85*), v osadě Drletín na jv. dříve nezarostlé stráni „Pod lesem“ v poloze „Na biči“, se nachází snad ZSO, datovatelná podle několika keramických zlomků do pozdní doby hradištní – středověku (*Bubeník 1970*, č. j. 3229/70). V Ratajích nad Sázavou (*K. 1: 81*) byla v r. 1890/91 při snižování silnice podél zámeckého parku objevena řada kostrových hrobů obsahujících ploché kameny, která se prý táhla dále do parku. Nebožtíci byli vybaveni prsteny, bronzovými náramky a bronzovými esovitými záušnicemi. Dalších několik kostrových hrobů, ale bez milodarů, bylo objeveno r. 1933 při kopání základů domu (snad č.p. 185) (*Bubeník 1970*, 299-300; *Horáková-Jansová 1933*, č. j. 106/34; *Píč 1909*, 83; *Šolle 1939*, č. j. 1252/39; *Trčka 1933*, č. j. 2851/33; *Valentová 1992*, č. j. 2775/92; *Žebera 1940*, 119).

Z interiéru a z plochy před z. průčelí románského kostela sv. Víta v bývalém městyse Zahrádka na k. ú. Horní Paseka (*K. 1: 70*) pocházejí doklady sídliště z pozdní doby hradištní a vrcholného středověku. V interiéru a okolí kostela byly odkryty pozdněhradištní kostrové hroby (*Frolík – Chotěbor 1983*, č. j. 1394/83; *Frolík – Chotěbor 1985; Hejna 1981a*, 642-644; *Hejna 1981c; Hejna – Benešovská – Plátková 1981*).

5.4 Doba hradištní a raný středověk

Do doby hradištní byly datovány tuhové zlomky z Vrchotových Janovic (*K. 1: 64*), keramické zlomky ze Střezimíře (*K. 1: 53*), nádoba a keramický zlomek z Domašína (*K. 1: 16*) a nádoba z okolí Neustupova (*K. 1: D*). Do raného středověku byl zařazen keramický zlomek, získaný z pole mezi Trucovnou a polohou „V dolcích“ na k. ú. Bělokozly (*K. 1: 3C*), keramické zlomky z výkopu studny v Dolních Kralovicích (*K. 1: 15B*), z neznámého místa v Bukovanech u Týnce nad Sázavou (*K. 1: 8*), z Velkého Blaníku na k. ú. Louňovice pod Blaníkem (*K. 1: 30E*) a 2 keramické nádoby a keramické zlomky, nalezené na v. okraji

vesnice Přívlačky na k. ú. Samopše (K. 1: 50). Jako raně středověké se považují kostrové hroby, nalezené v r. 1905 u silnice směrem do Divišova na k. ú. Drahňovice (K. 1: 17A) a původně prý obsahující různý inventář. Snad raně středověké byly také kostrové hroby s milodary v Psářích (K. 46B) a v jz. části Václavic (K. 1: 58C).

Z území na pravém břehu řeky Sázavy, z pole v okolí kóty 458 při polní cestě k vesnici Nechybě na k. ú. Černé Budy (K. 1: 67), pochází nevýrazný keramický zlomek, datovaný do doby hradištní (Bubeník 1989b). Poněkud problematické jsou nálezy ze s. části Hrusic (K. 1: 72). V r. 1855 tam měly být při kopání základů pro novostavbu č.p. 55 (snad dnešní č.e. 55) naproti hřbitovu nalezeny keramické zlomky se 4 a ½ bronzové esovité záušnice ve čtverhranné jámě (š. asi 1,5 m a hl. 1 m) společně s černou zemí smíšenou s popelem, kousky uhlí a začazeným kamením. Na j. straně jámy byl prý již písek, v němž bylo nalezeno množství lidských kostí. Podle L. Niederleho, který se opíral o sdělení faráře, byly nalezeny v zemi starého hřbitova kostry s nohama směrem k V. Pod hlavou měly prý esovité záušnice. Podle výroční zprávy SPSČ za správní rok 1889 měl farář darovat 12 keramických zlomků „s jemnou okrasou vtlačenou podoby vejčité“ ze 13. – 14. století, 10 bronzových esovitých záušnic, ½ podobného kroužku a 10 „hradištních“ zlomků (1947, č. j. 6998/47; Hájek 1958, č. j. 2035/58; Kudrnáč 1963b, 214-215; Niederle 1892; Petrán 2011, 31; Píč 1909, 81-82, 334; Pilous 1926, 52, 54; Růžička 1892; Sláma 1976, 42-44; Turek 1948, 533). Obecně do raného středověku byly zařazeny některé nevýrazné keramické zlomky, nalezené na úzkém skalním hřebenu mezi ohybem řeky Sázavy a údolím Nučického (též Vlkavického) potoka v poloze „Krkavčí skály“ na k. ú. Černé Budy (K. 1: 67). Patrně nesouvisely s pozdějším opevněným sídlem (Bernat – Kališ – Štědra 2002, 145-154; Bernat – Štědra 2002, 28, 30; Kolektiv 2003, 53).

5.5 Vrcholný středověk

V okrese bylo jako jinde ve vrcholném středověku (Obr. 13) vystavěno množství opevněných sídel ve vyšších polohách. Jakýsi hrad či hrádek byl vybudován v Bělokozlech (K. 1: 3A). Tvrz byla vystavěna v Borovsku (K. 1: 6), Křivsoudově (K. 1: 24A), Libouni (K. 1: 29), Martinicích u Votic (K. 1: 32), Neveklově (K. 1: 37), Olbramovicích u Votic – Vsi (K. 1: 39A), Ouběnicích (K. 1: 41A) a zřejmě v Týnci nad Sázavou (K. 1: 57A). Tvrz či hrádek byl vybudován také v části Podmračí sv. od Mrače (K. 1: 33A). Sv. od Dubska v k. ú. Přestavlky u Čerčan (K. 1: 45) byl vystavěn hrad (Stará Dubá, při kterém vzniklo městečko

Odranec. Vrcholně středověké sídliště bylo zjištěno v Benešově na místě kulturního domu Na Karlově (K. 1: 4B), sv. od Labů (K. 1: 26), v Načeradci (K. 1: 34B) a sv. od Vodsliv na sv. úpatí zalesněného kopce Bílč (K. 1: 61A). Malý počet vrcholně středověkých keramických zlomků byl získán při sv. úpatí vrchu u osady Tožice na k. ú. Božkovice (K. 1: 7), s. od vesnice Nebřich na k. ú. Jablonná nad Vltavou (K. 1: 19B), sv. od hájovny Lhotky na k. ú. Křečovice u Neveklova (K. 1: 23B), j. od Křížova pod Blaníkem (K. 1: 25), v interiéru zříceniny barokní kaple sv. Máří Magdalény na Malém Blaníku v k. ú. Louňovice pod Blaníkem (K. 1: 30C) a v sv. části města Sázavy a jeho v. okraji (K. 1: 51G, I). Z vrcholného středověku pocházejí depoty mincí, nalezené v Benešově u Prahy (K. 1: 4E) a vsv. od Trhového Štěpánova (K. 1: 54)

Na pravém břehu řeky Sázavy byl v poloze „Krkavčí skály“ na k. ú. Černé Budy (K. 1: 67) ve 2. polovině 13. století vybudován pravděpodobně hrádek, u něhož se předpokládá strážní funkce při cestě do Sázavského kláštera (Bernat – Kališ – Štědra 2002, 145-154; Bernat – Štědra 2002, 26-31; Bernat – Štědra 2004b, 59-60; Bernat – Štědra 2005, 198, 213-214; Kolektiv 2003, 52-53). Na p.p.č. 591/6 v z. části Kamenného Přívozu (K. 1: 73) archeologický výzkum odhalil terasovitou mez někdejší vrcholně středověké a novověké plůžiny. Vzorkováním bylo získáno několik keramických zlomků, z nichž jsou nejstarší datovatelné do 13. století (Lutovský a kol. 2011, 1166). V Pyšelích (K. 1: 80) bylo j. od zámku na zahradě s. a sv. od kostela sběry z hromad hlíny, vytěžené při neohlášených výkopech pro kanalizační a vodovodní potrubí, získáno několik set keramických zlomků ze starší i mladší etapy vrcholného středověku (1997a; Halzbauer 1994, č. j. 1164/95; Vařeka 1999, 524-525). Mezi Pyšely a Novou Vsí, v trati „V Sedlištích“ na p.p.č. 690/1, byly nalezeny vrcholně středověké keramické zlomky (Srnská 2007, č. j. 3831/07; Srnská 2009, 172). Ve Stříbrné Skalici (K. 1: 83) archeologický výzkum v souvislosti s rekonstrukcí náměstí (v l. 2009–10) odkryl část sídliště z vrcholného středověku, které bylo tvořeno zahloubenými, původně dřevěnými domy (Lutovský a kol. 2011, 1188-1189). Z intravilánu pocházejí další doklady osídlení ve vrcholném středověku.

Na Kutnohorsku někde v Nesměřicích (K. 1: 76) byl v r. 1891 nalezen depot středních českých brakteátů z 3. čtvrtiny 13. století (Fiala 1895, 207, 424; Radoměský 1956, 88; Šimek 1965, 85). V Ratajích nad Sázavou (K. 1: 81) byly v r. 1992 v souvislosti s budováním žumpy při vstupu na dvorek č.p. 37 od silnice pod j. křídlem zámku zachyceny 2 středověké vrstvy, z nichž spodní sídlištní vrstva obsahovala keramiku z konce 13. století nebo z doby kolem r. 1300 (1995b; Valentová 1992, č. j. 2775/92). U obce Otryby na k. ú. Soběšín (K. 1: 82) byl

nad Podveckým potokem v poloze „Hrádecká skála“ ve 2. polovině 13. století vybudován hrádek či tvrz, z níž byly ZAV a povrchovým sběrem získány zlomky keramiky ze 13. století (Böhm 1941, č. j. 132/41; Brych – Rendek 1993, č. j. 821/95; Nechvátal 1963, č. j. 2088/63; Špaček 1974, č. j. 3119/74; Špaček 1973)

Na Sedlčansku (okr. Příbram) na poli při z. okraji lesa Drbákova (kóta 490 m) na k. ú. Nalžovické Podhájí (K. 1: 75) byla odkryta část usedlosti z vrcholného středověku (Horáková 1950, č. j. 7318/50; Kareš 1950, č. j. 5909/50). Sz. od Křepenic (K. 1: 75), na skalnaté homolovité ostrožně nad pravým břehem Vltavy a nad hlubokým údolím Cholínské strouhy ústící do Vltavy byla v poloze „Malé Kolo“ (také „Dolní Kolo“) ve 2. polovině 13. století vystavěna tvrz (Horáková – Jansová 1951a; Kareš 1950, č. j. 3819/50; Kolektiv 2003, 212–213). Na k. ú. Vysoká u Kosovy Hory (K. 1: 86) byl asi 0,5 km jz. od Lovčic na skalním výběžku návrší Černý les (kóta 583 m) vystavěn hrádek (Sklenářová 1991; Sklenářová 2006, 410, 413–414)

5.6 Pozdní doba hradištní a vrcholný středověk

Keramické zlomky nalezené v Arnoštovicích (K. 1: 1) byly určeny jako vrcholně středověké a datovány do 13. století. Do tohoto století byly také datovány některé keramické zlomky z Tvoršovic (K. 1: 56) a tuhové zlomky, nalezené v prostoru pod kopcem na druhé strany silnice Čechtice – Alberovice v Křivsoudově (K. 1: 24B). Z pozdní doby hradištní nebo z vrcholného středověku mohla pocházet stavba bývalého špitálního kostela sv. Anny v Benešově (K. 1: 4D).

Do 13. století byl na území na pravém břehu řeky Sázavy datován hrad neznámého jména a krátké existence, jehož pozůstatky leží na k. ú. Čtyřkoly (K. 1: 68) v poloze „Pivovárek“ na ostrožně nad vtokem Mnichovického potoka do Sázavy a proti hradu Zlenice (Durdík 2002, 32; Durdík 2008b, 40; Durdík 2009, 32; Durdík – Kašpar 2001). Do 13.–14. století bylo datováno 12 keramických zlomků, nalezených v s. části Hrusic (K. 1: 72) na místě novostavby č.p. 55 (snad dnešní č.e. 55) naproti hřbitovu (zdroje viz výše).

5.7 Hypotéza o postupu osídlení

Mapy (Obr. 10–13) potvrzují, že osídlení ve střední době hradištní bylo zřejmě skutečně ostrůvkovité, přičemž se vázalo zejména na střední dok řeky Sázavy a spíše dolní doky jejích přítoků. Vyskytovalo se pod hranicí 450 m n. m. Vypadá to, že na území okresu osídlení

nejdříve proniklo z přilehlého okr. Kutná Hora a poté u z okr. Praha-východ. K výraznému rozšíření osídlení, patrně v důsledku intenzivní kolonizace, došlo v mladší době hradištní. Sídliště se kolem řeky Sázavy zahustila, osídlení postoupilo podél vodních toků směrem na J a objevilo se již v nadmořských výškách 450 m. V pozdní době hradištní se osídlení rozšířilo dále podél přítoků větších potoků, zahustilo se zejména v okolí města Sázava a vystoupalo do nadmořských výšek nad 500 m. Ve vrcholném středověku většina sídlišť z předchozí doby pokračovala v existenci, nová přibyla v nepatrné míře. Krajina byla doplněna opevněnými sídly (tvrzemi, hrádky a hrady), stavěnými zřejmě v masovém množství. Také u této hypotézy je nutno brát v potaz, že rozhodně nereflexuje skutečný stav. Je to především nesoustavným a nerovnoměrným průzkumem.

Průběh osídlení v pojednávaném okrese není zřejmě se zjištěnou situací na Černokostelecku srovnatelný. V této oblasti, která byla dříve majetkem panovníka a patřila k pomezí hvozdu mezi pražskou a kouřimskou sídelní oblastí, je zachyceno spíše sporadické staroslovanské osídlení (lze předpokládat nečetné izolované sídelní buňky). Není však vyloučeno, že budou nalezeny další takto datovatelné lokality. Kolonizace probíhala až od 1. poloviny 13. století. Doklady osídlení nebyly zachyceny *j.* a *jv.* od Kostelce n. Č. lesy a *j.* od Žernovky a Štíhlíc, tedy mimo potoční síť (*Klápště 1978*, 427, 459, 462-466).

Sousední Havlíčkobrodsko bylo systematicky kolonizováno od 40. let 12. století, přičemž do ní zasahovalo pražské biskupství, vyšehradská kapitula, olomoucké biskupství, benediktinský klášter ve Vilémově, benediktini a posléze premonstráti z Želivi, premonstráti ze Znojma-Louky, řád německých rytířů a dále samozřejmě šlechtické rody, případně panovník nebo nějaká osoba z jeho blízkosti. V závěru 30. let 13. století s objevem stříbra nastal nový příliv kolonistů (*Hejhal 2012*, 44, 80-81).

6. Svědectví písemných pramenů

6.1 Typy pramenů pro studium majetkové držby do konce 13. století

6.1.1 Legendy, kroniky a letopisy

Písemné prameny, které by mohly vypovídat o zdejší majetkové rozdělení, jsou zpočátku více než skromné. Naše nejstarší legendy se věnují sice středním Čechám, ale vesměs pouze místům, která byla spjata bezprostředně s vládou knížat zpočátku na poměrně omezeném území kolem Prahy. Některé zmínky v legendách však vypovídají o uspořádání tehdejší společnosti – např. První staroslověnská legenda z 1. poloviny 10. století (*Graus 1953*, 61-63, 153) a tzv. Kristiánova legenda (*FRB I*, 199-227) patrně konce 10. století. Více se okresu začínají dotýkat až legendy prokopské – především *Vita minor*, což je nejstarší dochovaná legenda o sv. Prokopovi, dále *Vita antiqua* a *Vita maior*.

Děkan pražské katedrální kapituly Kosmas (†1125) se o místech, které bychom na území okresu mohli nalézt, ve své *Kronice Čechů* (*FRB II*, 1-198; *Kosmas*; *Hrdina – Bláhová – Moravová 2011*) téměř vůbec nezmiňuje (až na hrad Lštěn). Jako ostatní kronikáři si také vybíral jen něco a neznamenal to, co pokládal za běžné. Líčil zvláště události, které měly posílit prestiž církve a jejích služebníků.

O málo více informací můžeme získat čtením děl jeho pokračovatelů. Tzv. První pokračování Kosmovo tvoří Letopis tzv. Mnicha sázavského (*FRB II*, 238-269), Letopis tzv. Kanovníka vyšehradského (*FRB II*, 203-237) a Vypravování o odboji. Druhé pokračování, které je dílem neznámého kompilátora z přelomu 13. a 14. století, tvoří Výpisky z Vincencia a Jarlocha (*FRB II*, 270-281), Příběhy krále Václava I. (*FRB II*, 303-308), Příběhy krále Přemysla Otakara II. (*FRB II*, 308-335) a Zlá léta po smrti Přemysla II. (*FRB II*, 335-376) (*Hrdina – Tomek – Bláhová 1974*, 7, 196-209, 212-214). K nim se pojí ještě Letopisy české, Letopisy pražské a Letopisy hradištsko-opatovické (*FRB II*, 383-400). Tzv. Mnich sázavský⁵⁸ se jen málokdy se svým vypravováním dostal i na levý břeh Sázavy. Letopis tzv. Kanovníka vyšehradského⁵⁹ již lépe odhaluje politické cíle rané „pozemkové“ šlechty. Konečně Letopis

---

⁵⁸ Kosmovu kroniku opsal, doplnil o některé údaje (ohledně Sázavského kláštera) a sám pokračoval v psaní do r. 1162 (*Hrdina – Tomek – Bláhová 1974*, 5-7; *Zelenka 2009*, 50; *Žemlička 2002*, 528).

⁵⁹ Svůj letopis dokončil někdy na počátku 40. let 12. století. Neznámý autor k němu připojil Vypravování o odboji knížete Konráda za počátků vlády knížete Vladislava II. (*Hrdina – Tomek – Bláhová 1974*, 5-6).

milevského opata Jarlocha⁶⁰ (*FRB II*, 461-516) se dostal do bezprostřední blízkosti okresu např. popisem konfliktu mezi knížaty Bedřichem a Soběslavem (odpočinek vojska Bedřicha a Konráda II. Oty v Prčici). Přímo okresu se pak týká vcelku podrobný popis posledních okamžiků života želivského opata Gotšalka, jehož byl Jarloch žákem a pomocníkem, v Louňovicích pod Bláníkem.

Pro představu o naší aristokracii ve 13. století, posledních Přemyslovcích a zemské církvi je neocenitelná Zbraslavská kronika, která je dílem dvou opatů cisterciáckého kláštera na Zbraslavi a zahrnuje dobu od smrti Přemysla Otakara II. do r. 1338 (*Heřmanský et al. 1975*, 7-18).

6.1.2 Listiny, akta a úřední knihy

Pro sledování vývoje majetkové držby do konce 13. století jsme tedy odkázáni v podstatě jen na studium starých listin, vydaných v edici G. Friedricha (*CDB I–III*) a J. Emlera (*RBM I–II*). Hlavním účelem listin bylo sice zajištění práva, zároveň však podrobně informují o hospodářském stavu tehdejší společnosti (*Graus 1953*, 51, 53). U nás se listiny začaly více sepsávat až od poloviny 12. století pod vlivem římsko-kanonických právních norem (*Boháč 1978*, 69; *Žemlička 1997*, 173, 381). Jejich pragmatická úloha sílila až ve 13. století v souvislosti s pronikáním „německé“ kultury a právních zvyklostí, takže už ve 20. a 30. letech 13. století byla písemná kodifikace běžná (*Kalhous 2013*, 140; *Žemlička 2002*, 522). Listiny většinou slavnostní formou zachycují majetkové transakce mezi panovníkem, církví a výjimečně i šlechtou (*Boháč 1978*, 69; *Kalhous 2013*, 141). I když se zejména církev se snažila o pojištění svého nemovitého majetku, některé církevní instituce se však hluboko do 12. století spokojovaly jen s tzv. aktovými zápisy⁶¹, jejichž obsah později prepisovaly do tzv. falz nebo panovnických confirmací (*Boháč 1978*, 69; *Žemlička 1997*, 381). V těchto listinných svědectvích lze pak nalézt výčty majetků, lidí a důchodů od konce 10. do 13. a někdy do 14. století (*Žemlička 2000*, 8). Šlechta naopak neměla až do 13. století zájem o vyhotovení listin – zřejmě si vystačila s ústní formou (*Boháč 1978*, 69; *Kalhous 2013*, 132). Ještě ve 13. století si listiny spíše výjimečně pořizovali bohatí příslušníci aristokracie. Více listin se objevuje až v důsledku úpadku panovnické moci na přelomu 13. a 14. století (*Boháč*

---

⁶⁰ Do Čech se dostal asi r. 1177. Opsal neúplnou kroniku pražského kanovníka Vincencia (tem zachytil období od r. 1140 do r. 1167), za ni vložil tzv. Ansbertovu kroniku s vlastnoručními zápisky o událostech z našeho prostředí a na ni navázal svým vyprávěním (1167–98) (*Moravová 2013*; *Žemlička 2002*, 527).

⁶¹ Neověřené záznamy o darováních.

1969a, 109). Vlivnější i méně vlivnější urození se jinak běžně objevují v tzv. svědečných řadách při různých právních aktech, fundacích a majetkových transakcích. Bylo to zpočátku pouze s osobním jménem, někdy doplněným údajem o významném příbuzenském vztahu, jindy odkazem na službu v zemi či na dvoře panovníka, později stále častěji v kombinaci s místními jmény v predikátu⁶² (tj. jejich sídlo). V těchto svědečných řadách se však také mohou objevit neurození i ve spojitosti s místy. Každopádně nám tyto predikáty, které jsou spojitelné s konkrétními lokalitami, mohou v kombinaci s urozenými osobami přiblížit jejich expanzi na venkov (*Klápště 2012, 87-88*).

O tehdejší majetkové situaci také vypovídají úřední knihy. Situaci poslední čtvrtiny 13. století dokreslují sbírky kancelářských předloh⁶³, které byly vydány v edici J. Nováka pod názvem Formulář Tobiáše z Bechyně (*FTB*) (*Boháč 1978, 7*). O patronech kostelů podávají informace zápisy v konfirmačních (*LC*) a erekcčních knihách (*LE*), které byly zhruba od poloviny 14. století vydány z listin v arcibiskupských archivech. Kvůli častým majetkovým transakcím lze u šlechty tyto údaje užít pro sledování vlastnictví patronátního práva tak do začátku 14. století. Poněkud jistější je situace u církve a panovníka, jejichž držbu potvrzují i listiny. Konfirmační a erekcční knihy také slouží pro zjištění detailů o ustanovování nových farářů, zřizování církevních nadání a donacích laiků (*Boháč 1978, 7*).

6.2 Obraz majetkové držby v okr. Benešov

V následujících podkapitolách sleduji vývoj držby nemovitého majetku panovníkem, církví a šlechtou. Časem se každý ze subjektů stal vlastníkem osadníky využívaných kultivovaných ploch, z nichž jim museli platit a odvádět naturální a robotní povinnosti (*Žemlička 1997, 281*). Aby byl obraz komplexnější, musím se pohybovat ve 14. a někdy dokonce v 15. století. V podstatě až od poloviny 14. století, kdy se převážná část lokalit dostala do písemných pramenů, je totiž obraz majetkového rozdělení ucelenější (*Boháč 1978, 70*). Každý ze subjektů se pokusím charakterizovat, což je podle mě důležité také k pochopení, jakým způsobem tyto subjekty nabyly majetku a jak jej následně držely. Všechny zjištěné zmínky v písemných pramenech do konce 13. století jsou shrnuty v tabulce (*Tab. 2*) a zobrazeny na mapě (*Obr. 14*), přičemž jsou samozřejmě rozlišeny podle století.

---

⁶² Tj. místo, kde se v té době nachází jejich sídlo.

⁶³ Opisy skutečně vydaných listin.

6.2.1 Panovník

6.2.1.1 Charakteristika

Panovník patřil mezi elity, které jsou v Čechách rozpoznatelné v archeologických nálezech již v 8. století podle držby „prestižního zboží“ (*Klápště 2012*, 20). Tyto mocenské elity také mezi sebou soupeřily, organizovaly dálkovou směru prestižního zboží, což vyvolávalo tlak na zemědělskou i nezemědělskou produkci (*Klápště 1994b*, 38). Roli knížat mezi elitou v Čechách a jejich vzájemné vazby od konce 8. století patrně posiloval oboustranný tlak (od Franků a Velké Moravy), potřeba organizace obrany, výběr tributu a nutnost jednání s cizími elitami (*Kalhous 2011*, 47, 56). Již tehdy měla knížata kolem sebe svoje družiny (*Žemlička 1997*, 196). Jak je známo, v průběhu 9. století postupně v písemných pramenech počet knížat ubýval – Fuldské anály k r. 845 zmiňují 14 knížat, k r. 872 již jen 5 knížat. Nemůžeme si být jisti, zda všech 14 knížat reprezentovalo celé Čechy, či jen jejich část (*Kalhous 2011*, 47). Knížata asi spravovala kraje, vymezené přirozenými hranicemi. Je tedy docela možné, že jeden z nich by mohl panovat někde na území okresu Benešov a jv. části okresu Příbram (tj. na Sedlčansku). Kníže tu také nemusel být po nějakou dobu pod takovým tlakem. Postupný zájem přemyslovských knížat o okres se začíná rýsovat až se založením benediktinských klášterů Ostrov a Sázava a hlavně s budováním královské domény v jižních Čechách, o které ale začali jevit větší zájem až před polovinou 13. století (*Kuthan 1975*, 33-35, 39; *Kuthan 1976*, 18).

Frankové využívali místní elity a jejich vzájemných sporů k uplatňování vlivu. Totéž dělala i velkomoravská knížata, která se rozhodla jednoho z českých knížat (Bořivoje), (*Kalhous 2011*, 43, 61, 63). Kníže Bořivoj (asi 867/68 – asi 888/90) podstoupil někdy mezi l. 883–84 křest zřejmě také ve snaze nadále patřit mezi (již křesťanskou) elitu. Následně se upevnila hegemonie Přemyslovců, kteří do té doby ovládali oblast okolo dnešní Prahy (*Kalhous 2011*, 66-67, 148; *Žemlička 1997*, 20). Po smrti Svatopluka se Čechy opět politicky přiklonily k východofranské říši a Přemyslovci počali ve středních Čechách budovat svou doménu, hájenou a zajišťovanou soustavou hradů. Od vlády Boleslava I. (935–72) měli prý již vládnout celým Čechám, ale zřejmě plošně nerovnoměrně. Při svých centralizačních snahách museli brát ohled na místní zvyklosti (*Žemlička 1997*, 35-36, 43, 48).

Ač se počet vládnoucích knížat v Čechách radikálně omezil, sami Přemyslovci vytvořili mocný rozrod, uvnitř něhož panovala velká rivalita. Tento rozrod se postupným vymíráním jednotlivých větví znovu omezoval, až nakonec došlo k vymření celého rodu po meči.

Z potencionálních knížat říše podporovala alespoň trochu vhodného kandidáta trůnu, který by zároveň byl ochotný podřídit se římskému králi či císaři. Ten zároveň mohl knížeti za prokázané nebo slibované služby udělit královský titul, jehož dědičné ukotvení v jedné rodině zjednodušovalo vládu v Čechách a na Moravě, což však nelibě nesly elity (*Kalhous 2011*, 86, 118, 120; *Žemlička 1997*, 28-29, 106). Monopol na trůn se povedlo získat potomstvu Vladislava II. (1140–72) (*Kalhous 2011*, 104).

Panovník, nazývaný v listinách ještě před získáním koruny knížetem nebo vévodou Čechů, měl v zemi zaručovat a hájit mír, vystupoval jako pozemský zástupce sv. Václava, který byl patronem vládnoucí dynastie a dočasně mu propůjčoval vládu nad zemí a lidem (*Merhautová – Třeštík 1985*, 20-22; *Žemlička 1997*, 328, 339-340). Jako ostatní vládnoucí elity Přemyslovci usilovali o získání koruny, zakládali kostely, kláštery a kapituly, stavěli baziliky a účastnili se křížových výprav (*Kalhous 2011*, 149). Jejich fundace, ke kterým měli zprvu zakladatelské právo, byly zdroji nemalých příjmů, jakousi formou „vznešeného plýtvání“, navíc obdarovávané velmoži (*Kalhous 2013*, 182; *Merhautová – Třeštík 1985*, 10; *Žemlička 1997*, 24; *Žemlička 2002*, 128).

Jako oficiální vládce musel svou zemi nějak kontrolovat, k čemuž byla nutná jednak autorita, jednak také spokojenost ostatních, která by zaručovala klidnou vládu a umožňovala podílet se na říšské politice. Jako nejvyšší reprezentant elity byl odkázán na její pomoc, současně s ní musel zápasit o mocenskou rovnováhu (*Graus 1953*, 210; *Kalhous 2013*, 217). Místní elity nárok Přemyslovců na vládu v Čechách sice nijak nezpochybňovaly, ale vládnoucí Přemyslovci nad nimi museli dohlížet (nejlépe osobně) a spolupracovat s nimi (*Kalhous 2011*, 103; *Kalhous 2013*, 107, 217). Zabezpečit a udržet si podporu vzdálené elity bylo obtížné – panovník získával si ji tedy zřejmě dary (cennými předměty, kusy půdy, příjmem z nějakého statku či cla) a zároveň si ji k sobě připoutával napojením na ústřední moc (*Kalhous 2011*, 57; *Kalhous 2013*, 113-114, 131). Od všeho svobodného rolnictva, kteří měli údajně tvořit většinu obyvatel, si získával autoritu vybíráním tzv. *tributum pacis*⁶⁴. Důležitou oporou pro panovníka byla spolupráce s mocnějším spojencem, která posilovala legitimitu jeho vlády. Sloužila k tomu také sňatková aliance (*Kalhous 2011*, 43). Od poloviny 10. století se panovník účastnil vojenských tažení především v zájmu Říše (*Žemlička 1997*,

---

⁶⁴ Mělo jít o každoročně v denárech vybíranou daň z míru, který panovník poskytoval. Je doložena falzy ze 12. století, která se však hlásí do 11. století. Měla postupně od poloviny 12. století klesat, což se vysvětluje úbytkem svobodného selského lidu (*Graus 1953*, 260; *Kalhous 2013*, 100-102, 143-144, 151-152; *Merhautová – Třeštík 1985*, 22; *Žemlička 1997*, 165, 314, 340; *Žemlička 2002*, 340).

114). Snažil se rovněž zařadit mezi říšská knížata a nabýt mezi nimi co největšího vlivu, což se povedlo až v poslední čtvrtině 12. století (*Kalhous 2013*, 217; *Žemlička 1997*, 29, 71; *Žemlička 2002*, 594, 600). Přemyslovci se od r. 1114 s Vladislavem I. (1109–17, 1120–25) stali číšníky římských králů a císařů (*Žemlička 2002*, 607). Zúčastňovali se zpočátku nepravidelně a časem již pravidelněji říšských sněmů a sjezdů (Řezno, Bamberk, Norimberk, Merseburk). Zprvu byli velmi příležitostně a ve 13. století již častěji přítomni na korunovacích římského krále. Pokud respektovali tribut, jenž se platil spíše nárazově, a další povinnosti včetně podpory krále či císaře, získávali výhody v hierarchii říšských knížat (*Kalhous 2011*, 138; *Žemlička 1997*, 114–115). Jestli byli dostatečně ambiciózní, snažili se rozšířit svůj vliv na okolní vévodství či markrabství.

Nejdůležitější pro panovníka byla držba Prahy a Pražského hradu, s jejichž ztrátou přicházel také o nárok na vládu nad celými Čechami. Jednotlivým nevládnoucím členům rodu propůjčoval před polovinou 10. století v Čechách exponovaná území, později hradske obvody (Hradecko, Žatecko, ojediněle Kladsko) (*Žemlička 1997*, 110, 141, 175, 182). Poměrně rozsáhlý úděl (prý až ¼ země) ve v. Čechách nějakou dobu (asi od 2. poloviny 12. století do 20. let 13. století) drželi Děpoltici (potomci Vladislava I.). V l. 1212–22 spravovali i Plzeňsko. Východočeský úděl na začátku 13. století zahrnoval čáslavskou, chrudimskou, vraclavskou a kouřimskou kastelánii. Kvůli konfliktu s českým králem se Děpoltici a jejich lidé rozhodli v r. 1224 k emigraci k vratislavskému a opolskému knížeti Jindřichu Bradatému (1201–38), kde také vymřeli. Ve východních Čechách vznikly opět samostatné kastelánie (*Žemlička 1997*, 331; *Žemlička 2002*, 97, 102, 132, 135–136, 138). Je tedy docela možné, že v tomto údělu byla zahrnuta alespoň část okresu.

Panovník měl kolem sebe dvůr, v jehož čele stál a spoluurčoval, kdo se na něm může objevit. Ten sloužil k setkávání, kontrole a utváření společné identity elity (*Kalhous 2013*, 112–113). Tvořili jej lidé, kteří dočasně či trvale žili v blízkosti panovníka, kterému sloužili, ale stejně tak i dynastii a své zemi (*Žemlička 1997*, 183). Dvůr byl centrem módních trendů, které se dále šířily mezi ostatní – např. rytířská kultura z Německa, kterou přejala se vším všudy mocenské špičky a jejíž rozmach u nás nastal za vlády Václava I. (1230–53). Ten byl r. 1228 při své korunovaci současně pasován na rytíře. Od té doby mohl na válečných taženích a před rozhodujícími bitvami dělat masivní pasovací ceremonie, které povzbuzovaly odvahu a statečnost. Za jeho vlády či možná ještě dříve se k nám dostala turnajová klání, na nichž si kromě boje účastníci třídili mravy, upevňovali své erbovní znaky a rozvíjeli dvorské mravy. Vybrušoval se na nich ceremoniál (*Žemlička 2002*, 145, 504, 506, 508, 510–512).

Panovník trávil většinu života na cestách – nejdříve podnikal jízdy po starém sídelním jádru Čech, později zajížděl i na odlehlější místa, přičemž se ale vracel do Prahy (*Kalhous 2013, 71; Žemlička 1997, 176*). Doprovázela ho jemu věrná družina, kterou měli také nevládnoucí Přemyslovci, a knížecí kurie (*cenia*), která byla kompetentním soudním místem (*Žemlička 1997, 171, 174*). Pokud někam vojensky táhl, byla družina zřejmě také páteří jeho vojska (*Kalhous 2013, 105*). Družina však nebyla homogenním celkem (*Klápště 2011, 62*). U posledních Přemyslovců vojenskou moc představovaly družiny velkých rodů, shromažďující se pod královskými korouhvemi. Král mohl mít vlastní zbrojní síly ve své blízkosti, na svých hradech nebo v okolí jako many. Za vnitřních konfliktů byly důležitou pomocí zkušení cizí rytíři a námezníci (*Žemlička 2002, 561*).

K setkávání všech (světské i církevní elity) panovník pořádal slavnostní shromáždění – sněmy a kolokvia. Sněmy se konaly v Praze o svátcích sv. Víta (15. 6.) a sv. Václava (28. 9.), kolokvia se pořádala asi 3–4 x do roka v Praze i na jiných místech. Činila se tam politická rozhodnutí, vyhlášovaly zákony a nařízení, řešily trestní záležitosti a spory stran, stvrzovaly donace, výsady, závěti a převody pozemkových majetků pod ochranou panovníka. Jejich platnost zajišťovalo zprvu ceremoniální formou zveřejněné ústní svědectví hodnověrných mužů (*Žemlička 1997, 173-174, 176, 305, 342-343*). Panovník byl také soudcem (soudil sám nebo zejména skrze dvorského sudího), v případě konfiskace mohl majetek předat církvi nebo urozeným a ještě jako kníže mohl svým výrokem za trest znevolňovat svobodné obyvatele (*Graus 1953, 167, 198; Jireček 1856a, 89*). Za vlády Přemysla Otakara I. (1192–93, 1197–1230) se začaly oddělovat soudní jednání od sněmovních. Hlavně od poloviny 13. století probíhalo jednání v pražském katedrálním kostele (*Žemlička 2002, 568*). Po polovině 13. století založil Přemysl Otakar II. zemský soud (*Žemlička 1997, 401*). Ve 13. století byla celozemská a provinciální shromáždění častá a rytmičná. Celozemská soudní shromáždění (*iudicium generale*), která byla původně určena i poddaným klášterům a poté jen urozeným, probíhala za účasti krále a šlechty z více provincií nejčastěji při zasedání pražského soudu (*Žemlička 2002, 362, 570*). Dvorský soud krále měl funkci odvolávacího místa a soudil také některé těžší pře (*Jireček 1856a, 87-88; Žemlička 2002, 570*). Všechny zákony a řády však dosud nebyly dostatečně shrnuty v psané formě, což umožňovalo dění jistých nespravedlností ve sporech.

Moc panovníka byla bezprostředně přítomna na hradech, kapitulách, klášterech a dvorcích (*Kalhous 2013, 112*). Panovník ovládal také strategicky položená místa při trzích, brodech apod. (*Kalhous 2011, 94*). Hlavní oporou rodového majetku byla síť dvorců (*curia* či

curtis) souvisejících s původním dominiem Přemyslovců a jejich následnou expanzí (Žemlička 1997, 158). Dvorce se zpočátku nacházely v areálech jejich hradů, od počátku 11. století již také ve volné krajině (Klápště 2012, 43). Plnily hospodářské, správní a sídelní funkce a mohly sloužit k výživě knížete a jeho doprovodu po delší dobu (Kalhous 2013, 71, 120; Klápště 2012, 44). Největší váhu měly hospodářské dvorce v polních regionech, poněkud méně důležité byly lovecké dvorce s přiléhajícími lesy (Žemlička 1997, 18, 158). Hospodářství dvorců řídili villici⁶⁵ (hradští vladaři), jindy lovčí (Žemlička 2002, 548).

Nové knížecí hrady (*castra*) byly budovány hlavně od doby vlády knížete Boleslava I., a to zprvu spíše jako vojenské body. Některé začaly plnit správní funkci ještě před koncem 10. století (např. Kouřim a Čáslav). Kníže Břetislav I. (1034–55) měl dokončit síť hradů a posílit jejich správní funkce. Z hradů se tak měla utvořit tzv. hradská organizace či soustava, jež fungovala do doby vlády Václava I. a vytvářela pravidelný správní tlak převážně na tzv. starém sídelním území (Žemlička 1997, 36, 44–46, 48, 154, 157, 178, 290; Žemlička 2002, 185, 547). Správní hrady (*civitates*, *urbes* nebo *oppida*) měly vojenské, soudní, církevně-politicko-správní a hospodářské funkce a byly centry svých obvodů (*civitates*, *provinciae*). Sídli v nich hradský správce (Žemlička 1997, 17, 46, 177). Při kostelech na důležitých hradech stáli v čele skupin kněží arcikněží, kteří snad zprvu tvořili komunikační článek mezi biskupy a vznikajícími farnostmi. Není jasné, nakolik se obvody působnosti těchto dvou „úředníků“ překrývaly (Kalhous 2013, 184–185). V podhradí se nacházely trhy, jež byly pilířem dálkového obchodu a regionální směny, utvářela se v nich sídlištní aglomerace s usedlostmi řemeslníků, služebníků a zemědělců a dvorci velmožů a provinčních úředníků (Žemlička 1997, 18, 46, 161, 297, 299). Žádný takovýto správní hrad nevznikl v pojednávaném okrese. Nejbližšími správními hrady byla Praha, Kouřim a o kus dál Čáslav.

S hradem v bezprostřední blízkosti se identifikovala většina obyvatel (Kalhous 2011, 148). Na hradech působily soudy, jimž také tito lidé podléhali. Účastnili se jich kastelán, komorník, sudí a vilik, přičemž každý z nich měl svého posla (*nuntius*). Na správních hradech probíhaly dva soudy – 1. vyšší, tj. soud hradního sudího (s kastelánem, *nobiles* a *barones*), 2. s vilikem (s vybranými *milites*, *milites secundi ordinis*, *viri nobiles minores* a *druhones*) (Jireček 1856a, 79, 81; Žemlička 1997, 174, 180; Žemlička 2002, 569). Soudy byly činné při veškerém běhu soudního řízení nebo při mimosoudních úkonech (k tomu podrobně Jireček 1856a, 91–105, 107, 109–111). Pod hrady spadaly a spolupracovaly s nimi

---

⁶⁵ Soudili nižší vrstvy obyvatel a spravovali také menší obvody ještě načas ve 13. století (Žemlička 1997, 174, 182, 570).

tzv. vicináty („sousedstva“ či „sousedství“), které byly už ve 12. století menšími, zřejmě samosprávnými okrsky s kolektivní zodpovědností za dění na svém území vyskytující (Jireček 1856a, 99, 108; Kalhous 2011, 143; Kalhous 2013, 137, 139; Žemlička 1997, 46, 194-195). Ve 13. století část jejich funkcí přejímaly orgány vrchnosti, část zůstala venkovským komunitám (Žemlička 2002, 348).

Na území většiny kastelání se nacházely i další hrady – opevněná místa 2. a 3. řádu (*castella, castra, oppida a munitia*) (Žemlička 1997, 46, 177). Dohledu hradů podléhala také síť trhů a trhových míst (*fora, fora forensia*) (Žemlička 1997, 18, 46, 297). Trhové vsi (*villa forenses*), trhy a trhové lokality se nacházely pod hrady, před kláštery a více na obchodních cestách (Žemlička 2002, 269, 272). Menší trhy byly přítomny při ostatních hradech, knížecích dvorcích, u celnic, krčem, brodů a na křižovatkách cest (Žemlička 1997, 161).

Speciální úkoly měla prý obstarávat tzv. služebná organizace při hradech a hospodářských dvorcích, fungující od 10. do 11. století. Měli ji tvořit vybraní lidé, dělající speciální činnosti, nebo odvádějící specializované výrobky (Žemlička 1997, 157, 194, 272). Podle toho, co měli na starosti, mohla osada získat svůj název (např. Kobylníky podle „pastýřské služby“) (Boháč 1969a, 114). Takovouto provázanost názvů obcí se zmínkami v listinách o přítomnosti „knížecích služebníků“ se však ještě nepodařilo prokázat. Taktéž není pravděpodobné, že by se řemeslníci ve vsích uživilí pouze svou profesí (Kalhous 2013, 149-150).

Přemysl Otakar I. (1192–93, 1197–30) a Václav I. (1230–53) začali se stmelováním královské domény na novém základě, tvořeném soustavou královských újezdů, hradů, měst a zakladatelskými právy vůči církevním ústavům. Ve 2. polovině 13. století byla doména již víceméně dokončena. Nové hrady spravovali purkrabí, ale ještě ve 13. století se ve stejném úřadě mohl vyskytovat kastelán a prefekt. V okolí královských hradů se začaly tvořit manské systémy s vlastními právy a soudnictvím (Žemlička 2002, 131, 185, 210, 550, 557-558, 560, 571). Jelikož královská města vznikla pouze tam, kde si král udržel silné pozice a ladily s tím politické a hospodářské zájmy (Kuthan 1975, 22; Žemlička 2002, 551), nevzniklo žádné ve 13. století na území okresu Benešov. Nejbližšími městy byla opět Praha, Kouřim a Čáslav – ty se staly centry nového krajského zřízení (Kuthan 1975, 20, 22). Řídce tu ale byla přítomna *oppida, oppida forensia* a *fora*, která náležela do spádových oblastí větších měst (Žemlička 2002, 74).

Příjmy knížat lze rozdělit do 3 kategorií – 1. soukromé (z dvorců), 2. veřejnoprávní či státní (daně, dávky, břemena a služby), 3. regály (poplatky z trhů, pohraničních cel a z vnitrozemských mýt) a monopoly (ražba a řízení mincovního oběhu). Veškerá jemu určená produkce se měla centrálně shromažďovat na správních hradech nebo dvorcích. Peněžní příjmy se hromadily v knížecí komoře (*camera ducis*). Z hradských obvodů se ve správních knížecích hradech měly shromažďovat daně, výnosy a příjmy, dále panovníkem přerozdělované řídící elitě, výkonným složkám a církvi. Podléhaly kontrole villiků a jejich distribuci obstarával „sklepmistr“ (*cellerarius*). Z oblastí, které stály stranou jeho zájmu, měly naturální a peněžní příjmy asi spíše doplňkový charakter (*Žemlička 1997*, 46, 157, 159, 166-168, 170, 172, 178). Panovník mohl vybírat berně jako různé „pomoci“, při dluzích mimořádné peněžní dávky a v nouzi mohl také konfiskovat (*Graus 1953*, 260; *Žemlička 2002*, 289, 560). Ve 13. století měl král příjmy ze své domény, ze zemských berní, dále ze soudnictví, obchodu, trhových a celních obrátů a ze Židů. Podržel si nepřímé daně, regálová práva (trhový, horní a mincovní) a monopoly. Od konce 20. let 13. století král se svou rodinou řešil čím dál častěji své dluhy církevním ústavům odprodejem majetků za běžné „tržní“ ceny (*Žemlička 2002*, 269, 288-289, 291-292, 301).

6.2.1.2 Majetková držba v okrese

Obecně se tvrdí, že panovník měl v moci celou zem – z titulu výsostných práv si nárokoval vrchní kontrolu nad půdou a lesy, nad výnosy z nich a z různých hospodářských aktivit. J. Žemlička celý okres považuje za původně zeměpanskou, spíše periferní a řídce zalidněnou končinu, spravovanou loveckými dvorci nebo menšími hrady (*Žemlička 1997*, 47, 167, 178; *Žemlička 2002*, 321, 548). Podle P. Nového se někdejší zeměpanské zboží rozkládalo v širokém oblouku od Mladé Vožice na J, přes Kamýk nad Vltavou na Z až po okolí hradiště Lštění na S (*Nový 1979*, 143-144).

Vůbec první písemnou zmínku o místě na území okresu představuje zápis v Kosmově k r. 1055, kdy měl kastelán jménem Mstiš věznit na přepevném hradě Lštění (*castrum munitissimum nomine Lescen*) manželku knížete Vratislava, bratra vládnoucího knížete Spytihněva II. (1055–61), kterou si pak každou noc přivazoval ke své noze (*Hrdina – Bláhová – Moravová 2011*, 104-105; *Kosmas*, Lib. II, 106₁₄). Další zmínka o Lštění (tehdy nazývaném už častěji jako *Hraditz*) se objevuje až k r. 1359, kdy podací právo ke zdejšímu kostelu uplatňovala panská šlechta – páni z Dubé společně s pány ze Šternberka (*LC I/1*, 96). Zápis k

1055 však ještě plně nesvědčí o panovnické držbě, jelikož byl hrad využit pouze využit jako vězení a později již v písemných pramenech nevystupuje. Jelikož i v této době ještě mohli někteří velmoži sídlit na hradištích, tak by teoreticky bylo možné, že jej měl v moci Mstiš, který sloužil knížeti Spythněvovi. Pak by to také znamenalo i to, že Mstiš mohl pocházet z tohoto kraje⁶⁶. Jelikož byl logicky v nepřízni knížete Vratislava II., jeho sídlo mohlo být popleněno. Později se nějakým způsobem dostalo do držby Benešoviců, kteří byli naopak velmi dobrou oporou panovníkům. Pokud přesto byl od začátku zeměpanským hradem, jednalo se spíše o vojenský bod.

Předpokládá se, že v 11. století střední Povltaví (tedy i z. část okresu) panovník spravoval z loveckého dvorce v Živohošti na levém břehu Vltavy, jehož vznik J. Burgert předpokládá na přelomu 10./11. století (*Burgert 1985*, 50-51). Živohošť je poprvé zmíněna pod názvem „*Siuohoschi*“ v listině asi z r. 1057, která je však falzem ze 13. století. Ze Živohoště, ležící v bozeňské provincii, měla knížetem Spythněvem II. založená litoměřická kapitula obdržet zdejšího kuchaře Květka společně s půdou (*CDB I*, č. 55, s. 59₁). V r. 1141 měl kníže Vladislav I. trávit na vsi, nazývajícím se Živohošť (*Siwohost*), svátek Narození Páně (*FRB II*, 234; *Hrdina – Tomek – Bláhová 1974*, 72). To sice nepřímou dokládá existenci zdejšího kostela, založeného patrně panovníkem, ale ne již knížecím dvorcem. Patrně šlo tedy spíše opravdu o vesnici, z níž daroval kníže kuchaře. Živohošť je následně zmíněna až r. 1271, kdy zdejší kostel s podacím právem darovala královna Kunhuta Křižovníkům s červenou hvězdou (*RBM II*, č. 2696, s. 1178).

Zeměpanský byl dříve tzv. Svatavin újezd ve v. části okresu při řece Želivce, který darovala vyšehradské kapitule královna Svatava Polská, třetí manželka Vratislava II., nejspíše v době mezi koncem 11. stoletím a r. 1126. Svatavin újezd se vyloženě jmenuje v listině knížete Bedřicha z r. 1187 (*CDB I*, č. 406, s. 439₂₇).

Další známou panovnickou držbou jsou vsi, které se objevují v donačních listinách ostrovenského kláštera v 1. polovině 11. století. Panovníkovi kromě těchto darovaných vsí patřily Košovice u Votic, kterým podle listiny Přemysla Otakara I. z r. 1205 kníže Břetislav I. nakázal odvádět ostrovenskému klášteru med (*CDB II*, č. 359, s. 381₁₆). Při pravém břehu řeky Vltavy, již v okr. Příbram, držel Křepeň, z nichž daroval kníže Břetislav I. v r. 1045 muže jménem Luben (původně odsouzený pro zakázaný lov k šibenici), se šesti nevolníky či otroky břevnovskému kostelu, jak dokládá listinné falzum ze 13. století (*CDB I*, č. 379, s. 353₁₁). Do

---

⁶⁶ Např. u Ostředka se nacházejí Mžižovice, dříve jistě Mstišovice.

r. 1271 také vlastnil *j.* a *jz.* od Neveklova ves Krchleby a Nahoruby a v širším okolí Benešova vsi Babčice, patrně Hrusice (pokud nejde o Hořetice *j.* u Neveklova) a Krusičany, jejichž příjmy darovala královna Kunhuta Křižovníkům s červenou hvězdou. Těm darovala také kostel s podacím právem a veškerým příslušenstvím ve Václavicích (*RBM II*, č. 2696, s. 1178-1179). Dříve se často soudilo podle nesprávné interpretace listiny z r. 1159, obsahující jako svědka „*Quhalech castellanus Vadizicensis*“ (*CDB I*, č. 204, s. 193₇), že ve Václavicích byl knížecí dvorec. Tato zmínka se však týká Václavic na Liberecku, což je vidět jednak podle záležitosti, která se tam projednává (cisterciácký klášter Waldsassen), jednak také podle ostatních svědků převážně ze *s.* části středních a *s.* Čech.

Dále můžeme v písemných pramenech občas nalézt zmínky o darování některých majetků aristokracii. Někdy mezi l. 1219–22 měl Jiřík z Maršovic od krále Přemysla Otakara I. obdržet ves Velběhly za věrné služby (*CDB II*, č. 231, s. 220₁₀). V r. 1322 zase Jan Lucemburský (1310–46) daroval Křepence a Zvírotice při pravém břehu řeky Vltavy za věrné služby Janu Heřmanovi z Miličina (*RBM III*, č. 812, s. 324).

Na konci 14. století zde byl královský majetek zastoupen pouze nepatrně (2,5 % z celkového počtu lokalit), a to většinou ve formě lenních či zástavních zboží (*Nový 1979*, 143; *Petráň 2011*, 53). Vypadá to, že panovník původně jistě ovládal téměř celou *z.* část okresu podél řeky Vltavy. Dále měl zřejmě v moci vesnice staršího původu, které se objevují v donačních listinách a jsou rozloženy především na *v sz.* části okresu (bývalé Neveklovsko), méně v okolí Benešova a naprosto sporadicky na Voticku. Tyto vesnice jsou navíc nápadně rozloženy ve větší či menší vzdálenosti od důležitých cest, vedoucích z Prahy do *j.* Čech. Na Vlašimsku se zeměpanský majetek neobjevuje. Vypadá to, že se snad o tento region vůbec nezajímal a nechal jej napospas kolonizaci, což podporuje také to, že tu Sázavský klášter neobdržel žádný majetek. Jeho části (převážně *s.*) se zmocnila šlechta v čele s Divišovici (pozdější Šternberkové) a další části (převážně *j.*) zase církev, která také ovládla drtivou část bývalého Dolnokralovicka. *J.* část Vlašimska však velmi pravděpodobně církev obdržela od panovníka.

6.2.2 Církev

6.2.2.1 Charakteristika

Církev, která svými kostely, kaplemi, kláštery, kapitulami a biskupstvími také dohlížela nad světskou oblastí života souborem příkazů, doporučení a zákazů, zpočátku sloužila především panovníkovi, jenž byl jejím ochráncem, štědrým dárcem a pánem (*Žemlička 1997*, 23, 25). Potřebovala silného panovníka, který by zaručil bezpečnost v zemi a bezpečné vlastnictví jejího majetku (*Graus 1953*, 227). Klérus měl právo zúčastnit se sněmů a volby knížete, ale zároveň mu sloužil – vzdělaní církevní hodnostáři ve 12. století vytvářeli politickou ideologii státu a národa, pravidelně z vyšehradského probošství pocházející kancléři od vlády knížete Soběslava II. (1173–78) hráli přední roli jako představení panovníkovy kanceláře (*Merhautová – Třeštík 1985*, 5, 12; *Žemlička 1997*, 185, 245, 336, 381; *Žemlička 2002*, 522, 552).

Církevní instituce, zakládané koncem 10. a 11. století, obvykle od knížete dostávaly desetiny výnosů z jeho dvorů, desetiny tributu, medu, denárů a mostného, tržného, cel, mýt a prodeje, soudních pokut a celé řady dalších dávek, které byly ještě po celé 11. století důležitou součástí církevní výbavy (*Bolina 2011*, 1-3; *Žemlička 1997*, 179, 291). Dostávaly sice od knížete celé vesnice, jednotlivé hospodáře, řemeslníky a různé služebníky, ale patřila jim v podstatě jen daň, plat či robota, nikoliv lidé a půda (*Žemlička 2000*, 8). Jim darovaná půda byla převážně obdělávaná. Její součástí byli lidé, zvířata (dobytek) a s nimi zase pastýři. Řemeslníky a čeled' na hradech dostávaly obvykle bez půdy. Dobrovolně od lidí církevní instituce přijímaly části majetku jako vykoupení z hříchu. Mohly také svobodně dostávat zbožné odkazy. Dále měly mimořádné příjmy – dávky ze „svátostí“ (včetně pohřbů), mimořádné odpustky a dary a výnosy z poutí k hrobům světců. Měly své kostely a dvorce (*Graus 1953*, 95, 100-101, 129-130, 186, 226, 229-230, 261). Svůj majetek později pojišťovaly hrady, hrádky a tvrzemi.

Většina církevních ústavů získala jádra svých majetků už při založení. Tato držba byla však roztříštěná, takže se snažily ve 2. polovině 12. století o jejich scelování, přičemž se nevyhýbaly ani směňování nebo odprodávání zbožných odkazů světských donátorů (*Graus 1953*, 132-133, 232; *Žemlička 2002*, 418). Mohly vzájemně mezi sebou zastavovat majetky, které propadaly, jestliže nebyly plněny dohodnuté závazky (*Žemlička 2002*, 291). Aby majetku neubývalo, bylo důležité prosazení všeobecného celibátu, které vyhlásil již papež

Řehoř VII. (1073–85), ale ještě koncem 12. století tomu nižší klér u nás odporoval (*Graus 1953*, 230–231).

Ještě hluboko do 12. století však musela církev spoléhat na systém knížecích správních hradů (*Žemlička 2000*, 7). Podléhala také soudům na panovnickém dvoře nebo na sněmovních jednáních (*Žemlička 1997*, 174). Od pontifikátu Inocence III. (1198–16) se postupně dostávala do vlivu papežství (Říma), což přestalo až v r. 1343 (*Žemlička 2002*, 59, 62, 115, 443, 449). Církevní imunity, osvobozující poddané od nejrůznějších forem roboty a naturálních dávek, se rozvíjely od konce 12. století, formálně se rozšířily během 1. poloviny 13. století a téměř výlučně se týkaly fundací Přemyslovců (*Graus 1953*, 260; *Žemlička 2002*, 206).

Církvi měl být určen církevní desátek⁶⁷, který měl různé formy a výše v jednotlivých krajích (*Žemlička 2002*, 452). Šlo o naturální dávku, která se začala vybírat v neznámé době (minimálně v době přijetí křesťanství Bořivojem I.) od všech držitelů půdy nezávisle na jejich právním postavení (*Bolina 2011*, 4). Biskup Ekkard (či Ekkehard) (1017–23) měl jeho výši v r. 1023 nově upravit (*Bolina 2011*, 8; *Hrdina – Bláhová – Moravová 2011*, 81; *Kosmas*, Lib. I, 75). Později se začal vybírat v penězích – nejstarším dokladem je listina krále Vladislava II. z r. 1167 pro klášter v Litomyšli (*CDB I*, č. 399, s. 413), která však vznikla před koncem 12. století (*Graus 1953*, 259; *Žemlička 2002*, 452). Hlavní části desátku se však zpravidla zmocňoval vlastník kostela, takže se církev snažila na ně získat bezvýhradní právo a pro své statky také obdržet imunitu, aby si ochránila své příjmy, ohrožované nároky okolních světských feudálů (*Bolina 2011*, 4–7; *Graus 1953*, 235).

O nápravu zemské církve a duchovenstva, hlavně o omezení laického vlivu, se pokusil pouze s částečným úspěchem pražský biskup Ondřej (1214–24), podnícený reformními myšlenkami IV. lateránského koncilu (1215). Měl vysoké požadavky, které se zákonitě setkaly s odporem jak světských feudálů, tak poměrně velké části duchovenstva. Ve svých stížnostech papeži Honoriovi III. (1216–27) navozoval zdání, že jen žádá obnovení církevních práv rozrušených velmoži. Král Přemysl Otakar I. se bránil tím, že jde o staré zvyky (*Žemlička 2002*, 118–129). V r. 1222 vydal král v reakci na jednání se zástupci vyššího českého kléru a podle vůle předáků tzv. velké privilegium české církve „pro všechny kláštery a konventní kostely pražské diecéze“ (*CDB II*, č. 227, s. 210–213) (*Žemlička 1997*, 294;

---

⁶⁷ Desátek byl ideálně desátým dílem příjmu křesťana a podle římského způsobu se měl rozdělovat mezi biskupa, kněze, chudé lidi a na údržbu kostela (*Kalhous 2013*, 187; *Žemlička 1997*, 170). Ve Franské říši byl všeobecně zaveden r. 765 (*Päffgen 2005*, 78).

Žemlička 2002, 126). To zajišťovalo minimální práva všem církevním ústavům a omezovalo vliv „laiků“, přičemž nerozlišovalo mezi panovnickými a soukromými fundacemi. Kláštery se snažily později získat identické výsady, které byly vydány v četných falzech. Některé z nich vzal papež ve 30. letech 13. století svými protekčními listinami v ochranu (*Žemlička 2002*, 126-127, 130, 158). Ve 13. století vznikalo pozemkové vrchnostenské právo, které se od poloviny 13. století utužovalo získáním plné jurisdikce nad dříve přiděleným hradeckým lidem (*Žemlička 1997*, 294; *Žemlička 2002*, 128, 130, 208). Od 20. let 13. století se zemská církev snažila také u farních kostelů na svých majetcích převádět patronát a jeho duchovní správu pod svůj vliv (*Žemlička 2002*, 128-129, 455).

V čele zemské církve stál biskup, kterého panovník pokládal za svého – biskupství bylo odměnou za věrné služby (*Graus 1953*, 224). Ještě koncem 12. století jej pokládal za lepšího z kaplanů (*FRB II*, 480) (*Žemlička 1997*, 240, 322). V r. 1198 dokonce získal právo jej investovat (do té doby to dělal římský král či císař). Snad někdy od začátku 13. století byl pražský biskup sice volen sbory kanovníků při katedrálním kostele, panovník měl ale nadále vliv na jeho elekcii (*Žemlička 1997*, 241, 255, 392; *Žemlička 2002*, 105, 116). Zároveň byl biskup podřízen mohučskému arcibiskupovi. Působil liturgicky v dosahu panovnického dvora, vykonával sakrální činnost v diecézi a se svými pomocníky dohlížel nad kléry a kláštery (*Kalhous 2013*, 171-172; *Žemlička 1997*, 23). Od knížete dostával podíly na příjmech, pozemky a závislé osoby. Jeho moc plynula z dostatečně husté sítě kostelů (*Kalhous 2013*, 173). Od počátku 11. století měl také vlastní dvorce (*Klápště 2012*, 45). Disponoval ostatky svatých, které se dostávaly do klášterů a kostelů jako dary (*Žemlička 2002*, 479). Jemu a jeho kostelu byly určeny biskupské desátky⁶⁸, které se u nás začaly vybírat za episkopátu Dětmara (973–82) v 6 denárech z jedné usedlosti (*Bolina 2011*, 4-5, 7-8; *Žemlička 1997*, 170). Biskup až od sklonku 13. století zvolna prosazoval svou působnost v dohledu nad církevním majetkem. Se svými úředníky potvrzoval nově vznikající benefícia a donace, pokoušel se o evidenci jejich majetku a zasahoval proti porušování práv beneficiátů (*Vaněk 2002*, 505).

Kláštery a kanonie byly hlavní oporou církve a samostatným hospodářským celkem, přičemž naše země současně propojovaly skrze vzájemné styky (zvláště premonstráti

---

⁶⁸ Zřejmě jeho zavádění nebylo úplně jednoduché. Biskup měl právo převést jeho výběr z určitých míst či regionů na jinou církevní instituci. Mohl ji také obdarovat převodem svého desátku z vybraných provincií. Mohl se také vzdát jeho výběru na majetcích daného subjektu za převod určité části jeho majetku do svých rukou. Neobvyklé nebylo, když se vzdal nároku na svůj desátek bez náhrady nebo jen s minimálními nároky (většinou se však jednalo o církevní instituce na něm nějak závislé). Panovník si také při různých příležitostech tento desátek přivlastňoval (*Bolina 2011*, 7-10).

a cisterciáci) se zbytkem křesťanské Evropy (Graus 1953, 231; Kalhous 2013, 19; Merhautová 2003, 30; Žemlička 2002, 443). Od počátku dostávaly převážně obdělávanou půdu, ale snažily se také kolonizovat území, které dostaly darem od panovníka nebo jiných urozených (Graus 1953, 231). Touto kolonizací jim zřejmě podstatně vzrostl majetek – od začátku 13. století se má v listinách objevovat svolení panovníka k povolání lidí a zakládání nových sídlišť. Souhlas však nemusel být nezbytný. Ve 13. století měly výnosy z pozemkové držby a režijního podnikání. V areálech větších klášterů a jejich hospodářských předpolí se nacházel velký hospodářský dvůr, v němž působili řemeslníci a který na sebe vázal pracovní povinnosti a shromažďoval platby a naturální dávky. Finanční prostředky, získané ze svého hospodaření, mohly využít na výstavbu klášterních komplexů, na kterých se kromě toho podílely zakládací a dárcovské rodiny (Žemlička 2002, 228-229, 420-421, 424-425). Kláštery a kanonie však musely také odvádět biskupské desátky, což byla zejména pro premonstrátské kanonie a cisterciácké kláštery velká zátěž, takže bývaly ve 12. století od těchto povinností osvobozovány. Před kláštery se nacházely trhové vsi, trhy a trhové lokality, které ve 12. a hlavně ve 13. století se svými výnosy přecházely do rukou církevních vrchností, jež také obdržely výsadu provozovat trh. Ve 13. století se u některých klášterů začaly tvořit manské systémy s vlastními právy a soudnictvím (Žemlička 2002, 269, 453, 571).

Benediktini měli vysokou individuální svébytnost, neměli vazby k nadnárodnímu centru, a proto nebyli vnímáni v Čechách moc dobře. Premonstráti byli pevně stmelení, jednotně řízení a velký vliv měl na ně papež. Kanonie se řídily kombinací filiačního a územního principu. Mužské otcovské komunity byly nadřazeny ženským protějškům (Žemlička 1997, 251, 253; Žemlička 2002, 470). Oporu církve ve městech byly mendikantské řády (minorité a františkáni) (Žemlička 2002, 83).

Církevní správa se v Čechách skládala z arcijáhensství, spojených s biskupstvím a jeho kapitulou, a dále z děkanátů. K zřizování arcijáhensství zřejmě docházelo v závěru episkopátu pražského biskupa Daniela I. (1148–67). Postupně vzniklo 10 arcijáhensství, vázaných především k tzv. velkofarnostem⁶⁹, méně ke střediskům biskupských statků⁷⁰ (Kalhous 2013, 186-187; Žemlička 1997, 248-249; Žemlička 2002, 462-463). K rozvoji děkanské organizace, která byla další úrovní správy na bázi venkova, došlo až později – snad někdy před polovinou 14. století (Kavka 1988, 95; Žemlička 1997, 180). Sbor arcijáhnů, spojených s dignitami

---

⁶⁹ Pražské, kouřimské, zatecké, litoměřické, bílinské, boleslavské, plzeňské a hradecké. Arcijáhnové (*archidiaconi*) pražský a kouřimský se zmiňují už k r. 1167 v listinném falzu ze 12. století (CDB I, č. 399, s. 412₂₅).

⁷⁰ Bechyňské a horšovotýnské.

pražské kapituly, měl právo vizitace kostelů, z nichž měli jisté zisky, a část jurisdikce z pověření biskupa. Děkani jako představitelé farního kléru menších obvodů začali někde působit již před polovinou 13. století. Od 12. do 14. století se utvářela také farní síť. V 1. polovině 12. století nebyly ještě farní okruhy přesně vymezeny – v r. 1143 papežský legát Guido k tomu bezúspěšně vybízel biskupy (*CDB I*, č. 135, s. 138). Až na počátku 13. století docházelo k jejich vymezení – majetnost far pak závisela na jejich rozsahu. Jmění či věno kostela se ještě před polovinou 13. století důsledně nedělilo na záduší (majetek kostela) a obročí (důchody faráře). Od 2. čtvrtiny 13. století již fungovala skutečná diecézní správa (*Žemlička 2002*, 450, 452, 454, 462-463). Během 1. poloviny 14. století se ustálila síť farních kostelů a biskupové prosadili své právo konfirmace farářů (*Vaněk 2002*, 502).

Až do 13. století zůstávala u kněží kvalifikace, disciplína, znalost věrouky a liturgických předpisů na nízké úrovni (*Žemlička 2002*, 117). Správu farních kostelů zajišťovali plebáni, pastoři, faráři, kněží a správci kostela, kteří udržovali styky s vlastníky, pozdějšími patrony kostelů. Od 20. let 13. století je biskup vyvazoval z moci a vlivu laických fundátorů a dárců (*Žemlička 2002*, 454, 462). O dobrá obročí měli faráři nouzi (*Petráň 2011*, 41). Od 40. let 13. století mohli stále častěji držet více beneficií, k čemuž se dávaly dispensy. Ve 14. století bylo mnohoobročnictví rozšířeno (*Žemlička 2002*, 448). Ještě tehdy také leckdy nedodržovali celibát a měli děti, jak dokládá výsledek vizitace benešovského děkanátu arcijáhnem Pavlem z Janovic v r. 1379 (*Petráň 2011*, 40-41).

6.2.2.2 Majetková držba v okrese

Církevní zboží, kromě statků ostrovského kláštera a louňovické kanonie, na území okresu zasahovalo spíše pouze okrajově. Těžiště většiny církevních institucí, které tu měly nějaké majetky, leželo mimo jeho rámec (*Nový 1979*, 143). Koncem 14. století zemská církev v okrese vlastnila něco přes 9 % z celkového pozemkového majetku (*Petráň 2011*, 53).

Církev během husitských válek utrpěla katastrofální škody a dá se říci, že se dodnes už nevzpamatovala. Největší část církevních velkostatků získal do zástavy za dlužný žold žoldněrský hejtman Mikuláš Trčka z Lípy, který se stal během krátké doby nejbohatším vladykou a zařadil se mezi přední válečnické aristokraty v zemi (*Petráň a kol. 1985*, 99).

Pražské biskupství (arcibiskupství)⁷¹

Některý panovníků z dynastie z Přemyslovců pravděpodobně daroval kraj kolem Javornické Hůry (kóta 583 m) u Trhového Štěpánova pražskému biskupovi (*Mattauch 1936*, 75). Muselo k tomu dojít nejpozději někdy kolem poloviny 13. století. Ve zdejší okrese pražské biskupství zřejmě nevlastnilo ves Stranný, která se objevuje v listinném falzu ze 13. století, jež se hlásí k r. 1184 (*CDB I*, č. 303, s. 273₁₄). Tato ves se nacházela spíše u biskupského dvorce v Roudnici nad Labem, kde se nacházely vesnice Jiřího z Milevska, které měl tento velmož směnit s pražským biskupem Jindřichem za jeho některé jeho vsi.

Centrem panství pražské biskupství na území okresu byl (Trhový) Štěpánov, který je prvně zmíněn k r. 1274 (*RBM II*, č. 849, s. 350; *Sedláček 1927*, 190). Ještě v 80. letech 13. století vlastnilo statek Chleby, prodaný někdy v l. 1284–96 biskupem Tobiášem z Bechyně či též z Benešova (1278–96) Ondřejovi z Dubé (*NFTB*, č. 3, s. 25). Až z doby okolo r. 1295 konečně pochází soupis majetků pražského biskupství. Štěpanovské panství mělo vlastnit v Dalkovicích pozemek (na něm seděl hajný), v Hulicích 20 lánů, v Chlumu 21 lánů, ve vsi Javorník (držel ji Střes a Pešek) 20 lánů, v Keblově (držel jej Rinerius) popluží a 3 chudé půdy, v Souticích 2 chudé pozemky (na nich seděl hajný) a jiný pozemek, odvádějící 150 denárů, a ve Vescích (držel ji totožný Rinerius) 3 chudé půdy (*RBM II*, č. 1673, s. 718). R. 1292 pražské biskupství zakoupilo část dnes zaniklé vsi Bělavy po zemřelém Svatoslavovi (*RBM II*, č. 1561, s. 670). Někdy na začátku 14. století přibyl k majetkům i Křivsoudov.

Urbář a berní rejstřík pražského arcibiskupského panství z 2. poloviny 14. století ukazuje celý rozsah jeho zboží na území okresu. Potvrzuje, že ve štěpanovském děkanátu okolo r. 1290 vlastnilo trhové místo Štěpánov (*Scepanow loco forensi*), Dalkovice, Chlum a majetky v Hulicích, Javorníku, Keblově, v Nesměřicích na pravém břehu Želivky, v Souticích, v jakýchsi Veležicích (*Welesicz*) a Vescích (*DRC*, 2-3). V Javorníku byla náprava (*Mattauch 1936*, 87).

Okolo r. 1390 bylo panství rozděleno na obvody Štěpánov a Křivsoudov. Ve štěpanovském obvodu je již Štěpánov městem (*civitas Styepanow*) a nově vystupují

---

⁷¹ Bylo založeno v r. 973, přičemž spadalo pod mohušské arcibiskupství. V r. 1086 římský císař stvrdil jeho původní hraničení, které mělo v době episkopátu Vojtěcha sahat až po Bug a Styr s hradem Krakovem (*CDB I*, č. 86, s. 92-95) (*Kosmas*, Lib. II, 134-139; *Hrdina – Bláhová – Moravová 2011*, 125-127; *Žemlička 1997*, 108). Do poloviny 11. století se nemohlo citelněji opírat o vlastní pozemkovou držbu (*Žemlička 2000*, 7). Počátkem 13. století pražské biskupství s pražským kostelem a jeho lidem obdrželo od Přemysla Otakara I. velkou „svobodu“ (*omnis libertas*). Její znění je známo z pozdějšího prohlášení biskupa Ondřeje z r. 1221 (*CDB II*, č. 216, s. 200-203; č. 217, s. 203-205) (*Žemlička 2002*, 125).

Mnichovice (*Mnychowycz*) a Štěpánovská Lhota (*Lhota*). Druhý obvod zahrnoval Borovnici (*Borownycz*), Čeněnice (*Czyegyetycz*), Černčí (*Czrnczyn*), městečko Křivsoudov (*Krzywsudow op(p)idum*), jakousi Lhotu (*Lhota*) a Strojetice (*Trogyetycz*) a na pravém břehu řeky Sázavy Březinu (*Brzyezyna*), Budčice (*Budczycz*), Laziště (*Lazyzszcz*) a Volavou Lhotu (*Wolowa*) (*DRC*, 110-113).

Registra papežských desátků pražské diecéze z l. 1352–1406 konečně ukazují hranice archidiakonátů a děkanátů (*Obr. 16*). Nad pojednávaným okresem měl tak kolem r. 1350 arcibiskup dohled prostřednictvím pražského archidiakonátu s benešovským děkanstvím⁷², kouřimského archidiakonátu se štěpánovským děkanstvím⁷³ a řečickým děkanstvím⁷⁴, které sem zasahovalo od J a JV, a dále prostřednictvím archidiakonátu bechyňského s vltavským děkanstvím⁷⁵ (*RDP*, 39-40, 53, 57-59, 61-62). Velká hustota farní sítě zároveň dokazuje rozdrobenou majetkovou držbu (*Kibic – Vaněk 2012*, 20).

Klášter sv. Jiří na Pražském hradě⁷⁶

Jeho majetek na území okresu sice prakticky nezasahoval, přesto mu patřila ves Rabyně v „jiné provincii“, jak je to zmíněno v listinném falzu ze 13. století, které se hlásí do doby okolo r. 1227. Tehdy král Přemysl Otakar I. klášteru přenechal jurisdikci nad jeho poddanými (*CDB II*, č. 378, s. 422₂₃).

---

⁷² Fary Benešov, Bělce, Bystřice, Chrást, Chvojenec (dnes Chvojíněk), (Vrchotovy) Janovice, (Zbořený) Kostelec, Maršovice, Martinice, Netvořice, Neveklov, Olbramovice, Poříčí, Tožice, Týnec, (Vysoký) Újezd, Újezdec (snad Červený Újezd u Miličína), Václavice a Živohošť.

⁷³ Fary Bedřichovice, Borovnice, Borovsko, Čechtice, Debrník, Divišov, Domašín, Hrádek, Hradiště neboli Hrádek, Chotýšany, Chvojen, Jankov, Kácov, Keblov, Kondrac, Kozmice, (Dolní) Kralovice, Křivsoudov, Libouň, Louňovice, Lštěn, Měchnov, Mnichovice, Nesvačily, Načeradec, Neustupov, Okrouhlice, Ouběnice, Popovice, Postupice, Právnín, Psáře, Radošovice, Ratměřice, Soutice, Šlapánov, Štěpánov, Tehov, Teplýšovice, Veliš, Vlašim, Vranov, Zdebuzevy a Zdislavice.

⁷⁴ Fary Snět a Ježov.

⁷⁵ Fary Arnoštovice, Hodětice, Kamberk, Křečovice, Miličín, Načeradec, Oldřichovec, Přeborice, Střeziměř, Vojkov a Votice.

⁷⁶ Byl zřízen knížetem Boleslavem II. (972–99) při založení pražského biskupství v r. 973 jako ženský benediktinský klášter.

Ostrovský klášter

Klášter, nazývaný Ostrov (*Insula*), jelikož ležel na ostrově sevřeném dvěma rameny řeky Vltavy nedaleko od jejího soutoku s řekou Sázavou, měl v r. 999 založit kníže Boleslav II., který v předtuše vlastní smrti projevil vůli založit služebníků božím jakési některými velmoži vybrané místo, jež by bylo zasvěceno sv. Janu Křtiteli a dalším světcům a jako představeného by získalo Lantberta, benediktinského mnicha z bavorského kláštera Niederaltaich (*Břicháček – Richter – Sommer 2003*, 13; *Merhautová 2003*, 29; *Radová-Štiková 1983b*, 9; *Sommer 1993*, 41).⁷⁷

Tuto dobu založení uvádí privilegium Přemysla Otakara I., hlásící se k r. 1205 (*CDB I*, č. 40, s. 46-47). Listina je sice falzem z počátku 14. století⁷⁸, ale údaje ohledně právních kroků konventu jsou jistě správné. Přípravná jednání k založení musela probíhat již v r. 998, není však vyloučeno, že i dříve. Boleslav II. ale klášter již nejspíše nestihl založit a jeho syn, pozdější kníže Boleslav III. (999–02, 1003), to ve zbytku r. 999 asi také neudělal. K vlastnímu založení konventu došlo o rok později, kdy byl v přítomnosti Boleslava III. Lantbert ordinován pražským biskupem Thiddagem. Patrně ještě v r. 1000 na místě kláštera nic nestálo. Z kláštera v Niederaltaichu nejspíše přišla první skupina benediktinů (*Břicháček – Richter – Sommer 2003*, 13-15).

Opatu Lantbertovi bylo svěřeno nové místo včetně 6 vesnic a rybářů z 3 dalších vesnic (*Břicháček – Richter – Sommer 2003*, 13). Kníže Boleslav III. v r. 1000 klášteru daroval na území okresu vesnici Blažim s lesním újezdem a ves Zaječí (*CDB I*, č. 40, s. 47₃₀). Na pravém břehu řeky Sázavy, při jejím soutoku s řekou Vltavou, věnoval osadu Sázavu (*CDB I*, č. 40, s. 47₃₁). Kníže Oldřich (1012–33, 34) prý klášteru věnoval poddané v Nahorubech (*CDB I*, č. 46, s. 50₂₀). Podle listinného falza ze 13. století kníže Vratislav (1061–85) přispěl Krňany a Všetice (*CDB I*, č. 83, s. 90₁) a již jako král (v l. 1085–89) měl podle listinného falza ze 13. století klášteru datovat ves Žíňany s více než 10 poplužními s lesem (*CDB I*, č. 91, s. 98₃₃).

Další dřívější dary obsahuje výše uvedená listina Přemysla Otakara I. z r. 1205, která potvrzuje majetky kláštera a obsahuje dodatečně zlistěné majetky podle tzv. pamětních zápisů (*Boháč 1978*, 81). Kníže Spytihněv (1055–61) měl klášteru darovat při levém břehu Vltavy vesnici Třebenice (*CDB II*, č. 359, s. 381₂₄). Někdy mezi koncem l. 1109–40 měl Ostrov

⁷⁷ Po rozprchnutí členů břevnovského kláštera totiž u nás chyběl mužský benediktinský klášter (*Merhautová 2003*, 30). Navíc klášter Niederaltaich patřil do linie tzv. gorzské reformy benediktinství, jež byla procísařská, a byl reformován z Řezna (*Břicháček – Richter – Sommer 2003*, 14-15).

⁷⁸ *Klápště 2012*, 52

obdržet od Pavla, jehož předkem byl Kliment ze Všenor, zemi k popluží ve vsi Bořeňovicích s lesem (*CDB II*, č. 359, s. 382₂₅). V této době to měl rovněž učinit Pravota se vsí Choratice, přívozem přes řeku Sázavu a roční dávkou z něj, které si vysloužil službou knížatům (*CDB II*, č. 359, s. 382₂₇). Tehdy také Boháčedie, manželka urozeného Štěpána a matka Bohuny, nabídla klášteřu v Maskovicích zem o 3 poplužích (*CDB II*, č. 359, s. 382₃₃). Urozený bojovník Vchyna daroval (kromě popluží a dvorce na okraji pražského podhradí poblíž dnešního Betlémského náměstí a ostrovu s chmelnicí uprostřed Vltavy) své dědictví v kouřimské provincii v Postupicích, tvořené neporušeným statkem s lesem (*CDB II*, č. 359, s. 382₃₆; *Klápště 2012*, 52-53). Bojovník Kas rovněž přispěl klášteřu zemí o 2 poplužích ve vsi Netvořicích (*CDB II*, č. 359, s. 383₁). Bojovník Boleša zase nabídl (kromě kaple sv. Vojtěcha a zemi o 3 poplužích v Hrusicích) další lesní pozemky a 2 popluží v Oušticích (*CDB II*, č. 359, s. 383₃).

Asi před polovinou 13. století klášter zřídil na ostrohu řemeslné a tržové středisko neznámého jména (nazýváno Hradištko u Davle či „Sekanka“), nahrazené na přelomu 13. a 14. století nedaleko ležící, lépe situovanou Davlí (*Boháč 1969a*, 118; *Žemlička 2002*, 233, 420). V r. 1278 bylo klášterní zboží se 24 vesnicemi vyloupeno a zpustošeno vojsky římského císaře Rudolfa Habsburského a braniborského markraběte Oty. Z kláštera vyhnali mnichy, pobývali tam šest neděl a jen vyjedli jeho zásoby (*FRB II*, 332; *Hrdina – Tomek – Bláhová 1974*, 150). Opat však musel prodat část klášterního majetku hlavně kvůli zničení jeho hospodářského zázemí (*Benešová 2003*, 45; *Merhautová 2003*, 31).

Je obtížné rozlišit darované osady od těch přímo klášteřem založených. Zřejmě ty, které se objevují v písemných pramenech ze 14. století, mohly vzniknout ve 13. století kolonizací kláštera. V r. 1310 se zmiňuje na levém břehu Vltavy při jejím soutoku se Sázavou Davle, dále při levém břehu řeky Vltavy Hvozdnice, Malčany (*Mieçim*), Masečín (*Massuchin*) a Štěchovice (*Schechowici*), při pravém břehu řeky Sázavy Petrov (*Petrow*), mezi Vltavou a Sázavou Bělce (*Bielici*), Hostěradice (*Hostiradicz*), Hradištko (*Hradische*), Loutí (*Lončki*), Maskovice (*Mascowiczi*), Nebřich (*Nebrsuch*), Neštětice (*Nescedicich*), Ouštice (*Husticih*) a Třebsín (*Trsebsin*) a na pravém břehu Sázavy Čakovice (= Kamenný Přívoz) (*naulum Schacowicz*). Hospodářským střediskem na území pojednávaného okresu byl zřejmě dvorec Řeň (*Rsen curia*) (*RBM II*, č. 2243, s. 971), který ležel snad na katastru dnešního Brunšova (*Boháč 1969a*, 118; *Boháč 1978*, 81, 83). R. Nový k majetkům kláštera ještě dodal jakousi ves Keleč na Neveklovsku (*Nový 1979*, 143). Na začátku 15. století klášter odváděl 160 kop gr. berně do královské komory (*Rybička 1874*, 557).

Sázavský klášter⁷⁹

Na vysoké ostrožně nad řekou Sázavou (na jejím pravém břehu) jej měl založit asi na začátku 30. let 11. století sv. Prokop († 1053)⁸⁰. V pramenech se vyskytují tři od sebe trochu odlišné verze popisu vzniku kláštera (*Ondáš 2007*, 27-30). Při zakládání kláštera konvent po vzájemné dohodě přijal řeholi sv. Benedikta, v liturgii si však podržel tzv. staroslověnštinu, která byla v liturgii zakázána již papežem Janem VIII. (872–82) a následně papežem Štěpánem V. (885–91) knížeti Svatoplukovi (871–94), kterému bylo povoleno v tomto jazyce jen vykládat evangelium a epištoly (*Derwich 2011*, 104-105; *Reichertová 1974*, 211; *Sommer 1993*, 38-39; *Sommer 2001*, 12). Povolení se pokusil neúspěšně získat od papeže Řehoře VII. (1073–85) Vratislav II. (1061–92), který byl velkým podporovatelem Sázavského kláštera (*Kalhous 2011*, 115-116; *Merhautová – Třeštík 1983*, 61). Mniši také chránili a uctívali cyrilometodějskou tradici⁸¹ (*Ondáš 2007*, 16)

Předpokládá se, že na založení kláštera se kromě knížete Oldřicha podílel svými nemalými prostředky také Prokop se svou rodinou – klášter je tak zřejmě první polosoukromou řeholní institucí v Čechách (*Sommer 1993*, 38; *Sommer 2001*, 12; *Žemlička 2000*, 7). V dochovaných pramenech však Prokop vystupuje jako samostatný zakladatel kláštera, jenž kníže Oldřich a především Břetislav vším potřebným obdarovali a tím si zřejmě zabezpečili na základě zakladatelských práv jisté výnosy a privilegia (*Ondáš 2007*, 32).

Kníže Břetislav, se kterým se Prokop také setkal, jeho založení zřejmě dokončil (z cely učinil opatství), investoval jej po poradě se staršími coby opata, což potvrdil pražský biskup Šebíř (1031–67), a znovu zformuloval počáteční majetkové obvěnění kláštera. Zřejmě na území na pravém břehu řeky Sázavy si tehdy činili nárok jacísi dědicové z Milebuzi. Kníže znovu užitky z vody a lesa daroval a pole a louky z obou stran řeky, tekoucí od Milebuze k jeskyni Zákolnici, musel vykoupit za 600 denárů a před svědky i písemně znovu postoupit Prokopovi. Břetislav pak sám věnoval zemi, táhnoucí se od kláštera k lesu Strnovníku spolu se vsí Skramníky, a rybník s jakýmsi dřevěným zařízením k lovu ryb (zřejmě slup) v hodnotě

⁷⁹ Znakem kláštera byla lilie (*Kolář – Sedláček 1902*, 23, 192-193). Podléhal správnímu a soudnímu dohledu hradu v Kouřimi, jak dokládá legenda *Vita minor* (*Žemlička 2000*, 10). Jeho archiv zřejmě zanikl, takže nám zůstalo pouze málo zmínek ještě z doby před r. 1421 (*Foltýn 2005*, 153).

⁸⁰ Byl prý rodákem z Chotouně na Kolínsku, získal vyšší slovanské vzdělání (snad na pražském Vyšehradě nebo v Kouřimi), působil jako světský kněz na Kouřimi a byl současně zřejmě majetný (měl být knězem vynikajícího postavení). Následně (snad někdy mezi l. 1009–32) vše opustil, stal se mnichem a odešel do lesů nad řekou Sázavou, kde žil sám v jeskyni a rozjímal a mezitím se kolem něj také shromáždila skupina eremitů (mj. jeho syn Jimram a synovec Vít) (*Ondáš 2007*, 16-19, 23-24, 29; *Reichertová 1974*, 211; *Sommer 1993*, 38; *Sommer 2001*, 7, 13).

⁸¹ Část kněží z Velké Moravy se podle D. Třeštíka měla v 10. století uchýlit k Přemyslovcům (*Merhautová – Třeštík 1985*, 9).

100 denárů (*CDB I*, č. 48, s. 50-51; *Hrdina – Bláhová – Moravová 2011*, 203-204; *Kosmas*, Anh. I, 245; *Ondáš 2007*, 27, 30; *Sommer 2001*, 10-11, 13, 16-17; *Žemlička 2000*, 9). Původní vlastnictví kláštera se tedy zřejmě rozkládalo v údolí řeky Sázavy mezi dnešním Ledčkem a Černými Budy (*Bubeník 1975*, 296).

Po Prokopovi byl opatem jeho synovec Vít († po r. 1078), pravděpodobně kněz, kterého si zvolil sám konvent. Za ním jako opat následoval Prokopův syn Jimram. Spytihněv II. (1055–51) po svém nástupu na trůn vyhnal celý konvent, který se musil uchýlit do Uher (až do r. 1061), a v Sázavě se usadil latinský mnišský sbor v čele s německým opatem, který přišel nejpravděpodobněji z břevnovského kláštera (*Ondáš 2007*, 33-36; *Reichertová 1974*, 212; *Sommer 2001*, 20). Vratislav II. je povolal zpět a klášter, který trvale podporoval, jim vrátil se všemi statky. Po smrti Jimrama se stal opatem Božetěch (asi 1085–96) (*Ondáš 2007*, 39; *Reichertová 1974*, 213). Patrně koncem r. 1096 kníže Břetislav II. (1092–00) Božetěcha sesadil, vypudil jej z kláštera se všemi mnichy a na návrh biskupa Kosmy, kterého opat v r. 1091 urazil troufalou korunovací krále Vratislava, a do kláštera uvedl mnichy z Břevnova v čele s opatem Děthartem (1097–33). Jednotliví sázavští mniši byli přijati zpět jako příslušníci latinského konventu. Po Děthardovi byl opatem Silvestr (1134–61), který byl rovněž v l. 1139–40 pražským biskupem (*Reichertová 1974*, 214; *Reichertová 1978*, 139, 141; *Sommer 1994*, 42; *Sommer 2001*, 14).

Nový „latinský“ opat Děthard měl naleznout klášter a jeho hospodářství ve veliké nouzi. Právě jeho zásluhou bylo prý rozmnožení klášterní državy (*Žemlička 2000*, 10). Nové majetky, které se objevují v písemných pramenech, však leží mimo pojednávaný okres. V průběhu 14. století klášter vlastnil rozsáhlý pozemkový velkostatek, který však netvořil uzavřený celek. Jádrem byl okruh kláštera na obou březích Sázavy, sahající s. a sv. směrem ke Kostelci, Kouřimi a Uhlířským Janovicím a místy i za ně. Další majetek byl na Havlíčkovobrodsku a kolem Zbýšova (*Žemlička 2000*, 10-11, 13).

Opat měl patronátní právo k řadě kostelů v bližším i vzdálenějším okolí, avšak výhradně mimo území pojednávaného okresu – výjimkou je inkorporovaný kostel v Sázavě (doloženo r. 1405) (*Foltýn 2005*, 154-162; *Žemlička 2000*, 12-13).

Na začátku klášter 15. století odváděl 100 kop gr. berně do královské komory (*Rybička 1874*, 558). V r. 1421 byli z kláštera mniši vyhnáni a Pražané se uvázáli v držení statků a asi i samotného kláštera. Později větší část přenechali pánům z Kunštátu za prokazované věrné služby jim a Táboritům. V r. 1433 se mniši s opatem Michalem do kláštera vrátili a živořili tu

po boku pánů z Kunštátu. V r. 1436 si nechal Jan Zajímač z Kuštátu králem Zikmundem potvrdit držení statků (*Bubeník 1996*, 56). Tehdy se také dozvídáme, které majetky klášter předtím držel v okrese Benešov – byly to Bělokozly (*Profous 1954*, 51), Čečenice (r. 1377 patřily ještě k panství (Český) Šternberk) (*Profous 1954*, 317), Dojetřice (*Profous 1954*, 416), Choratice (*Profous 1949*, 35), dnes zaniklá ves Křivolaje (*Profous 1949*, 405), ležící snad mezi Samechovem a Pyskočely (*Bernat – Štědra 2010*, 23), část Mžížovic (*Profous 1951*, 168), Samechov (*Profous 1957*, 10), městečko Sázava (*Profous 1957*, 14) a Vodslivy (*Profous 1957*, 594) (*Nový 1979*, 143). Černé Budy jsou doloženy až r. 1543 (*Profous 1954*, 230).

Vyšehradská kapitula při kostele sv. Petra a Pavla⁸²

Podle tzv. zakládací listiny, která je však listinným falzem ze 12. století, měla obdržet v Žiňanech zemi o 4 poplužích se 3 výrobcí lahví (*CDB I*, č. 387, s. 376₈). Kromě podílů z bozeňské a kamenecké provincie a ze Záosečí získala také z vltavské provincie 10 denárů z prodeje (*CDB I*, č. 387, s. 386₁₆) (*Žemlička 1997*, 47).

Někdy mezi koncem 11. století a r. 1126 získala od královny Svatavy tzv. Svatavin újezd. Ten se v listině knížete Soběslava II z r. 1178 zmiňuje jen jako Újezd, u něhož zároveň upřesňují jeho hranice – na V řeka Sázava (tj. Želivka), od Želiva řeka *Liube* (zřejmě Martinický potok) a ze Z stará cesta, vedoucí na Želiv (snad mezi Onšovem a Senožaty) (*CDB I*, č. 287, s. 251-253). V rámci újezdu později vznikly Dolní Kralovice a naproti nim Horní Kralovice, které se zmiňují k r. 1267 (*RBM II*, č. 562, s. 217). Od krále Přemysla Otakara I. měla v listině, hlásící se k r. 1219, jež je však falzem ze 13. století, ves Zahrádku s újezdem k ní příslušejícím, a to se vším příslušenstvím včetně kostela (*CDB II*, č. 374, s. 409₃₃). Tuto zalesněnou krajinu mezi Humpolcem a lesem Nelecho u Zahrádky pak nechali kolonizovat od pražského měšťana Jindřicha a současně magistra mince v Humpolci, jak dokládá r. 1252 uzavřená smlouva o podmínkách této kolonizace (*Hejna – Benešovská – Plátková 1981*, 405; *Klápště 2012*, 221; *Žemlička 2002*, 227).

---

⁸² Ve znaku měla dva zlaté klíče přes sebe na pokos a zuby vzhůru přeložené v červeném poli a nad nimi papežskou tiaru (*Kolář – Sedláček 1902*, 21). Byla založena okolo r. 1070 knížetem Vratislavem II., který ji také bohatě nadal a za poplatek svěřil ochraně papeže (*Kalhous 2011*, 116; *Kalhous 2013*, 213; *Žemlička 1997*, 99). V r. 1130 kníže Soběslav I. rozdělil její majetek na díly probošta a kapitulářů. Statky probošta byly spravovány správcem kapitulních příjmů. Své statky měli i další hodnostáři. Jednotliví dignitáři a kanonické prebendy se čím dál více zaopatřovaly nemovitým majetkem. Držitelé prebend odváděli zároveň poplatky do společného základu všech kanovníků (*Žemlička 2002*, 425-426). Podle listiny, která se hlásí do r. 1187, ale je falzem ze 13. století, kapitula získala od knížete Bedřicha (1172-73, 1178-89) hospodářskou imunitu a jisté soudní pravomoce (*CDB I*, č. 317, s. 288-290) (*Jireček 1856a*, 90; *Žemlička 1997*, 294).

V konfirmační listině krále Karla IV. z r. 1352 se můžeme dočíst, že na území Újezdu ležely: městečko Královice, vsi Libčice, Šestějovice, Zibřidovice, Děkanovice, Martinice (u Onšova), Tomice, Snět, Blažejovice, Vraninec (nyní Vranice), Píšť, Hořice, Dunice, Syrov, Loket, Brzotice, Lhotice, Třítež (dnes Střítež), Příseka, Zahradčice a Příseka, na pravém břehu řeky Želivky Bělá, snad Bělčice (dnes neznámá poloha), Lichtenfeld (dnes Světlice), Podivice, Rapotice (dnes Horní Rápotice) Schönfeld (Kaliště) a městečko Zahrádka (trhová) (Hejna – Benešová – Plátková 1981, 405; Kurka 1915, 189; Tomek 1855, 320-321).

Želivská kanonie⁸³

Na území okresu svými majetky želivští premonstráti prakticky nezasahovali. V r. 1226 obdrželi od papeže Honoria III. (1216–27) protekční privilegia, v nichž zakazoval budovat v obvodu jejich farností nové kaple či modlitebny bez svolení kanonie a biskupa (Žemlička 2002, 451). V nich se zmiňují Petříný s vinohradem (CDB II, č. 281, s. 275₁₂), ležící u Tehova, a také ves Kramolín (CDB II, č. 281, s. 275₄), která se nachází jv. od Čechtic a vsv. od Lukavce již na okrese Pelhřimov (Profous 1949, 364; Profous 1951, 349-350).

Louňovická kanonie

Tato premonstrátská kanonie se v písemných pramenech nazývala „*lunicense monasterium*“ či zkratka „*Luna*“. Její název snad spíše než „luno mezi oběma Blaníky“ mohl vyjadřovat „odraz kanonie v Želivu“ (Tichý 2009, 27). Kanonie měla být založena vzdělaným premonstrátským řeholním kanovníkem a zkušeným lékařem Jindřichem (byl kanovníkem steinfeldského probošta Ebervina) a přičiněním želivského opata Gotšalka, a to pro premonstrátské řeholní kanovnice, které přišly s Gotšalkem z Dünnewaldu u Kolína nad Rýnem (FRB II, 484, 496; Kuthan 1976, 34; Moravová 2013, 102, 114; Tichý 2009, 34-36). Jako datum založení se přijímá r. 1149 (Radoměský 1997, 99-100). V jejím čele pak stál mužský převor (od r. 1250 probošt), kterým byl prvně želivský premonstrátský řeholní

---

⁸³ Dříve měla ve znaku dva zlaté klíče na modrém štítě (Kolář – Sedláček 1902, 22). Na začátku 15. století odváděla 60 kop gr. berně do královské komory (Rybička 1874, 557). První písemnou zmínku o Želivi lze najít v listině z l. 1146–48 (CDB I, č. 157, s. 161-163). Kolem r. 1144 byl na ostrohu mezi horním tokem řeky Želivky a řekou Trnávku založen Reinardem z Met benediktinský klášter, k čemuž dal souhlas pražský biskup (FRB II, 487; Ondáš 2007, 39; Moravová 2013, 105-106; Sommer – Thomová – Thoma 2009, 70). V r. 1149 však museli benediktini včetně opata na příkaz pražského biskupa Daniela I. (1148–67) své sídlo opustit a vrátili se do Sázavy. Nahradili je premonstráti ze Steinfeldu, kteří dorazili s Gotšalkem v čele 20. ledna 1149 na Strahov (Kuthan 1976, 32; Sommer – Thomová – Thoma 2009, 69-70; Žemlička 1997, 251).

kanovník Petr, o němž se činí zmínka r. 1181 (*FRB II*, 447; *Moravová 2013*, 96; *Radoměský 1997*, 97, 100). Tento rok je současně první zmínkou o existenci zdejší kanonie.

Louňovice byly považovány za větev Želivi, byly s ní v neustálém spojení a také jí byly kontrolovány. Želivští opati sem dosazovali mužské duchovní představené (převory nebo probošty), kteří bydleli mimo klášter a měli vlastní statky. Ze Želivi byli dosazováni plebáni ke kostelu v Louňovicích a Libouni. Louňovický převor či probošt měl zase podací právo ke kostelům v Pravoníně, Domašíně, Ratměřicích a Nedvědicích (*Tichý 2009*, 43, 71).

Při kanonii se vytvořila osada (dnešní Louňovice pod Blaníkem⁸⁴), která byla původně její hospodářskou základnou (*Radoměský 1997*, 97). Majetky kanonie se v písemných pramenech objevují poměrně pozdě, takže jejich dobu vzniku lze těžko zjistit. Nacházely se kolem Louňovic pod Blaníkem (Čáslavsko, Částrovice, Domašín, Hrajovice, Hrzín, Karhule, Křížov, Laby, Lhota, Lhota Ovesná, Lhotka, Libouň, Milovanice, Pravonín, Předbořice, Rajkovice, Ratměřice, Skřýšov a Želichov), poblíž Červené Řečice a Pelhřimova (Mašejovice, Milotice, Útěchovice a Vadčice) a v tzv. nedvědicím újezdu u Soběslavi (Debrník, Klenovice, Mokré, Nedvědice, Vesce, Vlastiboř a Záluží) (*Nový 1979*, 143; *Tichý 2009*, 46). V Libouni sídlil na tvrzi nápravník, který byl mj. zavražděn při tažení táboritů na louňovickou kanonii (*Navrátil 1915*, 3). Louňovice a Domašín byly už ve 14. století městečky (*Petráň a kol. 1985*, 99).

Na začátku 15. století kanonie odváděla do královské komory 80 kop gr. berně (*Rybička 1874*, 557). Nedlouho poté zanikla – patrně 23. srpna 1420, kdy podle Vavřince z Březové mělo dojít k obsazení hory Blaník tábory, kteří k Louňovicím přitáhli po vyplnění milevské kanonie (*FRB V*, 400). Louňovické řeholní kanovnice měly schovat všechn movitý majetek včetně listin na hradě v Příběnicích, který patřil Oldřichovi z Rožmberka, a samy se rozutekly. Hrad byl však lstí dobyt 13. 11. 1420 tábority, kteří všechny věci na hradě pobrali, dílem se o ně rozdělili a dílem je zničili (*Tichý 2009*, 48-50). Tímto také patrně zanikly důležité písemné prameny pro sledování zdejší majetkové držby. Vlastní osady Louňovic se její zánik patrně výrazněji nedotknul, pouze zmizela církevní vrchnost (*Radoměský 1997*, 97). Král zpočátku zapsal podstatnou část někdejšího uceleného velkostatku zaniklé kanonie se vším příslušenstvím Janovi ze Svídnice, odjinud z Vlašimě, v 1000 kopách gr. (*AČ I*, č. 200, s. 531), ale po jednáních s králem ji zřejmě počátkem r. 1437 získali táborští jako trvalé

---

⁸⁴ V písemných pramenech se vyskytovala jako Lúňovice, Lunovice, Lenovice, Lounovice nebo „Lunavils“ (*Tichý 2009*, 27).

feudální vlastnictví města, což jim vydrželo až do r. 1547 (*Petráň a kol. 1985, 99; Radoměřský 1997, 97; Tichý 2009, 52*).

Řád johanitů (Strážci Božího Hrobu či Křižovníci s červeným křížem)⁸⁵

V našich písemných pramenech se objevuje pod názvem špitál sv. Jana Jeruzalémského v Praze. Podle listinného falza ze 13. století měl obdržet od knížete Bedřicha v r. 1185 ves Lešany (*CDB I, č. 404, s. 424₁₉*) nedaleko od Týnce nad Sázavou.

Rytířský řád Křižovníků s červenou hvězdou, též špitál sv. Františka u paty pražského mostu⁸⁶

V r. 1271 obdrželi od královny Kunhuty mezi řekami Vltavou a Sázavou výnosy ze vsí Babčice, Hořetice nebo Hrusice, Krchleby, Krusičany a ve Václavicích kostel s podacím právem a veškerým příslušenstvím (pastvinami, loukami, poli, mýty, vodami, lesy, rybníky a všemi právy), při levém břehu řeky Vltavy ještě kostel s podacím právem v Živohošti a nedaleko od něj ves Kobylníky. Kromě toho měli nárok 2x ročně na 10 talentů snad z vltavské provincie (*prouincia Watislauicensi*) (*RBM II, č. 2696, s. 1178-1179*).

---

⁸⁵ Ve znaku měl stříbrný osmihranný maltézský kříž (*Kolář – Sedláček 1902, 24*). Řád Božího hrobu vznikl údajně v r. 1099 a v r. 1113 byl schválen papežem. Jeho řehole byla kombinací benediktinské a augustiánské. Měl původně pečovat o poutníky, poté sloužil i ve zbrani (*Kalhous 2013, 209, 211*). Jejich první dům u nás založili Hrabšicové před r. 1188 nedaleko Prahy na Zderaze (*Kalhous 2013, 211; Žemlička 1997, 253; Žemlička 2002, 464*).

⁸⁶ Původně byl špitálním bratrstvem, založeným na začátku 30. let 13. století sv. Anežkou Přemyslovnou za podpory krále Václava I. (*Kuthan 1993, 53*). Bratrstvo se řídilo řeholí sv. Augustina a nejdříve sídlilo u kostela sv. Haštala, poté u sv. Petra na Poříčí. V r. 1252 byl založen špitál u paty Juditina mostu na staroměstské straně. Vznikl nový řád ke cti sv. Ducha, který měl ve znamení šestírohou červenou hvězdu a nad ní červený kříž podobný maltézskému. V r. 1253 získal od Václava I. a jeho syna Přemysla privilegium (*RBM I, č. 1323, s. 609-611*), které mu potvrdilo četné majetky a výsady. Následně se pod jeho ochranu stahovala menší „venkovská“ špitální zařízení (*Žemlička 2002, 445, 496-497*). Křižovníci odváděli na začátku 15. století 130 kop gr. berně do královské komory (*Rybička 1874, 557*).

6.2.3 Šlechta

6.2.3.1 Charakteristika

V raném období své existence se pozdější „pozemková“ šlechta⁸⁷ spíše označuje neutrálními pojmy jako elita, nobilita, urození či aristokracie. Pro elity je charakteristická vazba mezi rodem a urozeností – na vysoké postavení měly dědičný nárok (*Kalhous 2013*, 125-126). Vlastnily také dědická práva k půdě (byly dědici) (*Žemlička 1997*, 195). Právě urození byli z největší části „Bohemany“ („Čechy“), které reprezentoval kníže z rodu Přemyslovců. Měli společné povědomí o předcích, respektovali skupinové normy, měli vztah ke knížeti a především k zemskému patronovi sv. Václavovi (již od konce 10. století) a osobní svobodu. Byli „čeledí sv. Václava“. Vystupovali jako samostatně jednající autonomní celek (*Kalhous 2011*, 127, 140-143, 336). Byli nositelem pojmů „země“ (*terra*) a „království“ (*regnum*) (*Žemlička 2002*, 567). Tvořili také spojení mezi centrem a regiony (*Kalhous 2013*, 216).

Vznik a původ nobility v Čechách není dosud uspokojivě vysvětlen. Pod franským vlivem se zřejmě začala intenzivněji sdružovat, významnějšího postavení a moci pak nabývala koordinací stavby hradisek a jejich obrany, nebo výběrem pravidelného povinného tributu (*Kalhous 2011*, 48, 64; *Kalhous 2013*, 102). Není zatím úplně jasné, jak se dále vyvíjela (od začátku 9. století se v zahraničních písemných pramenech již objevují knížata). Také není bezpečně potvrzena kontinuita mezi touto a pozdější nobilitou (*Kalhous 2013*, 132). Podle F. Grause se měla „staročeská“ šlechta vyvinout jak z rodových „stařešinů“, tak z jednotlivých lidí, povyšovaných panovníkem za různé „zásluhy“. Zbytky těchto starých rodů, vlastnicích v nedílu nemovitý majetek, se mají hojně vyskytovat v historické literatuře. Cizí prameny naopak spíše dokládají vznik „šlechty“ v souvislosti s družinou, kterou si k sobě kníže připoutal dočasnou odměnou (*Graus 1953*, 146-147, 201-203). J. Žemlička se domnívá, že před nástupem knížat v Čechách existovala jistá „rodová aristokracie“, vůči níž v opozici vznikaly družiny okolo knížat. Po sjednocení Čech Přemyslovci rodoví náčelníci a stařešinové zůstali politickou silou, přičemž se sami mohli začlenit do knížecí družiny, kde později s ostatními splynuli. Ke vzniku středověké nobility měla přispět hlavně služba v knížecí družině (*Žemlička 1997*, 171, 195-197).

---

⁸⁷ Slovo šlechta, označující „nadřazenou sociální skupinu“, zakládající své privilegované postavení na urozenosti, moci, majetku a zděděných mimořádných vlastnostech, je totiž původně hornoněmeckým slovem, které se podle sémantického rozboru ve staré češtině objevuje až v 1. polovině 14. století. Toto slovo se u nás zpravidla vyhrazuje pro urozené, kteří se při svém společenském postavení zejména opírali o pozemkové vlastnictví (*Klápště 2012*, 19, 27).

Snad tyto potomky „rodové aristokracie“ najdeme mezi pozdějšími velmoži, předáky (*comes*) či hodnostáři. Předáci a hodnostáři byli totiž panovníkovými důvěrníky (*Žemlička 1997, 183*). V předáky se teoreticky také mohla proměnit některá z poražených knížat či jejich potomků. Takovými by mohli být ještě ve 2. polovině 10. století Slavníkovci, u nichž však není pořad zcela jasný původ (mohli být od počátku „pouze“ velmožským rodem). Podle J. *Žemličky* však Přemyslovci knížata zlikvidovali (*Žemlička 1997, 197*).

Místy elity v 10. století již zcela jistě vyznávaly křesťanství. Některé snad mohly už před r. 884, kdy zřejmě část urozených (30 bojovníků) s knížetem Bořivojem a jeho manželkou na Moravě přijala křest z rukou Metoděje. Někteří velmoži také mohli být pokřtěni se 14 českými knížaty už v r. 845. Ještě v 11. století elity zřejmě nedodržovaly vše v křesťanské víře, co bylo třeba. Více k těmto povinnostem měla podle Kosmova vyprávění zavazovat urozené i prostý lid Hnězdenská dekreta (v podstatě zákony) Břetislava I. z r. 1039 (*Hrdina – Bláhová – Moravová 2011, 89-91; Kosmas, Lib. II, 85-90*). Ani poté jim jejich víra nezabraňovala ničit či plenit kostely v zahraničí, jak tomu bylo v r. 1176 v Rakousích, nebo v Čechách v r. 1142 a 1147 (*FRB II, 418, 471; Hrdina – Tomek – Bláhová 1974, 20; Moravová 2013, 39, 90*).

Pravděpodobně nejpozději již tehdy místní elity podporovaly jednotlivá knížata. Vztahy s Přemyslovci mohly být posíleny expanzemi za knížete Boleslava I. a vzájemnými sňatky – zřejmě vlivnější velmoži si až do konce 10. století brali přemyslovské dcery (*Kalhous 2011, 103; Kalhous 2013, 216*). Urození urození synové velmožů a hodnostáři tvořili zčásti knížecí družinu Přemyslovců (*Žemlička 1997, 142*). K této družině se zřejmě v případě obrany země a zahraničních výbojů připojovaly oddíly významných mužů a skupinky okolo méně významných příslušníků elit, tzv. bojovníků druhého řádu (*Kalhous 2011, 76; Kalhous 2013, 105*). V kronikách a letopisech se objevuje několikero náznaků existence družin okolo velmožů a hodnostářů – např. r. 1130, kdy kníže Soběslav I. odchytl bojovníka předáka Jana a bojovníka jeho mladšího bratra Střezimíra (*FRB II, 208; Hrdina – Tomek – Bláhová 1974, 45*). Jistá existence družin je znát při tažení na Milán r. 1158 (*FRB II, 427-437; Moravová 2013, 49-58*).

Elity zároveň soutěžily o knížecí úřady, které byly dalším zdrojem prestiže a bohatství, a tím i o přízeň panovníka (*Kalhous 2013, 216; Žemlička 1997, 141*). Společně s panovníkem pěstovaly fyzickou zdatnost – lovectví a kratochvíle (*Žemlička 2002, 509*). Provázely jej na cestách do říše (*Žemlička 1997, 336*). Mohly být samy vyslány jako jeho zástupci, případně ještě s nějakou církevní autoritou, které panovník důvěřoval (biskup). Od doby vlády

Vratislava II. se zřejmě právě z nich rekrutovalo 300 mužů k římské korunovační jízdě, kteří mohli být později nahrazeni 300 hřivnami (*Žemlička 1997*, 105; *Žemlička 2002*, 105).

Účastnily se spolu s panovníkem vojenských výprav do zahraničí⁸⁸, z kterých si kromě kořisti také odnášeli kulturní přehled (*Žemlička 2002*, 52-53). Díky nim mohli udržovat kontakty se zahraniční elitou. Kromě výprav si kulturní přehled získávali také od přelomu 11. a 12. století skupinovými nebo individuálními poutěmi do Říma a do Svaté země (*Žemlička 2002*, 54, 479).

Během křížových výprav a za tažení do Itálie se seznámili s dědičnými heraldickými znameními (erby)⁸⁹, která si rody mohly svobodně vybírat – vlivnější je začaly užívat od konce 12. století, méně vlivné na začátku 13. století. Následně znamení zobecňovala, přičemž k jejich ustálení došlo až na sklonku 14. století (*Kolář – Sedláček 1902*, 35, 43; *Žemlička 1997*, 360). Před polovinou 12. století začali urození také užívat predikáty⁹⁰, masově až od 60. let 12. století (*Žemlička 1997*, 286).

Elity měly právo účastnit se sněmů a volby knížete, k čemuž svolávaly schůze, a dávaly také souhlas při volbě pražského biskupa (*Žemlička 1997*, 336, 342). Patrně už v 10. století platil tzv. seniorátní či stařešinský zákon, takže se sdružovaly kolem jim sympatických kandidátů z rodu Přemyslovců (*Žemlička 1997*, 73-74). Těm pak sloužily, bojovaly za ně a v případě neúspěchu je také mohly následovat v trvalé emigraci nebo v dočasném exilu. Nesly odpovědnost za zdárný průběh volby a nastolení knížete, přičemž volbu schvalovaly a zvláště významní předáci následně novému knížeti skládali přísahy věrnosti. Pokud byly elity s vládou knížete nespokojené, hrozila jeho násilná výměna, k čemuž stačila vlivná skupina nespokojenců, zaštitěná některým ambiciózním Přemyslovcem. Vládní změny většinu „poražených“ jen vyřazovaly z hodností a úřadů (*Žemlička 1997*, 144, 146, 332, 336).

---

⁸⁸ Výprav přibýlo zvláště v 11. století za knížete Břetislava, s nímž byly v Polsku a v Uhrách. S Vratislavem II. zase byly v Sasku, Švábsku, Durynsku a Míšeňsku. Tehdy se o nich rozšířila pověst, že jsou zdatnými, nelítošnými a krutými bojovníky, náchylnými ke kořistění a rabování. Při II. křížové výpravě (1147–48) se s Vladislavem II. sice urození nedostali do Palestiny, ale navštívili Uhry, Anatolii, Byzantskou říši (Cařihrad) a Kyjevskou Rus (Kyjev). S ním se dále i neurození zúčastnili výpravy do Itálie (1158). Urození bojovali také po boku jiných přemyslovských knížat např. v křížových výpravách (*Žemlička 1997*, 56-57, 63-64, 67, 100, 102-105, 117, 232-233, 238-239, 259-263, 324-325; *Žemlička 2002*, 54).

⁸⁹ Erby v sobě nesly několik informací – dokazovaly původ, jméno a stav jejich držitele, jednotu rodu nebo sourodnost atd. a jejich umístění na movité či nemovité věci ukazovalo, kdo nad nimi vládne. Pokud rod vymřel, přecházel erb na panovníka, který jej mohl udělit někomu jinému. S erby, nad kterými měl dohled nejvyšší maršálek, bezprostředně souvisely také pečete (*Kolář – Sedláček 1902*, 44, 80, 87).

⁹⁰ Predikáty však nebyly stabilní. Na listinách je možno osoby s predikátem ztotožnit s těmi bez něj, někdy se také objevuje úřad a predikát (*Žemlička 2002*, 369). Predikáty znamenaly skutečné sídlo spíše mocensky méně významných rodů (*Petráň 2011*, 39).

Pro elity byla také rizikem také válka a vnitřní boje. Vůči panovníkovi si nemohly dovolit vše – mohly být potrestány za pomluvu, skutečnou i domnělou zradu knížete. Panovník mohl jejich movitý i nemovitý majetek konfiskovat, mohl je znetvořit, mučit i popravit.⁹¹

V samotných řadách „Čechů“ se vyskytovaly rozpory ohledně zahraniční politické orientace⁹², což se projevovalo téměř permanentní přítomností opozice. Ta mohla někdy radikálně narůstat hledat řešení v jiném panovníkovi z rodu Přemyslovců. Takovéto rozpory vypluly na povrch např. při odboji (1248–49) budoucího krále Přemysla Otakara II. proti svému otci Václavovi I. (*Žemlička 2002*, 167–174, 181). Situace mohla dojít tak daleko, až nastala občanská válka. Při ní si sporné strany vzájemně systematicky napadaly, ničily a loupily majetek včetně lidí. Docházelo pravidelně k ničení církevního majetku. Protože na straně panovníka stála určitá část elity, byl opozicí ničen také její majetek. Panovník samozřejmě napadal majetek opozice, kterou se snažil pokořit. Po čase tím velmi trpěla celá země, takže se sporné strany přece jen dohodly na nějakém kompromisu, došlo k příměří či dokonce k míru. O utišení bojů míval především zájem sám panovník a hlavně církev. Patrně nejhorší období České království ještě ve 13. století zažilo po smrti krále Přemysla Otakara II. za jeho správy braniborským markrabětem Otou. Situace nezklidnila ani v počátcích vlády Václava II., proti němuž stála v zemi panská opozice koncem 80. let 13. století (*Heřmanský et al. 1975*, 41, 43–45, 48–51, 56, 59–62, 77–78–80). Hned zpočátku 14. století zažilo království snad nejhorší útrapy téměř bezprostředně po smrti krále Václava III. (1305–06) a zvláště za velmi slabé vlády ovládaného Jindřicha Korutanského (1306, 1307–10), který byl zvolen částí šlechty, jež ho v podstatě ovládala (*Heřmanský et al. 1975*, 150, 156–158, 166, 169–174, 177–181, 206, 208–212, 218–219, 222–226).

Už v raném středověku byla mezi urozenými poměrně velká pestrost co do jejich postavení, vlivu a majetnosti. Postavení rodu výrazně souviselo s jeho majetkem (*Kalhous 2013*, 134). Rody časem utvořily velké rozrody, u nichž byly příbuzenské vazby regulátorem nástupnických a dědických obyčejů (*Žemlička 2002*, 362). Urození jedinci měli značný rozsah

---

⁹¹ Např. kníže Soběslav I. (1125–40) během svého pokusu o svrchovanou vládu řadu velmožů raději uvalil do žaláře a přestal svolávat pravidelná shromáždění (*Žemlička 1997*, 135, 224). V r. 1130 při cestě z Kladska na Moravu pojal podezření o rozsáhlém spiknutí a dal zajmout dva zbrojnoše, z nichž jeden sloužil Miroslavovi a druhý jeho mladšímu bratru Střezimírovi, synům prý slavného předáka Jana. Miroslav je měl prý vyslat. Ve vyšehradském paláci následně kníže shromáždil 3000 urozených i prostých mužů, aby jim přednesl srdceryvný proslov o tom, že ho někteří ze vznešených předáků chtěli zabít. Miroslav se přiznal, že mu prý biskup Menhart sliboval za vraždu knížete Žatec, Litoměřice, komoru, stůl nebo stáj. Poté kníže těmto bratrům a jednomu lékaři nechal veřejně na tržišti usekat všechny údy a dva bojovníky dal mučit – vplést do kola, vyloupnout oči, uřezat ruce a jazyk a položit je na sloupy. Další byli odkázáni k (Božímu) soudu a poté na tržišti sťati (*FRB II*, 207–212, 257–258; *Hrdina – Tomek – Bláhová 1974*, 14, 42, 45–48).

⁹² Zejména ohledně podpory kandidátů na římského krále.

dispozičních práv („otcovské dědictví“) – jako např. na začátku 12. století Nemoj z rodu Vršovců, který daroval 5 vesnic, nevolnou čeled' a všechno ostatní vlastnictví vyšehradské kapitule (CDB I, č. 100, s. 105-106) (Graus 1953, 146; Klápště 2012, 55; Žemlička 2002, 362). Mezi urozené se také mohli dostat neurození, které povýšil kníže na základě mimořádných zásluh (Žemlička 1997, 200). Zvláště pak vynikali ti, kteří navíc patřili ke dvoru, kam se mohli často dostat zprostředkovaně vlivným příbuzným. Delší pobyt na dvoře je stmeloval s knížetem i mezi sebou navzájem a také kultivoval⁹³ (Kalhous 2013, 112-113, 126).

Vlastnické právo bylo sdílené určitým okruhem nejspíše pokrevně spjatých osob v širokém okruhu příbuzných. Jednalo se snad o vlastnictví „klanové“, které bylo založeno na nedílu či podobném principu držby. Existovalo také vlastnictví děděné v rámci úzké rodiny. Doklady odděleného „rodinného“ majetku přibývají během 12. století (Laval 2013, 53-55). Pro urozené bylo zřejmě velmi důležité znění zákonů knížete Konráda II. Oty (1182, 1189–91)⁹⁴, které si vyslechli přední mužové z Čech a Moravy v Sadské asi r. 1189 (Graus 1953, 84; Žemlička 1997, 324). Zaručují mj. nerušenou držbu půdy, dědické právo také dcerám a nejbližším dědicům při absenci synů (příbuzní museli dát s darováním souhlas), vdaným ženám dispoziční právo na věno a po smrti manžela a při absenci synů dispoziční právo k celému dědictví a dále také nutnost přítomnosti urozených, případně bojovníků, při každém souzení (nejhorší zločiny nebo majetkoprávní kauzy) (Graus 1953, 84; Kalhous 2013, 134-135; Žemlička 2002, 113, 363). Držba půdy však ani dlouho poté nebyla bezpečná.⁹⁵

V písemných pramenech se urození dělili na tzv. bojovníky prvního a druhého řádu (*milites primi et secundi ordinis*) (Žemlička 1997, 172). Prvními z nich měli být podle J. Žemličky přední družiníci (zvláště *nobiles*, *procere*s, *primates* nebo *comites*), kteří figurovali jako vyšší hodnostáři (dvorští a hradští úředníci⁹⁶), reprezentující výkonnou moc za podíly na

⁹³ Někaká kultivace byla nutná, jelikož si urození leckdy svůj vliv vynucovali silou. Na „zpupnost a nesnesitelnou“ moc velmožů, kteří vládli zemi, si měl stěžovat biskup Vojtěch (982–97) (Hrdina – Bláhová – Moravová 2011, 63; Kosmas, Lib. I, 52₁₆). Až ve 13. století dvůr začal mladé generace vychovávat k dvorským mravům, které byly základem křesťanské rytířskosti s morálními závazky k víře (Žemlička 2002, 504-505). To však nezabránilo ani potom v krutostech.

⁹⁴ Jsou dochovány v mladších potvrzeních pro obvody jižní Moravy – z r. 1222 pro Znojensko a Bítovsko (CDB II, č. 234, s. 222-225), z r. 1229 pro Brněnsko (CDB II, č. 325, s. 329-332) a z r. 1237 pro Břeclavsko (CDB III/1, č. 164, s. 202-205).

⁹⁵ Např. méně urozený Jan Vlk si začátkem 14. století často stěžoval králi, že bohatý a mocný Tas z Vízmburka, který byl jeho sousedem, se zmocnil jeho statečku a odsoudil ho tak k psanství. Jelikož mu ani král nepomohl, tak Tasa nakonec ze zoufalství zabil a utekl (Heřmanský et al. 1975, 124).

⁹⁶ V době knížectví se úřady dělily na hradské a dvorské, v době království na zemské a dvorské (Žemlička 1997, 196; Žemlička 2002, 552). Mezi hradskými úřady byly nejvyšší mocenskou špičkou hradští správci (*comes*), ve 12. století také nazývaní prefekti (*praeфекtus*) a kasteláni (*castellanus*). Ručili za dodržování obecného míru, veleli vojsku z celého hradského obvodu, organizovali spolu s villiky vybírání daní a příjmů, ukládali zemské roboty a řídili hradské soudnictví.

státních důchodech. Patřili mezi ně velmožské rody, které díky své vůdčí organizační roli a uplatňováním vlastnických nároků měly také nejvíce zisků z kolonizačních aktivit (Žemlička 1997, 51, 157, 200, 280). Tito bojovníci byli předchůdci vrcholně středověké vyšší šlechty. Špičkami zemské aristokracie byli na konci 12. století baroni (*barones*). Dále se tehdy vyskytovali župané (*suppani*), urození (*nobiles, viri nobiles*), páni (*domi*) a zřejmě urození bojovníci (*milites*). *Barones, comites, nobiles, potentes* vlastnili hrady⁹⁷, vesnice, panství nebo výseky z jejich dílů. Od 12. a hlavně ve 13. století na ně přecházeli trhy se svými výnosy, dostávali také výsadu provozovat trh. Od 30. let 13. století začala vyšší šlechta zakládat první města. Ke zbudování městské obce však musela mít králův souhlas (Žemlička 2002, 184, 269, 274, 277, 365, 509, 564, 567). Vytvářila si své vlastní dvory, jak je např. doloženo u Jiřího z Milevska r. 1185 (*FRB II*, 507; *Moravová 2013*, 125). Koncem 12. a počátkem 13. století mohla mít „své“ villiky ke správě panství (*Graus 1953*, 266-267).

Tzv. bojovníky druhého řádu měli prý tvořit někteří svobodní sedláci a část družiníků, rozsazená později jako vojenská ministerialita (*ministeriales*) kolem hradů a volně v krajích. Mohli prý užívat přidělenou půdu za trvalou nebo příležitostnou vojenskou službu. Posléze dostali stejná práva k majetkům. Měli se výrazně podílet na kolonizaci středního Povltaví. Od poloviny 12. století pak sloužili přímo knížeti, nebo byli součástí družin mocných světských pánů jako *druhones* (Žemlička 1997, 50-51, 157, 171-172, 194, 200-201, 279-280). Např. *milites* velmože Hroznaty koncem 12. století drželi vesnice či jejich části v okolí. Zřejmě se v jejich službách podíleli na řízené kolonizační činnosti. Pokud někteří z nich za posledních Přemyslovců patřili k okruhu „králových mužů“, mohli se svou pozicí přiblížit k mocným rodům (*Klápště 2012*, 73, 137). Vyskytují se často v dlouhých svědečných řadách, ale zřídka vystupují ve směnných transakcích. Ve 13. století sloužili jako manové králi nebo církvi, nebo

---

Panovník je mohl sesazovat nebo překládat do jiných míst (Žemlička 1997, 181). Dvorské úřady zahrnovaly komorníka (*camerarii* působili v panovníckém fisku a soudnictví), mincmistra (*magister monetariorum* později spravoval knížecí komoru), maršálka (*marescalus* se vyvinul z podkoního a zaopatřoval hmotné potřeby dvora), mečníka (též mečonoš, *ensifer* a *gladiator* se naposledy objevil koncem 12. století), jídlonoše (též stolník, *dapifer*), číšníka (*pincerna*), lovčí (pečoval o honitby a lovecké kratochvíle a dělil se na lovčí v hradech a nejvyšší lovčí v celozemské úrovni), dále dvorského sudího (zastupoval v soudnictví panovníka, poté znal zemské právo) a villíka (*villicus* měl kompetence v trestním a hrdelním právu, byl strážcem a organizátorem zeměpanského hospodaření tam, kde neměl vliv podkomoří, později působil v provinčních regionech při soudech, do 60. let 13. století byl představitelem celých provincií, pak byl popravcem a správcem zbylých královských držav). Předními úřady byly za vlády Soběslava I. komorník, stolník a podkoní (Žemlička 1997, 170, 181, 183-185; Žemlička 2002, 289, 549, 552-553, 555). Ve 13. století se dvorskí úředníci proměnili v nejvyšší hodnostáře země a království, přičemž sloužili králi a především šlechtické zemské obci (Žemlička 1997, 184). Přední roli mezi nimi hrál nejvyšší komorník (*camerarius, summus camerarius*) a podkomoří (*subcamerarius*) (Žemlička 2002, 552-553).

⁹⁷ Kamenné hrady „bergfritových dispozic“ (obvodová hradba, palác a bergfrit – většinou válcová útočištná věž) často s módními německými jmény začaly panské rody budovat před polovinou 13. století jakožto reprezentační, správní, pevnostní a vojenská sídla (*Klápště 2012*, 120-121; Žemlička 2002, 184, 371, 375, 571). Byly symbolem jejich vlády nad krajinou. Některé z nich posléze měly i manské systémy s vlastními právy a soudnictvím (Žemlička 2002, 184, 371, 571).

se přimkli k mocnějším pánům, kteří z nich vybudovali svou vojenskou a služebnou klientelu. Uvnitř této skupiny byl velký sociální rozptyl, ale majetek a zdroje příjmů byly spíše omezené – i to měli ve snaze ovládnout jejich vlivní sousedé, což vyvolávalo konflikty a rozepře (Žemlička 2002, 185, 375, 360, 412). Z těchto bojovníků se tedy vyvinula vrcholně středověká nižší šlechta. Mezi ní můžeme později najít sestupně podle urozenosti vладыky, zemany a panoše. Rodinní příslušníci si později pojišťovali dědictví nedílem, což mělo omezit tzv. odúmrt' panovníkovi (Graus 1953, 150; Petrán 2011, 38; Žemlička 2002, 365). Nižší šlechta si v přímém styku s venkovským osídlením budovala neopevněná i opevněná sídla – jednoduše proveditelná vyvýšená motta⁹⁸ nebo tvrže⁹⁹ (Klápště 2012, 148-149). Mimo bezprostřední kontakt s venkovským osídlením si budovala hrádky, spadající vnitřní rozlohou a dnes známou podobou k tvrzím (Laval 2013, 19). Velká část nižší šlechty však ve 13. a 14. století sídlila na poplužních dvorech přímo na vesnicích, které se nijak zásadně neodlišovaly od usedlostí dobře postavených sedláků (Klápště 2012, 160). Ve vrcholném středověku se často zadlužovala. Uplatňovala se na dvoře, zastávala hospodářsko-správní funkce, vstupovala do duchovenského stavu, odcházela na studia, nebo vojensky sloužila doma nebo v zahraničí. Kvůli chudobě se později často uchýlovala k lapkovství (Nový 1979, 149).

Místní elity zřejmě držely nalézání práva a určování pořádku. Naše nejstarší legendy napovídají, že se mohly účastnit soudů, či přímo jim předsedat na místě panovníka již v 1. polovině v 10. století¹⁰⁰. Jim samotným sloužily soudy na panovníkově dvoře či na sněmech, které se profesionalizovaly začátkem 2. poloviny 13. století – vznikl zemský soud¹⁰¹ a zemské desky, které snad byly importem z městského soudnictví a byly uchovávány v sakristii katedrál na Pražském hradě (Jireček 1856a, 82-85, 89; Žemlička 1997, 174; Žemlička 2002, 356, 568, 570). Ve 13. století právě vyšší šlechta měla možnost ovlivňovat poměry v regionu. U dvorského soudu mohli protekční klienti (přisedící u soudu, jejich známí, nápravníci

⁹⁸ Umělá nebo přirozená vyvýšenina, obklopená příkopem a vnějším valem. Tradičně se řadí mezi tvrže, přičemž bylo budováno různými stavebníky a sociálními skupinami (Laval 2013, 14).

⁹⁹ Staročeské slovo tvrz(ě) bylo je pojmově velmi nevyhraněné. Jeho ekvivalentem byla např. latinská slova *munitio*, *castrum*, *castellum*. Až v 15. století se sémanticky slovo tvrz(ě) ustálilo jako „sídlo nižší šlechty“, která je začala stavět okolo poloviny 13. století. Tvrze, které byly spíše refugiem a statutárním symbolem, byly často budovány v přímém kontaktu s venkovským prostředím a tvořily celky s neopevněnými poplužními dvory, které často obsahovaly obytnou jednotku Areály, přiléhající k opevněnému jádru, také mohly obsahovat obytnou jednotku (Laval 2013, 12-13, 15, 19, 25).

¹⁰⁰ Kníže sv. Václav se v nich totiž objevuje právě jako ten, kdo nechce odsuzovat k smrti, odchází od soudu, bojí věznice a šibenice a lidi naopak ochraňuje. *Legenda Oportet nos fratres* z 11. století jej líčí jako knížete, zákonodávce a obránce vlasti, který se však musel podrobit všem zákonům „feudálů“. Současně legendy naznačují, že snad tyto elity mohly uvěznovat lidi – u svatováclavských legend je častým motivem osvobození vězňů přímo světcem, nebo jeho zásluhou (Graus 1953, 65-69, 71, 193).

¹⁰¹ Vyššími úředníky zemského soudu byli nejvyšší komorník (*summus camerarius*), nejvyšší sudí (*summus iudex*) a nejvyšší písař (*summus notarius*), k nimž přistupoval ještě pražský purkrabí, později nejvyšší purkrabí (Jireček 1856a, 85).

a královští úředníci) získat jako odměnu za věrné služby statky v odúmrťi z rozhodnutí nebo jménem panovníka, pokud u nich bližší i vzdálenější příbuzní nedoložili jednoznačně oprávněnost k dědictví (*Petráň 2011*, 38, 52).

Někteří urození ještě před vybudováním svých pozemkových panství sídlili v rámci (knížecích) hradů či v jejich zázemí (v podhradí) na svých dvorcích¹⁰² (*Klápště 1994b*, 41-42). Již z 1. poloviny 10. století pochází první písemné doklady o sídlení na dvorcích v podhradí – První staroslověnská legenda vypravuje o tom, jak se spiklenci proti knížeti Václavovi v noci shromáždili na „dvoře jednoho vraha Hněvsy“ (*Graus 1953*, 129, 204). Součástí dvorců byly někdy soukromé či „vlastnické“ svatyně. První písemný doklad máme v případě bílinského kastelána Mstiše r. 1061, přičemž svěcení jeho svatyně se osobně zúčastnil kníže Vratislav II. (*Hrdina – Bláhová – Moravová 2011*, 108; *Kosmas*, Lib. II, 111). Svatyně zřejmě začali stavět masově až později. Dokladem o jejich početnosti na dvorcích může být zápis k r. 1118, kdy měly být v pražském podhradí zničeny svatyně (*Klápště 2011*, 62).

Jiní urození také sídlili ve větší vzdálenosti od hradů a dvorců panovníka – na svých dvorcích¹⁰³ na venkově jistě v 1. polovině 12. – počátku 13. století, přičemž jejich součástí byly někdy sakrální stavby (*Klápště 2012*, 57, 115). Předpokládá se, že časná vazba urozených k venkovskému prostředí mohla vyplývat jak z vlastních kořenů a zájmů, tak z potřeb státu (*Klápště 1994b*, 40). Počátky těchto venkovských sídel však zůstávají nejisté (*Klápště 1994a*, 143). Již výše bylo uvedeno, že Přemyslovci si ve volné krajině začali budovat dvorce od počátku 11. století. První písemný doklad o držbě venkovského dvorce pochází až ze 40. let 12. století z Kutnohorska (*Klápště 2012*, 56). Tzv. zakládací listina staroboleslavské kapituly, jež mohla vzniknout po r. 1046, ale je falzem ze 12. století (*CDB I*, č. 382, 361₄), by mohla dokládat, že na venkově hospodařili zřejmě již před polovinou 11. století – v listině se píše o panských poplužích, vzápětí ale o poplatcích z těchto polí (*Graus 1953*, 129). Náznaky zřejmě početných sídel urozených v pojednávaném okrese máme už z 11. století – Legenda *Vita minor* vypráví, že Labeša z družiny knížete Vratislava II. (1061–

---

¹⁰² Lze předpokládat, že příslušenstvím dvorců byli řemeslníci, pastýři a osobní sluhové – zřejmě otroci, kteří jsou uváděni v písemných pramenech (*Graus 1953*, 131, 186). Každoročně na dvorcích shromažďovali výnosy svého hospodaření (*Žemlička 1997*, 299).

¹⁰³ Také na těchto dvorcích soustřeďovali platy a dávky z vesnic, lidí, práv a důchodů (*Žemlička 2002*, 414). Vázala se k nim také robota. Až ve 13. a 14. století se začaly staré roboty a naturální dávky měnit na peněžité poplatky (*Graus 1953*, 254, 257). Nejvýznamnější z nich mohly mít také rezidenční funkce. K nim patřila čeleď spravující dvorské pozemky, koně, dobytek, řemesla a obsluha pánovy rodiny. Chod hospodářství měli na starost závislí lidé, usazení ve vesnicích (*Žemlička 2002*, 414-415).

92) kvůli dvorským pomluvám rozhodl uprchnout do Sázavského kláštera, kde by našel azyl. Jeho úmysl byl však prozrazen a byl pronásledován. Náhle se na svém útěku ocitl pod klášterem na druhém břehu rozvodněné Sázavy, která na Prokopovu přímluvu na okamžik zmrzla, takže Labeša mohl uniknout (*Sommer 2001*, 26). To znamená, že se musel nacházet na levém břehu řeky Sázavy, tedy v okrese Benešov.

Přední muži stále sídlili jak v zázemí významných správních hradů, tak ve venkovském prostředí, jak dokládají písemné prameny z 2. poloviny 12. a počátku 13. století (*Klápště 1994b*, 42). Statky urození následně zvětšovali kolonizací, již panovník vůbec nebránil a nemuseli k ní mít od něj souhlas (*Žemlička 2002*, 229). První celkový soupis majetku můžeme ale najít až v listině Hroznaty z r. 1197, který založil klášter v Teplé (*CDB I*, č. 357, s. 323-325).

Ke svým soukromým fundacím (kostely, kaple a kláštery) uplatňovali tzv. zakladatelská práva, což byl soubor práv a povinností, které k nim vázaly zakladatele a jeho dědice (*Kalhous 2013*, 182; *Žemlička 1997*, 24; *Žemlička 2002*, 111). Považovali je jako jakési „výdělečné“ podniky a své „dary“¹⁰⁴ spíše jako věčné zápůjčky (*Graus 1953*, 223; *Žemlička 2002*, 112). Jimi zakládané kláštery, které byly nejprestižnějším a významově nejsilnějším aktem, také spoluvytvářely jejich prestiž a udržovaly rodovou paměť (*Laval 2013*, 73-74).

Kostely a kaple s jejich příslušenstvím mohli jejich zakladatelé a vlastníci směřovat a prodávat (*Žemlička 1997*, 243; *Žemlička 2002*, 113). Kostely vybavovali svým vlastním majetkem, označovaným jako kostelní věno (*dos ecclesiae*), které mohlo vzniknout již s vysvěcením kostela (*Vaněk 2002*, 501-502). Darované zboží nemohlo být nikým zcizeno (*Boháč 1978*, 29). Nárokovali si dispoziční vliv na jmění a důchody (zmocňovali se hlavní části církevního desátku) svého kostela (*Bolina 2011*, 4-5; *Kalhous 2013*, 183; *Žemlička 1997*, 242). Podle své vůle do nich dosazovali, nebo z nich propouštěli kněží a kaplany, kterým určovali podíl z majetku (*Graus 1953*, 224, 236; *Vaněk 2002*, 504; *Žemlička 1997*, 242).

Takovouto situaci zjistil při vizitaci papežský legát Guido v r. 1143. Využívání většiny desátkových výnosů mezi ostatním řešil IV. lateránský koncil (1215). Biskup Ondřej si papeži stěžoval, že desátky v Čechách nejsou plně odváděny, kněze ke kostelům dosazují laikové bez přihlížení ke stanovisku biskupa. Podle dohody (její znění v r. 1221 zaslal papež Honorius III.

---

¹⁰⁴ Tyto dary zřejmě ne všichni z rodu uznávali a činili si na ně dlouho nárok, jak také dokládá nařízení papeže Inocenc III. (1198–16) nejspíše z r. 1201 pražskému a olomouckému biskupovi, aby bránili zlořádům, protože církví věnované statky jsou od samotných donátorů zcizovány a poškozovány (*Žemlička 2002*, 115).

kléru) biskupa Ondřeje s královským prokurátorem M. Janem de Scacario v Římě mělo zůstat patronátní právo patronům a velmoži měli přislíbit placení desátků v plném rozsahu dle práva. Tuto dohodu později schválil král Přemysl a čeští předáci.¹⁰⁵ Při následujícím setkání na Šacké hoře, kde vydal Přemysl privilegium¹⁰⁶, však otázka patronátu a desátků už nepřišla v jednání (*Žemlička 2002*, 112, 120, 124-125). Nakonec byly nároky zakladatelů zahrnuty pod pojem patronátních práv, která církev začala cílevědomě ovlivňovat, a biskupům bylo uznáno právo konfirmace kněží (*Vaněk 2002*, 505). I tak si patroni hlídali obsazování far – pokud se rodový majetek rozdělil mezi více příslušníků, mohly při prosazování kandidátů probíhat spory, zato společné uplatňování patronátního práva umožňovalo určité úspory při údržbě kostela (*Boháč 1978*, 29-30; *Petráň 2011*, 40; *Žemlička 2002*, 440). Patronům nadále spravovali zboží vážící se ke kostelu (*Boháč 1978*, 29). I poté jim připadaly 2/3 církevního desátku a zbylá 1/3 farářů (*Bolina 2011*, 5).

V naší historické literatuře je stále řešenou otázkou, jakého původu a rozsahu byl pozemkový majetek držený ranou šlechtou před polovinou 12. století. Přesně se také neví, jakým způsobem (či způsoby) přišli ke svým poddaným. Lépe dokumentovaný obraz doby po polovině 12. století totiž nelze bez překážek zpětně promítat, ač jsou jevy v obou obdobích známy. Je nutné respektovat časovou následnost a podle ní sbírat střípky relativních informací – mezi nejstaršími doklady poznávaných jevů totiž může být a často bývá velký časový odstup (*Klápště 2011*, 64-65). Podle J. Klápště byl všechn nemovitý majetek urozených, doložený až do 40. let 12. století, skromný, vesměs značně rozdrobený a sloužil pro bezprostřední potřeby svých vlastníků. Jednalo se tedy o substituční ekonomiku, pro kterou je příznačná majetková disperze napomáhající ochraně před přírodními a válečnými pohromami. Podle písemných pramenů již na počátku 12. století zahrnoval zemědělské pozemky a lesy, hospodářská zvířata a služebnou čeleď. Hospodářskými a sídelními centry byly dvorce. Velký pozemkový majetek, který bylo možno získat hlavně vlastní kolonizací dosud zalesněné krajiny, se zřejmě až postupně stával předpokladem pro výlučné postavení svých vlastníků, kteří museli být urození. Ti nadále sídlili jak na venkově, tak v hlavních centrech a jejich blízkosti (*Klápště 2011*, 62-63; *Klápště 2012*, 57, 74, 85).

---

¹⁰⁵ CDB II, č. 209, s. 193-195

¹⁰⁶ CDB II, č. 247, s. 239, č. 250, s. 240, č. 251, s. 241

6.2.3.2 Majetková držba v okrese

Kromě písemných pramenů můžeme sledovat rozsah a vývoj majetkové držby šlechty také podle heraldických znamení, která v případě podobnosti či dokonce shody u některých rodů naznačují velmi pravděpodobně stejný původ vladyckých i panských rodů, u nichž při rozrodu mohly být na původním erbu ještě vyznačeny změny (např. jiné barvy, užívání různých klenotů, vedlejší znamení ve štítě atd.). Kromě erbů by na příbuznost mohla poukazovat pravidelně se vyskytující (a tudíž charakteristická) jména v rámci jedné rodiny (Kolář – Sedláček 1902, 71-73, 305, 307).

Na území okresu se zřejmě zrodily se 3 přední panské rody – Benešovici, Janovici a Divišovici. Svými majetky sem zčásti zasahovali rovněž Vítkovci, kteří mají snad původ v okolí Prčice, tedy na Příbramsku. Tyto rody časem vytvořily rozrody, z nichž řada rodů asi pozbyla významu drobením svého majetku (Boháč 1969a, 136). Další majetky tu snad mohli získat i jejich „bojovníci“, kteří se podíleli na kolonizaci. Převážná část okresu tak byla v moci nižší šlechty. Už značně rozdrobenou držbu mezi početné potomstvo dokládají listiny z 1. poloviny 13. století (Boháč 1978, 89, 102). Podobně tomu bylo i v sousedním Kutnohorsku (Kibic – Vaněk 2012, 12-16). Bohužel, leccos z tehdejšího majetkového uspořádání se mohlo změnit v poslední třetině 13. století.¹⁰⁷

Ve 14. století moc a vliv hradních pánů, jejich příbuzných a spojenců vzrůstal, navíc mnoho vlastníků statků z nižšího šlechtického stavu zemřelo v poslední čtvrtině 14. století a začátkem 15. století kvůli epidemiím moru (Petráň 2011, 52, 54-55). Těchto majetků se pak zmocňovaly vlivné rody. I tak na konci 14. století zhruba 75 % ze všech lokalit bylo ve vlastnictví nižší šlechty a sotva 13 % patřilo k panství vyšší šlechty. V předhusitské době se nacházelo nejméně 1 zemanské (či vladycké nebo panošské) sídlo téměř v každé vesnici. Převažovaly statky s poplužním dvorem, 1–2 podsedky a 2–8 poddanskými usedlostmi, odvádějícími pravidelné platy. O jednu ves se často dělilo vícero příslušníků nižší šlechty. Většina z nich sídlila na neopevněném dvorci ve vsi, málokterý vlastnil tvrz či hrádek v intravilánu nebo často také v extravilánu (Nový 1979, 143, 148; Petráň 2011, 38-39, 46, 53). Převážná část spravovala majetek rodinnými nedíly, což sice bránilo dělení a drobení nemovitého majetku, ale přinášelo některá omezení (Petráň 2011, 47-49). Mezi nižšími

---

¹⁰⁷ Např. po zvlášť tragické bitvě u Suchých Krut r. 1278 byli urození zajatci z Čech nuceni, pokud neměli u sebe hotovost v drahých kovech, rozprodávat své statky po předcích, a tak se vykoupit (FRB II, 331; Hrdina – Tomek – Bláhová 1974, 149).

šlechtici v sousedních vesnicích byl propletenec příbuzenských vztahů (*Petráň a kol. 1985, 95*), který je vidět zvláště při jejich uplatňování patronátních práv ke kostelům.

V následujícím textu se budu věnovat jednotlivým rodům, jejich historii a majetkové držbě na území okresu, přičemž se samozřejmě nejvíce budu zabývat těmi rody, které tu mají zřejmě svůj původ. Pro kompletnější obrázek uvedu také (pravděpodobně) nejstarší známé členy těchto rodů a dále hlavně ty, kteří si zřejmě díky svým schopnostem, kontaktům a dobrému postavení v rámci urozené společnosti vydobyli prestižní postavení po boku panovníků. Jelikož mnoho rodů zejména z řad nižší šlechty vystupuje v písemných pramenech až ve 14. století, ale jistě na území okresu vlastnilo majetky již v předchozím období, budou tyto rody zařazeny do skupin s jednotlivými erbovními znameními. Do nich zařadím také některé rody mimo okres, které s nimi mohly být příbuzné, případně by mohly naznačovat, kde všechny mají původ. Rody vyšší šlechty zároveň uvedu pod zavedenými souhrnnými názvy, které jsou však umělým výtvozem 19. století.

Benešovici (erb zavínuté střely, tzv. odřívous)

V pojednávaném okrese byl tento panský rod patrně nejstarší a je pravděpodobné, že přímo odtud pocházel. Opanoval střední povodí Konopišťského potoka, Benešovský potok a část j. povodí Sázavy. Časem vytvořil mohutný rozrod, při němž došlo také k rozdělení panství na menší podíly jednotlivých rodů, které však o sobě nadále udržovaly společné povědomí (*Boháč 1969a, 128; Boháč 1978, 98*). Stejný erb můžeme najít u rodů v Čechách, na Moravě, zejména na Opavsku (*Sedláček 1925, 24-26; Tomsa 1940, 105*).

O nějakém členu rodu Benešoviců, který měl prý posvětit v r. 1070 kostel v Benešově, pojednává Břežanova historie rodu šternberského (*Boháč 1978, 95; Tywoniak 1970, 74, 76, 79*). Uvažuje se, že z tohoto rodu mohl pocházet mladý bojovník Beneda († 1088), rodem z Juraty, který měl prvního předka Tasa. Tento mladík měl kdysi urazit krále Vratislava, prchnout do Polska, odkud se pak přesunul do Míšně, kde ho chtěl český král Istí zajmout. Beneda se však bránil, dokonce krále poranil, ale nakonec byl stejně zabit jedním z králových bojovníků (*Hrdina – Bláhová – Moravová 2011, 129-130; Kosmas, Lib. II, 143-145; Tywoniak 1970, 73*). Z tohoto rodu asi pocházel kolem r. 1070 zmíněný (*CDB I, č. 387, s. 373₁₄*) první vyšehradský probošt a kancléř knížete Vratislava II. Beneš (†1107), jehož ostatky (společně s ostatky svých rodičů, bratrů a předků) přenesl probošt staroboleslavské a později probošt pražské kapituly Tobiáš z Benešova (†1261) do krypty minoritského kostela

v Benešově, který sám založil (*Boháč 1978, 95; Tywoniak 1970, 73, 79-80*). Dalším známým členem rodu je Beneš, který měl získat z výpravy k Milínu (snad r. 1162 při výpravě knížat Bedřicha a Děpolda) jako kořist bibli a pasionál a věnovat je kostelu v Benešově (*Boháč 1978, 95; Tomsa 1940, 105; Tywoniak 1970, 73, 79*). Velmi vlivným členem rodu byl Beneš, který poměrně dosti často pohyboval v blízkosti krále Přemysla Otakara I.¹⁰⁸ Měl mít šest synů (*Tomsa 1940, 105*). Se svým predikátem (z Benešova) konečně vystoupil někdy v l. 1219–22 (*CDB II, č. 231, s. 220₁₇*). Jeho syn Vok se usadil na Moravě a potomci jeho jiného syna, Drslava (1226–36), se usadili na Bechyni na Tábořsku (*Sedláček 1927, 29*). Synem Voka byl pražský biskup Tobiáš z Bechyně či z Benešova (1278–96), který od r. 1281 spravoval zemi, nejvíce se přičinil o návrat mladého Václava ze zajetí r. 1283, na počátku jeho vlády jej ovlivňoval a až do své smrti zůstal vůdčí osobou tehdejší politiky království Českého (*FRB II, 335-341, 346, 353-355, 366; Heřmanský et al. 1975, 55, 85, 87-88, 91; Hrdina – Tomek – Bláhová 1974, 153-157, 164, 170-172, 184; Sedláček 1927, 30; Tomsa 1940, 114*). V kritické době rozepře s Vítkovci stál také na jeho straně a dával mu k dispozici biskupské i rodové statky – podle formulářového vzoru listiny mu měl postoupit asi r. 1288/89 nějaké blíže nespecifikované opevnění v Benešově (*RBM II, č. 2441, s. 1052-1053*) a dále nechal opevnit některé kostely (*MHB III, 38*) (*Boháč 1978, 96*). Vokovým synem byl snad také Milota z Benešova a z Dědic (†1307), který se později nazýval také z Benešova (*RBM II, č. 1910, s. 822*). Pohyboval se v blízkosti krále Přemysla Otakara II., na jehož rozkaz byl r. 1265 se svým bratrem Benešem ve Vídni zajat a odvečen na hrad Veveří, kde byl jeho bratr popraven a Milota dostal milost za prokázání neviny. Na přelomu l. 1274/75 se stal zemským hejtmanem ve Štýrsku (*RBM II, č. 938, s. 390*). Po požáru v r. 1294 Benešov s minoritským klášterem obnovil (*Boháč 1978, 96; Sedláček 1927, 30; Tomsa 1940, 114-115, 135; Tywoniak 1970, 80*). Měl jediného syna Tobiáše z Benešova, který byl nejdříve arcijáhnem královéhradeckým, později kaplanem krále Jana Lucemburského (*Tomsa 1940, 135*).

Již někdy ve 2. polovině 13. století Benešovici založili dva hrady, s jejichž vznikem souvisí také nová odnož – páni z Dubé, za jejichž zakladatele se pokládá Matouš, doložený r. 1233 (*RBM II, č. 804, s. 378*), údajný čtvrtý syn Beneše, pohřbený v kryptě kostela v Benešově (*Boháč 1969a, 128; Sedláček 1927, 29-30; Tomsa 1940, 135; Úlovec 2007, 131*). Ondřej, zřejmě řečený Kavka, zmíněný r. 1254 (*RBM II, č. 34, s. 15*), byl patrně jeho synem a poblíž Bystřice vybudoval hrad Kavčí Hora, doložený r. 1283 (*RTV, č. 156, s. 31*), a nedaleko Lštění hrad Dubou na skalnatém ostrohu nad ústím Sázavy a Dubského potoka.

¹⁰⁸ *CDB II, č. 359, s. 383₂₉, č. 106, s. 101₃₀, č. 172, s. 160₃₇, č. 259, s. 250₁₉, č. 302, s. 300₃₄, č. 303, s. 302₇*

Jeho syn se nazýval podle obou sídel – r. 1284 podle Kavčí Hory (*RBM II*, č. 1317, s. 570) a r. 1283 podle hradu Dubé (*RBM II*, č. 1293, s. 557). Hrad Kavčí Hora zřejmě brzy poté zpustl a zůstala tu jen ves (*Boháč 1978*, 96-97; *Durdík 2009*, 253, 511-512; *Úlovec 2007*, 131-133).

Benešovická větev založila snad někdy na přelomu 13./14. století na skalnatém ostrohu uprostřed lesů hrad Konopiště, doložený až r. 1318 (*RTV*, č. 156, s. 31) (*Durdík 2009*, 271-272; *Sedláček 1927*, 30). Existuje domněnka, že byl vybudován v souvislosti s požárem Benešova. Další odnož Benešoviců se usadila na (Čejchanově) Hrádku, jehož prvním známým představitelem je r. 1318 Ondřej z Hrádku (*RT I*, č. 115, s. 34-35), dále v Kopidlnu na Jičínsku, v Kamenici nad Lipou a ve Štítném na Pelhřimovsku, v Litošicích, Mezilesicích (dnes Medlešicích) a Pěšicích na Pardubicku a v Maličíně někde u Čáslavi (*Durdík 2009*, 96, 240 *Kolář – Sedláček 1902*, 218; *Sedláček 1927*, 98). S Benešovici byli také příbuzní vladykové z Lopřetic (dnes Opřetic u Bystřice), kteří koncem 14. století sídlili na Mrači a měli v erbu stříbrnou zavínutou střelu na červeném štítě (*Boháč 1978*, 95, 97-98; *Durdík 2005*, 64-65, 67; *Pelant 2013*, 116, 296; *Sedláček 1927*, 49). Chudým členem pánů z Dubé byl Prokop z Ostrova (u Veliše), doložený tam r. 1387 (*Sedláček 1927*, 195). Někdy na přelomu 13./14. století blíže neznámá větev sídlila v Kozmicích, jak dokládá jeden ze svorníků se zavínutou střelou v presbytáři zdejšího kostela (*Podlaha 1911*, 138).

Když na začátku 14. století rod Benešoviců vymřel, stal se dědicem majetku jejich příbuzný Zdeslav ze Šternberka. Rozsah tehdejší rodové držby uvádí listina, v níž v r. 1327 král Jan Lucemburský potvrdil darování hradu Konopiště, městečka Benešov a vsí Jarkovic, Ondřejovic, Lhoty, Velkého a Malého Podhájí, Radíkovic, Konařovic a Semovic pražským kanovníkem Tobiášem z Benešova svému příbuznému Zdislavovi ze Šternberka (*RBM III*, č. 1248, s. 486).

Poměrně rozvětvený klan rodiny pánů z Dubé, který měl v erbu červenou střelu na stříbrném štítě, byl činný při zemském i dvorském soudu (*Pelant 2013*, 115; *Petráň 2011*, 52; *Sedláček 1925*, 25). V r. 1367 došlo k rozdělení jejich rodového panství do tří částí: Ondřej z Dubé (nejvyšší sudí království českého) si podržel hrad Zlenice (získán pány z Dubé snad koupí nebo děděním po r. 1365), 1/2 Lštění a k tomu přikoupil část Čerčan. Vaněk obdržel hrad Dubou a 1/2 Lštění. Beneš získal Bystřici a zřídil si asi na začátku 70. let 14. století nové sídlo nedaleko pusté Kavčí Hory na Líšnu (Leštnu), které je doloženo až k r. 1378 (*Boháč 1978*, 96-97; *Petráň 2011*, 61; *Petráň a kol. 1985*, 74; *Sedláček 1927*, 52, 102, 116; *Úlovec 2007*, 131, 133-134).

Divišovici čili Šternberkové (erb zlaté osmirohé hvězdy na modrém štítě)

Za prvního známého předka tohoto rodu se pokládá Diviš, který vystoupil coby svědek za vlády Soběslava I. (*CDB I*, č. 390, s. 401₂₅). Zřejmě se objevuje v Letopise tzv. Kanovníka vyšehradského v družině Soběslava jako jeden z průvodců, jimž se kníže na hradě Kladsku svěřil o svém podezření na jemu strojenou zradu a povolal je k přivedení dvou zrádných zbrojnošů (*FRB II*, 208; *Hrdina – Tomek – Bláhová 1974*, 45). Diviš měl syny Zdeslava, Petra a Zdislava, oba doložené k r. 1193 (*CDB I*, č. 342, s. 309₁₄). Zdeslav byl v r. 1167 kouřimským kastelánem (*CDB I*, č. 399, s. 412₂₈) a okolo r. 1170 do r. 1183 žateckým kastelánem (*CDB I*, č. 251, s. 224₈, č. 300, s. 270₂₄). Synem Zdislava byl patrně r. 1218 jmenovaný Diviš z Divišova (*CDB II*, č. 153, s. 144₁₂). Diviš se objevuje poprvé r. 1205 mezi urozenými (*CDB II*, č. 359, s. 383₂₉), v l. 1205–06 a r. 1213 je královským stolníkem (*CDB II*, č. 74, s. 66₁₇, č. 75, s. 67₁₄, č. 367, s. 401₄), v l. 1221–22 je nazýván baronem českým (*CDB II*, č. 217, s. 205₁₈, č. 241, s. 233₁₆) a v l. 1220–22 kastelánem prácheňským (*CDB II*, č. 190, s. 176₃₀, č. 231, s. 220₁₅, č. 234, s. 225₁₂). Synem Divíše byl Zdeslav, který se v l. 1235–41 psal z Chlumce (nad Cidlinou) (*RBM I*, č. 872, s. 411, č. 879, s. 415, č. 889, s. 418, č. 1053, s. 498). Po otci převzal rodové panství a k jeho pojištění vystavěl na úzkém skalním hřebenu nad řekou Sázavou hrad (Český) Šternberk, odkud se píše už r. 1242 (*RBM I*, č. 1064, s. 504) a poté takto pravidelně i jeho potomci (*Sedláček 1927*, 76). Ti se po polovině 13. století se objevují také na Jesenicku na Moravě, kde vytvořili svou odnož, existující zde do r. 1574 (*Pelant 2013*, 463–464). Snad si majetky na Moravě vysloužil právě Zdeslav, který se r. 1253 vyskytuje na Olomoucku jako podstolník krále Přemysla Otakara II. (*RBM I*, č. 1241, s. 617). V r. 1269 je na Moravě doloženo již město a hrad Šternberk s dalšími vesnicemi, které svými názvy nacházejí své protějšky i na Benešovsku (*RBM II*, č. 672, s. 261–262). Ve 14. století vlastnili na území okresu kromě Divišova vsi Drahňovice, Libež, Měchnov, Slověnice, Šternov a Třemošnice (*Nový 1979*, 146).

Vítkovci (erb pětিলisté růže v různých barvách a s jinak zbarveným semeníkem)

Vzešli z nich páni z Rožmberka (červená růže na stříbrném štítě), z Krumlova (zelená růže na stříbrném štítě), z Landštejna (stříbrná růže na červeném štítě), z (Jindřichova) Hradce (zlatá růže na modrém štítě) a od nich zřejmě odštěpením páni ze Sezimova Ústí (snad černá růže na zlatém štítě) a Stráže (modrá růže na zlatém štítě) (k nim *Kolář – Sedláček 1902*, 191; *Kuthan 1975*, 38; *Kuthan 1976*, 17; *Pelant 2013*, 162-163, 247-248, 377-379, 406, 433; *Sedláček 1925*, 8-11).

Za zakladatele rodu se považuje velmi schopný velmož Vítek (†1194), který nejméně dvakrát doprovázel pražského biskupa k císaři Fridrichu I. Barbarossovi (1152–90), v l. 1169–77 byl jídlonošem či stolníkem krále Vladislava II., za knížete Soběslava II. v r. 1177 kastelánem v Kladsku a za Bedřicha r. 1184 kastelánem v Práchni (*CDB I*, č. 304, s. 274₂₀), která byla hradským centrem někdy od přelomu 11./12. století při pravém břehu řeky Otavy (*Kuthan 1976*, 14; *Selmi-Wallisová 2012*, 29-30; *Žemlička 1997*, 179, 361; *Žemlička 2002*, 356). Jeho rodovým sídlem byla patrně Prčice – v souvislosti s ní se objevuje v l. 1184–85 (*CDB I*, č. 305, s. 276₁₅). Prčici také poskytl knížatům Bedřichovi a Konrádovi a jejich vojskům k odpočinku (*FRB II*, 474; *Moravová 2013*, 93). Vítkovci do konce 13. století kolonizovali široké okolí Prčice (*Boháč 1969a*, 126; *Kofroň 2004*, 49). Ještě před dokončením výstavby své domény z kamenných hradů, měst, městeček a vesnic v j. Čechách v době kolem poloviny 13. století měli silné vazby na laickou a církevní šlechtu v Horním Rakousku v oblasti Mühlviertel (*Kofroň 2004*, 49; *Kuthan 1975*, 38; *Žemlička 2002*, 238). V r. 1209 se již objevuje Vítek (III.) s predikátem z Blankenberga (*CDB II*, č. 84, s. 78), jelikož měl od pasovského biskupství lénem propůjčené bývalé rozsáhlé majetky rodu Blankenbergů (vymřeli r. 1188), které zřejmě získal sňatkem s některou jejich příslušnicí. Vítek III. ml. část lén vrátil v r. 1231 a další poté jeho syn Vok, čímž se jejich panství stáhlo za řeku Rauschemühl. Vok však po nástupu Přemysla Otakara II. opět získal bývalé otcovy majetky (*Kofroň 2004*, 53-54, 56-57, 60, 63).

Později Vítek přenesl sídlo do Příběnic a pak do Rožmberka (*Kofroň 2004*, 45). Příběnice po něm převzal jeho syn Vok, který budoval rodovou doménu v j. Čechách a vzdal se Prčic ve prospěch sestry. Jeho syn Jindřich z Rožmberka se následně zřekl patronátu nad přčickým kostelem ve prospěch milevského kláštera a v r. 1285 prodal (snad jen část) město Neveklov klášteru Na Zderaze (*RBM II*, č. 1341, s. 578-579) (*Boháč 1978*, 94; *Sedláček 1927*, 123; *Topič 1921–22*, 12).

Snad někdy před polovinou 13. století příslušníci rodu pánů z Krumlova získali Načeradec. Není známo, který rod jej držel předtím. Vítek z Načeradce, doložený zde r. 1252 (*RBM I*, č. 1301, s. 599) a r. 1272 (*RBM II*, č. 785, s. 316), se psal zároveň z Krumlova (*RBM I*, č. 1322, s. 609) a ze Sepekova (u Milevska) (*RBM I*, č. 1279, s. 593). Byl synem královského podkomořího Záviše z Nechanic (u Hradce Králové) (*RBM I*, č. 871, s. 411), který byl zase synem Vítka staršího, uváděném bez predikátu (*RBM I*, č. 566, s. 265, č. 684, s. 316, č. 895, s. 420), jenž byl synem prvního známého Vítka z Prčice. Vítek z Načeradce byl strýcem Záviše z Falkenštejna (*RBM II*, č. 785, s. 316) a otcem Jindřicha a Voka (*RBM II*, č. 776, s. 311). Potomstvo tohoto Vítka prý mělo v r. 1302 vymřít a – podle A. Sedláčka – zůstali v držbě Načeradce jeho levobočci, o jehož díl se ve 14. století dělili ještě s pány z Vlašimi (*Sedláček 1925*, 11; *Sedláček 1927*, 280). Ve 2. polovině 14. století tu mohli sídlit snad někteří z méně vlivných potomků pánů z Hradce, jelikož v místním kostele byly nalezeny nástěnné malby přibližně z této doby (asi z poslední čtvrtiny 14. století) se znamením pětিলisté bílé nebo žluté růže na modrém poli (*Kroupa – Kroupová 2010*, 2, 4).

Ve 13. století se majetky Vítkovců rozkládaly kolem Sedlčan, Kosovy Hory a kolem Ústupenic, odkud se od počátku 14. století nazývali pozdější vladykové z Maršovic erbu růže neznámé barvy (*Boháč 1969a*, 126; *Boháč 1978*, 95; *Nový 1979*, 145; *Sedláček 1925*, 11, 170; *Sedláček 1927*, 118, 149, 221). Ještě ve 2. polovině 14. století měli Rožmberkové ovládat řadu vesnic ve středním Povltaví kolem Sedlčan (získány r. 1352) a Miličina (získán r. 1346) (*Burgert 1985*, 55; *Boháč 1978*, 94-95, 107; *Petráš a kol. 1985*, 75; *Sedláček 1927*, 145, 150).

Janovici a páni z Vlašimi (erb orlice různých barev)

Tento rod snad erbu napůl bílé a napůl červené orlice v modrém poli pocházel snad z (Vrchotových) Janovic, které držel až do r. 1406 (*Kolář – Sedláček 1902*, 181; *Nový 1979*, 146; *Sedláček 1925*, 22; *Žemlička 2002*, 557). Prvním známým členem rodu je Konrád, který se s predikátem z Janovic objevuje r. 1243 (*RBM II*, č. 2788, s. 1220). Byl prvním purkrabím královského hradu Zvíkova (*RBM I*, č. 861, s. 404) (*Žemlička 2002*, 557). V jeho šlépějích šel i jeho syn Purkart, který je poprvé zmiňován r. 1251 spolu se svým otcem (*RBM I*, č. 1279, s. 593). R. 1264 se psal také Vimperka (*RBM II*, č. 451, s. 176). Po dlouholeté kariéře jakožto zvíkovský purkrabí byl r. 1267 maršálkem království Českého (*RBM I*, č. 550, s. 212), r. 1270 zemským hejtmanem ve Štýrsku (*RBM II*, č. 717, s. 278) a r. 1274 zemským hejtmanem v Horních Rakousech (*RBM II*, č. 874, s. 359) (*Kuthan 1993*, 270). Jeho potomky byli bratři

Jenšík (doložen v l. 1336–46), Vavřinec (doložen r. 1341), Herbort (či Herbart) (doložen v l. 1336–56), hofmistr královny Pešek (Petr) (doložen v l. 1336–71) a mnich milevského kláštera Purkart (doložen r. 1336). Dědic Janovic Herbort založil s. od vsi někdy v polovině 14. století městečko Herbortovy Janovice (dnešní Vrchotovy Janovice). Ve 2. polovině 14. století rod také založil hrad Vysoký Chlumeč nedaleko Sedlčan (*Boháč 1978*, 98-99; *Sedláček 1927*, 135).

Zrodu se snad odštěpily majetkově a mocensky slabší větve, které se usazovaly v blízkém okolí. Stejně erbovní znamení nesl ve 14. století rod v Čeňovicích, Kamberku, Olbramovicích u Votic, Popovicích u Benešova, Nechvalicích a poté v Zahrádce u Petrovic na Příbramsku (*Boháč 1969a*, 129; *Boháč 1978*, 99; *Kolář – Sedláček 1902*, 181; *Nový 1979*, 146; *Pelant 2013*, 194; *Řezníček 1934–35*, 41; *Sedláček 1925*, 23-24, 143-144; *Sedláček 1927*, 92, 150, 152, 245). Vladykové z Nechvalic měli ve znaku černou orlici a vladykové z Olbramovic, kteří se koncem 14. století rozvětvili do dvou rodů (Čejkové a Dvořečtí), měli na modrém štítě vlevo stříbrnou a vpravo červenou orlici se zlatou pružinou na hrudi a na křídlech (*Kolář – Sedláček 1902*, 181, 199; *Pelant 2013*, 91, 118; *Sedláček 1925*, 21).

Podle R. Nového rod z Jankova osadil Vlašim, která je zmíněna až r. 1318 s Hynkem z Vlašimi (*RT I*, č. 86, s. 26; *RTV*, č. 127, s. 25), a její j. okolí až po hranice statků louňovické kanonie (*Nový 1979*, 147). Páni z Vlašimi ve 14. století totiž sídlili na Jankově a v Horní Cerekvi na Pelhřimovsku. Asi od začátku 14. století vlastnili také část Kondrace (*RT I*, č. 86, s. 26) (*Sedláček 1927*, 182, 195, 286). Jejich znakem byla původně prostá orlice, ve 2. polovině 14. století se objevil poloviční člun (*Sedláček 1925*, 22, 263). Z pánů z Vlašimi zřejmě vzešli Jankovští vladykové (později páni Jankovští z Vlašimi), kteří v 15. století přesídlili na Moravu a původně měli ve stříbrném štítě černou orlici, před níž ležely 4 šikmé pruhy (modré a zlaté) (*Pelant 2013*, 118; *Sedláček 1925*, 23). Vlašim v r. 1363 zakoupili bratři Michal (královský purkrabí na Svojanově) a Pavel (notář královské komory), kteří byli snad původem bohatou pražskou patricijskou rodinou, jejímž předkem byl písař desk dvorských Jan z Kamenice s erbem loďky ve štítě. Pavel následně r. 1368 zakoupil i hrad Jenštejn, který mj. vybudoval dvorský místosudí Jenec z Janovic (tedy také z rodu Janoviců), a tím dal vzniku rodu pánů z Jenštejna na Vlašimi, přičemž užíval erbu dvou červených supích hlav se zlatými nosy na stříbrném štítě (*Kolář – Sedláček 1902*, 182; *Nový 1979*, 147; *Pelant 2013*, 189; *Sedláček 1925*, 141; *Sedláček 1927*, 161, 182).

Hroznatovci (erb tří párů černých jeleních parohů na zlatém štítě)

Majetková doména Hroznaty z Teplé se kromě Litoměřicka také nacházela do sklonku 12. století na Příbramsku – tento újezd prodal v r. 1216 pražskému biskupství (*CDB II*, č. 126, s. 116₁₂) (*Petráň 2011*, 37). Zřejmě z jeho potomstva pocházeli pozdější vladykové z Ouběnic u Votic (další Ouběnice jsou na Příbramsku), jelikož v rozvalinách zdejší tvrze bylo nalezeno stříbrné pečetidlo s trojím paroží asi z doby před polovinou 14. století, které patřilo Držikraji (či Držkraj), synu Hroznaty z Ouběnic. Snad to byl ten samý Držkraj, který spolu s bratry r. 1359 podával faráře (*LC I/1*, 90) (*Boháč 1978*, 99; *Petráň 2011*, 21; *Sedláček 1927*, 128).

Buzicové (erb černé kančí hlavy s velkými stříbrnými kly a červeným jazykem)

Za prvního doloženého člena rodu se pokládá Děťříšek (†1100), syn Buzův, který padl v bitvě proti Polákům u říčky Trutiny (*Kosmas*, Lib. III, 197₅, 201₈, 208₂₂; *Hrdina – Bláhová – Moravová 2011*, 169, 172, 178; *Pelant 2013*, 443; *Sedláček 1925*, 18). Potomci z rozrodu Buziců sídlili ve středních a jz. Čechách – ve 14. století na Benešovsku sídlili Zajícové z Valdeka a páni ze Šelmberka (*Sedláček 1925*, 18-19; *Žemlička 1997*, 363; *Žemlička 2002*, 356). Zajícové, kteří měli v erbu černou kančí hlavu na stříbrném štítě, byli potomky královského podkomořího Zbyslava z Třebouně (na Karlovarsku; r. 1292 zavražděn v Praze), který byl synem pražského purkrabího Oldřicha Zajíce. Zbyslav měl syna Viléma, řec. Zajíce z Valdeka, který držel hrad Valdek u Hořovic, Žebrák, Zbiroh a Rožmitál (*Heřmanský et al. 1975*, 72, 144; *Pelant 2013*, 539-540). Zřejmě z tohoto rodu pocházel r. 1318 zmiňovaný Oldřich z Týnce (nad Sázavou) (*RTV*, č. 153, s. 30; č. 303, s. 60), který získal od krále Jana Lucemburského do zástavy Kostelec nad Sázavou (nyní Zbořený Kostelec) (*RBM IV*, č. 1016, s. 406; *Sedláček 1927*, 40). Jemu panovník později zastavil Václavice s 6 okolními vesnicemi, jejichž obyvatelé obtěžoval novými dávkami (*Boháč 1969a*, 122). Z Ondřeje vzešli Medkové z Valdeka, kteří Týnec nad Sázavou vlastnili po celé 14. století. Nedaleko odtud také ve 14. století drželi Lešany (*Sedláček 1927*, 44, 129). Předkem pánů ze Šelmberka, kteří měli v erbu černou sviní hlavu na zlatém štítě a ve 14. století vlastnili díl Načeradce s kostelem a farou, byl patrně Přibyslav z Křimína, doložený r. 1318 jako vlastník hradu Šelmberka u Mladé Vožice (*Kolář – Sedláček 1902*, 175; *Pelant 2013*, 443; *Sedláček 1927*, 280)

Rod s erbem divoké svině

Nosili jej vladykové z Onšova na Pelhřimovsku, z Kunemile na Havlíčkobrodsku, v 15. století vladykové z Tožice (k. ú. Božkovice) a ze Zdislavic (u Vlašimi) (*Kolář – Sedláček 1902*, 175; *Sedláček 1925*, 246).

Rod s erbem chrta

Nejvíce se vyskytoval v j. Čechách, je však doložen také na bývalém Neveklovsku (Křečovice, Netluky), Sedlčansku (Chotětice), Vlašimsku (v 15. století Šlapánov) a Voticu (Arnoštovice, Bučovice, Skřýšov) (*Boháč 1969a*, 130-131; *Boháč 1978*, 100-101; *Kolář – Sedláček 1902*, 79, 176; *Nový 1979*, 148; *Petráň a kol. 1985*, 76; *Sedláček 1925*, 137, 154, 237; *Sedláček 1927*, 126, 129, 296).

Rod s erbem holubice

Podle A. Sedláčka vycházel z Kouřimska (*Sedláček 1925*, 70). Docela početně byl rozšířen na dřívějším Neveklovsku – např. Mlékovice, Neveklov, Smilkov, Spolí a Tloskov (*Nový 1979*, 148; *Petráň a kol. 1985*, 76; *Sedláček 1925*, 70-71; *Sedláček 1927*, 123).

Rod s erbem berana

Vladykové tohoto erbu sídlili v Dobříkovicích, Leducích, Kozmicích, Poříčí nad Sázavou, Pyšelích, Radíči a Teplýšovicích (*Kolář – Sedláček 1902*, 178; *Nový 1979*, 149; *Sedláček 1925*, 52, 152, 200; *Vaněček 1932*, 105).

Tzv. Kounici (na červeném štítě dvojité stříbrné lekno na dlouhém prohnutém stvolu, vyrůstající z jednoho kořene)

Někdy se objevují domněnky, že Hradiště u Vlašimi představovalo právě to opevněné Hradiště (*sunt in Gradist municione ipsorum*), do kterého měli synové Hroznaty z Úžic se svými lidmi některé odvlékat služebníky a poddané pražského biskupa Tobiáše z Bechyně či z Benešova (odpůrce Záviše), které přepadli, okradli a zranili na cestě z Benešova do Prahy na trh, a ze kterého měl pustošit biskupské statky u (Trhového) Štěpánova syn Hroznaty Budivoj, jak si stěžoval biskup r. 1288/89 Václavovi II. (*FTB*, č. 189, s. 149-150, č. 193, s. 153). Tento

Hroznata, který byl příbuzný přes svou manželku se Závišem z Falkenštejna, pocházel zřejmě z nepříliš vlivné větve tzv. Kouniců, která nejspíše sídlila v Úžicích na Kutnohorsku a v okolí. V l. 1284–89 působil jako purkrabí Pražského hradu a vybudoval se svými syny doménu, tvořenou řadou vesnic, trhovým místem a zřejmě také hradem v Ratajích nad Sázavou (ty mu byly propůjčeny králem) a hradem či spíše tvrzí Hradiště. Veškerý majetek byl Hroznatovi a jeho synům v r. 1291 pro odboj zabaven králem a postoupen nejprve pražskému biskupu jako náhradu za utrpěné škody (*RBM II*, č. 2734, s. 1195-1197), ale v 1. polovině 14. jej již měli páni z Lipé (*Kibic – Vaněk 2012*, 12; *Vaněk 2000*, 15-21; *Vaněk – Bernat 2008*, 704-706). Ani poté Hroznatovci z tohoto kraje úplně nezmizeli – Vilém, blízký příbuzný Hroznaty, koncem 13. století vybudoval hrad Talmberk, zmíněný v predikátu r. 1297 (*RT I*, č. 6, s. 4) (*Vaněk – Bernat 2008*, 707). Kvůli tomu, že se majetky Hroznatovců se nacházely převážně v okolí Ratají nad Sázavou a Úžic, se v poslední době hledá ne bez problému na lokalitě Hradištko u Mrchojed¹⁰⁹, zmiňované na listině Nezamysla z Talmberka r. 1337 (*Vaněk 2000*, 18-19; *Vaněk – Bernat 2008*, 703-710). Mrchojedy se zároveň připomínají až r. 1316 jako sídlo Alvika (*RT I*, č. 46, s. 15).

Je sice logické hledat Hradiště tam, kde se koncentroval Hroznatův majetek, ale ani v té době nebylo neobvyklé, že majetky mohly být ještě roztroušeny. Proti lokalizaci Hradiště k Mrchojedům podle mě svědčí to, že by se jednak poněkud obtížněji synové Hroznaty se svými lidmi dostávali k biskupským statkům v okolí Trhového Štěpánova (snadnější by bylo přepadávat právě z Hradiště u Vlašimi), jednak je nepředstavitelné, jakým způsobem by odvlékali lidi biskupa takřka přes polovinu okresu a zřejmě poté přívozem přes řeku Sázavu. O tom, že Hradiště neleželo na Kutnohorsku, by mohlo napovídat také to, že se neobjevuje mezi majetky pánů z Lipé, na rozdíl od Ratají nad Sázavou.

Stejný erb jinak měli vladykové z Martinic a podobný Černčičtí z Kácova (ve 2. polovině 14. století), kteří měli erb totožný s pány z Talmberka (*Kolář – Sedláček 1902*, 188; *Pelant 2013*, 92, 276-277, 474; *Sedláček 1925*, 31, 171).

---

¹⁰⁹ Pomístní jméno patrně na plochem temeni návrší mezi Mrchojedy a Talmberkem, kde mělo být v r. 1940 rozkopáno neznámé „hradiště“ v poloze „u Kamenného muže“.

Rod s erbem leknínového trojlistu

Vycházel snad z okolí Říčan u Prahy – erb měli pánové ze Všechrom a pánové z Říčan, a to v podobě tří bílých a stříbrných leknínových lupenů s prodlouženými řapíky, vybíhajících do tří koutů červeného štítu a uprostřed spojených stopkami *Kolář – Sedláček 1902*, 188; *Sedláček 1925*, 40). Zakladatelem rodu z Říčan byl patrně za Václava I. a Přemysla Otakara II. kolem královského dvora se pohybující Ondřej, syn Petra ze Všechrom, který se poprvé v písemných pramenech objevuje r. 1245 (*RBM I*, č. 1134, s. 535) (*Klápště 2012*, 128; *Kuthan 1993*, 271-272). V okrese Benešov je erb doložen koncem 70. let 13. století v Křivsoudově a kolem poloviny 14. století podobný v Tehově u Říčan (*Sedláček 1925*, 40, 243). V Křivsoudově je doložen v letech 1276 a 1291 rytíř Oldřich z Křivsoudova (*RBM II*, č. 1061, s. 446, č. 2734, s. 1196). Zemřel bezdětný, takže jeho statky připadly jako odúmrť na krále Václava II., který je r. 1305 daroval mincířovi Reynerovi z Florencie. Ten je s jeho svolením prodal opatu Heidenrichovi a celému konventu cisterciáckého kláštera v Sedlci s podmínkou, že je bude moci on, nebo někdo z jeho společnosti vykoupit do 2 let zpět. Oldřichovy statky na zkoumaném území zahrnovaly vsi Černíčí, Strojetic, v Borovnici dvorec s půl lánem lesa, (Petrovu) Lhotu, Chyšnou a (Růžkovy) Lhotice. Další statky měl na Kutnohorsku, Pehřimovsku a Havlíčkobrodsku (*RBM II*, č. 2028, s. 877-878). Panství nakonec získalo pražské biskupství (*RBMII*, č. 2134, s. 919-920).

Rod s erbem lilie

Vyskytoval se především na Tábořsku v okolí Mladé Vožice, ale zasahoval také do jv. části okresu – je doložen v Čechtích (stříbrná lilie na červeném štítě), Chmelné (u Vlašimi), Nosákově a Odlochovicích (*Kolář – Sedláček 1902*, 193; *Nový 1979*, 149; *Sedláček 1925*, 83; *Sedláček 1927*, 289).

Rod s erbem tří lipových listů na ratolísce

Měli jej vladykové z Chotýšan, připomínání ve 13.–14. století (*Kolář – Sedláček 1902*, 41, 187).

Rody s kolem na erbu

Erb s kolem byl rozšířen na Klatovsku, Litoměřicku, Plzeňsku a Žatecku, ale hlavně ve středním a horním Posázaví – v 15. století v Hrádku (k. ú. Ctiboř) a v Radonicích (*Kolář – Sedláček 1902*, 211; *Nový 1979*, 149; *Sedláček 1925*, 54-56; *Sedláček 1927*, 192). Měli jej také vladykové v Nedrahovicích na Příbramsku koncem 14. století (*Sedláček 1927*, 146).

Rody s kotoučem na erbu

Tento erb byl dříve oblíben v j. Čechách a na Kutnohorsku (okolo Čáslavi např. ve 14. století v Čestín (Kostele) a v Petrovicích), v okrese Benešov se vyskytoval ve 14. století v Ostředku (hořící kotouč v modrém štítu), v 15. století Křešicích u Divišova, Psářích (hořící kotouč) a v Tichonicích (*Kibic – Vaněk 2012*, 12-13; *Kolář – Sedláček 1902*, 210-211; *Nový 1979*, 149; *Pelant 2013*, 174; *Sedláček 1925*, 86-88, 155; *Sedláček 1927*, 105).

Rod s erbem poloutrojčarí (tři polopruhy)

Nositelé tohoto erbu sídlili hlavně v širším okolí Sedlčan – ve 14. století na Chvojenu, v Jedli, Kňovicích, Kožlí, Kravařovicích, Osečanech, Úsuší a na Zvěřinci (*Boháč 1978*, 101; *Nový 1979*, 147; *Sedláček 1925*, 48; *Sedláček 1927*, 141).

Rod, mající v erbu pruh pošikem

Podle A. Sedláčka rod pocházel z Plzeňska a byl hojně rozšířen na Bechyňsku (*Sedláček 1925*, 35, 79). Podle R. Nového se vyskytuje v prostoru severně od Votic a směrem do Sedlčanska. Je doložen ve 14. století v samotných Voticích, kde měl erb podobu modrého pruhu na zlatém štítě (*Nový 1979*, 148; *Sedláček 1925*, 79).

Rod erbu pluhu či radlice

Podle A. Sedláčka se rozšířil z j. Čech po celých Čechách až na Moravu – měli jej vladykové v Neustupově a Vlčkovcích (zlatá radlice na červeném štítě) (*Kolář – Sedláček 1902*, 208; *Nový 1979*, 149; *Pelant 2013*, 513; *Sedláček 1925*, 72-73, 183).

Hrabišici (erb hrábí)

K jejich rozrodu pravděpodobně patřil Zdeněk Kostka z Křemenic erbu zlatých hrábí na černém štítě, který zřejmě od r. 1379 držel Postupice (*Pelant 2013*, 227; *Sedláček 1925*, 32-33).

Ostatní urozené, kteří vystupují do konce 13. století na území zkoumaného okresu, lze najít v tabulce pod jednotlivými čísly lokalit (*Tab. 2: 6, 9, 14-15, 24, 26-27, 31, 38, 42, 44-45, 53-54, 58, 62-65, 68, 71-72, 82*).

7. Dálkové a místní cesty

Okres byl protkán několika cestami zemského významu, vícero cestami regionálního významu a množstvím cest místního významu. Jelikož v písemných pramenech figuroval spíše jako „periferní“ kraj, nelze trasy cest z nejstarších písemných pramenů vyčíst. Situace je jistější až s použitím map I. a II. vojenského mapování, které však nereflektují raně středověký stav, ale spíše stav z mladšího vrcholného a pozdního středověku a samozřejmě z raného novověku. V těchto mapách je zakresleno množství cest, u nichž není až na výjimky rozlišena důležitost. Pro zjištění dalších důležitých cest je třeba užít jiné mapy. Oporou při zjišťování tras důležitějších cest dále mohou být nálezy mincovních depotů. U komunikací místního významu lze téměř s jistotou předpokládat, že propojovaly jednotlivé části panství určitého subjektu, ať jím byl panovník, církev či šlechta. Tyto trasy se ale také časem mohly měnit se změnou vlastníků panství, přikupováním či odprodejem dalšího zboží atd. V následujících podkapitolách jsem se pokusila načrtnout trasy důležitých cest v okrese Benešov. U všech cest bohužel není jistota, že jejich trasa byla shodná s obdobím, kterým se práce zabývá.

7.1 Tzv. Rakouská cesta

Takto lze nazvat důležitou a dosud využívanou komunikací, která vedla z Prahy podél Botiče, dále přes Hostivař, Průhonice, Jazlovce, Mnichovice, Hrusice, Pyšely a Nespeky, v Poříčí nad Sázavou přebrodila Sázavu, pokračovala po rozvodí Benešovského a Konopišťského potoka k Bystřici, kde nejspíše překročila potok, u Nesvačil přešla k rozvodí Janovického potoka a pokračovala kolem Tožic a Olbramovic přes Votice, Oldřichovec, Miličín, Chýnov, Jindřichův Hradec na Landštejn a Raabs (*Boháč 1978*, 124-125; *Choc 1965*, 27; *Petráň 2011*, 32-33). Průběh cesty je vyznačen na jednoduché mapě (*Obr. 8*). Trasu cesty přes Benešov ve 2. polovině 13. století podporuje v jeho okolí nalezený depot mincí (*K. 1: 4E*). Důležitost cesty dokládají také staré hospody a kovárny, rozmístěné v jistých vzdálenostech – v samotě Knihovce (Kujhovce) *jjz.* od Bystřice, v Olbramovicích u Votic a v Hostišově *jjv.* od Votic (*Habart 1925*, 37).

Podle mapy okolí Prahy (*Homann 1742*) vycházela tzv. Rakouská cesta z Vyšehradu, vedla kolem (Horní) Krče, Kunratic, přes Betáň, Jesenici, Čenětice, procházela mezi Sulicemi a Křížkovým Újezdcem, dále přes Novou Hospodu a Olešovice, kde překročila Kamenický

potok, a dále vedla přes Ládví, Mokřany a Řehenice do Nespek. V Poříčí nad Sázavou překročila řeku Sázavou a dále směřovala na J kolem Mrače.

Přesný průběh cesty mezi Poříčím nad Sázavou a Nesvačily není úplně jasný (*Hájek – Jiříčko a kol. 1976*, 59). Podle F. Váni zřejmě procházela přes ZSV Bystřičany, vedla kolem dvora v Pomněnicích a přes tzv. Šance z. od Benešova na Bystřici (*Váňa 1976*, 105). Takováto trasa cesty je dobře vidět na mapě Provincie Kouřimská (*Erber – Winkler 1760*). Cesta mezi Bystřicí a Nesvačily je doložena až k r. 1398 (*LE VI*, č. 13, s. 31) (*Boháč 1969b*, 33).

Poloha některých románských kostelů má prý nasvědčovat, že asi v Průhonicích z cesty odbočovala ještě další větev, která směřovala přes Jesenici, Kostelec u Křížků a Kamenici na Týnec nad Sázavou a dále na Nesvačily. J. Boháč se domníval, že cesta navíc vedla přes Václavice a Chvojen (*Boháč 1978*, 24). Cestu přes Václavice či někde poblíž by mohla potvrzovat zmínka z r. 1271 o mýtu (*RBM II*, č. 2696, s. 1178). Další odbočka měla být v Kamenném Újezdci (*Boháč 1969b*, 33-34).

7.2 Linecká stezka

Měla prý navazovat na tzv. Rakouskou cestu, přičemž vedla na Linec (Linz) při Dunaji v Horních Rakousech. Trasa stezky z Prahy přes Benešov, Votice a Tábor je zřejmě pozdějšího data. Tato byla navíc upravena ve 30. a 40. letech 18. století (*Mareš 1975*, 304). Na dvojí průběh Linecké stezky usuzoval J. K. Hraše. Jedna větev měla vést stejně jako Znojemská cesta z Prahy k Českým Budějovicím, druhá od Prahy k Zbraslavi a dále podél řeky Vltavy k Mníšku pod Brdy, podle úpatí Brd k Dobříši, pak k Příbrami, kolem Březnice a Mirovic k Miroticím, Strážovicím, Písku, Protivínu, Vodňanům, Netolicím, Lhenicím, Českému Krumlovu a po pravém břehu řeky až k Rožmberku a Vyššímu Brodu. Znojemská cesta měla mít stejný průběh jako Gmundská stezka, v Jindřichově Hradci odbočovala a vedla přes Dluhošův, Hospříz, Hostějovec, Lomy, Kunžak a Dačice do Znojma (*Habart 1925*, 39; *Hraše 1885*, 43, 45-46; *Kroutil 1926*, 8; *Pošváp 1964*, 58).

V Mirovicích měla z Linecké stezky vycházet vedlejší cesta k pozdějšímu Orlíku nad Vltavou, v němž se vybíralo clo a pod kterým se nacházel přívoz přes Vltavu. Není jisto, kam dále pokračovala. Č. Habart soudil, že dále asi směřovala k Milevsku a dále vedla přes Sepekov, Hanov, podél potoka Smutná k Srlínu, Ratajím, Bechyni, snad u Soběslavi překročila Lužnici a připojila se k Vitorazské stezce (*Habart 1925*, 39).

P. Choc cestu vedl od Chýnova přes Veselí nad Lužnicí, České Budějovice, Doudleby a dále buď přes Český Krumlov k Vyššímu Brodu, nebo opodál pravého břehu k ohbí Vltavy přes Kaplici a Horní Dvořiště. Cestu, probíhající Benešovem a Miličínem, na níž se tato měla napojovat, však považoval za Vitorazskou (*Choc 1965*, 27). Podle J. Boháče odbočovala Linecká stezka od tzv. Rakouské cesty v Chýnově a směřovala k cíli přes České Budějovice (*Boháč 1969b*, 32). Dle názoru J. Růžičky měla naopak k Českým Budějovicím dospět přes Tábor a Veselí nad Lužnicí (*Růžička 1940a*, 5).

Jedna varianta Linecké stezky zřejmě nemusela navazovat na tzv. Rakouskou cestu. Tato vycházela z Netolic, kde navázala na Zlatou stezku, a mířila přes Lhenice, Chvalšiny, Boletice, Vyšší Brod, vyšebrodský průsmyk, Leonfelden, údolí Rodely a kolem hradu Wildberg (*Jireček 1856b*, 121; *Kuthan 1976*, 20). Jiná větev měla prý vést z rakouského Helfenbergu přes pomezí hory k Vltavě a po jejím překročení na Boleticko, kde navázala na hlavní směr Linecké stezky (*Kuthan 1976*, 20).

Na poměrně originální průběh cesty přišel R. Květ, který vycházel z predispozice krajiny. Cesta podle něj vybíhala od Lince u Dunaje, míjela město Freistadt a nejpozději u Dolního Dvořiště nebo Lhoty či Cetvin se napojila na tok Malše, nebo mířila přes Leonfelden, podél potoku Bystrá a řeky Vltavy přes Vyšší Brod a Český Krumlov. Obě větve protínaly České Budějovice a směřovaly po pravém břehu Vltavy (většinou po horní terase) přes Týn nad Vltavou k Závisti (*Květ 2002*, 18; *Květ 2011*, 80-81).

7.3 Vitorazská stezka

Je též zvaná Českou stezkou. Vedla na Vitoraz (Weitru) v Dolních Rakousech. Až ve 13. století se měla stát sjízdou (*Habart 1925*, 38). H. Jireček nespecifikoval její trasu, jistě ale musela probíhat přes Nové Hrady (*Jireček 1856b*, 121-122). Podle A. Kroutila a J. K. Hraše vedla z Prahy přes Jesenici, Nespeky, Benešov, Bystřici, Votice, Miličín, Sudoměřice, Tábor, Strkov (dotud tedy ve stejné trase jako Gmundská stezka), Soběslav, Veselí nad Lužnicí, Horusice, Bošilec, Lhotu, Ševětín, Vitín, Chotýčany, Hrdějice, Kněžské Dvory, České Budějovice, Hodějovice, Strážkovice, Lumce, Střížov, Komářovice, Trhové Sviny, Záhoří a Nové Hrady (*Hraše 1885*, 44; *Kroutil 1926*, 8). Č. Habart doplnil, že u Horusice procházela po z. straně nynějšího rybníka (*Habart 1925*, 39). V podstatě stejný průběh popsal i B. Pošvář, jen s tím rozdílem, že se ve Strkově měla napojovat na Gmundskou stezku (*Pošvář 1964*, 58).

P. Choc cestu vedl přes Benešov, Miličín, Chýnov a Třeboň na Vitoraz (*Choc 1965*, 27). Podle J. Boháče měla stezka odbočovat od tzv. Rakouské cesty v Chýnově a vést přes Třeboň (*Boháč 1969b*, 32). Průběh cesty v j. Čechách a v Dolních Rakouech popsal J. Kuthan, a to přes budějovickou kotlinu, Trhvosvinsko, Doudlebsko, Nové Hradý, Zwettl a Strahlbach (*Kuthan 1976*, 20).

R. Květ podle „predestinace přírodních poměrů“ vedl „původní“ cestu úplně jinak. Probíhala prý přes Kouřim, Český Šternberk a Vlašim na Vitoraz, resp. Světlou. Trasa od Prahy přes Benešov, Tábor, Soběslav, Veselí nad Lužnicí (tam se měla spojovat s Lineckou stezkou) a přes České Budějovice je prý pozdější (*Květ 2002*, 20, 25). Víceméně takto vedenou cestu od něj převzal J. Heřman, který k ní dodal ještě některé detaily (*Heřman 2004*, 67). Později R. Květ trasu cesty poněkud pozměnil. Mohla prý vycházet od Sadské, vést přes Vitice nebo Pečky ke Kouřimi, dále přes Toušim, Malotice, Hryzely, Vavřinec, Chmeliště, Uhlířské Janovice, Mitrov, Malejovice, Makolusky, Podveky, Otryby, Soběšín, Radonice, Libež, Hrádek, Petřiny, Kladruby, Vlašim, Ovčiny, Hradiště, Ostrov, Louňovice pod Blaníkem, Šebířov, Kamberk, Mladou Vožici do okolí Tábora a podle řeky Lužnice k Vitorazi (*Květ 2011*, 164-169).

7.4 Gmundská stezka

Průběh této stezky na území okresu se víceméně shoduje s trasou tzv. Rakouské cesty. Vedla prý z Prahy přes Jesenici, Nespeky, Poříčí nad Sázavou, Benešov, Bystřici, Votice, Miličín, Sudoměřice, Tábor, Strkov, Brandlín, Tučaply, Dírnou, Jindřichův Hradec, podél Nežárky ke Stráži nad Nežárkou, mezi Třeboňskými rybníky a Zlatou stokou k Švarcbachu a podél levého břehu Lužnice ke Gmundu (*Hraše 1885*, 41; *Kroutil 1926*, 8; *Pošvár 1964*, 58).

Dle Č. Habarta vedla od Bystřice podél Bystrého potoka, okolo Radošovic, Tožic a Zahradnice, přes Olbramovice, Městečko a Mladoušov do Votic, dále přes Hostišov, okolo tvrze v Buchově, přes Oldřichovec a okolo Kalvárie (kóta 698 m) do Miličina a odtud přes Lažany, Mezno, okolo Stupřic, přes Střezimíř, Borotín, podél Tismenického (Košínského) potoka k Hradišti (Tábor), Sezimovu Ústí a dále k J. Až v 15. století měla mířit od Olbramovic u Votic k Srbicím, podél potoka mimo Mladoušov k Voticím, přes Miličín, Sudoměřice u Tábora a kolem Chotovin do Tábora (*Habart 1925*, 38-39, 41-43).

Z Jindřichova Hradce odbočovala Znojemská stezka, která vedla přes Hospříz, Lomy, Kunžak a Dačice a přes Dyji mezi Slavonicemi a Zemnicí do Znojma. Ze Stráže nad Nežárkou vycházela cesta přes Třeboň, Štěpánovice, Lišov a Rudolf do Českých Budějovic (*Habart 1925, 39; Hraše 1885, 41; Kroutil 1926, 8; Pošvár 1964, 58*).

7.5 Cesty na bývalém Neveklovsku a Voticku

Z Jesenice nejspíše vedla další cesta přes Jílové u Prahy na brod v Kamenném Přívoze a přes Netvořice do Neveklova, kde se štěpila do několika směrů. Jedna cesta mířila přes Strážovice, Hodětice, Vojkov a Prčici do Červeného Újezda. Další 3 cesty byly místního významu – 1. na Živohošť, 2. přes Maršovice do Olbramovic u Votic a 3. přes Strážovice a Sedlčany do Petrovic (*Boháč 1969b, 33*). Od Petrovic potom vedlo spojení do Milevska (*Habart 1925, 39-40*). Podle J. Boháče se do Milevska v raném středověku bylo možno dostat cestou, která vedla z Prahy podle Oseka poblíž řeky Berounky na brod mezi Horními a Dolními Mokropsy, podle Všenorského potoka na Knín, dále přes Libčice, brod v Cholíně na pravý břeh Vltavy a odtud na Křepeň, Dubovice, Vysoký Chlumec a Petrovice (*Boháč 1969b, 28; Boháč 1978, 117*).

Cesty přes Neveklov jsou zobrazeny na mapě „Králówtwí České“ (*Jireček 1850*). 1. vede od Živohoště přes Blažim do Neveklova a od něj zřejmě přes Dlouhou Lhotu a Nesvačily do Bystřice, 2. od Prahy kolem Libuše a Libeře, přes Jílové u Prahy, Kamenný Přívoz, Netvořice a kolem Radslavic. Z Neveklova vycházela další cesta přes Strážovice, Hořetice, Hodětice, Klimětice, okolo Štětovic a Chrástavy, přes Kosovu Horu a Červený Hrádek a na západ podél potoka Mastníku až do Sedlčan (*Habart 1925, 40*).

Do Votic vedla cesta ze Sedlčan na V přes Červený Hrádek, Kosovu Horu, Vyšatoly, Vojkov, Voračice, Vrchotovy Janovice, Křešice a Srbice (*Habart 1925, 40*). Z Votic měla vybíhat poboční stezka na V okolo samoty Bašty a Otradovic a pod vrchem Džbány (kóta 688 m) až do Jankova, kde se rozdělovala do 2 směrů. Pokračovala odtud buď na V přes Ratměřice, Zvěstov, Libouň, Louňovice pod Blaníkem, procházela mezi Blaníky a ústila do Načeradce, nebo směřovala na SV přes Čestín, Bedřichovice, Čelivo, okolo Milovanic až do Postupic a u Jemniště se spojovala se stezkou, která vedla dále přes Vlašim, Lukavec, okolo Strážiště a Želivu do Pelhřimova a Jihlavy. Z Neustupova vedly 3 spojovací stezky – 1. na SSZ k Otradovicím okolo vrchu Na Kozině (kóta 678 m), 2. na JZ k Oldřichovci a 3. na JV okolo Vražné k Mladé Vožici (*Habart 1925, 41*). Průběh cesty přes Vlašim potvrzuje někde

u města nalezený mincovní depot z 2. poloviny 30. let 13. století někde u města (*K. 1: 60*). Cestu přes Neustupov zase potvrzuje mincovní depot asi z 3. třetiny 12. století, nalezený někde v okolí (*K. 1: 36A*).

Vlašim byla spojena se Sedlčany pobočnou stezkou přes Neustupov, Oldřichovec, Smilkov, Velké Heřmanice, okolo Vozerovic, přes Bolechovice do Jesenic a odtud podél Sedleckého potoka přes Úklid a klimětický dvůr. Z Jesenic se bylo možno dostat cestou podél Martinického potoka na J, dále pod zříceninami hradu Zvěřince, okolo Malkovic, Kvasejovic a poblíž Sušetic do Sedlce a Prčice. Z Prčice vedly 2 cesty – 1. na JZ přes Sušetice, okolo Veletína a Vratkova a přes Branišov. U Kozlova a Voděrad se pak spojovala s milevskou stezkou. 2. probíhala podél Záběhlického potoka na JV přes Dvorce, okolo Červeného Újezda a vrchu Deboreč (kóta 598 m) k Miličínu. Přes Mrákotice vedla také krátká stezka do Velkých Heřmanic (*Habart 1925, 40*).

Na mapě „Králowstwí České“ (*Jireček 1850*) je zobrazeno spojení Sedlčan s Bystřicí přes Kosovu Horu, Štětkovice a dále zřejmě přes Sledovice, Šebánovice, Libohošť a Drachkov. Z Bystřice cesta pokračuje přes Líšno, Horní Podhájí a Budkov až před Struhařov, kde se napojuje na cestu Benešov – Vlašim. Do Votic tu vede cesta od Zrůbku, přes Líchovy, Dublovice, Solopysky, Sedlčany, Kosovu Horu, Vojkov, zřejmě přes Bezmíř, Lhotku, Volaveč a Beztahov. Jankov je spojen s Bystřicí přes Ouběnice u Votic a se Zvěstovem přes Ratměřice. Při z. okraji Neustupova vede cesta, která se napojuje na SZ asi někde u Javoru na cestu Sedlčany – Votice a mířící k JV snad přes Záhoříčko a Jiřetice na Běleč. Zřejmě z již zaniklého Švihova prochází cesta přes Sedmpány, Keblov, Mnichovice, kolem Kuňovic, přes Chmelnou, Pravonín, Načeradec, Daměnice, Vilice, kolem Bělče do Mladé Vožice a dále.

7.6 Spojení s Prahou a Kouřímí

Sázavský klášter byl s Kouřímí spojen prostřednictvím tzv. „Čertovy brády“, což je v podstatě S-J stezka mezi Labem a Sázavou, která zřejmě z velké části využívala přirozeného terénního zlomu. Její pozůstatky se zachovaly ve formě lépe či hůře zachované úvozové cesty. Ta začíná asi 150 m s. od Lipan, protíná Lipany, obchází Homoli u Lipan a směřuje k JJZ. Probíhá při v. okraji Dobrého Pole, protíná Bulánku, obchází Plešku, vede skrz Krymlov a dále zřejmě směřuje JV na Radlice. Odtud probíhá k JZ, přičemž mívá „Kachních louže“, míří přes Moštice, obchází z. okraj vsi Mělníka a končí v poloze „U Trojice“. Od Krymlova

také mohla pokračovat *jjz.* směrem k Růžovým roklím, kde se však u Kamenného Vrchu ztrácí a objevuje se až z. od Moštic. Od Mělníka mířila zřejmě k Černým Budám a od Lipan na SV k v. okraji Chotouně, před níž se křižovala s Trstenickou stezkou. Dále mohla směřovat do Polabí přes Tatce k Sadské a do Nymburka přechodem přes Labe. Dolní trasa cesty pod v. svahy Černokostelecké pahorkatiny zřejmě spojovala Sázavu přes Radlice a Ždánice nebo Malotice a Barchovice s Kouřimí (*Bernat – Štědra 2003*, 350-353, 355-360).

Spojení okresu s Kouřimí je dobře vidět na mapě Kouřimského kraje (*Berra 1848*), kde je zobrazena cesta přes Bulánku, Olešku, Nučice, Vyžérky a kolem Komorce, která se nad rybníkem na vtoku Moštického potoka do Nučického potoka rozděluje do 2 směrů – 1. míří přes Vlkančice a Černé Budy, kde cesta překračuje řeku Sázavu, a odtud dále pokračuje buď přes Sázavu na Bělokozly, nebo přes Budín, kde se dostává na pravý břeh řeky Sázavy a míří přes Mrchojedy do Ratají nad Sázavou. Z Bělokozel cesta probíhá buď přes Čeřenice a Poříčko do Českého Šternberka, nebo přes Xaverov, kolem Choratic a za nimi buď a přes Třemošnici do Divišova, nebo přes Ostředeck, Bělčice a kolem Vráže ke Komornímu Hrádku a Choceradům. Z Ratají nad Sázavou také vede cesta kolem Malovid, přes Poříčko, kde byl přívaz na levý břeh řeky Sázavy, a odtud do Českého Šternberka. Na mapě „Králowstwí České“ (*Jireček 1850*) cesta z Ratají vede zřejmě přes Čeřenice a Drahňovice do Divišova.

S Prahou byl Sázavský klášter spojen podle J. Růžičky cestou z Říčan přes Mnichovice a Stříbrnou Skalici (*Růžička 1933*, 112). J. Bernat, J. Kališ a M. Štědra navrhli cestu údolím Jevanského potoka, přes Pyskočely a hřebeny Krkavčích skal (*Bernat – Kališ – Štědra 2002*, 145). Tato cesta mohla tedy vést přes Říčany, Mnichovice nebo Louňovice, Jevany, Hradec, Stříbrnou Skalici a Pyskočely. Měla zřejmě pokračování i za řekou Sázavou, jak se zdá ze zaznamenané části této cesty na mapě „Králowstwí České“ (*Jireček 1850*). Vede sice z Kostelce nad Černými lesy přes Konojedy, dále však pokračuje přes Stříbrnou Skalici, pravděpodobně Pyskočely a přes Černé Budy, odkud se dostala na levý břeh řeky Sázavy, a následně přes Sázavu a Bělokozly do Čeřenic.

K překročení řeky Sázavy byl využíván brod v Choceradech. Přes něj je v mapě „Králowstwí České“ (*Jireček 1850*) vyznačena cesta, vybíhající z Prahy kolem Záběhlic, přes Kuří, Mnichovice a Ondřejov a za řekou Sázavou kolem Ostředka mířící do Divišova. Jistou roli v cestování přes řeku Sázavu hrál přívaz pod dnešním Samechovem, který daroval někdy mezi l. 1109–40 ostrovskému klášteru Provota se vsí Choraltice (*CDB II*, n. 359, s. 382₂₇). K přívazu směřovalo z druhé strany několik důležitých komunikací – 1. cesta ze Z od Mnichovic přes osadu Čapík, 2. od S přímá pražská cesta, spojená u Rovné s českobrodskou,

3. cesta od SV z Kouřimi přes Vlkančice a 4. cesta od V přes Krkavčí skály ze Sázavského kláštera (*Bernat – Štědra 2010*, 23). Přechod přes řeku Sázavu byl i v Kácově, kudy probíhá podle mapy „Králowstwí České“ (*Jireček 1850*) cesta z Rašovic u Uhlířských Janovic přes Sudějov a Polipsy a mířící do Vlašimi přes Tehov, zřejmě Kladruby a Pavlovice.

7.7 Tzv. Pražsko-jihlavská stezka a jiná spojení s Moravou

Přes okres vedla tzv. Pražsko-jihlavská stezka, která snad byla jinou či vedlejší stezkou z Prahy na Jihlavu. Její trasa sice není přesně jasná, jisté však je, že musela spojovat Prahu s Želiví. Podle J. Růžičky vedla z Říčan (snad tedy i z Prahy) přes Sázavský klášter do Divišova, kde se měla rozbíhat jednak J podél Blanice, jednak na JV přes Trhový Štěpánov a (Dolní) Kralovice k Želiví a dále k Jihlavě (*Růžička 1933*, 112). Podél Blanice by snad mohla vést přes Libež, která leží na cestě spojující Velký Blaník, Vlašim a Český Šternberk (*1923a*, 136). J. Růžičkou vedená cesta však není nikde zachycena a nejsou o ní zmínky. Navíc odbočka přes Dolní Kralovice k Želiví postrádá smysl. Zato průběh cesty přes Trhový Štěpánov potvrzuje nalezený mincovní depot z 2. poloviny 13. století (*K. 1: 54*). Na mapě Kouřimského kraje (*Berra 1848*) přes Trhový Štěpánov vede cesta od Lipin přes Zruč nad Sázavou a Soutice a za ním se přes Rataje a Zdislavice napojuje na cestu Vlašim – Čechtice. Podle mapy „Králowstwí České“ (*Jireček 1850*) vychází z Lukavce cesta, probíhající kolem Čáslavska, přes Staré a Nové Prácheň, Čechtice, Křivsoudov, Alberovice, Locket, Brzotice a Dolní Kralovice a na druhém břehu řeky Želivky přes Hněvkovice a odtud dále do Ledče nad Sázavou. K Dolním Kralovicím také vedla cesta z Čáslavi kolem Krehle, přes Červené Janovice, Štipoklasy, Zbraslavice a Slavošov. Z Dolních Kralovic pak vycházela z nich cesta, která probíhala kolem Martinic u Dolních Kralovic, přes Snět, Zahrádku, Kaliště, Horní Rápotice a Brunku do Humpolce.

Jakási zemská cesta z Prahy na Moravu měla podle J. Bartáka směřovat přes Ondřejov, Chocerady, (Komorní) Hrádek, „Veselé“, Bělčice, Mžižovice, Čakov, Křešice, Divišov a dále (*Barták 1923*, 148). Tato trasa, prý dříve zvaná Moravskou nebo Starou cestou, je silně vyznačena na II. vojenském mapování z r. 1842. Zřejmě vybíhala od brodu v Choceradech na Komorní Hrádek, pak okolo Vráže, přes Bělčice, Mžižovice, Čakov, Čensko, Šternov, Brtnici, Dolany, Radonice, Zdebuzeves, Veselku u Psářů, Tehov a dále na Brno (*Štědra 2004*, 13). Nevedla tedy přes Divišov. Od Tehova se snad ubírala přes Zdislavice směrem na Čechtice a následně vedla zřejmě přes Jihlavu, Brtnici, Třebíč a Náměšť, kde byla odbočka na

Oslavany, Ivančice, Dolní Kounice a Pohořelice (*Pošvář 1964*, 60). Pozůstatkem této staré zemské stezky mohla být podle M. Štědry od konce 19. století nevyužívaná košařská stezka, která překračovala Sázavu v Choceradech a vedla přes Vestec, Vodslivy, Machotín (kóta 524 m), Starou Hůrku (kóta 458 m) u Třemošnice a Čensko (*Štědra 2004*, 12-13). V. Kadeřábek tuto „košařskou“ pěšinu vedl z Prahy přes Strašnice, Hostivař, Benice, Všestary, Mnichovice, Ondřejov, Chocerady, Vestec, Vodslivy, Třemošnici, Černou stranu, Čensko a Šternov do Kácova, Trhového Štěpánova nebo do Zruče nad Sázavou. Nebyla patrně nijak upravenou cestou a měla zaniknout po dostavbě posázavské dráhy z Čerčan do Kácova v r. 1900 (*Kadeřábek 1932*, 93, 95). Na mapě Kouřimského kraje (*Berra 1848*) je patrná cesta, která vybíhá z Divišova na SV mezi Měchnovem a Šternovem, vede přes Radonice, Zdebuzevy a kolem Licoměska, posléze zatáčí na J k Tehovu, za nímž se rozděluje do 2 směrů – 1. vede na JZ kolem Kladrub a přes Pavlovice do Vlašimi, 2. na J přes Římovice, Bolinku, Vracovice a kolem Částrovic do Načeradce. V Bolinci se přitom mohla napojit na cestu Benešov – Vlašim – Čechtice – Košetice a dále (tzv. Pelhřimovská silnice). Od Divišova vybíhá další cesta na J přes Slověnice a Lipiny u Radošovic do Domašína, kde se taktéž na tuto cestu mohla napojit. V případě, že by cesta měla vést z Prahy na Jihlavu a probíhat Divišovem, byla by pravděpodobnější trasa spíše přes Domašín.

S odlišnou trasou přišel A. Kroutil. Vedl ji z Prahy přes Zbraslav, Poříčí nad Sázavou, Benešov, Milovanice, Vlašim a Louňovice pod Blaníkem, odkud se ohnula k vsi Laby a dále směřovala přes Načeradec a Lukavec k Želivi a Jihlavě (*Kroutil 1926*, 9). Cesta mezi Louňovicemi a Vlašimí a dále směrem na Benešov by však byla spíše zdržující. Trasa cesty od Želivi přes Lukavec a Načeradec k Louňovicím pod Blaníkem by však mohla odpovídat starému spojení mezi oběma premonstrátskými kanoniemi.

Poměrně zajímavá je trasa staré cesty, upravené v 1. polovině 19. století na státní silnici, zvanou Pelhřimovská. Ta odbočovala v Benešově a mířila přes Jemniště, Domašín, Vlašim, Čechtice a Košetice do Pelhřimova a Jihlavy (*Růžička 1940a*, 19). Na mapě „Králowstwí České“ (*Jireček 1850*) tato cesta vede od Benešova k JV kolem Chotýšan, přes Domašín, Vlašim a Čechtice do Košetic, kde se rozděluje do 2 směrů, a to na JZ přes Pacov a Chýnov k Táboru a na JV přes Pelhřimov k Jihlavě či kolem Želivi a přes Humpolec do Havlíčkova Brodu. Tato cesta je vyznačena na jednoduché mapě (*Obr. 8*). Teoreticky by mohla vést k Benešovu i od brodu v Týnci nad Sázavou a na Želiv směřovat z Čechtic přes Košetice, nebo podle J. Svobody (a snad původněji) přes Krčmy a Senožaty. Za Želiví pak pokračovala do Humpolce a Jihlavy (*Svoboda 1998*, 10). Na Pelhřimovskou silnici se měla podle V.

Barchánka napojovat v Domašíně zemská stezka vedoucí z Prahy přes Komorní Hrádek a Divišov (*Barchánek 1930*, 34). Tato spojení je jasně vidět i na mapě „Králowstwí České“ (*Jireček 1850*). P. Choc byl toho názoru, že stezka odbočovala od hlavní komunikace v Benešově a vedla Vlašimí a Trhovým Štěpánovem na Želiv a Jihlavu, nebo mladší odbočkou přes Pelhřimov (*Choc 1965*, 27). Odbočka přes Trhový Štěpánov je však poněkud nelogická.

7.8 Další možné cesty

Na mapě „Partie du Royaume de Boheme“ (*Mortier 1721–78*) jsou zaznamenány důležité a zřejmě v jiných mapách nevyznačené trasy cest. Je zde zakreslena stezka, která odbočovala z cesty z Prahy přes Zbraslav, Mníšek pod Brdy, Dobříš a Orlík podél levého břehu Vltavy k J. Mezi Mníškem a Dobříší překračovala u Štěchovic Vltavu a směřovala snad přes Krňany a Netvořice, přes Tloskov, patrně přes Neveklov, dále přes Konopiště, Benešov, Pecínov a patrně přes Jemniště do Chotýšan, kde se rozdělovala do 2 směrů – 1 mířila na SV přes Divišov, odkud dále směrem k S snad přes Třemošnici a Choratice do města Sázava, kde brodila řeku Sázavu, pokračovala kolem kláštera a dále vedla na V k Uhlířským Janovicím a Červenému Hrádku. Z něho vybíhala na SZ do Kouřimi a na V do Kutné Hory. 2. cesta vedla z Chotýšan na JV k Domašínu, dále na J zřejmě podél řeky Blanice a následně na V snad při úpatí vrchu Velkého Blaníka, který je na mapě zřejmě mylně vyznačen jako Kamberk. Takto by zřejmě vedla od Domašína přes Znosim, Polánku, Hradiště, Veliš, snad Libouň, v Louňovicích pod Blaníkem by překročila řeku Blanici, probíhala mezi Velkým a Malým Blaníkem a dále na JV k Načeradci. Za „Kamberkem“ měla pokračovat k Lukavci a odtud na JV přes Hořepník a Loutkov do Želivi.

8. Sakrální stavby

8.1 Charakteristika

Sakrální stavby jsou v podstatě svatyněmi (lat. *templum*¹¹⁰, odvozené z řec. *temmein* = oddělit či rozdělit) (Slivka 2004, 13). V češtině na rozdíl od jiných evropských jazyků rozlišujeme mezi křesťanským sborem či obcí (církev) a místem či stavbou, kde se koná bohoslužebné shromáždění (kostel). Latinský výraz *ecclesia* totiž vyjadřuje obojí (Pojsl 2012, 10). Staroslovansky se kostel v našem smyslu označoval jako cerekev. Slovo kostel, ve staroslověněštině ve významu věž nebo hrad (původně tedy označení objektu), se snad mohlo prosadit kvůli charakteristické z. věži s pevnostními prvky. Souviselo by tak s latinským slovem *castellum*, které bylo ve středověku jedním z výrazů pro hrad, jehož funkce přebírala nebo napodobovala tato část sakrální stavby (Laval 2013, 77-79, 88, 118).

Kostely jsou složitějšími stavbami s mnoha etapami, jejichž poznáváním současně poznáváme společnost, která v jejich okolí žila (Radová-Štiková 1983b, 26). Projevovalo se na nich také společensko-mocenské postavení církve té doby (Pojsl 2012, 13). Pokud kostel nebyl přestavěn, tak jeho velikost a umělecká hodnota jeho architektonických částí odráží velikost, případně význam sídlišť v době jeho založení (Radová-Štiková 1983b, 26; Radová – Škabrada 1992, 14). Způsoby přestaveb kostelů pak mohou ukazovat na proměny života okolních sídlišť (Radová-Štiková 1983b, 26). V pojednávaném okrese se do dnešní doby zachovalo poměrně mnoho středověkých kostelů. Bylo to zřejmě hlavně díky značně rozdrobené majetkové držbě, jež neumožňovala větší stavební podniky (Kibic – Vaněk 2012, 31).

8.2 Počátky kostelů na venkově

Zatím není upřesněno, kdy začaly naše elity s výstavbou svých „soukromých“ kostelů na venkově. Zřejmě se zpočátku spokojily s dřevěnými kostely, které až po čase nahradily kamennými stavbami (Klápště 2012, 59). Patrně o dřevěné kostely by mohlo jít v případě svěcení mnoha kostelů biskupem Dětmarem a falešným biskupem Rotpertem (Hrdina – Bláhová – Moravová 2011, 59, 140; Kosmas, Lib. I, 46; Kosmas, Lib. II, 158). J. Kuthan se domnívá, že se první objevily ve 2. polovině 11. století a byly zejména stavěny od konce 11.

---

¹¹⁰ Původně označovalo oddělený prostor, určený božstvům a jejich úctě. Křesťanskou svatyní měl být především sám Kristus, „*templum Domini*“ (Slivka 2004, 13).

století (*Kuthan 1976*, 144). Větší výstavbu od konce 11. století předpokládá také M. Radová a J. Škabrada (*Radová – Škabrada 1992*, 7). J. Klápště předpokládá výstavbu venkovských, již stavebně a provozně stabilizovaných sakrálních staveb během 1. poloviny 12. století. Měly pak přibývat až po polovině 12. století s expanzí rané pozemkové šlechty (*Klápště 2010*, 221, 223). Podle F. Laval se kostely ve velmožském prostředí objevily nejpozději ve 12. století, ale nelze vyloučit existenci v předchozím století (*Laval 2013*, 50-51).

Kamenné kostely se tedy skutečně začaly zřejmě více stavět až počínaje 2. čtvrtinou 12. století. Mohla by to naznačovat zmínka milevského opata Jarlocha: „*Podníceni jeho* (tj. knížete Vladislava II.) *příkladem planuli také jiní čeští předáci podobnou horlivostí a sami zakládali velmi důstojné kostely, o nichž pro stručnost pomlčím.*“ (*FRB II*, 467; *Moravová 2013*, 86). Mohutnou výstavbu kostelů potvrzuje také saský kněz Helmold z Bosau ve své kronice z 2. poloviny 12. století výrokem „*Bohemia plena est ecclesiis*“ (*Merhautová – Třeštík 1985*, 10).

8.3 Funkce

Tyto stavby plnily vícero funkcí symbolické i praktické povahy. Symbolické bylo už jejich ohraničení (*Slivka 2004*, 6). Symbolickou informaci mohl nést také samotný stavební typ¹¹¹. V kostelech je vyznačena symbolika cest (*via sacra*), vedoucí od Z v podélné ose kostela, rozděleného do 3 základních částí – (1.) vstupní předsíň, otvírající se do sféry *profanum* nebo okolí mrtvých, a portál, (2.) loď (symbol cesty Vykoupení) a (3.) presbyterium s oltární menzou („znovuzískaný ráj“). Světové strany jsou taktéž spjaty se symbolikou – solárně-teologicky naznačený V je stranou nebe, eschatologický je Z, negativní je S a pozitivní je J. Nejvýznamnějším místem byl samotný vchod, nacházející se obvykle v pozitivnějším J a tvořící hranici mezi *sacrum* a *profanum*. U něj se také ve středověku konaly svatby. Symbolické je taktéž rozlišení pravé a levé strany v kostelní lodi – ženy seděly na pravé (*s.*) a muži na levé (*j.*) straně. Vysvěcený prostor hřbitova musel být ohraničen zdí, plotem nebo křovím aby byl oddělený od profánního světa. Nemohl se na něm pást dobytek, nesměli se na něm pohřbívat nepokřtění dospělí i děti a sebevrazi. Byl největším zdrojem individuální a kolektivní paměti (*Slivka 2004*, 13-14, 16).

---

¹¹¹ Rotunda se většinou pokládá za symbol dvou rozhodujících sil – moc církve a světské vlády. Nejdříve prý měla stát na knížecích hradech a až později na statcích velmožů, kteří prý takto zdůrazňovali narůstání své moci (*Merhautová – Třeštík 1983*, 35-36, 155).

Symbolické bylo také založení křesťanské svatyně, ovlivněné dlouhou předkřesťanskou tradicí, upravenou *interpretatio christiana*. Prvním liturgickým krokem bylo vytyčení a vyhloubení základového výkopu. Následně stavba byla umístěna na pevný podklad symbolizující Krista. V souvislosti s tímto se v 10.–13. století ustálil rituál spojený se zakládacím kamenem (symbol Krista), jenž jako *lapis primarius* nesl celou stavbu církve na svých bedrech. Podle papeže Innocence III. (1198–16) na tomto základě měli spočívat apoštolové a proroci, následně další články církve až laičtí členové církve, symbolizovaní jednotlivými kvádry stavby. Jednalo se v podstatě o uložení ochranné obětiny do základů budovy. V našem prostředí lze *lapis primarius* doložit až ve 13. století. U pravoúhlého půdorysu stavby byla nároží kritickým místem, kde se uplatňoval úhelný kámen (*lapis angularis*), který byl rovněž chápán jako symbol Krista. 4 nároží byla podle číselné mystiky narážkou na 4 evangelisty, kterým se proto stavba svěřovala do ochrany. V 10. století se pod nároží vkládaly ještě mince, později (ještě ve vrcholném středověku) plakety se symboly evangelistů. Plaketky se vkládaly taktéž pod jiné důležité konstrukční prvky (např. pilíře). Rituál kladení základového kamene a kladení základových plaketek se mohl prolínat. Z konce 11. nebo 1. poloviny 12. století může pocházet cínová kulatá plaketka se symbolem sv. Jana Evangelisty, nalezená v Sázavském klášteře v malé opukové schránce, vložené do vyhloubených základů sz. vnějšího nároží románského ambitu (Sommer 1999, 21-23, 25-28).

Dále sakrální stavba mohla všem názorně ukazovat (zvláště pokud krajinně dominovala), kdo tu „vládne“, čím je to zem. I naše světská feudalita totiž řídila podle germánské zásady, že vše, co je nebo bude na pozemku vystavěno, patří majiteli – tedy i církevní stavby, které následně považovali za součást rodového jmění (Žemlička 1997, 90). Výrazná vertikalizace z. věží kostelů pak mohla mít význam jako reprezentant moci – zastupovala blízkost sídla svého vlastníka, případně tvořila jeho součást (Laval 2013, 97). V pozdním středověku byl již kostel důležitým symbolem vesnice (Schreg 2005, 101).

Středověké kostely jsou projevem dobové zbožnosti zakladatelů, snahou přiblížit ostatní k Bohu, důkazem jejich vlastní moci, prestiže a bohatství a prostředkem k uchování tohoto bohatství a prestiže (Kalhous 2013, 183). Jejich duše měla být výstavbou spasena (Boháč 1978, 29). Nad vývojem obročí, což bylo původně jejich jmění, darované kostelu, měli zakladatelé a jejich dědici prostřednictvím tzv. zakladatelských (podle církevního učení později patronátních) práv vliv (Vaněk 2002, 502). Jméno mohlo být také rozšiřováno dalšími dary věřících (Boháč 1978, 29). Dohled zakladatelů a jejich dědiců byl nutný pro trvání fundace a zabezpečení jejího majetku. Později bylo na vůli patronů, zda majetek far

osvobodili udělením imunity (Vaněk 2002, 504-505). Ke kostelům se také vázaly církevní desátky, které byly zřejmě také motivačním faktorem pro budování těchto svatých. Kněží těchto kostelů, dosazovaní zpočátku přímo vlastníky, také uchovávali jejich rodinnou památku prostřednictvím pravidelných mší a modliteb, zapisovali úmrtí členů rodiny zakladatele, jejich příbuzných a přátel. Zakladatelé či vlastníci kostely hmotně zajišťovali zbožnými odkazy půdy a „dušníky“ za spásu duše a vybavovali je liturgickými knihy a jinými nezbytnostmi (Kalhous 2013, 184, 187-188). Zejména nižší šlechta pak prebendou na faře pojišťovala své mladší syny (Petráň 2011, 40; Žemlička 2002, 440).

Uvažuje se o tom, že sakrální stavby na velmožských dvorcích mohly zajišťovat a stabilizovat jejich vratké majetkové poměry (Klápště 2011, 62; Klápště 2012, 50). Dobře známá je historka o kostele kastelána Mstiše v podhradí Bíliny – kníže jeho kostel na dvorci ani majetky se k němu vážící nemohl nijak ohrozit (Hrdina – Bláhová – Moravová 2011, 108-109; Klápště 2011, 62; Kosmas, Lib. II, 111). Nevíme však, z jakých zdrojů Mstišův majetek pocházel (Klápště 2012, 50). Tento způsob se možná spíše týká velmožů, sídlících v bezprostřední blízkosti panovníka.

Výstavba sakrálních staveb, na nichž se kromě nutných odborníků podílel robotou také prostý lid, mohla podporovat vznik pozemkově vrchnostenské autority (Žemlička 1997, 385). Umožňovala také uchování většího vlivu nad poddanými a nad jejich církevními desátky (Kibic – Vaněk 2012, 20). S výstavbou některých kostelů pak bezprostředně souvisí i kolonizace – je velmi pravděpodobné, že se při ní osadníci dostávali už do poddanského stavu. Jejich poměr k pánovi a uvnitř vlastních komunit byl však upraven. Již ve 12. století bylo známo lhotní právo, které poskytovalo kolonistům zpočátku jisté úlevy. Ti pak půdu, kterou užívali, ale nevlastnili. Za odváděné platy a dávky měli nárok své hospodářství doživotně užívat (Žemlička 1997, 281-282). V době vrcholného a pozdního středověku už byla již většina obyvatel poddaných (Kalhous 2013, 144). Podle svého sídliště pak patřili k určité farnosti s kostelem a přilehlým hřbitovem, které představovaly centrum celého života sídliště (kultovní a komunikační) a byly zároveň zdrojem kolektivní paměti celé farní komunity (Schreg 2005, 100; Slivka 2004, 13).

Vznik převážné většiny románských kostelů se pak spojuje s aktivitou rodící se „pozemkové“ šlechty (Kibic – Vaněk 2012, 18). Již v kapitole 6 jsem se zabývala tím, že fundace sakrálních staveb byla součástí kultury tehdejší aristokracie. Dodnes zachované venkovské stavby tohoto stavebního slohu, které se zdají architektonicky a umělecky nejvýznamnější, spíše upozorňují na společenské postavení, majetnost a kulturní přehled

svého tehdejšího zakladatele. Jejich dochování zřejmě podpořilo jednak to, že se často nenacházejí na místech se strategickým významem (*Kibic – Vaněk 2012, 23*), jednak to, že jejich pozdější vlastníci či patroni nebyli již tak významní, takže neměli tolik financí na radikální přestavbu podle módnějšího slohu. Mnohem prostší a tradiční ráz venkovských kostelů, zřizovaných drobnou šlechtou, J. Kuthan vysvětluje jejich zčásti nevelkým obzorem a malými možnostmi, skromnými ambicemi a požadavky na výtvarné provedení staveb. Některé z nich měly být asi stavěny hned v kolonizačním procesu na nově osazovaných územích, takže na jejich zbudování nemělo zbýt mnoho finančních prostředků. Na jejich podobu měl také vliv naprostý nedostatek snadno opracovatelného materiálu (*Kuthan 1976, 139, 141*). U raně gotických kostelů se zase předpokládá, že vznikaly v souvislosti s kolonizací (*Radová – Škabrada 1992, 17*). Jejich podstatně skromnější výraz má pak odrážet změněné společenské podmínky – držba půdy byla relativně jistější, takže svou energii investovali především do stavby vlastních hradů a tvrzí (*Kibic – Vaněk 2012, 6*).

Zřejmě už od počátku se k „vlastnickým“ kostelům také vztahovala farní práva, a to alespoň pro rodinu jejich zakladatele či vlastníka. Stačilo jen, když k nim byl přidělen kněz (*Päffgen 2005, 84*). To, že se k určitému kostelu vztahovala farní práva, můžeme také poznat např. z přítomnosti románské křtitelnice. Většinou se však předpokládá, že často jedinými farními místy v hradském obvodu bývaly kostely na knížecích správních hradech v čele s arciknězem (později arcijáhnem), při němž stálo nemnoho kněží. J. Žemlička se domnívá, že kostely a kaple zřizované velmoži v 11. a 12. století měly farní práva často omezená (*Žemlička 1997, 23-24*). Dle V. Mencla do episkopátu pražského biskupa Daniela I. venkovské kostely ani nevyžadovaly biskupské posvěcení (*Mencl 1965, 30*). O tom však pochybuji, protože to byla z hlediska víry nutnost. Navíc se hromadné vysvěcování kostelů objevuje i v písemných pramenech. Mohlo jít také o příležitostnou záležitost jako r. 1135, kdy pražský biskup Jan (1134–39) posvětil kostel jednoho z předáků při své cestě od císaře do Prahy (*FRB II, 222; Hrdina – Tomek – Bláhová 1974, 59*). Požadavek kardinála Guida při své vizitaci r. 1143 o nutnosti pevněji vymezit farní síť může znamenat, že tato síť byla už dost hustá (*Kalhous 2013, 176*). Na výstavbu farní sítě neměly církevní orgány téměř žádný vliv (*Žemlička 1997, 244*). Zdá se tak, že právě světští feudálové se nejvíce zasloužili svými kostely či kaplemi o zhuštění farní sítě a tím i o hlubší christianizaci venkovského lidu. Ještě na začátku 13. století ale ještě nebyla práva a povinnosti jednotlivých kostelů a jejich vzájemný vztah vyhraněné (*Kalhous 2013, 176*). S omezením dřívějších vlastnických práv ke

kostelům a posílením postavení zemské církve se kolem poloviny 13. století začala u kostelů pravidelně objevovat sakristie (Radová – Škabrada 1992, 9).

Už s prvními svatými mučedníky a později jinými světci, pohřbenými v bazilikách, docházelo ve snaze být jim co nejbližší k pohřbívání na hřbitovech kolem či přímo v bazilikách, nejlépe přímo nad jejich hroby („*ad sanctos*“) (Pojsl 2012, 10; Slivka 2004, 16). Kvůli omezenému prostoru byl pohřeb uvnitř sakrální stavby brzy vyhrazen privilegovaným a majetným vrstvám – významným představitelům církve a důležitým dobrodincům (Kalhous 2013, 125; Pojsl 2012, 10). Tento zvyk se mohl patrně rozšířit teprve na konci 5. století se zánikem Západořímské říše (Pojsl 2012, 10). Elitám jakožto zbožným fundátorům posvěcoval a potvrzoval jejich výjimečné postavení (Kalhous 2013, 125; Kibic – Vaněk 2012, 19). Rodové pohřební místo bylo zároveň základním atributem vztahu rodu k danému prostoru, vyjadřovalo dědičné spojení rodiny s daným místem (Laval 2013, 74, 109). Pohřbívání v kostelech a na ohraničených vysvěcených hřbitovech (latinsky *coemeterion*) kolem nich se také vnímalo jako jednota živých s mrtvými (Pojsl 2012, 10; Slivka 2004, 16). Kajícíci, kteří chtěli být pohřbeni skromně, pak mohli spočinout pod prahem kostela nebo pod jeho okapem (Sommer 1999, 22).

Postavení zakladatelů sakrálních staveb odráží také jejich dispoziční uspořádání. Na vlastnická práva zřejmě upomíná existence empor či tribun, které byly původně přístupny samostatným vchodem ve výši patra (Radová – Škabrada 1992, 9). První jistá empora se vyskytuje na rotundě sv. Jiří na Řípu z r. 1126 (Merhautová – Třeštík 1983, 90). Podle V. Birnbauma byly empory čestným místem pro šlechtice a jeho rodinu. Bližším rozbořem u některých kostelů zjistil, že všechny mají na emporu vstup dveřmi přímo zvenčí, některé navíc schodištěm v síle zdiva. Jelikož podle něj byly „emporové“ kostely příbuzné s dvoupatrovými hradními kaplemi, kde mělo být vrchní patro určeno pro panstvo a spodní pro obecný lid, soudil, že tyto kostely byly rovněž spojeny se sousedním šlechtickým sídlem nějakým přechodem, můstkem nebo pavlačí ve stejné rovině (Birnbaum 1929, 51-55). Na empoře byl podle V. Mencla oltářík sloužící vlastníku kostela, který také odtud mohl sestoupit do apsidy k oltáři, a to prostřednictvím schodiště v prostoru lodi nebo v tloušťce některé z podélných zdí. Domníval se také, že „emporové“ kostely byly budovány jen tam, kde vlastník sídlil přímo ve vesnici, a to až v době před a kolem r. 1100, přičemž nejstarší z nich měly vzniknout při vesnických dvorcích na dolní Sázavě a jejich přítocích (Mencl 1965, 29-30, 32, 55). „Emporové“ kostely však budovaly také církevní instituce na svých statcích (Kuthan 1976, 139). To tedy vylučuje nutnost sídlení vlastníka přímo na místě. Ve

vrcholném středověku snad kostel zčásti plnil funkci hradní kaple po vzoru velkých šlechtických hradů (Laval 2013, 117).

Kostely či kaple sloužily také jako útočiště, a to v kamenné i dřevěné podobě (Boháč 1978, 30; Kalhous 2013, 34; Klápště 2012, 94). Hřbitov s kostelem byly veřejným (přijímacím) místem s azylovým právem (Slivka 2004, 14, 16). Obranné možnosti byly posíleny komunikační nepropojeností dvou částí budov (Klápště 1994a, 145). Empory v nich pak mohly sloužit jako místo odporu – podle D. Líbala bývaly proto klenuty (Líbal 1949, 66). Největší bezpečí ale poskytovala zděná kostelní věž (Klápště 2012, 95). Samy kostely mohly být také v případě nebezpečí opevňovány náspy, zdmi a baštami, jak je např. doloženo k r. 1253 v Letopisech českých (FRB II, 291) nebo v 80. letech 13. století (MHB III, 38). V nich pak mohly být uchovávány cennosti a potraviny.

8.4 *Patrocinia čili zasvěcení*

Podle J. Boháče byla ve středověku nejoblíbenějším a nejrozšířenějším patrocinie Panna Marie, zejména v době rytířské kultury. Předkolonizačnímu období měla patřit apoštolská patrocinia, z nichž přední místo zaujímal sv. Petr, který byl na přelomu 12. a 13. století rozšířen o sv. Pavla. V rané kolonizaci měly být kostely zasvěceny sv. Klimentovi, Petrovi, Janu Křtiteli, Václavovi, Vavřinci, Jiřímu, Archandělu Michalovi, Gothardu a Havlovi. Na pomezí rané a vrcholné kolonizace se mají nacházet zasvěcení sv. Martinovi, Kříži, Linhartu, Jiljímu, Jakubovi, Bartoloměji a Mikulášovi a ve vrcholné a pozdní kolonizaci se prý vyskytují především zemská patrocinia jako sv. Kateřina, Markéta, Máří Magdaléna a dále Barbora, Všech svatých a sv. Duch (Boháč 1978, 40-41). Výpověď patrocinii pro stáří kostelů by se však neměla přeceňovat. Některá byla v raném středověku běžná. Např. u kostelů v Porýní často patrocinia přísluší teprve 13. či 14. století a navíc asi u 10 % kostelů je prokazatelná jejich změna (Päffgen 2005, 69).

8.5 *Papežské desátky*

Výše papežského desátku v sobě odráží jen hodnotu příslušného církevního benefícia, jak ji zřejmě přímo při výběru odhadl pověřený papežský kolektor. Církevní beneficium bylo institucí středověkého církevního práva a znamenalo souhrn majetku, jímž disponoval duchovní správce příslušné fundace. Tento majetek byl darován vlastníkem kostela – jednalo

se o kostelní věno (*dos ecclesiae*). V řadě případů ještě ve 14. století bylo vzhledem k rozsáhlým patronátním právům nad správou obročí spíše součástí pozemkové držby svého patrona. Jeho struktura se měnila vždy s úpravami hranic farností. Naprostá většina beneficií odváděla částky, které byly přesnými desetinami hodnot v celých kopách grošů – jednalo se zřejmě skutečně o desetinu příjmů. Jelikož byla církevní benefícia zběžně odhadována, mohl občasně papežský desátek u téhož benefícia kolísat v jednotlivých letech. Ke stabilitě desátkové částky pak mohlo vést využívání starších rejstříků kolektory. Rejstřík papežských desátků je tedy spíše pramenem k poznání stavu jednotlivých beneficií, které měly velmi individuální vývoj, a zprostředkovaně zakladatelských aktivit jednotlivých subjektů (Vaněk 2002, 499-503, 505-506, 515).

8.6 Poloha sakrálních staveb

8.6.1 Poloha v rámci krajiny

V době, kdy měli fundátoři sakrálních staveb ještě tzv. zakladatelská práva, stojí tyto stavby většinou na vyvýšeném místě, které poskytovalo také ochranu (Kuthan 1976, 140; Radová – Škabrada 1992, 9). Vyčnívající kopce nesly také symbolický význam a prezentaci – podle křesťanského pojetí vrch sousedí s nebem, které symbolizuje trůn Boha. Vrch je tak sakrálním místem, předobrazem nebe (Slivka 2004, 13). Také pozdější kostely, zakládané již jako farní, však často stojí na vyvýšeném místě uprostřed ohrazených hřbitovů (Radová-Štiková 1983b, 19). J. Kuthan si povšiml, že románské kostely stojí především podél řek (Kuthan 1976, 11). To jistě ale souvisí s tím, že v jejich blízkosti lze očekávat sídlo, pro které byl nutný zdroj pitné vody.

8.6.2 Poloha vzhledem k sídlišti

Středověká sídliště (či osady) se vázala na příhodný vodní zdroj a zároveň k terénní poloze, která je chránila před povodněmi (Klápště 2012, 181). Nacházela se většinou na břehových terasách, někdy na ostrohu při soutoku dvou vodotečí, výjimečně na starém potočném náplavním kuželu či na segmentu terasy v úzkém hrdle meandru velké řeky. Těžila ze zásahu různých mikroprostředí (Radová – Škabrada 1992, 12). Pro výstavbu usedlostí byla třeba vhodná plocha, zároveň byl výhodný kontakt se zemědělsky využitelnými plochami (Klápště 1994a, 114). Na terasách se obvykle nacházela pole, v nivách bylo možno získat

krmivo pro dobytek (*Klápště 2012*, 182). Nároky jednotlivých komunit však mohly být různé. Omezená nabídka lokálních předpokladů posilovala tendence k místní kontinuitě – někde podstatnější prostorový posun vzhledem terénní situaci ani nebyl možný. Místní kontinuitu jistě podporovalo vyhraňování pevnějších obrysů sítě osídlení, růst sídelní hustoty a vznik pevnějšího majetkového uspořádání (*Klápště 1994a*, 114, 119). Vesnické usedlosti byly dlouho budovány ze dřeva a hlíny, a to zprvu hlavně v částečně zahloubené podobě, později čím dál častěji na povrchu. Částečně zahloubené stavby se však vyskytovaly ještě v 11. a 12. století (*Klápště 2012*, 178). Nezmysly ani ve vrcholném středověku – např. Laby (*K. 1*: 26). Sídliště byla proměnlivá, ale zároveň dlouhodobá (*Klápště 2012*, 181). V sídelní koncentraci či v disperzi se projevovaly regionální rozdíly (*Klápště 1994b*, 46). Sídliště mohla mít podobu několika usedlostí vzdálených od sebe i několik desítek metrů, přičemž se pole a pastviny rozkládaly vně tohoto sídelního areálu. Jiná sídliště mohla být podstatně rozvolněnější a skládat se ze dvou či více oddělených částí, které však dohromady mohly nést jediné místní jméno. Další možností byla sídliště rozdělená do většího počtu malých částí, oddělených vzdálenosti třeba v rozsahu 100 m. U nich se předpokládá, že jednotlivé části by mohly víceméně představovat jednotlivé usedlosti, mezi nimiž byly opět pole a pastviny (*Klápště 2012*, 179-180). Krátkodobá existence některých lokalit může odrážet rozvoj sídelní sítě, její postupné zahušťování, nebo pouhé přesuny některých sídelních komunit (*Klápště 1994a*, 116).

Kolem poloviny 13. století začalo docházet ke strukturální změně vesnického osídlení, a to jak sítě osídlení, tak vnitřního charakteru sídelních jednotek. Došlo k vytyčení návesního půdorysu (*Klápště 1994a*, 114-115, 131, 133). Hlavně ve 2. polovině 13. století probíhala stabilizace sídelní sítě, což si někdy vyžádalo přesun sídliště na nové místo. Často také koncentrací vznikaly větší vesnice (*Klápště 2012*, 210). Také vsi nepravidelné dispozice jsou dílem vrcholně středověké proměny a následného vývoje. Nová podoba vesnických jader a jejich plužin záležela na řadě faktorů, mj. také na možnosti a zájmu dané vrchnosti. K přiblížení podoby zázemí vrcholně středověkých vsí nám může napomoci rozbor novodobých map katastrálních území, jejichž obvody byly vytyčovány v 18. a 19. století. Průběh katastrální hranice zároveň někdy ukazuje nevyrovnaný vztah mezi postupně vytvářenými vesnickými obvody a závěrečnou raně středověkou situací. Některá nová sídliště mohla přijmout jména starého typu, některá starší sídliště mohly pojmenovávat nové typy jmen (*Klápště 1994a*, 119-121, 133-134). Kolonizační vesnice začínaly provizorii, která mohla zpočátku tvořit volný shluk, nebo již od počátku nějaké půdorysné schéma. Jejich

výchozí osou byl zpravidla potok, od něhož byly vytyčovány jednotlivé parcely. Pravidelně rozložená vesnická jádra a jejich zázemí se vyskytují většinou na územích s poměrně pozdní vrcholně středověkou proměnou. Podoba usedlostí, šířka parcel a rozsah zástavby pak alespoň zčásti svědčí o někdejší sociální struktuře těchto vesnic. Podoba závisela na tradici, na míře a způsobu adaptace nových jevů, na konkrétních možnostech jednotlivých stavebníků a také na zájmech vrchnosti (*Klápště 2012*, 212-213, 223, 266). Změnila se kvalita usedlostí – byly určeny pro delší dobu trvání. Jejich majitelé se stali individuálními držiteli určitého dílu půdy, za což museli odvádět konkrétní rentu (*Klápště 1994b*, 47).

Raně středověké sídliště bychom teoreticky mohli hledat tam, kam směřuje u „vlastnických“ kostelů portál vedoucí do lodi (*Radová – Škabrada 1992*, 14). To však neplatí vždy. Z. Smetánkou a J. Škabradou (*Smetánka – Škabrada 1975*) provedený podrobný průzkum katastru Třebonína se stojícím románským kostelem, který byl původně zasvěcen sv. Kříži a vystavěn snad koncem 12. století, zjistil řadu nepravidelně rozmístěných shluků¹¹² keramických zlomků z konce mladší doby hradištní a z pozdní doby hradištní až na mírném svahu a rovině méně než 500 m (ve třech případech v nepatrně větší vzdálenosti) v. od kostela, kterou protéká od J k S tzv. Třebonínský potok, k němuž se přimykala značná část shluků na nízkých terasách, přičemž převážná většina z nich byla rozložena na kostelu bližším břehu. Žádné doklady osídlení nebyly zachyceny s. od kostela, kde by se dalo čekat.

8.7 Vztah „kostelních“ a „nekostelních“ pohřebišť

Od 10. století se důležitou součástí venkova stala tzv. řadová (či nekostelní) pohřebiště, která ležela opodál osad – na okraji zemědělských ploch a zároveň na hranici lesa¹¹³, obvykle mezi 300–500 m (*Klápště 2012*, 182-183). K pohřbívání byla vybírána obvykle vyvýšená místa (*Klápště 1994a*, 162). Tato pohřebiště se na venkově udržela poměrně dlouho. Nekostelní pohřebiště, ale s vysvěcenou půdou, nechyběla ani v mladším středověku (*Klápště 1994a*, 162, 174). Hnězdenská dekreta prý sice zakazovala pohřby na polích a v lesích, ale to se nesetkalo s úspěchem – možná šlo tedy spíše o snahu zamezit pohřbům v neposvěcené půdě (*Klápště 2010*, 218). Podle sledování ukládání jednotlivých mincí na těchto pohřebištích (ty jsou však poměrně vzácné) a na kostelních hřbitovech to vypadá, že až kolem r. 1100

---

¹¹² Celkem 10 bezpečných shluků keramiky a 2 méně průkazné shluky. Představují snad pozůstatky usedlostí (*Smetánka – Škabrada 1975*, 80, 82).

¹¹³ Zemědělská krajina do lesa plynule přecházela (*Klápště 1994a*, 162).

přestala sloužit a jejich podstatná část tak zanikla (*Klápště 2010*, 218; *Klápště 2012*, 183). Tato radikální změna se někdy spojuje s Břetislavem II., který vládl právě v této době a měl zakázat pohřby na polích a v lesích. Uvažuje se, že v době kolem r. 1100 některá pohřebiště v intravilánech, sloužící širokému okruhu vesničanů, ještě nemusela být vybavena stabilní sakrální stavbou, která přibyla až dodatečně. Až po určité době provozu byla tato pohřebiště také vymezena co do plochy. Nálezy velkých esovitých záušnic z intravilánů mají přibližovat prvotní rozsah daných areálů (*Klápště 2010*, 218, 220-221, 223). Obyvatelé venkovského sídliště poté své nebožtíky začali pohřbívat na hřbitovech kolem kostelů přímo v rámci sídelních areálů.

Konec „nekostelních“ pohřebišť může patrně souviset postupnou s výstavbou farní organizace, k čemuž máme analogie např. v Německu. Tam ve 2. polovině 7. a raném 8. století docházelo k ústupu franckých řadových pohřebišť (*Päffgen 2005*, 77). Z velkých pohřebišť se vyčleňovaly elitní skupinky, které pohřbívaly na okrajích pohřebišť nebo na nových (vydělených) místech, často spojených se sakrální stavbou, občas se sídelním areálem (usedlostí či dvorcem). Až poté došlo k opuštění velkých řadových pohřebišť a přesunu ke kostelním hřbitovům (*Laval 2013*, 67-68). Struktura a vznik raně středověkých kostelních hřbitovů však není dosud dostatečně zpracována (*Schreg 2005*, 101).

8.8 Vztah k feudálním sídlům

Raně středověké kostely měly být zakládány v přímé vazbě na sídla rané šlechty (*Klápště 1994a*, 152). Často se tedy soudí, že se nacházely v sousedství či přímo na dvoru či dvorci¹¹⁴. Takovéto dvorce bývaly jednoduše ohrazeny¹¹⁵ palisádou či ploty většinou do tvaru čtyřúhelníku, zahrnovaly obytné¹¹⁶ a hospodářské budovy a také poměrně rozlehlé volné prostranství, sloužící zřejmě jako shromaždiště. U nás v okolí „emporových“ kostelů nejsou patrné žádné reliktů staveb ze 12. – počátku 13. století, ani stopy zaniklého opevnění. Zřejmě tedy zanikly beze stopy (*Klápště 2012*, 41-43, 91, 95-96, 115). Archeologické výzkumy z jz.

¹¹⁴ Historicko-sémantická analýza dává přednost slova dvůr, doloženého od 13. století, odborná literatura se přiklání ke zdrobnělému tvaru dvorec, který působí výlučněji a odděluje nás od spojitosti s novodobými vrchnostenskými dvory (*Klápště 1994a*, 141).

¹¹⁵ Ohrazení bylo spíše symbolické, statutární či hospodářsko-praktické (*Laval 2013*, 29). Jeho obranný efekt však nelze podceňovat (*Klápště 1994b*, 44).

¹¹⁶ Předpokládají se vícepodlažní, částečně zahloubené objekty, vyrůstající na kamenné plentě nebo dřevohlinité substrukci (*Klápště 1994b*, 44).

Německa, většinou v podobě nevelkých odkryvů v interiéru kostelů, tuto hypotézu taktéž neověřily, ani nepotvrdily. O existenci dvorců dovolují uvažovat pouze archeologické nálezy – např. bohatá hrobová výbava z okolí či interiéru kostelů. Přítomnost „panského“ dvorce a zcela volné zacházení s „vlastnickým“ kostelem potvrzují výsledky archeologického výzkumu kostela sv. Petra a Pavla ve Wachendorfu. Tam nejdříve vznikl kostel na místě sídliště z doby merovejské, poté tu byla vystavěna dřevěná zástavba a následně obranná věž, na jejímž místě byl opět ve 12. století zřízen kostel. Ten zřejmě již nebyl „vlastnický“ – v době výstavby věže vznikl jiný kostel v rámci „panského“ dvorce (Schreg 2005, 95-97).

I kdybychom poblíž raně středověkého venkovského kostela neodkryli žádné sídlo jeho zakladatele či vlastníka, můžeme si být víceméně jisti (zvláště pokud se k lokalitě vztahuje predikát), že tato stavba upozorňuje na existenci dřívějšího sídla, ať už mělo jakoukoliv podobu a leželo ve větší či menší vzdálenosti od kostela. Orientace exteriérových vstupů na emporu by mohla ukazovat na místo, kde bychom toto sídlo mohli hledat (Radová – Škabrada 1992, 14).

Naopak vztahy důkladněji opevněných tvrzí s patronátními kostely měly být od počátku utvářeny mnohem volněji (Klápště 1994a, 152). Tyto kostely byly už raně gotické (Radová – Škabrada 1992, 17). Totéž se zřejmě týká poplužních či rezidenčních dvorů, které často obsahovaly např. věžovité stavby (Laval 2013, 19).

8.9 Architektura, výstavba a datace kostelů

8.9.1 Stavby a stavební sloh

Stavby v sobě spojují několik vzájemně se podněcujících funkcí – praktičnost, technickou funkci a výtvarnou funkci, přičemž tato poslední je u architektury nejdůležitější a ovlivňuje ji vztah mezi člověkem a světem. Sloh je způsobem, zákonem a řádem, kterým se hmotné (plastické) a prostorové architektonické tvary vzájemně mezi sebou váží. Mění se průběhem času. Samotný sloh je tvořen typickým tvaroslovím a skladebnými zákony. U společností se stejnou psychickou strukturou a stejným uchopením vnějšího světa bývá výtvarný sloh stejný (Mencl 1948, 16-18).

Člověk se časem dopracoval od blokové stavby až k tektonické architektuře, kde došlo k rozpadnutí bloku na množství konstruktivních, vzájemně na sobě funkčně vázaných článků a jim odpovídajících, navzájem logicky spojených výtvarných forem. Každý článek a tvar měl

určitou úlohu a funkci v rámci celku. Prostor zůstal v zajetí své hmotné obálky, jejíž promodelování se stalo hlavním zájmem. Po určité době tektonický sloh dosáhl svých mezí – dostal se do klasické polohy, v níž je slohová soustava nejčlenitější a tvarově nejvyzrálejší. Potom následoval expresionismus, plně sloužící duchovním potřebám. Klasické tvary se přeháněly, hmotně redukovaly či násobily a tvarově deformovaly a přidávaly se k nim tvary volně plastické. Posléze došlo k úplnému přehodnocení slohových prvků a skladebných zákonů a sloh se stal senzualistickým, u něhož rozhodovala vizuální stránka, potlačovala se tektonická podstata slohových forem a cílem tvorby se stal prostor. Konec představuje období iluzionismu, v kterém vznikaly tvary, vydávající se svou optickou podobou za něco jiného. Sloh lze tedy rozdělit na racionalistickou a senzualistickou větev, jež jsou v cyklickém pohybu (*Mencl 1948, 19-22*).

Románský a gotický sloh tudíž nejsou samostatnými slohovými směry (*Mencl 1948, 23*). Zájemem románského slohu byla hlavně prostorová obálka – hmota byla rytmicky seskupena a pročleněna. Gotická architektura byla zase nejlepším prostředkem k vyjádření transcendentálních tendencí tehdejšího myšlení, přičemž se snažila se o vnitřní sepětí a současně o spojení s vnějším prostorem. Hmota obálky se postupně tříštila a výhradním zájmem se stal prostor (*Líbal 1948, 10*).

Na příslušnost stavby k uměleckému slohu a na dobu jejího vzniku můžeme usuzovat z citlivých článků, jež jsou na ní aplikovány v důsledku historického vývoje (*Kuthan 1976, 137; Radová – Škabrada 1992, 64*). Samotný způsob zdění totiž nemůže být sám o sobě spolehlivou datační oporou (*Kuthan 1976, 141*). U románských staveb se jedná zejména o architektonickou plastiku, reliéfy na tympanonech, archivoly a ostění portálů, profilace a tvary okenních ostění, hlavice a patky sloupů, konzoly a římsy (*Radová – Škabrada 1992, 64*). Prostory stavby nemusejí být jednoho stylového rázu a stejných architektonických forem – odlišnost byla také prostředkem vyjádření významového a funkčního odlišení (*Kuthan 1993, 169*).

8.9.2 Předrománský sloh v Čechách

Rozsah u nás poměrně málo zachovaných sakrálních staveb tohoto slohu je většinou dán pohřebištěm či existencí podlah, což však stěží stačí ke zjištění stavebního typu. To je důležité, jelikož bývá jediným kritériem pro zařazení určité stavby do kontextu evropské architektury. Kvůli stavu dochování staveb, možnosti většinou pouze schematických

a nepřesných půdorysů a naprosté absenci architektonických článků je těžké přesnější zařazení naší raně středověké architektury do okruhů architektury v Evropě. Pro každý stavební typ či stavbu se proto hledá konkrétní geografický zdroj. Naději zřejmě skýtá detailní výzkum stavebních technologií. Další důležité informace by mohlo přinést studium úprav a dekorace interiérových stěn, nástěnné malby a štuků (*Maříková-Kubková 2011*, 88-90, 92).

Do architektonického vývoje zasahovaly různé evropské oblasti. Tzv. předrománská architektura v podstatě navazovala na jednoduché pozdně římské stavební způsoby, využívající zděné základy, jednoduché klenební konstrukce a vápennou maltou pojené kamenné zdivo. Takové nejstarší zděné stavby se k nám dostaly patrně koncem 9. století prostřednictvím Velké Moravy, kde se vyskytovaly v podélném i centrálním půdorysu. Podélné stavby se otevíraly z v. strany do menší a nižší oltářní části, jež byla nejčastěji oblého půdorysu (apsida) (*Radová-Štiková 1983b*, 3). Centrální stavby zastupovala již v pozdní antice známá rotunda o válcovém půdorysu (*Radová-Štiková 1983b*, 3; *Mencl 1948*, 43). Loď od kněžiště odděloval tzv. vítězný (triumfální) oblouk, vyjadřující triumf Krista – Pantokratora (Vševládce). Oltář byl pevný, spojený se zemí (*Pojsl 2012*, 12). Podle zachovaných analogií se zdilo se z drobných lámaných a málo opracovaných kamenů. Do zdiva (snad zvenku neomítaného) byly vykrojeny jednoduché okenní (se špaletami většinou ven) a portálové otvory, opatřené klenutými záklenky (*Pojsl 2012*, 12; *Radová-Štiková 1983b*, 8). Tesaného kamene bylo užito pouze vzácně (např. u některých ostění a sloupků). Klenby se předpokládají jen u válcových apsid a u nejstarších krypt. Lodě měly plochý trámový strop, nebo byly otevřeny do krovu (*Radová-Štiková 1983b*, 8). U nejstarších rotund není kupole spolehlivě doložená (*Mencl 1974*, 11). Pro raně středověké sakrální stavby jsou typické lité maltové podlahy, výjimečně barvené nebo opatřené mozaikovou výzdobou. Takovéto podlahy jsou doloženy na Moravě (např. v Mikulčicích), v Čechách (např. v Praze) jsou již jen odrazem dávné tradice (*Maříková-Kubková 2011*, 90).

Podélné jednolodní kostely jsou rozšířeny po celé Evropě (*Merhautová – Třeštík 1983*, 41). Jsou v podstatě rozměrově menšími deriváty bazilik (*Pojsl 2012*, 11). Kostely s pravouhlým, liturgicky výhodnějším chórem vycházejí zřejmě z tradice dřevěných staveb. Vyskytují se především v zemích s nikterak silnou tradicí římských kamenných staveb ponejvíce v 10.–11. století, a to v kamenném i dřevěném provedení, které bylo zvláště vhodné a oblíbené tam, kde se křesťanství začalo šířit. Podélná stavba s apsidálním zakončením zřejmě vycházela ze Sředomoří. Nejstarší objevené sakrální stavby v Německu byly většinou jednolodní a lišily se jen uspořádáním oltářního prostoru. Ten byl nebo nebyl ohraničen, měl

podobu odděleného apsidálního nebo pravoúhlého závěru či pravoúhlého odděleného chóru. V prostoru s. od Alp se již v pozdně antickém křesťanství vyskytovaly 3 hlavní typy menších kamenných kostelů: (1.) s nečleněným oltářním prostorem, (2.) s jednoduchým obdélným prostorem, s odděleným oltářním prostorem, a (3.) jednolodí s apsidou (*Hejna – Benešová – Plátková 1981*, 407-409). V Dalmácii se stavěly podélné a centrální stavby, zaklenuté nad střední částí kopulí, nebo obměňující dispozice řeckého kříže s kopulí nad křížením. Byly zděny z drobnějších nepravidelných lomových kamenů, spojovaných větší dávkou malty. Všechny dochované předrománské stavby byly zaklenuty (*Reichertová 1978*, 148). Rotundy se vyskytují také v karolinské a otonské architektuře (*Maříková-Kubková 2011*, 93). Na Moravě nad nimi převažují podélné jednolodní kostely, které mají častěji v. apsidu, ale bývá se u nich také pravoúhlý závěr (*Líbal 1974*, 165; *Maříková-Kubková 2011*, 93). Umístění rotund na Moravě v rámci lokality bylo vždy specifické (*Maříková-Kubková 2011*, 93).

Velkomoravská tradice u nás měla prý převládat až do založení pražského biskupství v r. 973, kdy jsme měli díky postupně vznikajícím církevním řádovým institucím získat spojení s ostatními evropskými kulturními a uměleckými středisky (*Merhautová – Třeštík 1983*, 41, 45). Umělecky jsme se pak orientovali na Západ – hlavně asi na Sasko (*Merhautová – Třeštík 1985*, 30). Podle D. Líbala však měla naše architektura sklonku 9. a počátku 10. století blíže spíše k oblasti Jaderského moře, než k Velké Moravě, na což usuzoval z obložení stěn tesanými otloukanými kvádříky (*Líbal 1974*, 161).

8.9.3 Vznik a vývoj románského slohu a jejich výskyt v Čechách

Románská architektura se vyvíjela v z. a j. Evropě z umění karolinského a byzantského. Prostřednictvím zakládaných velkých klášterních staveb se šířila znalost pozdně římské stavební organizace a techniky (*Radová – Škabrada 1992*, 36, 66, 72). Cílem vlastního slohu bylo scelení celé stavby, prozatím s dřevěným stropem. K tomu byla užívána nejdříve valená, později křížová klenba (*Mencl 1948*, 23-24). Vývoj klenby byl dlouhotrvajícím procesem (11. – 1. polovina 12. století) v normansko-francouzské a burgundské oblasti, jež sice na sebe byly vázané, ale zároveň slohově si cizí. U prosté křížové klenby hrozilo, že se její vrcholová část prolomí i svou vlastní vahou, takže šlo o to odstranit plochost eliptického diagonálního oblouku jeho zestrmením ve vrcholové části, nebo zvýšením na plný půlkruh (*Mencl 1974*, 16, 18-19). V Normandii se od poloviny 11. století u staveb aplikovalo tzv. vázané travé¹¹⁷.

¹¹⁷ Čtverci střední lodi odpovídají dva menší čtverce vedlejších lodí.

Tento nový sloh s oboustranně sevřenými zdmi robustně členěnými svazky štenýřových přípor zasáhl po r. 1100 také architekturu s. Itálie. Již v 1. polovině 12. století bylo v Normandii hmotné jádro zdi z obou stran obklopeno jednotlivými, výtvarně osamostatněnými články (*Mencl 1948*, 25-26). Nejstarší žebrové klenby mohly vzniknout na J Francie nebo v Lombardii, odkud nejspíše žebro uchytilo v hornorýnském Švábsku a zejména v klášteře v Maulbronnu, jehož sloh přejala snad všechny cisterciácké kláštery a jiné kostely v Podunají v 70. letech 12. století. Tato žebra byla však hranolová a stýkala se ve vrcholu bez svorníku (*Mencl 1974*, 16). V Burgundsku bylo o něco později než v Normandii použito tzv. průběžné travé¹¹⁸. Valená klenba s členícími pásy a již s lomeným obloukem byla v j. Burgundsku zaměněna za antickou křížovou klenbu, zprostředkovanou Lombardií (*Mencl 1948*, 25). Aplikace lomeného tvaru čelního, případně diagonálního oblouku křížové klenby umožnila, že ji bylo možné užívat nad nejrůznějšími půdorysy. Tento klenební systém posléze převzali cisterciáci, kteří jej šířili dále svými kláštery (*Mencl 1974*, 17).

K nám se podněty románské architektury dostávaly buď z Burgundska, z povodí Mosely, Dolního Porýní, Poitou a Lombardska, nebo prostřednictvím sousedních oblastí Rakouska, Bavor, Frank a Saska (*Radová – Škabrada 1992*, 37). Výhradním nositelem nových stavebních způsobů a uměleckých podnětů byl u nás v 11. a ještě v 1. polovině 12. století benediktinský řád (založen dle tradice v r. 529 Benediktem z Nursie), který nám zprostředkoval také figurální plastiku (*Radová – Škabrada 1992*, 37, 64; *Sommer 1993*, 39). K zesílení kulturních styků došlo před polovinou 12. století, kdy se ujal vlády kníže Vladislav II. Za jeho vlády nastal velký rozmach církevních i světských staveb téměř po celé zemi, architektura byla mimořádně kvalitní a rozmanitá a jako zakladatelé a objednavatelé nyní nemálo vystupovali velmožové (*Kuthan 1976*, 144; *Merhautová 1984*, 52; *Merhautová – Třeštík 1983*, 163). Na radu obou svých biskupů povolal na počátku 40. let 12. století do země nové církevní řády – premonstráty¹¹⁹, cisterciáky¹²⁰ a později také johanity. Premonstráti a cisterciáci orientovali Čechy více na západoevropská centra i po umělecké stránce (*Merhautová – Třeštík 1983*, 163).

---

¹¹⁸ Obdélný úsek střední lodi s prostou valenou klenbou připadal na jeden čtverec boční lodi.

¹¹⁹ Řeholní řád premonstrátů, založený v r. 1120 sv. Norbertem (1082–34) v Prémontré ve Francii, kde také zasedala generální kapitula, u nás prosazoval jej u nás zejména olomoucký biskup Jindřich Zdík (1126–50) a pražský biskup Daniel I. (*Kuthan 1976*, 32).

¹²⁰ Cisterciácký řád, vyvinutý na přelomu 11. a 12. století v Burgundsku, zase usiloval o obrodu klášterního života a návrat k původním mnišským ideálům (*Charvátová 1994*, 8; *Líbal 1948*, 9).

Přibližně od poloviny 12. století tedy u nás našla ohlas *j.* orientovaná architektura ze *s.* Itálie a z *j.* Francie. Charakteristické pro ni jsou: kamenná krytina, kladená na vyrovnaný rub kleneb apsid a lodí rotund, věže se sdruženými okny, lucernovité zvoničky vrcholu rotund, jakési protažené zvonice nad střechou lodi, přítomnost otvorů ve štítové zdi, členění stěn zvnějšku a architektonická plastika (*Radová-Štiková 1983b*, 10; *Radová – Škabrada 1992*, 37). Slepé arkády se k nám rozšířily k r. 1165 (kostel sv. Jakuba u Kutné Hory) z Itálie přes Rakousko a Bavorsko, nebo nepřímou cestou z Porýní přes Sasko (*Mencl 1948*, 24; *Radová – Škabrada 1992*, 46). Polygonální osmiboké sloupky se tu měly objevit už před polovinou 12. století (*Kuthan 1976*, 53). Na hlavicích se vyskytující pletencový motiv se z Itálie rozšířil po celé střední Evropě (*Líbal 1949*, 64).

Za vlády Břetislava II. již nebyla umělecká tvorba tolik intenzivní (*Merhautová – Třeštík 1983*, 91). Tehdy se také česká politika stáhla do lokálních měřítek a došlo k ztlumení kontaktů pražského dvora se zahraničím (*Žemlička 1997*, 121-122). Podle D. Líbala v 1. polovině 12. století nevzniklo kvůli domácím válkám příliš významnějších staveb (*Líbal 1974*, 163). Ještě za Přemysla Otakara I. zůstal životní styl, myšlení a náboženské cítění v zajetí tradice (*Merhautová – Třeštík 1983*, 229). Jako stavebník a objednavatel uměleckých děl se tento panovník neprojevil tak výrazně. Náročnější stavby vznikaly na půdě významnějších klášterů (*Kuthan 1982*, 181-182). Za jeho vlády se však vytvářelo dvorské umění (*Kuthan 1993*, 44). V této době se u nás projevovala pozdní doba románská. Došlo ke slohovému přezrání – vyskytují se dekorace geometrickými a abstraktními motivy a tvary popírající původní smysl tektonických románských článků, prvky jsou vláčné a měkké, stavby jsou čím dál tektoničtějšími a užitím plastické dekorace dosahují optického účinku (*Radová – Škabrada 1992*, 37). Jednotlivé prvky pozdně románského slohu se k nám šířily přes *jz.* Německo a Bavorsko z krajín z. od Rýna (*Líbal 1949*, 65). Kdysi poměrně jednotná česká románská architektura se rozložila na několik různorodých skupin, které doplňovaly jednotlivé individuální projevy (*Líbal 1974*, 165, 167). V jednotlivých krajích se začala projevovat větší regionální specifičnost (*Kuthan 1976*, 103). Podle J. Kuthana se už v době kolem r. 1220 začaly objevovat jednotlivé gotické prvky (*Kuthan 1982*, 182, 186).

V pozdně románském slohu objevující se prvky mají různorodý původ a oblast rozšíření. Akant, palmeta a polopalmeta mají původně antický původ (*Homolka 1982*, 71). Dekor bobulí byl přejat z francouzské architektury alsaským Porýním, kde byl oblíbený zejména v poslední čtvrtině 12. století. U nás se prvně vyskytuje na oknech paláce císařské falce v Chebu z posledních desetiletí 12. století. Do *j.* Čech se dostal bezprostředně snad

z řezenské oblasti (klášter ve Windbergu z konce 1. čtvrtiny 13. století) (*Kuthan 1976, 47, 83-85, 91*). Oboučkový vlys sloužil v Burgundsku a v jz. Francii původně jako tektonický prvek obvykle v podřímsí. S cisterciáky se měl rozšířit na území od Saska po Podunají a přes jižní Čechy zřejmě do jejich severní části (*Kuthan 1976, 64, 111; Líbal 1949, 64*). Vlys s konkávními obloučky se u nás prvně objevuje až ve 2. čtvrtině 13. století (*Kuthan 1976, 95*). Provazcové dříky se vyskytují všude, zvláště v Alsasku v huti bamberského dómu. Osmiboké a točenicové dříky jsou obecně rozšířeny ve střední Evropě. Rytmičné střídání různě ztvárněných dříků sloupků a okna rozmanitého tvaru jsou jihozápadoněmeckého původu. Odstupnění a sloupky portálu v pásu krycích soklů pocházejí z j. Německa a Alsaska, výžlabky na nárožích portálových odstupnění zase z Francie, odkud se snad rozšířily cisterciáky přes Alsasko do střední Evropy (*Líbal 1949, 63-64*). Cisterciáckým řádem oblíbená půlválcová žebra jsou protogotickým prvkem, rozšířeným zejména v pozdně románské a časně gotické severofrancouzské a burgundské architektuře a pod jejím vlivem částečně v gotické architektuře především v alsaském Porýní. K nám se dostala ve třetině 13. století z franko-bavorské oblasti, kde se vyskytovala na stavbách ze sklonku 12. století. Byla užita v kapli císařské falce v Chebu (*Kuthan 1976, 76, 113*). Protogotická byla rovněž rozetová okna, objevující se v alsaském Porýní (*Kuthan 1976, 85, 106*).

Gotická architektura se vyvinula z románské architektury ve 12. století ve Francii a na začátku 13. století se rozšířila na V skrze stavby klášterů (*Líbal 1948, 9, 12-13*). Po polovině 12. století došlo v Piccardii a v kraji kolem Paříže ke zvládnutí tektoniky architektury a úplnému rozložení kubického jádra zdi novou tvarovou soustavou. Zvnějšku stavby se objevily první opěrné pilíře a oblouky. Nový výtvarný směr dozrával ve střední části s. Francie v l. 1190–1220 (*Mencl 1948, 26-27*). Na počátku 13. století se vyvíjelo nové tvarosloví (trojúhelné vimperky, štíhlé fiály, ukončující křížové kytice, baldachýny a kružby) k zvýraznění vertikální aktivity a vyzdvižení duchovního obsahu stavby (*Líbal 1948, 11; Mencl 1948, 27*). U staveb se dále užívalo lichých arkád, triforií, členitých podpor a svazkových přípor (*Líbal 1948, 11*). V 1. polovině 13. století vzniknul ve Francii rostlinný naturalismus, který byl v gotickém sochařství využit především remešskou katedrální hutí (1220–30) a odtud se rozšířil takřka do celé Evropy (*Homolka 1982, 71; Líbal 1948, 40*).

Neustále se stupňující deformace tvarů vyvrcholila v l. 1250–70, kdy sloh dosáhl až na samou mez fyzických možností. Na konci 13. století dospěl ke spiritualistickému expresionismu doby těsně poklasické. Skelet stavby byl v s. Francii dále prolamován, stupňovala se vertikálita, jednotlivé články se proměňovaly v nehmotnou linii, tvary se staly

ostře lineární a kresebné a dále se krajně deformovaly (*Mencl 1948*, 27, 30). Užívaly se až k zemi sahající polygonální přípory, pilíře a oblouky arkád, pročleněné systémy výžlabků, plynule do sebe přecházející svazky přípor, patky bez výžlabků, zkosené astragály, křížové kytice, panelace, schematicky řazené kružby s gotickými nosy a trojlisty (někdy mimo opsaný kruh) a do jehlancových fiál vybíhající štíhlé opěráky (*Kuthan 1975*, 190; *Líbal 1948*, 48; *Mencl 1948*, 45). Ve střední Evropě se severofrancouzská neuchytila, protože byla pro současníky těžko pochopitelná (*Kuthan 1976*, 102). Spíše z ní byly někdy vybírány jen jednotlivé prvky. V nejryzejší podobě se objevila na stavbách exkluzivních hradních kaplí (*Kuthan 1982*, 190-191).

Nové kulturní proudy začaly naše prostředí intenzivněji zasahovat za vlády krále Václava I. – začíná se objevovat raně gotický sloh, který byl však spjat se špičkami společenské hierarchie (*Kuthan 1993*, 126; *Líbal – Líbalová 1983*, 7). Předpokládá se, že pozdně románské umění až na malé výjimky aplikovala na svých stavbách nižší šlechta, která prý byla nepříteli kulturně náročná a neměla velké hospodářské prostředky (*Merhautová – Třeštík 1983*, 312). Na stavbách se ve 2. čtvrtině a v době kolem poloviny 13. století však také může snoubit románský sloh s gotickým. Takovéto stavby lze nazvat „přechodními“ či románsko-gotickými. V době Václavovy vlády se dále více utvářelo dvorské umění, pronikala k nám rytířská kultura (*Kuthan 1993*, 25, 44). Rozvíjela se monumentální architektura především cisterciáckého řádu, který prožíval novou vlnu fundací, se stavbou a rozvojem měst nastoupily mendikantské řády, které poté podporovala zejména královská rodina (*Kuthan 1975*, 28-29; *Kuthan 1982*, 183, 185-186; *Žemlička 2002*, 481). Některá naše stavební díla souvisela s okruhem rakouských staveb, spjatých s Babenberky, popřípadě s rodem Kuenringů (*Kuthan 1993*, 122). S nimi byla královská rodina spřízněna.

Počátky naší raně gotické architektury těsně souvisejí se stavební hutí cisterciáckého řádu, stojícího v opozici k okázalému měřítku a nádherné výzdobě staveb (*Benešová 1994*, 25; *Kuthan 1975*, 184; *Líbal 1948*, 13). Podle autora řeholních pravidel sv. Bernarda (z Clairvaux) řádové stavby nesměly obsahovat kryptu, tribunu a honosný vstupní portál. Sakrální prostor měl být jasný a přehledný, osvětlený přirozeným světlem, tvary v něm vytříbeně jednoduché, klenební podpory v podstatě redukováné na základní funkční prvky. V r. 1134 vydala Generální kapitula první konkrétní příkazy ohledně výzdoby a výstavby kostelů – např. zákaz stavět kamenné zvonice, zákaz soch, maleb, barevných vitrají, fantaskních výjevů na dlaždicích atd. Přese všechno se v řádové architektuře neprosadil jednotný model kostela, ani jednotné tvarosloví (*Benešová 1994*, 26-28). To asimilovalo

prvky z pokročilejších katedrálních staveb a z místních tradic a přetvářelo je do redukované formy (*Benešovská 1994, 29; Líbal 1984, 146*).

Nejvýznamnější řádové hutě rozšířily svůj sloh i mimo kláštery a poznamenaly architekturu hlavně tam, kde dosud jiné velké stavební hutě nepůsobily (*Benešovská 1994, 29*). Ve 12. století významně zprostředkovaly využití cihel coby stavebního materiálu – u nás zřejmě poprvé na sklonku 12. století (sakristie v Plasech) (*Líbal 1994b, 32*). Pro stavby tohoto řádu byla dále charakteristická hmotnost, potlačení vertikality, prostá průčelí (holé bílé plochy), jednoduchost konstrukčních řešení, nezdůrazněný a nepříliš rozvinutý opěrný systém, nejčastěji dvoupatrovost výškového rozvrhu, jednoduché pilíře, prosté arkády s podloženými pasy, konzoly a konzolové přípory (dole kolínkovitě zahnuté a uspořádané do svazků) a často náběžní štítky v patkách klenebních žeber rozmanité profilace. Užívaly také křížové klenby bez žeber a šestidílné klenby (*Benešovská 1994, 29; Líbal 1948, 13-14; Líbal 1984, 146; Líbal 1994b, 32*). Vyskytují se na nich kruhová okna s výplní skupení kruhů – u nás poprvé ve 2. čtvrtině 13. století. Patrně tehdy jsme také převzali trojdílný závěr (klášter v Tišnově), užívaný na stavbách v Burgundsku (*Líbal 1994b, 33*). K svázání dříků sloupků s ostěním portálu užívala cisterciácká huť talířové prstence, které sloužily zároveň jako jejich hlavice a nahrazovaly alespoň v náznaku úsek horizontální římsy. Zpočátku byly užívány k připoutání klenebních přípor k ploše zdi na velkých sakrálních stavbách Francie a Německa, později byly početně aplikovány na stavbách cisterciáckého kláštera v Maulbronnu ve Württembersku (*Kuthan 1976, 111; Líbal 1948, 13*). Z dekorace byla možná ornamentální a vegetabilní výzdoba hlavic, svorníků a tympanonů (*Benešovská 1994, 29*). Na hlavicích zpočátku převažoval palmetový a bobulový dekor, nahrazený později jemnými naturalistickými listy, květy a větévkami, zpočátku strnulými v pravidelné kompozici (*Homolka 1982, 71; Líbal 1948, 13; Líbal 1984, 146*). Tuto naturalistickou dekoraci, snad také symbolického významu (zejména vinné keře a větve s hrozny jakožto symbol vinice Páně), nám zprostředkovalo přibližně v 50. letech 13. století především Sasko a patrně též Hesensko (*Homolka 1982, 71-72*).

Stavby této doby mají hmotné jádro zdí pouze obestavěno zdánlivě tektonickými články, dále nepříliš vysoké, většinou rozložené prostory s nápadnými křížovými klenbami a hutnými, sochařsky utvářenými články (*Kuthan 1982, 186; Mencl 1948, 44*). Hranolová žebra (bez jakékoliv profilace poměrně vzácná) se u nás objevují vesměs až ve 2. čtvrtině a v polovině 13. století (*Kuthan 1976, 105; Líbal 1949, 65*). Na portálech a oknech staveb se již vyskytuje hrotitý oblouk, doložený u nás nejdříve na konci 1. čtvrtiny 13. století (*Kuthan*

1976, 115). Dále se aplikují kalichovité hlavice typicky s jazykovitými, ve vrcholu do bobulí stočenými listy a od poloviny 13. století s vytesanými listy, talířovité patky, přípory s válcovými dříky aj. (*Kuthan 1976*, 118, 130; *Kuthan 1982*, 186). Po polovině 13. století se v oknech objevují první kružby, profily žeber se zeštíhlují, objevují se svazkové či skupinové přípory, portály ztrácejí svou samostatnost a profilace se stává plynulejší (*Líbal 1948*, 40; *Mencl 1948*, 44).

Před polovinou 13. století u nás docházelo k velké výstavbě královských a panských hradů (*Žemlička 2002*, 184). Byly architektonicky nejpokročilejšími a obsahovaly gotické prvky již ve větším množství. Hrad Zvíkov byl sice založen snad Přemyslem Otakarem I. (zřejmě na sklonku vlády), ale vystavěl jej až jeho syn Václav I. Jeho nejstarší částí je mohutná hranolová věž (zvaná „Markomanka“ či „Hlízová“), vystavěná někdy v pokročilé 2. čtvrtině 13. století zřejmě hutí, povolanou z ciziny. V přízemí má již křížovou klenbu s masivními oblými žebry v profilu a na bocích s vybranými, oušky provázenými výžlabky, která jsou naspodu ukončena v náběžních štítcích, nasedajících na obrácené jehlancové konzoly s krycími deskami. Přízední žebra a kápě jsou vyzděny z cihel. V přízemí a v patře jsou již hrotitě ukončené portálky (*Kuthan 1975*, 80, 82, 86; *Kuthan 1976*, 107-108, 137; *Kuthan 1982*, 182-184).

Za vlády krále Přemysla Otakara II. byly téměř na čtvrt století sjednoceny české a rakouské země v rozlehlou středoevropskou říši¹²¹, v níž docházelo k velkému rozvoji stavebnictví a masovému zakládání měst, které podmiňovaly vznik nových architektonických typů (*Kuthan 1975*, 39, 188; *Kuthan 1993*, 9-10, 12, 14, 49; *Líbal – Líbalová 1983*, 7; *Žemlička 2002*, 190). Gotika se již uplatňovala na všech architektonických typech, působících na první pohled značně sourodě (*Líbal – Líbalová 1983*, 16-17). Těžištěm stavební aktivity se stala profánní architektura (*Kuthan 1982*, 186-187). Přemyslovým velkým cílem bylo vybudovat z českých a někdejších babenberských zemí jednolitý stát, k čemuž měl dobré podmínky, jelikož Říše byla téměř po celou 3. čtvrtinu 13. století v tzv. interregnu¹²². V r. 1266 se navíc zmocnil říšského Chebska a r. 1269 se stal pánem Korutan, Kraňska, Vindické marky a severoitalské Pordenone (*Kuthan 1975*, 16, 18; *Kuthan 1993*, 16-17, 20-22).

Pro „módní“ architekturu Přemyslovy doby měly bezprostřední význam stavební poměry v našich a někdejších babenberských zemích v 1. polovině 13. století. Důležitým

---

¹²¹ Na konci r. 1251 se stal rakouským a rovněž snad štyrským vévodou.

¹²² Bez jednotné a pevnější ústřední vlády.

zdrojem a východiskem byl patrně chór klášterního kostela v Lilienfeldu (dílčí svěcení r. 1271) a nedochovaná kaple falce v Klosterneuburgu (vysvěcena r. 1222) (*Kuthan 1993*, 120-121). České země a Rakousko si byly navíc blízké tradicí blokově utvářených staveb s masivními nečleněnými zdmi (*Kuthan 1982*, 190). Po polovině 13. století do zemí Přemyslovy říše začala pronikat vlna francouzské kultury doby Ludvíka IX. Svatého († 1270). Ohlas francouzské gotiky Ile-de-France a s. Francie byl u nás přijat především na stavbách krále, dílech s panovníkem a dynastií svým vznikem souvisejících, stavbách předních panovníkových dvořanů, významných sakrálních stavbách v královských městech, jejichž patronem byl panovník, a v některých kláštorech. I na dalších stavbách se v různé podobě vyskytovaly rozličné formy jejího ohlasu. Její známou odezvou je palácová kaple na hradě Zvíkov, která užívá prvků klasické gotiky (*Kuthan 1993*, 140, 143-144, 146, 157).

Velkou stavební huť poměrně jednotného stavebního slohu, která působila v rámci Přemyslovy říše, charakterizují v samostatné podkapitole. V huti se nově objevily konzoly, přípory, žebra a svorníky, ale stále na starém kompozičním schématu (*Kuthan 1975*, 74, 188). Rozšířila se aplikace opěrného systému, v oknech zobecnily kružby, členění portálů se zgotizovalo a zdi uvnitř členily oblé svazkové přípory (*Líbal 1984*, 159). Někdy ve 2. polovině 60. a v 70. letech se měla dočasná relativní slohová jednotka české architektury znovu rozpadnout. Objevily trojpraprskové klenby, kapkovité motivy kružeb, z klenebních konzol byl vypouštěn abakus a nosný jehlanec srůstal přímo s náběžními štítky (*Kuthan 1975*, 189). Charakteristické bylo větší výškové protažení forem, jejich zeštíhlení a větší subtilita (*Kuthan 1982*, 191). Toto období mělo trvat jen krátce a poté již nastoupila poklasická lineární gotika (*Kuthan 1975*, 189; *Mencl 1948*, 37-38).

V době bezprostředně po Přemyslově smrti se zřejmě mnoho nestavělo a pravděpodobně stavba řady nejvýznamnějších objektů byla zastavena. Situace se zklidnila až s návratem mladého Václava ze zajetí (*Kuthan 1982*, 191). Za jeho vlády došlo k prudkému rozvinutí politického a kulturního života a někdy koncem 13. (snad po r. 1290) či na přelomu 13. a 14. století měla nastoupit a obecně se rozšířit vrcholná gotika, trvající až do 1. třetiny 14. století (do r. 1333), kdy s nástupem Karla IV. zahájily činnost francouzské stavební huť (*Líbal 1984*, 167, 178; *Líbal – Líbalová 1983*, 18, 22). Klasická gotika se tedy u nás vůbec plně neprojevila (*Líbal 1948*, 12). V době vlády krále Václava II., který musel překročit rámec středoevropské politiky hledáním spojení ve Francii, jejíž vliv je patrný také v našem dvorském umění, se sloh v monumentální podobě uplatnil především v sakrální architektuře (*Kuthan 1982*, 192-193).

V architektuře doby kolem r. 1300 byla patrná tendence k sjednocování prostorů a proměnám v tvaroslovném rejstříku, k odhmotňování, zeštíhlení a linearizaci původně robustních tvarů, případně naopak k návratu k blokové plné zdi, oproštěné víceméně od členících prvků. Plastické články byly někdy nahrazeny negativními tvary, klasické vzorce se začaly nahrazovat útvary plaménkovými (*Kuthan 1982, 194; Kuthan 1993, 164*). Vimperky, kraby, fiály, kytky aj. prvky byly aplikovány u několika význačných architektur (*Líbal 1984, 168*). Stále se vyskytovaly typické náběžní štítky (*Líbal 1948, 49*). V dekoraci došlo k abstrakci – listy, kladené paralelně s plochou hlavic, měly stále pravidelnější obrys a byly lineárně stylizovanější. Na přelomu 13. a 14. století byly robustně hmotné listy se středem silně a okraji lehce vzedmutými kladeny paralelně k hladké hlavici hlavice, konzole nebo základní ploše tympanonu. Od těchto prvků však byly zároveň prostorově odděleny (*Homolka 1982, 71, 75; Líbal 1948, 46, 48*). Pokročilé stavby měly obvodové zdivo mnohem tenčí, odlehčené před ně představenými opěrnými pilíři, sahajícími až k hlavní římse a vrcholícími pultem (*Kuthan 1982, 193; Líbal 1984, 168, 178*). V poslední čtvrtině 13. století se klenby staly lomenými a vysokými diagonálními a čelními oblouky stoupavějšími a vertikálně aktivnějšími. Na počátku 14. století už byla kombinována raně gotická kupolová klenba o anuloidickém základu s vertikalizmem (*Mencl 1974, 38-39, 42*). Přípory měly podobu štíhlých, ostře modelovaných hruškovců, ukončených pod patou klenby štíhlými hlavičkami, nebo přecházely bez přerušení do profilace žeber. Tvary klenebních konzol se protáhly. Žebra již přímo nabíhala a vyskytovaly se u nich krakorečkovité patky. Portály měly profilaci z útlých, zaoblených článků a hruškovců, spojených navzájem drobnými výžlabky. Okna, zaklenutá převážně lomeným obloukem, se postupně rozšiřovala. U kružeb se laloky trojlístů a čtyřlístů zostřovaly a nejpozději ve 40. letech 14. století byla okna orámována sférickými troj- a čtyřúhelníky. V kružbách se objevovaly také obloučky ve tvaru oslího hřbetu a pod vlivem hutě Parléře plaménkové motivy (*Líbal 1984, 167-168, 178*).

8.9.4 Venkovské kostely

Pokud byly složitějšími stavbami, vznikaly často přísazováním stavebních hmot na doraz. Nevznikaly najednou nad celým půdorysem – byla zde snaha dokončit jejich důležitější (*Radová – Škabrada 1992, 98*). Během času se prodlužovaly, zvyšovaly, zvětšoval se u nich prostor pro výkon náboženského obřadu a jeho zázemí (*Kibic – Vaněk 2012, 27; Pojsl 2012, 13*). V následujícím textu rozeberu zvlášť románské a pozdně románské,

románsko-gotické či „přechodní“ a raně gotické venkovské kostely. U románských a pozdně románských kostelů se blíže budu věnovat způsobu jejich výstavby, stavebním konstrukcím a prvkům a architektonickým prvkům na nich užitých. Rozeberu také typy empor, k nimž se pokusím přiřadit pokud možno všechny pojednávané kostely. Nakonec se ještě zmíním o zachování kostelů a regionální specifičnosti architektury venkovských kostelů.

8.9.4.1 Románské a pozdně románské venkovské kostely

V Čechách 10. a ještě 11. století mohly předrománské kostely v podstatě ještě navazovat na tradice velkomoravských kostelů (*Radová – Škabrada 1992*, 46-47, 66). První křesťanské svatyně byly zprvu stavěny na hradištích a často byly malých rozměrů, takže byly později nahrazovány novějšími a prostornějšími kostely, v jejichž interiéru je lze doložit archeologickým výzkumem. O tyto výzkumy se pak opíraly představy, že se těchto kostelů zachovalo mnohem více, a to v dnešních apsidou zakončených sakristiích po boku presbytáře větších kostelů (*Radová-Štiková 1983b*, 5-6). Dlouho byla za zbytek takového předrománského kostela považována sakristie kostela ve Vranově.

Ještě ve 12. století se stavěly prosté rotundy s apsidou na V a klenutou lodí, opatřenou ve vrcholu lucernou (zvonící) (*Radová-Štiková 1983b*, 16). Jelikož je však výtvarný ráz rotund příliš strohý, je často problém je spolehlivě zařadit do 11. nebo 1. čtvrtiny 12. století (*Líbal 1974*, 163). Rotundy se vyskytují ještě v 1. polovině 13. století (*Kuthan 1976*, 144). Častěji byly stavěny románské kostely v podobě jedné podélné lodě, zakončené na V apsidou či jinou formou závěru. V z. průčelí mohly mít úzkou a poměrně štíhlou věž. Ta však byla někdy vystavěna až dodatečně (*Kuthan 1976*, 140). V 1. polovině 11. století měly zdívo převážně typu tzv. emplekton (dvě lícové zdi s výplní lité malty s lomovým kamenem mezi nimi). Zdi byly tvořeny nízkými (kolem 10 cm) a dlouhými (až kolem 1 m) kameny, kladenými do řádků (*Maříková-Kubková 2011*, 88). Románské zdívo bylo o něco slabší, než zdívo pozdějších staveb, obvykle mezi 0,9–1 m (*Kibic – Vaněk 2012*, 25).

Začátkem 12. století se v Čechách začal uplatňovat dobře známý typ tribunového (taktéž emporového) kostela, který se tu udržel nejméně do 13. století. Skládal se obvykle ze z. věže, související provozně s emporou, a z klenuté apsidy na V (*Radová-Štiková 1983b*, 14, 16; *Radová – Škabrada 1992*, 47). Tento u nás nejčastější typ je však jinde naprosto ojedinělý. Vzácněji se vyskytuje v Horní Falcí a v Dolních Rakousích. D. Líbal se proto domníval, že naše venkovské kostely navázaly na starší tvorbu j. orientace, ovlivněnou ze

středního Porýní (*Líbal 1974, 163*). Podle V. Mencla se mají farní kostely s tribunou vyskytovat ve střední Evropě jen ve středním Podunají, v Sasku, Lužici a v českých zemích (*Mencl 1965, 54*). M. Radová a J. Škabrada tvrdili, že se vyskytují také na Moravě, v přilehlém Polsku, v Uhrách a zřídka na území z. Slovanů, kolonizovaných Němci. U nás se prý mohly vyvíjet od 11. století pod vlivem benediktinského řádu. Jejich rozmach ve 12. a 13. století měl být totiž současný s dostavbou klášterů této řehole a posléze ostatních řeholí (*Radová – Škabrada 1992, 38, 47*). Tento typ kostela byl podle J. Kuthana u nás poté tak hluboko zakořeněn, že přežíval velmi houževnatě všechny změny (*Kuthan 1976, 139*).

Ve 2. polovině 12. století měly kostely různý půdorys, hmotové uspořádání a výtvarný projev. V šíři z. průčelí se snad pod vlivem Saska zřejmě až na sklonku 12. století objevila čtvercová věž (*Líbal 1974, 165*). Presbytář mohl mít podobu oblé apsidy, později byl stále častěji pravoúhlý s křížovou klenbou (*Radová-Štiková 1983b, 19*). Jeho výskyt se spojuje s vlivem architektury cisterciáckých klášterů, jež je u svých kostelů pravidelně aplikovaly (*Kuthan 1976, 26*). Již předtím jsem však zmínila, že se pravoúhlé závěry vyskytovaly už dříve. Vzácně se ve středních Čechách ve 3. čtvrtině 12. století objevila dvěma křížovými klenbami zaklenutá loď (*Kuthan 1976, 28*). Za vlády Přemysla Otakara I. u kostelů již tolik nedominovala podélná loď se z. věží a v. apsidou (*Merhautová – Třeštík 1983, 255*). Kostely měly převážně obdélnou loď, rotundy se stavěly jen zřídka (*Kuthan 1982, 182*). Rozmanité bylo utváření presbytáře, charakter a umístění věží a empor (*Merhautová – Třeštík 1983, 252*). Některé naše pozdně románské kostely mají křížovou klenbu se vzdutými klenebními plochami (*Mencl 1974, 25*).

8.9.4.2 Románsko-gotické čili „přechodní“ venkovské kostely

Zřejmě byly stavěny v době od 2. do 3. čtvrtiny 13. století (ještě v době vlády Přemysla Otakara II.) (*Líbal 1984, 166*). Mají ještě románskou půdorysnou dispozici, pojetí hmoty, uspořádání prostoru a proporce, ale již ojediněle či ve větší míře s prvky gotiky. Neměly být zřejmě spjaty s architekturou nějakého významného centra, tudíž nebyly dílem jedné stavební huti (*Kuthan 1976, 103-104*). Jelikož však monumentální architektura na území okresu Benešov z velké části chybí, nelze tuto hypotézu úplně ověřit. Stavební hutě v této době také nemusely užívat poměrně jednotná tvarosloví, jak tomu bylo předtím v románském a pozdně románském slohu, ale patrně si vybíraly jednotlivé raně gotické prvky.

Kostely vykazují nejen pozvolný příklon ke gotickému slohu (právě na těchto stavbách lze dobře pozorovat pozvolný přechod od pozdně románského k raně gotickému slohu, často však v redukované podobě a primitivnějším zpracování), ale v důsledku majetkoprávních změn i jiných provoz (Kuthan 1976, 104, 141; Kuthan 1982, 186; Radová-Štiková 1983a, 118). Těsně před polovinou 13. století se po boku lodi nebo presbytáře začala objevovat sakristie. Je malá, klenutá, má co nejméně oken, někdy oltářní výklenek a je spojena portálem s částí kostela, ke které se připojovala z J nebo častěji ze S a odtud byla uzavíratelná. Její architektonická forma a přiřazení k hlavní stavbě nebyly ve 13. století jednotné. Podle M. Radové-Štikové mohla snad fungovat namísto empory, která však byla stavěna nadále (Radová-Štiková 1983a, 118; Radová-Štiková 1983b, 18-19).

Tyto kostely byly stavěny z lomového zdiva, obecně prý převažujícího v 1. polovině 13. století (Kuthan 1976, 141). Měly ještě věže, které mohly být kolem poloviny 13. století situovány do jednoho z koutů lodi, což bylo oblíbeno zejména v j. Čechách ve 2. a 3. čtvrtině 13. století a až posléze se měly objevit i ve středních Čechách (Kuthan 1976, 124; Radová – Škabrada 1992, 47). Lod' mohla být zakončena kvadratickým presbytářem či apsidou válcového tvaru, která se u kostelů udržovala ještě po polovině 13. století (kostel v Měchnově) (Kuthan 1976, 24; Radová-Štiková 1983b, 19). V pokročilé 2. čtvrtině a v době okolo poloviny 13. století byly stavěny kostely se čtverhranným chórem, vloženým mezi závěr a apsidu, a někdy s věží nad ním (Kuthan 1976, 129). Takováto kombinace se vyskytovala už od poloviny 12. století v rakouském Podunají (Mencl 1965, 40). Křížové klenby neměly žebra, pokročilejší stavby obsahovaly hranolová žebra, která se u našich kostelů objevují už ve 2. čtvrtině a v polovině 13. století (kostel ve Šlapánově) (Kuthan 1976, 105; Radová-Štiková 1983b, 19). Podle D. Líbala byly takovéto klenby u řady kostelů ve 30. a 40. letech 13. století už zdomácnělé (Líbal 1984, 155).

Kolem poloviny 13. století se na jedné stavbě tedy mohly vyskytovat zároveň půlkruhové románské oblouky (ty se udržely nejdéle) a mírně či výrazně hrotité oblouky na portálech, oknech, klenebních pásech a vítězných obloucích (Líbal 1984, 155; Radová-Štiková 1983b, 19). Lomený tvar vítězného oblouku a portálu se měl objevit ještě před polovinou 13. století (Líbal 1984, 155). Kostely s ústupkovými portály se sloupky, uchycenými k ostění tzv. talířovými prstenci, vznikaly vesměs od sklonku 40. let do 3. čtvrtiny 13. století (Kuthan 1976, 115).

8.9.4.3 Raně gotické venkovské kostely

Za vlády Přemysla Otakara II. mělo v architektuře venkovských kostelů dojít k tomu, že i u nich převládl raně gotický sloh (*Líbal 1984*, 146; *Líbal – Líbalová 1983*, 14). Podle K. Kibice ml. a V. Vaňka byly raně gotické kostely u nás stavěny od poslední třetiny 13. přes počátek 14. století (*Kibic – Vaněk 2012*, 26). Jejich výstavba tedy zřejmě počala někdy v průběhu 60. let 13. století. Do této skupiny někteří zařazují i stavby se širší obdélnou lodí a podkovovitou apsidou, které jinak žádné románské znaky nemají (*Kibic – Vaněk 2012*, 27-28). Tyto jsem proto zahrnula mezi románsko-gotické či „přechodní“ kostely.

Raně gotické kostely jsou většinou drobné, podstatně méně kvalitně provedené stavby bez věže (*Kibic – Vaněk 2012*, 25-26). Pokud byla věž přesto přítomna, mohlo být její umístění různé – v z. průčelí, na širokém pásu při v. straně či v jednom ze z. koutů lodě (*Líbal 1984*, 155, 166). Zdivo bylo stále blokově utvářené, o šířce většinou kolem 1,1 m (pod klenbou presbytářů mírně širší), stavěné z lomového nebo sbíraného kamene bez snahy o řádkování a zakryté často silnou vrstvou omítky (*Kibic – Vaněk 2012*, 26; *Kuthan 1975*, 73, 183). Širší, lehce obdélná a zpravidla plochostropá loď má vnitřní šířku kolem 7 m a délku mezi 8–10 m, přičemž poměr délky a šířky činí kolem 1,2 (pokud je větší, jedná se zřejmě o dodatečné rozšíření lodě k Z). Presbytáře mohly být kvadratické či polygonální – např. na Kutnohorsku byly obvyklé odsazené presbytáře přibližně čtvercového půdorysu bez opěrných pilířů, výjimečně pak pravoúhlé zkrácené presbytáře, typičtější spíše pro okolí Prahy (*Kibic – Vaněk 2012*, 26; *Líbal 1984*, 166). Kdy se vlastně objevil polygonální závěr u venkovských kostelů, je otázkou. Zprvu D. Líbal tvrdil, že tomu bylo v poslední čtvrtině 13. století, a to zpravidla bez opěráků, později jeho výskyt (opět zprvu bez opěrných pilířů) posunul do pozdního období vlády Přemysla Otakara II. (*Líbal 1948*, 59; *Líbal 1984*, 166; *Líbal – Líbalová 1983*, 15). Pětiboce uzavřený presbytář měl být častější na sklonku 13. a v 1. třetině 14. století (*Líbal 1984*, 177). Podle K. Kibice ml. a V. Vaňka se trojboký závěr objevil až na počátku 14. století. Většinou měl nároží zpevněna opěrnými pilíři (ty však nemusely být nutné), obsahoval dvě pole křížové žebrové klenby a ze severní strany valeně klenutou sakristii (*Kibic – Vaněk 2012*, 28-29). U ní se ještě rovněž mohla vyskytnout klenutá válcová apside (*Radová-Štiková 1983a*, 118).

Klenby kostelů jsou nenáročné, často nevysoké a hmotné, převládla u nich naprosto křížová a v polygonálních závěrech paprscitá klenba (*Kuthan 1975*, 73, 183). Diagonální oblouk kleneb je půlkruhový, čelní oblouky mají menší poloměry, jsou nižší a tupější. Prsa klenby jsou vyklenuta mezi hotová žebra diagonálních a čelních oblouků a vrcholnici tvoří ve

vrcholu nelomený oblouk (*Mencl 1974, 27*). Žebra jsou masivní okosená či prostě vyžlabená (*Líbal 1984, 166*). Křížové klenby bez žeber se však udržují dlouho do 14. století (*Kuthan 1976, 91*). Vítězný oblouk je u nejstarších raně gotických kostelů lomený a neprofilovaný (*Líbal 1984, 155*). Zpravidla jedinou dekorací kostela zvnějšku jsou portály, které přetvářejí ve zhrublé formě gotické jednosloupkové portály (*Líbal 1948, 59*). Lomená okna jsou někdy těsná a sevřená (*Líbal 1984, 166*). Ještě ve 3. čtvrtině 13. století mohou mít půlkruhové zaklenutí s úzkými průduchy a rozevřené špalety (*Kuthan 1976, 114*).

Pokud se na stavbě vyskytnou slohové prvky královské huti, jsou často výrazně redukovány (záleží také na tom, o jak významnou stavbu šlo). Oblé architektonické články jsou jen výjimečné. Konzoly mají podobu obrácených jehlanců, přecházejících profilovaným mezičlánkem v abakus často houbovitého charakteru. Tento typ je obměňován v četných variantách. U mladších staveb vzácně srůstá nosný článek přímo s náběžními štítky. Jen zřídka jsou geometrické tvary konzol zaměněny za články v podobě maskaronů. Případné přípory jsou vsazeny do inertních stěn. Vesměs se vyskytují jednoduché tvary žeber, upevněných často v blocích náběžních štítků. Mohou být hranolová s vyžlabenými hranami na polygonálních konzolách nebo klínová s vyžlabenými boky a plochou čelní stranou. Objevují se realisticky pojaté nebo už abstraktní vegetabilní motivy. Ve větší míře se na stavbách může objevit terakota. Z raně gotických cihel byly často vyzdívány klenební kápě překryté omítkou (*Kuthan 1975, 72, 104, 182-184*).

8.9.4.4 Způsob výstavby

Základové zdivo se vkládalo do předem vykopaného a dostatečně hlubokého lože, které bylo při geologicky nestabilním podloží ještě upraveno. Koruna zdiva, kryjící se s úrovní terénu, byla zalita vápennou maltou, vyrovnána a často překryta břidlicovými deskami, které měly také izolační funkci. Na ni pak bylo zakládáno vlastní zdivo. Oboustranně lícované řádkové zdivo bylo zděno tak, že se ložný kámen kladl zároveň v obou lících po vrstvách na maltu, a to s ohledem na střídání svislých spár. Ložný kámen byl připravován v lomu, po dopravě na stavbu se již dále neupravoval. Při budování zdiva byly ve víceméně pravidelných odstupech ve vodorovných vrstvách zazdívány nosníky pro podlahy lešení, vzdálené nad sebou většinou kolem 1,3 m. Dokladem tohoto postupu jsou mnohde nezazděné otvory (např. kostel sv. Petra a Pavla v Poříčí nad Sázavou). Pro osazení dřevěných stropů a podlah u vícepatrových staveb bylo zdivo zevnitř zeslabováno úskoky (15–20 cm). Při zdění se trámy

osazovaly do kapes i na krakorcovitě vysunuté podkladní kameny (*Radová – Škabrada 1992, 73-75*). Průčelí měla zřejmě už od počátku omítku nebo alespoň nátěr (*Kibic – Vaněk 2012, 25*). Malta byla rozmanitého složení a využívala se rovněž k omítání vnitřků, kde se pak na ni za sucha nanášela nástěnná malba (*Radová – Škabrada 1992, 73*).

Pokud bylo u oboustranně lícovaného řádkového zdiva užito nepoddajného kamene, byly řady sice nepřesné, ale řádkování bylo stále důsledné (*Kibic – Vaněk 2012, 25*). Vzezření tohoto zdiva mohla v lecčems ještě vylepšit omítka s vyrytým spárováním. Lomový kámen (*opus incertum*) se užíval všude, kde nebyl lépe opracovatelný kámen v dostatečném množství k dispozici, což se týká vesměs celého okresu Benešov. Zdivo bylo pojeno vápennou i hliněnou maltou. V nárožích se vyztužovalo kvádry z tesaného kamene (*Radová – Škabrada 1992, 72*). Líc byl u některých staveb ještě upravován roztíráním přebývajících malty po líci a rytím svislého a vodorovného spárování, napodobujícího kvádríkové zdivo (*Kibic – Vaněk 2012, 25; Radová – Škabrada 1992, 73*). Klasové zdivo (*opus spicatum*) se u nás vyskytuje vzácně. Je provedené tak, že má v líci šikmo klasovitě vyskládané kameny v jedné nebo ve více vrstvách. Občas se může objevit v krátkých úsecích lomového zdiva. Vzácná je klasovitá vazba v pravidelné a pečlivě provedené formě již s dekorativním účinkem (*Radová – Škabrada 1992, 73-74*). Klasové zdivo je doloženo u objevených ruin premonstrátské kanonie v Louňovicích pod Blaníkem a v nepravé podobě na několika místech v interiéru věže rotundy v Libouni. U zdiva z nepoddajného kamene bývaly ozdobné architektonicky členící partie vytesány z lépe opracovatelného kamene (*Radová – Škabrada 1992, 72*).

Západní hranolová věž mohla být k z. štítu lodě přistavována různým způsobem – obě stavby mohly mít již od začátku vlastní základové zdivo, jindy byla věž první stavbou a z. štít lodě byl omezen jen na trojúhelníkovou přízdívku k věži v podkroví, nebo věž využila zdivo štítu v celé tloušťce, případně již stojící z. zdi lodě, takže byly vyžděny jen tři zbývající zdi. K lodi přiléhající strana věže byla pak zděna až v horních partiích, což umožnil mezi boky věže rozepjatý klenutý pás. Nesvázání zdiva věže s lodí, patrná svislá spára a odlišná struktura kvádríků nemusí dokazovat, že se jedná o přístavbu po delším časovém odstupu (*Radová – Škabrada 1992, 97-98*).

8.9.4.5 Stropy, klenby, střechy

Vzhledem k vysoko umístěným úzkým, oboustranně špaletovaným oknům je možné, že loď kostela byla otevřena do krovu, nebo byla uzavřena stropem (*Kibic – Vaněk 2012, 25*;

Radová – Škabrada 1992, 96). Šikmý strop z plochých kamenů či fošen mohl být užit u kamenných schodišť v síle zdi (*Radová – Škabrada 1992, 97*).

Koncha se do prostoru lodi zpravidla otvírala prostou hranou a později i 1 nebo 2 pravouhlými ústupky. V patkách hladce přecházela do zdi, nebo byl její výběh vyznačen tenkou římsou (nejčastěji jen v krátkém úseku). Valená klenba tvaru polovičního válce, spočívajícího oběma podélnými patečními plochami plně na zdivu, byla využívána spíše coby konstruktivní prvek v přízemcích věží, k podklenutí pavlačových tribun a k zaklenutí schodišť v síle zdi (*Mencl 1974, 11, 13*). Klenula se na bednění, které bylo podpíráno ramenáty a osazovalo se do půlkruhového ústupku, připraveného již při zdění, nebo do dodatečně vysekané drážky. Půlkruhový klenební pás (úzký samostatný pruh valené klenby) byl využíván u vítězného oblouku, který rovněž vynášel horní zdivo štítu a zdivo připojované hranolové věže. Mohl vycházet z přílozek, konzol nebo zcela plynule ze zdi (*Radová – Škabrada 1992, 81*). Už ve 2. polovině 12. století byl členitějším a jeho skladba byla logičtější (*Merhautová – Třeštík 1983, 186*). Tento typ zaklenutí se vyskytuje také nad kamennými překlady portálů (*Radová – Škabrada 1992, 81*). Křížová klenba se užívala jen tam, kde byla dispozičně výhodná – např. v kryptách a k podklenutí tribun. Neležela plnou vahou na obvodových zdech, ale vystačila si pouze se čtyřmi podporami (*Mencl 1974, 13-14*). Po jejím bednění se často dochovaly otisky štípaných prken ve ztvrdlé maltě, někde dokonce úlomky prken, případně celé prkno. Klenba měla často tvar téměř kopule, a pokud neměla žebra, byly její výběhy v koutech provedeny jako tesané klíny. Žebra jinak dosedala na konzoly nebo přípory, procházejícími až k základům (*Kuthan 1976, 140; Radová – Škabrada 1992, 82*).

Románské stavby měly méně příkré sedlové střechy (úhel ve vrcholu činil 90°, 100° i 110°). Hranolové věže mohly nést sedlovou střechu, jehlanec nebo zděnou helmici. Podélné kostely bez zděné věže mohly být zakončeny vytaženou štítovou zdí nad hřebenem střechy, v níž byl otvor pro umístění zvonů (*Radová – Škabrada 1992, 96*). Krytinou mohly být břidlicové desky (konventní kostel v Ostrově) i pálené tašky (konventní kostely v Ostrově, Sázavě a v Louňovicích pod Blaníkem). Lodě a apsidy klenutých rotund měly na vyrovnaném rubu klenby kamennou krytinu z desek (*Radová – Škabrada 1992, 96*).

8.9.4.6 Podpůrné články, okna a portály a jejich dekorace

Jako kamenné střední podpory klenebních pásů zdí nebo rozlehlých trámových stropů sloužily zděné pilíře nebo sloupy. Podle povahy architektury měly pilíře také patku a římsu.

Rotační dříky sloupů se skládaly z tesaných kamenů nebo z bubnů. Často byly monolitické, osazené na paku a opatřené hlavicí s deskou abaku (*Radová – Škabrada 1992, 74*).

Portál, umístovaný v s. nebo j. boku lodě, byl u podélných kostelů mírně posunut k západní straně, a pokud byl architektonicky nenáročný, završoval jej jen prostý kamenný překlad. Na vstupním průčelí a portálech byly zobrazeny hlavně náboženské záležitosti. Často byly převedeny ve zkratce do symbolů jinak dekorativně vyhlížejících ornamentů nebo do figurálních uskupení (*Radová – Škabrada 1992, 64-65, 97*).

Neosluněná s. strana lodě bývala často otevřena jediným oknem uprostřed zdi, jindy 2 až 3 okénky symetricky nebo asymetricky podle polohy empory v z. části lodě (*Kibic – Vaněk 2012, 25*). U vyspělého slohu byly špalety oken široce rozevřeny ven i dovnitř (*Pojsl 2012, 12*). Ke zmenšení a uzavření okenních otvorů byly užívány prolamované kamenné desky s kruhovým otvorem, trojlistem nebo čtyřlistem. Možné byly také desky se sdruženými otvory (*Radová – Škabrada 1992, 97*). Věže nesly galerie sdružených oken – jednoduché venkovské kostely měly alespoň 1 řadu, náročnější 2 či 3 (*Kibic – Vaněk 2012, 25*). Pokud byla na stavbě přítomna střílnová okna a pravoúhlé schránky, jejich nadpraží bylo z kamenů nebo fošen. K větrání půdního prostoru sloužily otvory vynechané ve štítových zdech, často v podobě rovnoramenného kříže (*Radová – Škabrada 1992, 97*).

V pozdním 12. století se ojediněle objevovala tendence k větší plasticitě členících prvků (*Líbal 1974, 165*). Zdi mohly být členěny římsami, sokly, svislými lizénami nebo polosloupky, obloučkovým podřímsím s lizénami nebo slepými arkádami. Vnější zdi, portály či tympanony byly někdy pojaty ornamentálně, tj. zdívo bylo dvoubarevné (*Radová-Štiková 1983b, 10; Radová – Škabrada 1992, 64*). Zejména portály (méně okna) byly bohatě zdobeny plastickými, většinou geometrickými motivy. Patří sem ostře hraněné diamantování, využívající kontrastu světla a stínu, které se vyskytuje samostatně na portálech porýnsky orientovaných staveb (Kondrac), ale u staveb benediktinských hutí. Jemu příbuzný je zubořez (sv. Havel v Poříčí nad Sázavou, Prácheň). Běžné byly také pravidelně sázené kulové tvary (tzv. bobule) (sv. Havel v Poříčí nad Sázavou, Arnoštovice, snad Bedřichovice,). Palmeta zdobila plasticky hlavice sloupů, říms a portálů a byla často provedena zjednodušeně a v poněkud hrubší formě (Bedřichovice, Kondrac). Dříky sloupků postupně dostávaly provazcové lemující motivy a jim podobné tvary, které v podstatě popíraly jejich prvotní funkci (*Radová – Škabrada 1992, 64*). Provazcové motivy se mohly objevit na sedlech sloupků oken (Neustupov). Motiv pletence zdobil např. římsy (sv. Havel v Poříčí nad Sázavou).

8.9.4.7 Empory (tribuny)

Měly mít původ v karolinské architektuře. Postupem doby se vyvinulo několik různých typů empor, které se k nám zřejmě dostávaly postupně a byly pak užívány vedle sebe, nebo kombinovány (*Radová – Škabrada 1992, 47*). Vyskytovaly se v podélných kostelech, kde bývaly v z. části lodě a nad bočními loděmi, a také v centrálách, v nichž mohly obíhat celý prostor (*Augustinková 2008, 127*). Byly užívány početně v románském slohu, ale nechyběly rovněž v gotickém. Podle V. Mencla se vyskytovaly ještě po celý skloněk 13. století a ještě v době vlády Jana Lucemburského (*Mencl 1965, 54*).

V. Birnbaum rozlišil 3 typy románských empor: 1. typ se měl podobat pozdějším hudebním kruchtám a je dnes většinou označován jako pavlačová tribuna. Ta je vložena do prostoru lodi, kde je podklenuta buď obloukem valené klenby rozepjaté mezi obvodové zdi, nebo častěji křížovými klenbami, svedenými na 1 nebo 2 sloupky či pilíře, vynášejícími podlahu a poprsní zeď empory (*Birnbaum 1929, 49; Radová – Škabrada 1992, 47, 82*). Empora byla přístupná přímo z lodi (mohly ji mít i kostely bez věže) nebo z patra věže, aniž by bylo patro zároveň emporou či její částí (*Mencl 1965, 34*). Pokud měl kostel věž v jednom z koutů lodi, přiléhala k věži (*Kuthan 1976, 139-140*). Pavlačové empory, podklenuté 2 křížovými klenbami bez žeber, oddělenými meziklenebními pásy a svedenými na masivní hranolový pilíř, se mají často vyskytovat u hornofalckých venkovských kostelů, často s loděmi zaklenutými 2 křížovými klenbami (*Kuthan 1976, 29-30*). Podle V. Mencla tento typ empory neměl vzor ani v karolinské, ani v otonské architektuře Německa, nýbrž v bavorské řezenské oblasti, která jej měla rozvíjet kolem r. 1050 (*Mencl 1965, 37-38*). Pavlačovou emporu lze předpokládat u kostela sv. Mikuláše v Benešově u Prahy, v Borovsku, Čechticích, Chotýšanech, Chvojínku (k. ú. Neveklov), Dolních Kralovicích, Jankově, Keblově, Křivsoudově, Neustupově, Neveklově, Olbramovicích a Ouběnicích u Votic, sv. Havla v Poříčí nad Sázavou, Ratměřicích, Sněti, Trhovém Štěpánově, Veliši, Vrchotových Janovicích, Vysokém Újezdě a Zdebuzevsi.

Kostely bez zděné věže nebo s věží, která nebyla v přízemí zaklenuta, snad obsahovaly dřevěné kruchtovité tribuny (*Radová – Škabrada 1992, 47*). Takovéto byly přítomny snad u kostelů v Arnoštovicích, Červeném Újezdě u Miličína, Hoděticích (k. ú. Hořetice), Hrádku (k. ú. Ctiboř), Hradišti, Chvojenu (k. ú. Benešov u Prahy), Ježově nad Želivkou, Kozmicích u Benešova, Libouni, Martinicích u Votic, Měchnově, Mnichovicích, Popovicích u Benešova, Postupicích, Pravoníně, Psářích, Radošovicích u Vlašimi, Šlapánově (k. ú. Zvěstov), Tehově,

Třebešicích u Divišova, Václavicích u Benešova, Vojkově u Votic, Voticích a Vranově u Čerčan.

2. typem jsou empory věžní, otevírající se v 1. patře věže velkým obloukem do lodi (*Birnbaum 1929, 49*). „Věžový“ typ kostela měl podle F. Lavalá vycházet z Německa na východ ve 2 základních větvích – obdélně příčné půdorysy a z nich vyrůstající objekty mohutných západních nečleněných masivů (Westfálsko, Dolní Sasko a severnější část Německa) a redukované hmoty samostatných hranolových věží (dolní Rýn a zejména horní Porýní). Spojujícím mezičlánkem mezi těmito odlišnými prostředními pak byl typ věže vztažené do lodi a otevírající se v patře (*Laval 2013, 97-98*). Věžový typ empory měl být dle názoru V. Mencla u nás ve 12. století vzácný (*Mencl 1965, 34*). Byl přítomen u kostelů v Bedřichovicích (k.ú. Čestín u Jankova), Načeradci a Nesvačilech u Bystřice. Věžní a otevřená pavlačová empora se mohly spolu kombinovat. K jejich sloučení prý docházelo až v poslední čtvrtině 12. století (*Mencl 1965, 40, 43*). Takováto kombinace je doložena u kostelů v Načeradci, sv. Petra a Pavla v Poříčí nad Sázavou (tam byla pavlačová empora doplněna) a v Tožici (k.ú. Božkovice). Kolem r. 1200 mělo pak docházet k zvětšování tribun a jejich spojování s věžemi (*Mencl 1965, 48*).

Posledním typem jsou empory dvoupatrové – kruchtové. Jedná se v podstatě o dvě empory nad sebou, z nichž některé mohly nést věž a obsahovat zaklenuté patro (*Birnbaum 1929, 50*). V. Mencl je prostě nazval tribunami, uzavřenými po celé výšce lodi trojosou patrovou arkádou (*Mencl 1965, 44*). Emporu tohoto typu má obsahovat kostel v Kondraci. V Louňovicích pod Blánkem ji možná obsahoval zničený konventní kostel a v závislosti na podobě původní věže byla možná i tehdejšího laického kostela (jinak je u něj možná pavlačová).

8.9.4.8 Zachování kostelů

Kostely z 11. století se zachovaly jen ve velmi malém množství, početnější jsou až od 2. poloviny 12. století. Mohly být přestavovány, zbourány či ponechány v původní podobě, jestliže postačovaly svým účelům. Při přestavbách se mohla část starší stavby dochovat ve větší či menší míře, stavba byla co do objemu zvětšena a přizpůsobena v té době módnímu slohu. U venkovských kostelů zůstala zpravidla zachována právě stavebně cennější z. část s věží a zbytek byl zbourán a nahrazen novým, větším, již v gotické či barokní podobě (*Radová-Štiková 1983b, 16-17, 22*). Novostavba se budovala za současného bourání starší

stavby, jejíž některé části do ní mohly být z pietních nebo hospodárných účelů opět začleněny (Radová – Škabrada 1992, 98). Starší stavba byla pochopitelně využita i na stavební materiál, který můžeme hledat ve větších novostavbách, vybudovaných na stejném místě. O jejich původu mohou vypovídat jednotlivé kamenné kusy, uložené pod omítkou či jinak (např. Křečovice) (Radová-Štiková 1983b, 22, 25). Při pozdějších přestavbách (pozdní středověk – novověk) nebylo třeba už kostely zvětšovat, takže při nich získávaly spíše nový „kabát“ (hlavně v baroku). Ani venkovské kostely ve 2. polovině 19. století neunikly vlně historismu (Pojsl 2012, 18).

K původně bezvěžovým stavbám mohly být přistavovány zcela či jen zčásti zděné věže. Věže s emporou mohly být přistavovány také k rotundám (Merhautová – Třeštík 1985, 15), a to spíše od 2. poloviny 12. století. Hojněji se pak stavěly věže koncem 15. století patrně v souvislosti s pořizováním těžších zvonů (Kibic – Vaněk 2012, 31). Nízké románské sedlové střechy byly v gotickém slohu nahrazovány strmějšími, jelikož nevyhovovaly našemu podnebí (neodtékala z nich tak dobře voda, v zimě sněh zatěžoval krov). Štíty se kvůli tomu musely nadezdít. Pokud se tímto navýšením střechy dostala okna z v. strany věže pod střechu, zůstala lépe zachována (Radová-Štiková 1983b, 23). Zčásti zakrytá okna byla však zazděna (sv. Petr a Pavel v Poříčí nad Sázavou). Apsida byla často nahrazována gotickým pravoúhlým nebo polygonálním kněžištěm (Radová-Štiková 1983b, 23). Větší presbytář mohl vytěsnit také menší pravoúhlý chór. Vítězný oblouk byl vybudován současně s novým kněžištěm, nebo částečně využil starší, který byl zvýšen současně se štítem a dostal gotický tvar (např. Bedřichovice, k.ú. Čestín u Jankova) (Radová-Štiková 1983b, 23). Nedostačující empory mohly být upravovány ještě v románském slohu (sv. Petr a Pavel v Poříčí nad Sázavou) (Radová – Škabrada 1992, 98). Před vstupy se spíše až od dob gotiky budovaly předsíně.

V renesanci nebo až v baroku bývaly dodatečně zaklenuty lodě podélných kostelů. Pokud bylo zdivo románských kostelů režné, bylo pokryto vrstvou omítky (zejména kvůli sjednocení povrchu starého a nově přistavěného zdiva). Do kostelů se nově umísťovaly zvony. Pokud existovala zděná z. věž, bývala upravována (např. se okna zvětšovala a sloupky sdružených oken se vytloukaly). Jestliže zde žádná věž nebyla, byly nad středem lodi budovány nové zvonice s dřevěnou nebo zděnou nástavbou. V novověku byly měněny empory na hudební kruchty, což si vyžadovalo různou úpravu. Zejména v 16. a začátkem 17. století tyto adaptace a přístavby měly často snahu přizpůsobit se původním formám a znovu k tomu využívaly původní kamenné články. Ve 2. polovině 16. století byly také budovány ochranné předsíně před vstupy. Pokud byly dřevěné, bývaly nahrazovány zděnými

a klenutými. V baroku kostely získávaly nové střechy a nové vstupy převážně v z. průčelí – v z. zdi věže (podvěží pak bylo průchozí) nebo v z. štítové zdi. Románské portály z boků kostela byly rušeny a zazdívány (např. sv. Havel v Poříčí nad Sázavou) (*Radová-Štiková 1983b*, 24-25). Dále ke kostelům bývala přistavována oratoř, což je prostor v přízemí nebo v patře, situovaný nad sakristií nebo proti ní, oddělený od ostatního prostoru pro věřící a opatřený vlastním vchodem. Obvykle je určen pro patrony kostela nebo jiné významné návštěvníky bohoslužeb (*Augustinková 2008*, 127).

8.9.4.9 Regionální specifičnost architektury venkovských kostelů

Umění jednotlivých oblastí Čech reagovalo na nové slohové podněty, z kterých přijímalo jen to nejsrozumitelnější. Stavby v jednotlivých geograficky vymezených oblastech tak měly specifický charakter. Záleželo také na historickém vývoji toho kterého regionu. Pokud se nějaké území nacházelo na rozhraní dvou vyhraněných sfér, mohlo v něm docházet k prolínání jistých regionálních rysů. Na přijetí a aplikaci architektonických prvků na stavbách měla zřejmě vliv poloha samotného kraje v rámci Čech a jeho kontakty s okolím a zahraničím, realizovaná výstavba monumentální stavby, jež by byla vzorem svou moderní architekturou pro stavby v okolí, výskyt vhodného stavebního materiálu, ve kterém by mohly být prvky provedeny, a kulturní rozhled a finanční možnosti zakladatelů staveb.

Takové pomezí mezi dvěma vyhraněnými oblastmi mělo podle V. Mencla i J. Kuthana představovat Posázaví, charakteristické neobyčejnou kulturní rozmanitostí a různorodostí stavební produkce (*Kuthan 1976*, 147; *Mencl 1962*, 245). Zdejší „emporové“ kostely mají patřit k nejstarším v Čechách. Záhy se tu mělo projevovat bavorsky orientované umění a pražský vliv, na sklonku 12. století zase vliv jihočeské oblasti, jejíž architektura byla ovlivněna jihuoněmeckým a rakouským Podunajím. Spojující pro pozdně románské stavby v j. Čechách a na Benešovsku má být blokové střídme zdivo s minimem dekoru – kvádříkové zdivo je v obou oblastech vzácné a nikdy nemělo tak vysokou úroveň opracování (*Kuthan 1976*, 104, 142, 144, 146-147).

8.9.5 Tzv. klášterní stavební okruhy a tzv. královská hut'

Na architektuře venkovských kostelů lze pozorovat doklad působení lidí, pracujících na nějaké klášterní stavbě, čímž přebírali stavební zkušenosti, kompoziční schémata, zjednodušená řešení, stavební způsoby a dekorační prvky (*Radová-Štiková 1983b*, 11, 16). Jejich znalostí a dovedností jistě využívali pro své záměry zakladatelé sakrálních staveb – mohli pro ně vybudovat stavbu podle jejich přání a nároků (*Radová-Štiková 1983b*, 11).

Klášterní stavby navrhovali přední členové řádu a jejich výstavby se pak zúčastnili zejména laičtí členové (konvršové) za pomoci klášterních poddaných. Výstavba kláštera záležela na finančních prostředcích a možnostech dané klášterní komunity, často probíhala v různě dlouhých časových odstupech (*Radová – Škabrada 1992*, 9). Klášterní stavby nejvíce umožňovaly import současného umění a ovlivňovaly stavby v širokém okolí (*Radová-Štiková 1983b*, 10; *Radová – Škabrada 1992*, 37). Vznikly tak skupiny vzájemně si podobných staveb, jež tvoří tzv. klášterní stavební okruhy. Ty však nejsou jednoznačně slohově určitelné zejména kvůli chybějící monumentální architektuře hlavně v důsledku husitských válek. Dílenskou příslušnost k určitému klášternímu stavebnímu okruhu u venkovských kostelů můžeme rozpoznat podle některých slohových znaků, podle polohy kostela vůči klášteru či kanonii, písemných pramenů a zasvěcení (*Radová-Štiková 1983b*, 11).

Kromě klášterních hutí tu zřejmě ještě působila stavební hut' ve službách panovníka. Vliv tzv. královské hutě je rozpoznatelný zejména na některých stavbách, vystavěných na širokém území za života krále Přemysla Otakara II. ve 3. čtvrtině 13. století. Tyto stavby mohly být různorodých stavebních typů, což bylo způsobeno tím, že byly spjaté s určitými sociálními okruhy stavebníků, nebo některé byly dobově podmíněné (*Kuthan 1982*, 190).

Domnívám se, že na architektonickou podobu kostelů na území pojednávaného okresu mohly mít vliv zejména stavební hutě, které působily při románské i gotické výstavbě benediktinských klášterů Ostrov a Sázava a premonstrátské kanonie v Louňovicích pod Bláníkem. Ostrov a Louňovice, které ležely na území sevřeném řekami Sázavou a Vltavou, však již dávno zanikly. Ostrov nezanikl v r. 1420 jako Louňovice, ale až po r. 1529, kdy byly velkou povodní porušeny budovy natolik, že z nich zůstaly jen trosky, které byly později využity na stavební kámen, zakryty náplavami následných povodní a odkryty až na sklonku 19. a ve 20. století (*Merhautová 1971*, 185; *Merhautová 2003*, 31). Vznik louňovické kanonie byl bezprostředně spjat s premonstrátskou kanonií v Želivi. Přibližně v době založení kanonie v Louňovicích byl Želiv ještě ve výstavbě, a jelikož jí byl také nadřazen, dalo by se čekat, že

v obou kanoniích působila stejná stavební huť. Tyto kanonie zase udržovaly styky s premonstrátskou kanonií v Milevsku, která na rozdíl od Louňovic nebyla zničena během husitských válek. Kanonie si tedy mohly být podobné co do uspořádání konventů a podoby konventních kostelů. Sázavský klášter sice ležel na pravém břehu řeky Sázavy, přesto architektonická podoba, uspořádání a výzdoba jeho konventního kostela jistě zapůsobila i na sakrální stavby na opačném břehu řeky. Jeho stavební huť se také mohla na těchto stavbách podílet. Sázava měla štěstí v tom, že Pražané, kteří do kláštera vnikli v r. 1421, netoužili po zkáze kláštera a z něj vypudili mnichy (Bubeník 1996, 56).

V následujícím textu pro úplnost obecně popíši stavební podobu konventních kostelů a důležitých částí klauzury. Poté se budu věnovat jednotlivým výše uvedeným klášterům a kanoniím. Budu se zabývat především konventními kostely, méně laickými kostely, a důležitými částmi klauzury, přičemž si budu všimát především románské a raně gotické fáze výstavby. Jelikož jsou pro určitý tzv. klášterní okruh poznávacím znakem především architektonické prvky, užívané u řeholních i laických kostelů a obecně v rámci konventu (např. v ambitu a východním křídle klauzury), budou pokud možno všechny známé prvky velmi stručně popsány. Následně se pokusím charakterizovat jednotlivé stavební hutě, vymezit dobu jejich působnosti a přiřadit k nim jednotlivé kostely na území okresu Benešov, přičemž budu vycházet z jejich podrobného popisu v katalogu kostelů.

8.9.5.1 Podoba konventních kostelů a klauzury

Často bývaly kláštery a kanonie vystavěny zpočátku kompletně dřevěné podobě. Vybudování provizoria ještě před příchodem řeholních kanovníků vyloženě předepisovaly řádová statuta premonstrátů (Kuthan 1976, 39). Pro kláštery byl charakteristický řádový konzervatismus – při přestavbách a novostavbách platil tzv. princip *stabilitatis loci*, což znamená, že novostavby vznikaly obvykle v místech starších objektů stejné funkce (Sommer 1993, 47). Platí to bezpodmínečně pro všechny objekty v rámci kláštera či kanonie.

Klášterní kostely měly být pozemským ztělesněním nebeského Jeruzaléma (Kuthan 1976, 51). Podle řehole sv. Benedikta představovaly stavební a ideový střed kláštera. Byly určeny především pro členy konventu (Sommer 1993, 41). Benediktinské mnišství však ještě v 11. století nebylo uniformní a mezi kláštery byly velké rozdíly (Ondáš 2007, 25). Kostely tohoto řádu měly většinou podobu trojlodní baziliky, na V uzavřené souměrně 1 nebo 3 apsidami. Většinou byly zakládány na svahu klesajícím k V, aby získaly potřebnou výšku pro

umístění oken krypty (tzv. svaté jeskyně) pod presbyteriem. Ta byla zřejmě budována bez základů prostým přísazením zdiva ke stěnám předem vyhloubené šachty. Krypta byla vícelodní, zaklenutá křížovými klenbami na pravidelně rozestavěných sloupcích. Vrcholila v ní procesí, která sem vstupovala schodištěm a portálem z chóru a vracela se protilehlým portálem nahoru do horního kostela, který měl nad ní zvýšenou podlahu. Stropy a později klenby baziliky byly podepřeny pilíři pravoúhlého průřezu nebo prostými sloupy s patkou a hlavicí. Naše konventní kostely neměly chórovou přepážku (*lettner*) (Radová – Škabrada 1992, 38, 46, 75). Na Z se nad bočními loděmi tyčilo dvouvěžové průčelí, připomínající brány starořímských měst – bránu nebes (*Porta coeli*). Takováto průčelí byla v 11. a 12. století běžná v řadě zemí Evropy – především v Normandii, s. Francii a zcela běžně v Porýní. Dvě věže v západním průčelí se vyskytovaly zejména u premonstrátského řádu (Kuthan 1976, 51-52). Věže byly mohutné, v přízemí klenuté a obsahovaly emporu (Radová – Škabrada 1992, 38).

K s. nebo j. straně kostela přiléhala klauzura obvykle v podobě čtyřkřídlého objektu, jehož jednotlivá křídla svírala pravý úhel a uzavírala uprostřed rajský dvůr (Sommer 1993, 41-42). Nejdůležitější bylo těsně k chóru sakristií přiléhající v. křídlo, jež bylo zpravidla při stavbě hotovo nejdříve, a proto bylo někdy slohově odlišné (Radová – Škabrada 1992, 46; Sommer 1993, 41). Od 11. století obsahovalo v sousedství sakristie kapitulní síň, která byla jakožto druhá nejvýznamnější stavba budována velmi nákladně (Sommer 1993, 41-42; Sommer 1994, 39). Do ní se vždy okny a portálem otvírala křížová chodba (*ambit*), obíhající rajský dvůr. Ponejvíce byla plochostropá a až později měla křížovou klenbu (Radová – Škabrada 1992, 46).

8.9.5.2 Ostrovský klášter

Podle Letopisů hradištsko-opatovických měl být r. 1137 klášter zničen požárem (FRB II, 396), což zřejmě zapříčinilo výstavbu již kamenného kláštera z místního lomového kamene. Stavba začala v jádru konventu, postupovala pomalu a nebyla pravděpodobně dokončena (Břicháček – Richter – Sommer 2003, 18-19, 21, 23). Nejprve vznikl břídlíci krytý východní závěr románské baziliky v podobě apsidou ukončeného chóru, k němuž ze S a z J přiléhaly chórové kaple s apsidami, které s ním byly v jedné rovině. Všechny části byly vzájemně propojeny arkádami (Břicháček – Richter – Sommer 2003, 19; Merhautová 2003, 32). Nad bočními částmi tohoto závěru se snad tyčily věže – asi součástí jednoho ze

sdužených oken byl sloupek z jemnozrnného pískovce (*Merhautová 2003*, 31-32, 34, obr. 3). Následně někdy od 80. let 12. století do doby okolo r. 1200 probíhala výstavba plochostrapého trojlodí, které se od východního závěru lišilo stavební technikou a krytinou taškami z pálené hlíny. Hlavní loď spojovaly s postranními loděmi arkády na střídajících se bílých pilířích s červeným kvádrováním a červených pískovcových sloupech. Z *j.* strany vedl do trojlodí portál, z kterého se dochovaly jen malé zlomky dvou archivolt s výzdobou reliéfními úponky a palmetami (*Břicháček – Richter – Sommer 2003*, 19; *Merhautová 2003*, 32, 35, 40, obr. 1). Zdivo na vnější straně baziliky bylo snad zdobeno vlysem, jak by dokládal v jižní lodi nalezený jednoduchý oblouček. Součástí neznámo kterého portálu byl zřejmě velmi štíhlý sloupek z hrubozrnného červeného pískovce (*Merhautová 2003*, 34, 35, obr. 4).

Po obvodu rajského dvora od sklonku 12. století vznikala klauzura s ambitem. Románského stáří je však jen její z. a s. rameno, vystavěné z lomového zdiva s omítkou s vyrytou sítí linií, imitující kvádřikovou strukturu. Ambit byl vybaven sduženými okny, jak dokládají převážně v z. rameni nalezené zbytky těchto oken, vypadlých z vnitřní ambitové zdi směrem do křížové chodby (*Břicháček – Richter – Sommer 2003*, 20-22; *Merhautová 2003*, 34, obr. 7). Odtud pocházející sloupek ze žlutošedého pískovce lze podle členění hlavice datovat přibližně do doby kolem r. 1225 nebo poněkud pozdější doby (*Merhautová 2003*, 34-35, obr. 5).

Přibližně kolem r. 1225 či o málo později bylo k románskému trojlodí v ose jinou stavební technikou přistavěno dvouvěžové z. průčelí s předsíní a vstupním portálem (*Břicháček – Richter – Sommer 2003*, 19; *Merhautová 2003*, 32). V přízemí *j.* věže byla umístěna kaple a v přízemí *s.* věže schodiště, vedoucí zřejmě na emporu. Z. portál měl v ústupku vložené zdobené sloupky, plochy ostění zdobené šachovnicovým motivem, ve hranách svislých ostění zapuštěné jemné sloupky s hlavičkami v podobě orlího těla, řady listů atd. a na římse a archivoltách motiv zubů – šachovnice. Na stěně vedle portálu nebo někde jinde mohla být deska se sloupečkem v nároží (*Merhautová 2003*, 32, 35, obr. 2, 11-12). Asi současně byl hlavní chór kostela rozšířen směrem k Z o prostor, vymezený půlkruhovou příčkou, vybíhající od vítězného oblouku do hlavní lodi. Po obou stranách hlavní apsidy byla vložena zděná schránka s akustickou nádobou uvnitř (*Břicháček – Richter – Sommer 2003*, 19; *Merhautová 2003*, 32).

Někdy kolem poloviny 13. století byla k *j.* boku chóru a *j.* boční loď přistavěna podélná kaple s východní apsidou, otevřená do lodi dvojitě odstupněným vítězným obloukem (*Benešovská 2003*, 45-46; *Břicháček – Richter – Sommer 2003*, 19). Její z. část zabírala

předsíní, oddělená od lodi pasem arkády a přístupná od J portálem z vedlejší místnosti, možná též kaple přistavěné k první. Existence věže s emporou nad z. předsíní je hypotetická. Obě j. kaple byly zřejmě vybaveny raně gotickými okny s kružbami s oblými pruty a středními sloupky. Z první kaple pochází také zlomek prstence oblé přípory. S přístavbou j. kaplí možná souvisela úprava střední a j. chórová partie, která se jinak vztahuje až k době po r. 1278. Došlo k novému propojení nižší j. a vyšší střední chórové části přes arkádu a schody a ve středním chóru byla položena nová podlaha, která překryla románskou situaci včetně akustických schránek (*Benešovská 2003*, 46, obr. 2-3).

Podle výsledků archeologických výzkumů a dochovaných raně gotických architektonických zlomků probíhala stavební činnost v areálu kláštera již před rokem 1278. A. Merhautová předpokládá postupné vyměňování oken románské baziliky již před vpádem Braniborů, o čemž by mohly svědčit zlomky okenních kružeb s oblými pruty, nalezené na několika místech (*Benešovská 2003*, 45-46). V rámci raně gotické etapy byla založena základní osnova severního dvouraktového klauzurního křídla a počala také výstavba v. křídla. Obě křídla byla dokončena ve 14. století. Pouze z. křídlo klauzury zůstalo v románské podobě (*Břicháček – Richter – Sommer 2003*, 23). Raně gotického stáří jsou z velkých kamenných kvádrů vyzdívané vnitřní gotické zdi v. a j. ambitu a části s. ambitu, který však nebyl dostavěn (*Benešovská 2003*, 48; *Břicháček – Richter – Sommer 2003*, 23). J. křídlo ambitu bylo zřejmě zaklenuté, jelikož mělo ve vnitřních nárožích dodatečně vložené sloupky s oblými dříky a vyššími jednoduchými válcovými patkami a uvnitř křídla se vyskytoval značný počet zlomků hruškových žeber a kvádrů s náběhy klenebních žeber (*Benešovská 2003*, 48, obr. 9; *Merhautová 2003*, 35-36, obr. 13). Soubor zlomků hlavic s listovým dekorem, až na jednu výjimku neznámého místa nálezů, má podle realističnosti zobrazení listů pocházet z 60.–80. let 13. století. Protáhlý tvar kalichu některých hlavic ukazuje na 60.–70. léta 13. století (*Benešovská 2003*, 47, obr. 4-8, 10). Stavební činnost probíhala i po r. 1278, jak dokládá neznámo kde nalezená hlavice s výzdobou neživými listy (*Merhautová 2003*, 36).

Tzv. stavební okruh ostrovského kláštera

Jeho stavební huť, užívající románský a posléze pozdně románský sloh, zřejmě působila od konce 30. let 12. století asi někdy do konce 1. třetiny 13. století. Stavební technika, kterou aplikovala, byla velmi podobná Sázavskému klášteru, jak dále uvidíme. Užívala také některé takřka stejné architektonické prvky (např. tvary a výzdoba některých hlavic sloupků, šachovnicový motiv). Na rozdíl od Sázavského kláštera získal ostrovský konventní kostel kolem r. 1225 dvouvěžové z. průčelí. Na stavbách huť také aplikovala jiné prvky, neznámé v Sázavě – např. motiv reliéfními úponky a palmetami, jiná výzdoba hlavic, jiné tvary náběžníkových sedel sloupků apod. Je tak otázkou, zda nešlo původně o huť Sázavského kláštera, jehož výstavba započala dříve a probíhala ještě v době stavby Ostrova. Domnívám se, že stavební huť ostrovského kláštera mohla působit na kostel v Nesvačilech u Bystřice, v Neustupově, sv. Petra v Poříčí nad Sázavou a na kostel v Tožici (k. ú. Božkovice). Jejich spojujícím znakem je zejména věž v z. průčelí, otevřená v 1. patře do lodi půlkruhovým obloukem. Na sdružených oknech těchto kostelů – pokud se dodnes dochovala – jsou aplikovány architektonické prvky, jež se vyskytují také v Ostrově. Všechny tyto kostely byly původně snad podobného půdorysu – v západním průčelí hranolová věž, víceméně obdélná loď a na východě apsida.

Ve 2. polovině 13. století, zejména v 60. a 70. letech, byla na Ostrově v provozu stavební huť, jež stavěla již v raně gotickém slohu. Užívala několik typů stavebních prvků, které se vyskytují také u staveb cisterciáckého řádu. Těžko říci, zda na ni nepůsobila tzv. královská huť, jelikož bylo na Ostrově nalezeno velmi málo raně gotických architektonických prvků, ale i tak mezi nimi chybí typické prvky. Ostrovská stavební huť by se podle mě mohla podílet na stavbě kostela sv. Mikuláše v Benešově u Prahy, který je v podstatě trojlodní bazilikou, ale bez dvouvěžového průčelí, čímž se sice blíží spíše konventnímu kostelu Sázavského kláštera, ale na j. portálu obsahuje kalichovitou hlavici s vegetabilními motivy na nízkém sloupku.

8.9.5.3 Sázavský klášter

Podstoupil románskou i gotickou přestavbu, která však nebyla dokončena. Dochovalo se torzo nedostavěného gotického konventního kostela (chór, jižní loď a jz. věž) a k němu z j. strany přiléhající klauzura ze 14. století, přestavěná částečně na zámek v 19. století. Provizorně uzavřený chór slouží jako farní kostel, zasvěcený sv. Prokopovi. Z gotické klauzury se zachovalo především její v. křídlo a jz. nároží s tzv. opatskou kaplí (*Reichertová 1974*, 217; *Sommer 1993*, 47; *Sommer 1995*, 8). Jako stavebního kamene užíval drobnozrnného arkózovitého pískovce z lomů v okolí Nučic jv. od Kostelce nad Černými lesy (okr. Praha-východ) (*Novák 1991*, 73, 77, 82).

Sám Prokop měl prý vystavět z jím získaných prostředků ještě před obdarováním kláštera knížetem Břetislavem konventní kostel, zasvěcený Panně Marii a sv. Janu Křtiteli (*FRB II*, 242; *Hrdina – Bláhová – Moravová 2011*, 202). Ten je poprvé zmíněn k r. 1053 ve spojitosti se slavnostním pohřbem Prokopa v interiéru kostela (pravděpodobně v ose lodi před hlavním oltářem) za přítomnosti pražského biskupa Šebíře (*Hrdina – Bláhová – Moravová 2011*, 101; *Kosmas*, Lib. II, 101₂₀; *Sommer 2007*, 5). Předpokládá se, že Prokopem vystavěný kostel byl dřevěný, mnohokrát opravovaný a stál někde ve v. části dnešního kostela, přičemž ze S uzavíral rajský dvůr a jeho v. závěr nevybíhal za linii v. průčelí klauzury (*Sommer 1994*, 33, 37-40; *Sommer 2007*, 11).

Opat Božetěch měl konventní kostel, posvěcený následně biskupem Kosmou 14. a 15. října 1095, rozšířit do délky, šířky a výšky a celý klášter opatřit stavbami na všech stranách a veškerým příslušenstvím (*Kosmas*, Lib. III, 163, *Anh. I*, 250; *Hrdina – Bláhová – Moravová 2011*, 147, 208). Zřejmě vystavěl pouze v. závěr kostela s apsidou s oltářem s ostatky Panny Marie a sv. Jana Křtitele, pod níž byla liturgická krypta s oltářem sv. Kosmy, a ještě se 2 bočními apsidami, zakončenými chórovými kaplemi patrně s věžemi, z nichž pravá měla oltář sv. Martina a levá oltář sv. Štěpána (*Hrdina – Bláhová – Moravová 2011*, 147; *Kosmas*, Lib. II, 163-164; *Reichertová 1972b*, 403-404; *Reichertová 1974*, 213; *Sommer 1994*, 34, 36). To také potvrzuje archeologický výzkum – zdivo v. části stavby se odlišuje od zbytku (*Sommer 1994*, 34). Zřejmě základ j. chórové kaple, patrně s věžovou nástavbou, byl nalezen ve v. části prostoru dnešní sakristie. Zachovalo se z ní JZ. nároží a části z. a j. obvodového zdiva v celé výšce základu z lomových kamenů a asi 1 m nadzemního lícovaného zdiva, vykazujícího strukturu hrubých, nepravidelně opracovaných kvádříků (*Sommer 1982*, č. j. 4557/82; *Sommer 1983*, č. j. 2552/83, č. j. 3831/83; *Sommer 1994*, 34). Pod s. lodí dnešního kostela, která je barokním přístavkem, měly být objeveny podobné reliktu (*Sommer 1994*, 34).

V r. 1948 se tu archeologickým výzkumem přišlo na souvislé řádkové zdivo z úměrných opukových kvádrů, vestavěné do gotické stavby a zavalené balastem barokní stavby (Klement 1948, č. j. 4142/48, č. j. 4998/48).

Opat Děthard po odchodu benediktinů klášter s podporou knížete uvedl do pořádku a kostel dokončil nejpravděpodobněji plochostropým jednolodím, které pokryl taškami, a jeho sz. nároží zpevnil 2 opěráky (Sommer 1994, 36). Zdivo jednolodí bylo zachyceno převážně v základu z lomového kamene v prostoru v. závěru j. gotické lodě před vstupem do kaple Panny Marie a těsně podél s. líce pilířových substrukcí gotických arkád. Částečně dochované nadzemní zdivo bylo lícováno červenými pískovcovými kvádry, místy se štukovou omítkou (Sommer 1985, č. j. 2764/85; Sommer 1989, č. j. 1610/91 Sommer – Richter 1985–86, č. j. 4356/85). V z. části kostela se nacházela zřejmě empora, jak naznačují 2 protilehlé polopilíře (Sommer 1990, č. j. 3287/90; Sommer 1994, 36).

Za vlády opata Silvestra v době kolem poloviny 12. století došlo k zásadní přestavbě většiny klášterních objektů – opat měl do konventního kostela od jeho středu (od oltářů sv. Martina a sv. Štěpána) vestavět zdi s oblouky (FRB II, 259; Hrdina – Tomek – Bláhová 1974, 16; Sommer 1994, 42). Snažil se zřejmě přestavět jednolodní kostel na baziliku tak, že jeho s. a j. zeď prolomil arkádami nebo průchody, aby původně samostatná loď začala tvořit hlavní loď s oltářem sv. Kříže (Sommer 1994, 43; Sommer 2007, 9-10). Zřejmě k prostoru s oltářem sv. Štěpána přistavěl s. zeď stavěnou na jíl, jež patřila boční kapli nebo jakési s. lodi, rozdělené na více prostorů (Borkovský 1946, č. j. 1651/46; Sommer 1991, č. j. 2979/91, č. j. 3324/91, č. j. 4201/91; Sommer 1992, č. j. 3940/92; Sommer 1994, 43). K jednolodí vystavěl také j. zeď patrně s arkádami, kterými se vcházelo do ambitu (Sommer 1985, č. j. 2764/85; Sommer 1989, č. j. 1610/91; Sommer 1994, 43; Sommer – Richter 1985–86, č. j. 4356/85). Všechny dobudované části byly zřejmě plochostropé. Podlahu kostela nechal pokrýt hlazenými kameny z hory Petřína a kostel dal vymalovat (FRB II, 259; Hrdina – Tomek – Bláhová 1974, 16). Zbytky této opukové dlažby byly nalezeny na několika místech. (Borkovský 1951, č. j. 331/51; Borkovský 1952, č. j. 2381/52; Klement – Borkovský – Böhm 1950–52, č. j. 395/84; Sommer 1985, č. j. 2764/85; Sommer – Richter 1985–86, č. j. 4356/85).

Opat Silvestr měl vystavět také kapli Panny Marie (vysvěcena r. 1146 biskupem Ottou) a klášterní budovy s ambitem (FRB II, 259; Hrdina – Tomek – Bláhová 1974, 16, 21). Kaple se pravděpodobně nacházela v sz. rohu dnešního klášterního nádvoří, kde byla odkryta velká podélná, zřejmě neklenutá stavba, zakončená na V se zaoblenou, od j. zdi loď nepatrným ústupkem odsazenou apsidou. Sloužila snad jako opatská kaple a po určité době byla

začleněna patrně do románské prelatury (*Reichertová – Sommer 1981*, č. j. 5166/81; *Sommer 1981*, č. j. 3550/81, č. j. 4125/81; *Sommer 1994*, 46). Románská klauzura se začala stavět až po přestavbě kostela, jak dokládají archeologickým výzkumem zjištěné situace v dnešní sakristii, přičemž současně zanikal její dřevěný předchůdce (*Sommer 1994*, 38, 43). Nová klauzura byla delší než starý kostel, který tak musel být prodloužen k Z o samostatnou kapli s oltářem, objevenou v negativech zdiva, pojeného původně maltou a jílem. Tato kaple měla také opukovou dlažbu (*Sommer 1989*, č. j. 3137/89; *Sommer 1990*, č. j. 3287/90; *Sommer 1991*, č. j. 2979/91, č. j. 3324/91, č. j. 4201/91; *Sommer 1994*, 43). Čtvercový rajsý dvůr obklopoval ambit, který byl zároveň součástí jednotlivých křídel klauzury a měl zřejmě sdružená, obloukovitě zaklenutá okna se sloupky (*Sommer 1994*, 44). Pozůstatky j. křídla byly zachyceny archeologickým výzkumem na dnešním vnitřním dvoře v letech 1968–70 (*Reichertová 1972b*, 404–406, 408; *Reichertová 1974*, 215, obr. 2–5; *Sommer 1994*, 43–44).

Opat Reinard z Met (vládl od r. 1162) mohl Silvestrovu stavbu dokončit, nebo se mohl podílet na dílčích úpravách klášterního komplexu (*Reichertová 1972b*, 404; *Reichertová 1974*, 214; *Sommer 1994*, 47). Ještě ve 12. a snad i ve 13. století mohlo dojít k dílčím změnám – např. k z. závěrové zdi kostelní kaple byla přistavěna předsíň (*Sommer 1991*, č. j. 4201/91; *Sommer 1994*, 47).

Archeologickými výzkumy se podařilo získat několik desítek románských architektonických zlomků. V zásypu s. lodě kostela mělo být objeveno 12 románských profilovaných kamenů (*Böhm 1948*, č. j. 3014/48; *Böhm – Klement 1948*, č. j. 2558/48). 11 kusů profilovaných kamenů bylo získáno v barokní úpravě pilíře „starých gotických bašt“ (*Klement 1948*, č. j. 4142/48). Jižní základ objevené interiérové stavby obsahoval nárožní kus románské římsy (*Reichertová 1972b*, 404; *Reichertová 1974*, 215; *Reichertová 1985*, 122). Patrně z galeriových okének ambitu nebo věží pocházel zlomek sloupku s poměrně drobnou krychlovou hlavicí. Z výzkumu z 50. let 20. století se dále zachoval zlomek sloupkového dříku, zlomek kulovými bobulemi posázeného a šikmou páskou okoseného půlkruhového záklenku a 5 kusů klenáků se 4 vytesanými obloučky z portálového vlysu záklenku (*Kostka – Pechová – Šamánková 1948*, 127, 131, 133; *Reichertová 1972b*, 406; *Reichertová 1974*, 215). Zlomek románského sloupku s drobnou krychlovou hlavicí a kusem dříku z červeného pískovce byl nalezen na koruně zaoblení v sv. koutu pozůstatků obvodového zdiva kaplovité nadstavby nad jeskyní, o které se zmíním níže. Z jejího dna pak byla získána na hmoždíř upravená románská patka s drápky (*Klement 1948*, č. j. 4998/48; *Sommer 1998*, 39–44). Další zlomek románské krychlové hlavice z červeného pískovce pochází ze zásypu při kopání

sondy v bývalém barokním refektáři v j. části dnešní budovy (Reichertová 1972b, 408; Reichertová 1974, 220, obr. 19). V silném zdivu z 16. století (nejdříve z 2. poloviny 15. století), probíhajícím s. od s. zdiva konírny a zároveň souběžně s ním, bylo nalezeno druhotně použité sedlo s plastickým šachovnicovým motivem (Reichertová – Sommer 1980, č. j. 7067/80; Reichertová – Sommer 1981, č. j. 5166/81). Druhotně použité románské detaily byly objeveny v lomovém, k řece obráceném zdivu přízemních prostor v. gotického křídla klauzury (Sommer 1995, 12). Na další architektonické články se narazilo před vstupem do s. lodě kostela (Sommer 1992, č. j. 2311/92).

Během 2. poloviny 13. století a ve 14. století probíhala gotická přestavba kláštera, který zůstal prakticky ve stejné základní dispozici jako románský klášter, jehož zdivo posloužilo především jako zdroj stavebního materiálu (Sommer 1994, 47; Sommer 1995, 6). Jednotlivé etapy gotické výstavby (celkem 3) byly datovány pouze rámcově dle stylistického rozboru dochovaných staveb a archeologických nálezů. Dvě vrcholně gotické etapy nebyly velmi pravděpodobně od sebe příliš vzdáleny (Sommer 1995, 5, 12). Snad už ve 3. čtvrtině 13. století byla zahájena stavba nového konventního kostela v podobě trojlodní baziliky, a to postupně od V tak, aby alespoň část předchozí budovy mohla sloužit bohoslužebnému provozu (Kovář 2005, 189; Sommer 1995, 5, 7). Nad románským kostelem vznikla jako skořepina snad pouze substrukce gotického chóru s opěráky po celém obvodu. Jeho vítězný oblouk těsně přilehl k nejstarší části kostela a zbytek románského kostela byl provizorně uzavřen (Sommer 1983, č. j. 2552/83; Sommer 1992, č. j. 3940/92; Sommer 1995, 7). Některé části posléze zbořeného románského konventního kostela posloužily coby substrukce (Sommer 1995, 6). Ve v. části chóru byla ve 2 fázích vystavěna z hladce lícovaného lomového zdiva gotická, centrálně uspořádaná krypta, spíše však jakási kaple patrně s omezeným přístupem. Dříve měla závěr alespoň o 3 stranách sedmiúhelníku a klenbu nesenou klínovými, na bocích prostě vyžlabenými žebry, vybíhajícími v širokých pasech z koutových přípor ve tvaru protáhlého klínu bez hlavic a sbíhajícími se ve středním sloupu (Klement 1948, č. j. 4998/48; Kovář 2005, 186-187, 189, obr. 4b; Reichertová 1974, 217; Sommer 1995, 5-7; Sommer 2007, 12-13).

Z této první gotické etapy pochází zlomek přípory, zlomek vejčitého žebra s náběžním štítkem, zřejmě torzo subtilním vejčitým prutem profilovaného klenebního žebra, zlomek vejčitého prutu původně z trojprutého klenebního žebra, zlomek okenního ostění a klenební žebro profilované laloškami (Kostka – Pechová – Šamánková 1948, 132; Kovář 2005, 186, obr. 1.2, 8-9; Sommer 1995, 5). 2 sekundárně použité raně gotické architektonické detaily

byly objeveny před vstupem do s. lodě kostela v plentě velké hrobky z opukových kvádrů, která se dříve nacházela patrně v interiéru s. lodě románského kostela (*Sommer 1992*, č. j. 3940/92; *Sommer 1995*, 10, 12). 3 kusy profilovaných gotických článků byly nalezeny v místech dnešního parku v jedné ze dvou k sobě se sbíhajících lícovaných zdí Z-V směru na vápennou maltu (*Klement 1948*, č. j. 4998/48).

Snad někdy z této doby pochází umělá, do půdorysu rovnoramenného kříže vytesaná jeskyně, považovaná ve středověku za poustevnický příbytek sv. Prokopa a takto uctívaná. Nachází se při sv. rohu gotického chóru a centrem leží přibližně pod s. lodí kostela. Dříve přístupná ze dna skalní průrvy. Někdy kolem poloviny 16. století byla zasypána. Stála nad ní zřejmě jakási kaplovitá nadstavba, na níž ze z. strany navazovaly další místnosti. Pouze částečně se z ní dochovaly obvodové zdi z lomového kamene se zbytky portálů na v. a s. straně. Zbytek jejího zdiva využil jeden z opěráků gotického chóru (*Böhm – Klement 1948*, č. j. 2558/48; *Klement 1948*, č. j. 4142/48, č. j. 4998/48; *Reichertová 1978*, 142; *Sommer 1995*, 17; *Sommer 1998*, 39-47).

Druhá, již vrcholně gotická stavební etapa probíhala snad od r. 1315, kdy podle latinské glosy opat Matyáš (1299–31) učinil založení a položil první (zřejmě základní) kámen (*lapis primarius*) (*Sommer 1995*, 5; *Sommer 1999*, 23). Pravděpodobně do doby kolem r. 1340 dostavěl celý gotický chór o 4 obdélných klenebních polích se závěrem o 7 stranách pravidelného dvanáctiúhelníka a vítězným obloukem v podobě hranolového, z obou stran výžlabkem doprovázeného pásu (*Reichertová 1974*, 216-217; *Sommer 1995*, 7). Na chór navázala výstavba v. křídla klauzury a byla započata výstavba nového gotického bazilikálního trojlodí, zakončeném na Z dvěma věžemi, z něhož se podařilo dostavět pouze j. zeď, část jz. věže a pravouhlý v. závěr zamýšlené s. lodě, který na j. ukončení nesl s. část vítězného oblouku, jehož profilované díly zůstaly částečně dochovány v dnešním z. průčelí kostela (*Reichertová 1974*, 216; *Sommer 1992*, č. j. 3940/92; *Sommer 1994a*, 120; *Sommer 1995*, 7-8, 10). Alespoň v hrubé podobě vznikla klauzura s obdélným rajským dvorem uprostřed (*Sommer 1995*, 8, 14).

Další část klášterních staveb vznikla v poslední (3.) gotické etapě ve 2. polovině 14. století. Namísto dostavby rozestavěné trojlodní baziliky se v 60. letech 14. století počalo za účasti mistrů ze svatovítské huti Matyáše z Arrasu s výstavbou tzv. halového či síňového kostela (*Reichertová 1974*, 220; *Sommer 1995*, 10). Stávající torzo bylo zčásti novému projektu přizpůsobeno, JZ věž byla dobudována, započalo se stavět jižní nároží západní předsíně při věži, byly vyklenuty jen čtyři mezilodní arkády a jižní loď byla následně

zaklenuta (*Reichertová 1974*, 220-221; *Sommer 1990*, č. j. 3287/90; *Sommer 1995*, 10). Klauzura s ambitem byla dokončena a do husitských válek se již nestavělo. Byla pouze založena část zdiva, které mělo být začátkem severního obvodového zdiva síňového trojlodí a připojovalo gotický chór k Děthardově části románského kostela (*Sommer 1992*, č. j. 3940/92; *Sommer 1995*, 10).

Tzv. stavební okruh Sázavského kláštera

Stavební huť tohoto kláštera, užívající na stavbách románský sloh, byla alespoň v areálu kláštera činná někdy od poslední čtvrtiny 11. do 2. třetiny 12. století a v okolí ještě přibližně v 1. polovině 13. století. Od poloviny 12. století měla uplatňovat architekturu inspirovanou prostředím bavorského Řezna (*Radová-Štiková 1983b*, 11). Ve 2. polovině 13. století stavěla již v raně gotickém slohu, přičemž užívala stejný tvarový rejstřík, jako břevnovský klášter a strahovská kanonie (*Kovář 2005*, 187).

Jejím dílem jsou povětšinou kostely na pravém břehu řeky Sázavy.¹²³ Na území na levém břehu řeky Sázavy se stavební huť patrně podílela na výstavbě kostela sv. Havla v Poříčí nad Sázavou, který se nápadně podobá dřívějšímu románskému konventnímu kostelu v Sázavě, byť je pouze jednolodní. Sepětí s hutí Sázavského kláštera potvrzuje užití drobnozrnného arkózovitého pískovce až arkózy na portálu. Huť dále mohla ovlivnit kostely v Divišově, Chotýšanech, Měchnově, Načeradci, Třebešicích u Diviškova a ve Vranově u Čechan. Původně snad pozdně románský kostel v Dolních Kralovicích by podle mě mohl – vzhledem ke své stavební dispozici (bez z. věže, s mírně obdélnou lodí a od ní odsazenou

---

¹²³ Např. kostel sv. Jakuba v Rovné u Stříbrné Skalice asi z poslední čtvrtiny 12. století či počátku 13. století (*Kostka – Pechová – Šamánková 1948*, *Hauserová-Radová 2010*; *Líbal 1974*, 166; *Merhautová 1971*, 329-331; *Radová-Štiková 1983b*, 11-12), sv. Václava (původně sv. Mikuláše) v Hodkově asi z doby kolem či po r. 1270 (*Kibic – Vaněk 2012*, 65-69; *Kovář 2005*, 186; *Radová – Štiková 1983b*, 19), sv. Václava v Hrusicích asi z 1. čtvrtiny 13. století (*Merhautová 1971*, 127-128; *Radová-Štiková 1983b*, 11-12; *Radová – Škabrada 1992*, 64), sv. Bartoloměje v Leducích asi z 2. čtvrtiny 13. století, který je však nejednotným dílem (*Kostka – Pechová – Šamánková 1948*, 132; *Kuthan 1976*, 84; *Sommer 1994b*), sv. Havla (dříve možná sv. Vojtěcha) v Otrybech (*Kibic – Vaněk 2012*, 158-163; *Kovář 2005*, 186; *Radová – Štiková 1983*, 19) a sv. Michala (Archanděla) v Soběšíně (*Kibic – Vaněk 2012*, 195-200; *Merhautová 1971*, 314; *Radová – Štiková 1983*, 19), oba asi z přelomu 2. a 3. třetiny 13. století. Tyto kostely mají téměř čtvercovou (Rovná, Ledce), širší obdélnou (Hodkov, Otryby, Soběšín) nebo obdélnou (Hrusice) loď s plochým stropem. Na západě obsahují či neobsahují (Hodkov, Otryby, v Leducích a Soběšíně je až barokní) hranolovou věž a na V jsou zakončeny půlkruhovou, lehce protáhlou (Soběšín) či podkovovitou (Hodkov, Otryby) apsidou s konchou, která u kostela v Leducích navazuje plynule na loď, u ostatních je odsazená od lodi.

podkovovitou apsidou), způsobu vyzdění a době výstavby – být také dílem této stavební huti. U něj však připadá také v úvahu kanonie v Želivi. Jelikož po gotické přestavbě kostel neobsahoval žádné románské architektonické prvky a nyní už neexistuje, je to již patrně nemožné ověřit. Vzhledem k blízkosti Sázavskému klášteru a stavební podobě (širší obdélná loď, původně bez věže) a profilace žeber by jejím dílem teoreticky mohl být i kostel v Kozmicích. Možná mohla mít stavební huť vliv i na kostely v Postupicích, Psářích, Tehově a Zdebuzevsi.

8.9.5.4 Želivská kanonie

První sakrální stavbou ještě benediktinského kláštera a posléze pastoračním centrem laického zázemí byl zřejmě kostel sv. Petra, vysvěcený biskupem Otou (†1148), který stál patrně na místě dnešního kostela sv. Petra a Pavla na vrcholu ostrožny, jenž je v jádře románskou jednolodní stavbou s pravoúhlým presbytářem (*Sommer – Thomová – Thoma 2009, 70; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 703*). V době příchodu premonstrátů měly stát podstatné části rozestavěného konventního kostela Panny Marie, jehož v. část předtím vysvětil biskup Ota, a klauzurních stavení, které Gotšalk se svou skupinou kanovníků začal tyto budovy adaptovat a dostavovat (*FRB II, 487, 489; Moravová 2013, 106, 108; Sommer – Thomová – Thoma 2009, 70*).

Románský konventní kostel měl podobu trojlodní baziliky s trojdílným závěrem a zřejmě s dvouvěžovým z. průčelím, které však nebylo zjištěno archeologickým výzkumem. Na základech severní apsidy východního románského závěru spočívá dnešní s. chórová kaple (sakristie), jež byla vystavěna v rámci gotické a poté barokní přestavby kostela. Hlavní apsida snad ležela v místech dnešního hlavního chóru v rovině se s. apsidou, nebo ji překračovala směrem na V. Archeologický výzkum odhalil j. zeď románského trojlodí, vystavěnou z řádkového zdiva z poměrně malých kvádrů a vybavenou půlkruhově zaklenutými okny. Při vrcholně gotické přestavbě, zahájené snad již ve 2. polovině 13. století (snad v důsledku velkého požáru v polovině 13. století), vznikl nejprve trojdílný v. závěr s pětiboce uzavřeným chórem a se zevně trojboce zakončenými chórovými kaplemi. Hlavní chór byl původně spojen arkádami s postranními kaplemi, které s ním tvořily kompaktní celek. Na gotický chór následně jen přibližně navázalo gotické trojlodí (*Sommer – Thomová – Thoma 2009, 70-71*). Z románské a gotické klauzury, která se nacházela s. od kostela, byly nalezeny jen základy zdí

a rozměrných pilířů (*Sommer – Thomová – Thoma 2009, 74; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 705*).

Tzv. stavební okruh želivské kanonie

Kanonie se začala stavět někdy od 2. poloviny 40. let 12. století. Její výstavba byla patrně ukončena už v 1. polovině 70. let 12. století. Tehdy tedy a o něco později mohla také působit na stavby ve svém okolí. Ve 2. polovině 13. století již probíhala gotická přestavba kanonie. Podoba nového konventního kostela a především jeho v. závěr mohly také inspirovat novostavby raně gotických kostelů v širším okolí, zvláště pak ty, jejichž stavitelem bylo pražské biskupství, které mělo stále zakladatelská práva k Želivi. Domnívám se, že by se stavební huť této kanonie mohla podílet na výstavbě gotických kostelů v Čechticích, Ježově, Keblově, Křivsoudově, Mnichovicích a Sněti. Jejím dílem by teoreticky mohl být i kostel v Souticích, u kterého je však zatím obtížné rozpoznat, v jakém stavebním slohu a době byl vůbec vystavěn. Stavební huť mohl patrně využít také kostel v Trhovém Štěpánově, který se nacházel v centru štěpanovského panství pražského biskupství.

8.9.5.5 Milevská kanonie

Premonstrátská kanonie byla založena na břehu Milevského potoka na křižovatce cest patrně v r. 1184, kdy zde podle listiny, jež je falzem ze 13. století, proběhla směna vesnic mezi pražským biskupem Jindřichem Břetislavem a velmožem Jiřím z Milevska (*CDB I, n. 303, s. 272-273; Kuthan 1975, 110*). Příprav k jejímu založení se možná ještě zúčastnil želivský opat Gotšalk, jehož nejbližší pomocník a žák Jarloch se stal jejím prvním opatem. V r. 1191 kanonie vyhořela (*Kuthan 1976, 34-36, 39-40*).

Kostel sv. Jiljí byl vystavěn nebo rozestavěn ještě před založením kanonie pro potřeby bohatého velmože a posléze byl darován řeholním kanovníkům (*Kuthan 1976, 39, 46-47; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 364-365*). Původně se jednalo se o románský jednolodní kostel s pravouhlým závěrem na východě a jednolitým blokem věže v plné šíři lodě, přizdžené k ní na spáru a otevřené do ní v přízemí a v patře třemi arkádami, stojícími v přízemí na sloupech a v patře na hranolových pilířích (*Hejna 1981a, 646; Kuthan 1976, 42*). Kostel byl vystavěn z oboustranně lícovaného zdiva z pravidelně řádkovaných kvádrů většinou ze žulového, barevně odlišně tónovaného kamene. Architektonické detaily na něm užití jsou z nažloutlého nebo načervenalého kamene, popřípadě z bílého vápence (*Kuthan 1976, 45*). S.

zed' lodě je silnější než ostatní zdi, jelikož obsahuje schodiště vedoucí na emporu, a zevnitř byla původně v jedné linii se závěrem (*Hejna 1981a*, 645-646; *Kuthan 1976*, 46). Řeholníci pro své potřeby chór nahradili velkým čtvercovým chórem, širším než loď, na jejíž nároží zvenčí nasedal, a na V byl zakončen apsidou. Vstupovalo se do něj portálem mezi jv. nárožím lodě a jz. nárožím chóru (*Vlček – Sommer – Foltýn 1998*, 364). Empora se nacházela v 1. patře věže a byla přístupna od J jednoduchým portálkem. Dvě horní patra věže jsou prolomena na všech stranách řadami sdružených, k líci zdiva posunutých oken, která mají záklenky vytesané v jednom kvádru kamene, nebo složená z několika klenáků sestavených do půlkruhu. Patky sloupků jsou kruhového nebo polygonálního půdorysu, vesměs stojí na čtvercových deskách a k rohům jsou přichyceny nárožními drápky. U sloupků se střídají válcové a osmiboké dřívky. Krychlové hlavice mají boky prosté, nebo vyplněné půlkruhovou vpadlinou či rytými soustřednými půlkruhy a v jižních okénkách mají vytesané, vedle sebe kladené, nebo ze svazku na obě strany se rozvíjející palmety. Náběžníková sedla mají tvar na výšku postavených lichoběžníkových desek a zepředu i zezadu jsou šikmo seříznutá. Mezi 3. a 4. poschodím na severní a jižní straně věže jsou profilované římsy. Pod římsou v koruně zdiva je na jižní straně plastický zubořez (*Kuthan 1976*, 42, 45-46).

Konventní kostel, stavěný asi od r. 1187 do 40. let 13. století a zasvěcený původně Nanebevzetí Panny Marie, měl podobu jednoduché a strohé trojlodní baziliky s dvojicí věží v z. průčelí a v. závěrem v podobě tří vedle sebe ležících apsid o mnoho nepřesahujících současnou stavbu (*Kuthan 1976*, 39-40, 46, 49, 51, 55; *Vlček – Sommer – Foltýn 1998*, 365-366). Její zdivo je hladké, téměř nečleněné, vystavěné z kvádrů kladených v pravidelných řádcích. Jejím vzorem byl možná kostel skotských benediktinů v Řezně, zasvěcený sv. Jakubovi a dokončovaný v době založení milevské kanonie (*Kuthan 1976*, 49, 53). Původně asi neklenutá hlavní loď má z boků vysoko umístěná, půlkruhově zaklenutá okna a ve 2 z. třetinách se otevírá do bočních lodí sedmi půlkruhově zaklenutými arkádami na podporách, z nichž 6 párů představují mohutné válcové sloupy s hlaviciemi v podobě nízkých polštářů a patkami s nárožními drápky a 7. pár, podpírající zdivo obou věží, masivní hranolové pilíře (*Kuthan 1976*, 49-50; *Vlček – Sommer – Foltýn 1998*, 366). V. část s. boční lodi byla původně osvětlena 4 kruhovými okénky (*Kuthan 1975*, 111; *Vlček – Sommer – Foltýn 1998*, 366). V z. průčelí mezi věžemi byla zprvu příčná sedlová střecha a uvnitř pak empora, na kterou se vstupovalo po schodišti, přístupném zevnitř portálem po j. straně hlavní lodě a zvenku portálkem v z. průčelí kostela, vedoucím na pavlač a odtud k opatství (*Merhautová 1971*, 167; *Vlček – Sommer – Foltýn 1998*, 366-367). Věže mají ve 4. patře podvojná a v obou horních

poschodích potrojná okna. Jejich půlkruhové záklenky spočívají na žulových sloupcích s osmibokými dříky, krychlovými hlavicemi a patkami. V s. boku loď je umístěn prostý hlavní portál s ostěním z velkých pečlivě přitesávaných kvádrů, profilované pravoúhlými ústupky a pravoúhlá okosená nároží (*Kuthan 1976, 53*). Na konci 60. či na počátku 70. let 13. století byla k trojlodí vystavěna v raně gotickém slohu mohutná příčná loď s vysokými širokými okny s hrotitými záklenky, zakončená na V polygonálním, opěráky opatřeným presbytářem o 5 stranách desetiúhelníka, prolomeném vysokými okny s kružbami s motivy jetelových listů z hůlkových profilů a ostěním z obou stran členěným výžlabky a oblouny. Z. průčelí obdrželo vysoké okno s hrotitým záklenkem a s. boční loď na s. straně malý portálek s kružbou v hrotité archivoltě. Příčná loď má v nárožích středního pole žulové přízdní polygonální pilíře s polygonálními kalichovitými hlavicemi s výzdobou tesaných listů. Postranní pole příčné loď jsou otevřena do bočních lodí baziliky hrotitými oblouky, nasedajícími na konzoly v podobě polygonálního obráceného jehlance, přecházejícího mezičlánkem v houbovitý abakus. Svorníky mají výzdobu tesaných listů, přičemž střední z nich je má proveden prolamovanou technikou. Žebra v presbytáři vybíhají z masivních kalichovitých hlavic s naturalistickými motivy (*Kuthan 1975, 110-111*). V téže době z. průčelí kostela obdrželo trojúhelný štít a kruhová okna zase čtyřlístou kružbu v cihlovém ostění (*Kuthan 1975, 111; Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 366-367*).

Patrně v době od r. 1187 do konce 1. čtvrtiny 13. století vznikl po j. straně baziliky románský konvent, který byl do té doby dřevěný (*Kuthan 1975, 111; Kuthan 1976, 39-40, 58*). Taktéž byl velmi strohý, obklopoval kvadratický rajsý dvůr spolu s bazilikou, k níž z J přiléhala sakristie v podobě nevelké, valeně sklenuté loď, zakončené na V konchou klenutou apsidou (*Kuthan 1976, 55, 57*). V s. zdi j. křídla klauzury se dochoval portál s obloučkovým vlysem (*Vlček – Sommer – Foltýn 1998, 367*). Kapitulní síň byla ve 3. čtvrtině 13. století raně goticky přestavěna, přičemž se na ní uplatnilo stejné tvarosloví jako v transeptu baziliky. Z této doby také pochází jednopatrová budova opatství s kaplí při SZ nároží baziliky (*Kuthan 1975, 111-113*).

Tzv. stavební okruh milevské kanonie

Podle J. Kuthana milevská kanonie působila jako lokální centrum v j. Čechách, kde poznamenala architekturu venkovských kostelů. Jihočeská architektura se měla přiklánět k hornofalckému Podunají s Řeznem jakožto školou, rezervoárem stavitelů, kameníků

a tvůrců plastiky (*Kuthan 1976, 58, 145*). Milevsko, ležící už v jihočeském kraji v okr. Písek, patrně ovlivňovalo především tamější stavby, ale nelze vyloučit, že mohlo působit i na stavby např. na Sedlčansku nebo Voticku – na kostely v Arnoštovicích a Martinicích u Votic. Vypadá to, že architektura této kanonie měla daleko blíže k louňovické než želivské. Mohlo by dokonce jít o jednu stavební huť, působící na rozsáhlejší území v průběhu 2. poloviny 12. – 13. století.

8.9.5.6 Louňovická kanonie

Je téměř jisté, že prvotní podoba kanonie byla dřevěná, jak předepisují řádová statuta premonstrátského řádu. Bohužel zatím nebyla doložena archeologickým výzkumem. Průběh výstavby provizoria mohl být obdobný jako při založení kanonie v (Dolních) Kounicích želivskou kanonií (*FRB II, 477; Moravová 2013, 95*).

Zatím se vůbec netuší, kdy se začalo s výstavbou kamenné románské podoby kanonie, natož kdy vůbec byla dokončena. Také se neví, zda nějaké finance do toho nevložil panovník či někdo z okolních elit. Pravděpodobně však měla kanonie zpočátku nedostatek financí, takže se mohlo se stavbou započít i o něco později, než tomu bylo v Želivi a Milevsku. Jelikož se pozdější milevský opat Jarloch nezmiňuje o nějaké výstavbě kanonie ještě v době života Gotšalka, mohl být tehdy již alespoň dokončen konventní kostel a snad prelatura.

Jako původně pastorační centrum pro laickou osadu sloužil kostel sv. Václava. Lze předpokládat, že se mohl v jisté míře (minimálně jako stavební materiál) zachovat ve zdivu dnešního gotického kostela. Podle toho, že podle písemných pramenů měl být zakladatelem kanonie řádový kněz a lékař Jindřich, byla zřejmě jeho románská podoba jednoduchá. Zdi stavby byly asi vystavěny z lomových kamenů do řádků a stavební dispozice mohla být analogická kostelu sv. Jiljí v Milevsku – v z. průčelí mohla stát hranolová věž a na V snad kvadratický presbytář, jak by naznačovala mezi postranním vchodem a vchodem do sakristie objevená masivní zeď v šíři kostela.

Domnívám se, že se konventní kostel mohl nacházet v s. částech parcel domů č.p. 42, 43 a 39, nikoliv pouze na parcele č.p. 42 (viz *Brych, V. – Dragoun, Z. – Křivánek, R. 2009, 110, obr.*), jelikož by takto byl moc krátký a neuzavíral by od S z. a v. křídlo klauzury, což bylo třeba. Velmi pravděpodobně byl původně trojlodní bazilikou, zakončenou na V patrně 3 apsidami a na Z blokem se 2 věžemi, které na vrchu mohly mít pravděpodobně válcový půdorys (jako u baziliky premonstrátské kanonie ve Steinfeldu), ale také nemusely (konventní

kostel v Milevsku je má hranolové). Byl vystavěn z lomového kamene do řádek nebo do podoby klasového zdiva (zachyceno na parcele domu č.p. 39). Dle analogií bylo jeho zdivo zřejmě hladké a prakticky nečleněné. Pravděpodobně plochostropé lodě mohly být vzájemně odděleny arkádami na sloupech. Především hlavní loď byla zřejmě osvětlena z boků půlkruhově zaklenutými okny, jež byla snad později zasklena okenními terčíky (nalezeny na dvorku č.p. 43). Boční lodě měly při z. průčelí minimálně pár kruhových okének, jak je tomu u kostela v Kondraci. Z. pár věží, mezi nimiž se nacházela empora, mohl spočívat na hranolových pilířích, jako u milevské baziliky nebo u kostela v Kondraci. Hlavní chór baziliky byl asi posléze goticky přestavěn, o čemž by mohly svědčit nalezené prosté i tvarované cihly. Byl pak jistě delší a pravděpodobně mohl mít na V polygonální zakončení, jako tomu bylo u jiných, goticky přestavěných konventních kostelů. Přestavba by se pak týkala zřejmě i bočních chórů. Tuto hypotézu by však ověřil jedině budoucí archeologický výzkum. Bazilika měla zřejmě krytinu z pálených tašek, které byly nalezeny archeologickým výzkumem. Asi někdy ve 2. polovině 13. století byla vybavena dlažbou s bohatou geometrickou reliéfní výzdobou tzv. dubových listů, jejíž zbytky byly nalezeny na dvorku č.p. 43, na j. dílech parcel č.p. 37 a 38 a v tzv. Oboře. V těchto místech, poměrně vzdálených od předpokládaného konventu, mohla být spíše keramická dílna, čemuž by odpovídaly také další nálezy (torza keramických nádob a jejich vzorky). Po j. straně konventního kostela, pravděpodobně ve středních a j. částech parcel č.p. 43, 42 a 39, se nacházela klauzura snad s obdélným rajským dvorem a ambitem dokola.

Tzv. stavební okruh louňovické kanonie

Stavební huť této kanonie byla snad činná někdy od 2. poloviny 12. století minimálně do 1. poloviny 13. století. Přibližně kolem poloviny 13. století začala na stavbách aplikovat jednotlivé gotické prvky a ve 2. polovině 13. století postupně přešla zcela k raně gotickému slohu. Jejím dílem by mohl být románský kostel v Jankově, románské či pozdně románské rotundy v Libouni a v Pravoníně, románsko-gotické kostely ve Šlapánově (k. ú. Zvěstov) a Veliši a raně gotický kostel v Ratměřicích. Stavební huť mohla ovlivnit podobu také snad původně raně gotických kostelů v Hradišti, Hrádku (k. ú. Ctiboř), Popovicích a Radošovicích u Vlašimi. Stavební dispozice těchto kostelů však není vůbec jednotná. Zřejmě tedy šlo o stavební zakázky na přání zakladatele. Pro tento okruh se mi jeví charakteristické užití plochostropé, spíše obdélné lodě a kvadratického presbytáře převážně bez žeber. Dále se může vyskytovat schodiště síle zdiva, vedoucí na z. pavlačovou emporu.

Tzv. stavební okruh louňovicko-milevské kanonie

Ke stavební huti louňovické nebo milevské kanonie nelze s jistotou přiřadit kostel v Kondraci, na kterém můžeme ve zmenšeném měříku rozpoznat charakteristické dvouvěžové průčelí dolnorýnských románských staveb (*Radová – Škabrada 1992, 38*). Do této skupiny dále řadím kostely v Bedřichovicích (k. ú. Čestín u Jankova), Chvojenu (k. ú. Benešov), Neveklově, Olbramovicích u Votic, Ouběnicích, Vojkově u Votic, Voticích a Vrchotových Janovicích. Kostely v Olbramovicích a Ouběnicích by mohly nakonec mít spíše blíže ke stavební huti louňovické kanonie z důvodu užití středně zrnité arkózy až arkózovitého pískovce z Nesperské Lhoty na některých architektonických prvcích (*Novák 1991, 74*).

8.9.5.7 Tzv. královská huť

V zemích říše krále Přemysla Otakara II. měla podle J. Kuthana v 50. a 60. letech 13. století působit královská huť, ovlivněná uměním zdomácnělým na velkých podunajských cisterciáckých kláštorech (Heiligenkreuz, Zwettl a Lilienfeld), které zřejmě zprostředkovaly tvarosloví příznačné jinak zejména pro architekturu burgundské oblasti cisterciáckého řádu, které však bylo aplikováno na starém kompozičním schématu (*Kuthan 1975, 74, 188*). Tato huť byla nazvána „zvíkovsko-píseckou“ podle architektury zvíkovského paláce (stavěn v 50. a na počátku 60. let 13. století) a podle královského města Písku (založeno kolem poloviny 13. století) s hradem, dokončeným někdy ve 2. polovině 50. let 13. století (*Kuthan 1975, 63, 66, 102; Kuthan 1982, 189; Líbal 1948, 39-40*).

Pro tuto kamenickou huť jsou charakteristické hmotné, masivní, na samotný geometrický základ zjednodušené stavební články, těžkými krycími deskami s houbovitě podvinutými okraji ukončené osmiboké pilíře, obráceným nosným jehlancem, mezičlánkem a hříbovitým abakem tvořené polygonální konzoly, mohutná žebra vesměs vejčitého profilu, s kořeny spočívajícími v hranolových blocích náběžných štítků, a konzoly rozmístěné v ploše nečleněného zdiva (*Kuthan 1975, 67, 95, 186*). Její působení můžeme zřejmě rozpoznat v gotické přestavbě Sázavského kláštera a milevské kanonie. Stavební huť měla patrně vliv na kostel ve Chvojínku (k. ú. Neveklov) a ve Vysokém Újezdě.

9. Rozbor středověkých kostelů v okr. Benešov

Všechny zde rozebírané kostely lze najít v příloženém katalogu (K. 2), v tabulkách (Tab. 3–4) a na mapě (Obr. 15).

9.1 Datace

Datace středověkých kostelů v rámci pojednávaného okresu není tak jistá, jak se v některých starších pracích prezentuje. Víceru staveb bylo datováno do časnější, jiné zase do pozdější doby, než tomu ve skutečnosti je. Při datování románských kostelů se historici umění často opírali o písemné prameny (např. zmínky v kronikách a letopisech, listiny atd.), které však nemohou dokládat existenci kostela, pokud není výslovně uveden. Také elity, uvedené v písemných pramenech jen jménem bez predikátu, nemohou být automaticky spojitelné s určitou osadou, která nese jejich jméno a v níž stojí kostel. Příkladem budiž V. Mencl, který románský kostel sv. Petra a Pavla v Načeradci spojoval s písemnou zmínkou o velmoži Načeratovi k r. 1126. Také se stalo, že se osada se stojícím kostelem zaměnila za jinou s totožným jménem – např. ke Šlapánovu (k. ú. Zvěstov) A. Merhautová uvedla letopočet 1257, který se ale týká Šlapánova na Havlíčkobrodsku a o tento letopočet poté opírala dataci kostela ve Šlapánově v okr. Benešov.

Dalším problémem je datování sakrálních staveb podle struktury zdiva, které také nelze vždy zjistit, když je převážná část těchto staveb omítnuta. Jelikož je v okrese nedostatek dobře opracovatelného stavebního kamene (např. opuka), který byl třeba pro románské stavby pravidelně vystavěné z kvádříkového zdiva, a byl u zdejších staveb užíván samozřejmě povětšinou místní stavební, hůře opracovatelný materiál (často žula), tak zdivo zdejších románských a pozdně románských staveb nemá tak pravidelné řádky z pěkných kvádříků, jako je tomu u staveb např. v okolí Prahy, na Kolínsku a jinde. U některých románských staveb se tak datace posouvala do pozdější doby – např. u rotundy v Libouni. Je nutno mít na zřeteli, že kostely románského či gotického slohu byly zřejmě stavěny v době, kdy v jejich bližším či poněkud vzdálenějším okolí pracovala stavební huť nějaké kanonie či kláštera. Tak např. vybočuje z datace kostel v Jankově, vystavěný prý v 1. polovině 12. století. Až zřejmě někdy v době kolem poloviny 12. století však začala být aktivní stavební huť louňovické kanonie, s níž by mohl být kostel svým architektonickým vzezřením spojitelný.

Poměrně zásadní chybou, která se poté promítala i do hypotéz o postupu osídlení, byla datace apsidou zakončené sakristie po s. boku presbytáře kostela sv. Václava ve Vranově u Čerčan do konce 10. století. Pokládala se (a ještě někdy pokládá) za původně „miniaturní“

kostelík, vystavěný v době sv. Vojtěcha, což se zase spojilo s tím, že až sem zasahovalo panství Slavníkovců. Celá stavba včetně sakristie byla již M. Radovou-Štikovou v 1. polovině 80. let 20. století přesvědčivě datována do doby kolem či před polovinou 13. století.

Ne všem kostelům byla věnována stejná pozornost – pro historiky umění byly a jsou přitažlivé zejména románské kostely vypadající „románsky“¹²⁴ a gotické kostely, na nichž je užito více architektonických prvků a je na nich co popisovat¹²⁵. „Jednoduché“ kostely s minimálním počtem či téměř žádnými architektonickými prvky či kostely barokně přestavěné tedy povětšinou nelákaly a dosud postrádají přesnější dataci. Bohužel se to týká také některých kostelů, stojících v dřívějších sídlech význačných šlechtických rodů – kostel sv. Bartoloměje v Divišově¹²⁶ a kostel sv. Jiljí ve Vlašimi. Problematická je také datace kostela sv. Bartoloměje v Trhovém Štěpánově, který je datován do doby po polovině 14. století, což je velmi pozdě vzhledem k tomu, že zde r. 1274 pobýval pražský biskup a zdejší fara jako ostatní r. 1352 odvedla papežský desátek.

Datování některých sakrálních staveb může upřesnit hlavně archeologický výzkum, a to nejlépe současně v interiéru a v bezprostředním okolí. Výsledky archeologického výzkumu na místě ruin minoritského kláštera v Benešově u Prahy (*K. I: 4A*) naznačují možnou existenci starší stavby z mladší doby hradištní s pohřebištěm, které rozhodně kvůli přílišné vzdálenosti nemohlo patřit ke kostelu sv. Mikuláše z 3. čtvrtiny 13. století. Na místě této stavby neznámé podoby (možná sloupové konstrukce) vzniknul v době kolem poloviny 13. století konventní kostel minoritů. K ověření této hypotézy by byl zřejmě třeba revizní archeologický výzkum. Také spíše ZAV u kostela sv. Klimenta na Lštění (*K. I: 3I*) naznačuje existenci starší sakrální stavby s pohřebištěm alespoň v 11. století. Nálezy kostrových hrobů s dnes bohužel nedochovanými šperky pouze asi 40 m od kostela v Psářích (*K. I: 46B*), vystavěného snad ve 2. polovině 13. století, ukazují možná na existenci starší sakrální stavby zatím neznámé podoby. Její existenci by mohl podporovat nález dalších kostrových hrobů na neznámém místě. Byl z nich získán prsten a 5 záušnic, které by mohly být dle průměru datovány snad do 2. poloviny 12. století (*K. I: 46E*). ZAV v podobě sondáže v interiéru a exteriéru již zaniklého kostela sv. Jana Křtitele v Dolních Kralovicích, zatopených nádrží Švihov na řece Želivce, se

¹²⁴ Zejména oba kostely v Poříčí nad Sázavou, kostely v Kondraci, Načeradci, rotunda v Týnci nad Sázavou a další.

¹²⁵ Např. kostel sv. Mikuláše a ruiny konventního kostela minoritů v Benešově, kostel ve Chvojínku (k. ú. Neveklov) a Vysokém Újezdě.

¹²⁶ Tam však byly relativně nedávno objeveny architektonické prvky, umožňující alespoň trochu dataci předcházející stavby.

podánilo odhalit podobu původního románského kostela včetně jeho závěru v podobě apsidy (K. I: 15A). Velmi zajímavé jsou nálezy z bezprostředního okolí dřívější tvrze v Křivsoudově. V prostoru mezi sv. rohem valu a zaniklým objektem, zjištěným v prostoru ohybu cesty u fary č.p. 21, byly nalezeny 2 kostry vybavené bronzovými záušnicemi, datovanými do 11.–12. století. V tomto místě byly i později nalezeny blíže nedatované kostrové hroby (K. I: 24A). Tyto nálezy naznačují, že někde v místech pozdější tvrze bychom mohli hledat případnou starší sakrální stavbu. Zdejší kostel měl být totiž vystavěn až koncem 13. století.

Na grafu (*Graf 1*) můžeme vidět, že z 2. poloviny 11. století máme na území okresu patrně jedinou stavbu – rotundu v Týnci nad Sázavou, kterou však historikové umění většinou datují do 1. poloviny 12. století. Archeologické odkryvy ale dokládají její existenci již v předcházejícím století. V 1. polovině 12. století by měl být vystavěn kostel v Jankově a kostel sv. Petra v Poříčí nad Sázavou. Až ve 2. polovině 12. století počet kostelů vzrostl – mělo být vybudováno celkem 9 kamenných kostelů¹²⁷. Stejný vzrůst kamenných sakrálních staveb vykazuje 1. polovina 13. století¹²⁸. Někdy v době kolem poloviny 13. století bylo vystavěno 7 kostelů¹²⁹. Masivní výstavba kamenných kostelů ovšem přišla s 2. polovinou 13. století – bylo vystavěno minimálně 28 kostelů¹³⁰. Bohužel toto zjištění zůstává pouze orientační. Do grafu nejsou zahrnuty nedatované a velmi problematicky datované sakrální stavby. Kostelů mohlo být (velmi pravděpodobně) vystavěno ještě více (otázkou je např. datace kostelů sv. Šimona a Judy v Bystřici u Benešova, sv. Vavřince v Okrouhlici na k. ú. Benešov u Prahy, sv. Havla Teplýšovicích, sv. Petra a Pavla ve Zdislavicích). K přesnému počtu se zřejmě již nedostaneme. Může se mu přiblížit leda budoucí bádání.

---

¹²⁷ Kostely v Tožici (k. ú. Božkovice), Kondraci, Libouni, konventní kostel premonstrátské kanonie v Louňovicích pod Blánkem a zřejmě s ním také farní kostel přilehlé osady, kostely v Načeradci, Nesvačilech u Bystřice, Neustupově a ve Vrchotových Janovicích.

¹²⁸ Kostely v Bedřichovicích (k. ú. Čestín u Janova), Divišově u Benešova, Dolních Kralovicích, snad v Chotýšanech, Ouběnicích u Votic, kostel sv. Havla v Poříčí nad Sázavou, snad kostel v Postupicích a rotunda v Pravoníně (pokud není z konce 12. století) a kostely v Třebešicích u Divišova a ve Vojkově u Votic.

¹²⁹ Snad špitální kostel sv. Alžběty a konventní kostel minoritského kláštera v Benešově, zřejmě kostel na Chvojenu (k. ú. Benešov u Prahy), dále kostely v Měchnově, v Olbramovicích u Votic, ve Vranově u Čerčan a ve Šlapánově (k. ú. Zvěstov).

¹³⁰ Kostel v Arnošticích, kostel sv. Mikuláše v Benešově, kostely v Čechticích, Červeném Újezdě u Miličína, Hoděticích (k. ú. Hořetice), Ježově nad Želivkou, Keblově, Křivsoudově, Martinicích u Votic, Chvojínku (k. ú. Neveklov), Popovicích u Benešova, Ratměřicích, Trhovém Štěpánově, Václavicích u Benešova, Veliši a ve Vysokém Újezdě. Kostely byly snad také vystavěny v Borovsku, Hrádku (k. ú. Ctiboh) a v Kozmicích u Benešova, možná na samém konci 13. století v Mnichovicích, snad v Neveklově, Psářích, Radošovicích u Vlašimi, Snětu, Tehově, Vlašimi, Voticích a ve Zdebuzevsi.

9.2 Poloha kostelů v krajině

Na území okresu se kostely nacházejí na návrších, protáhlých hřbetech, svahových hřbetech, ostrozích a ostrožnách, ale také prostě na svažitém terénu nebo i v údolí potoků (viz K. 2). Pro stavbu více než poloviny zdejších kostelů bylo vybíráno vyvýšené místo. Některé z nich vyloženě okolní krajině dominují – sv. Kliment na Lštění, sv. Filip a Jakub na Chvojenu (k. ú. Benešov u Prahy), sv. Havel v Chotýšanech, sv. Václav na Chvojínku (k. ú. Neveklov), Narození Panny Marie ve Vysokém Újezdě.

Na grafu (*Graf 2*) lze vidět, že v nadmořské výšce do 300 m leží pouze 4 sakrální stavby (6,5 %) ¹³¹. Skoro polovina (36, tj. 58,1 %) sakrálních staveb se nachází v nadmořských výškách 401–500 m. Nad 501 m n. m. leží 8 kostelů (12,9 %) ¹³². Nejníže stojí kostel sv. Havla v Poříčí nad Sázavou (271 m n. m.), nejvýše kostel v Červeném Újezdě u Miličína (594 m n. m.). Nejstarší sakrální stavba (rotunda v Týnci nad Sázavou) se sice nachází v poměrně nízké nadmořské výšce (280 m n. m.), ale následně po ní vystavěné kostely se vyskytují i v nadmořských výškách nad 500 m (kostely v Jankově, Načeradci a v Neustupově). Jelikož má okres převážně ráz pahorkatin, nebylo na výběr. Nejstarší kostely tedy můžeme hledat i jinde než při řece Sázavě.

Podle Geobotanické mapy ČSSR (*Mikyška et al. 1969; Mikyška et al. 1970*) se na území s lužními lesy a olšinami měly dříve nacházet Dolní Kralovice, Hodětice, Ježov, Křivsoudov, Maršovice, Martinice u Votic, Nesvačily, Popovice, Poříčí nad Sázavou, Sázava nad Sázavou, Šlapánov, Václavice, Vrchotovy Janovice, zčásti pak Benešov, Jankov, Libouň, Načeradec, Postupice a Vlašim. V rámci dubohabrových hájů pak měly ležet Lštění, Netvořice a Týnec nad Sázavou a zčásti Chvojínek a Benešov. V krajině s acidofilními doubravami se nacházelo nejvíce lokalit s kostely – Arnoštovice, Borovsko, Divišov, Hrádek, Hradiště, Chotýšany, Chvojen, Keblov, Kondrac, Křečovice, Louňovice pod Blaníkem, Měchnov, Neustupov, Neveklov, Olbramovice, Ouběnice, Pravonín, Psáře, Radonice, Radošovice, Ratměřice, Snět, Tehov, Třebešice, Vysoký Újezd, Veliš, Vojkov, Votice a Zdebuzevy a zčásti Chvojínek, Jankov, Libouň, Načeradec, Postupice a Vlašim. V rámci biskových bučin ležel jen Červený Újezd a na území s květnatými bučinami Kozmice, Vranov a zčásti město Sázava.

Vzdálenost sakrálních staveb od vodního toku byla velmi variabilní – od 8 m (špitální kostel sv. Alžběty v Benešově u Prahy) do 379 m (rotunda sv. Jana Křtitele v Pravoníně).

¹³¹ Oba kostely v Poříčí nad Sázavou, rotunda v Týnci nad Sázavou a kostel ve Václavících u Benešova.

¹³² Kostely v Arnoštovicích, Červeném Újezdě u Miličína, Bedřichovicích (k. ú. Čestín u Jankova), Jankově, Načeradci, Neustupově, Ratměřicích a rotunda v Pravoníně.

Toto jsou však dva extrémy. Téměř polovina kostelů (celkem 30) se nacházela do 100 m (včetně) a dalších 24 kostelů v rozmezí od 102 do 197 m od vodního toku. Je zde tedy patrná jasná vazba na vodní zdroj (většinou potoky a potůčky), bez něhož se osídlení neobejde.

9.3 Poloha kostelů v rámci sídliště

U kostelů raně středověkého původu nemá příliš smysl sledovat jejich vazbu na současné osídlení kvůli proměně charakteru sídlišť v době kolem poloviny a ve 2. polovině 13. století. Lze u nich (zejména u šlechtických fundací v dominantních polohách) spíše očekávat, že stály stranou tehdejších sídlišť, která se ale mohla nacházet nedaleko. Ty při dobrých podmínkách můžeme zachytit povrchovými sběry či archeologickými odkryvy. Keramické zlomky z 13. století, které jsou však intruzí ve starší novověké vrstvě, se podařilo získat v Arnoštovicích (*K. 1: 1*) z pozemku vzdáleného jen asi 48 m od kostela sv. Šimona a Judy, datovaného do 2. poloviny 13. století. Zlomky keramiky od mladší doby hradištní do vrcholného středověku byly zjištěny kolem kostela Nejsvětější Trojice v Hradišti (*K. 1: 18*). Je otázkou, zda lze tyto doklady sídliště vůbec spojit se stojící sakrální stavbou. Kostel mohl totiž vzniknout až v rámci fungujícího sídliště. Menší počet keramických zlomků z pozdní doby hradištní a vrcholného středověku z pole s. od kostela Všech svatých v Olbramovicích u Votic (*K. 39B*), datovaného do doby kolem poloviny 13. století, naznačuje snad spíše existenci sídliště někde v okolí. Pozdněhradištní a vrcholně středověké keramické zlomky, nalezené v intravilánu Ouběnic u Votic (*Kat. 1: 41B, C*), ukazují, že se sídliště v této době bychom měli hledat spíše při potoce a ve větší vzdálenosti od kostela. Usedlosti se v těchto místech nacházejí dosud. Sídlíště z doby od mladší doby hradištní do vrcholného středověku (12.–13. století) je doloženo z. od kostela sv. Petra a Pavla v Poříčí nad Sázavou (*K. 1: 43A*), datovaného do 1. poloviny 12. století. Od tohoto kostela se nejbližší sídlištní objekty nacházely pouze asi 18 m. Asi 100 m jz. od kostela byly získány keramické zlomky ze 13. století (*K. 1: 43B*). Keramické zlomky ze 13. století se podařilo získat při j. straně hřbitova u rotundy sv. Jana Křtitele v Pravoníně (*K. 1: 44A*), datované do 1. poloviny 13. století

U vrcholně středověkých založení je již větší pravděpodobnost, že se jádro osady během pozdního středověku a novověku změnilo spíše jen minimálně¹³³. Tyto kostely bývaly již integrální součástí zakládaných, pravidelně vytyčovaných osad, jak je to např. hezky vidět

¹³³ Musíme samozřejmě počítat se změnami v důsledku válek (zejména třicetiletí), přibýváním a ubýváním usedlostí atd.

u kostela sv. Filipa a Jakuba v Mnichovicích, který stojí ve středu návesní ulicovky. K přiblížení se co nejpůvodnějšímu charakteru konkrétního sídliště s kostelem nám v tomto případě slouží otisky map stabilního katastru.

9.4 Poloha sakrálních staveb vzhledem k sídlům elit

V rámci pojednávaného okresu lze rozlišit celkem 4 možné typy poloh feudálních sídel vzhledem k sakrální stavbě a sídlišti: 1. sídla ve vzdálenosti zhruba do vzdálenosti kolem 50 m od sakrální stavby, 2. sídla ve větší vzdálenosti od sakrální stavby, ale ještě v intravilánu, 3. sídla na okraji intravilánu a 4. sídla v extravilánu. Prvenství zaujímá 1. typ, celkem jde o 12 případů, a to Bedřichovice, Čechtice, Chvojen (k. ú. Benešov u Prahy), Chvojínek (k. ú. Neveklov), Kozmice, Načeradec, Nesvačily, Neustupov, Ouběnice u Votic, Popovice u Benešova, Týnec nad Sázavou a Votice. Pokud se feudální sídla nacházela v takovém vztahu k sakrální stavbě i v Benešově u Prahy (nedaleko ruin minoritského kostela), v Divišově, v Tožici (k. ú. Božkovice), Maršovicích, Vysokém Újezdě a Zdebuzevsi, máme celkem 18 případů. 2. typ je zastoupen 6 případy: Chotýšany, Křivsoudov, Louňovice pod Blaníkem (bývalé probošství na místě dnešního zámku), Olbramovice u Votic, Postupice a Trhový Štěpánov. 3. typ zahrnuje 11 případů: Jankov, Kondrac, Libouň, Mnichovice, Načeradec, Neveklov, Poříčí nad Sázavou, Soutice, Tehov, Vlašim a Vojkov. Možná se taková sídla nacházela ve Šlapánově (k. ú. Zvěstov) a Tehově. Celkem by tedy šlo o 13 případů. 4. typ zastupuje 12 případů: Arnoštovice, Borovsko, Dolní Kralovice (sídlo v Horních Kralovicích), Hodětice (k. ú. Hořetice), Hradiště, Hrádek (k. ú. Ctiboř), Psáře, Ratměřice, Třebešice u Divišova, Veliš, Vranov u Čerčan a Vrchotovy Janovice. Jelikož je také možné, že se feudální sídlo patronů ke kostelu ve Šlapánově mohlo nacházet v sousedním Zvěstově, jednalo by se celkem o 13 případů. Je zde jasně vidět, že stále převažoval vztah feudálního sídla k sakrální stavbě, a to i zřejmě ve 14. století poměrně dávno po emancipaci zemské církve.

Nejlepším příkladem 1. typu jsou feudální sídla v Týnci nad Sázavou a na Chvojenu. V Týnci nad Sázavou archeologický výzkum A. Hejny (viz *K. 1: 57A; Obr. 20–22*), zjistil na ploše v., jv. a j. od rotundy řadové mladohradištní a pozdněhradištní kostrové pohřebiště (2. polovina 11. – 1. polovina 13. století), které touto sakrální stavbou nebylo nikde porušeno. Ve výbavě kostrových hrobů se vyskytovaly bronzové esovité záušnice (některé se stříbrným plátováním), bronzová spojka, skleněná perla a zbytky 2 dětských kožených střevíců,

zdobených ornamentálně bronzovým, pravděpodobně zlaceným drátem. Dle všeho tedy pohřbívání počalo po výstavbě rotundy. Na ploše s. od rotundy byly zachyceny pozůstatky sloupového objektu, založeného ve 12. století a nahrazeného někdy kolem r. 1200 obdélným trojprostorovým „palácem“. Ten byl vystavěn z lícovaného zdiva z pravidelných kvádrů a byl přístupný portálem od S, u něhož byl snad v souvrství nalezen jantarový prsten. V této době měla být také vystavěna věž při rotundě a celý areál (palác a rotunda s věží) měl být těsně obehnan do skalního podloží vylámaným příkopem, který poškodil část pohřebiště a pohřbívání mělo tímto okamžikem ustát. Příkop však není doložen všude a není dořešen přístup do „paláce“ (podle A. Hejny můstkem přes příkop). Na vnitřní straně příkopu byly v jednom místě zachyceny 3 sloupové jámy v rozestupech 3,5 m a mezi nimi menší kúlové jamky, což bylo A. Hejnou interpretováno jako pozůstatky vyplétaného plotu. Tyto jámy zřejmě spíše směřovaly k jz. nároží „paláce“ a nesledovaly tedy vnitřní hranu příkopu. Hypoteticky by mohly patřit ohrazení, které patřilo sloupovému objektu s. od rotundy. Z. od objektu muzea a věže byly zjištěny pozůstatky sídliště, existujícího od mladší do pozdní doby hradištní (2. polovina 11. – 1. polovina 13. století). Na jeho ploše byly nalezeny také 2 neúplné železné ostruhy s bodci (datovány do 2. poloviny 11. století), kostěná brusle a fragment dlaždice se zoomorfní výzdobou. Archeologickým výzkumem zjištěná situace u rotundy snad vypovídá o vyděleném sídle nějaké elity, kterou kvůli chybějícím písemným pramenům bohužel nemůžeme přesně určit. Rotundu mohl vybudovat někdo z dynastie Přemyslovců, ale možná také některý velmož. Je pravděpodobné, že toto sídlo během doby změnilo majitele, který také mohl být iniciátorem přístavby věže k rotundě a výstavby paláce.

Vizuálně-geodetický výzkum v kombinaci s badatelským archeologickým výzkumem, který byl veden také A. Hejnou na návrší nad osadou Chvojen (viz *K. 1: 4I; Obr. 23*), zde zjistil rozlehlý dvoudílný opevněný areál srdcovitého tvaru (osy Z-V 215 m a S-J 140 m). Na S a SZ areálu má být patrný obloukovitý val, příkop a vnější val. Na bázi valu, vzniklého prostým nasypáním hlíny a kamení z příkopu, byl nalezen žlabovitý útvar se stopami podélně ležícího břevna a na vnitřní straně valu kúlová jamka. Bohužel val ani příkop neposkytly žádné průkazné datační opory. Východněji ležící temeno zaobleného srdcovitého tvaru s kostelem sv. Filipa a Jakuba z doby kolem poloviny 13. století bylo interpretováno A. Hejnou jako „akropole“. Ta byla vydělena vnitřním valem od západněji ležícího „předhradí“. Na ploše temene z. od kostela s okolním hřbitovem, při jehož ohradní zdi na z. straně probíhá terénní vlna (mohlo by prý jít o pozůstatek příkopu), zjišťovací sondy zachytily poměrně špatně zachované pozůstatky kamenného objektu (*Obr. 24*). Podle A. Hejny se mělo

původně jednat o velkou, patrně dvoudílnou stavbu patrně obytné funkce, vystavěnou částečně z nasucho kladených kamenů s lícováním na vnější straně. Na ploše temene byly sondáží zachyceny další sídlištní objekty v podobě povrchových sloupových nebo zahloubených staveb, z nichž byly získány nálezy, datovatelné od poslední třetiny 12. století do 1. poloviny 14. století. Těžiště zdejšího osídlení mělo však spadat do 13. století. Žádné stopy sídliště nebyly zjištěny na vnějším areálu. Archeologickým výzkumem získané poměrně luxusní předměty (*Obr. 25*) a železné zemědělské nářadí ukazují na přítomnost nějaké elity, jejíž život však byl současně bezprostředně spjat se zemědělskou výrobou. Na té se zřejmě osobně nepodílely, ale výbavu spíše vlastnily a zapůjčovaly svým poddaným či čeledi. Tato elita mohla snad sídlit právě v onom kamenném objektu. O koho však přesně šlo, se bohužel asi již nedozvíme, jelikož první písemná zmínka pochází až z r. 1316. Za tu dobu se samozřejmě mohl změnit majitel. Kdy a za jaké příčiny došlo k opevnění areálu, není jasné. Val, ohrazující menší areál, by mohl souviset s výstavbou feudálního sídla a kostela, ale také např. s ohrožením za některé občanské války. Vnější val mohl být vybudován i daleko později – není vyloučen také novověk.

9.5 Patronátní práva ke kostelům

Jak lze vidět z tabulky (*Tab. 3*), jednoznačně převažovali patronové z řad šlechty. Církev vlastnila patronátní právo pouze u 12 kostelů a u jednoho kostela se dělila o patronátní právo s nižší šlechtou (Křivsoudov). Panovník o své patronátní právo ke kostelu ve Václavicích u Benešova přišel, když jej královna Kunhuta r. 1271 darovala řádu Křižovníků s červenou hvězdou (*RBM II*, č. 2696, s. 1178).

9.6 Papežský desátek

Z grafu (*Graf 3*) je jasné, že zdejší fary odváděly papežský desátek nejčastěji ve výši 9, 15 a 18 gr. Tyto výše desátku se nijak specificky neváží na určitý děkanát. Téměř bezvýhradně (kromě fary v Mnichovicích) je odváděly fary při původně šlechtických fundacích. Nejchudší farní obročí měly fary v Pravoníně a v Libouni, patřící pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedly po 3 a 4 ½ gr. papežského desátku. Ukazuje to zároveň na velkou chudost zdejšího panství louňovické kanonie. Relativně málo (6 gr. papežského desátku) odvedly fary v Bedřichovicích (k. ú. Čestín u Jankova), v Jankově,

Psářích a Veliši, všechny spadající pod štěpanovský děkanát. Ani jedno z míst, v nichž tyto fary stály, nebylo sídlem vyšší šlechty¹³⁴. Jejich zakladatelé zřejmě ještě nezacházeli s příliš velkým majetkem. Fary při kostelech vyšehradské kapituly¹³⁵ a Řádu křižovníků¹³⁶ shodně r. 1352 odvedly po 21 gr. papežského desátku. Ne zrovna špatné bylo farní obročí v Dolních Kralovicích, kde fara r. 1352 odvedla 26 gr. papežského desátku. Poměrně bohaté obročí měla fara v Trhovém Štěpánově, která r. 1352 odvedla 36 gr. papežského desátku. Zřejmě ji dobře vybavil při založení kostela pražský biskup. Totožnou výši desátku odvedly fary v Křivsoudově, který začátkem 14. století připadl štěpanovskému panství pražského biskupství, a ve Vlašimi, kde se nacházelo sídlo pánů z Vlašimi. Bohaté bylo beneficium v Načeradci, kde se při kostele sv. Petra a Pavla nacházely dvě fary, které obě ročně odváděly po 42 gr. papežského desátku. Nejbohatší věno kdysi získal kostel sv. Mikuláše v Benešově, jehož fara, spadající pod benešovský děkanát v pražském archidiakonátu, r. 1352 odvedla 87 gr. papežského desátku. Není divu, jelikož byl dříve součástí panství význačného šlechtického rodu Benešoviců.

9.7 Kostely, písemné prameny a archeologické nálezy

Tuto ideální kombinaci¹³⁷ lze zjistit u mizivého počtu zdejších lokalit (*Tab. 4*). Úplně ji splňují Louňovice pod Blaníkem, Václavice u Benešova a částečně také Borovsko.

Louňovice pod Blaníkem jsou poprvé zmíněny r. 1181 s převorem zdejší premonstrátské kanonie Petrem z Louňovic (*FRB II*, 447). Kanonie však byla založena patrně r. 1149 (*Radoměský 1997*, 99). Konventní kostel Panny Marie zde bohužel dávno nestojí, jeho pozůstatky ale byly zřejmě objeveny archeologickým výzkumem menšího rozsahu (*K. 1: 30A; K. 2: 22A*). V areálu zaniklé kanonie byly nalezeny kostrové hroby, keramické zlomky a další předměty, datovatelné od mladší doby hradištní do vrcholného středověku (*K. 1: 30A*).

Václavice u Benešova (původně Vladislavice) se v písemných pramenech objevují až r. 1271, kdy zdejší kostel s podacím právem a veškerým příslušenstvím darovala královna Kunhuta špitálu sv. Františka u paty pražského mostu (*RBM II*, č. 2696, s. 1178). Kostel tedy touto dobou již stál a byl zřejmě panovnickou fundací. Dosud stojící kostel sv. Václava byl D.

¹³⁴ Psáře byly sídlem Zdeňka ze Šternberka až koncem 14. století.

¹³⁵ Ježov nad Želivkou a Snět.

¹³⁶ Václavice u Benešova.

¹³⁷ Existence víceméně prokazatelně raně středověké či vrcholně středověké sakrální stavby, písemné zmínky o daném místě a archeologického dokladu sídliště, pohřebiště či feudálního sídla do konce 13. století.

Líbalem datován až do konce 13. století (*K. 2: 47*). Je však velmi pravděpodobné, že starší sakrální stavbu mohli noví vlastníci přestavět, jak je to doloženo i jinde¹³⁸. Její existenci již v mladší době hradištní naznačuje především nález bronzového ostatkového křížku z 11.–12. století na poli za kostelem a nález 2 bronzových esovitých záušnic ze hřbitova patrně z 2. poloviny 12. století (*K. 1: 58A*). Někde na poli poblíž obce měly být nalezeny kostrové hroby, vybavené 5 bronzovými esovitými záušnicemi, které by podle Ø mohly být datovatelné do 1. poloviny 11. století (*K. 1: 58B*).

Borovsko se v písemných pramenech objevuje poprvé r. 1289 s Protivou z Borovska (*RBM II*, č. 1466, s. 630). Zdejší v raném baroku přestavěný kostel sv. Petra a Pavla ještě dnes stojí stranou od obce na vyvýšeném místě jazykovitého tvaru nad nádrží Švihov na řece Želivce. Jelikož má barokní podobu, tak se na něj jako obvykle nesoustředila pozornost historiků umění a postrádá tedy dataci své původní podoby, která mohla být raně gotická. Mohl být tedy vystavěn ve 2. polovině 13. století (*K. 2: 3*). Z této doby máme totiž archeologicky doloženou tvrz, jejíž pozůstatky se nacházejí s. od tohoto kostela (*K. 1: 6*). Mohla být vystavěna současně s kostelem, nebo byl kostel vystavěn ještě dříve.

9.8 Lokality s možným povrchovým sběrem

Z celkem 62 kostelů na území okresu, kterými se v této práci zabývám, je povrchový sběr možný pouze u 12 z nich. Tyto sběry lze podniknout téměř bezprostředně u 6 kostelů¹³⁹. U stejného počtu kostelů¹⁴⁰ jsou povrchové sběry možné až na místech o málo vzdálenějších. Za perspektivní považuji zejména lokality Hradiště (pole z. od kostela, kam směřuje také jeho vstupní portál), Olbramovice u Votic – Ves (na poli s. od kostela se vyskytuje velké množství keramických zlomků, méně pak mazanice, jejichž část jsem spolu s kolegy získala dvěma povrchovými sběry metodou úsekových linií) a Václavice u Benešova (na poli za kostelem se hřbitovem lze očekávat další doklady mladohradištního pohřebiště). U Olbramovic navíc v poměrně brzké době hrozí vybudování silničního obchvatu, jehož trasa vede částí výše

---

¹³⁸ Kostel sv. Víta v Zahrádce v okr. Havlíčkův Brod, který byl původně panovnickou fundací, daroval král Přemysl Otakar I. vyšehradské kapitule jako součást příslušenství vsi Zahrádka a újezdu k ní patřícímu (*CDB II*, č. 374, s. 409³³). Archeologický výzkum v interiéru doložil, že na místě starší sakrální stavby, která měla podobu menšího jednolodního kostelíka pravoúhlým závěrem, byl v době kolem poloviny 13. století založen větší románský kostel stejné dispozice (tedy také s pravoúhlým závěrem) (*Hejna – Benešovská – Plátková 1981*).

¹³⁹ Kostely v Hoděticích (k. ú. Hořetice), Hradišti, Olbramovicích u Votic – Vsi, Václavicích u Benešova, Veliši a Vojkově u Votic.

¹⁴⁰ Kostely na Chvojenu (k. ú. Benešov u Prahy), v Ježově nad Želivkou, Měchnově, Chvojínku (k. ú. Neveklov), Ouběnicích u Votic a Vysokém Újezdě.

uvedeného pole. Poměrně nedaleko kostela ve Václavících u Benešova se zase chystá vybudování spojky k nové dálnici.

10. Závěr

Mapy vytvořené na základě podrobného katalogu archeologických nálezů potvrzují, že první sídliště na území okresu můžeme očekávat až ve starší době hradištní. Osídlení sem patrně vstoupilo z přilehlého Kutnohorska. Ve střední době hradištní přibyla další sídliště, která se vázala převážně ke střednímu toku řeky Sázavy a jejím levostranným přítokům. Zřejmě stranou těchto sídlišť vznikly hrady – hradiště mezi Sázavou a Dojetřicemi, Lštění. V případě prvního z hradišť lze navíc uvažovat o sídle místní elity. Jako v jiných částech Čech, i zde v mladší době hradištní probíhala intenzivní kolonizace, při níž došlo k zahuštění osídlení při levém břehu řeky Sázavy a k postupu dále do nitra okresu, zejména podél větších vodních toků. Dle geobotanické mapy se tato sídliště nevyhýbala ani acidofilním doubravám a květnatým bučinám. V pozdní době hradištní přibyla ještě další sídliště ve vyšších polohách, přičemž se vázala na přítoky větších potoků. Osídlení se také konečně rozšířilo více v jv. část okresu. Následně ve vrcholném středověku byla tato sídlištní síť doplněna jen nepatrně, zato přibily nové krajinné dominanty – hrady a tvrze.

Jistě důležitou úlohu hrály dálkové cesty – zejména tzv. Rakouská cesta, která okres propojovala s nadřazeným centrem v Praze, kde sídlil archidiakonát, jemuž podléhal děkanát v Benešově. Zároveň Benešovsko a Voticko spojovala s j. Čechami. V raném středověku jistě muselo existovat i spojení s Kouřimí, v níž sídlil archidiakonát, pod který spadal štěpanovský děkanát. Přesný průběh této cesty v raném středověku zatím nebyl zjištěn.

S využitím nemnoha písemných pramenů, které vypovídají o mladší době hradištní, lze konstatovat, že většina sz. části okresu opravdu patřila panovníkovi, který si zde ve 13. století podržel pouze několik vsí. Panovníkovi rovněž patřila v té době jen velmi málo osídlená jv. části okresu, která byla kolonizována převážně až vyšehradskou kapitulou a později pražským biskupstvím. Písemné prameny také naznačují, že na území okresu můžeme minimálně ve 2. polovině 11. století můžeme počítat se sídly elit, které však jasněji vystupují až v následujícím století. Jejich sídla z této doby bohužel nejsou zatím archeologicky podchycena. Pozůstatky sídla (možná dvorce) snad mohly být odkryty jedině u rotundy v Týnci nad Sázavou, která byla postavena někdy v 2. polovině 11. století. Zjištěné situace však zůstávají nadále problematické. Kvůli pozdní zmínce v písemných pramenech nevíme, kdo byl jejím stavebníkem. Sídla elit však nemusely představovat jen dvorce, ale také poplužní dvory, jak tomu bylo později u nižší šlechty. Jelikož je do 11. století datovatelná jediná kamenná

sakrální stavba, můžeme předpokládat, že některé elity stavěly jednoduché dřevěné kostely, které nám bohužel také archeologicky zatím unikají.

Právě románské a pozdně románské kostely, jež se na území okresu objevují od 12. do 1. poloviny 13. století, nás upozorňují na přítomnost elity a na sídla, která bychom očekávali někde v okolí. Také v této době nám jejich podoba bohužel uniká. Nelze se spoléhat na to, že k nim skutečně směřovaly vnější vstupy na empory. Kamenná, zřejmě obytná stavba, zčásti zachycená archeologickým výzkumem z. od kostela sv. Jakuba na temeni návrší s. od osady Chvojen, by snad mohla představovat sídlo blíže neznámé elity. U této lokality je zatím nadále problematická doba a příčina vzniku opevnění rozlehlého areálu, v němž tato stavba společně s kostelem stojí. Lze předpokládat, že v této době byla sídla elit opět jednoduchá, využívající dřevěné prvky, které nezanechaly v terénu dodnes žádné stopy. V době kolem poloviny 13. a ve 2. polovině 13. století, v době výstavby románsko-gotických a raně gotických kostelů, sídla místních elit už bezpečně rozpoznáme v hradech a tvrzích.

Místní elita je bezpečně rozpoznatelná až s predikáty, které začala častěji používat začátkem 13. století. Tehdy vystupují v písemných pramenech panské šlechtické rody – Benešovici, Divišovici (poté Šternberkové) a Janovici. Ještě koncem 12. století vystoupili Vítkovci. Zejména Benešovici a Divišovici v pojednávaném okrese utvořili velké pozemkové domény, pojištěné posléze hrady. Většinu majetků však držela nižší šlechta, která se vyvinula zřejmě jednak z rozrodů těchto rodů, jednak snad z jejich družin. Původ však zůstává stále nejistý. Jelikož se tato šlechta, na rozdíl od příslušníků výše uvedených panských rodů, nepohybovala příliš často v blízkosti panovníka, vystupuje v písemných pramenech ponejvíce až ve 14. století.

Kostely, jimž se tato práce podrobně věnovala, jsou velmi komplexními stavbami, které lze studovat v mnoha rovinách. Jsou to křesťanské svatyně, k nimž se váží symbolické i praktické funkce. Elity, které jistě již v 10. století vyznávaly křesťanství, je stavěly z mnoha důvodů. Jejich výstavba byla součástí aristokratické kultury, ale také vyjádřením víry. Náročná architektura jasně ukazovala prestiž zakladatele. Kostely, které stály zvláště na dominantních místech, symbolizovaly vládu nad zemí. Současně potvrzují, že místo, na kterých stojí, patřilo jejich zakladateli. Výstavba kostelů, na které se také podíleli vesničané, mohla upevňovat poddanství. Jejich sídliště až do pozdní doby hradištní předpokládat spíše dále od kostelů, které sloužily především elitám. Ke kostelům se vázaly církevní desátky od okolního obyvatelstva, jejichž drtivé většiny se dlouho zmocňoval zakladatel a vlastník kostela. Ke kostelům a hřbitovům se vázalo azylové právo. Jelikož byly často jedinými

kamennými budovami v okolí, sloužily jako útočiště pro lidi i jejich majetek, přičemž mohly být dodatečně opevněny. Současně výstavba husté sítě kostelů nejvíce rozšířila křesťanství mezi venkovské obyvatelstvo, které bylo později připoutáno podle svých sídel k jednotlivým farám při kostelech.

Výstavba kamenných kostelů na území okresu zřejmě bezprostředně souvisela s činnostmi stavebních hutí při klášterech a kanoniích, jejichž služeb zakladatelé kostelů mohli využívat a patrně to také dělali. Vzrůst počtu románských kostelů ve 2. polovině 12. století se nápadně shoduje s dobou, kdy probíhala výstavba již kamenných klášterů v Ostrově a Sázavě a kanonií v Milevsku, Louňovicích pod Blánkem a zčásti Želivi. Podle dispozice kostelů a architektonických prvků na nich užitých lze více či méně úspěšně jednotlivé stavby spojit s určitou stavební hutí. Mohutná výstavba kostelů však čekala až na 2. polovinu 13. století. Tehdy byly stavěny již převážně v raně gotickém slohu. V době kolem poloviny 13. a ve 3. čtvrtině 13. století rovněž probíhala gotická přestavba klášterů a kanonií. Architektonické prvky, užitě na konventních kostelech a klauzurách, můžeme nalézt u některých kostelů na území pojednávaného okresu. Bohužel velké množství zdejších kostelů, u nichž lze předpokládat výstavbu ve 2. polovině 13. století, zůstává kvůli pozdějším, často barokním, přestavbám nedatováno.

Tato práce představuje výchozí bod k dalšímu studiu okresu Benešov s užitím podrobných katalogů archeologických nálezů z raného a staršího vrcholného středověku a románských a gotických kostelů, souhrnu všech písemných pramenů do konce 13. století a na základě katalogů a zmínek v písemných pramenech vytvořených map.

11. Seznam pramenů, zpráv a literatury

Prameny a edice pramenů

ADC: Archeologická databáze Čech, Archeologický ústav AV ČR Praha, v. v. i.

AČ 1: *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, z archivů domácích i cizích. Díl I* (Ed. F. Palacký). Praha 1840.

AČ 6: *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, z archivů domácích i cizích. Díl VI, svazek 26* (Ed. F. Palacký). Praha 1872.

AČ 31: *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl XXXI. První kniha svolací desk dvorských z let 1380–1394* (Ed. G. Friedrich). Praha 1921.

AČ 37/2: *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl XXXVII. Čtvrtá kniha svolací desk dvorských z let 1453–1480. Částka 2: Kraje F–K* (Ed. G. Friedrich). Praha 1941.

AČ 37/3: *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl XXXVII. Čtvrtá kniha svolací desk dvorských z let 1453–1480. Částka 3: Kraje L–N* (Ed. G. Friedrich). Praha 1944.

Berra, M. 1848: *Charte des Kauřimer Kreises im Königreiche Böhmen*. Mapová sbírka Geografického ústavu PFF MU, sign. 93 b A 69. Dostupné on-line:

<http://www.oldmapsonline.org/map/cuni/1026899>. Staženo dne: 19. 3. 2015.

CDB I: *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae I.* (Ed. G. Friedrich), Pragae 1904–07.

CDB II: *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae II.* (Ed. G. Friedrich), Pragae 1912.

CDB III/1: *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae III/1* (Ed. G. Friedrich), Pragae 1942.

DRC: *Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente, Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými* (Ed. J. Emler), Praha 1881.

Erber, B. – Winkler, J. Ch. 1760: *Provincia Kaurzimensis*. Moravská zemská knihovna, sign. Moll-0001.626. Dostupné on-line:

<http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/031/799/2619267440/>. Staženo 19. 3. 2015.

FTB: *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279–1296)* (Ed. J. B. Novák), Praha 1903.

- FRB I: Fontes rerum bohemicarum I, Životy svatých a některých jiných osob nábožných* (Ed. J. Emler), Praha 1873.
- FRB II: Fontes rerum bohemicarum II, Prameny dějin českých. Kosmův letopis český s pokračovateli* (Edd. J. Emler – V. V. Tomek). Praha 1874.
- FRB V: Fontes rerum bohemicarum V, Prameny dějin českých* (Edd. J. Emler – J. Gebauer – J. Goll), Praha 1893.
- Homann, J. B. 1742: Die Gegend um Prag, oder der alte Prager Kreys, nebst den angrenzenden Ladschafften des Rakonizer, Boleslawer u. Kaurzimer Cr. Moravská zemská knihovna, sign. Moll-0001.654. Dostupné on-line:*
<http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/033/379/2619268506/>. Staženo dne 19. 3. 2015.
- Jireček, J. 1850: Králowství České. (Mapa 1 : 570 000). Mapová sbírka Geografického ústavu PřF MU, sign. B-1745/3461. Dostupné on-line:*
<http://mapy.geogr.muni.cz/mr.html?id=712491> Staženo 19. 3. 2015.
- Kosmas: Cosmae pragensis chronica boemorum, Monumenta germaniae historica, Nova series* (Ed. B. Bretholz), Berlin 1923.
- LC I/1: Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus, inchoans ab anno 1354 usque 1362* (Ed. F. A. Tinkl), Praeae 1867.
- LC I/2: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim, Libri primi pars altera ab anno 1363 usque ad annum 1369* (Ed. J. Emler), Praeae 1874.
- LC II: Liber secundus confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus, inchoans ab anno 1369 usque 1373* (Ed. F. A. Tinkl), Praeae 1868.
- LC III-IV: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim, Liber tertius et quartus ab anno 1373 usque ad annum 1390* (Ed. J. Emler), Praeae 1879.
- LC V: Libri quinti confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim pragenam nunc prima vice in vugus prolati annus 1390* (Ed. F. A. Tinkl), Praeae 1865.
- LC VI: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim, Liber sextus ab anno 1399 usque ad annum 1410* (Ed. J. Emler), Praeae 1883.
- LE I: Libri erectionum archidioecesis pragensis I (1358–1376), Saeculo XIV. et XV* (Ed. C. Borový), Praeae 1873.

- LE II: Libri erectionum archidioecesis pragensis II (1375–1388), Saeculo XIV. et XV (Ed. C. Borový), Praegae 1878.*
- LE IV: Libri erectionum archidioecesis pragensis IV (1390–1397), Saeculo XIV. et XV (Ed. C. Borový), Praegae 1883.*
- LE VI: Libri erectionum archidioecesis pragensis VI (1397–1405), saeculo XIV. et XV (Ed. A. Podlaha), Praegae 1927.*
- MHB III: Monumenta historica Bohemiae III (Ed. G. Dobner), Praegae 1774.*
- MHB IV: Monumenta historica Bohemiae IV (Ed. G. Dobner), Praegae 1779.*
- MKSV: Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. 193-IX/13b. Dostupné on-line: <http://monasterium.net/mom/CZ-APH/AMK/193-IX|13b/charter>. Staženo 20. 10. 2014.*
- Mortier, P. 1721–78: Partie du Royaume de Boheme. Moravská zemská knihovna, sign. Moll-0000.017. Dostupné on-line: <http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/045/204/2619265516/>. Staženo 19. 3. 2015.*
- NFTB: Nově nalezený zlomek formuláře biskupa Tobiáše z Bechyně (1279–1296) (Ed. E. Šebesta), Praha 1905.*
- RBM I: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae I (600–1253) (Ed. K. J. Erben), Praegae 1855.*
- RBM II: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II (1253–1310) (Ed. J. Emler), Praegae 1882.*
- RBM IV: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV (1333–1346) (Ed. J. Emler), Praegae 1892.*
- RDP: Registra decimarum papalium, čili Registra desátků pražských z diecezí pražské (Ed. W. W. Tomek), Praha 1873.*
- RTV: Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissimae. Nejstarší zbytky desk zemských půhonných (Edd. F. Dvorský – J. Emler), Praha 1868.*
- RT I: Reliquiae tabularum terrae I. Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých (Ed. J. Emler), Praha 1870.*
- RT II: Reliquiae tabularum terrae II, Pozůstatky desk zemských království Českého r. 1541 pohořelých (Ed. J. Emler), Praha 1872.*
- SA II: Soudní akta konsistoře pražské (acta judiciaria consistorii pragensis) II (1380–1387) (Ed. F. Tadra), Praha 1893.*
- SG: Summa Gerhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit Johann von Böhmen 1336–1345 (Ed. F. Tadra), Wien 1882.*

Nálezové zprávy, hlášení a zprávy o stavebně historických průzkumech

- 1939: Lštění (okr. Benešov), hradiště (zpráva). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3689/39.
- 1940: Čerčany (okr. Benešov), nález při silnici (korespondence). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5764/40.
- 1940: Sázava (okr. Kutná Hora), „Bílý kámen“ (zpráva Okresního musejního sboru v Uhlířských Janovicích). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2744/40.
- 1946: Lštění (okr. Benešov) (inventární čísla keramických střepů). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2554/49.
- 1946: Martinice (okr. Benešov), hradiště (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1041/46.
- 1946: Neustupov (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1039/46.
- 1946: Osečany (okr. Příbram), pod vrchem Kostelíkem (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1053/46.
- 1947: Čerčany (okr. Benešov), katastr obce (lahvovitá nádoba). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 751/47.
- 1947: Hrusice (okr. Praha-východ), v katastru obce (inventární čísla záušnic). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 6998/47.
- 1949: Čerčany (okr. Benešov), katastr obce (inventární čísla keramických nádob). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1261/49.
- 1949: Nalžovice (okr. Příbram) (inventární čísla záušnic). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2619/49.
- 1950: Václavice (okr. Benešov) (inventární čísla záušnic). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5020/50.
- 1950: Zdislavice u Vlašimi (okr. Benešov) (inventární čísla záušnic). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5046/50.
- 1953: Libež (okr. Benešov), hroby (inventární čísla keramických nádob). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4304/53.
- 1971: Nesvačily (okr. Benešov), drůbežárna JZD (kresba keramických střepů, novinový výstřížek). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 6611/71.
- 1976: Mrač (okr. Benešov), Horní Hradec (výpis z č. j. 2952/63). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5266/76.

- Bárta, K. 1979: Pravonín (žádost o poskytnutí odborné pomoci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5835/79.*
- Benda, K. 1960: Hradiště u Vlašimě (okr. Benešov), k. o. Nesperská Lhota (hlášení o průzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5499/60.*
- Benda, K. 1961: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), v obci blíže lékárny (hlášení o nálezu kostrových hrobů). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 6471/61.*
- Benda, K. 1961: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), v obci blíže lékárny (hlášení o nálezu kostrových hrobů). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 6579/61.*
- Bernat, J. 1999: Stříbrná Skalice (okr. Kolín), p.p.č. 854 (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5348/00.*
- Bernat, J. 2000: Stříbrná Skalice (okr. Kolín), náměstí (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 6696/01.*
- Bernat, J. 2005: Samechov (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci, Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 10004/05.*
- Bernat, J. 2005: Bělokozly (okr. Kutná Hora) (zpráva). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 10713/06.*
- Bernat, J. 2007: Bělokozly (okr. Kutná Hora) (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 921/07.*
- Bernat, J. 2009: Stříbrná Skalice (okr. Kolín), Rovná, p.č.st. 150 (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 6639/10.*
- Bernat, J. – Bernatová, V. 1999: Vodslivy (okr. Benešov) (zpráva o povrchovém sběru). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5357/00.*
- Bláha, R. – Sklenářová, Z. 2007: Velké Heřmanice (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4383/07.*
- Bláha, R. – Sklenářová, Z. 2007: Velké Heřmanice (okr. Benešov)(zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4384/07.*
- Böhm, J. 1940: Sázava (okr. Kutná Hora), „Bílý kámen“ (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3246/40.*
- Böhm, J. 1941: Soběšín (okr. Kutná Hora), Otryby (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 132/41.*
- Böhm, J. 1946: Nesperská Lhota (okr. Benešov), ves Hradiště (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 714/46.*

- Böhm, J. 1948: Černé Budy (okr. Kutná Hora), Sázava nad Sázavou – výzkum kláštera a kostela (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3014/48.*
- Böhm, J. 1951: Martinice (okr. Benešov), tvrz (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2151/51.*
- Böhm, J. – Klement, M. K. 1948: Černé Budy (okr. Kutná Hora), Sázava – klášter (korespondence). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2558/48.*
- Böhm, J. – Trčka, L. 1937: Sázava (okr. Kutná Hora), vápencový lom (korespondence). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3044/37.*
- Borkovský, I. 1940: Čerčany (okr. Benešov), nález při silnici (zpráva o nálezu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5875/40.*
- Borkovský, I. 1940: Dojetřice (okr. Kutná Hora) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4325/40.*
- Borkovský, I. 1940: Louňovice pod Blaníkem (okr. Benešov), Blaník (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1338/40.*
- Borkovský, I. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (zpráva o komisi v Benešově). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2802/41.*
- Borkovský, I. 1946: Černé Budy (okr. Kutná Hora), klášter sv. Prokopa v Sázavě nad Sázavou (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1651/46.*
- Borkovský, I. 1946: Stříbrná Skalice (okr. Kolín), kostel sv. Jakuba v Rovné u Stříbrné Skalice (zpráva o archeologickém výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5670/46.*
- Borkovský, I. 1951: Černé Budy (okr. Kutná Hora), svatoprokopský klášter v Sázavě (zpráva o komisi). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 331/51.*
- Borkovský, I. 1952: Černé Budy (okr. Kutná Hora), Sázava – kostel sv. Prokopa (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2381/52.*
- Borkovský, I. – Mencl, V. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (zpráva o komisi v Benešově). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2228/41*
- Borkovský, I. – Mencl, V. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (zpráva o komisi v Benešově). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2497/41*
- Brych, V. 1993: Bělčice u Ostředka (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 831/95.*

- Brych, V. – Rendek, J. 1993: Soběšín (okr. Kutná Hora), obec Otryby, tvrz v poloze Hrádecká skála (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 821/95.*
- Bubeník, J. 1970: Vlkančice (okr. Kolín), osada Drletín, poloha „Pod lesem“, kat. č. 389 (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3229/70.*
- Bubeník, J. 1983: Leděčko (okr. Kutná Hora), hradiště sv. osady Vraník (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 166/83.*
- Bubeník, J. 1983: Sázava (okr. Kutná Hora), hřbitov u kostela sv. Martina (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3462/83.*
- Bubeník, J. 1984: Sázava (okr. Kutná Hora), ul. Na Křemelce (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 227/84.*
- Bubeník, J. 1984: Sázava (okr. Kutná Hora), ul. Na Křemelce (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 720/84.*
- Bubeník, J. 1986: Bělokozly (okr. Kutná Hora) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1593/86.*
- Bubeník, J. 1986: Leděčko (okr. Kutná Hora), trať „Na skále“ (hlášení o předání nálezů). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 696/86.*
- Bubeník, J. 1992: Vysoký Újezd (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1596/92.*
- Bubeník, J. – Sommer, P. 1983: Sázava (okr. Kutná Hora), hřbitov u kostela sv. Martina (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3523/83.*
- Durdík, T. 1977: Přestavlky (okr. Benešov), hrad Stará Dubá (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1370/77.*
- Durdík, T. 1978: Český Šternberk (okr. Benešov), horní obranná bašta (zpráva o zaměření a popis situace). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2522/78.*
- Durdík, T. 1987: Křivsoudov (okr. Benešov), zbytky hradu (zpráva o dokončení průzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2948/87.*
- Durdík, T. 1989: Louňovice pod Blaníkem (okr. Benešov), zřícenina kaple sv. Máří Magdaleny (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1900/89.*
- Durdík, T. 1991: Přestavlky u Čerčan (okr. Benešov), zaniklé městečko Odranec pod hradem Stará Dubá (hlášení o návštěvě). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2625/91.*

- Durdík, T. 1994: Přestavlky u Čerčan (okr. Benešov), zaniklé městečko Odranec pod hradem Stará Dubá (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1607/94*
- Durdík, T. 1994: Přestavlky u Čerčan (okr. Benešov), zaniklý sídlištní komplex Stará Dubá (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2464/94.*
- Durdík, T. 1995: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), areál hradu (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2717/95.*
- Durdík, T. 1996: Český Šternberk (okr. Benešov), plocha tzv. obléhacího tábora (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 701/96.*
- Durdík, T. 1997: Borovsko (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3008/97.*
- Durdík, T. 2000: Martinice (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3872/00.*
- Durdík, T. 2001: Přestavlky (okr. Benešov), hrad Stará Dubá (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4479/00.*
- Durdík, T. 2001: Přestavlky (okr. Benešov), hrad Stará Dubá (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 6924/00.*
- Durdík, T. 2001: Přestavlky (okr. Benešov), hrad Stará Dubá, podhradní městečko Odranec, obléhací tábor a palebné postavení (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3605/01.*
- Durdík, T. 2002: Křivsoudov (okr. Benešov), hrad (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5724/02.*
- Durdík, T. 2003: Borovsko (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5161/03.*
- Durdík, T. 2003: Mrač (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4032/03.*
- Durdík, T. 2005: Borovsko (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5522/05.*
- Durdík, T. 2007: Borovsko (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4628/07.*
- Durdík, T. 2010: Borovsko (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5311/10.*

- Durdík, T. – Kašpar, V. 2002: Český Šternberk (okr. Benešov), jižní předsunutá bašta (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4291/02.*
- Fiedler, M. 1958: Louňovice pod Blaníkem (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2407/58.*
- Fiedler, M. 1958: Louňovice pod Blaníkem (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2727/58.*
- Frolík, J. – Chotěbor, P. 1983: Zahrádka (okr. Havlíčkův Brod), u kostela sv. Víta (zpráva o záchranné akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1394/83.*
- Guth, K. – Borkovský, I. 1940: Sázava (okr. Kutná Hora), Bílý kámen (korespondence). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 786/40.*
- Hájek, L. 1943: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (zpráva o výzkumu hrobky). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 557/43*
- Hájek, L. 1958: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1990/58*
- Hájek, L. 1958: Čerčany (okr. Benešov), katastr obce (keramické nádoby). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1994/58.*
- Hájek, L. 1958: Hrusice (okr. Praha-východ), kostrové hroby (rozpis nálezů s inventárními čísly). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2035/58.*
- Hájek, L. 1958: Netvořice (okr. Benešov) (nález s inventárním číslem). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2059/58.*
- Hájek, L. 1958: Netvořice (okr. Benešov) (nález s inventárním číslem). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2060/58.*
- Hájek, L. 1958: Osečany (okr. Příbram), kostrové hroby (rozpis nálezů s inventárními čísly). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2061/58.*
- Hájek, L. 1958: Ratměřice (okr. Benešov), kostrové hroby? (rozpis nálezů s inventárními čísly). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2068/58.*
- Hájek, L. 1958: Václavice (okr. Benešov) (rozpis nálezů s inventárními čísly). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2074/58.*
- Hájek, L. 1958: Václavice (okr. Benešov) (rozpis nálezů s inventárními čísly). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2075/58.*
- Hájek, L. 1958: Votice (okr. Benešov) (rozpis nálezů s inventárními čísly). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2077/58.*

- Hájek, L. 1958: Zdislavice u Vlašimi (okr. Benešov) (rozpis nálezů s inventárními čísly). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2078/58.*
- Hájek, L. – Trčková, M. 1958: Lštění (okr. Benešov), hradiště (rozpis nálezů s inventárními čísly). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2053/58.*
- Halzbauer, Z. 1994: Pyšely (okr. Praha-východ), zahrada jižně od zámku a severně od kostela (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1164/95.*
- Hazlbauer, Z. – Glosová, M. 1995: Libouň (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2633/95.*
- Hejna, A. 1964: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov) (zpráva o služební cestě). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5300/64.*
- Hejna, A. 1965: Jírovice (okr. Benešov), Chvojen (zpráva o zahájení a postupu výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4860/65.*
- Hejna, A. 1965: Jírovice (okr. Benešov), Chvojen (zpráva o výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5137/65.*
- Hejna, A. 1965: Jírovice (okr. Benešov), Chvojen (zpráva o ukončení výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 6033/65.*
- Hejna, A. 1967: Jírovice (okr. Benešov), Chvojen (zpráva o výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5098/67.*
- Hejna, A. 1969: Jírovice (okr. Benešov), Chvojen (zpráva o výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3451/69.*
- Hejna, A. 1969: Jírovice (okr. Benešov), Chvojen (zpráva o výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3807/69.*
- Hejna, A.: 1969: Jírovice (okr. Benešov), Chvojen (zpráva o ukončení výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4440/69.*
- Hejna, A. 1969: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), severní strana areálu hradu (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1261/72.*
- Hejna, A. 1969: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov) (zpráva z výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3807/69.*
- Hejna, A. 1970: Jírovice (okr. Benešov), Chvojen (zpráva o zahájení výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3103/70*
- Hejna, A. 1970: Jírovice (okr. Benešov), Chvojen (zpráva o průběhu a ukončení výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3636/70.*

- Hejna, A. 1970: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), areál hradu (zpráva o zahájení výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2429/70.*
- Hejna, A. 1970: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), hrad (zpráva o výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3101/70.*
- Hejna, A. 1970: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), hrad (zpráva o průběhu etapy výzkumu a jejím ukončení). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3635/70.*
- Hejna, A. 1970: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), hrad (zpráva o výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5099/70.*
- Hejna, A. 1970: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), hrad (zpráva o závěrečných pacích). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5644/70.*
- Hejna, A. 1971: Poříčí nad Sázavou (okr. Benešov), u kostela sv. Petra (zpráva o služební cestě). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2857/71.*
- Hejna, A. 1971: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov) (zpráva o služební cestě). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3147/71.*
- Hejna, A. 1971: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3802/71.*
- Hejna, A. 1971: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), areál hradu (zpráva o přípravných pracích). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4490/71.*
- Hejna, A. 1971: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), areál hradu (hlášení o zahájení a průběhu výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5172/71.*
- Hejna, A. 1971: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov) (zpráva o výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5927/71.*
- Hejna, A. 1971: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), areál hradu (závěrečná zpráva o výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 6933/71.*
- Hejna, A. 1973: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), hrad (hlášení o zahájení výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3789/73.*
- Hejna, A. 1973: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), hrad (hlášení o výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4281/73.*
- Hejna, A. 1973: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), hrad (zpráva o průběhu a ukončení výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5161/73.*
- Hejna, A. 1974: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov) (zápis o jednání komise). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 10214/05.*

- Hejna, A. 1976:* Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), hrad (souhrnná a závěrečná zpráva o výsledcích zjišťovacího výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 7342/76.
- Hejna, A. 1977:* Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), hrad (hlášení o průběhu výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3171/77.
- Hejna, A. 1977:* Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), hrad (hlášení o průběhu a výsledcích výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4387/77.
- Hejna, A. 1978:* Pecerady (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5093/78.
- Hejna, A. 1990:* Týnec nad Sázavou (okr. Benešov) (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2384/90.
- Hejna, A. 1990:* Jírovice (okr. Benešov), Chvojen (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2385/90.
- Hejna, A. a kol.: 1969:* Jírovice (okr. Benešov), Chvojen (zápis o komisi). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4076/69.
- Hertl, J. 1953:* Benešov u Prahy (okr. Benešov), stavba drůbežárny (korespondence dějepisného kroužku Jedenáctileté střední školy v Benešově s Archeologickým ústavem). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5826/53
- Hertl, J. 1963:* Benešov u Prahy (okr. Benešov), poloha Tužinka (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3591/63
- Hertl, J. 1963:* Lštění (okr. Benešov), hroby (hlášení o výzkumu v r. 1914). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3285/63.
- Himmlera, J. I. 1947:* Benešov u Prahy (okr. Benešov), u kostela sv. Mikuláše na Karlově (zpráva o výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4162/47.
- Horáková, L. 1950:* Nalžovické Podhájí (okr. Příbram), v katastru (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 7318/50.
- Horáková-Jansová, L. 1933:* Rataje nad Sázavou (okr. Kutná Hora), v blízkosti zámku v Ratajích při kopání základů pro domek (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 106/34.
- Horáková-Jansová, L. 1956:* Nalžovice (okr. Příbram), domov pro přestárlé v bývalém zámku (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4697/56.
- Hrala, J. 1960:* Hradiště (okr. Benešov) (hlášení o rozrušení kulturních jam). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5175/60.

- Hrala, J. 1973: Jablonná nad Vltavou (okr. Benešov), pravobřežní část Slapské přehradní nádrže (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3539/73.*
- Charvátová, E. 1983: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), Brodce (výstřižek z časopisu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1995/83.*
- Charvátová, E. a kol. 1970: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), areál hradu (zpráva o komisi). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5100/70.*
- Charvátová, E. a kol. 1970: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov) (zápis o konání komise). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5101/70.*
- Chytráček, M. 1989: Laby (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2246/89.*
- Janečková-Křepelková, J. 1972: Poříčí nad Sázavou (okr. Benešov) (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2689/72.*
- Janouš, K. 1926: Záhoří u Miličína (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1249/26.*
- Jansová, L. 1960: Domašín (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1700/60.*
- Jesenský, V. 1992: Měchnov, kostel sv. Martina, sondování starších fasád kostela (Nálezová zpráva.). Archiv ÚOPSČ, č. j. 63.*
- Jesenský, V. 1994: Ratměřice, kostel sv. Havla, sondování a dokumentace omítek a zdiva průčelí a lodě (Nálezová zpráva.). Archiv ÚOPSČ, č. j. 96.*
- Kareš, B. 1950: Nalžovické Podhájí (okr. Příbram), Malé Kolo u Křepenic (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3819/50.*
- Kareš, B. 1950: Nalžovické Podhájí (okr. Příbram), u obce (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5909/50.*
- Kareš, B. 1951: Ctíboř (okr. Benešov), Hrádek (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2586/51.*
- Kašpar, V. 1991: Přestavlky (okr. Benešov), hrad Stará Dubá (hlášení o návštěvě). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3107/91.*
- Kašpar, V. 1992: Přestavlky (okr. Benešov), hrad Stará Dubá (Nálezová zpráva. o nálezu středověké keramiky). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 514/92.*
- Klement, M. K. 1948: Černé Budy (okr. Kutná Hora), objev jeskyně v hradišti kláštera na Sázavě (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4142/48.*

- Klement, M. K. 1948: Černé Budy (okr. Kutná Hora), Sázavský klášter (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4998/48.*
- Klement, M. K. – Borkovský, I. – Böhm, J. 1950–1952: Černé Budy (okr. Kutná Hora), Sázavský klášter (korespondence). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 395/1984.*
- Korený, R. 2004: Arnoštovice (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2597/04*
- Korený, R. – Koucký, K. 2003: Arnoštovice (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2868/03*
- Kotrba, V. 1951: Křečovice (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2322/51.*
- Křečková, A. 1986: Jablonná nad Vltavou (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4065/86.*
- Křivánek, R. 1997: Božkovice (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 7089/97.*
- Křivánek, R. 1999: Lštění (okr. Benešov), vnější část hradiště, pole vně výrazného valu, strmý ostroh nad levým břehem Sázavy (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4053/99.*
- Křivánek, R. 1999: Lštění (okr. Benešov), západní cíp ostrohu hradiště nad levým břehem Sázavy, plocha JZ kostela sv. Klimenta se současným hřbitovem (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 9305/99.*
- Křivánek, R. 1999: Lštění (okr. Benešov), vnitřní část hradiště, louka uvnitř mezi výrazným valem a usedlostí, ostroh nad levým břehem Sázavy (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 9306/99.*
- Křivánek, R. 2000: Božkovice (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2345/01.*
- Křivánek, R. 2006: Neustupov (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 10972/06.*
- Křivánek, R. 2006: Ouběnice (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 10973/06.*
- Křivánek, R. 2006: Ouběnice (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 10974/06.*

- Křivánek, R. 2006:* Vracovice (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 10999/06.
- Kubec, F. 1979:* Čerčany (okr. Benešov), mohylové pole (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5425/79.
- Kudrnáč, J. 1962:* Dojetřice (okr. Kutná Hora), Šance (hlášení o průzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4347/62.
- Kudrnáč, J. 1962:* Dojetřice (okr. Kutná Hora), Šance (hlášení o cestě). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 7120/62.
- Kudrnáč, J. 1963:* Dojetřice (okr. Kutná Hora), slovanské hradiště a sídliště (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2979/63.
- Kudrnáč, J. 1964:* Leděčko (okr. Kutná Hora), osada Vraník, hradiště (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2294/64.
- Líbal, D. – Heroutová, J. – Muk, J. – Penniger, R. a kol. 1973:* Votice, stavebně historický průzkum historického jádra města (Nálezová zpráva.). Archiv ÚOPSČ, č. j. 50.
- Malý, V. 1965:* Benešov u Prahy u Prahy (okr. Benešov), budova špitálu (zpráva o dokumentaci demolice). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2762/65
- Malý, V. 1965:* Benešov u Prahy u Prahy (okr. Benešov), budova špitálu (plán objektu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 6610/65
- Malý, V. 1965:* Křivsoudov (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2764/65.
- Malý, V. 1965:* Křivsoudov (okr. Benešov) (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 6611/65.
- Malý, V. 1965:* Neustupov (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2761/65.
- Maštalíř, J. 1962:* Dojetřice (okr. Kutná Hora), hradiště (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2281/62.
- Maštalíř, J. 1963:* Leděčko (okr. Kutná Hora), hradiště u osady Vraník (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 6060/63.
- Maštalíř, J. 1964:* Vodslivy (okr. Benešov), zalesněný kopec Bílč (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 6151/64.
- Maštalíř, J. 1965:* Leděčko (okr. Kutná Hora), hradiště v blízkosti osady Vraník (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 6990/65.

- Mencl, V. 1941:* Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (zpráva o dohledu nad výzkumem). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2799/41
- Nechvátal, B. 1963:* Vranice (okr. Kutná Hora), trať Hradecká skála (zpráva o záchranném výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2088/63.
- Neustupný, J. 1940:* Dojetřice (okr. Kutná Hora) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4261/40.
- Neustupný, J. 1940:* Sázava (okr. Kutná Hora), Bílý kámen (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 123/40.
- Neustupný, Z. 2008:* Český Šternberk (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 7994/08.
- Neustupný, Z. 2008:* Načeradec (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 7985/08.
- Novák, L. 1977:* Český Šternberk (okr. Benešov), horní obranná bašta (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2976/77.
- Pařízek, J. 1940:* Martinice (okr. Benešov), hradiště (hlášení správy obecné školy v Martinicích). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2607/40.
- Patera, V. 1950:* Martinice (okr. Benešov), hradiště (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1170/51.
- Pokorný, J. 1941:* Hradiště (okr. Benešov) (hlášení ředitele obecné školy v Domašíně). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5361/41.
- Reichertová, K. 1952:* Lštění (okr. Benešov), hrad (zpráva o povrchovém sběru). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1693/52.
- Reichertová, K. 1971:* Dolní Kralovice (okr. Benešov), kostel sv. Jana Křtitele (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4840/71.
- Reichertová, K. 1972:* Dolní Kralovice (okr. Benešov), kostel sv. Jana Křtitele (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 7861/72.
- Reichertová, K. 1972:* Týnec nad Sázavou (okr. Benešov), v sousedství rotundy (hlášení o kostrových pohřbech). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1283/72.
- Reichertová, K. – Sommer, P. 1980:* Černé Budy (okr. Kutná Hora), obec Sázava nad Sázavou, areál bývalého kláštera (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 7067/80.
- Reichertová, K. – Sommer, P. 1981:* Černé Budy (okr. Kutná Hora), Sázavský klášter (investorská zpráva). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5166/81.

- Richter, M. 1959: Poříčí nad Sázavou (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1940/59.*
- Richter, M. 1959: Poříčí nad Sázavou (okr. Benešov), u kostela sv. Petra (zpráva o záchranném a zjišťovacím výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2627/59.*
- Richter, M. 1961: Poříčí nad Sázavou (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2394/61.*
- Růžička, J. 1940: Čerčany (okr. Benešov), nález při silnici (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5497/40.*
- Růžička, J. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (zpráva o zahájení). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1833/41*
- Růžička, J. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (průběžné hlášení z výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1926/41*
- Růžička, J. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (průběžné hlášení z výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2479/41*
- Růžička, J. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (zpráva z výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2539/41*
- Růžička, J. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (zpráva z výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2572/41*
- Růžička, J. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (zpráva z výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2611/41*
- Růžička, J. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (průběžná zpráva z výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2657/41*
- Růžička, J. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (zpráva o prohlídce výkopu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2689/41*
- Růžička, J. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (průběžná zpráva o výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2867/41*
- Růžička, J. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (průběžná zpráva o výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3004/41*
- Růžička, J. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (zpráva o zastavení výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3155/41*
- Růžička, J. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (zpráva o zakreslení). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3620/41*

- Růžička, J. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (návrh na zabezpečení). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3727/41*
- Růžička, J. 1941: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (zpráva o průzkumu hrobky). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4263/41*
- Růžička, J. 1943: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (přepis výzkumného deníku). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1100/43*
- Růžička, J. 1943: Benešov u Prahy (okr. Benešov), minoritský klášterní chrám (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2056/43*
- Růžička, J. 1947: Benešov u Prahy (okr. Benešov), u kostela sv. Mikuláše na Karlově (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4001/47*
- Rybařík, F. 1963: Psáře (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 7572/63.*
- Sklenářová, Z. 1997: Křečovice (okr. Benešov), pole SV od hájovny Lhotky (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 653/97.*
- Sklenářová, Z. 2002: Louňovice pod Blaníkem (okr. Benešov), Velký Blaník (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3022/02.*
- Sklenářová, Z. 2002: Velké Heřmanice (okr. Benešov), pole Z od bývalého vepřína (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3026/02.*
- Sklenářová, Z. 2004: Velké Heřmanice (okr. Benešov), SV od silnice, nad osadou Březina (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2701/04.*
- Sklenářová, Z. 2006: Velké Heřmanice (okr. Benešov), pole Z od bývalého vepřína (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4397/06.*
- Sklenářová, Z. 2006: Bezměří (okr. Benešov), JZ od osady Křenovic na poli nad rybníkem (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4987/06.*
- Sklenářová, Z. 2006: Velké Heřmanice (okr. Benešov) (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4988/06.*
- Smetánka, Z. 1971: Týnec nad Sázavou (okr. Benešov) (zpráva o jednání komise). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5787/71.*
- Sommer, P. 1981: Černé Budy (okr. Kutná Hora), obec Sázava, zámek (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3550/81.*
- Sommer, P. 1981: Černé Budy (okr. Kutná Hora), obec Sázava, zámek č. 72 (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4125/81.*

- Sommer, P. 1978: Živohošť (okr. Benešov), u kostela sv. Fabiána (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5573/78.*
- Sommer, P. 1978: Živohošť (okr. Benešov), u kostelíka sv. Fabiána (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 7921/78.*
- Sommer, P. 1982: Černé Budy (okr. Kutná Hora), obec Sázava nad Sázavou, bývalý benediktinský klášter (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4557/82.*
- Sommer, P. 1983: Černé Budy (okr. Kutná Hora), obec Sázava, bývalý benediktinský klášter (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2552/83.*
- Sommer, P. 1983: Černé Budy (okr. Kutná Hora), obec Sázava, zámek (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3831/83.*
- Sommer, P. 1985: Černé Budy (okr. Kutná Hora), obec Sázava, bývalý klášter (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2764/85.*
- Sommer, P. 1989: Černé Budy (okr. Kutná Hora), obec Sázava, Sázavský klášter (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1610/91.*
- Sommer, P. 1989: Černé Budy (okr. Kutná Hora), obec Sázava, nedostavěné gotické trojlodí (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3137/89.*
- Sommer, P. 1990: Černé Budy (okr. Kutná Hora), obec Sázava, nedostavěné gotické trojlodí (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3287/90.*
- Sommer, P. 1991: Černé Budy (okr. Kutná Hora), obec Sázava, nedostavěné gotické trojlodí (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2979/91.*
- Sommer, P. 1991: Černé Budy (okr. Kutná Hora), obec Sázava, nedostavěné gotické trojlodí (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3324/91.*
- Sommer, P. 1991: Černé Budy (okr. Kutná Hora), obec Sázava, nedostavěné gotické trojlodí (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4201/91.*
- Sommer, P. 1992: Černé Budy (okr. Kutná Hora), obec Sázava, klášter – farní kostel (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2311/92.*
- Sommer, P. 1992: Černé Budy (okr. Kutná Hora), obec Sázava, gotické trojlodí (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3940/92.*
- Sommer, P. – Richter, M. 1985–86: Černé Budy (okr. Kutná Hora), Sázava (investorská zpráva, korespondence). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4356/85.*
- Spurný, V. 1948: Drahňovice (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4865/48.*

- Spurný, V. 1948:* Hradiště (okr. Benešov), kat. obec Nesperská Lhota, za kostelem (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5474/48.
- Spurný, V. 1948:* Křížov (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5478/48.
- Spurný, V. 1948:* Lštění (okr. Benešov) (zlomky středověké keramiky). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5475/48.
- Spurný, V. 1962:* Hradiště (okr. Benešov), kat. obec Nesperská Lhota (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 7803/62.
- Spurný, V. 2000:* Drahňovice (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3368/00.
- Spurný, V. 1979:* Louňovice pod Blaníkem (okr. Benešov) (výstřížek článku J. Kopše v tisku). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 250/79.
- Srnská, Z. 2007:* Pyšely (okr. Praha-východ), nad chatovou osadou Neřezky, pole p.p.č. 167/1 (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3827/07.
- Srnská, Z. 2007:* Pyšely (okr. Praha-východ), V Sedlištích, p.p.č. 690/1 (zpráva o archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3831/07.
- Štefanová-Šaldová, V. 1975:* Pecerady (okr. Benešov) (hlášení o záchranném archeologickém výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3775/75.
- Šaldová, V. 1975:* Pecerady (okr. Benešov) (hlášení o záchranném archeologickém výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 9378/75.
- Šebek, J. 1949:* Martinice (okr. Benešov), tvrzíště (korespondence). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 997/49.
- Šolle, M. 1939:* Čeřenice (okr. Benešov), les mezi Poříčkem a Drahňovicemi (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1254/39.
- Šolle, M. 1939:* Dojetřice (okr. Kutná Hora) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1255/39.
- Šolle, M. 1939:* Domašín (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1777/39.
- Šolle, M. 1939:* Kácov (okr. Kutná Hora) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3692/39.
- Šolle, M. 1939:* Kačerov (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1381/39.

- Šolle, M. 1939:* Psáře (okr. Benešov) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3691/39.
- Šolle, M. 1939:* Rataje nad Sázavou (okr. Kutná Hora) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1252/39.
- Šolle, M. 1944:* Hradiště (okr. Benešov) (plánek). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 26/44.
- Šolle, M. 1974:* Lštění (okr. Benešov), hradiště (hlášení o narušení lokality). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2129/74.
- Šolle, M. 1974:* Lštění (okr. Benešov), hradiště (hlášení o záchranné archeologické akci). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2598/74.
- Šolle, M. 1975:* Lštění (okr. Benešov), hradiště (Nálezová zpráva. ze záchranného archeologického výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2507/75.
- Špaček, J. 1974:* Vranice (okr. Kutná Hora), pod úpatím hradiště. Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3119/74.
- Špačková, D. 1971:* Poříčí nad Sázavou (okr. Benešov) (zpráva o výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 6270/71.
- Toman, E. 1940:* Ctiboř (okr. Benešov), kopec Hrádek (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4364/40.
- Trčka, L. 1933:* Rataje nad Sázavou (okr. Kutná Hora) (korespondenční list). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2851/33.
- Trčka, L. 1937:* Sázava (okr. Kutná Hora), Bílý kámen (korespondenční list). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3289/37.
- Tůma, K. 1952:* Osečany (okr. Příbram) (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 183/52.
- Tywniak, J. 1953:* Nesvačily (okr. Benešov), drůbežárna JZD (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 5546/53
- Valentová, J. 1992:* Rataje nad Sázavou (okr. Kutná Hora), dvůr domku čp. 37. Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2775/92.
- Váňová, L. 1989:* Benešov u Prahy (okr. Benešov), areál základní školy (zpráva o zahájení předstihového archeologického výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4069/89.

- Váňová, L. 1989: Benešov u Prahy (okr. Benešov), areál základní školy (průběžná zpráva z předstihového archeologického výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4070/89.*
- Váňová, L. 1989: Benešov u Prahy (okr. Benešov), areál základní školy (průběžná zpráva z předstihového archeologického výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4071/89.*
- Váňová, L. 1989: Benešov u Prahy (okr. Benešov), areál základní školy (průběžná zpráva z předstihového archeologického výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4072/89.*
- Váňová, L. 1989: Benešov u Prahy (okr. Benešov), areál základní školy (průběžná zpráva z předstihového archeologického výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4073/89.*
- Váňová, L. 1989: Benešov u Prahy (okr. Benešov), areál základní školy (průběžná zpráva z předstihového archeologického výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 4074/89.*
- Váňová, L. 1990: Benešov u Prahy (okr. Benešov), dům č.p. 95 a s ním související pozemky (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2227/90.*
- Váňová, L. 1990: Benešov u Prahy (okr. Benešov), dům č.p. 95 a s ním související pozemky (zpráva o zahájení předstihového výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2234/90.*
- Váňová, L. 1990: Benešov u Prahy (okr. Benešov), dům č.p. 95 a s ním související pozemky (průběžná zpráva z výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2235/90.*
- Váňová, L. 1990: Benešov u Prahy (okr. Benešov), dům č.p. 95 a s ním související pozemky (průběžná zpráva z výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2236/90.*
- Váňová, L. 1991: Benešov u Prahy (okr. Benešov), areál základní školy (předběžná zpráva o archeologickém výzkumu). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3188/91.*
- Vařeka, P. 1992: Nespeky (okr. Benešov), Ledce nad Sázavou, pole SZ od kostela sv. Bartoloměje (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2029/92.*
- Vencl, S. 1966: Načeradec (okr. Benešov), zahrada č.p. 186? (hlášení a popis nálezů). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 10060/66.*
- Vencl, S. 1974: Sázava (okr. Kutná Hora), Bílý kámen (výpis z BZO a plán). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 3080/74.*

- Vencl, S. 1976: Chocerady (okr. Benešov), v katastru obce (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 6452/76*
- Vencour, F. 1940: Louňovice pod Blaníkem (okr. Benešov), Blaník (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 1190/40.*
- Žatecký, J. 1952: Střeziměř (okr. Benešov), pole za bývalou farou (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 8147/99.*
- Žebera, K. 1940: Sázava (okr. Kutná Hora), „Bílý kámen“ (Hlášení.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 207/40.*
- Žebera, K. 1941: Sázava (okr. Kutná Hora), „Bílý kámen“ (Nálezová zpráva.). Archiv NZ a hlášení ARÚ AV ČR v Praze, č. j. 2508-2511/41*

Literatura

- 1855: Sezení archaeologického sboru Musea království Českého. Památky archeologické a místopisné 1, 286.*
- 1860: Zprávy o schůzkách archaeologického sboru Musea kr. českého. Památky archeologické a místopisné 4/1, 188-189.*
- 1862: Zpráva o Museu království Českého. Časopis Musea království Českého 36, svazek 4. (A. Jaroslav Vrt'átko, red.), XXXIII.*
- 1863: Zprávy o schůzkách archaeologického sboru Musea kr. Českého. Památky archeologické 5, 188-190.*
- 1923a: Libež. Pod Blaníkem II, 135-142.*
- 1923b: Ze starého Divišova. Pod Blaníkem II, 134-135.*
- 1940–41: Umělecké památky. Pod Blaníkem XX, 13, 29, 61, 110, 142.*
- 1941–42: Umělecké památky. Pod Blaníkem XXI, 13, 30, 45, 61, 77, 99, 117-118, 134.*
- 1942–43: Umělecké památky. Pod Blaníkem XXII, 14, 68-69.*
- 1973: Borovsko, o. Benešov. Výzkumy v Čechách 1970, 13.*
- 1975a: Borovsko, o. Benešov. Výzkumy v Čechách 1971, 12.*
- 1975b: Dolní Kralovice. Výzkumy v Čechách 1971, 30-31*
- 1975c: Dolní Kralovice. Výzkumy v Čechách 1972, 36*
- 1975d: Poříčí nad Sázavou, o. Benešov. Výzkumy v Čechách 1971, 110-111.*
- 1995a: Nespeky, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1990/2, 217.*
- 1995b: Rataje nad Sázavou, okr. Kutná Hora. Výzkumy v Čechách 1990/2, 307.*
- 1997a: Pyšely, okr. Praha-východ. Výzkumy v Čechách 1993-5, 261-262.*

- 1997b: Výzkumy v Čechách 1993-5, 305.
- Axamit, J. 1914: Dvě hradištní nádoby z Čerčan. Památky archeologické 26, 168-169.
- Augustinková, L. 2008: Členění sakrálního interiéru tribunami. Svorník 6/2008, 127-140.
- B. H. 1926–27: Památky románského slohu v našem okrese. Pod Blánkem VI, 66-69, 85-86.
- Barchánek, V. 1929: Památky v našich lesích. Pod Blánkem VIII, 75-78.
- Barchánek, V. 1930: O minulosti Divišovska. Pod Blánkem X, 34-36.
- Barchánek, V. 1932: Zkoumání psářova tvrziště u vsi Psáře na Vlašimsku. Pod Blánkem XII, č. 2, 23-25.
- Barchánek, V. 1933: Zkoumání psářova tvrziště ve vsi Psáře na Vlašimsku. (Studie z dávné minulosti.). Tábor.
- Bárta, Z. 1991: Výskyt rud barevných a drahých kovů a jejich vliv na osídlení Podblanicka. Sborník vlastivědných prací Podblanicka 31, 54-72.
- Bárta, P. – Kulík, J. 1997: Středověký hrad na Velkém Blánku. Dědictví Koruny české VI (1-2), 14-15.
- Barták, J. 1923: Ostředek. Pod Blánkem II, 147-150.
- Baštář, M. 1984: K lokalizaci zaniklé osady Slotějov. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 25, 139-144.
- Baštář, M. 1985: K lokalizaci zaniklé středověké osady Kavčí Hora. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 26, 193-208.
- Baštář, M. 1987: K lokalizaci zaniklé středověké osady Machlov. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 28, 161-174.
- Baštář, M. 2003: K lokalizaci středověké osady Bílče. Sázavsko X, 56-65.
- Benešovská, K. 1994: Cisterciácká architektura. In: D. Houšková (ed.), Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku. Sborník vydaný k 850. výročí založení kláštera v Plasech. Praha, 25-29.
- Benešovská, K. 2003: Poznámky k ostrovskému klášteru v době gotiky. 1000 let kláštera na Ostrově (999–1999). Sborník příspěvků k jeho hmotné kultuře v raném a vrcholném středověku. Praha, 43-54.
- Beranová, M. – Lutovský, M. 2009: Slované v Čechách. Archeologie 6.–12. století. Praha.
- Bernat, J. 2001: Vodslivy, o. Ostředek, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1999, 335.
- Bernat, J. 2007: Stříbrná Skalice, okr. Kolín. Výzkumy v Čechách 2004, 228-229.
- Bernat, J. 2008a: Bělokozly, okr. Kutná Hora. Výzkumy v Čechách 2005, 14.
- Bernat, J. 2008b: Samechov, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2005, 246.

- Bernat, J. 2008c: Stříbrná Skalice, okr. Kolín. Výzkumy v Čechách 2005, 262-263.*
- Bernat, J. 2008d: Vlkančice, okr. Kolín. Výzkumy v Čechách 2005, 296-297.*
- Bernat, J. 2009: Bělokozly, okr. Kutná Hora. Výzkumy v Čechách 2006, 13.*
- Bernat, J. – Kališ, J. – Štědra, M. 2002: Dvě nově zjištěné opevněné výšinné polohy v Sázavě, okr. Benešov. Archeologie ve středních Čechách 6/1, 145-161.*
- Bernat, J. – Štědra, M. 2002: Hradiště na Krkavčích skalách v Sázavě. Sázavsko IX, 26-31.*
- Bernat, J. – Štědra, M. 2003: Čertova brázda, stará severojižní stezka mezi Labem a Sázavou. Archeologie ve středních Čechách 7/1, 349-362.*
- Bernat, J. – Štědra, M. 2004a: Starší středověké osídlení u přechodu přes Sázavu mezi Stříbrnou Skalicí a Samechovem. Archeologie ve středních Čechách 8, 605-619.*
- Bernat, J. – Štědra, M. 2004b: Středověké opevnění u Bělokozel. Sázavsko XI, 54-61.*
- Bernat, J. – Štědra, M. 2005: Posázavská hradiště – nové nálezy a poznatky. Archeologie ve středních Čechách 9/1, 197-225.*
- Bernat, J. – Štědra, M. 2006: Nové pravěké a středověké nálezy v Sázavě (okr. Benešov). Archeologie ve středních Čechách 10/2, 903-911.*
- Bernat, J. – Štědra, M. 2010: Znovu k lokalizaci zaniklé středověké osady Křivolaje. Pod Blánkem XIV (XXXVI.), č. 2, 20-23.*
- Bláha, R. – Sklenářová, Z. 2008: Velké Heřmanice, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2005, 292-293.*
- Bláhová-Sklenářová, Z. 2010: Na periferii periferie. Zaniklá ves Otětičky, k. ú. Velké Heřmanice, okr. Benešov. Archaeologia historica 35, 405-426.*
- Blajerová, M. 1983: Pozůstatky slovanských koster z Týnce nad Sázavou. Památky archeologické 74/2, 437-442.*
- Birnbaum, V. 1929: Románské emporové kostely v Čechách. In: J. Štenc (ed.), Sborník k sedmdesátým narozeninám Karla B. Mádl, Praha, 49-60.*
- Boháč, Z. 1969a: Dějiny osídlení středního Povltaví podle písemných pramenů. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 10, 109-146.*
- Boháč, Z. 1969b: Pokus o rekonstrukci obrysu středověkých cest středního Povltaví. Historická geografie 2, 27-37.*
- Boháč, Z. 1978: Dějiny osídlení středního Povltaví v době předhusitské. Prameny a studie 19. K dějinám osídlení 2. Praha.*
- Böhm, J. 1940: Nové hradisko na Sázavě. Zprávy památkové péče 4, 91-92.*

- Bolina, P. – Durdík, T. 1984: Povrchový průzkum hradu v Trhovém Štěpánově. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 25, 105-118.*
- Bolina, P. – Durdík, T. 1985: Trhový Štěpánov hrad, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1982-1983, 183.*
- Borkovský, I. 1941: Soupis pravěkých nálezů, hlášených Archeologickému ústavu v Praze v roce 1941. Zprávy památkové péče 5, 92-95, 107-110.*
- Brych, V. 1997: Bělčice, o. Ostředek, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1993-7, 4.*
- Brych, V. – Dragoun, Z. – Křivánek, R. 2009: Geofyzikální průzkum zaniklé kanonie premonstrátek v Louňovicích pod Blaníkem (předběžné výsledky v roce 2008). In: M. Mašek – P. Sommer – J. Žemlička a kol. (eds.) Vladislav II., druhý král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace. Praha, 107-115.*
- Brych, V. – Radoměský, P. 2002: Gotický kachel s motivem slepé kružby ze zaniklé kanonie premonstrátek v Louňovicích pod Blaníkem. Archeologie ve středních Čechách 6/2, 607-610.*
- Břicháček, P. – Richter, M. – Sommer, P. 2003: Archeologie k miléniu ostrovského kláštera. 1000 let kláštera na Ostrově (999–1999). Sborník příspěvků k jeho hmotné kultuře v raném a vrcholném středověku. Praha, 13-28.*
- Btk 1925: Načeradec. Pod Blaníkem IV, 102-107, 121-122, 136-139, 155-156.*
- Bubeník, J. 1968: Zlomek avarsko-slovanského kování z hradiště „Na šancích“ mezi Dojetřicemi a Sázavou. Archeologické rozhledy 20, 516-517.*
- Bubeník, J. 1969: Polipsy, k. o. Čestín, o. Kutná Hora. Bulletin záchranného oddělení 6, 1968, 104.*
- Bubeník, J. 1970: Příspěvek k poznání hradištního osídlení Posázaví. Archeologické rozhledy 22, 286-306.*
- Bubeník, J. 1971: Slovanské hradiště u osady Vraník. Archeologické rozhledy 23, 58-62, 123-124.*
- Bubeník, J. 1972: Stříbrná Skalice, okr. Kolín. Výzkumy v Čechách 1969, 152-154.*
- Bubeník, J. 1975: K topografii původní pozemkové držby sázavského kláštera. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 16, 295-302.*
- Bubeník, J. 1977: Na okraj objevů v bývalém slovanském klášteře v Sázavě nad Sázavou. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 18, 117-127.*
- Bubeník, J. 1985: Sázava, okr. Kutná Hora. Výzkumy v Čechách 1982-1983, 162.*

- Bubeník, J. 1989a:* Bělokozly, o. Sázava, okr. Kutná Hora. Výzkumy v Čechách 1986-1987, 18.
- Bubeník, J. 1989b:* Mělník, o. Úžice, okr. Kutná Hora. Výzkumy v Čechách 1986-1987, 114-115.
- Bubeník, J. 1989c:* Vraník, o. Ledčsko, okr. Kutná Hora. Výzkumy v Čechách 1986-1987, 215-216.
- Bubeník, J. 1993:* Nejstarší osídlení a počátky dějin Sázavy. Sázavsko I, 26-37.
- Bubeník, J. 1995:* Černé Budy, o. Sázava, okr. Kutná Hora. Výzkumy v Čechách 1990/2, 50-51.
- Bubeník, J. 1996:* Veletýn-Beletín. Sázavsko IV, 55-58.
- Bubeník, J. 1998:* Sv. Martin a Sázava (Příspěvek k otázce počátků kostela a města). Sázavsko V, 27-29.
- Bubeník, J. 1999:* Poznámky o nejstarších hradištích raného středověku v Čechách. Archeologické rozhledy 51, 631-648.
- Bubeník, J. 2001a:* K topografii raně středověkého osídlení v okolí dnešního města Sázavy (okr. Benešov). Historická geografie 31, 31-41.
- Bubeník, J. 2001b:* Poznámka k Veletýnu–Beletýnu, Veletýnu a Veletýnské cestě. Sázavsko VIII, 128-129.
- Bubeník, J. 2001c:* Raně středověký hrad u Vraníka, jeho okolí a zázemí. K topografii dávného osídlení okolí dnešního města Sázavy. Sázavsko 8, 34-43.
- Bubeník, J. 2003a:* Černé Budy, o. Sázava, okr. Kutná Hora. Výzkumy v Čechách 2000, 31.
- Bubeník, J. 2003b:* Černé Budy, o. Sázava, okr. Kutná Hora. Výzkumy v Čechách 2001, 37.
- Bubeník, J. 2003c:* O objevování sázavského hradiště. Sázavsko X, 48-55.
- Bubeník, J. – Bernat, J. 2011:* Drobné archeologické nálezy a poznatky ze Sázavy, okr. Benešov. Archeologie ve středních Čechách 15, 563-576.
- Burgert, J. 1985:* Raně středověký kostel v Živohošti a jeho proměna v období vrcholné gotiky. Památky středních Čech 1, 55-60.
- Bykl, M. 2000:* Vodní tvrz Popovice (okres Benešov). Dědictví Koruny české IX (1), 11-12.
- Cáder, R. 2003a:* Kostel sv. Petra a Pavla ve Šlapánově. Pod Blaníkem VII (XXIX.), č. 4, 11-12.
- Cáder, R. 2003b:* Rotunda svatého Jana Křtitele v Pravoníně. Pod Blaníkem VII. (XXIX.), číslo 1, 10-12.

- Cáder, R. 2009: Zpráva o činnosti muzea Podblanicka za roky 2007 a 2008. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 49/2, 157-172.*
- Coufalík, J. 1995: Osídlení na území bojiště před bitvou a po ní. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 35. K 350. výročí bitvy u Jankova 1645–1995, 105-111*
- Coufalík, J. 2006: Z historie Ratměřic. Pod Blaníkem X (XXXII.), č. 3, 14-16.*
- Čechura, M. 2012: Zaniklé kostely Čech. Praha.*
- Demek, J. (ed.) et al. 1987: Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Praha.*
- Derwich, M. 2011: Římská církev a slovanský jazyk (do konce 9. století). Ze studií o christianizaci raně středověké Evropy. In: E. Doležalová – P. Meduna (eds.), Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít. Věnovánu Petru Sommerovi k životnímu jubileu. Praha, 101-110.*
- Dragoun, Z. 1984: Kostel sv. Václava v Libouni. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 25, 101-104.*
- Dragoun, Z. – Jásek, J. 1988: Tvrze a zámek v Mrači. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 29, 111-130.*
- Durdík, T. 1975: Přestavky hrad Stará Dubá, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1972, 152.*
- Durdík, T. 1976: Nástin vývoje hradů na Podblanicku a v dolním Posázaví. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 17, 117-137.*
- Durdík, T. 1980: Povrchový průzkum zaniklého středověkého sídlištního komplexu Stará Dubá. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 21, 141-168.*
- Durdík, T. 1981a: Český Šternberk hrad, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1976-77, 25.*
- Durdík, T. 1981b: Jižní předsunutá bašta hradu Českého Šternberka. Sborník vlastivědných prací Podblanicka 22, 127-55.*
- Durdík, T. 1981c: Přestavky hrad Stará Dubá, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1976-77, 121-122.*
- Durdík, T. 1985a: Křivsoudov hrad, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1982-1983, 72.*
- Durdík, T. 1985b: Mnichovice, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1982-1983, 105.*
- Durdík, T. 1985c: Přestavky, hrad Stará Dubá, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1982-1983, 151.*
- Durdík, T. 1987a: Kozmice, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1984-1985, 90.*
- Durdík, T. 1987b: Trhový Štěpánov hrad, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1984-1985, 210.*

- Durdík, T. 1988: Ke středověké stavební podobě hradu ve Vlašimi. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 29, 95-110.*
- Durdík, T. 1989: Křivsoudov hrad, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1986-1987, 91.*
- Durdík, T. 1990: Velký a Malý Blaník očima archeologa. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 30/2, 5-30.*
- Durdík, T. 1992: Načeradec, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1988/9, 100-101.*
- Durdík, T. 1997a: Český Šternberk, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1993-5, 42.*
- Durdík, T. 1997b: Přestavlky, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1993-5, 258.*
- Durdík, T. 1997c: Týnec nad Sázavou, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1993-5, 305-306.*
- Durdík, T. 1998: Hrad v okolí Sázavy nad Sázavou. Sázavsko V, 4-26.*
- Durdík, T. 2002: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky. Praha.*
- Durdík, T. 2003a: Přestavlky, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2000, 226.*
- Durdík, T. 2003b: Přestavlky, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2001, 236.*
- Durdík, T. 2003c: Týnec nad Sázavou, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2000, 284.*
- Durdík, T. 2004a: Český Šternberk, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2002, 44-45.*
- Durdík, T. 2004b: Křivsoudov, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2002, 120-121.*
- Durdík, T. 2005: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 2. Praha.*
- Durdík, T. 2006a: Borovsko, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2003, 21.*
- Durdík, T. 2006b: Mrač, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2003, 175-176.*
- Durdík, T. 2008a: Borovsko, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2005, 20.*
- Durdík, T. 2008b: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 3. Praha.*
- Durdík, T. 2009: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.*
- Durdík, T. 2011: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Dodatky 4. Praha.*
- Durdík, T. – Bolina, P. 1987: Povrchový průzkum hradu v Křivsoudově. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 28, 139-157.*
- Durdík, T. – Bolina, P. 1996: Hrad pražského biskupství (arcibiskupství). Archaeologia historica 21/96, 291-306.*
- Durdík, T. – Kašpar, V. 2001: Zjišťovací výzkum hradu u Čtyřkol v roce 2000. Archeologické výzkumy v Čechách 2000, Sborník referátů z informačního kolokvia. Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 45, 28-29.*
- Durdík, T. – Kašpar, V. 2003: Záchranný výzkum předsunuté jižní bašty hradu Českého Šternberka v roce 2002. Zprávy České archeologické společnosti, Supplément 53, 26.*

- Durdík, T. – Kašpar, V. – Úlovec, J. 1997: Povrchový průzkum hradu Zvěřince. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 37, 169-187.*
- Fiala, E. 1895: České denáry. Praha.*
- Foltýn, D. 2005: Patronátní kostely Sázavského kláštera – příspěvky k úvahám o genezi předhusitského klášterního panství. In: D. Foltýn (ed.), Historia Monastica I. Sborník z kolokvií a konferencí pořádaných v letech 2002–2003 v cyklu „Život ve středověkém klášteře“, Praha, 143-162.*
- Frolík, J. – Chotěbor, P. 1985: Zahrádka, okr. Havlíčkův Brod. Výzkumy v Čechách 1982–1983, 205.*
- Glosová, M. 1997: Příspěvek k poznání rotundy hradu v Týnci nad Sázavou na základě oprav v interiéru. Památky středních Čech 11/1, 31-37.*
- Glosová, M. 2000: Zámek ve Vlašimi z pohledu nových nálezů při opravách. Archaeologia historica 25, 147-158.*
- Glosová, M. 2002: Týnec nad Sázavou, kostel sv. Šimona a Judy – nové nálezy při opravách. Archaeologia historica 27, 409-419.*
- Glosová, M. 2005: Načeradec – nové poznatky o středověké zvonici. Archaeologia historica 30, 107-120*
- Glosová, M. 2007: Benešov – horní zvonice u kostela sv. Mikuláše. Archaeologia historica 32, 431-449.*
- Graus, F. 1953: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I. Dějiny venkovského lidu od 10. století do první poloviny 13. století. Praha.*
- Habart, Č. 1925: Sedlčansko, Sedlecko a Voticko. Popis a dějiny krajiny mezi stříbropěnnou Vltavou a památným Blaníkem a vylíčení života jejího lidu. Díl I. Praha.*
- Hájek, J. – Jiříčko, P. a kol. 1976: Nástin sídelního vývoje benešovského okresu. Sborník vlastivědných prací Podblanicka 17, 41-102.*
- Haňáková, H. – Radoměský, P. – Vyhnálek, L. 1982: Slovanské pohřebiště v Louňovicích pod Blaníkem. Časopis Národního muzea v Praze. Řada přírodovědná. Ročník CLI, č. 3, 169-183.*
- Hauserová-Radová, M. 2010: Kostel sv. Jakuba Většího v Rovné u Stříbrné Skalice. Zprávy památkové péče 70, č. 6, 387-392.*
- Hazlbauer, Z. 1997: Libouň, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1993-5, 133-134.*
- Hejhal, P. 2012: Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny. Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque 14. Brno.*

- Hejna, A. 1965:* Týnec n. Sázavou, o. Benešov. Bulletin záchranného oddělení 2, 1964, 45-46.
- Hejna, A. 1966:* Chvojen, o. Benešov. Bulletin záchranného oddělení 3, 1965, 62-63.
- Hejna, A. 1968a:* Archeologický výzkum na Chvojně u Benešova. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 9, 82-93.
- Hejna, A. 1968b:* Bulletin záchranného oddělení 5, 1967, 17.
- Hejna, A. 1969:* K metodice studia počátků knížecích a velmožských sídel v Čechách. Archeologické rozhledy 21, 535-546.
- Hejna, A. 1971:* Archeologický výzkum v areálu hradu v Týnci nad Sázavou. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 12, 70-89.
- Hejna, A. 1972a:* Archeologický výzkum na Chvojně v letech 1969 a 1970. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 13, 111-118.
- Hejna, A. 1972b:* Archeologický výzkum v Týnci nad Sázavou. Archeologické rozhledy 24, 410-416, Tab. I-II p. 483-484.
- Hejna, A. 1972c:* Archeologický výzkum v Týnci nad Sázavou v roce 1971. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 13, 103-110.
- Hejna, A. 1972d:* Chvojen, o. Benešov. Výzkumy v Čechách 1969, 42.
- Hejna, A. 1972e:* Opevněné sídliště a dvorec s kostelem na lokalitě Chvojen, k. o. Jírovice, okres Benešov u Prahy. In: R. Snášil (ed.), Zaniklé středověké vesnice v ČSSR ve světle archeologických výzkumů. Sborník prací přednesených na III. celostátním semináři o problematice zaniklých středověkých vesnic (Uherské Hradiště 10. – 13. 5. 1971). Díl I. Uherské Hradiště, 47-58.
- Hejna, A. 1972f:* Týnec nad Sázavou, o. Benešov. Výzkumy v Čechách 1969, 163.
- Hejna, A. 1973a:* Chvojen, o. Benešov. Výzkumy v Čechách 1970, 42-43.
- Hejna, A. 1973b:* Týnec nad Sázavou, o. Benešov. Výzkumy v Čechách 1970, 158.
- Hejna, A. 1975a:* Týnec nad Sázavou. Výzkumy v Čechách 1971, 142-143.
- Hejna, A. 1975b:* Týnec nad Sázavou, okr. Benešov u Prahy. Výzkumy v Čechách 1972, 183-184.
- Hejna, A. 1975c:* Týnec nad Sázavou, okr. Benešov u Prahy. Výzkumy v Čechách 1973, 171.
- Hejna, A. 1976a:* Opevněná venkovská sídla doby přemyslovské v Čechách. Archaeologia historica 2, 69-79.
- Hejna, A. 1976b:* Venkovská opevněná sídla 10. – 13. století v Čechách. Problematika jejich studia a výsledky dosavadního výzkumu. Archeologické rozhledy 28, 279-287.

- Hejna, A. 1977: Výsledky archeologického výzkumu v areálu hradu v Týnci nad Sázavou. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 18, 129-140.*
- Hejna, A. 1978: Drobná opevněná sídla v Čechách a jejich místo v sídlištním vývoji 10. – 13. století. Archaeologia historica 3, 75-82.*
- Hejna, A. 1981a: Nejnovější objevy románské sakrální architektury v Čechách. Archeologické rozhledy 32, 636-648.*
- Hejna, A. 1981b: Týnec nad Sázavou, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1976–77, 149.*
- Hejna, A. 1981c: Zahrádka, o. Havlíčkův Brod. Výzkumy v Čechách 1976-77, 161-162.*
- Hejna, A. 1983: Příspěvek ke studiu malých opevněných sídel doby přemyslovské v Čechách. Památky archeologické 74/2, 366-436.*
- Hejna, A. – Benešová, K. – Plátková, Z. 1981: Kostel sv. Víta v Zahrádce u Ledče. Umění XXIX, 399-417.*
- Hertl, J. 1948: Památní kniha Martina Ješuty, mistra ševcovského a kostelního literáta v Bystřici u Benešova. Ročenka městského musea v Benešově 1948, 41-77.*
- Heřman, J. 2003: Český Šternberk, hrad stále neznámý. Kapitoly z ikonografie Posázaví I. Sázavsko X, 67-71.*
- Heřman, J. 2004: Lokalita mezi Českým Šternberkem a Ratajemi nad Sázavou. Kapitoly z ikonografie Posázaví II. Sázavsko XI, 62-69.*
- Heřman, J. 2004: Lokalita mezi Českým Šternberkem a Ratajemi nad Sázavou. Kapitoly z ikonografie Posázaví II. Sázavsko XI, 62-69.*
- Heřman, J. 2005: Co mají společného Divišov, Měchnov, Český Šternberk. Pod Blánkem IX (XXXI.), č. 2, 14-16.*
- Heřmanský, F. et al. 1975: Zbraslavská kronika = Chronicon aulae regiae. Praha.*
- Hlavatý, J. 1857: Archeologické sbírky Musea království Českého. Památky archeologické a místopisné 2, 329-333.*
- Homolka, J. 1982: Sochařství doby posledních Přemyslovců. In: J. Kuthan (ed.), Umění doby posledních Přemyslovců. Roztoky u Prahy, 69-77.*
- Honner, J. 1923: Ze starého Divišova. Pod Blánkem III, 9-14.*
- Honner, J. 1932: Hradiště. Pod Blánkem XII, 19-20, 33-35.*
- Honner, J. – Verdán, R. 1934–35: Do Zdebuzevsi. Pod Blánkem XIV, 24-25, 40, 56, 67-68.*
- Horáková-Jansová, L. 1951a: Eneolitické výšinné sídliště Malé Kolo na střední Vltavě. Archeologické rozhledy 3, 300-304.*

- Horáková-Jansová, L. 1951b:* Slovanské hradiště u Nalžovic v Čechách. *Archeologické rozhledy* 3, 202-205.
- Horálek, K. 2001:* Tři kostlivci. Příloha časopisu pod Blaníkem. *Pod Blaníkem V (XXVII)*, č. 3, III.
- Hrala, J. 1973:* Slovanská keramika z Jablonné nad Slapskou nádrží. *Archeologické rozhledy* 25, 546-550.
- Hraše, J. K. 1885:* Zemské stezky, strážnice a brány v Čechách. Nové Město nad Metují.
- Hrdina, K. – Bláhová, M. – Moravová, M. 2011:* Kosmas, Kronika Čechů. Praha.
- Hrdina, K. – Tomek, V. V. – Bláhová, M. 1974:* Pokračovatelé Kosmovi. Praha.
- Hyzler, J. 1969:* Poznámky ke stavbě kostela sv. Filipa a Jakuba ve Velkém Chvojně. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 10, 223-226.
- Charvátová, E. 1968:* Tři příspěvky k dějinám kostelů Podblanicka. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 9, 210-214.
- Charvátová, E. 1969:* Zpráva o činnosti Okresního muzea Podblanicka za rok 1968. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 10, 237-238.
- Charvátová, E. 1970:* Stavební historie města Benešova. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 11, 85-115.
- Charvátová, E. 1971:* Zpráva o činnosti okresního muzea za rok 1970. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 12, 211-213.
- Charvátová, E. 1972:* Historie, historická archeologie, dějiny umění. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 13, 258-259.
- Charvátová, E. 1973:* Zpráva o činnosti okresního muzea za rok 1972. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 14, 277-280.
- Charvátová, K. 1994:* Počátky řádu a jeho rozšíření. In: D. Houšková (ed.), *Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku*. *Sborník vydaný k 850. výročí založení kláštera v Plasech*. Praha, 8-10.
- Choc, P. 1965:* Vývoj cest a dopravy v Čechách do 13. století. *Sborník Československé společnosti zeměpisné* 70, č. 1, 16-33.
- Chotěbor, P. 1977:* Příspěvek k stavebně-historickému průzkumu tvrze v Popovicích. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 18, 149-164.
- Chotěbor, P. 1983:* Povrchový průzkum tvrze v Chotýšanech. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 24, 169-181.
- Chotěbor, P. 1985a:* Jankov, okr. Benešov. *Výzkumy v Čechách 1982–1983*, 52.

- Chotěbor, P. 1985b: Povrchový průzkum pozůstatků tvrzí v Olbramovicích, Křešicích, Strýčkově a Voračicích. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 26, 183-192.*
- Chotěbor, P. 1988: Povrchový průzkum tvrže v Kozmicích. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 29, 131-140.*
- Chotěbor, P. 1996: Pokus o srovnání tvrzí laické a církevní vrchnosti. Archaeologia historica 21/96, 307-314.*
- Chytráček, M. 1992: Laby, o. Libouň, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1988/9, 77.*
- Janáček, J. – Homolka, J. – Krása, J. – Kuthan, J. – Žemlička, J. 1982: Umění doby posledních Přemyslovců. Praha.*
- Janečková, J. 1972: Záchranný výzkum u kostela sv. Petra v Poříčí nad Sázavou. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 13, 232.*
- Ječný, J. 1926: Nález denárů Vladislava I. a II. u Neustupova. Numismatický časopis československý II (1–4), 129-130.*
- Jesenský, V. 1994: Dva příklady průzkumů průčelí kostelů na Benešovsku. Památky středních Čech 8/2, 32-41.*
- Jesenský, V. 1995: Průčelí kostela Nanebevzetí Panny Marie v Křivsoudově a zhodnocení jeho pozdně gotické fasády. Průzkumy památek 2, 67-76.*
- Jireček, H. 1856a: O soudech župních neboli cudách. Příspěvek k dějepisu práva českého. Časopis Musea království Českého. Ročník 30, sv. 3, 79-111*
- Jireček, H. 1856b: O starých cestách z Čech a z Moravy do zemí sousedních. Časopis Musea království Českého 30, sv. 2, 114-129.*
- Jireček, H. 1857: Župy Čech středních až do roku 1200. Památky archaeologické a místopisné 2, 306-314.*
- Jiroušek, K. 1959: Blanický prolom. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 3, 118.*
- Kabát, J. 1967: Dolní Kralovice, o. Benešov. Bulletin záchranného oddělení 4, 1966, 10.*
- Kabát, J. – Slepíčka, K. 1972: Terénní průzkum pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov. Výzkumy v Čechách 1969, 199-253.*
- Kadeřábek, V. 1932: Košářská pěšina. Pod Blaníkem XI, 93, 95.*
- Kalhous, D. 2011: České země za prvních Přemyslovců v 10.–12. století. I. díl. Čeled' sv. Václava. Praha.*
- Kalhous, D. 2013: České země za prvních Přemyslovců v 10.–12. století. II. díl. Svět doby knížecí. Praha.*

- Kalousek, J. 1874: Mappa historica regni Bohemiae. Historická mapa Českého království ve XIV. století. Praha.*
- Kašička, F. – Novosadová, O. 1980: Zámek ve Vlašimi a jeho stavebně historické proměny. Památky a příroda 1980/3, 129-140.*
- Kašpar, V. 2005: Archeologický výzkum na tvrzi v Popovicích v roce 2004 (okres Benešov). Středočeský vlastivědný sborník 23, 158.*
- Kašpar, V. – Polcar, D. 2007: Archeologický výzkum a revitalizace tvrze č.p. 1 v Popovicích u Benešova v roce 2005. Středočeský vlastivědný sborník 25, 148-151.*
- Katz, V. 1919: Nález denárů Vratislava II. Věstník Numismatické společnosti česko-slovenské v Praze I, č. 1-2, 27-28.*
- Kavka, F. 1988: K počátkům správní organizace na území dnešního Středočeského kraje (do třicátých let 13. století). Nástin vývoje a problémů. Památky středních Čech 3, 80-101.*
- Kibic, K. ml. – Vaněk, V. 2012: Středověká venkovská sakrální architektura na Kutnohorsku. Vlastivědná knihovnička Společnosti přátel starožitností. Svazek 19, Praha.*
- Klápště, J. 1978: Středověké osídlení Černokostelecka – Die mittelalterliche Besiedlung im Raum von Černý Kostelec. Památky archeologické 69/2, 423-475.*
- Klápště, J. 1994a: Paměť krajiny středověkého Mostecka. Most.*
- Klápště, J. 1994b: Změna – středověká transformace a její předpoklady. Mediaevalia archaeologica bohemia 1993, Památky archaeologické – Supplementum 2, 9-59.*
- Klápště, J. 2010: Boemia plena est ecclesiis et religione divina. In: M. Studničková (Ed.), Čechy jsou plné kostelů. Boemia plena est ecclesiis. Kniha k poctě PhDr. Anežky Merhautové, DrSc. Praha, 217-227.*
- Klápště, J. 2011: O rané šlechtě v českých zemích. In: E. Doležalová – P. Meduna (eds.), Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odníti. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu. Praha, 61-66.*
- Klápště, J. 2012: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.*
- Kofroň, J. 2004: Prčice nikdy nebyla Plankenberk. Sborník Český Merán 9/2004, 45-72.*
- Kolář, M. – Sedláček, A. 1902: Českomoravská heraldika I. Část všeobecná. Praha.*
- Kolektiv 2003: Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.*
- Kolman, K. 1931: Trhový Štěpánov v dobách nejstarších. Pod Blaníkem XI, 3-6.*
- Korený, R. 2003: Archeologické výzkumy na Příbramsku v roce 2002. Středočeský vlastivědný sborník 21, 197-202.*

- Korený, R. 2004a: Archeologické výzkumy na Příbramsku v roce 2003. Středočeský vlastivědný sborník 22, 141-144.*
- Korený, R. 2004b: Arnoštovice, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2002, 10.*
- Korený, R. 2006: Arnoštovice, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2003, 13.*
- Kořan, J. 1974: K minulosti českých rýžovisek zlata. Studie z dějin hornictví 5, 15-32.*
- Kostka, J. – Pechová, O. – Šamánková, E. 1948: Nové románské nálezy v Posázaví. Zprávy památkové péče 8, 125-135.*
- Kouba, J. 1934–35: Dějiny nesvačilského kraje. Pod Blaníkem XIV, 116-119, 130-132, 147-148.*
- Kovář, J. 1921–22: Starožitné město Načeradec a jeho okolí. Pod Blaníkem I, č. IV, 8-9, č. VII, 6-9, č. IX, 9-11.*
- Kovář, M. 2005: K problematice raně gotických přestaveb Břevnovského, Sázavského a Strahovského kláštera. Průzkumy památek 12/2, 184-191.*
- Kovář, M. 2010: Několik architektonických zlomků ze tří středočeských klášterů. Památky středních Čech 24/1, 6-11.*
- Kratochvíl, J. 1957: Topografická mineralogie Čech I, A–G. Praha.*
- Kratochvíl, J. 1958: Topografická mineralogie Čech II, H–CH. Praha.*
- Kratochvíl, J. 1960: Topografická mineralogie Čech III, I–K. Praha.*
- Kratochvíl, J. 1961: Topografická mineralogie Čech IV, L–N. Praha.*
- Kratochvíl, J. 1962: Topografická mineralogie Čech V, O–Ř. Praha.*
- Kratochvíl, J. 1963: Topografická mineralogie Čech V, S–T. Praha.*
- Kratochvíl, J. 1964: Topografická mineralogie Čech VII, U–Ž. Praha.*
- Kratochvíl, J. 1966: Topografická mineralogie Čech VIII, Rejstřík. Praha.*
- Kroupa, P. 1990: O gotické architektuře v horním Posázaví. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 30, 119-132.*
- Kroupa, P. 1993a: Architektura středověkého kostela ve Veliši (okr. Benešov). Památky středních Čech 6, 102-103.*
- Kroupa, P. 1993b: Ke středověké architektuře v Martinicích a Arnoštovicích (okres Benešov). Památky středních Čech 6, 100-101*
- Kroupa, P. 1993c: Středověký kostel v Bedřichovicích (okr. Benešov). Památky středních Čech 6, 107-108*
- Kroupa, P. 1993d: Středověký kostel v Červeném Újezdu (okr. Benešov). Památky středních Čech 6, 110*

- Kroupa, P. 1993e: Středověký kostel v Chotýšanech (okr. Benešov). Památky středních Čech, 104-106*
- Kroupa, P. 1993f: Středověký kostel v Jankově (okr. Benešov). Památky středních Čech, 109.*
- Kroupa, P. – Kroupová, J. 2009: Nově odkrytý soubor nástěnných maleb v kostele sv. Václava v Libouni. Památky středních Čech 23/1, 1-7.*
- Kroupa, P. – Kroupová, J. 2010: Nově odkryté gotické nástěnné malby v kostele sv. Petra a Pavla v Načeradci. Památky středních Čech 24/1, 1-5.*
- Kroutil, A. 1926: Staré cesty v našem kraji. Pod Bláníkem VI, 8-9, 29-30.*
- Křivánek, R. 1999: Magnetometrický průzkum hradiště Lštění, okr. Benešov. Archeologické rozhledy 51/4, 809-823.*
- Křivánek, R. 2000: Způsoby využití geofyzikálních měření jako metody průzkumu hradišť. Archeologie ve středních Čechách 4/2, 489-503.*
- Křivánek, R. 2001: Lštění, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1999, 115.*
- Křivánek, R. 2003: Božkovice, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2000, 19.*
- Křivánek, R. 2008a: Neustupov, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2005, 158.*
- Křivánek, R. 2008b: Ouběnice u Votic, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2005, 174-175.*
- Křivánek, R. 2008c: Vracovice, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2005, 299.*
- Kudrnáč, J. 1963a: Slovanský výzkum v Čechách po r. 1945. Archeologické rozhledy 15, 625-662.*
- Kudrnáč, J. 1963b: Vývoj slovanského osídlení mezi pražským Povltavím, Labem, Sázavou a Výrovkou. Památky archeologické 54, 173-223.*
- Kurka, J. 1915: Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecése litomyšlská. (Místopis církevní do roku 1412.). Praha.*
- Kuthan, J. 1975: Gotická architektura jižních Čech. Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II. Praha.*
- Kuthan, J. 1976: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století. České Budějovice.*
- Kuthan, J. 1982: Architektura v přemyslovském státě 13. století. In: J. Kuthan (ed.), Umění doby posledních Přemyslovců. Roztoky u Prahy, 181-195.*
- Kuthan, J. 1984: K některým otázkám výkladu architektury 13. století v českých zemích. Umění Ročník XXXII, 38-47.*
- Kuthan, J. 1993: Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý. Král zakladatel a mecenáš. Vimperk.*

- Kuthan, J. 1994: Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města – hrady – kláštery – kostely. Vimperk.*
- Květ, R. 2002: Staré stezky v České republice. Brno.*
- Květ, R. 2011: Atlas starých stezek a cest na území České republiky. Brno.*
- Kypta, J. – Nachtmannová, A. – Veselý, J. 2013: Románské jádro a renesanční přestavba v Obděnicích na Sedlčansku. Průzkumy památek 20/2, 3-28.*
- Kypta, J. – Šimůnek, R. – Veselý, J. – Neustupný, Z. 2012: Farní kostel sv. Petra a Pavla v Načeradci ve 12.–14. století. Architektura jako odraz sociálních proměn. Průzkumy památek 19/2/, 53-94.*
- Kypta, J. – Veselý, J. 2011: Kostel sv. Vavřince v Bedřichovicích – málo známá ukázka středověké architektury Podblanicka. Památky středních Čech 25/1, 3-22.*
- Langhammer, O. 1942: Kronika. Chotýšany. Svorníky v kostele sv. Havla. Pod Blaníkem XXII, 31.*
- Laval, F. 2013: Archeologie tvrze v českých zemích. K počátkům středověkých opevněných sídel. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Filosofická fakulta, Ústav pro archeologii.*
- Lehner, F. J. 1905: Dějiny umění národa českého. Praha.*
- Líbal, D. 1948: Gotická architektura v Čechách a na Moravě. Praha.*
- Líbal, D. 1949: O skupině českých pozdně románských kostelů. Cestami umění. Sborník k počtě šedesátých narozenin Antonína Matějčka. Praha, 57-66.*
- Líbal, D. 1974: Anežka Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách. Umění XXII, 160-175.*
- Líbal, D. 1984: Gotická architektura. In: R. Chadřaba (ed.), Dějiny českého výtvarného umění I/1. Od počátků do konce středověku. Praha, 145-215.*
- Líbal, D. 1994a: Architektonické proměny hradu Český Šternberk. Castellologica Bohemica 4, 75-88.*
- Líbal, D. 1994b: Cisterciácká architektura v českých zemích. In: D. Houšková (ed.), Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku. Sborník vydaný k 850. výročí založení kláštera v Plasech. Praha, 31-36.*
- Líbal, D. 2001: Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha.*
- Líbal, D. – Líbalová, V. 1983: Gotická architektura středních Čech. Praha.*
- Lounek, D. 1962: Dvojí osídlení ve Václavících? Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 4, 89-96.*

- Lutovský, M. 1986: Hradiště u Vlašimě – příspěvek k raně středověkému osídlení Podblanicka. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 27, 149-168.*
- Lutovský, M. 1988: Hradiště u Vlašimě ve světle dalšího archeologického materiálu. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 29, 267-269.*
- Lutovský M. a kol. 2011: Terénní výzkumy Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v letech 2009 a 2010. Archeologie ve středních Čechách 15/2, 1147-1197.*
- Malý, V. 1965: Zpráva o činnosti archeologického pracoviště muzea Podblanicka za rok 1964. Vlastivědný sborník z Podblanicka 6, 214-215.*
- Malý, V. 1966a: Hradiště Lhotský vrch. Sborník vlastivědných prací Podblanicka 7, 107-115.*
- Malý, V. 1966b: Neustupov, o. Benešov. Bulletin záchranného oddělení 3, 1965, 24.*
- Malý, V. 1966c: Zpráva o činnosti archeologického pracoviště Podblanického muzea za rok 1965. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 7, 277-278.*
- Mareš, V. 1971: Příspěvek k historii kostelů v Poříčí n. Sáz. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 12, 197-201.*
- Mareš, V. 1975: Historicko-kartografické a ikonografické materiály Poříčí nad Sázavou. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 16, 303-309.*
- Mareš, V. 1980: Nové poznatky o kostelu sv. Klimenta na hradišti. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 21, 169-182.*
- Mareš, V. 2000: Kde je Poříčí a kde jsou Balkovice? Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 40, 131-137.*
- Maršíček, J. 1923: Okres Vlašim. Pod Blaníkem. Ročník II, 71-75.*
- Martínek, F. 1922: Naše Posázaví. Pod Blaníkem I, č. IX, 5-6, č. X, 10-11.*
- Mařík, J. 2011: Ecclesia lingea, memoria nebo něco úplně jiného? In: E. Doležalová – P. Meduna (ed.), Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu. Praha, 40-45.*
- Maříková-Kubková, J. 2011: Nové směry ve výzkumu raně středověké architektury. In: E. Doležalová – P. Meduna (eds.), Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu. Praha, 85-97.*
- Matějovský, A. 1932: Vlašimský kostel. Pod Blaníkem XII, 5-7.*
- Mattauch, V. 1936: Javornický nápravník. Pod Blaníkem XV, 75-76, 87-89, 100-101, 121-122.*
- Mattauch, V. 1937: Důl na zlato u Trh. Štěpánova. Pod Blaníkem XVI, 134-137, 149-151.*

- Mencl, V. 1940: Zlomky výzdoby minoritského kostela v Benešově. Zprávy památkové péče 1940/4, č. 1, 6-7.*
- Mencl, V. 1942–43: Středověké výkopy v Čechách v posledních třech letech. Umění XIV, 364-367.*
- Mencl, V. 1948: Česká architektura doby lucemburské. Praha.*
- Mencl, V. 1959: Architektura předrománských Čech. Umění VII, 331-353.*
- Mencl, V. 1960: Vývoj okna v architektuře českého středověku. Zprávy památkové péče 20 (5-6), 181-232.*
- Mencl, V. 1962: Středověká architektura na střední Vltavě. Umění X, 217-247.*
- Mencl, V. 1965: Panské tribuny v naší románské architektuře. Umění XIII, 29-62.*
- Mencl, V. 1974: České středověké klenby. Praha.*
- Merhautová-Livorová, A. 1955: K datování kostela ve Šlapánově. Zprávy památkové péče 15 (5), 256.*
- Merhautová, A. 1971: Raně středověká architektura v Čechách. Praha.*
- Merhautová, A. 1984: Románská architektura v Čechách. In: R. Chadraha (ed.), Dějiny českého výtvarného umění I/1. Od počátků do konce středověku. Praha, 45-73.*
- Merhautová, A. 2003: Ostrovský klášter a jeho výroba keramiky. 1000 let kláštera na Ostrově (999–1999). Sborník příspěvků k jeho hmotné kultuře v raném a vrcholném středověku. Praha, 29-42.*
- Merhautová, A. – Třeštík, D. 1983: Románské umění v Čechách a na Moravě. Praha.*
- Merhautová, A. – Třeštík, D. 1985: Ideové proudy v českém umění 12. století. Praha.*
- Mikyška, R. et al. 1969: Geobotanická mapa ČSSR – List M-33-XXI – Tábor. Praha.*
- Mikyška, R. et al. 1970: Geobotanická mapa ČSSR – List M-33-XXII – Jihlava. Praha.*
- Morávek, P. et al. 1992: Zlato v Českém masívu. Praha.*
- Moravová, M. (ed.) 2013: Milevský letopis. Zápisky Vincencia, Jarlocha a Ansberta. Moravia medii aevi, svazek 18. Praha.*
- Moucha, V. 1964a: Sázava, o. Kutná Hora. Bulletin záchranného oddělení 1, 1963, 38-39.*
- Moucha, V. 1964b: Vraník, k. o. Ledečko, o. Kutná Hora. Bulletin záchranného oddělení 1, 1963, 48.*
- Moucha, V. 1964c: Záchranné výzkumy, akce a průzkumy v roce 1963. Bulletin záchranného oddělení. 1/1963, 7-51.*
- Moucha, V. 1965: Vraník, k. o. Ledečko. Bulletin záchranného oddělení 2, 1964, 48.*

- Muk, J. – Lancinger, L. 1979: Stavebně historický vývoj zaniklých zámků v Dolních Kralovicích. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 20, 273-284.*
- Navrátil, M. 1915: Dějiny Kondrace pod Blaníkem. Praha.*
- Nechvátal, B. 1979: Frühmittelalterliche Reliquienkreuze aus Böhmen. Památky archeologické 70/1, 213-251.*
- Neuwirth, J. 1888: Geschichte der christlichen Kunst in Böhmen bis zum Aussterben der Přemysliden. Prag.*
- Niederle, L. 1892: Hroby s kostrami u Mukařova nad Sázavou a u Hrusic. Český lid I, 60.*
- Novák, J. K. 1991: Petrografická povaha stavebních kamenů některých církevních románských staveb na Benešovsku. Sborník vlastivědných prací Podblanicka 31, 73-83.*
- Nový, R. 1979: Vývoj struktury pozemkového vlastnictví na Benešovsku v předhusitské době. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 20, 141-176.*
- Nusek, J. 2005a: Nález architektonických fragmentů v kostele sv. Bartoloměje v Divišově (Příspěvek ke středověké podobě stavby). Průzkumy památek 12/1/, 96-100.*
- Nusek, J. 2005b: Šternberská krypta v kostele sv. Bartoloměje v Divišově. K lokalizaci, podobě a obsahu pohřebního prostoru. Středočeský vlastivědný sborník 23, 21-33.*
- Nusek, J. 2006: Goticko-renesanční ostění ve Vlašimi a fragment z Měchnova. Středočeský vlastivědný sborník 24, 99-106.*
- Nusek, J. 2012: K architektonickým fragmentům z Vlašimi a Chotýšan. Památky středních Čech 26/1, 47-49.*
- Oktábec, V. – Radoměřský, P. 1958: Výzkum krypty ve farním kostele v Louňovicích pod Blaníkem. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 2, 103-117.*
- Ondáš, V. 2007: Sázavský klášter v prokopských legendách. Sázavsko XIII, 15-43.*
- Patka, K. 1923: Dějiny Třeběšic. Pod Blaníkem II, 119-124.*
- Patka, K. 1927a: Kostel sv. Petra v Poříčí nad Sázavou. Pod Blaníkem VI, 71-73.*
- Patka, K. 1927b: Třebešický kostelíček. Pod Blaníkem VI, 69.*
- Pelant, J. 2013: Erby české, moravské a slezské šlechty. Vývoj erbů a stručné dějiny 610 rodů. Praha.*
- Päffgen, B. 2005: Frühmittelalterliche Kirchen im Rheinland. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 21, 67-90*
- Pešta, J. 2000: Zámek Prácheň. Průzkumy památek 7/1, 71-82.*
- Pešta, J. 2005: Zámek Čechtice. Památky středních Čech 19/1, 25-39.*

- Petráň, J. 1977: Ouběnice – středověká ves na Podblanicku. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 18, 205-251.*
- Petráň, J. a kol. 1985: Benešovsko – Podblanicko. Praha.*
- Petráň, J. 2011: Dějiny českého venkova v příběhu Ouběnic. Praha.*
- Píč, J. L. 1908: Lštění. Památky archeologické a místopisné 22, 1906-1908, 265-272, tab. XV-XVI.*
- Píč, J. L. 1909: Čechy za doby knížecí. Starožitnosti země české. Díl III. Svazek 1. Praha.*
- Pilous, V. 1926: Stopy prvotního člověka. Pod Blánkem VI, č. 4, 50-54.*
- Pleva, F. 2003: Želivka. Naše řeka. Pelhřimov.*
- Podlaha, A. 1908: Posvátná místa království Českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů u jiných pomníků katolické víry a náboženství v království Českém. Řada první. Arcidiecese pražská. Díl II. Vikariáty: Berounský, Bystřický a Plzeňský. Praha.*
- Podlaha, A. 1909: Posvátná místa království Českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů u jiných pomníků katolické víry a náboženství v království Českém. Řada první. Arcidiecese pražská. Díl III. Vikariáty: Kralovický, Vlašimský a Zbraslavský. Praha.*
- Podlaha, A. 1911: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese benešovském. Praha.*
- Podlaha, A. 1912: Posvátná místa království Českého. Řada první. Arcidiecese pražská. Díl VI. Vikariáty: Sedlčanský a Votický. Praha.*
- Podlaha, A. – Šittler, E. 1898: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese sedlčanském. Praha.*
- Poche, E. a kol. 1977: Umělecké památky Čech 1 (A–J). Praha.*
- Poche, E. a kol. 1978: Umělecké památky Čech 2 (K–O). Praha.*
- Poche, E. a kol. 1980: Umělecké památky Čech 3 (P–Š). Praha.*
- Poche, E. a kol. 1982: Umělecké památky Čech 4 (T–Ž). Praha.*
- Pojsl, M. 2012: Počátky a vývoj církevní architektury. In: Kolektiv, Stavební kniha 2012 – Církevní stavby. Praha.*
- Pošvár, B. 1964: Obchodní cesty v českých zemích, na Slovensku, ve Slezsku a v Polsku do 14. století (K hospodářským vztahů česko-slovensko-polským). Slezský sborník – Acta silesiaca 62, 54-63.*

- Potůček, F. 1923: Postupice. Pod Blaníkem. Vlastivědný sborník školního okresu Benešovského II, 110-111, 114-117, 150-153.*
- Profous, A. 1947: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl I, A-H. Praha.*
- Profous, A. 1949: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl II, CH-L. Praha.*
- Profous, A. 1951: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl III, M-Ř. Praha.*
- Profous, A. – Svoboda, J. 1957: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV, S-Ž. Praha.*
- Procházka, F. 2005: Čabeličtí ze Soutic. Pod Blaníkem IX (XXXI.), č. 4, 13-17.*
- Procházková, E. 2005: Benešov. Zmizelé Čechy. Praha.*
- Prokopová, K. 2001: Záchrana malby z kostela sv. Jana Křtitele v Dolních Kralovicích. Pod Blaníkem V (XXVII.), č. 3, 10-14.*
- Půlpán, F. 1924: Týnice nad Sázavou. Pod Blaníkem IV, 7-8, 43-45, 57-59.*
- Radoměský, P. 1956: Nálezy mincí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II. Praha.*
- Radoměský, P. 1962: Historicko-archeologický příspěvek k dějinnému významu dvou Blaníků. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 4, 64-76.*
- Radoměský, P. 1964: Nejstarší dějiny Louňovic pod Blaníkem I. Časopis Národního muzea CXXXIII, 67-90.*
- Radoměský, P. 1965: Nejstarší dějiny Louňovic pod Blaníkem II. Časopis Národního muzea CXXXIV, 12-27.*
- Radoměský, P. 1966: Blaník a Louňovice pod Blaníkem. Historicko-archeologický přehled. Benešov u Prahy.*
- Radoměský, P. 1982: Výzkumná a vědecko-osvětová činnost v Louňovicích pod Blaníkem v roce 1981. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 23, 323-330.*
- Radoměský, P. 1997: K výzkumu zaniklého kláštera v Louňovicích pod Blaníkem a příspěvek k datu jeho založení. Středočeský vlastivědný sborník. Muzeum a současnost, řada společenskovední, sv. 15, 97-104.*
- Radová, M. – Škabrada, J. 1992: Románské stavitelství. Praha.*
- Radová-Štiková, M. 1983a: Poznámky k dosavadnímu datování některých raných kostelů v Čechách. Sborník Národního muzea v Praze – Acta musei nationalis Pragae. Řada A – Historie, 117-128.*

- Radová-Štiková, M. 1983b: Předrománská a románská architektura středočeského kraje. Praha.*
- Radová-Štiková, M. 1986: Sakristie s apsidou vesnických farních kostelů. Umění XXXIV, 441-450.*
- Rak, J. 1976: Pravěk a středověk Benešovska v archívu AÚ ČSAV. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 17, 187-192.*
- Razím, V – Varhaník, J. 1995: Příspěvek k typologii kostelů 13. století na Podblanicku. Památky středních Čech 9/1, 1-11.*
- Reichertová, K. 1952: Výzkum středověké tvrze v Martinicích u Votic. Archeologické rozhledy 4, 407-408, 417-421, 425-426.*
- Reichertová, K. 1955a: Dokončení výzkumu středověké tvrze v Martinicích u Votic. Archeologické rozhledy 7, 216-218.*
- Reichertová, K. 1955b: Stavební podoba jihočeské středověké tvrze. Zprávy památkové péče 15/5, 174-183.*
- Reichertová, K. 1967: Archeologický výzkum středověké tvrze v Martinicích u Votic. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 8, 39-73.*
- Reichertová, K. 1968: Týnec n. Sázavou, o. Benešov. Bulletin záchranného oddělení 5, 1967, 36.*
- Reichertová, K. 1972a: Archeologické záchranné výzkumy v povodí Želivky. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 13, 132-144.*
- Reichertová, K. 1972b: Bývalý klášter sv. Prokopa v Sázavě (Archeologický výzkum provedený na rajském dvoře v l. 1968-70). Archeologické rozhledy 24, 403-409, Tab. I–IV, 479-482.*
- Reichertová, K. 1974: K dějinám a výstavbě slovanského kláštera na Sázavě. Památková péče 4/1974, 209-226.*
- Reichertová, K. 1978: Stavební počátky bývalého slovanského kláštera na Sázavě (K archeologickému objevu tetrakonchy v severní zahradě). Umění XXVI, 134–153.*
- Reichertová, K. 1985: Na okraji archeologického výzkumu v bývalém slovanském klášteře v Sázavě (okres Kutná Hora). Památky středních Čech 1, 121-129.*
- Richter, M. 1982: Hradištko u Davle. Městečko ostrovského kláštera. Praha.*
- Rous, P. 2007: Archeologické nálezy ve sbírkovém fondu Městského muzea v Ledči nad Sázavou, I (písemné prameny). Archeologické výzkumy na Vysočině 1/2007, 32-44.*

- Růžička, J. 1892: V Hrušicích. Zprávy a drobnosti. Památky archaeologické a místopisné 15, 559.*
- Růžička, J. 1933: Staré stezky v dolním Posázaví. Kronika. Pod Blaníkem XII, 112.*
- Růžička, J. 1938a: Benešov v minulosti. In: L. Kliment (red.), Monografie města Benešov a okolí. Benešov u Prahy, 6-13*
- Růžička, J. 1938b: Soupis památek města Benešova. In: L. Kliment (red.), Monografie města Benešov a okolí. Benešov u Prahy, 14-20.*
- Růžička, J. 1940a: Jak se stavěly silnice v našem kraji. Pod Blaníkem XX, 3-6, 18-19.*
- Růžička, J. 1940b: Nejstarší stavební památky na Vlašimsku. Pod Blaníkem XIX, 82-84.*
- Růžička, J. 1941: Vykopávky na Karlově v Benešově. Pod Blaníkem XXI, 15.*
- Růžička, J. 1942: Z nálezů při vykopávkách na benešovském Karlově. Pod Blaníkem XXI, 87-88.*
- Růžička, J. 1946: Minoritský klášter v Benešově. Ročenka městského musea v Benešově 1946, 51-55.*
- Růžička, J. 1948: Zpráva o činnosti městského musea v r. 1947. Ročenka Městského musea v Benešově 1948, 101.*
- Rybička, A. 1874: Kolik berně platily města a klášterové v království českém do komory král. v XV. století? Listy pro archaeologii a historii 1871-1873, 557-559.*
- Řeháková, P. 1938: Městské muzeum v Benešově. Monografie města Benešov a okolí. Benešov u Prahy, 20-22.*
- Řezníček, V. 1934–35: V Popovicích jindy a nyní. Pod Blaníkem XIV, 22-23, 41-42, 57, 69.*
- Sandanusová, A. 2014: Osídlení Zbraslavska v raném středověku. Archeologická regionální studie. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Filosofická fakulta, Ústav pro archeologii.*
- Sedláček, A. 1900: Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl 12. – Čáslavsko. Praha.*
- Sedláček, A. 1925: Českomoravská heraldika II. Část zvláštní. Praha.*
- Sedláček, A. 1927: Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl 15 – Kouřimsko, Vltavsko a jihozápadní Boleslavsko. Praha.*
- Selmi-Wallisová, M. 2011: Archeologický výzkum na Vítkově náměstí v Prčici v roce 2010. Vlastivědný sborník Český Merán 15/2011, 71-74.*
- Selmi-Wallisová, M. 2012: Nález části sídelního areálu prvních Vítkovců na Vítkově náměstí v Prčici. Vlastivědný sborník Český Merán 16/2012, 22-35.*

- Schneider, P. 2010: Nález mincí ze 13. století z Vlašimi. Pod Blánkem XIV (XXXVI.), č. 3, 9-13.*
- Schreg, R. 2005: Mobilität der Siedlungen – Mobilität der Kirchen? Bemerkungen zum Lagebezug von Dorf und Kirche. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 21, 91-105.*
- Sklenář, K. 2011: Pravěké a raně středověké nálezy v Čechách do roku 1870. Pramenná základna romantického období české archeologie. = Ur- und frühgeschichtliche Funde in Böhmen bis 1870. Quellenbasis der romantischen Phase der böhmischen Archäologie. Fontes archaeologici pragenses, volumen 36. Praha.*
- Sklenářová, Z. 1991: Neznámý středověký hrádek u Lovčic na Sedlčansku. Castellologica Bohemica 2, 335-340.*
- Sklenářová, Z. 1998: Křečovice, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1996–7, 83.*
- Sklenářová, Z. 2003: Louňovice pod Blánkem, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2001, 131.*
- Sklenářová, Z. 2004: Velké Heřmanice, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2002, 302.*
- Sklenářová, Z. 2006: Příspěvek k datování dvou drobných opevnění na jihu středních Čech. Castellologica Bohemica 10, 409-414.*
- Sklenářová, Z. 2008a: Bezmrš, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2005, 16.*
- Sklenářová, Z. 2008b: Velké Heřmanice, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 2005, 292-293.*
- Sláma, J. 1976: K historické problematice raně středověkého osídlení Benešovska a Sedlčanska. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 17, 27-40.*
- Sláma, J. 1977: Mittelböhmen im frühen Mittelalter. I. Katalog der Grabfunde. Praehistorica V, Praha.*
- Sláma, J. 1986: Střední Čechy v raném středověku II. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu. Praehistorica XI. Praha.*
- Sláma, J. 1989: Střední Čechy v raném středověku III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu. Praehistorica XIV. Praha.*
- Sláma, J. 1991: Raně středověké hradiště u Nalžovického Podhájí na Sedlčansku. Praehistorica XVIII – Varia archaeologica 5. Praha, 85-117.*
- Slivka, M. 2004: Hranice v mentálním chápání středověkého člověka. Archaeologia historica 29/04, 9-36.*
- Smetánka, Z. – Škabrada, J. 1975: Třebonín na Čáslavsku v raném středověku (Povrchový průzkum). Archeologické rozhledy 27, 72-85.*

- Smolík, J. 1881: Zprávy a drobnosti. Památky archaeologické a místopisné 11, 367-371.*
- Smolík, J. 1884: Dvě česká pohřebiště z XI. století. Památky archaeologické a místopisné 12, 13-26, tab. II.*
- Sommer, P. 1981: Živohošť, o. Chotilsko, okr. Příbram. Výzkumy v Čechách 1976-77, 167.*
- Sommer, J. 1992a: Poznatky z průzkumu vnějších líců zdiva kostela v Jankově u Votic. Muzejní a vlastivědná práce 30 – Časopis Společnosti přátel starožitností 100, 169-175.*
- Sommer, J. 1992b: Věž rotundy v Libouni. Umění XXXX/2, 163-164.*
- Sommer, J. 1994a: Barokní průčelí kostela sv. Prokopa v Sázavě (okr. Kutná Hora). Průzkumy památek 1/1, 120.*
- Sommer, J. 1994b: Poznámky ke stavebnímu vývoji kostela v Ledcích. Muzejní a vlastivědná práce 32 – Časopis Společnosti přátel starožitností 102, 174-180.*
- Sommer, J. 1994c: Věž kostela v Prčici. K poznání úlohy kostela v obraze středověké vesnice. Zprávy památkové péče 3/1994, 92-94.*
- Sommer, P. 1993: Benediktinská Sázava. Sázavsko I, 38-49.*
- Sommer, P. 1994: Podoba sázavského kláštera v 11. a ve 12. století. Sázavsko II, 33-47.*
- Sommer, P. 1995: Sázavský klášter v gotické podobě. Sázavsko III, 5-18.*
- Sommer, P. 1998: Jeskyně svatého Prokopa v sázavském klášteře. Sázavsko V, 35-47.*
- Sommer, P. 1999: Základová obětina ze sázavského kláštera. Sázavsko VI, 21-31.*
- Sommer, P. 2001: Život v raně středověkých Čechách podle nejstarších prokopských legend. Sázavsko VIII, 4-27.*
- Sommer, P. 2007: Hrob svatého Prokopa v sázavském klášteře. Sázavsko XIII, 4-14.*
- Sommer, P. – Stecker, M. 2011: Kostely na Sedlčansku. Praha.*
- Sommer, P. – Thomová, Z. – Thoma, J. 2009: Archeologie a rekonstrukce středověké podoby premonstrátské kanonie v Želivi. In: M. Mašek – P. Sommer – J. Žemlička (ed.), Vladislav II. druhý král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace. Praha, 69-82.*
- Soukup, J. – Valchář, J. 2010: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Ledčském. Praha.*
- Srnská, Z. 2009: Pyšely, okr. Praha-východ. Výzkumy v Čechách 2006, 171-172.*
- Stehlíková, D. – Varhaník, J. – Sommer, J. 1984: Marginálie k Umění doby posledních Přemyslovců. Umění XXXII, 23-37.*
- Stejskal, V. 1964: Zpráva o činnosti vlastivědného kroužku v Týnci nad Sázavou. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 5, 209-211.*

- Svoboda, J. 1998:* Vratislavův kříž u Čechtí. Dědictví Koruny české VII. (¾), 9-10.
- Svoboda, J. 2000:* Vlašimské historické hřbitovy. Pod Blaníkem IV (XXVI), č. 4, 26-28.
- Šaldová, V. 1978:* Pecerady, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1975, 61-62.
- Šamánková, E. 1958:* K počátkům žebrové klenby v české středověké architektuře. Z výsledků průzkumu v orlické zátopové oblasti. Zprávy památkové péče 18, 166-167.
- Šimek, E. 1965:* Nálezy mincí na Podblanicku. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 6, 82-90.
- Šimek, E. 1970:* K novým nálezům mincí na Podblanicku. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 11, 177-185.
- Šolle, M. 1976:* Záchranný výzkum na slovanském hradišti ve Lštění. Archeologické rozhledy 28, 320-323.
- Šolle, M. 1977:* Lštění – Čtyřkoly, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1974, 109.
- Šolle, M. 1988:* Halštatsko-laténské hradiště Velký Blaník: rekonstrukce archeologického výzkumu z r. 1940. Archeologické rozhledy 40, 97-102.
- Špaček, J. 1973:* Vranice, k. o. Zbizuby, o. Kutná Hora. Výzkumy v Čechách 1970, 170.
- Štědra, M. 2004:* Košařská pěšina, želivská stezka a stará cesta. Pod Blaníkem VIII (XXX.), č. 1, 12-13.
- Švastal, J. 1991:* Gotická a barokní proměna románského kostela sv. Bartoloměje v Kondraci u Vlašimi. Památky a příroda. Časopis státní památkové péče a státní ochrany přírody, číslo 6, 331-346.
- Tichý, V. 2009:* Blaník a Louňovice pod Blaníkem ve vzpomínkách. Praha.
- Tomášek, M. 2007:* Půdy České republiky. Praha.
- Tomek, V. V. 1855:* Újezd Svatavin na řece Sázavě. Památky archaeologické a místopisné I, 320-321.
- Tomková, K. 2000:* Ke stavu výzkumu raně středověkých hradišť ve středních Čechách. Archeologie ve středních Čechách 4/2, 397-420.
- Tomsa, F. 1940:* O panských rodech, které vládly na Benešově a na Konopišti. Pod Blaníkem XIX, č. 7, 104-106, č. 8, 114-115, č. 9, 135-136, č. 10, 147.
- Topič, J. 1922:* Neveklov. Pod Blaníkem I, č. VIII, 12-13, č. IX, 8-9.
- Toula, A. 2001:* Z historie kostela Narození Panny Marie v Křivsoudově. Pod Blaníkem V (XXVII), č. 4, 5-9.
- Trmal, V. 1921–22:* Ves Václavice. Pod Blaníkem I, č. II, 5-7, č. III, 5-9, č. IV, 4-8, č. V, 8, č. X, 3-4.

- Turek, R. 1948:* České hradištní nálezy datované mincemi. *Slavia antiqua* I, 485-535.
- Turek, R. 1950:* Nálezy českých denárů jako dějinné doklady. *Numismatické listy* V (1/2), 9-13.
- Turek, R. 1953:* Hradištní kostrové hroby v Libži u Vlašimě. *Archeologické rozhledy* 5, 47, 56-58.
- Turek, R. 1956:* Mohyly českých Charvátů. *Slavia antiqua* V, 103-157.
- Turek, R. 1962:* Po stopách neznámých hradisek na Benešovsku. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 4, 151-152.
- Turek, R. 1964:* Václavické enkolpion. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 5, 116-120.
- Turek, R. 1965:* K staroslovanskému pohřebišti v Libži na Vlašimsku. *Sborník vlastivědných prací Podblanicka* 6, 77-81.
- Turek, R. 1980:* Právnínská rotunda. *Sborník vlastivědných prací Podblanicka* 21, 117-122.
- Tvrdlík, R. 2007:* Vlkančice, okr. Kolín. *Výzkumy v Čechách 2004*, 268.
- Tywoniak, J. 1948a:* K otázce původní podoby chrámu sv. Mikuláše. *Ročenka Městského musea v Benešově 1948*, 86-89.
- Tywoniak, T. 1948b:* Procházka Benešovem ve střezech stoletích (r. 1648, 1748 a 1848). *Ročenka městského musea v Benešově 1948*, 3-22.
- Tywoniak, J. 1959:* Objev kostrového pohřebiště v Brodcích nad Sázavou. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 3, 118-119.
- Tywoniak, J. 1969:* Panství Český Šternberk v polovině 18. století. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 10, 158-178.
- Tywoniak, J. 1970:* Devět století Benešova? *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 11, 72-84.
- Tywoniak, J. 1973:* Byl v Křivsoudově zámek? *Středočeský sborník historický* 8, 257-263.
- Tywoniak, J. 1983:* Český Šternberk. Praha.
- Urban, J. 1994:* Feudální sídlo v Souticích – jeho dějiny, držitelé a stavební vývoj. *Castellologica Bohemica* 4, 165-174.
- Úlovec, J. 1986:* Příspěvek ke stavebním dějinám vlašimského hradu. *Památky a příroda* 86/6, 347-348.
- Úlovec, J. 1998:* Příspěvek k historii a stavební podobě tvrze a zámku v Libouni u Vlašimi. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 38, 131-159.
- Úlovec, J. 2000:* Tvrz a zámek v Třebešicích u Divišova. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 40, 101-129.

- Úlovec, J. 2007: Hrad a zámek Líšno. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 44-47, 131-235.
- Úlovec, J. 2009: Tvrz a zámek ve Zvěstově u Louňovic pod Blánkem. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 49/1, 65-132.
- Valentová, J. 2000: Stříbrná Skalice, okr. Kolín. Výzkumy v Čechách 1998, 200.
- Váňa, F. 1976: Příspěvek k lokalizaci zaniklých vsí a dvorů Bystřičany a Ondřejovice. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 17, 103-111.
- Vaněček, E. 1931–32: Výlety do Týnce n. Sázavou. Pod Blánkem XI, 46-49, 65-67, 82-84, 98-100, 110-121, 137-139, 149-151.
- Vaněček, E. 1932: Samota Ledce. Pod Blánkem X, 92-95, 105-107.
- Vaněček, E. 1942: Kronika. Pod Blánkem XXI, 102-105.
- Vaněk, V. 2000: Hroznata z Úžic. Sázavsko VII, 15-21.
- Vaněk, V. 2002: Rejstříky papežských desátků a možnosti jejich vyžití. Český časopis historický 100/3, 497-521.
- Vaněk, V. – Bernat, J. 2008: Kamenný muž u Mrchojed a Hradiště Hroznaty z Úžic. Archeologie ve středních Čechách 12, 701-715.
- Váňová, L. 1979: Zpráva o nálezu architektonických článků v Benešově a ve Vlašimi. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 20, 285-290.
- Váňová, L. 1980: Zpráva o archeologickém výzkumu v Pravoníně. Sborník vlastivědných prací Podblanicka 21, 123-125.
- Váňová, L. 1988: Archeologický výzkum v Benešově. Sborník vlastivědných prací Podblanicka 29, 285-290.
- Váňová, L. 1990: Románské a gotické umění na Podblanicku. Benešov.
- Váňová, L. 1993: Archeologický výzkum v Benešově 1989–1990. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 33, 193-202.
- Váňová, L. 1995: Benešov, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1990/2, 16.
- Varadžin, L. 2010: K vývoji hradišť v jádru Čech se zřetelem k přemyslovské doméně (příspěvek do diskuse). Archeologické rozhledy 62, 535-554.
- Varhaník, J. 2003: Věž rotundy v Týnci nad Sázavou. Dějiny staveb 2002, 182-188.
- Varhaník, J. 2004: Ústupkový portál v Týnci nad Sázavou. Sborník 2/2004, 33-38.
- Varhaník, J. 2006: K interpretaci výsledků archeologického výzkumu v Týnci nad Sázavou. Archeologica Pragensia 18, 227-244.

- Vařeka, P. 1999: Raně středověké sídliště u Pyšel (okr. Praha-východ). Příspěvek k poznání osídlení dolního Posázaví. Archeologie ve středních Čechách 3/2, 523-530.*
- Velímský, T. 1999: Mikulášské zasvěcení kostelů a počátky trhových sídlišť a měst v Čechách. Mediaevalia Historica Bohemica 6, 7-64.*
- Vencl, S. 1969a: Borovsko, o. Benešov. Bulletin záchranného oddělení 6, 1968, 18.*
- Vencl, S. 1969b: Louňovice pod Blaníkem, o. Benešov. Bulletin záchranného oddělení 6, 1968, 74.*
- Vencl, S. 1973: Sázava, o. Kutná Hora. Výzkumy v Čechách 1970, 137.*
- Vencl, S. 1981: Chocerady, okr. Benešov. Výzkumy v Čechách 1976-77, 48.*
- Vlasák, A. N. 1850: Hrádek nad Sázavou (nyní Komorní Hrádek) a celé jeho okolí. Památky archaeologické a místopisné 3, 258-268.*
- Vlasák, A. N. 1873: Okres votický. Nástin statisticko-historický. Praha.*
- Vlasák, A. N. 1874a: Okres benešovský. Nástin statisticko-historický. Praha.*
- Vlasák, A. N. 1874b: Okres vlašimský. Nástin historicko-archeologický. Praha.*
- Vlasák, A. N. 1875: Okres neveklovský. Nástin statisticko-historický. Praha.*
- Vlček, J. 2005: Trhový Štěpánov. Knížka o obci s dlouhou a zajímavou historií, s tvořivou současností i mnoha zajímavostmi. Praha.*
- Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D. 1998: Encyklopedie českých klášterů. Praha.*
- Vlk, M. 1967: Barokněgotická úprava kostela sv. Havla v Poříčí nad Sázavou. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 17, 155-166.*
- Vobořil, A. 1921–22: O rytířích blanických. Pod Blaníkem I, č. III, 9-10, č. IV, 10-11, č. V, 8-11, č. VI, 6-7, č. VII, 11-12.*
- Vocel, J. E. 1869: O hradištích a branách zemských. Památky archaeologické a místopisné 8, 321-330.*
- Vodák, V. 1895: Nálezy archeologické na Benešovsku. Český lid 4, 182-185.*
- Vošický, E. 1962: Věž „solnice“ v Načeradci. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 4, 153-155.*
- Vránová, I. 2000: 650. výročí založení kostela sv. Jakuba v Čechtích. Pod Blaníkem IV (XXVI.), č. 4, 22-23.*
- Wolf, V. 1971: Historicko-kartografické a ikonografické materiály Týnce n. Sáz. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 12, 90-114.*
- Wolf, V. 1974: Archeologické nálezy v areálu týneckého hradu do výzkumu v r. 1969. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 15, 227-229.*

- Zap, K. VI. 1860:* Poříčí nad Sázavou a nejbližší okolí. Památky archaeologické a místopisné 4/1, 18-26.
- Zelenka, J. 2009:* Kosmas, Mnich sázavský, Jarloch a sedmdesátá léta 12. století. In: M. Mašek – P. Sommer – J. Žemlička (ed.), Vladislav II. druhý král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace. Praha, 50-68.
- Zemanová-Profantová, N. 1986:* Zajímavá avarsko-slovanská památka z hradiště u Dojetřic. Sborník vlastivědných prací Podblanicka 27, 149-158.
- Žebera, K. 1939:* Archeologický výzkum Posázaví (Neolitické a středověké vápencové lomy na „Bílém kameni“ u Sázavy.). Památky archeologické 41, skupina pravěká, 51-58.
- Žebera, K. 1940:* Střední Posázaví v pravěku. Časopis turistů LII, č. 8, 118-119.
- Žemlička, J. 1997:* Čechy v době knížecí. Praha.
- Žemlička, J. 2000:* Hmotné vybavení kláštera v Sázavě do konce 12. století (s výhledem do roku 1419). Sázavsko VII, 5-13.
- Žemlička, J. 2002:* Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti. Praha.

Internetové zdroje

Bolina, P. 2011: Desátková problematika listiny papeže Jana XV. pro břevnovský klášter.

Dostupné on-line:

http://praha5.ff.cuni.cz/smp/sites/default/files/Bolina_des%C3%A1tky_B%C5%99evnov.pdf.

Staženo 19. 7. 2015.

<http://archivnimapy.cuzk.cz/>

https://www.czso.cz/csu/xs/charakteristika_okresu_benesov

<http://geoportal.cuzk.cz/geoprohlizec/>

<http://geoportal.gov.cz/web/guest/map>

<http://www.lounovicepodblanikem.cz/urad-info.php?ctg=3>

<http://www.muzeumjilove.cz/Muzeum-Jilove-Historie.aspx>

<http://www.muzeumpodblanicka.cz/historie.php>

<http://nahlizenidokn.cuzk.cz/>

<http://oldmaps.geolab.cz/>

12. Seznam příloh

K. 1.	Katalog lokalit s archeologickými nálezy
K. 2.	Katalog kostelů
Tab. 1	Lokality s archeologickými nálezy od raného do vrcholného středověku
Tab. 2	Lokality zmíněné v písemných pramenech do konce 13. století
Tab. 3	Souhrnné údaje ke kostelům z katalogu
Tab. 4	Souhrnné údaje k lokalitám s kostely
Graf 1	Počet kostelů postavených v jednotlivých obdobích
Graf 2	Výskyt kostelů v různých nadmořských výškách
Graf 3	Srovnání výše papežského odváděného desátku jednotlivými farami při kostelech
Obr. 1	Krajské zřízení v polovině 17. století
Obr. 2	Správní rozdělení v letech 1850–55
Obr. 3	Správní rozdělení v letech 1868–1918
Obr. 4	Rozvodí v okr. Benešov
Obr. 5	Geobotanická mapa ČSSR – List M-33-XXI – Tábor
Obr. 6	Geobotanická mapa ČSSR – List M-33-XXII – Jihlava
Obr. 7	Toponomastická studie
Obr. 8	Mapa dálkových cest
Obr. 9	Mapa lokalit s archeologickými nálezy od raného do vrcholného středověku
Obr. 10	Mapa lokalit s archeologickými nálezy ze starší a střední doby hradištní
Obr. 11	Mapa lokalit s archeologickými nálezy z mladší doby hradištní
Obr. 12	Mapa lokalit s archeologickými nálezy z pozdní doby hradištní
Obr. 13	Mapa lokalit s archeologickými nálezy ze starší fáze vrcholného středověku
Obr. 14	Mapa lokalit zmíněných v písemných pramenech do konce 13. století
Obr. 15	Mapa středověkých kostelů
Obr. 16	Mapa rozdělení na děkanáty v rámci archidiakonátů
Obr. 17	Plán hradiště mezi Dojetřicemi a Sázavou
Obr. 18	Vrtulovité kování z Dojetřic
Obr. 19	Nález kostrových hrobů s keramickými nádobami v Libži
Obr. 20	Týnec nad Sázavou, situace výzkumu z l. 1969–73 a 1976–77
Obr. 21	Týnec nad Sázavou, rekonstrukce podle A. Hejny
Obr. 22	Týnec nad Sázavou, archeologické nálezy
Obr. 23	Chvojen, situace výzkumu
Obr. 24	Chvojen, situace obytného objektu
Obr. 25	Chvojen, archeologické nálezy
Obr. 26	Špitální kostel sv. Alžběty v Benešově u Prahy

- Obr. 27   Situační plán zřícenin minoritského kláštera v Benešově u Prahy
- Obr. 28–82   Půdorysy kostelů
- Obr. 83   Kostel sv. Mikuláše v Benešově u Prahy
- Obr. 84   Torzo konventního kostela minoritů v Benešově u Prahy
- Obr. 85   Kostel sv. Bartoloměje v Divišově u Prahy
- Obr. 86   Kostel Nejsvětější Trojice v Hradišti
- Obr. 87   Kostel sv. Bartoloměje v Kondraci
- Obr. 88   Rotunda sv. Václava v Libouni
- Obr. 89   Kostel sv. Martina v Měchnově
- Obr. 90   Kostel sv. Filipa a Jakuba v Mnichovicích
- Obr. 91   Kostel Všech svatých v Olbramovicích u Votic

Přílohy

K. 1. Katalog lokalit s archeologickými nálezy

1. Arnoštovice (okr. Benešov) ●

Lokalizace: intravilán, zahrada domu č.p. 3 (st.č.p. 4/1)

Kategorie: sídliště

Datace: pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13.–14. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V letech 2002–03 provedli R. Korený a K. Koucký (HM Příbram) sondáž na zahradě s cílem zjistit způsob zániku křídla, známého z mapy stabilního katastru, a následně sondáž ve 2 světnicích v souvislosti s transferem roubeného domu č.p. 3 do Muzea vesnických staveb ve Vysokém Chlumci. Nálezy byly uloženy v HM Příbram (11/2002, 11/2003).

Nález/y: keramické zlomky

Komentář: Sondáží na místě dřívějšího (patrně hospodářského) křídla roubenky byla zachycena torza jiných podezdívek, jež nebylo možno přesněji datovat. V interiéru bylo zjištěno několik fází úprav. Pod tělesem rozebraných kamen ve větší světnici byla zachována starší novověká vrstva, která obsahovala zlomky vrcholně středověké keramiky. Další nálezy pocházejí z novověku.

Nálezové zprávy a hlášení: *Korený 2004*, č. j. 2597/04; *Korený – Koucký 2003*, č. j. 2868/03

Prameny: ADC

Literatura: *Korený 2003*, 197-198; *Korený 2004a*, 141-142; *Korený 2004b*, 10; *Korený 2006*, 13

2. Bělčice u Ostředka (okr. Benešov) ●

Lokalizace: zsz. okraj intravilánu, pozemek domu č.p. 11 (st.č.p. 17)

Kategorie: sídliště?

Datace: vrcholný středověk (2. polovina 13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1993 našel majitel domu F. Fábik keramické zlomky těsně pod úrovní terénu při zahradnických pracích. Nálezy se dostaly do NM Praha (persp. M Benešov).

Nález/y: keramický zlomek

Komentář: Kromě vrcholně středověkého keramického zlomku majitel našel dalších 50 z raného novověku (16.–17. století).

Nálezové zprávy a hlášení: *Brych 1993*, č. j. 831/95

Prameny: ADC

Literatura: *Brych 1997*, 4

3. Bělokozly (okr. Benešov)

A

Lokalizace: asi 1,4 km sz. od vesnice, nad pravým (jižním) břehem Dojetřického potoka, úzká ostrožna s pomístním názvem Hluboký, kóta 395 m

Kategorie: A, B) opevněné sídlo (hrad/hrádek); C) sídliště

Datace: A) nedatováno (2. polovina 13. století?); B) vrcholný středověk (2. polovina 13. –14. století); C) středověk/novověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 2002 J. Bernat, M. Štědra (ÚAPPSC Praha) a J. Kališ (terénní spolupracovník ÚAPPSC) lokalitu objevili a udělali zde povrchový sběr. V letech 2003–04 provedli J. Bernat a M. Štědra

povrchový průzkum šíjového opevnění před nejvyšším místem úzkého ostrohu. V letech 2003–05 udělali povrchové sběry na vnitřní opevněné ploše. Uložení nálezů mi není známo.

Nález/y: A) val, příkop; B) keramické zlomky (55), relikty povrchových staveb; C) zahloubený objekt

Komentář: Ostrožna je přepažena na nejužším místě na jv. přístupové cestě valem a předsunutým příkopem. Ty přetíná lesní cesta probíhající po vrcholnici ostrohu. Vnitřní plocha je d. asi 110 m a š. nejvýše 16 m. Na pokračujícím hřebeni v jv. předpolí „hradiště“ byl objeven zahloubený objekt. Vyskytující se plošiny zřejmě představují pozůstatky půdorysů povrchových dřevěných staveb. Soubor keramických zlomků ze starší fáze vrcholného středověku – průběhu 13. století pochází výhradně ze z. plošiny na hrotu ostrohu nad jeskyní. Na ploše ostrožny tedy zřejmě stával převážně dřevěný hrad. Vzhledem k tomu, že leží na vidlici důležitých historických komunikací, se M. Štědra a J. Bernat domnívají, že mohl plnit strážní funkci při vstupu do sídelní enklávy kláštera od J a JZ a že byl pravděpodobně založen ve 13. století samotnými sázavskými benediktiny. Z lokality byl dále získán pravěký nález.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Bernat – Kališ – Štědra 2002*, 155-156; *Bernat – Štědra 2004b*, 54-61; *Bernat – Štědra 2005*, 204-205, 207; *Kolektiv 2003*, 32-33

B

Lokalizace: při v. okraji vesnice, pole mezi kravínem, kótou 463 m a ohbím silnice k Trucovně

Kategorie: sídliště

Datace: mladší doba hradištní – vrcholný středověk (11./12. století – 2. polovina 13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1986 podnikli J. Bubeník (AÚ ČSAV Praha), N. Profantová (AÚ ČSAV Praha) a M. Lutoský (NM Praha) na poli orientační průzkum a povrchový sběr. Nálezy byly uloženy v ARÚ AV ČR Praha (bez př. č.).

Nález/y: keramické zlomky, zlomek keramické strusky, amorfni zlomek železného předmětu, přeslen z mastku

Komentář: Povrchovými sběry získané nálezy jsou datovatelné od mladší, přes pozdní dobu hradištní až po starší fázi vrcholného středověku. Ve svém příspěvku z r. 2001 se J. Bubeník patrně zmiňuje o totožném místě (odkazuje na své hlášení z r. 1986), z něhož mají pocházet pozdně hradištní až vrcholně středověké keramické zlomky (13.–14. století). Naleziště však umísťuje na s. okraj jádra obce za stavbu č.p. 9, která se ve skutečnosti nachází ve v. části intravilánu.

Nálezové zprávy a hlášení: *Bubeník 1986*, č. j. 1593/86

Prameny:

Literatura: *Bubeník 1989a*, 18; *Bubeník 2001a*, 32; *Bubeník 2001c*, 40

C •

Lokalizace: sv. a v. od silnice Bělokozly – Trucovna, pole mezi Trucovnou a polohou „V dolcích“

Kategorie: A, B) sídliště?

Datace: A) raný – vrcholný středověk; B) středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 2005 zde J. Kališ (spolupracovník ÚAPPSC; Sázava) udělal 2 povrchové sběry v rámci povrchových průzkumů posázavských hradišť, jejich okolí a v souvislosti se sledováním tras raně středověké a zřejmě již pravěké dálkové S-J komunikace, která v okolí Bělokozelské překračovala Sázavu. Nálezy byly uloženy u M. Štědry (Sázava).

Nález/y: A) keramické zlomky; B) keramické zlomky (2)

Komentář: První povrchový sběr J. Kališe přinesl 50 drobných keramických zlomků, z nichž naprostou většinu (kromě ojedinělých, snad již raně a pozdně středověkých keramických zlomků) tvořila raně novověká keramika. 1 keramický zlomek byl určen jako raně středověký a 2 zlomky jako středověké. Druhým povrchovým sběrem

získal v důsledku nevhodných podmínek jen 6 malých keramických zlomků, z nichž 2 středověké střepy nejsou přesněji datovatelné a další jsou novověké.

Nálezové zprávy a hlášení: *Bernat 2005*, č. j. 10713/06; *Bernat 2007*, č. j. 921/07

Prameny:

Literatura: *Bernat 2008a*, 14; *Bernat 2009*, 13

D •

Lokalizace: ssz. od vesnice, při jv. úpatí Spálené hory (kóta 496 m), poblíž bývalé hospody Trucovna

Kategorie: pohřebiště

Datace: středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1931 tu měly být vykopány lidské kostry při stavbě silnice. Kostry byly poté zase zakopány.

Nález/y kostrové hroby

Komentář: Nález nebyl datován.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Bubeník 2001c*, 40

4. Benešov u Prahy (okr. Benešov)

A

Lokalizace: ulice Na Karlově, okolí zřícenin minoritského konventního kostela (p.p.č. 1288)

Kategorie: A) sídliště; B) klášter; A, B) pohřebiště; C) sakrální stavba?

Datace: A) mladší doba hradištní (11.–12. století); B) pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13.–14. století); C) nedatováno (mladší doba hradištní?)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1882 E. Bloch náhodou našel pod zříceninou konventního kostela železný nůž. V r. 1885 tu P. J. R. Kůrka našel esovitě záušnice. Předměty byly původně ve sbírkách benešovského gymnázia, snad u ředitele P. J. R. Kůrky (inv. č. gymnasia Dc II. 139), odkud se dostaly do MM Benešov a později do M Podblanicka Jemniště. V r. 1941 proběhl v souvislosti s výstavbou nové budovy okresního úřadu krátký ZAV pod vedením J. Růžičky (okresní konzervátor) a vědeckým dozorem V. Mencla (MŠ) a I. Borkovského (SAÚ Praha). L. Hájek (NM Praha) zkoumal hrobku. Po s. straně presbyteria a kolmo k jeho ose byly položeny sondy. Nálezy byly uloženy v MM Benešov (inv. č. 2605) a kosti byly pohřbeny. Část nálezů je vystavena v M Podblanicka Benešov a Vlašim. V r. 1989 vedla L. Váňová (OM Vlašim) na zahradě p.p.č. 1290 základní školy č.p. 372 předstihový archeologický výzkum v souvislosti s přístavbou jídelny a tělocvičny. Sonda byla vedena při ohradní zdi, oddělující zahradu od zahrady a dvorku p.p.č. 1292 bývalého domu č.p. 95. V r. 1990 provedla plošný odkryv (zhruba 25 x 25 m) v prostoru demolovaného domu č.p. 95 a souvisejících pozemků p.p.č. 1292 a 1293. Při j. okraji staveniště byly položeny 3 sondy. Na výzkumu se podílel také AÚ ČSAV Praha. Nálezy byly uloženy v OM Vlašim. Část nálezů je vystavena v M Podblanicka Benešov.

Nález/y: A) keramické zlomky, kostrové hroby, lidské kosti, esovitě záušnice, železný nůž, zlomky dřeva; B) zdivo, fragmenty oltáře, části podlahy s terakotovými dlaždicemi, části opukové dlažby, hrobky (2), zbytky rakve, zlomky architektonických prvků (2), keramické zlomky, zlomky mazanice, zlomky nepolévaných dlaždic, zvířecí a lidské kosti; C) sloupová jáma

Komentář: Kromě části presbyteria bylo zdivo kostela již dříve rozebráno na stavbu domů. Pod jeho torzem prý byly nalezeny ve 2 kostrových hrobech 2 páry esovitých záušnic a v 1 kostrovém hrobě železný nůž. Záušnice byly datovány nejpozději do 1. poloviny 11. století. Velikost záušnic podle současných poznatků odpovídá spíše 2. polovině 11. století. První pár záušnic o Ø 30/31 mm a s. drátu 2,7 mm je měděný (podle hlášení je bronzový a plátovaný stříbrem). Druhý pár o Ø 24,5/25 a 25,5/27 mm a s. drátu 2,7 mm je bronzový (podle hlášení je zlacený). Silně korodovaný nůž má čepel d. 11,5 cm a řap d. 3,5 cm.

Při ZAV měly být odkryty části konventních budov, interpretovaných autory výzkumu jako presbyterium, sakristie a část konventní budovy (kapitulní síň). Pozůstatky staveb nebyly přesněji datovány a rekonstrukce půdorysu a jejich interpretace je dosud problematická. Na z. straně od torza byl prý zjištěn jen okraj kostelní lodě (či trojlodí). V ose torza presbyteria byla nalezena obdélná hrobka se stěnami silnými 0,5 m. Tzv. malé (starší) presbyterium, odkryté po s. straně (velkého) presbytáře, bylo zachováno převážně v negativu. Jeho j. opěrný pilíř, vnikající prý do půdorysu velkého presbyteria, měl být při jeho stavbě ubourán. V ose malého presbyteria se nacházela již vykradená hrobka s porušeným pohřbem v rakvi, který byl zevnitř ohraničen kvádrkovou zdí, z.j. strany silnější plnou zdí z lomového zdiva a celý byl vně obestavěn cihlovou zdí. Dno hrobky bylo vydlážděno nezdobenými pálenými dlaždicemi, nad nimiž byly stopy dřevěné rakve a několik železných hřebíků. Do podloží v z. části j. kvádrkové zdi byla zahloblena zřejmě sloupová jáma o Ø asi 0,45 m a hl. 0,5 m, vyplněná tmavší hlínou. Ve v. části „sakristie“ byla nalezena spodní část oltáře, úsek přilehlého stupně a podlahy. Asi 1 m pod podlahou byly odkryty 2 hroby s vlnicí zdobenými keramickými zlomky. Hroby byly překryty velkými plochými neopracovanými kameny. Podlaha „kapitulní síně“ byla vyložena různě velkými obdélnými opukovými dlaždicemi (18 x 28 cm – 36 x 48 cm) a nezdobenými čtvercovými pálenými dlaždicemi (o straně 19 cm). Některé z nalezených dlaždic mají bohatý plastický reliéf. Na jedné z nich je zobrazen jezdec s osmicípou hvězdici v levém horním rohu. Z architektonických prvků byl objeven svorník se stylizovanými listy a část římsy zdobené spirálou. Dále měly být v okolí nalezeny kostrové hroby. Výzkumem byly získány celkem 4 mladohradištní keramické zlomky.

Podle dřívějšího benešovského notáře A. Pinkase nesla zahrada školy č.p. 372 původně pomístní název „Na starém hřbitově“. Na p.p.č. 1290, při ohradní zdi sousedního pozemku p.p.č. 1292, byla odkryta žlutá až šedavá jílovitá vrstva se zbytky hladkých nepolovaných dlaždic, zbytky mazanice, několika drobnými železnými zlomky, zlomky zvířecích a lidských kostí, zlomky uhlíků a keramickými zlomky ze 14. a ojediněle z 13. století (mj. fragment dna se značkou v podobě dvou soustředných kruhů, z nichž větší je dělen paprsky). Vrstva ležela na podloží ze zvětřalého granodioritu. Na podloží se nacházelo kamenné zdivo na maltu o celkové d. 4,25 m a š. mezi 0,3–0,7 m, přerušené v d. 1,57 m. Tato zeď se mírně stáčela na Z, přičemž od dělicí zídky byla vzdálena 1,92–4,87 m. Ve stejné vrstvě se vyskytovaly fragmenty prežů, fragment komorového kachle, železná šipka s tulejí, zbytky dveřního kování, hřebíky a keramické střepy prý asi z 15. století. V sondě, probíhající S-J v d. 23,72 m a š. 2 m p.p.č. 1293 a 1292, byly ve vzdálenosti 11 m od jejího s. okraje objeveny zbytky do podloží zahlobeného zdiva o š. 0,5 m a v d. 7,83 m od jejího j. okraje další zeď o cca š. 0,35 m. Zdi z lomového kamene na maltu byly od sebe vzdáleny 2,82 m. Při j. okraji 2. zdi ležela na podloží šedá jílovitá vrstva se zlomky vypálené mazanice, uhlíky a zlomky silnostěnné keramiky. Na jv. okraji staveniště demolovaného domu č.p. 95, při v. okraji sondy rozšířené až k obvodové zdi domu č.p. 94 (L. Váňová uvádí č.p. 96, což je snad omyl), bylo nalezeno minimálně 7 více či méně narušených, původně patrně orientovaných kostrových hrobů, a jednotlivé lidské kosti v šedé jílovité vrstvě. Podle L. Váňové by se dohromady jednalo nejméně o 8 pohřbených jedinců. V 1 hrobě bylo několik zlomků silnostěnné keramiky, z nichž větší zlomek byl zdoben vlnicí a hřebenovými vpichy. Ve stejné vrstvě byly objeveny další vlnicí zdobené zlomky silnostěnné starší keramiky. Na skráních značně poškozené lebky byly nalezeny esovité záušnice vyrobené ze silně stříbrem plátovaného bronzového drátu o Ø 19–20 mm a s. 4 mm. Další nálezy pocházely ze 14.–15. století a pozdního středověku – novověku. Dle autorky výzkumu byl zřejmě odkryt nejzápadnější výběžek mladohradištního (2. polovina 11. století – 12. století) kostrového pohřebiště minoritského kláštera. Objevené zdivo bylo datováno od vrcholného středověku (2. polovina 13. století) do novověku.

Nálezové zprávy a hlášení: *Borkovský 1941*, č. j. 2802/41; *Borkovský – Mencl 1941*, č. j. 2228/41, č. j. 2497/41; *Hájek 1943*, č. j. 557/43; *Hájek 1958*, č. j. 1990/58; *Mencl 1941*, č. j. 2799/41; *Růžička 1941*, č. j. 1833/41, č. j. 1926/41, č. j. 2479/41, č. j. 2539/41, č. j. 2572/41, č. j. 2611/41, č. j. 2657/41, č. j. 2689/41, č. j. 2867/41, č. j. 3004/41, č. j. 3155/41, č. j. 3620/41, č. j. 3727/41, č. j. 4263/41; *Růžička 1943*, č. j. 1100/43, č. j. 2056/43; *Váňová 1989*, č. j. 4069/89, č. j. 4070/89, č. j. 4071/89, č. j. 4072/89, č. j. 4073/89, č. j. 4074/89; *Váňová 1990*, č. j. 2227/90, č. j. 2234/90, č. j. 2235/90, č. j. 2236/90; *Váňová 1991*, č. j. 3188/91

Prameny: ADC

Literatura: *1941–42*, 99; *Charvátová 1970*, 89; *Kovář 2010*, 6–8; *Mencl 1942–43*, 365; *Procházková 2005*, 5, 7; *Rak 1976*, 187; *Růžička 1941*, 15; *Růžička 1942*, 87–88; *Růžička 1946*, 52–53; *Tywniak 1970*, 82–83; *Váňová 1993*, 193–202; *Váňová 1995*, 16; *Vlček – Sommer – Foltýn 1998*, 175–177

B

Lokalizace: kulturní dům Na Karlově

Kategorie: A, B) sídliště

Datace: A) vrcholný středověk (2. polovina 13.–14. století); B) středověk (starší)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1985 provedla L. Váňová (OM Benešov) předstihový archeologický výzkum v souvislosti se stavbou kulturního domu. Plocha zhruba 80 x 60 m s delší osou S-J, vymezená z J objekty zadní fronty budovy radnice, z v. strany objekty z. fronty Karlova a ze S a Z prudkým svahem návrší Karlova, byla prořazena 4 zkušebními rýhami. V r. 1987 byla při zahájení stavebních prací zkoumána středověká studna. Nálezy byly uloženy v OM Benešov. Nyní jsou vystaveny v M Podblanicka Benešov.

Nález/y: A) keramické zlomky, keramické nádoby; B) jámy, jamky

Komentář: Ze s. části plochy pocházejí novověké nálezy. V j. polovině se podařilo rýhou Z-V, o d. 34 m a š. 1,5 m, zachytit poměrně složitou stratigrafickou situaci s pozůstatky staršího středověkého osídlení. V místě vzdáleném 20 m od z. konce sondy se do vzdálenosti 32 m vyskytovaly mělce pod povrchem do podloží zahloubené jámy a jamky, vyplněné šedou hlinitou vrstvou místy s obsahem uhlíků. Vzhledem ke špatným povětrnostním podmínkám nebyla náleзовá situace podrobněji prozkoumána. Rýha Z-V o d. 60 m a š. 1,5 m ve střední části plochy zachytila vcelku jednoduchou stratigrafickou situaci na žulovém podloží a zbytky dřeva. V místě výskytu dřeva byla sonda rozšířena do plošného odkryvu, který odhalil poměrně zachovalý obytný obdélný (3 x 5,5 m) celodřevěný objekt s drážkovou konstrukcí, který byl porušen průkopem rýhy na delší straně. Podle nálezu keramických zlomků v těsné blízkosti byl datován do 14. a 15. století. Nedaleko objektu byla objevena do skalního podloží zahloubená středověká studna o Ø 2,2 m, v jejíž těsné blízkosti se vyskytovalo značné množství keramiky z 13.–15. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: Váňová 1988, 285-290

C •

Lokalizace: ulice Na Karlově, u kostela sv. Mikuláše

Kategorie: sídliště?, pohřebiště

Datace: středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1947 udělali J. I. Himmlera (SAÚ Praha) a J. Růžička (okresní konzervátor) podél zdi j. lodi a kolem zvonice orientační průzkum v souvislosti s dlažebními pracemi. Nálezy byly uloženy v MM Benešov.

Nález/y: zdivo, kostrový hrob, lidské kosti, keramické zlomky

Komentář: U JV nároží zvonice (vystavěna r. 1524 nebo záhy poté) bylo odkryto maltou bez navazování pojené základové zdivo, které vybíhalo k V. Kolem něj byla navážka. U s. okraje sondy ležel porušený orientovaný kostrový hrob s úlomky roztroušené mědi u kolen a kolem krku a s porůznu roztroušenými hřebíky. V sondě u s. okraje schodů vedoucích do zvonice bylo odkryto podobné zdivo obklopené navážkou. U jz. nároží kostela bylo zachyceno silné základové zdivo opěrného pilíře, které bylo obklopeno navážkou a poházenými lidskými kostmi. Na zdivo navazovaly odkryté základy hřbitovní zdi. J. Růžička měl také tehdy najít u kostela zlomky středověké keramiky, z nichž ojedinělý zlomek byl zdoben vlnicí.

Nálezové zprávy a hlášení: Himmlera 1947, č. j. 4162/47; Růžička 1947, č. j. 4001/47

Prameny:

Literatura: Glosová 2007, 431-449; Rak 1976, 187; Tywoniak 1948, 87-88

D •

Lokalizace: bývalý špitální kostel sv. Alžběty, dnes plocha přibližně mezi sv. rohem kruhového objezdu a parkovištěm

Kategorie: A) sakrální stavba?; B) sakrální stavba, sídliště

Datace: A) pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13. století)?; B) vrcholný středověk (14. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1965 dokumentoval V. Malý (M Podblanicka Jemniště) demolici kostela.

Nález/y: A) zdivo; B) zdivo, keramické zlomky, zvířecí kosti, uhlíky, železný předmět

Komentář: Při dokumentaci bylo v úrovni sklepů zjištěno několik fází zdiva. Malé zbytky zdiva by podle velikosti kvádrů a způsobu jejich kladení mohly prý náležet stavbě z 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení: *Malý 1965*, č. j. 2762/65, č. j. 6610/65

Prameny:

Literatura: *Malý 1966c*, 278

E •

Lokalizace: intravilán či jeho blízké okolí

Kategorie: depot mincí

Datace: vrcholný středověk (2. polovina 13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1880 byly mince náhodně nalezeny. V r. 1895 se nacházely v soukromé sbírce F. R. Chaury.

Nález/y: mince

Komentář: Jedná se o střední české brakteáty, jejichž nalezený počet není znám.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Fiala 1895*, 207, 424; *Radoměský 1956*, 84; *Šimek 1965*, 85; *Šimek 1970*, 177

F •

Lokalizace: s. od města, na j. okraji lesa Tužinka u kóty 416 m

Kategorie: ojedinělý nález

Datace: vrcholný středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1963 byl předmět náhodně nalezen na povrchu J. Hertlem (M Podblanicka Jemniště). Nález byl patrně uložen v M Podblanicka Jemniště.

Nález/y: železný srp

Komentář: Čepel srpů měla d. 173 mm a š. 5–20 mm. Nález nebyl přesněji datován.

Nálezové zprávy a hlášení: *Hertl 1963*, č. j. 3591/63

Prameny: *ADC*

Literatura: *Moucha 1964c*, 7

G

Lokalizace: z. od bývalé státní silnice Benešov – Praha, asi 1 km od poměnického dvora, pole s pomístním názvem „U Bernátek“ (podle F. Váni „Na Bystřičanech“), p.p.č. 4409/1

Kategorie: A, B) sídliště

Datace: A) střední doba hradištní (10. století); B) pozdní doba hradištní – vrcholný středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1975 F. Váňa (zpravodaj M Podblanicka) se synem R. Váňou uskutečnil na poli povrchový sběr. Nálezy snad zůstaly u F. Váni.

Nález/y: A, B) keramické zlomky (750)

Komentář: Lokalita zřejmě představuje ZSO a dvůr Bystřičany (původně Bystrčany), které jsou poprvé zmíněny jako ves r. 1390 a naposled r. 1542. Jako dvůr byly poprvé a naposledy připomenuty r. 1560. Zanikly patrně v 16. století. Keramické zlomky se vyskytovaly jen v j. 1/3 pole po obou stranách příčné svodnice, na mírném svahu k cestě a louce pod ní. Nejstarší z keramických zlomků byly Z. Smetánkou datovány do 10. století. Většina ostatních má pocházet z 13.–15. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: Váňa 1976, 103-106

H

Lokalizace: j. od města, 0,5 km j. od dvora v Mariánovicích a z. od železničního strážního domku, dřívější pole zhruba trojúhelníkového tvaru s pomístním názvem „Na starém dvoře“, které je dnes rozloženo mezi velkou část polí p.p.č. 4126/25 a 4126/23, části p.p.č. 4126/12, 4126/14, 4126/24 a 4126/21 a p.p.č. 4126/22

Kategorie: A, B) sídliště

Datace: A) mladší doba hradištní – vrcholný středověk (12.–13. století); B) středověk – novověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1955 se dle svědectví F. Barty (bývalý farmář) a J. Palky (Mariánovice) při hluboké orbě přišlo na základy zdí, kameny, cihly, střepy a kosti. Traktor se tehdy měl propadnout do okrouhlé jámy. Nálezy se zřejmě nedochovaly. V r. 1974 udělali F. Váňa (zpravodaj M Podblanicka) se synem R. Váňou na poli 2 povrchové sběry. Nálezy snad zůstaly u F. Váni.

Nález/y: A) keramické zlomky; B) zdi, jáma, keramické zlomky, mazanice, kumulace kamení, zlomky cihel, cihlových dlaždic a kachlů, kosti

Komentář: Lokalita je pravděpodobně ZSO a dvorem Ondřejovice. Prvně jsou písemně zmíněny r. 1285 (*Brysnacus de Ondrziegewicz*) (*RBM II*, č. 1341, s. 579). Ves existovala zřejmě do třicetileté války a poté zde přetrval jen dvůr s ovčínem. F. Váňa našel na poli asi 80 m sz. od strážního domku nad znatelnou terénní vlnou plochu zhruba o 80 m² s nápadně tmavorudou barvou od velkého množství přepálené mazanice. Na ploše se nacházely také hromady drobného kamení, zlomky cihel, cihlových dlaždic a kachlů. Se svým synem našel roztroušené úlomky cihel, dlaždic a střepů v širokém pruhu od této plochy k S do vzdálenosti asi 150 m. Povrchovými sběry získané keramické zlomky (celkem 175) datoval P. Radoměský do 12.–16. století. Na poli v. od strážního domku (zřejmě p.p.č. 4086/30, st. p.č. 352/1) byly v r. 1965 při melioraci nalezeny základy objektu, který F. Váňa interpretoval jako pravděpodobnou kovárnu.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *RBM II*, č. 1341, s. 579

Literatura: Váňa 1976, 105, 107-108

I

Lokalizace: osada Chvojen, prostor návrší z. a JZ. od kostela sv. Jakuba

Kategorie: A) sídliště; A, B) opevněné sídlo (dvorec/tvrz?)

Datace: A) pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (3./3 či konec 12. – počátek 14. století); B) středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V neznámé době měly být podle J. L. Píče (M království Českého) nalezeny kolem kostela tuhové střepy tzv. vyšehradského typu. Nálezy jsou snad ztraceny. V r. 1965 zahájil A. Hejna (AÚ ČSAV Praha) na lokalitě badatelský výzkum kvůli několika zajímavým skutečnostem, slibujícím úspěšnost výzkumu: 1. existenci osamocené tribunové kostela v dominantní poloze, 2. terénu z. od kostela, vykazujícímu stopy zaniklého objektu či rozsáhlejší zaniklé výstavby, a 3. vnitřní dispozici celého areálu, zejména kvůli jeho vnějšímu opevnění. Na j. svahu vnitřního areálu v blízkosti kostela a na temeni návrší z. od hřbitovní zdi byla položena síť čtvercových sond (5 x 5 m). V r. 1967 zkoumal sondou s. svah vnitřního areálu, zjišťovacími sondami s. svah vnějšího areálu a sondou temeno návrší se zjištěným objektem. Toho roku zde také provedli J. Kabát s K. Slepíčkou (AÚ ČSAV Praha) vizuálně-geodetický průzkum v rámci terénního průzkumu pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov. V r. 1969 A. Hejna plošně odkryl plochu z. od kostela až k z. okraji vnitřního areálu a prozkoumal plochu jz. od kostela. V r. 1970 plošně odkryl s. okraj temene, položil zjišťovací sondy na j. svahu vnitřního a vnějšího areálu a v z. části areálu v lese. Nálezy z celého výzkumu byly uloženy v AÚ ČSAV Praha.

Nález/y: A) zdivo, sloupové stavby neuceleného půdorysu, obdélný objekt, jámy, destrukce kamenů se zbytky zuhelnatělého dřeva a mazaníc, kamenná dlažba, ohniště, keramické zlomky, zvířecí kosti, hliněná škrabadla (7), přesleny (4), kamenné předměty, železné nástroje a předměty, hrudky strusky (3), bronzové ozdobné závěsky (2), bronzové nákončí, kovové slitky, fragment akvamanile; B) val, kúlová jamka, žlabovitý útvar, příkop

Komentář: Výzkumem byl zjištěn velký dvoudílný opevněný areál srdcovitého tvaru s osami Z-V 215 m a S-J 140 m. Na S a SZ areálu má být patrný obloukovitý val, příkop a menší vnější val. Dle výzkumu vznikl prostým nasypáním hlíny a kamení z vyhloubeného příkopu. Na bázi valu byl zachycen žlabovitý útvar se stopami podélně ležícího břevna a na jeho vnitřní straně 1 kúlová jamka. Val ani příkop neposkytly žádné průkazné datační opory. Pás opevnění asi o š. 17 m sice na jz. straně mizí, ale zřejmě probíhal dále k V. Východněji ležící temeno zaobleného srdcovitého tvaru (115 x 85 m) bylo interpretováno jako akropole. Terénní vlna u hřbitovní zdi na z. straně by mohla být pozůstatkem příkopu, který by tak odděloval kostel s hřbitovní zdi od zbytku vnitřního areálu. „Akropole“ je vydělena vnitřním valem od západněji ležícího „předhradí“ (min. d. 100 m a max. š. 140 m). To zaujímá část s. a j. svahu, rozšiřuje se západně až k okraji prudkého svahu směrem k Janovickému potoku a nenese žádné stopy osídlení. Přístupová cesta by k němu měla vést od JZ. Ke kostelu vedla zřejmě druhá a širší cesta od JV. Terén skalnatého svahu byl zprvu uměle upraven svažitými terasami a plošinami, na nichž byly založeny objekty. Na ploše temene z. od kostela, pod destrukcí kamenů s velkým množstvím spáleného dřeva a mazanice, byla odkryta fragmentárně zachovaná velká (zevně d. 17,5–20 m), patrně dvoudílná stavba, orientovaná Z-V. Byla vystavěna částečně z nasucho kladených kamenů s lícováním na vnější straně a dále vnitřně členěna. Podle 2 ohnišť v kamenné konstrukci měla patrně obytnou funkci. J. od ní byla vnější plocha vydlážděna drobnými valouny a lomovými kameny. U předpokládaného jz. nároží stavby byla zachycena s. část větší zahloubené jámy (2,5 x 1 m) se stopy ohně a slitky mědi ve výplni na dně. Na z. okraji temene byly odkryty další povrchové sloupové stavby s částečně zahloubeným podlažím. Na s. svahu vnitřního areálu se vyskytovala souvislá sídlištní vrstva s mělkými jámami snad s odpadní funkcí. Na celém j. úseku vnitřního areálu je doloženo osídlení (vrstvy vypálené mazanice, kúlových a sloupových jam a bohatá kulturní vrstva). Na s. svahu vnějšího areálu nebyla zachycena souvislá kulturní vrstva. Keramické zlomky se vyskytovaly po celé ploše, zvláště uvnitř objektů. Ve většině objektů byla prý zjištěna shodná nálezo- vá situace. Kromě toho se vyskytla také patrně výlevka akvamanile v podobě vřezy a vpichy zdobené zoomorfní hlavičky trojbokého tvaru. Mezi železnými předměty byly nejpočetnější hřeby (178), dále nože (17), podkovy (6), hroty šípů s řapem (5), srpy (2), tyčinky (4), hroty (3), hřeby bran (2), závlečky (2), tuleje (2), klínky (2) a dláta (2). Po 1 byly zastoupeny: kravská podkova, hrot šípu s tulejí, očílka, nůžky, závěsný hák, ostruha, třmen, kosa a kování. Dále byly nalezeny 2 bronzové ozdobné závěsky (1 kruhový a tauzovaný zlatem a 2. polygonální), bronzové prolamované nákončí s ptačím motivem a stopami zlacení z doby kolem r. 1200, měděný drátek, měděný plíšek, 4 slitky mědi a slitek olova. Těžiště zdejšího osídlení má spadat do 13. století. Všechny sídlištní objekty zřejmě ukončily funkci někdy v 1. polovině 14. století. Další objekt (snad fara), ležící jz. od kostela, je nálezy datovatelný do 2. poloviny 14. století – kolem poloviny 15. století.

Nálezo- vé zprávy a hlášení: Hejna 1965, č. j. 4860/65, č. j. 5137/65, č. j. 6033/65; Hejna 1967, č. j. 5098/67; Hejna 1969, č. j. 3451/69, č. j. 3807/69, č. j. 4440/69; Hejna a kol. 1969, č. j. 4076/69; Hejna 1970, č. j. 3103/70, č. j. 3636/70; Hejna 1990, č. j. 2385/90

Prameny: *ADC*

Literatura: *Beranová – Lutovský 2009*, 398; *Boháč 1969a*, 135; *Boháč 1978*, 106; *Hájek – Jiříčko a kol. 1976*, 71; *Hejna 1966*, 62-63; *Hejna 1968a*, 82-93; *Hejna 1968b*, 17; *Hejna 1972a*, 111-118; *Hejna 1972d*, 42; *Hejna 1972e*, 47-55; *Hejna 1973a*, 42-43; *Hejna 1976a*, 69-73; *Hejna 1976b*, 281-282, 286; *Hejna 1978*, 77-79; *Hejna 1983*, 367-395, 425-430; *Charvátová 1969*, 237; *Kabát – Slepíčka 1972*, 212; *Klápště 2012*, 92-93; *Kolektiv 2003*, 115; *Piř 1909*, 394; *Žemlička 1997*, 287

J •

Lokalizace: neznámá

Kategorie: pohřebiště?

Datace: středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1862 byly neznámo kým získány keramické nádoby ze „starých hrobů“. Nálezy daroval p. F. Slichenwirth (Benešov) prostřednictvím K. V. Zapa M království Českého (neevidováno).

Nález/y: keramické nádoby (3)

Komentář: Nalezen byl hrnec, džbánek a roztlučený koflík.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *1862*, XXXIII; *1863*, 189; *Sklenář 2011*, 18

5. Bezmíř (okr. Benešov)

A •

Lokalizace: j. od vesnice, malá vesnice Křenovice, poloha „Ve dvoře“

Kategorie: sídliště?

Datace: středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V neznámé době měli dělníci při vykopávání země nalézt množství „střepin popelnicových“. Nálezy jsou zřejmě ztraceny.

Nález/y: keramické zlomky

Komentář: Nálezy nebyly datovány.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *ADC*

Literatura: *Habart 1925*, 284

B •

Lokalizace: jz. od vesnice Křenovice, pole s. od potoka nad mladým lesem a z. od polní cesty k rybníku

Kategorie: sídliště?

Datace: pozdní doba hradištní (přechod RS.4/VS.1)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 2004 tu udělala Z. Sklenářová (NPÚ ÚP Praha) povrchový sběr. Nálezy byly uloženy v M Příbram.

Nález/y: keramický zlomek

Komentář: Nalezený keramický zlomek bohužel pro potvrzení lokality coby pozdněhradištního sídliště nepostačuje.

Nálezové zprávy a hlášení: *Sklenářová 2006*, č. j. 4987/06

Prameny: *ADC*

Literatura: *Sklenářová 2008a*, 16

6. Borovsko (okr. Benešov)

Lokalizace: s. konec zalesněného ostrohu nad řekou Želivkou, s. od kostela sv. Petra a Pavla, poloha „Valy“

Kategorie: opevněné sídlo (tvrz)

Datace: vrcholný středověk (2. polovina 13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1968 tu provedl Z. Smetánka (AÚ ČSAV Praha) orientační zjištění pro preventivní výzkum v souvislosti s budováním vodní nádrže Švihov. Zřejmě někdy v letech 1968–69 zde podnikli J. Kabát a K. Slepíčka (AÚ ČSAV Praha) vizuálně-geodetický průzkum v rámci terénního průzkumu pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov. V letech 1970–71 proběhl ZAV pod vedením K. Reichertové (AÚ ČSAV Praha). V s. části areálu bylo položeno celkem 5 sond, jejichž obrys byl zaměřen. Následně v několika letech zkoumal tvrziště, T. Durdík (ARÚ AV ČR Praha), který jej však považoval za hrad. V letech 1997, 2003 a 2005 podrobil tvrziště vizuálně-geodetickému a stavebně-historickému průzkumu. Provedl terénní náčrt ke spojení dochovaných reliktů s dřívějšími archeologickými sondami. V r. 2003 povrchovým sběrem na rozplavovaném svahu navíc získal menší soubor vrcholně středověké keramiky. V r. 2005 zaměřil dochovaný sklípek. R. 2007 provedl vizuální průzkum a bezúspěšně se pokusil o povrchový sběr. V r. 2010 revidoval provedené zaměření tvrziště a na sz. svahu získal několik keramických zlomků. Nálezy byly uloženy v ARÚ AV ČR Praha.

Nález/y: val, příkop, lomové zdivo, sklep, keramické zlomky, červeně vypálená hlína

Komentář: Pravděpodobný stavitel tvrze (Protiva z Borovska) je písemně zmíněn k r. 1289 (*RBM II*, č. 1466, s. 630). Tvrz měla v polovině 16. století pustnout a v polovině 17. století již zaniknout. Poté posloužila jako stavební materiál na stavbu hospodářských stavení a dnes zaniklého zámku. Po vytěžení stavebního materiálu byl terén tvrziště vyrovnán a dnes je téměř na úrovni Želivky. Tvrziště má dle průzkumu oble lichoběžníkový půdorys s výrazně zaobleným sz. nárožím. Ve 3 sondách v s. části tvrziště bylo odhaleno lomové zdivo v různé šířce a stavu dochování, které vytvářelo neúplný obdélný půdorys a bylo interpretováno jako pozůstatek věžové tvrze. T. Durdík se domníval, že zdiva patřila minimálně 2 nepodsklepeným stavbám při obvodu v zadní části tvrziště (z. zdivo S-J je širší a s. zdivo Z-V užší). V zásypu nad zdí a podél jejích stran se vyskytovaly keramické zlomky z 15.–16. století. Byly tu také rozptýleny různě tvarované hřebíky. Podél z. strany zdi S-J byla zjištěna červeně vypálená vrstva hlíny a v ní 2 zlomky miskovitých poklic se zbytkem znaku na plochem terči a spodní část obtáčené nádoby se spirálovitě taženou linkou na těle. Tyto zlomky byly datovány do 13. století. Podle K. Reichertové zde dříve zřejmě stávala věžová tvrz, opevněná čtvercovou ohradní zdí a obklopená ze z., s. a j. strany hlubokým příkopem (na j. straně směrem k pozdějšímu zámku je částečně zasypaný) a mocným hliněným valem. V okraj tvrziště tvořila skála, v jejímž schodovitém výstupku je vytesaný sklep se zachovaným vchodem. Příkop byl napouštěn vodou z rybníků, ležících na JZ od tvrziště, z nichž je dodnes 1 zachován. V příkopu byla nalezena keramika z přelomu 15./16. století.

Nálezové zprávy a hlášení: *Durdík 1997*, č. j. 3008/97; *Durdík 2003*, č. j. 5161/03; *Durdík 2005*, č. j. 5522/05; *Durdík 2007*, č. j. 4628/07; *Durdík 2010*, č. j. 5311/10

Prameny: *ADC*; *RBM II*, č. 1466, s. 630

Literatura: 1973, 13; 1975a, 12; *Durdík 2006a*, 21; *Durdík 2008a*, 20; *Durdík 2008b*, 14; *Durdík 2009*, 74-75; *Durdík 2011*, 15-16; *Hájek – Jiříčko a kol. 1976*, 72; *Charvátová 1969*, 237; *Kabát – Slepíčka 1972*, 205; *Reichertová 1972a*, 132-143; *Vencl 1969a*, 18

7. Božkovice (okr. Benešov) •

Lokalizace: s. od osady Tožice, na sz. úpatí zalesněného vrchu s kótou 502 m

Kategorie: A) opevněné sídlo (hradiště?); B) sídliště?; C) sídliště; D) cesta?

Datace: A) nedatováno (mladší doba hradištní?); B) střední – mladší doba hradištní (10. – počátek 12. století); C) vrcholný středověk; D) přechod vrcholný středověk – novověk (kolem r. 1500)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Č. Habart se ve své knížce zmiňuje o patrném „náspu z bývalého hradiště skrovných rozměrů“ na vrcholu kopce. Zřejmě někdy na začátku 60. let 20. století měl J. Hertl (učitel

Jedenáctileté střední škole v Benešově u Prahy) na staveništi drůbežárny JZD na s. svahu kopce zachránit keramické zlomky. Uložení nálezů mi není známo. Někdy v letech 1967–69 J. Kabát a K. Slepíčka (AÚ ČSAV Praha) provedli na vrchu vizuálně-geodetický průzkum v rámci terénního průzkumu pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov. V r. 1997 R. Křivánek (ARÚ AV ČR Praha) povrchovým průzkumem zřejmě přišel při sv. úpatí vrchu na zaniklou úvozovou cestu z doby kolem r. 1500 (přechod VS/NO). V r. 2000 provedl náhodný povrchový sběr na části pole podél sz. úpatí vrchu. Nálezy snad byly uloženy v ARÚ AV ČR Praha.

Nález/y: A) valovitý útvar; B, C) keramické zlomky; D) úvoz

Komentář: Na jz., sz. a z. svahu vrchu má být patrný valovitý až terasovitý útvar, jehož pokračování na sv. svahu bylo prý zničeno komunikačními a zemědělskými úpravami. Některými archeology je vrch proto považován za místo možného slovanského hradiště. Je tu však minimální výskyt vesměs středověkých a novějších zlomků keramiky. J. Hertl měl prý zachránit keramické zlomky vykazující formy a výzdobu keramiky střední až mladší doby hradištní. 1 ze zlomků byl prý datovatelný do 10. století, ostatní do 11. a nejpozději do počátku 12. století. 1 střep byl prý pozdně středověký. J. Boháč se později zmínil, že zde došlo k objevu pozdně hradištních keramických zlomků. Nálezy jsou zřejmě neověřitelné, jelikož se k nim nevztahuje žádné hlášení, ani NZ. Navíc dle mapy není žádný hospodářský objekt podobný drůbežárně na s. svahu kopce patrný. V r. 1953 byla naopak při stavbě drůbežárny JZD v Nesvačilech objevena zřejmě středověká hrnčířská dílna (1971, č. j. 6611/71; *Tywniak* 1953, č. j. 5546/53), k níž se vztahuje i hlášení J. Hertla (Hertl 1953, č. j. 5826/53). Možná mohlo dojít k mýlce. Povrchovým sběrem R. Křivánek získal jen minimální počet vrcholně středověkých až novověkých keramických zlomků.

Nálezové zprávy a hlášení: Křivánek 1997, č. j. 7089/97; Křivánek 2000, č. j. 2345/01

Prameny: ADC

Literatura: Boháč 1978, 20; Habart 1925, 284; Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 71; Kabát – Slepíčka 1972, 244–245; Kolektiv 2003, 321; Kouba 1934–35, 116; Křivánek 2003, 19; Sláma 1986, 92; Tomková 2000, 400, 415; Turek 1962, 152

8. Bukovany u Týnce nad Sázavou (okr. Benešov) •

Lokalizace: neznámá

Kategorie: sídliště

Datace: raný středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1964 nálezy neznámým způsobem získalo M Podblanicka Jemniště.

Nález/y: keramické zlomky (7)

Komentář: Lokalizace nebyla V. Malým upřesněna.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: ADC

Literatura: Malý 1965, 215

9. Ctiboř (okr. Benešov) •

Lokalizace: vsv. od obce, malá vesnice Hrádek

Kategorie: opevněné sídlo (hradiště)?

Datace: mladší doba hradištní?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1901 provedl prý jistý mlynář (Vlašim), který byl dříve učitelem, výkopové práce. Nálezy z výkopu zřejmě zůstaly v jeho pozůstalosti. V r. 1968 zde J. Kabát s K. Slepíčkou (AÚ ČSAV Praha) podnikl vizuálně-geodetický průzkum v rámci terénního průzkumu pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov.

Nález/y: keramické zlomky, mince

Komentář: A. Sedláček lokalitu považoval za „starožitné“ hradiště. J. Kabát a K. Slepíčka se domnívali, že místo obce v poloze na ostrožně, obtékané z j. strany řekou Blanící a ze s. strany potokem, je ideálním místem pro hradiště. Mlynář z výkopu získal keramické zlomky a mince, jejichž datování dodnes zřejmě nikdo neověřil.

Nálezové zprávy a hlášení: *Kareš 1951*, č. j. 2586/51; *Toman 1940*, č. j. 4364/40

Prameny: *ADC*

Literatura: *Hájek – Jiříčko a kol. 1976*, 71; *Kabát – Slepíčka 1972*, 211; *Sedláček 1927*, 192

10. Čeňovice (okr. Benešov) ●

Lokalizace: z. od Třebešic, mezi Čeňovicemi a Bořeňovicemi, po pravé straně silnice Divišov – Struhařov, vrch Soudný (kóta 515 m) v lese Čapek

Kategorie: A) sídliště; B) cesta

Datace: A) mladší doba hradištní – vrcholný středověk (12.–13. století); B) nedatováno (středověk?)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1976 zde podnikli průzkum a povrchový sběr M. Baštář (SA Praha, pobočka Benešov?) a F. Váňa (zpravodaj M Podblanicka). Nálezy mohly zůstat u jednoho z badatelů. V r. 2014 jsem zde provedla krátký povrchový průzkum.

Nález/y: A) studna, reliktů objektů, keramické zlomky; B) úvozy

Komentář: Lokalita by mohla představovat ZSO Slotějov, která zanikla patrně někdy v 1. polovině 16. století (k r. 1544 zde byly 2 pusté kmetčí dvory s poplužím). Podle pověsti zde byla loupežnická krčma a o kus dál studna. Mezi vsí a Býkovicemi ležel podle místní tradice a starých map (I. vojenské mapování) rybník „Slotějov“, z něhož byla v 70. letech 20. století ještě patrná hráz. Zřejmě byl obnoven jakožto dnešní rybník Milř. V lese by mělo být vidět několik pravidelných čtyřúhelníkových vyvýšenin a studna poblíž silnice (asi 248 m od zastávky autobusu Divišov, Čapek, ve směru k Benešovu). Povrchovým sběrem na těchto vyvýšeninách se prý podařilo získat početné keramické zlomky, z nichž většinu A. Hejna datoval do 14.–16. století. Některé z nich (silnostěnné, zdobené vlnicí a různě uspořádanými vpichy) bylo možno datovat 11. – 12. století. Zjistila jsem, že lokalita je značně poškozena (potencionální objekty jsou rozkopávány), zejména nedaleko domu st. č.p. 90, kde je lokalita také znečišťována. Povšimla jsem si minimálně 2 paralelních úvozových cest, vedoucích od silnice přibližně směrem k SZ, a velkého množství někdy i do kvádrů opracovaných kamenů a balvanů, které se vyskytují jednotlivě i ve skupinách zejména na sv. a v. svahu vrchu. Žádné keramické zlomky se mi nepodařilo získat.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Baštář 1984*, 139-144; *Patka 1923*, 120-121

11. Čerčany (okr. Benešov)

A

Lokalizace: 23–25 m s. od hospodářského dvora při silnici na obec Mrač

Kategorie: pohřebiště

Datace: mladší doba hradištní (11.–12. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1940 přišli dělníci na lidské kosti při výkopu silničního příkopu od nádraží v Čerčanech k Mrači. Objev nahlásila četnická stanice benešovskému okresnímu úřadu a J. Růžicka (konzervátor PÚ pro okres benešovský) a V. Mařík (železniční lékař) místo a nález prohlédli. Nalezené kosti byly odeslány četnickou stanicí AÚ Praha ke zkoumání, a pak vráceny k pohřbení na hřbitově. Ostatní nálezy jsou zřejmě ztraceny.

Nález/y: kostrové hroby (3), kus dřevěného uhlí, část stříbrné mince, esovité záušnice (?)

Komentář: Kostry měly ležet asi 1,6 m pod povrchem na zádech, nohama k V a hlavou k Z. 2 kostry byly od sebe vzdáleny 1 m a 3. 1,5 m. Podle AÚ pocházely z 11.–12. století. AÚ také tvrdilo, že součástí koster byly esovité záušnice, které zůstaly dělníky nepovšimnuty. Zřejmě zanechaly nějaký otisk na lebce. Nalezená mince jim nebyla zaslána ke zkoumání. Podle J. Slámy došlo ke zničení neznámého množství hrobů a v blízkosti koster

bylo nalezeno několik esovitých záušnic a poškozený denár. M. Beranová a M. Lutovský kostrové pohřebiště datovali do 11. století.

Nálezové zprávy a hlášení: 1940, č. j. 5764/40; Borkovský 1940, č. j. 5875/40; Růžička 1940, č. j. 5497/40

Prameny: ADC

Literatura: Beranová – Lutovský 2009, 394; Borkovský 1941, 108; Sláma 1977, 31

B •

Lokalizace: neznámá

Kategorie: pohřebiště

Datace: střední doba hradištní (9. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V neznámém roce byly při kopání základů jakéhosi domu objeveny keramické nádoby. Nálezy byly uloženy v NM Praha (st. inv. č. 18650-1).

Nález/y: keramické nádoby (2), popel, kosti

Komentář: Podle nálezce měly být nádoby naplněny popelem a kůstkami, z nichž některé se zachovaly a J. Axamit je viděl. Obě nádoby mají hnědočervenou barvu a nenesou na dně žádný znak. 1 je v ruce robená, hrncovitá, s mírně ovaleným okrajem a slabě zataženým hrdlem, zdobená 3 vodorovnými rýhami a nad nimi 3 řádky šikmo vstřícných otisků tříhrotého kolku. 2. má v horní partii stopy obtáčení a jinak je robená v ruce. Je dvojkónická, lahovitá, zdobená 2 řadami vpichů a vlnicí. J. Kudrnáč se domníval, že by nádoby mohly být současné s klučovským horizontem (tj. přibližně polovina 8. – skloněk 9. století). Nádoby jsou většinou v literatuře datovány do střední doby hradištní. Podle M. Beranová a M. Lutovského se snad mohlo jednat o žárový hrob z 8. století, tedy se starší doby hradištní.

Nálezové zprávy a hlášení: 1947, č. j. 751/47; 1949, č. j. 1261/49; Hájek 1958, č. j. 1994/58

Prameny: ADC

Literatura: Axamit 1914, 168-169; Beranová – Lutovský 2009, 394; Boháč 1978, 20; Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 70; Kudrnáč 1963b, 194; Petráň 2011, 31; Rak 1976, 187; Turek 1956, 138

C •

Lokalizace: s. od obce, dnes vilami a chatami zastavěná výšina nad řekou Sázavou, zalesněný svah návrší

Kategorie: mohylník?

Datace: raný středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1979 kontaktoval po vizuálním průzkumu F. Kubec (ředitel KSSPPOP) AÚ ČSAV Praha, zda lokalitu má v evidenci. Ten ji však na jeho podnět zřejmě neověřil.

Nález/y: mohylovité vyvýšeniny (6-9)

Komentář: Podle F. Kubce měly nižší a širší násypy často na vrcholu prohlubeň a větší žulový balvan a představovaly mohylové pole či jeho zbytek. Na pozemku blízké chaty byly údajně vykopány pozůstatky lidské kostry.

Nálezové zprávy a hlášení: Kubec 1979, č. j. 5425/79

Prameny:

Literatura:

12. Čeřenice (okr. Benešov) •

Lokalizace: za návrším Maní hora (kóta 466 m)

Kategorie: sídliště

Datace: střední doba hradištní

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V neznámé době a neznámo jak měl získat K. Žebera (geolog) keramické zlomky. Nálezy u něj zůstaly a jsou dnes neověřitelné.

Nález/y: keramické zlomky

Komentář: J. Bubeník se domnívá, že by nálezy mohly korespondovat se zápisem v kronice Čeřenic o nálezů keramických zlomků údajně ze 12. století při čištění studánky „Habrovky“. Tyto nálezy se měly dostat do M Podblanicka Vlašim.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Bubeník 1970*, 298; *Bubeník 2001a*, 32; *Bubeník 2001c*, 40; *Hájek – Jiříčko a kol. 1976*, 69-70; *Žebera 1940*, 119

13. Český Šternberk (okr. Benešov)

A

Lokalizace: klesající hřeben úzkého ostrohu mezi soutokem Brtnického potoka a řeky Sázavy, se kterou je rovnoběžný, areál zámku

Kategorie: A) opevněné sídlo (hradiště?); B) opevněné sídlo (hrad)

Datace: A) raný středověk?; B) pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Někdy v letech 1967–69 zde J. Kabát s K. Slepíčkou (AÚ ČSAV Praha) podnikl vizuálně-geodetický průzkum v rámci terénního průzkumu pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov. V r. 1977 navštívil T. Durdík (AÚ ČSAV Praha) areál bašty v j. předpolí hradu v poloze „Vražda v souvislosti s jejími památkovými úpravami. V r. 1989 provedli D. Líbal a P. Zahradník (SÚRPMO) za spolupráce M. Heroutové a A. Liškové stavebně-historický průzkum hradu. V r. 1995 udělali M. Kolář a R. Růžička na ploše tzv. obléhacího tábora povrchový sběr. Nálezy zůstaly ve sbírce M. Koláře. Neznámo kdy provedli J. Bernat a M. Štědra (ÚAPPSC Praha) průzkum a povrchový sběr v prostoru mezi předsunutou baštou a kótou 395 m na S a šijí pod kótou 391 na J. Umístění nálezů mi není známo. V r. 2002 vedli T. Durdík (ARÚ AV ČR Praha) a V. Kašpar (Archais Praha) nevelký předstihový a zčásti záchranný výzkum v souvislosti se statickým zajištěním čela a obvodových hradeb j. předsunuté bašty. V rámci ZAV byly dokumentovány vertikální řezy nezákonně vyhloubených rýh podél bočních hradeb bašty. Nálezy byly uloženy v Archais Praha (př. č. 61/2002). V r. 2007 položil sondu Z. Neustupný (NPÚ-ÚOPSČ) v místě s. parkánu.

Nález/y: A) val, příkop, keramické zlomky; B) příkopy (2), zdivo, keramické zlomky, mazanice (1)

Komentář: Dnešní zámek má za sebou poměrně složitý stavební vývoj. Původně byl založen jako raně gotický hrad před r. 1242, kdy se zmiňuje Zdeslav ze Šternberka (*RBM I*, č. 1064, s. 504). Byl však dostavován ještě ve 2. polovině 13. století (dokončen před koncem vlády krále Přemysla Otakara II.). V r. 1467 byl obležen, dobyt a pobořen vojsky krále Jiřího z Poděbrad. V r. 1471 se uvádí jako zbořený. Po r. 1479 byl pozdně goticky přestavován, opět opevňován a obdržel nové s. předhradí. Někdy v raném 16. století proběhla 2. etapa pozdně gotické přestavby a později goticko-renesanční přestavba. V renesanci byl hrad zčásti upraven na zámek. Úpravy pokračovaly ještě v raně (60. léta 17. století) a vrcholně barokním (2. čtvrtina 18. století) slohu, klasicistním slohu (polovina 90. let 18. století) a ještě na začátku 20. století. Původní hrad byl od okolí oddělen patrně 2 příkopy a jeho poměrně nevelký areál byl omezen mohutnou obvodovou hradbou. Přístupová cesta, stoupající po pozvolnějším západním úbočí ostrožny, k němu vedla zřejmě od S. Na sv. bylo zřejmě předhradí o neznámé podobě a rozsahu. Na níže situované (s.) straně areálu stála okrouhlá, patrně bezbřítová pětipatrová věž, k níž se připojovala z v. a z. strany hradba. Z J. byl hrad chráněn štítovou hradbou. V jz. rohu hradní dispozice stála obdélná hranolová věž, která byla postupně pobořena. Při v. straně hradního areálu se rozkládal jednotraktový palác, jehož součástí byla kaple s polygonálním závěrem patrně z 2. poloviny 13. století. Z jejího portálu patrně pochází opukový tympanon s vinným keřem s hrozný na vyžlabeném okraji a v poli a uprostřed s poškozenou

trůnící Madonou, datovaný do konce 70. let 13. století. V r. 1923 byl vsazen do portálu romantické kaple v mladší j. okrouhlé věži (možná z 2. třetiny 14. století).

Další přístavby přibýly ve 14. století (např. hranolová věž na skalce pod hradem). V j. předpolí hradu v poloze „Vražda“ byla vybudována po polovině 15. století tzv. jižní předsunutá bašta. Na její j. straně je mohutný široký, ve skále vylámaný příkop, jehož z. část je pravděpodobně zasypána. Zakončení bočních ramen je původní. Před příkopem je mohutný val neznámé konstrukce. Mohutný val a příkop jsou zřejmě staršího původu. Na v. straně boční hradby bašty v j. části bylo zachyceno výrazné zánikové souvrství hliněných vypálených a nevypálených omazů roubené konstrukce, z něhož pochází několik střepů z raného či vrcholného středověku a zřejmě pravěký zlomek. Z plochy tzv. obléhacího tábora před horní předsunutou baštou byly získány povrchovým sběrem keramické zlomky ze 13.–17. století. V místě s. parkánu byly odhaleny starší, vrcholně středověké stavební konstrukce, které byly součástí fortifikačního systému hradu a zanikly při novověkém planýrování terénu.

Nálezové zprávy a hlášení: *Durdík 1978*, č. j. 2522/78; *Durdík 1996*, č. j. 701/96; *Durdík – Kašpar 2002*, č. j. 4291/02; *Neustupný 2008*, č. j. 7994/08; *Novák 1977*, č. j. 2976/77

Prameny: *ADC*; *RBM I*, č. 1064, s. 504

Literatura: *Bernat – Štědra 2005*, 199-201; *Durdík 1976*, 120, 134; *Durdík 1981a*, 25; *Durdík 1981b*, 130; *Durdík 1997a*, 42; *Durdík 1998*, 5-6, 23-25; *Durdík 2004a*, 44-45; *Durdík 2005*, 24-26; *Durdík 2009*, 106-109; *Durdík – Kašpar 2003*, 26; *Heřman 2003*, 66-71; *Heřman 2004*, 63-66; *Heřman 2005*, 14-15; *Homolka 1982*, 72, 102; *Honner 1923*, 10, 13; *Kabát – Slepíčka 1972*, 208; *Kuthan 1982*, 184, 210; *Kuthan 1984*, 210; *Kuthan 1993*, 258-259; *Líbal 1984*, 72, 102; *Líbal 1994a*, 75-88; *Líbal – Líbalová 1983*, 5, 13; *Petráň 2011*, 64; *Petráň a kol. 1985*, 102; *Sedláček 1927*, 75-79; *Tywniak 1983*; *Vlasák 1874b*, 85-96

B •

Lokalizace: okolí městysu

Kategorie: mohylník?

Datace: raný středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Mezi lety 1845–71 měl informaci o nálezu získat J. E. Vöcel (Karlo-Ferdinandova univerzita Praha). Uložení nálezů je neznámé.

Nález/y: keramické nádoby či keramické zlomky

Komentář: Nedatované nálezy měly prý pocházet z mohyl.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Sklenář 2011*, 52

C •

Lokalizace: lesy na šternberském velkostatku

Kategorie: mohylník?

Datace: raný středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Někdy v letech 1925–27 zde dělal V. Barchánek (lesní správce v Drahňovicích) povrchový průzkum.

Nález/y: mohyly

Komentář: V lesích (či v lese) měly prý mohyly tvořit skupiny. Nálezové místo bohužel V. Barchánek neupřesnil.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Barchánek 1929*, 76

14. Divišov u Benešova (okr. Benešov) •

Lokalizace: j. od městyse, les Čengrovka

Kategorie: mohylník?

Datace: raný středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Někdy v polovině 20. let 20. století zdejší les prozkoumával V. Barchánek (lesní správce v Drahnovicích). V r. 2014 jsem zde podnikla povrchový průzkum, přičemž jsem prošla plochu od s. svahu po temeno návrší.

Nález/y: mohyly (3)

Komentář: V. Barchánek někde v lese objevil 3 „význačné“ mohyly. Lokalitu jsem v r. 2014 navštívila. V s. svahu jsem zjistila pozůstatky zřejmě úvozové cesty (u stromu s obrázkem sv. Anny na křižovatce cest) a ještě výše patrně terénní stopy svozu dřeva v novověku. Několik nápadnějších nižších mohylovitých útvarů většinou nevelkého průměru jsem na s. svahu a temeni tohoto rozlehlého zalesněného návrší našla, ale nepodařilo se mi ověřit, zda jde skutečně o mohyly. Patrně se mi nepodařilo najít ony 3 „mohyly“, které kdysi viděl V. Barchánek.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Barchánek 1929*, 76

15. Dolní Kralovice (okr. Benešov)

A

Lokalizace: dnes sv. od Brzotic a s. od Stříteže, zbořený a vodní nádrží Švihov zatopený kostel sv. Jana Křtitele na tehdejší návrší na levém břehu řeky Želivky

Kategorie: A, B, C) sakrální stavba; A, B, C) pohřebiště

Datace: A) pozdní doba hradištní (1. polovina 13. století); B) středověk; C) nedatováno

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1971 zahájila v kostele K Reichertová (AÚ ČSAV Praha) ZAV kvůli stavbě vodní nádrže Švihov. Položila sondu v lodi po obou stranách vítězného oblouku. V r. 1972 učinila D. Špačková (AÚ ČSAV Praha) orientační zjištění a dokončila výzkum sondážemi v interiéru a exteriéru. Proběhla také sondáž omítek. Nálezy byly uloženy v M Podblanicka Jemniště.

Nález/y: A) zdivo, kostrové hroby, kruhová záušnice; B) dlažba z terakotových dlaždic, kostrové hroby; C) zdivo, sloupová jáma, kostrové hroby, lidské kosti

Komentář: Některé části kostela byly po výzkumu zachráněny, zbytek byl zničen a zatopen nádrží. Z výzkumu byly pořízeny jen fotografie z terénu a nalezené kruhové záušnice. V interiéru pod novodobou dlažbou byla zjištěna starší, snad vrcholně středověká dlažba z červených terakotových dlaždic, zřejmě pozdně středověké náhrobky a v tehdejší rozšířené presbytáři pod maltovým příkrovem pozůstatky kněžiště starší stavby v podobě půlkruhové protáhlé apsidy. Podél boků lodě a při vítězném oblouku vystupovalo lícované zdivo z větších lomových přitesávaných kamenů tvořících nepravidelné řádky, které pokračovalo dále do presbytáře. Technikou prý mělo připomínat 1. polovinu 13. století. Patřilo tedy patrně vítěznému oblouku vzdálený risalitový ústupek. Z-V orientované kostrové pohřby (celkem minimálně 10) byly nalezeny v lodi i v presbyteriu, přičemž některé z nich narušovaly zdivo apsidy. Byly zřejmě původně uloženy v dřevěných rakvích, pocházely z různých dob a dochovaly se ve ztrouchnivělém i lepším stavu. Kostra ležící po j. straně vítězného oblouku měla při lebce kruhovou bronzovou záušnici (Ø asi 5 cm) a s očkem. Zevně kostela, na j. straně poblíž jv. nároží, byly zachyceny zbytky lomové zdi na jíl, které tvořily obdélný půdorys. Tato zeď zabíhala pod základy lodě a nebyla nijak tehdy ani později interpretována (sakristie či kaple?). Dle fotografie bylo základové zdivo lodě v tomto místě dozděno. V sv. rohu byl obdélný půdorys přerušen jakousi sloupovou jamou.

Nálezové zprávy a hlášení: *Reichertová 1971*, č. j. 4840/71; *Reichertová 1972*, č. j. 7861/72

Prameny: *ADC*

Literatura: *1975b*, 30-31; *1975c*, 36; *Charvátová 1971*, 211; *Charvátová 1972*, 258; *Charvátová 1973*, 277; *Reichertová 1972a*, 143-144

B •

Lokalizace: dnes sv. od Brzotic a s. od Stříteže, vodní nádrží Švihov zatopený zámek na tehdejší ostrožně nad levým břehem řeky Želivky

Kategorie: sídliště

Datace: raný středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1964 nálezy získal V. Malý (M Podblanicka Jemniště) z výkopu studny. Nálezy byly uloženy v M Podblanicka Jemniště.

Nález/y: keramické zlomky (50)

Komentář:

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Malý 1965*, 215

16. Domašín (okr. Benešov) •

Lokalizace: katastr vesnice

Kategorie: sídliště

Datace: mladší doba hradištní (2. polovina 10. – 12. století)?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Asi někdy kolem přelomu 30. a 40. let 20. století J. Pokorný (řídící učitel) přišel neznámým způsobem a odkud kde ke keramickým zlomkům. Nálezy, získané neznámým způsobem V. Malým (M Podblanicka Jemniště), byly uloženy v M Podblanicka Vlašim (bez inv. č.).

Nález/y: keramická nádoba, keramický zlomek

Komentář: Učitel V. Vodák se ve svém článku zmínil o nalezených popelnicích v Domašíně. M. Šolle registroval v r. 1939 střepy hliněných nádob z popelnic. Snad by mohlo jít o totožný nález. J. Pokorný se v r. 1941 přiznal, že vlastní několik keramických zlomků z „popelnic“, datovaných J. Růžičkou do „mladší doby knížecí“. L. Jansová v depozitáři M Podblanicka Vlašim objevila na kruhu vypracovanou širší lahvovitou nádobu se značkou v podobě většího mřížovaného čtverce na spodku a keramický zlomek s masivním, rovně seříznutým okrajem a vodorovnými rýhami pod ním, který by měl pocházet z tuhové zásobnice vědrovitého tvaru. Nálezy, datované obecně do doby hradištní, by mohly mít souvislost s výše uvedenými popelnicemi a keramickými zlomky z nich.

Nálezové zprávy a hlášení: *Jansová 1960*, č. j. 1700/60; *Pokorný 1941*, č. j. 5361/41; *Šolle 1939*, č. j. 1777/39

Prameny:

Literatura: *Rak 1976*, 188; *Vodák 1895*, 185

17. Drahňovice (okr. Benešov)

A •

Lokalizace: u silnice směrem do Divišova

Kategorie: pohřebiště

Datace: raný středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1948 nahlásil p. Křížek (Praha) porušení kostrových hrobů a jejich rozkopávání dětmi B. Svobodovi (NM Praha). Osud kostí a nálezů je neznámý.

Nález/y: kostrové hroby

Komentář: Pohřby měly být objeveny ještě na katastru Drahňovic u silnice směrem do Divišova. Dle svědectví p. Křížka z hrobů děti vybíraly různý inventář. V sousedství rozkopávaných hrobů byly prý už r. 1905 objeveny kostrové hroby. Podle J. Bubeníka mohly být nalezeny v pískovně či v hliníku, který má být vyznačen na mapě j. od obce při silnici. Zde je však podle mapy jen hřbitov.

Nálezové zprávy a hlášení: *Spurný 1948*, č. j. 4865/48

Prameny:

Literatura: *Bubeník 1970*, 298; *Bubeník 2001c*, 41; *Hájek – Jiříčko a kol. 1976*, 70

B •

Lokalizace: s. od obce, v lese v poloze „Jedlovka“ blízko Křešického potoka

Kategorie: mohylník?

Datace: raný středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1925 učinil V. Barchánek (lesní správce v Drahňovicích) objev při dělení lesní cesty. V r. 2014 jsem na lokalitě udělala krátký povrchový průzkum.

Nález/y: mohyly

Komentář: V. Barchánek umístil polohu Jedlovka do lesa mezi Poříčkem a Drahňovicemi a katastrálně do Čeřenic. Asi 5 nalezených „mohyl“ bylo prý nedotčeno. Několik z nich prozkoumal. Prý byly nasypané z hlíny, 0,4–1,5 m vysoké a na úrovni země měly trochu popela. Několik z nich mělo pod vrstvou popela dočervena spálenou zemi. Na svahu pod lesní cestou, vedoucí rovnoběžně s Křešickým potokem, a při z. straně k potoku směřující nevyužívané úvozové cesty, jsem viděla několik poměrně nízkých, takřka v řadě seřazených mohylovitých útvarů o různém průměru.

Nálezové zprávy a hlášení: *Šolle 1939*, č. j. 1254/39

Prameny:

Literatura: *Barchánek 1929*, 75-76

C •

Lokalizace: sv. od obce, levý břeh Drahňovické svodnice, ústící zprava do Křešického potoka, poloha „Na hradcích“ či „Hradce“

Kategorie: mohylník?

Datace: raný středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Někdy ve 3. třetině 20. století zde provedli J. Bubeník (expozitura AÚ ČSAV Most/Praha) a F. Křížek povrchový průzkum. Snad v r. 2005 na lokalitě udělali J. Bernat s M. Štědrou (ÚAPPSC) povrchový průzkum. V r. 2014 jsem místo zběžně navštívila.

Nález/y: mohylovité útvary (3)

Komentář: K lokalitě s pomístním názvem „Hradce“ se vztahuje existence domnělého hradiště. Žádné stopy fortifikací zde však nebyly nalezeny. „Hradce“ by se také podle místní tradice měly nacházet v lese Vrabov (kóta 406 m), kde J. Bernat s M. Štědrou registrovaly patrně jen pozůstatky terasovitých mezí. Zřejmě došlo k zaměnění naleziště mohyl, o nichž se zmiňoval V. Barchánek a umístil je do polohy „Jedlovka“. „Na hradcích“ si patrně žádných mohylovitých útvarů J. Bernat s M. Štědrou nevšimli. Takové útvary se také mně nepodařilo zachytit.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Bernat – Štědra 2005*, 202; *Bubeník 2001c*, 40-41

18. Hradiště (okr. Benešov)

Lokalizace: v. od obce, úzká skalnatá ostrožna s kostelem Nejsvětější Trojice, obtékaná z j. strany Blanící a ze S drobným bezejmenným potůčkem, p.p.č. 994/1

Kategorie: sídliště

Datace: mladší doba hradištní – vrcholný středověk (11. – 13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Zřejmě na počátku 20. století neznámo kdo udělal povrchové sběry na poli kolem kostela. J. L. Píč o těchto nálezech (tuhové a tenkostěnné střepy) získal informaci od učitele V. Vodáka. Nálezy snad zůstaly ve vlastnictví nálezce. V r. 1941 zde dělala povrchové sběry škola zřejmě pod vedením J. Pokorného (řídící učitel). Šlo o nedokumentovanou akci. Uložení nálezů je neznámé. V r. 1946 udělal na poli J. Böhm povrchové sběry. Nálezy měly být uloženy v OM Benešov, kde jsou však prý nedohledatelné. V r. 1948 na poli dělali povrchový sběr žáci školy. Nálezy byly uloženy v M Vlašim (nevidováno). V r. 1960 došlo při hluboké orbě k narušení kulturní vrstvy na několika místech na scelených p.p.č. 993/1 a 994/1. J. Pech (Vlašim) tehdy udělal povrchový sběr. Nálezy byly uloženy v NM Praha. K obhlídce lokality a povrchovému sběru byl vyslán K. Benda (NM Praha). Získané nálezy byly uloženy v OM Benešov. Snad v r. 1962 udělali žáci povrchový sběr na poli nad řekou (zřejmě na ostrožně). Nálezy získal J. Pouza (učitel základní devítileté školy).

Nález/y: keramické zlomky, zvířecí kosti

Komentář: O lokalitě se uvažuje jako o hradišti poměrně malé velikosti, přestože zde nejsou patrné žádné výraznější reliktové opevnění. Podle M. Lutovského jde o jedno z nejmladších přemyslovských hradišť nebo o hradisko kontrolující starou cestu. Na JV spadá ostrožna prudce k Blanici, na SV je od náhorní roviny oddělena mělkým, zvolna stoupajícím žlebem. „Hradiště“ by mělo být široké mezi 60–80 m, přičemž jeho v. cíp se směrem k SV zužuje do špičky. Směrem k Z se ostrožna pozvolna rozšiřuje, stoupá a přechází v protáhlý hřeben, kde někteří badatelé předpokládají předhradí o Z-V ose o málo více než 200 m. Ke kostelu vede od Z přístupová cesta, která těsně před ním protíná napříč ostrožnu. Objevila se i domněnka, že by teoreticky mohla kopírovat původní fortifikaci, což však vyvrací přílišná blízkost portálu. Před hřbitovem měla být nevýrazná terénní vlna, která prý dělala dojem rozoraného valu. K. Benda prý v lese na j. příkrém svahu našel zbytky hlubokého příkopu a valů, rovnoběžných se svahem, takže by délka hradiště činila 350 m. Tyto „fortifikace“ však nejsou patrné a zřejmě tedy šlo o přirozenou erozi. Řídící učitel tvrdil, že se na lokalitě ojediněle vyskytují střepy. Získal asi 6 silnějších střepů. Z povrchového sběru z r. 1946 mají pocházet údajně střepy z 11. a 12. století. V r. 1960 mělo být narušeno při orbě 6 kulturních jam. Keramické zlomky se tehdy kumulovaly na 2 místech v. a sv. od kostela, dle plánu asi 17 a 40 m od hřbitovní zdi. Bylo zde nalezeno také několik zvířecích kostí. Snad v r. 1962 získané keramické zlomky byly prý pozdně hradištní. Nálezy, uložené v OM Benešov, lze prý datovat do sklonku 12. století, většinou do rozvinutého 13. století, ojediněle do 14. století a hlavně do 15. a 16. století. Uváděný starší mladohradištní materiál se možná ztratil. Sbírkou keramických zlomků, získaných J. Pechem, lze datovat převážně do 11.–13. století.

Nálezové zprávy a hlášení: *Benda 1960*, č. j. 5499/60; *Böhm 1946*, č. j. 714/46; *Hrala 1960*, č. j. 5175/60; *Pokorný 1941*, č. j. 5361/41; *Spurný 1948*, č. j. 5474/48; *Spurný 1962*, č. j. 7803/62; *Šolle 1944*, č. j. 26/44

Prameny: ADC

Literatura: *Beranová – Lutovský 2009*, 396; *Hájek – Jiříčko a kol. 1976*, 71; *Kolektiv 2003*, 92; *Lutovský 1986*, 159–168; *Lutovský 1988*, 267–269; *Malý 1965*, 214; *Píč 1909*, 393; *Sláma 1986*, 70; *Tomková 2000*, 400, 415; *Turek 1965*, 80

19. Jablonná nad Vltavou (okr. Benešov)

A

Lokalizace: asi 300 m z. od obce, j. od silnice do vesnice Nebřich, pískovna na k Z a JZ orientovaném svahu, pod níž protéká Jablonský potok

Kategorie: sídliště

Datace: střední doba hradištní (9. nebo počátek 10. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1962 přinesl A. Zajíček (Praha-Žďarce) do AÚ ČSAV Praha náhodně při těžbě písku získaný nevelký soubor keramiky. V r. 1973 naleziště obhlédnul J. Hrala (AÚ ČSAV Praha).

Nález/y: keramické zlomky

Komentář: Zlomky prý pocházely z většího počtu nádob (celkem snad z 12–13), z nichž většina byla hrncovitá a l vázovitá. Keramický soubor jednotného rázu, hnědého, hnědošedého, světlešedého až černošedého povrchu, z materiálu s příměsí drobných zrněk slídy, je charakteristicky zdoben vstřícnými hřebenovými vpichy, svisle uspořádanými rýžkami v pásech a v horní části plastickým členěním. Vyskytla se také šestinásobná vlnice a pás 7 vodorovných rýh. Okraje jsou převážně vodorovně vytažené.

Nálezové zprávy a hlášení: *Hrala 1973*, č. j. 3539/73

Prameny: *ADC*

Literatura: *Boháč 1978*, 21; *Hrala 1973*, 546-550

B •

Lokalizace: s. od vesnice Nebřich, pole na mírném, k SV obráceném svahu, v nadmořské výšce 355 m, asi 350 m od Jablonského potoka, p.p.č. 1339

Kategorie: sídliště?

Datace: vrcholný středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1986 nahlásila pí. Koblížková (JZD „Mír“ Neveklov) nález několika keramických zlomků. Část nálezů byla uložena v expedici Závist, ostatní si ponechala nálezkyně.

Nález/y: keramické zlomky

Komentář: Podle ústního sdělení místních obyvatel měly být sz. od obce Jablonná v poloze „V Jalovčinách“ a „Na Vráži“ (zde již v k. ú. vesnice Blaženice) na p.p.č. 1348 nacházeny podobné nálezy. P.p.č. 1339 a 1348 se mi nepodařilo lokalizovat. Podle mapy stabilního katastru a dnešního katastru nemovitostí v místech nálezů, ani v jejich bezprostředním okolí žádná pole s takovýmito popisnými čísly nikdy nebyla.

Nálezové zprávy a hlášení: *Křečková 1986*, č. j. 4065/86

Prameny: *ADC*

Literatura:

20. Kácov (okr. Kutná Hora)

Lokalizace: nízká terasa nad levým břehem řeky Sázavy, naproti nádraží, bývalé Týceho zahradnictví (č. kat. 588, 590–593), dnes p.p.č. 590 a 592

Kategorie: sídliště

Datace: střední doba hradištní

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Neznámo kým a jakým způsobem zde byly získány keramické zlomky, o nichž se dozvěděl a zmínil se K. Žebera (stavební geolog v GRSD Praha). Nálezy byly uloženy v M Uhlířské Janovice (inv. č. 2046-55).

Nález/y: keramické zlomky

Komentář: Z typologicko-chronologického hlediska prý mají mít nalezené zlomky podobu archaičtější středohradištní keramiky.

Nálezové zprávy a hlášení: *Šolle 1939*, č. j. 3692/39

Prameny:

Literatura: *Bubeník 1969*, 104; *Bubeník 1970*, 300-302; *Žebera 1940*, 119

21. Kačerov (okr. Benešov) •

Lokalizace: okolí vesnice

Kategorie: pohřebiště?

Datace: středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Neznámo kdy, kým a jakým způsobem byly někde v okolí nalezeny lidské kostry a různé předměty. Nálezy jsou zřejmě ztraceny.

Nález/y: lidské kostry, předměty

Komentář: Nálezy nebyly datovány.

Nálezové zprávy a hlášení: *Šolle 1939*, č. j. 1381/39

Prameny:

Literatura:

22. Krusíčky (okr. Benešov) •

Lokalizace: jv. od vesnice, osada Hrusice

Kategorie: pohřebiště?

Datace: střední – mladší doba hradištní (10.–12. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1964 byly nádoby zinventarizovány v M Podblanicka Jemniště. Dvě z rekonstruovaných nádob jsou vystaveny v M Podblanicka Benešov a jedna v M Podblanicka Vlašim.

Nález/y: keramické nádoby (4)

Komentář: Ve zprávě o inventarizaci muzea je pouze uvedeno, že se jedná o slovanské nádoby. O kostrových hrobech se zmiňují J. Sláma a J. Petrů, ale neupřesňují, co u nich bylo nalezeno. M. Beranová a M. Lutovský píší o kostrovém pohřebišti z 11.–12. století v Hrusicích. Je možné, že došlo k záměně s objevenými kostrovými hroby v jiných Hrusicích (okr. Praha-východ). V muzeích jsou nádoby datovány do 10.–11. století

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Beranová – Lutovský 2009*, 397; *Malý 1965*, 214; *Petrů 2011*, 31; *Sláma 1976*, 28

23. Křečovice u Neveklova (okr. Benešov)

A •

Lokalizace: sv. od obce, kopec Třebovník (kóta 488 m)

Kategorie: pohřebiště?

Datace: středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Místní hajný p. Kaňka sdělil V. Malému (M Podblanicka Jemniště), že odtud pocházejí staré nálezy „popelnic“. Nálezy se nedochovaly.

Nález/y: keramické nádoby

Komentář: V. Malý nezjistil žádné přímé pamětníky nálezu.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Malý 1966a*, 108

B •

Lokalizace: asi 1 km v. od obce, pole sv. od hájovny Lhotky

Kategorie: A) sídliště?; B) sídliště

Datace: A) pozdní doba hradištní (přechod RS.4/VS.1); B) vrcholný středověk – novověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1996 udělala Z. Sklenářová (SÚPP Praha) na poli povrchový sběr. Nálezy byly uloženy v SÚPP Praha.

Nález/y: A) tuhový zlomek; B) keramické zlomky (8)

Komentář: Do RS.4/VS.1 zařadila Z. Sklenářová 1 tuhový zlomek. Bohužel tento zlomek nestačí k interpretaci lokality coby pozdněhradištního sídliště.

Nálezové zprávy a hlášení: *Sklenářová 1997*, č. j. 653/97

Prameny: *ADC*

Literatura: *Sklenářová 1998*, 83

24. Křivsoudov (okr. Benešov)

A •

Lokalizace: intravilán, po levé straně silnice Čechtice – Alberovice, areál dnešní tělocvičny (č.p. 145), stavba č.ev. 20 (st.č.p. 38), p.p.č. 62/1, 62/6, 140/9 a 2937/1

Kategorie: A, B) pohřebiště; A, C) sídliště; D) opevněné sídlo (tvrz)

Datace: A) nedatováno (mladší doba hradištní?); B) mladší doba hradištní (11.–12. století); C) pozdní doba hradištní (1. polovina 13. století); D) vrcholný středověk (2. polovina 13. – 1. polovina 14. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V neznámé době byly na valu nad p.p.č. 62/1 nalezeny lidské kosti a silnostěnné keramické střepy. Nálezy jsou dnes zřejmě ztraceny. Neznámo kdy byly v prostoru mezi sv. rohem valu a cestou objeveny kostry s bronzovými záušnicemi. V r. 1898 dělníci při rozšiřování budov po požáru na p.p.č. 62/1 podkopali kus země s velkými hliněnými nádobami. Nádoby se rozbily a dělníci střepy naházeli do valů. V r. 1965 provedl V. Malý (M Podblanicka Jemniště) v areálu vizuálně-geodetický průzkum kvůli zavážení valů a příkopů. Lokalita byla sledována Toulou (dobrovolný pracovník). Nálezy byly uloženy v M Podblanicka Jemniště. Toho roku udělal V. Malý v poloze pod farou (proti jejímu vchodu) nad křižovatkou cest, vedoucích k náměstí, ZAV narušeného středověkého objektu. V r. 1968 provedl J. Kabát s K. Slepíčkou (AÚ ČSAV Praha) vizuálně-geodetický průzkum lokality v rámci terénního průzkumu pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov. V r. 1983 udělal T. Durdík (AÚ ČSAV Praha) v areálu zběžný povrchový průzkum a r. 1986 vizuálně-geodetický a stavebně-historický průzkum. Toho roku objevil J. Krýs (majitel domu) při stavbě tarasní zdi za domem č.p. 54 (st.č.p. 43) keramické zlomky a zvířecí kosti. Část nálezů se zachránila a byla uložena v ARÚ AV ČR Praha. Tehdy bylo také pod sv. nárožím bývalé tvrze při hloubení nové garáže porušeno a zničeno několik blíže neurčených kostrových hrobů. V r. 1989 T. Durdík (ARÚ AV ČR Praha) udělal vizuálně-geodetický průzkum v souvislosti s plánovanou a nakonec nerealizovanou stavbou rodinných domků. V r. 2002 provedl vizuální a stavebně-historický průzkum.

Nález/y: A) kostrové hroby, lidské kosti, keramické zlomky, keramické nádoby; B) kostrové hroby (2), bronzové záušnice; C) keramické zlomky, zvířecí kosti; D) val, příkop, zdvo

Komentář: Jedná se zřejmě o tvrz, která tu však musela existovat koncem 13. století. Patrně vznikla alespoň někdy na konci 3. čtvrtiny 13. století – r. 1276 je doložen Oldřich z Křivsoudova k r. 1276 (*RBM II*, č. 1061, s. 446). V r. 1307 ji získalo pražské biskupství, které bylo zřejmě stavitelem její kamenné podoby, z níž se kromě zbytků obvodových zdí zachovaly mohutné valy a příkopy, které jsou v současné době částečně odvezeny a zavezeny. Dle informace v Saitlově rukopisné kronice obce se v r. 1898 se na p.p.č. 62/1, obklopeném cestou a ležícím s. od tvrze, přišlo na pohřebiště, které mělo pokračovat j. směrem. V r. 1965 byly v prostoru ohybu cesty u fary (č.p. 21), obezděného kamennou kladenou zdí (leží asi 8 m od budovy fary) a vyplněného mazaníc (na ní ležely ploché kameny), zachráněny keramické zlomky ze 14.–15. století na 20 cm silné spálené vrstvě, ležící na podloží. Následným ZAV bylo zjištěno, že šlo o dřevěný dům na kamenné podezdívce, který zaniknul požárem snad v 1. polovině 15. století. Stejně silná spálená vrstva zhruba ve stejné výši jako u tohoto objektu byla zjištěna majiteli zde postavených domů ve v. části tělesa valu, na straně orientované k silnici. V prostoru mezi zaniklým objektem a sv. rohem valu byly údajně dříve nalezeny 2 kostry s bronzovými záušnicemi z 11.–

12. století. Nález pohřebiště v místě pod sv. rohem valu byl potvrzen v r. 1986 nálezem blíže nedatovaných kostrových hrobů. V prostoru v. části bývalého valu za domem č.p. 54 byl získán z výrazné spáleništní vrstvy početný soubor keramiky z 1. poloviny 13. století a zvířecí kosti. Zhruba polovina keramických fragmentů obsahovala silnou příměs tuhy. Podle T. Durdíka byla vrstva patrně starší než val, ač se její vztah k němu nedal ověřit.

Nálezové zprávy a hlášení: *Durdík 1987*, č. j. 2948/87; *Durdík 2002*, č. j. 5724/02; *Malý 1965*, č. j. 2764/65, č. j. 6611/65

Prameny: *ADC*; *RBM II*, č. 1061, s. 446

Literatura: *Bolína – Durdík 1987*, 139-157; *Durdík 1976*, 121, 124; *Durdík 1985a*, 72; *Durdík 1989*, 91; *Durdík 2004b*, 120-121; *Durdík 2009*, 303-304; *Durdík – Bolína 1996*, 298-299; *Kabát – Slepíčka 1972*, 220; *Sedláček 1900*, 191-194

B •

Lokalizace: prostor na druhé straně silnice Čechtice – Alberovice, pod kopcem

Kategorie: sídliště

Datace: pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Snad v r. 1965 zde byly neznámo kým nalezeny tuhové zlomky. Nálezy byly uloženy v M Podblanicka Jemniště.

Nález/y: tuhové zlomky

Komentář: Silnostěnné tuhové zlomky byly nalezeny zhruba v prostoru, odkud měl prý vycházet vodovod, napájející dřívější příkop okolo tvrze. Nálezy byly tehdy datovány přibližně do 13. století a pozdější doby.

Nálezové zprávy a hlášení: *Malý 1965*, č. j. 2764/65

Prameny: *ADC*

Literatura:

25. Křížov pod Blaníkem (okr. Benešov) •

Lokalizace: j. od vesnice, pole v trati „Nad Křížkem“

Kategorie: sídliště?

Datace: vrcholný středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1948 byly neznámo kým nalezeny na poli keramické zlomky. Nálezy byly uloženy v M Vlašim (bez inv. č.).

Nález/y: keramické zlomky

Komentář: Dle mapy stabilního katastru a současných map se zřejmě jedná o trať „Na křížkách, která označuje pole po obou stranách silnice směrem k Načeradci. Na poli prý byly „... nalezeny zlomky středověké keramiky, nožka kuthanu aj.“

Nálezové zprávy a hlášení: *Spurný 1948*, č. j. 5478/48

Prameny: *ADC*

Literatura:

26. Laby (okr. Benešov)

Lokalizace: sv. od Labů, návrší na levém břehu řeky Blanice nad Zvěstovským potokem

Kategorie: sídliště

Datace: vrcholný středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1989 sledoval M. Chytráček (AÚ ČSAV Praha) výkop pro potrubí tranzitního plynovodu (č. 507 A) mezi obcemi Louňovice pod Blaníkem a Laby. Nálezy byly uloženy v AÚ ČSAV Praha.

Nález/y: zahloubené objekty (4), keramické zlomky, zuhelnatělé dřevo

Komentář: Ve stěnách 2 m hlubokého příkopu byly rozpoznány a ověřovány 4 mělce zahloubené objekty (0,4–0,5 m) o d. 2–3 m, obsahující výraznou uhlíkatou vrstvu. Z objektu č. 2 byly získány 2 zlomky středověké keramiky. Přibližně 500 m j. směrem, v s. svahu ostrého terénního zářezu, byla v hl. 1,4–1,8 m patrná kulturní vrstva se zlomky středověké keramiky a zuhelnatělým dřevem. Nálezy nebyly přesněji datovány.

Nálezové zprávy a hlášení: *Chytráček 1989*, č. j. 2246/89

Prameny:

Literatura: *Chytráček 1992*, 77

27. Ledečko (okr. Kutná Hora)

Lokalizace: asi 1,5 km z. od Ledečka, sv. pod vesnicí Vraník, poloha „Na skále“ nebo „Na skalách“, v okolí kót 398 a 402 m

Kategorie: A, B, D) opevněné sídlo (hradiště); C) ojedinělý nález

Datace: A) střední doba hradištní; B) mladší doba hradištní; C) vrcholný středověk – novověk; D) nedatováno (střední doba hradištní?)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1826 je v odpovědi na jakýsi dotazník mylně lokalita považována za husitské ležení. V r. 1963 J. Maštalíř (amatérský archeolog; Sázava) polohu prozkoumal, zjistil zde zbytky valů a nakreslil jednoduchý plán. V r. 1964 tu udělal J. Kudrnáč (AÚ ČSAV Praha) průzkum a povrchový sběr za účelem ověření hlášení J. Maštalíře. Nálezy byly uloženy v NM Praha. V r. 1965 lokalitu navštívil J. Maštalíř a upozornil na ničení valu ve v. části těžkými zemědělskými stroji a ničení objektů orbou zejména v jv. části. Vypracoval nový plán s aktuální situací. V r. 1983 J. Bubeník (AÚ ČSAV Praha) lokalitu vizuálně prozkoumal kvůli upozornění na možné brzké narušení a návrhu na dodatečné zapsání naleziště do seznamu památkově chráněných objektů. Upozornil na potencionální ohrožení jv. úseku vnějšího valu. Před r. 1986 provedl E. Kantor (majitel chaty) povrchový sběr na lokalitě a v nejbližším okolí. Nálezy byly uloženy v AÚ ČSAV Praha. V r. 1998/99 upozornil V. Hrabánek (Vraník) na rýhu pro dálkový optický kabel. Nebyl tu učiněn archeologický dohled. Část nálezů předal J. Bernat a M. Štědrovi (ÚAPPSC Praha). V r. 2005 na lokalitě provedli J. Bernat a M. Štědra revizní průzkum a pokusili se o povrchový sběr na zatravněné ploše.

Nález/y: A) keramické zlomky, železný nožík, keramický přeslen; B) keramické zlomky; C) keramické zlomky, zlomek železného hrotu, 2 části podkov; D) valy, mazanice, keramická struska

Komentář: Podle J. Bubeníka se jedná o hradiště kdysi střežící přechod řeky od SV (z dnešního Kolínska) k J a zřejmě ovládající přirozenou dopravu po řece. Mělo se nacházet nedaleko stezky vedoucí z Kouřimska směrem na J. Areál (7 ha) je chráněn ze s. strany prudkým srázem, spadajícím k řece a přecházejícím na SV úzkou skalnatou šíjí v mohutný „poloostrov“, tvořený velkým meandrem řeky. SZ je vymezen roklí a z JV korytem menšího potoka. Po j. úpatí se táhne od SZ k JV val s předpokládaným příkopem. Val je úseku o d. nejméně 400 m tvořen několika téměř příkými segmenty a je jen nepatrně prohnutý proti přístupovému směru od JZ. Na JV klesá poměrně hluboko po svahu, kde zřejmě pojímá do opevněného prostoru zdroj pitné vody. Mělká rokle, směřující do potoka, představuje podle J. Bubeníka dřívější přístupovou cestu, podle J. Bernata a M. Štědry strouhu pod pramenem nebo vodní nádrž, která byla asi přímo v opevněném areálu. V pokračujícím jv. úseku pod vnějším svahem valu je patrně zbytek vnějšího příkopu, později využitý jako úvozové cesty. J. Maštalíř zkoumáním cestou silně porušeného jv. úseku valu zjistil, že byl vysoký 2,5–3 m a široký asi 6,5 m, tvořený bloky vypálené hlíny s otisky dřev, spečenými kameny a množstvím uhlíků. Stopy silného žáru v tělese valu pozoroval také J. Bubeník. Dřívější hradba musela tedy obsahovat velké množství dřevěných konstrukčních prvků. J. Bernat a M. Štědra soudili z nejlépe zachovaného úseku valu sz. od přístupové cesty na výšku 2,5 m a šířku až 8,5 m. Vymezení vnitřní plochy hradiště není známo. Pozůstatkem vydělené plochy je dle J. Bernata a M. Štědry nejspíše úzká plošina v sz. části.

Nálezy pocházejí především z jv. části polohy předpokládané přístupové cesty. Byly nacházeny po orbě v širokém pásu zeminy, promíšené hrudkami červenavé keramické strusky a četnými uhlíky. Většina keramických zlomků pochází ze střední doby hradištní (typově prý srovnatelné s nálezy ze Staré Kouřimi), několik patří mladší době hradištní. Dalším nálezem je poškozený železný nožík původně s rovným zesíleným hřbetem a oboustranně odsazeným trnem a drobný přeslen z červenohnědého zlomku s pozůstatky několikanásobné vlnovky při okraji. Amatér E. Kantor nasbíral v prostoru hradiště a v jeho nejbližším sousedství keramické zlomky, zlomek železného hrotu a 2 části podkov. Z výkopu pro dálkový optický kabel se podařilo zachránit několik mazanic, z nichž největší kus mazanice nesl na 3 stranách otisky plochého dřeva. V r. 2005 bylo v okrajových plochách na severní a sv. straně získáno mj. 9 keramických zlomků. V okolí kóty 402 m byl nalezen drobný beztvářý zlomek mazanice a na svahu šíjového valu 4 hrudky mazanice. Z lokality také pocházejí pravěké (štitárská kultura) a novověké nálezy.

Nálezové zprávy a hlášení: *Bubeník 1983*, č. j. 166/83; *Bubeník 1986*, č. j. 696/86; *Kudrnáč 1964*, č. j. 2294/64; *Maštálř 1963*, č. j. 6060/63; *Maštálř 1965*, č. j. 6990/65

Prameny: ADC

Literatura: *Beranová – Lutovský 2009*, 400; *Bernat – Štědra 2005*, 202-203; *Bubeník 1970*, 298-299; *Bubeník 1971*, 58-62, 123-124; *Bubeník 1989c*, 215-216; *Bubeník 1993*, 28, 31; *Bubeník 2001a*, 31-32; *Bubeník 2001c*, 34-37; *Kolektiv 2003*, 158-159; *Moucha 1964b*, 48; *Moucha 1965*, 48; *Sklenář 2011*, 150-151; *Sláma 1986*, 94; *Tomková 2000*, 399-400

28. Libež (okr. Benešov)

Lokalizace: s. okraj obce, pozemek domu č.p. 68

Kategorie: pohřebiště

Datace: střední doba hradištní (9. – 1. polovina 10. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Asi v r. 1952 zachránil J. Pech (M Vlašim) keramické nádoby ze 4 zničených kostrových hrobů výkopem pro chlívek. Nálezy byly dříve uloženy v NM Praha (inv. č. 85037-40). Nyní jsou 2 nádoby vystaveny v M Podblanicka Vlašim. Toho roku R. Turek a L. Hájek (SAÚ Praha) dodatečně prohlédli naleziště a provedli ZAV. V r. 1961 byla zřejmě někde na dvoře neznámo jakým způsobem nalezena keramická nádoba. Nález byl uložen v M Podblanicka Jemniště (inv. č. 670).

Nález/y: kostrové hroby (7), keramické nádoby (4)

Komentář: Všechny nalezené nádoby jsou vyrobeny v ruce. 1. připomíná keramiku tzv. pražského typu, má světle hnědé zabarvení, uvnitř stopy svislých rýžek po dřevu a byla zdobena 3 trojnásobnými, na spodu klikatkovitě zalomenými vlnicemi. 2. nádoba s baňatou výdutí v horní třetině, přihlazovaným tuhovým povrchem a nezřetelnými plochými lištami na mírně vmáčknutém dně, je zdobena čtveřicí jednoduchých vlnic, z nichž spodní se nepravidelně prolínají. Z 3. nádoby se zachoval jen spodek se značně vyklenutými stěnami, který má při dně šikmo přihlazovaný pruh a výše je zdrsněn. 4. menší baňatá nádoba s oranžovým či červenavým drsným povrchem, kónickým spodkem a téměř válcovitým tělem, mírně odsazeným šikmým podhrdlím a šikmo vyklenutým, na obvodu dvojkónickým, dvakrát rýhovaným okrajem, je zdobena dvouřadým vstřícně šikmých rýžek a níže pásem šikmých rýžek. Nalezená keramika je prý značně typologicky nesourodá a odpovídá j. i sv. Čechám. 1. a 4. nádoba jsou v M Podblanicka ve Vlašimi datovány do 11.–12. století. Podle M. Beranové a M. Lutovského hroby patřily 9.–10. století. ZAV byly odkryty zbytky 3 dalších kostrových hrobů v obdélných jamách bez milodarů. 2 hroby s orientací téměř SZ-JV od sebe ležely 0,75 m, další s orientací ZJZ-VSV ležel 7 m na JV od nich a na z. a j. straně měl zachovanou obvodovou konstrukci z velkých svisle kladených kamenných desek. Relativně velká vzájemná vzdálenost hrobů a poškození terénu podle R. Turka nevylučuje, že mohly být původně zakryté mohylami. V r. 1961 nalezená nádoba, datovaná nejpozději do 9. století, je téměř bílá, lahovitá, s baňatým, v podstatě dvoukónickým tělem a šikmo rozevřeným, na obvodu válcovitě seříznutým a do lišty upraveným okrajem. Na největším objemu a v horní části je zdobena 3 trojnásobnými nepravidelnými vlnicemi, v dolní části pak místy girlandovitě utvářenými vlnicemi.

Nálezové zprávy a hlášení: *1953*, č. j. 4304/53

Prameny: ADC

Literatura: *Beranová – Lutovský 2009*, 400; *Bubeník 1970*, 304-305; *Hájek – Jiříčko a kol. 1976*, 70; *Horálek 2001*, III; *Kudrnáč 1963a*, 654; *Petráň 2011*, 31; *Turek 1953*, 47, 56-58; *Turek 1956*, 138; *Turek 1965*, 77-81

29. Libouň (okr. Benešov)

Lokalizace: z. okraj vesnice, na pravé straně silnice Louňovice pod Blaníkem – Zvěstov, restituovaný zámek na návrší

Kategorie: opevněné sídlo (tvrz)

Datace: vrcholný středověk (2. polovina 13.–14. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Někdy v letech 1967–69 zde udělal J. Kabát s K. Slepíčkou (AÚ ČSAV Praha) vizuálně-geodetický průzkum v rámci terénního průzkumu pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov. V letech 1994–95 provedli Z. Hazlbauer a M. Glosová (PÚŠČ Praha) stavebně-historický průzkum a ZAV v souvislosti s přestavbou zámku. Uložení nálezů mi není známo.

Nález/y: zděný dům, keramické zlomky

Komentář: V jádru zámku je zřejmě zachována původní gotická tvrz. Při návštěvě zámku J. Kabát a K. Slepíčka však již nerozpoznali žádné její pozůstatky. Stavebně-historický průzkum nebyl publikován. ZAV byly získány nálezy v klenbových zásypch a ve stavebním rumu. Kromě vrcholně středověkých byly nalezeny též novověké předměty (16.–18. století).

Nálezové zprávy a hlášení: *Hazlbauer – Glosová 1995*, č. j. 2633/95

Prameny: *ADC*

Literatura: *Hazlbauer 1997*, 133-134; *Kabát – Slepíčka 1972*, 221; *Sedláček 1927*, 197

30. Louňovice pod Blaníkem (okr. Benešov)

A

Lokalizace: ulice Jana Žižky, zahrada fary (č.p. 15), pozemek bývalého stavení č.p. 19, dům č.p. 20 a jeho okolí, okolí domů č.p. 21 a 22 a jejich společný dvorek, dům č.p. 22, okolí a pozemek domu č.p. 39, pozemek domů č.p. 43 a č.p. 42 a dům č.p. 44

Kategorie: klášter, sídliště, pohřebiště

Datace: mladší doba hradištní – vrcholný středověk (2. polovina 12. století – 14. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Asi někdy ve 2. polovině 19. století bylo dle farní kroniky v zadní části farské zahrady objeveno „klášterní“ zdivo a staré mince. Nálezy jsou zřejmě ztraceny. V r. 1866 se při překládání dlažby mezi postranním vchodem a vchodem do sakristie narazilo na masivní zeď v šíři kostela. V r. 1941 byla při přestavbě stavení č.p. 20 nalezena „klášterní chodba“ a v ní střepy středověkých nádob. Nálezy byly snad ponechány na místě. Tehdy byla při úpravě terénu poblíž průjezdu do dvora tohoto domu objevena lidská kostra. Zachovaly se pouze její fotografie. Asi v r. 1944 byla podle V. Hirsche (Ledeč nad Sázavou) odkryta při hlubokém výkopu u s. zdi farské zahrady část „klášterní chodby“. Zřejmě někdy kolem poloviny 20. století majitelé domu č.p. 19 našli při výkopech na zahradě pozůstatky „klášterních“ zdí a v kořenech poražené staré hrušky hrnek s mincemi. Nálezy byly rozebrány dětmi. Asi někdy v 50. letech 20. století V. Budil (majitel stavení č.p. 44) narážel při terénních úpravách domu na četnou středověkou keramiku a jiné předměty patrně středověkého původu (mj. velkou kamennou kouli, kterou zazdil do zahradní zídky). Nálezy jsou zřejmě ztraceny. Někdy v této době byl P. Radoměřský (NM Praha) svědkem objevu 2 koster při výkopu přípojky vodovodu u domu č.p. 43. Na dvorku tohoto stavení majitel přišel na lícované zdivo, množství zlomků středověké keramiky a několik zlomků skleněných okenních terčíků. Nálezy jsou asi ztraceny. V r. 1954 tentýž majitel narazil při kopání jam pro betonové sloupky plotu v zadním traktu zahrady v několika místech na masivní zdivo. 2 malé sondy v levém rohu nejzazšího cípu zahrady odhalily mohutnou destrukci středověkých kamen se zlomky hrncových kachlů, nádob a pokliček. V l. 1954–61 prováděl P. Radoměřský (NM v Praze) se souhlasem AÚ ČSAV a s podporou své rodiny a louňovických přátel zjišťovací archeologický výzkum a povrchový sběr s cílem zjistit umístění a rozsah kanonie a získat archeologické nálezy, které by opodstatnily budoucí systematický výzkum lokality. Výzkum začal v dnešní ulici Jana Žižky. V r. 1955 mělká čtvercová sonda (cca 2 x 2 m) v místě nejprudšího svahu na dvorku domu č.p. 20 blízko sousedního č.p. 21 odkryla mohutnější spáleništní vrstvu a množství středověkých keramických zlomků. V l. 1956–58 byla rozšířena (na cca 3 x 4 m) a soustavně zkoumána. Bylo zde nalezeno sz. nároží kamenné budovy a v něm velké množství středověkých keramických zlomků. V r. 1956 sonda v předním traktu přes šířku farní zahrady odhalila destrukce zdí a silnou spáleništní vrstvu s keramickými zlomky. V r. 1957 sonda v nejzazší části zadního traktu odkryla mohutnou destrukci zdiva. V l. 1957–58 se při výzkumu terénu pod kostelní dlažbou přišlo na již r. 1866 objevenou zeď v šíři kostela a při její v. lici na 2 lidské kostry. V r. 1958 narazili dělníci při 0,5 m širokém

výkopu pro vodovodní potrubí u zdi kostelní zahrady při okraji silnice na část starého hřbitova a šachtu s druhotně naházenými lidskými kostmi a lebkami společně s keramikou z 2. poloviny 15. století. K nálezů byl přivolán Z. Fiedler (AÚ ČSAV Praha). Místo uložení nálezů nebylo uvedeno. V r. 1964 byla při výkopu pod sklepem stavení č.p. 20 zjištěna, avšak nedostatečně prozkoumána, rozsáhlá klenutá podzemní prostora. V l. 1969–89 proběhl pod vedením P. Radoměského a Z. Dobré (NM Praha) systematický archeologický výzkum na pozemcích u č.p. 39, 42 a 43. V l. 1973–74 byly výzkumem v tzv. Oboře získány keramické nálezy z období od 2. poloviny 12. století do doby před r. 1420. V r. 1979 narazili dělníci při kladení vodovodního potrubí na j. dílech parcel č.p. 37 a 38 na část intaktní románsko-gotické dlažby. V r. 1981 zkoumalo tuto dlažbu NM Praha ve spolupráci s OM Benešov v křižovatce dvou silnic v tzv. Oboře plošným a posléze rozšířeným odkryvem (zpočátku 6 x 8 m). Dlažba byla zčásti vyzvednuta (více než 30 celých dlaždic). Nálezy z těchto výzkumů byly uloženy v NM Praha. Jejich velká část je od r. 1981 vystavena v M Louňovice pod Blaníkem. V r. 2008 NM Praha ve spolupráci s ARÚ AV ČR Praha provedlo j. od ulice Jana Žižky na podstatné části zahrad u č.p. 42 a 43 a v sz. části zahrady č.p. 39, včetně několika dílčích míst předchozích sond, jednoduchý geofyzikální měření s cílem ověřit některé výsledky předchozího terénního výzkumu, doplnit je a vytvářet informačně perspektivní plochy.

Nález/y: zdivo, kamenné architektonické články, keramické architektonické zlomky (tvarovky), hliněné nepolévané dlaždice, cihly, torza keramických nádob, keramické zlomky, keramické akvamanile, mince, kostrové hroby

Komentář: Archeologický výzkum byl kvůli zástavbě odkázán na zjišťovací bodové či liniové sondáže. Koncentrace reliktů zaniklých středověkých staveb byla zjištěna zejména ve směru ulice Jana Žižky (dříve Na Lhotu) a v přilehlé části zvané Obora, která sahá k dnes kanalizovanému potoku, který je přítokem řeky Blanice. Pozdější geofyzikální průzkum svými výsledky spíše nasvědčuje dřívější interpretaci nálezových situací. Dispozice a architektonická podoba jádra kanonie s kostelem Panny Marie a přilehlou klauzurou však zatím uniká.

Dřívějšímu farnímu kostelu sv. Václava mohla patřit masivní zeď v celé šíři kostela mezi postranním vchodem a vchodem do sakristie. Při její v. lici, téměř v závěru presbytáře pod hlavním oltářem, byly nalezeny 2 lidské kostry s orientací Z-V. Starší hrob bez rakve byl porušen více zahlobeným mladším hrobem původně v rakvi. Dle zlomků středověké keramiky v zásypu a u zdi by prý mohly hroby patřit ještě do doby existence kanonie nebo do období obnovy kostela po jejím zániku. Na celé farské zahradě se středověká keramika měla vyskytovat ve velkém množství. V předním traktu zahrady byly zjištěny destrukce zdí a silná spáleništní vrstva s keramickými nálezy z doby existence kanonie i z doby po jejím zániku a v zadním traktu zahrady mohutná destrukce zdiva. U bývalého stavení č.p. 19 v ulici Jana Žižky se dochovala část masivní zdi (d. 11 m, v. 3,5–4 m, s. 1 m) z plochých lomových kamenů, s pozůstatkem opěrného pilíře (š. asi 1,4 m). Při výkopech na zahradě tohoto stavení prý byly dříve nalezeny pozůstatky „klášterních zdí“. Na dvorku P. Radoměský pozoroval mnoho nepolévaných středověkých střepů a na 1 místě v blízkosti farské zahrady poměrně daleko sledovatelně lícované zdivo. Nějakým reliktem kanonie byly jakési klenuté chodby, jejichž části se prý ještě v 19. století ve stavení č.p. 20 nebo v jeho sousedství využívalo jakožto sklepa. Na chodbu se znovu narazilo v r. 1941. Později byla prozkoumána a nyní má sloužit jako odpad z domácího vodovodu. Na dvorku stavení č.p. 20 se v době zahájení výzkumu na terénu doslova vršila keramika (patrně v důsledku dřívějšího výkopu jámy pro ovocný strom). V hl. 30–40 cm pod povrchem se přišlo na mohutnější tmavou spáleništní vrstvu s množstvím zlomků středověkých keramických nádob z doby existence kanonie, které se vyskytovaly také pod touto vrstvou. Bylo tu rovněž objeveno sz. nároží budovy z lomové ruly, jehož kratší strana zdi (s. 0,8 m) se ztrácela pod zdí sousedního stavení č.p. 21, a delší strana (s. 0,9 m) směřovala po svahu dvorku přibližně rovnoběžně se zdí domu č.p. 21 a vytrácela se asi po 8 m. Uvnitř nároží byl nalezen nejbohatší keramický soubor z doby kolem r. 1400.

U domu č.p. 20 se přišlo nálezem lidské kostry bez milodarů a stop po rakvi na začátek pohřebiště. Asi někde zde – na z. okraji pohřebiště – měla být nalezena vápenná pec. Další kostrové hroby byly nalezeny u domu č.p. 43, před průčelími a na společném dvorku domů č.p. 21 a 22. Na dvorku byla objevena poškozená kostra s jednoduchým prstenem z bronzového roztepaného drátu, opatřeném očkem na uložení kamínku. Na prsou 3 koster byly malé kusy pokroucených železných drátků (sponky k sepnutí plátna či rubáše?). Podle sdělení p. V. Kordule se pohřby vyskytovaly zejména pod stavením č.p. 22 a na jeho zahradě pod okny. Toto pohřebiště (rozsahem cca 10 a) na S sahalo nad ulici V Žižkově a na J do tzv. Obory. Jedinci obojího pohlaví a různého věku zde byli pohřbeni do jednoduchých jam. Jejich kostry ležely hlavou k Z, nohama k V a s rukama podél těla (výjimečně v klíně). Hroby se vzájemně respektovaly a byly kladeny v hustých pravidelných řadách, nejčastěji ve 2 vrstvách. Neměly u sebe žádné milodary. Zásyp hrobů obsahoval převážně tuhové střepy z 13. století, zdobené vlnicí, kapkovitými vpichy, záseky a rytou linkou. Hroby dle všeho patřily převážně 13. a 14. století.

U domu č.p. 39 byl odkryt objekt, v jehož interiéru byly nalezeny 2 ženské kostrové hroby bez milodarů v kamenných schránkách, uzavřených opracovanými kamennými deskami. Objekt byl nejdříve interpretován

jako z. závěr konventního kostela Panny Marie, jehož předpokládáný v. závěr byl poničen domem č.p. 39. J. od tohoto domu byly objeveny pozůstatky nejspíše klauzurního stavení, v jehož j. křídle mohl být podle zbytků potravy refektář. Ještě jižněji, v j. části při rozhraní parcel č.p. 42 a 43, se nacházel zlatorudný mlýn, drtírna a tavírna rudy a jv. od mlýna stavba s teplovzdušným topením. Existenci předpokládaného rajskeho dvora nelze potvrdit, ani vyvrátit v minimálně či vůbec zastavěné střední části plochy č.p. 39. V s. části parcely domu č.p. 42 se předpokládá konventní kostel, ve střední části klauzura s rajským dvorem a v j. části snad refektář. V j. části by mohly být reliktů objektů zaniklého klášteru či pokračování objektů na zpracování rudy podél potoka. Další kamenné destrukce nelze podle geofyzikálního průzkumu vyloučit v prostoru podél plotu mezi zahradami č.p. 39 a 42. Na dvorku domu č.p. 43 bylo objeveno lícované zdivo přibližně rovnoběžné s průběhem ulice a množství zlomků románsko-gotických dlaždic s bohatou geometrickou reliéfní výzdobou tzv. dubových listů, datovaných v muzeu do konce 13. století. Totožná podlaha byla objevena na j. dílech parcel č.p. 37 a 38 a v tzv. Oboře, která s nimi sousedí. Zde byla podlaha uzavřena ze Z a V kamennou podezdívkou a nacházela se v hl. asi 2 m pod povrchem. Na podlaze leželo větší množství keramických vzorků a torz užitkových nádob ze 13. a 14. století a větší množství zlomků hrncových kachlů. V tzv. Oboře byla také nalezena norimberská mince z konce 12. století a keramické akvamanile s lidskou hlavou, datované v muzeu do přelomu 13./14. století. V zadním traktu zahrady č.p. 43 se vyskytovalo v nevelké hloubce na několika místech masivní zdivo. Geofyzikální průzkum na zahradě zřejmě identifikoval obvodovou zeď o průběhu SV-JZ a další objekty klauzury (částečně i pravouhle lomené reliktů zdív a kamenné destrukce). Deprese na zahradě svědčí o nějakém vodním zdroji (část zaniklého vodního toku, nádrže či rybníka).

Nálezové zprávy a hlášení: *Fidler 1958*, č. j. 2407/58, č. j. 2727/58; *Spurný 1979*, č. j. 250/79

Prameny: *ADC*

Literatura: *Brych – Dragoun – Křivánek 2009*, 107-115; *Brych – Radoměský 2002*, 607; *Haňáková – Radoměský – Vyhnanek 1982*, 169-183; *Oktábec – Radoměský 1958*, 103-117; *Radoměský 1964*, 67-90; *Radoměský 1965*, 17-26; *Radoměský 1966*, 18-23, 25, 28, 31-32; *Radoměský 1982*, 323-330; *Radoměský 1997*, 97-104; *Tichý 2009*, 28-29, 146-147; *Vlček – Sommer – Foltýn 1998*, 352-354

B •

Lokalizace: jv. od městyse, s. svah Malého Blaníka (kóta 580 m), asi 150 m pod zříceninou kaple Máří Magdalény

Kategorie: sídliště?

Datace: pozdní doba hradištní (konec 12. – počátek 13. století)

Okolnosti a uložení nálezů: V r. 1960 byly nalezeny lesními dělníky a zároveň bratry Daňkovými (Křížov) při vysazování lesní školky tuhové zlomky. Na nález byl upozorněn P. Radoměský (NM Praha), který na místě našel další zlomky. Rekonstruovaný nález je vystaven v M Louňovice pod Blaníkem.

Nález/y: tuhové zlomky

Komentář: Ze zlomků byl sestaven ve tvarové úplnosti skoro soudkovitý bezuchý hrnec z černohnědé tuhové hlíny s vytaženým, přehnutým a kuželovitě v podobě stříšky přeříznutým a podseknutým okrajem, se dnem s reliéfní značkou čtvrceného kola se středovým kroužkem a několika dalšími nepravidelně dlouhými linkami. Na výduti je zdoben 1 řadou kapkovitých vpichů a jednoduchou pravidelnou vlnicí pod ní. Měl by být blízký mladohradištnímu typu. Nejdříve byl datován P. Radoměským asi do poloviny 13. století. V muzeu je řazen do konce 12. – počátku 13. století. Podle T. Durdíka nedokládá osídlení, ale jde spíše o náhodně zničenou nádobu v lese.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Durdík 1990*, 18; *Hájek – Jiříčko a kol. 1976*, 72; *Radoměský 1962*, 73-75; *Radoměský 1966*, 5

C •

Lokalizace: jv. od městyse, Malý Blaník (kóta 580 m), interiér zříceniny barokní kaple sv. Máří Magdalény

Kategorie: sídliště?

Datace: vrcholný středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1989 lokalitu navštívil T. Durdík (AÚ ČSAV Praha) v rámci přípravy článku pro SVPP a udělal tu povrchový sběr. Nálezy byly uloženy v AÚ ČSAV Praha.

Nález/y: keramické zlomky

Komentář: T. Durdík našel několik středověkých keramických zlomků. Nálezy nebyly přesněji datovány.

Nálezové zprávy a hlášení: *Durdík 1989*, č. j. 1900/89

Prameny: ADC

Literatura:

D •

Lokalizace: v. od městyse, sz. úbočí Velkého Blaníka (kóta 632 m), skalní výběžek, tzv. Veřejová skála

Kategorie: A) sídliště?; B) opevněné sídlo (hrádek?)

Datace: A) pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (RS/VS); B) nedatováno (vrcholný středověk?)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1880 byl pod tzv. Veřejovou skalou nalezen meč z přelomu 14./15. století. Nález je uložen v NM Praha (inv. č. 139). V r. 2001 Z. Sklenářová (SÚPP Praha) při návštěvě lokality v rámci jednání Středočeské archeologické komise našla keramický zlomek na pěšině pod Veřejovou skálou na s. straně ve vyšlapaných místech. Nález zůstal u nálezce.

Nález/y: A) keramické zlomky; B) příkopy (3), val

Komentář: Na nevelkém vrcholu Velkého Blaníka se 4 výraznými skalními útvary se nacházelo halštatsko-laténské (HaD – LtA) hradiště a vrcholně středověký, převážně dřevěný hrad, doložený v písemných pramenech na začátku 15. století (1402). Dosud jsou tu viditelné pozůstatky zřejmě nesoučasného opevnění v podobě vnějšího a vnitřních valů ze sbíraného kamene a mělkého příkopu zřejmě středověkého původu před lichoběžníkovou akropolí. Některé partie valů (např. středního) by mohly být rovněž středověké. Sz. od vrcholu se nachází na mírném svahu tzv. Veřejová skála, která je z V ohrazena 3 mělkými příčnými příkopy, z nichž prostřední lemuje nevýrazný val. Z. Sklenářová našla nevýrazný zlomek pravděpodobně rozhraní hrdla a těla středně velké hrncovité nádoby snad esovité profilace. Je vyroben z hrubé keramické hmoty s příměsí písku a kaménků, má šedočernou barvu a na povrchu patrné rýžky po hrnčířském kruhu. Technologickými znaky by měl připomínat produkci raného středověku. Nálezkyň se domnívá, že je keramický zlomek pravděpodobně spojitelný s opevněním a osídlením „Veřejové skály“, které by představovalo předchůdce pozdějšího hradu. Podle T. Durdíka je poloha skály z hlediska fortifikačního využití vyloženě nevýhodná a nevýrazná. Dosavadní nepočetné, spíše atypické a do širokého časového intervalu (13.–15. století) datované keramické zlomky spíše dokládají nějaké středověké aktivity v tomto prostoru. Je velkou otázkou, co zdejší pozůstatky „opevnění“ vůbec představovaly, zda nešlo třeba nějaké o refugium.

Nálezové zprávy a hlášení: *Sklenářová 2002*, č. j. 3022/02

Prameny: ADC

Literatura: *Bárta – Kulík 1997*, 14-15; *Durdík 1976*, 130-131; *Durdík 1990*, 5-10, 14-15, 18-24; *Durdík 2008b*, 132, 134-135; *Durdík 2009*, 65-66; *Kolektiv 2003*, 189-190; *Petráň 2011*, 59; *Radoměský 1962*, 66-70, 76; *Sklenářová 2003*, 131; *Sklenářová 2006*, 410-414; *Šolle 1988*, 97-99; *Tichý 2009*, 21; *Vlasák 1874b*, 122-123; *Vobořil 1921–22*, č. III, 10

E •

Lokalizace: v. od městyse, vrch Velký Blaník (kóta 632 m)

Kategorie: sídliště?

Datace: doba hradištní (2. polovina 7. – 12. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1940 zjistil F. Vencour (řídící učitel; Louňovice pod Blaníkem) v pařeništi na zahradě místního zahrádkáře „starší“ střepy. Nálezy jsou zřejmě ztraceny.

Nález/y: keramické zlomky

Komentář: Zahrádkář tvrdil, že střepy jsou v jedné jámě na Blaníku (v lesní zemi) a nestačí je vyhazovat. Zlomky měly prý pocházet ze „slovanského typu nádob“.

Nálezové zprávy a hlášení: *Borkovský 1940*, č. j. 1338/40; *Vencour 1940*, č. j. 1190/40

Prameny:

Literatura:

31. Lštění (okr. Benešov)

Lokalizace: ostrožna nepravidelně trojúhelníkového půdorysu nad levým břehem řeky Sázavy, poloha „Hradiště“ s kostelem sv. Klimenta

Kategorie: A, D) pohřebiště; B, C, D) opevněné sídlo (hradiště); B, E) sídliště?

Datace: A) nedatováno (střední doba hradištní?); B) nedatováno (raný – vrcholný středověk?); C) střední doba hradištní (9. – 1. polovina 10. století); D) mladší doba hradištní (2. polovina 10.– 12. století); E) pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1857 H. Jireček (právní historik, publicista a prozaik) poprvé ztotožnil lokalitu s hradem Leščen, zmiňovaném v Kosmově kronice, a zahrnul jej do župy Vltavské. V r. 1859 zde podnikl K. V. Zap (Archaeologický sbor musejní) nedokumentovaný vizuální průzkum a pojal přesvědčení, že se jedná skutečně o „staroslovanské“ hradiště. Snad někdy v 2. polovině 19. století přišel hrobník při stavbě chlévů na „velké popeliště s množstvím věcí“. Nálezy jsou ztraceny. V r. 1890 lokalitu navštívil J. L. Píč. V r. 1893 byl v odkopávce mezi hřbitovní zdí a domem hrobníka nalezen stěp lahvovité nádoby s „hradištní“ výzdobou. Nález je asi ztracen. V r. 1905 provedl J. L. Píč (M království Českého) na lokalitě badatelský výzkum. Udělal celkem 13 průkopů směrem k valu, 1 příčný řez valem a průkopy na poli. Nálezy byly uloženy v M království Českého. V r. 1907 udělal archeologický výzkum u kostela *jz. a j.* od hřbitovní zdi. Nálezy jsou ztraceny. V r. 1914 byly z iniciativy arcivévodky F. F. d'Este (majitel konopištského panství) odkryty malým archeologickým výzkumem u kostela *j.* od hřbitovní zdi („vpravo od vchodu na hřbitov pod hruškou“) 3 kostry. 2 z koster se měly prý dostat do Národopisného muzea. Ostatní nálezy jsou ztraceny. V r. 1940 pí Pěštová nalezla při jarním tání na cestě k hradišti denár. Nález nebyl publikován a jeho osud není znám. Před nebo v r. 1948 na poli získal p. Dycka (hodinář, Vlašim) povrchovým sběrem zlomky středověké keramiky. Nálezy si nálezce ponechal. Zřejmě v r. 1952 nalezla povrchovým sběrem K. Reichertová (SAÚ Praha) zlomky hrubé šedohnědé keramické nádoby s hlubokými rýhami a kolkovanými kolečky, které datovala do (patrně) 13. století. Uložení nálezů mi není známo. V r. 1967 provedl J. Kabát s K. Slepíčkou (AÚ ČSAV Praha) na lokalitě vizuálně-geodetický průzkum v rámci terénního průzkumu pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov. V r. 1974 vedl M. Šolle za účasti J. Kabáta (AÚ ČSAV Praha) a dalších krátký ZAV a podnikl povrchový sběr v souvislosti s úpravou a rozšířením cesty ke kostelu. Po *s.* straně kostela, 1 m za hřbitovní zdí, obnažili a začistili v d. 8 m profil a 90 m v. od kostela, uprostřed areálu hradiště *s.* od cesty, položili čtvercovou sondu, rozšířenou do plochy 2,7 x 2 m. Nálezy byly uloženy v AÚ ČSAV Praha (př. č. 59/74) a poté měly být zřejmě předány M Benešov. V r. 1999 provedl R. Křivánek (ARÚ AV ČR Praha) systematický archeogeofyzikální celoplošný průzkum v rámci projektu „Identifikace zaniklých opevnění a vnitřní struktury osídlení hradišť“ MK, a to vně výrazného obvodového valu na předpokládaném předpolí hradiště, uvnitř obvodového valu a *jz.* od obvodové zdi dnešního hřbitova s kostelem sv. Klimenta.

Nález/y: A) kostrové hroby (3), meče (3), šperky; B) kamenná zeď, příkopy, reliкty vinice; C) val, jámy, kůlové jamky, keramické zlomky, zuhelnatělé dřevo, mazanice, ohniště, popelovitá vrstva s uhlíky, zvířecí kosti (3), mince; D) kamenná destrukce, chata, ohniště, keramické zlomky, železný nůž, kostrové hroby, lidská kost, esovitá záušnice; E) keramické zlomky

Komentář: Minimálně trojdílné hradiště (7–8 ha) je ze S vymezeno svahem sázavského údolí až 100 m vysokého, z j. a jz. strany značně strmým svahem údolí bezejmenného potoka, vlévajícím se pod opyší z levé strany do řeky Sázavy. Z v. strany je spojeno asi 190 m š. šíjí s okolní krajinou, od které terén postupně klesá asi o 50 m. L. Varadzin počátek existence hradiště klade do poloviny 9. století. Podle archeologických poznatků bylo hustě osídleno ve střední i mladší době hradištní. Jeho součástí bylo jednodušeji, patrně částečně zdvojeným příkopem opevněné předhradí, zabírající včetně s. výběžku ostrohu přibližně 2,5 ha. Původní lehčí, dnes zaniklé opevnění lze předpokládat na hranách strmých srázů obklopujících ostrožnu. Mohutný obloukovitý val o d. asi 200 m, příčně oddělující areál od přístupného terénu na v. straně, netvořil vnější opevnění. Vnitřní plocha hradiště byla členěna 1, spíše však 2 liniemi jednoduchého opevnění (patrně nesoučasný val a šikmý příkop). Celý areál byl ohraničen ještě 1 obvodovým valem, jehož silně porušené pozůstatky byly zjištěny na poli přetátého přístupovou lesní cestou. J. L. Píč výzkumem zjistil, že opevnění mělo charakter dřevohlinité, příležitostně kamením zpevněné hradby, která zanikla požárem a mj. obsahovala několik zlomků „hradištní“ keramiky. Uprostřed hradiště, asi 140 m od valu, přišel na jakousi napříč vedoucí zeď z nasucho kladených kamenů, d. 161,5 m a š. 3,4–4,4 m. Od zdi směrem ke kostelu zachytil řídce osídlení. Jednalo se o velkou spálenou chatu s železným nožem s řapem a hradištními střepey, mezi nimiž byl zlomek (dle J. Slámy patrně mladohradištní) lahvovité nádoby (zdobená ve vrchní polovině 4 řadami dvojnásobné vlnice, v dolní části nalepenými páskami), a o 3 nebo 4 menší spáleniště s keramickými zlomky a mazanicí. Jz. od kostela narazil na pozůstatky vinice (ve 3 páslech nad sebou terasovitě kladeného kamení) a na stopy intenzivního osídlení (2 „popeliště“ s keramickými zlomky). J. od hřbitovní zdi objevil 4 kostrové hroby s orientací Z-V, z nichž některé byly mělce zapuštěny do skalnatého podloží. 1 rozrušený hrob obsahoval dnes již zřejmě ztracenou esovitou záušnici zřejmě o menším Ø („záušnička“). Podle svědka výzkumu v r. 1914 byly odkryty 3 hroby s neobvykle dlouhými končetinami, vybavené šperky a mečem po boku. Toto pohřebiště podle magnetometrického průzkumu pokračuje i na ploše jz. od kostela.

Násyp u kostela nemá dle provedeného řezu charakter kruhového valu. U kostela se daly rozlišit 2 základní stratigrafické horizonty, z nichž horní vznikl sekundárním přesypem okolních vrstev s nálezy středověké a mladohradištními, pozdně středověkými i novověkými. Horní horizont obsahoval výraznější vrstvu souvislého kamene recentního původu se starším materiálem, která působila dojem dlážděné plochy v rozsahu 2 m a překrývala spálenou vrstvu s novověkými i hradištními nálezy bez výzdoby. Pod ní zase ležela tmavošedá kamenitá vrstva se středohradištním keramickým zlomkem. Vrstvy horního horizontu se opíraly o narušený kamenný blok. Spodní sídlištní horizont ležel na jílovitém podloží a obsahoval ohniště, přimíšenou lidskou kůstku a keramické zlomky z mladší doby hradištní (12. století). Mladohradištní vrstva by měla být patrně součástí sídlištních objektů s kamennou podezdívkou a ohništi poblíž kostela. Lidská kůstka dokládá existenci pohřebiště již v mladší době hradištní a jeho narušení sídlištními aktivitami. S pohřebištěm souvisela existence kostel (alespoň již v 11. století). Patrně současná s jeho založením měla být i zástavba zjištěná poblíž něj. Relativně silně popelovitá sídlištní vrstva, odkrytá sondou při cestě za valem, svědčí o relativně husté zástavbě zahloubených chat. Obsahovala keramiku vesměs z mladší fáze střední doby hradištní (1. polovina 10. století) a četné zvířecí kosti (brav a skot). Sídlištní nálezy se vyskytovaly i na samotném podloží, do něhož byla zahloubena kůlová jamka s tmavší hlinitou výplní. Z hradiště pochází také jeden mincovní nález – denár Vratislava II. z 2. poloviny 11. století.

Nálezové zprávy a hlášení: 1939, č. j. 3689/39; 1946, č. j. 2554/49; Hájek – Trčková 1958, č. j. 2053/58; Hertl 1963, č. j. 3285/63; Křivánek 1999, č. j. 4053/99, č. j. 9305/99, č. j. 9306/99; Reichertová 1952, č. j. 1693/52; Spurný 1948, č. j. 5475/48; Šolle 1974, č. j. 2129/74, č. j. 2598/74; Šolle 1975, č. j. 2507/75

Prameny: ADC

Literatura: Beranová – Lutovský 2009, 211–212, 218–219, 401; Boháč 1969a, 110; Boháč 1978, 20, 22; Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 70; Jireček 1857, 310; Kabát – Slepíčka 1972, 223–224; Kavka 1988, 81–83, 87–88, 92; Kolektiv 2003, 191–193; Křivánek 1999, 809–823; Křivánek 2000, 494–495, 498–500; Křivánek 2001, 115; Kudrnáč 1963b, 192, 194, 216; Martínek 1922, 5–6; Pilous 1926, 53–54; Píč 1908, 265–272, tab. XV–XVI; Píč 1909, 229–230, 259–264, 295–297, 341, 377, tab. XXVIII–XXIX; Sklenář 2011, 177; Sláma 1977, 33; Sláma 1986, 16, 18, 23, 44, 66; Sláma 1989, 40–43, 73–75, 77, 79; Šimek 1965, 85; Šolle 1976, 320–323; Šolle 1977, 109; Tomková 2000, 397–399, 403, 412; Varadzin 2010, 542–543, 547, 549; Vocel 1869, 324; Zap 1860, 24–26.

32. Martinice u Votic (okr. Benešov)

Lokalizace: intravilán, sv. od kostela Nanebevzetí Panny Marie, zahrada domu č.p. 2, pomístní název „Hradiště“

Kategorie: opevněné sídlo (tvrz)

Datace: vrcholný středověk (2. polovina 13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1880 bylo prý při stavbě chalupy č.p. 2 na z. okraji tvrziště nalezeno hojně popela se zlomky nádob, kachlů, slitého železného nářadí a dalších předmětů. Nálezy byly prý odevzdány M království Českého. V neznámé době byl v sousedství kostela na tzv. Dvořišti objeven zděný sklep a při něm různé předměty (bronzový úlomek třmenu, figurka dráčka, stříbrný kroužek a železná sekera). Nálezy jsou dnes nezvěstné. Před r. 1940 podle hlášení J. Pařízka (řídící učitel) přišel p. Blanda st. (majitel č.p. 2) při obdělávání půdy patrně na s. straně na železný meč, dýku (?), srdce od zvonu (?), řetízky, lžici, sponu, prsten, sošku Madony s jezulátkem a kachle z 15. století. V r. 1949 J. Blanda (majitel č.p. 2) odkryl při kopání na zahradě na s. straně část obvodové zdi až pod základy a našel různé předměty. Následně prováděl sám výzkum a hlínu vyvážel na louky jako hnojivo. Nálezy uschoval a předal SAÚ Praha. V r. 1950 V. Patera (SAÚ Praha) nahlásil objevy a pořídil náčrtek situace. V r. 1951 provedl J. Böhm (SAÚ Praha) na tvrzišti archeologický výzkum kvůli jeho ohrožení. Položila sondy na s. a j. straně tvrziště a uvnitř obvodní zdi. Nálezy byly zřejmě zprvu uloženy v AU ČSAV Praha a poté v M Podblanicka Jemniště. Nyní je část nálezů vystavena v M Podblanicka Vlašim. Někdy v l. 1967–69 zde udělal J. Kabát s K. Slepíčkou (AU ČSAV Praha) vizuálně-geodetický průzkum v rámci terénního průzkumu pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov. V r. 2000 T. Durdík (ARÚ AV ČR Praha) při vizuálně-geodetickém průzkumu tvrziště zjistil jeho velmi špatný stav a značně pokročilý rozpad po dřívějším výzkumu.

Nález/y: val, příkop, zdivo, sklep, stavby čtverhranného půdorysu (2), keramická nádoba, keramické zlomky, pískovcový kámen s kruhovým otvorem, železné předměty

Komentář: Jedná se o zaniklou tvrz, vystavěnou pravděpodobně současně s kostelem. Její existenci lze snad spojit s podpisem nejvyššího zemského sudího Boleslava z Ředhoště, ze Smečna a Martinic k r. 1252. Před polovinou 16. zpusťla a nakonec vyhořela. Místo zvané „Dvořiště“ v sousedství kostela bylo snad původně poplužním dvorem patřícím k tvrzi. Podle ústní tradice měla mít podobu věže, opevněné kruhovou zdí, příkopem a valem. Její trosky (v. zeď s vysokými gotickými okny) měly být dobře patrné do r. 1862. Tehdy byla na návsi proti kostelu postavena nová zděná škola, která využila tyto pozůstatky na stavební kámen. Tvrziště je v současnosti obklopeno na s. a v. straně mohutným kruhovým valem a příkopem, který je naplňován přes úzkou strouhu vodou původně ze 3 rybníků (zachován 1) s. od tvrze. Archeologickým výzkumem byly zjištěny 2 stavební fáze z 13. a 14. století. 1. stavba byla omezena příkopem, valem (jde o v podstatě lomovým kamenem zpevněný přírodní svah) a 0,5 m silnou kruhovou obvodní zdí z lomových kamenů, k níž se ve vnitřním prostoru na v. straně přimykala 2 čtverhranná věžovitá stavení spojená krytou pavlačí. V jz. části j. situované místnosti, na udusaném hlinitém dně, byl objeven na ručním kruhu obtáčený hnědošedý bezuchý hrnec s miskovitou poklicí s masivním terčem a několik zlomků podobných nádob. Hrnec má na výduti řady spirálovitě točených vodorovných linek a mezi nimi jednoduchou vlnici. Na jeho dně a na terči poklice je totožná značka v podobě mezikruží s vnitřním křížem. V hluboce zapuštěném zdivu této stavby byl půlkruhový výklenek s pískovcovým kamenem s vnitřním kruhovým otvorem (Ø asi 20 cm), zapuštěným do dna výklenku. Podle K. Reichertové šlo patrně o vnitřní studánku.

Některé ze železných předmětů, pocházejících většinou z příkopu na s. straně tvrziště, by mohly ještě patřit 2. polovině 13. století. Nalezené keramické zlomky jsou silnostěnné, hnědošedé, zdobené vlnicí a vodorovnými rýhami. K. Reichertová 1. stavební fázi zpočátku datovala do konce 13. století, později do 2. poloviny 13. století a nakonec – kvůli způsobu vyzdění ohradní zdi a nálezům keramiky – obecně do 13. století. Podle manželů Líbalových vznikla už ve 2. čtvrtině 13. století za vlády Václava I. O době vzniku má vypovídat silně archaický charakter půdorysného a hmotového řešení. Stavba podlehlá požáru a na jejích sutinách byla někdy ve 2. polovině 14. století postavena druhá, rozsáhlejší stavba v podobě spíše malého hrádku. Z této fáze (14.–15. století) pochází většina nalezených předmětů.

Nálezové zprávy a hlášení: 1946, č. j. 1041/46; Böhm 1951, č. j. 2151/51; Durdík 2000, č. j. 3872/00; Pařízek 1940, č. j. 2607/40; Patera 1950, č. j. 1170/51; Šebek 1949, č. j. 997/49

Prameny: ADC

Literatura: Boháč 1969a, 134; Boháč 1978, 104–105; Habart 1925, 283; Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 72; Kabát – Slepíčka 1972, 225; Líbal – Líbalová 1983, 5; Malý 1965, 214; Malý 1966c, 278; Podlaha – Šittler 1898, 47; Reichertová 1952, 407–408, 417–421, 425–426; Reichertová 1955a, 216–218; Reichertová 1955b, 174–180; Reichertová 1967, 39–73; Sedláček 1927, 243

33. Mrač (okr. Benešov)

A

Lokalizace: část Podmračí sv. od obce, ostrožna nad pravým břehem Benešovského potoka, zalesněná poloha jv. od mračské tvrze a j. od zříceniny zámku s dvorem, p.p.č. 1455/1

Kategorie: A) opevněné sídlo (tvrz/hrádek); B) cesta

Datace: A) vrcholný středověk (2. polovina 13. – počátek 14. století); B) nedatováno (středověk?)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Asi někdy kolem poloviny 80. let 20. století provedli J. Tywoniak (SA Praha, pobočka Benešov), Z. Dragoun (PSSPPOP) a J. Jásek (Podnikový archiv Pražských vodáren) na tvrzišti vizuální průzkum a povrchový sběr. Uložení nálezů mi není známo. V r. 2003 zde udělal T. Durdík (ARÚ AV ČR Praha) vizuální průzkum.

Nález/y: A) val, příkopy (2), zdivo, keramické zlomky; B) úvozy

Komentář: Existence tvrze či hrádku je doložena v písemných pramenech až k r. 1318 se Zdislavem z Mrače (*sdyslaw de smratsce*) (RT I, č. 142, s. 28). Noví majitelé z rodu Benešoviců někdy ve 2. polovině (snad koncem) 14. století vystavěli novou tvrz v jejím sousedství na nejnižším konci vyvýšeniny nad potokem. Tehdy byla starší tvrz zřejmě opuštěna a zpusťla. Její pozůstatky se nacházejí na podlouhlém vejčitém pahrbku s homolovitým pahrbkem před ním. Ostrožna se na z. straně příkře svažuje a z v. strany ji vymezuje krátké slepé údolí. Je přerušena 2 příčnými příkopy, z nichž severní odděluje malé homolovité návrší patrně bez zástavby. Příkopy vymezovaly tvrziště trojbokého tvaru (4,7 a), které bylo ještě z j. strany chráněno valem. Podle A. Sedláčka byly kolem na úpatí tvrziště asi dříve močály. V jeho jv. rohu jsou zbytky základového zdiva čtverhranné stavby (snad věže) s depresí uvnitř. A. Sedláček tu prý zachytil ještě zbytky zříceného zdiva („kamení ve čtverhranné jámě“). K bývalé tvrzi se sbíhají úvozové cesty, jejichž další průběh je porušen lomem. Jz. část tvrziště je narušena malým novodobým pustým lomem a k němu vedoucí cestou. Nálezy z povrchových sběrů lze datovat do 2. poloviny 13. – počátku 14. století.

Nálezové zprávy a hlášení: Durdík 2003, č. j. 4032/03

Prameny: ADC; RT I, č. 142, s. 28

Literatura: Dragoun – Jásek 1988, 111-130; Durdík 2005, 64-65, 67; Durdík 2006, 175-176; Sedláček 1927, 48-49; Vlasák 1974a, 72-74

B •

Lokalizace: část Podmračí sv. od obce, ostrožna nad pravým břehem Benešovského potoka, prostor kamenolomu, poloha „Horní Hradec“ či „Na hradcích“

Kategorie: opevněné sídlo (hradiště)?

Datace: středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Snad v r. 1963 neznámým způsobem přišel P. Šlechta (Benešov) k několika keramickým zlomkům. Nálezy byly předány J. Hertlovi pro M. Podblanicka Jemniště.

Nález/y: val (?), keramické zlomky

Komentář: Dnes již největší částí lomem zničený kopec je zobrazen ještě před započatím těžby na kresbě F. A. Hebera z r. 1841. A. Sedláček se pouze zmiňuje o tom, že se na jeho úpatí nacházelo tvrziště, podle něhož kopec získal pojmenování. Při objevu střepů byla lokalita považována za hradiště, přičemž jehož zbytky valu byly prý zplanýrovány buldozerem. Nálezy prohlédli J. Bouzek a M. Buchvaldek.

Nálezové zprávy a hlášení: 1976, č. j. 5266/76

Prameny: ADC

Literatura: Kolektiv 2003, 206-207; Sedláček 1927, 48-50

34. Načeradec (okr. Benešov)

A

Lokalizace: intravilán, kostel sv. Petra a Pavla

Kategorie: sakrální stavba

Datace: mladší doba hradištní – vrcholný středověk (2. polovina 12. – 13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 2005 byly bez archeologické dokumentace obnaženy základy z. průčelí. V r. 2006 provedl Z. Neustupný (NPÚ-ÚOPSC) archeologický výzkum v souvislosti s výkopem podél vnějšího pláště na j., v. a s. straně kostela.

Nález/y: zdivo

Komentář: Výkopem bylo odhaleno zdivo starších stavebních etap kostela.

Nálezové zprávy a hlášení: *Neustupný 2008*, č. j. 7985/08

Prameny: *ADC*

Literatura: *Kypta – Šimůnek – Veselý – Neustupný 2012*, 77, 79, 84-86

B •

Lokalizace: intravilán, zahrada č.p. 190 (st.č.p. 186) (?)

Kategorie: sídliště

Datace: vrcholný středověk (2. polovina 13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1966 p. Dufek (majitel domu) našel při kopání jam pro stromy v několika výkopech keramické zlomky. Nálezy předal S. Venclovi (AÚ ČSAV Praha).

Nález/y: kulturní vrstva, keramické zlomky, mazanice (?)

Komentář: V hlášení S. Vencla není jisto, zda šlo skutečně o zahradu patřící k domu č.p. 186. Keramické zlomky byly nalezeny vždy s černou hlínou. Pocházely z na kruhu vyrobených nádob a asi polovina z nich byla tuhá. Kromě toho byly nehluboko pod povrchem objeveny údajně zlomky cihel (mazanice?).

Nálezové zprávy a hlášení: *Vencel 1966*, č. j. 10060/66

Prameny: *ADC*

Literatura:

35. Netvořice (okr. Benešov)

A •

Lokalizace: intravilán, nad kostelem (Nanebevzetí Panny Marie?), zahrada F. Sýkory

Kategorie: pohřebiště?

Datace: mladší doba hradištní (2. polovina 11. století)?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Neznámo kdy J. Špánek daroval záušnici M Netvořice (bez inv. č.).

Nález/y: bronzová esovitá záušnice

Komentář: Zahrada je přesněji nelokalizovatelná z důvodu zřejmé změny majitelů. Esovitá záušnice ze slabého drátu o Ø 26 mm a s. 1,3 mm byla obecně datována do doby hradištní. Dle Ø by mohla patřit 2. polovině 11. století.

Nálezové zprávy a hlášení: *Hájek 1958*, č. j. 2060/58

Prameny:

Literatura: *Boháč 1978*, 21; *Hrala 1973*, 549

B •

Lokalizace: intravilán, bývalá zahrada fary

Kategorie: sídliště?

Datace: mladší doba hradištní (12. století)?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Neznámo kdy, kým a jak se nádoba dostala do M Netvořice (bez inv. č.).

Nález/y: keramická nádoba

Komentář: Podle mapy stabilního katastru se farská zahrada nacházela na místě rozšířené ulice Újezdská, na dnešních p.p.č. 105/1, 105/2, 105/4, 105/5, 106/1, 106/2, 108, 109, 110 a na místě domů č.p. 154, 280, 281 a částečně č.p. 32. Nalezená baňatá nádoba má drsný hnědý až tmavě hnědočerný povrch, širší dno, kuželovitý spodek a silně prohnuté hrdlo se svisle hraněným okrajem. Na podhrdlí nese stopy nepravidelných šikmých vrypů. L. Hájek ji datoval obecně do doby hradištní a poznamenal, že není jisté, zda pocházela z hrobu. Nalezená nádoba by mohla souviset se zprávou učitele V. Vodáka, že u Netvořic byly nalezeny popelnice.

Nálezové zprávy a hlášení: *Hájek 1958*, č. j. 2059/58

Prameny:

Literatura: *Boháč 1978*, 21; *Hrala 1973*, 549; *Vodák 1895*, 185

36. Neustupov (okr. Benešov)

A •

Lokalizace: u městyse, poblíž samoty Světlé

Kategorie: depot mincí

Datace: mladší doba hradištní (3. třetina 12. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1914 byly neznámo kým objeveny mince. Většina nálezu skončila v soukromých rukách, část zakoupilo M království Českého.

Nález/y: mince

Komentář: Podle názvu není samota na mapách dohledatelná. Podle všeho se jistá samota Světlá mohla nacházet až u na sz. od městyse ležících Otradovic (snad dnešní Třešňová Lhota), patřících ještě do katastru Neustupova. Celkem mělo být nalezeno asi 400 denárů Vladislava I. (1110–25) a Vladislava II. (1140–73), které byly uloženy někdy před r. 1173. Denáry Vladislava I. byly zastoupeny 1 typem ve 2 variantách, denáry Vladislava II. 3 typy.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Boháč 1978*, 23; *Ječný 1926*, 129–130; *Radoměský 1956*, 44; *Šimek 1965*, 84; *Turek 1950*, 10

B •

Lokalizace: intravilán, při j. průčelí starší části zámku

Kategorie: sídliště?

Datace: střední – mladší doba hradištní (10. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1965 učinil V. Malý (M Podblanicka Jemniště) na upozornění plk. v.v. Svobody (bývalý majitel panství Neustupov) orientační zjištění při kopání kanálu (š. cca 0,8 m a hl. 1,5 m) pro položení vodovodního potrubí, protínajícího celou vesnici zhruba souběžně se silnicí Mladá Vožice – Votice. Muzeum mělo v prostoru mezi výkopem a čelní frontou zámku položit kontrolní sondu k zachycení průběhu zdiva. Nálezy byly zřejmě uloženy v M Podblanicka Jemniště. V té samé době V. Malý udělal zjišťovací výzkum středověké tvrze. Někdy v letech 1967–69 provedl J. Kabát s K. Slepíčkou (AÚ ČSAV Praha) vizuálně-geodetický průzkum naproti zámku v rámci terénního průzkumu pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov.

Nález/y: keramický zlomek

Komentář: Výkopem kanálu byly odkryty základy hospodářských objektů, patřících k II.–III. fázi tvrže, založené na přelomu 14./15. století naproti novému zámku, a zsz. od nich v hl. 0,5–0,9 m zbytky dřev. Ve vyházené hlíně byly nalezeny keramické zlomky ze 14.–17. století, ojediněle z 10. století.

Nálezové zprávy a hlášení: *Malý 1965*, č. j. 2761/65

Prameny: *ADC*

Literatura: *Kabát – Slepíčka 1972*, 231; *Malý 1966b*, 24; *Malý 1966c*, 278

C •

Lokalizace: ssz. od městyse, poloha „Na stráži“ z. od polohy „Hrádek“, vykácené místo lesní školky s novou výsadbou lesa

Kategorie: opevněné sídlo (hrádek)?

Datace: vrcholný středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 2005 zde provedl R. Křivánek (ARÚ AV ČR Praha) geofyzikální průzkum a vizuálně-geodetický průzkum.

Nález/y: kamenná destrukce, jámy

Komentář: Na místě předpokládaného hrádku byly průzkumem zjištěny relikty kamenných základů možného menšího objektu, více míst možných zásahů do terénu a na přilehlých plochách další pozůstatky terénních relikтів.

Nálezové zprávy a hlášení: *Křivánek 2006*, č. j. 10972/06

Prameny:

Literatura: *Křivánek 2008a*, 158

D •

Lokalizace: okolí městyse

Kategorie: sídliště?

Datace: doba hradištní (mladší doba hradištní – 10. století?)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Asi někdy v 2. polovině 19. století byla neznámo kým při kopání na poli nalezena nádoba. Nález měla ve sbírkách rodina p. Shejbala (bývalý poštmistr v Neustupově).

Nález/y: keramická nádoba, kulturní vrstva

Komentář: Nalezená nádoba, datovaná jen do doby hradištní, byla baňatá a měla značně zúžené hrdlo zdobené rýhami. Okolo ní byla prý černá zem.

Nálezové zprávy a hlášení: *1946*, č. j. 1039/46

Prameny:

Literatura: *Habart 1925*, 284; *Píč 1909*, 399; *Podlaha – Šittler 1898*, 61

37. Neveklov (okr. Benešov) •

Lokalizace: z. okraj města za kostelem, po pravé straně silnice Neveklov – Stranný, zahrada č.p. 13

Kategorie: opevněné sídlo (tvrz)

Datace: vrcholný středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Podle sdělení pí. Novotné (majitelka domu) se při hlubším kopání nebo rytí na zahradě přicházelo na zdivo, spálenou hlínu a keramické zlomky. Nálezy jsou snad ztraceny. V r. 1967 udělali J. Kabát a K. Slepíčka (AÚ ČSAV Praha) vizuálně-geodetický průzkum tvrziště v rámci terénního průzkumu pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov.

Nález/y: zdivo, spálená hlína, keramické zlomky

Komentář: Tvrziště kupolovitého tvaru bylo v 60. letech 20. století zachováno z poloviny a zbytek zastavěn rodinným domem a silnicí. Horní plocha měla Ø asi 30 m. Podle A. Sedláčka se uprostřed tvrziště nachází sklep s válcovým klenutím, který je v podstatě spodkem bývalé věže, jež byla zbourána jakýmsi p. Zajímavostí asi někdy začátkem 19. století. Na zahradě vyskytující se zdivo mělo být stavěno na maltu. Získané keramické zlomky nebyly blíže zkoumány.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: ADC

Literatura: *Kabát – Slepíčka 1972*, 231; *Sedláček 1927*, 123

38. Nová Ves u Postupic (okr. Benešov)

Lokalizace: asi 2 km jv. od Líšna, po levé straně od lesní cesty Líšno – Kopaniny, nad Benešovským potokem, zalesněný pozemek pod Kavčí horou (kóta 505 m)

Kategorie: A) sídliště; B) cesta?

Datace: A) pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13.–14. století); B) nedatováno (středověk – novověk)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1909 objevili K. Čeček (lesmistr v Líšně) a F. Herbst (lesník v Kopaninách) při lesních pracích na kopci Kavčí vrch „pozůstatky jakési tvrže“, základy a zdivo, kamenem roubenou studnu, stopy po valech a při kopání keramické zlomky. Nálezy zřejmě zůstaly na místě. P. Gut. (Praha) ve svém dopise z r. 1958 přiznal své dřívější (tj. necelých 50 let zpět) amatérské výkopy se sestrou a přáteli. Nálezy zřejmě zůstaly na místě nebo u nálezců. Někdy před r. 1985 M. Baštář (SA Praha, pobočka Benešov?) udělal povrchový průzkum, sběr a několik zjišťovacích vrypů na místě, vymezeném z J udržovanou lesní cestou Líšno – Kopaniny, kterou křížuje neudržovaný, občasné jako cesta sloužící průsek o směru SV-JZ. Zaměření provedli M. Chromý a V. Stibůrek (Meliorační družstvo Benešov). Nálezy snad zůstaly u nálezce.

Nález/y: A) reliktů staveb, destrukce kamenů, studna, keramické zlomky; B) úvoz (?)

Komentář: Lokalita je zřejmě ZSO Kavčí Hora, o níž se prvně činí zmínka k r. 1398 (*LE VI*, 31). Mohla zaniknout za tažení Mikuláše z Husi k hradu Lešno r. 1420. V r. 1544 se již připomíná jako pustá ves. J. Petrůň se domnívá, že šlo spíše o sedliště, které se nestačilo rozvinout ve středověkou vesnici. Na Kavčím vrchu prováděli amatérské výkopy zřejmě již mnozí. P. Gut považoval lokalitu za zaniklou ves Kejšovku. Ta leží prý na rovině mezi okresní silnicí do Líšna a starou silnicí, přičemž 30–50 m pod ní má začít potok se starými olšemi kolem tvořit souvislý tok. P. Gut kopal se svými přáteli v prostoru studny, kterou zčásti zavalili kameny. Asi 5–10 m pod studnou směrem k Líšnu našli základy stavení, pod nímž prý byly – podle dunění – zřejmě zbytky sklepů. Kopáním v okolí základů prý přišli na mnoho zlomků z „koňských zubů“ a keramické zlomky. Jeho sestra měla nalézt peníz z 12. nebo 13. století a on zase malý železný hrot. M. Baštář pozůstatky vesnice zachytil na svažitém pozemku s výraznou sz. expozicí a nadmořskou výškou kolem 500 m. Povrchovým průzkumem zjistil 12 víceméně patrných reliktů (středověkých) domů. Zachytil tu studnu se zbytky roubení a patrně zbytek úvozu. Na druhé straně cesty objevil konkávní útvar nepravidelného půdorysu a opodál zvětralou zídku z kamenů bez stop malty. Keramické zlomky získal téměř ze všech objektů. P. Radoměřský je datoval většinou do 14.–15. století, částečně do 13.–14. století. Hodně zlomků má pocházet z doby kolem r. 1400 a jeden silně křemenem ostřený zlomek bezpečně z konce 13. století. Fotografie ani kresby keramických zlomků nejsou publikovány.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LE VI*, 31

Literatura: *Baštář 1985*, 193–208; *Petrůň 1977*, 236–237; *Petrůň 2011*, 61; *Sedláček 1927*, 116

39. Olbramovice u Votic (okr. Benešov)

A •

Lokalizace: Olbramovice – Ves, intravilán, na levé straně silnice Benešov – Tábor, dřívější rybník „Příkop“ v obci, dnešní parkoviště za rybníkem

Kategorie: opevněné sídlo (tvrz)

Datace: vrcholný středověk (2. polovina 13. století?)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1964 získal V. Malý (M Podblanicka Jemniště) ZAV při demolici údajné středověké tvrze v souvislosti s výstavbou hokejového hřiště blíže nespecifikovaný různorodý materiál. Nálezy byly uloženy v M Podblanicka Jemniště. Někdy v l. 1967–69 provedl na již zničeném tvrzišti J. Kabát s K. Slepíčkou (AÚ ČSAV Praha) vizuálně-geodetický průzkum v rámci terénního průzkumu pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov.

Nález/y: val, příkop, zeď, různorodý materiál (asi 20)

Komentář: Podle A. Sedláčka byla tvrz vystavěna ve 14. nebo 15. století v obvodu poplužního dvora. Mohlo tomu však být už dříve. A. Vlasák ji lokalizuje na z. konec obce v obvodu dvora při císařské silnici. V r. 1563 se zmiňuje jako pustá. Před r. 1575 byla zřejmě postavena nová zděná tvrz, jež je dosud zachována. V r. 1664 byla starší tvrz popsána jako velice zpuštělá. Jednalo se zřejmě o zčásti zděnou patrovou tvrz s pavlačí a poměrně mnoha místnostmi. Měla stát na dřevěných podporách a mít starou šindelovou střechu. Poté nakonec zpuštěla úplně. Příkop tvrze a val měly být zatopeny rybníkem „Příkop“. A. Sedláček měl ještě zaznamenat malou zeď s úzkými dvířkami a část příkopů. Podle svědectví místních obyvatel tvrziště vybíhalo formou poloostrova do plochy rybníka. Vlastní tvrz pak nahradil rodinný dům, postavený na hrázi rybníka. P. Chotěbor relikty tvrze nezjistil ani na indikační skice z r. 1840 a v polovině 80. let 20. století registroval jen zbytek rybníční hráze se vzrostlými stromy. Podle J. Boháče měly nejspodnější vrstvy tvrze pocházet z 12.–13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Boháč 1969a*, 134; *Boháč 1978*, 106; *Chotěbor 1985b*, 183-186; *Kabát – Slepíčka 1972*, 232; *Malý 1965*, 214; *Podlaha – Šittler 1898*, 69; *Sedláček 1927*, 245-246; *Vlasák 1873*, 33-34

B

Lokalizace: Olbramovice – Ves, s. okraj obce, pole mezi kostelem Všech svatých a Zákostelským rybníkem

Kategorie: sídliště?

Datace: pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13.–14. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V neznámé době se měl neúspěšně pokusit T. Durdík (ARÚ AV ČR Praha) o povrchové sběry v s. okolí kostela. V r. 2012 jsem zde za pomoci I. Štefana, J. Hasila (ÚPA FF UK) a kolegů provedla dvoudenní povrchový sběr. Nálezy budou předány M Podblanicka.

Nález/y: keramické zlomky, mazanice

Komentář: V s. okolí kostela bylo sběrem získáno přes 3 tisíce keramických zlomků, které budou ještě odborně zpracovány. Předběžně lze však říci, že většina z nich patří mladší fázi vrcholného středověku, pozdnímu středověku a novověku. Menší množství lze datovat do starší fáze vrcholného středověku. Ojediněle se vyskytly pozdně hradištní a patrně halštatské keramické zlomky.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Chotěbor 1985b*, 186

40. Ostředek (okr. Benešov) ●

Lokalizace: lesy velkostatku Ostředek

Kategorie: mohylník?

Datace: raný středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Někdy v letech 1925–27 V. Barchánek (lesní správce v Drahňovicích) udělal povrchový průzkum v lesích.

Nález/y: mohyly

Komentář: V. Barchánek bohužel neupřesnil, v kterém z lesů velkostatku Ostředek by se měly mohyly, prý tvořící skupiny, nacházet. Mohlo by se jednat o les z., jv. nebo v. od obce.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Barchánek 1929*, 76

41. Ouběnice u Votic (okr. Benešov)

A

Lokalizace: jv. okraj obce, farská zahrada p.p.č. 2 a pole p.č. 342/4 za hřbitovní zdí v poloze „Ve valech“

Kategorie: A) sídliště; B) opevněné sídlo (tvrz)

Datace: A) pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13. století); B) vrcholný středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Kolem poloviny 19. století bylo v suti zaniklé tvrže nalezeno pečetiďlo z doby před polovinou 14. století. Nález vlastnil v r. 1855 J. Riedl (majitel tvoršovického statku a ouběnického dvora). Zachoval se však jen otisk pečetiďla do pečetiďního vosku, který předložil archeologickému sboru M království Českého. V r. 1884 bylo podle farské kroniky ve 2 zkušebních výkopech hrobů na pozemku někdejší tvrže nalezeno množství kamení. Od rozšíření hřbitova na tento pozemek se upustilo. Asi někdy v 1. polovině 20. století nacházel J. Barták (hrobník) při kopání hrobů na nové části hřbitova často střepy a prý i celé nádoby. Nálezy jsou dnes zřejmě ztraceny. Někdy v této době V. Bartoš (vlastník dřívějšího p.p.č. 342) přicházel často při kopání krechtů k uskladnění brambor na keramické zlomky a jednou údajně zuhelnatěl zrní. Nálezy jsou zřejmě ztraceny. V r. 1950 J. Petráň (student historie a bohemistiky FF UK) nasbíral na široké ploše pole za hřbitovní na trati „Ve valech“ množství keramických zlomků z 13.–15. století. Toho roku objevil v místě 2–3 m od výběžku někdejšího zbytku valu a v hl. asi 0,4–0,5 m vrstvu černé země s uhlíky a keramickými zlomky. Nálezy snad zůstaly u nálezce. V r. 1977 byla na farské zahradě objevena v hl. asi 0,4 m černá vrstva země se stopami po spáleníšti a keramickými zlomky. Terén obsahoval množství kamenné suti z červeného pískovce. Nálezy jsou dnes zřejmě ztraceny. V r. 2004 provedl R. Křivánek (ARÚ AV ČR Praha) na části zahrady za hřbitovní zdí ověřovací geofyzikální a vizuálně-geodetický průzkum. V r. 2005 udělal na části pole podél hřbitovní zdi geofyzikální průzkum a povrchový sběr. Nálezy byly uloženy u J. Klápště (ÚPRAV FF UK Praha).

Nález/y: A) keramické zlomky; B) val, zdivo, destrukce kamenného zdiva, kamenná suť, uhlíkatá kulturní vrstva, keramické zlomky

Komentář: V místě j. za kostelem se kdysi nacházela z větší části kamenná tvrz, vybudovaná minimálně v 1. polovině 14. století a zpusťlá začátkem 15. století (vypálena snad v r. 1420 nebo poté). Množství kamene z ruin tvrže mělo být použito k opravě hráze Podhrázkého rybníka, která se protrhla velkou povodní v r. 1764. Podle Schallerovy topografie z r. 1788 tu byly ještě patrné stopy rozbořeného „zámku“ s valem. V 19. století z tvrže zbyly jen „valy nebo příkopy“. Ještě na mapě stabilního katastru z r. 1841 je poloha tvrže vyznačena na p.č. 349 (J. Petráň uvádí zřejmě chybně p.č. 343). V r. 1888 byla rozšířením starého hřbitova směrem na J pohlčena s. část p.p.č. 342. V r. 1889 farář zplanýroval pozemek s pozůstatky tvrže na zahradu. Přední část pozemku byla prý zpusťlá a sloužila za skladiště kamení, druhá část byla kamenitá. V r. 1945 byl terén podél hřbitovní zdi porušen kopáním vojenských zákopů. J. Petráň na poli za hřbitovní zdí našel velké množství tenko- i silnostěnných střepů, z nichž některé okraje a dekor by prý mohly svědčit ještě pro 12. století. Zaniklá tvrz a její opevnění nebylo ještě datováno. Tvrz pokračovala do míst farské zahrady a končila pod polní cestou a při okraji pole, jak zjistil geofyzikální průzkum. Je zde možné rozlišit více podpovrchových reliktů kamenných destrukcí s náznaky linií zdiva a zřejmě několik pravoúhlých objektů. Blíže hřbitovní zdi lze vymezit obdél- ný

objekt (zhruba 11 x 7 m) s možným vnitřním členěním či rozsáhlejší kamennou destrukcí v jeho zaniklé části. Je tedy možné, že se pod povrchem dochovaly kamenné základy některých objektů.

Nálezové zprávy a hlášení: *Křivánek 2006*, č. j. 10973/06, č. j. 10974/06

Prameny:

Literatura: 1855, 286; *Křivánek 2008b*, 174-175; *Petráň 1977*, 205-206, 208, 210, 217, 219-220, 224, 228, 230, 234-237; *Petráň 2011*, 19-23; *Sedláček 1927*, 128

B

Lokalizace: intravilán, veranda u domu č.p. 4

Kategorie: sídliště

Datace: pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1976 našel J. Petráň (Katedra Československých dějin, Oddělení archivního studia FF UK) s dalšími lidmi při kopání základů verandy v hl. asi 0,4–0,6 m množství keramických zlomků.

Nález/y: keramické zlomky

Komentář: Dům prý stojí na místě starého selského gruntu, zpustlého během třicetileté války. S datací nalezených keramických zlomků pomohli J. Petránovi Z. Smetánka a P. Radoměřský. Další zlomky pocházejí ze 14.–16. století. Kromě nich byly ještě objeveny 2 zlomky nepolévaných kachlů.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Petráň 1977*, 208, 210; *Petráň 2011*, 28

C

Lokalizace: intravilán, dům č.p. 37

Kategorie: sídliště

Datace: pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1976 F. Míček při hloubení základů rodinného domu na zahradě p.p.č. 76/3 za hostincem č.p. 37 našel v hl. asi 0,8 m keramické zlomky. Nálezy získal J. Petráň.

Nález/y: keramické zlomky

Komentář: Při výkopu bylo prý nalezeno několik desítek keramických zlomků. S datací nalezených keramických zlomků pomohli J. Petránovi Z. Smetánka a P. Radoměřský. Převažují zlomky datované do 13. století. Některé z nich byly publikovány ve fotografiích – 1 zlomek je zdoben 2 vlnicemi a pod nimi 4 vodorovnými rýhami, 2. šikmými vrypky, 3. rozvolněnou vlnicí, 4. okrajový zlomek je vytáčený na kruhu, má převislý, prožlabený a zřejmě podříznutý okraj, nízké prohnuté rozevřené hrdlo, pod ním vlnici a na zbytku těla vývalkovou šroubovici. Na 4 zbytcích den se vyskytují značky šesticípé hvězdy. Ostatní zlomky patří 14.–16. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Petráň 1977*, 210, 212-213; *Petráň 2011*, 29, 48

42. Pecerady (okr. Benešov)

Lokalizace: intravilán, fotbalové hřiště, p.p.č. 995/8

Kategorie: sídliště

Datace: mladší doba hradištní (11. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1975 bagrista při urovnávání terénu pro fotbalové hřiště narazil na tmavou vrstvu země s uhlíky, zvřecími kostmi a keramickými zlomky. Nálezy sesbíral J. Dřížhal (Pecerady) a předal je

V. Stejskalovi (M Týnec nad Sázavou). V. Stejskal naleziště prohlédl a nechal na pokyn E. Charvátové (OM Benešov) objekt a nálezy netknuté do příchodu zástupce AÚ ČSAV Praha. V úpravě terénu se však dále pokračovalo a jáma s nálezy byla zničena a zahrnuta zeminou. V. Šaldová (AÚ ČSAV Praha) následně na lokalitě provedla průzkum. Nálezy byly uloženy v M Týnec nad Sázavou. V r. 1978 místo navštívili A. Hejna (AÚ ČSAV Praha), M. Šafrata (učitel dějepisu a kronikář; Týnec nad Sázavou), B. Černý a V. Stejskal (M Týnec nad Sázavou).

Nález/y: zahloubený objekt, spáleniště, keramické zlomky (32), zvířecí kosti, uhlíky

Komentář: Buldozerem byla zničena obdélníková jáma (2 x 4 m), která tak po příchodu V. Štefanové-Šaldové již nebyla zjištělná, pouze se místy na ploše hřiště pod zahrnutou zeminou vyskytovaly stopy po ohni. Keramické zlomky datovala do mladší doby hradištní, R. Turek do střední a mladší doby hradištní. Zlomky jsou zdobeny jednoduchou mělkou vlnicí s vodorovnými řídkými rýhami nebo s hustou jemnou, hluboce rytou trojnásobnou vlnicí. Okraje jsou vyhnuté a obtáčené. Na 1 zlomku dna se vyskytuje značka v podobě klínového kříže. Podle V. Stejskala se na okolních pozemcích přicházelo při výkopových pracích na podobné keramické zlomky.

Nálezové zprávy a hlášení: *Hejna 1978*, č. j. 5093/78; *Štefanová-Šaldová 1975*, č. j. 3775/75, č. j. 9378/75

Prameny: ADC

Literatura: *Šaldová 1978*, 61-62

43. Poříčí nad Sázavou (okr. Benešov)

A

Lokalizace: intravilán, plocha s hřištěm z. od kostela sv. Petra a Pavla, z. část silnice Praha – Benešov, p.p.č. 735/1 a 735/2

Kategorie: sídliště

Datace: mladší doba hradištní – vrcholný středověk (12.–13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Koncem 50. let 20. století byly pozorovány v z. profilu zářezu silnice Praha – Benešov narušené objekty. V r. 1959 navštívil lokalitu V. Richter (AÚ ČSAV Praha) na pozvání p. Novotného (učitel v Poříčí nad Sázavou). V souvislosti s rozšiřováním zářezu silnice a těžbě drti pro stavební účely MNV z. od kostela udělal průzkum celého terénu a povrchový sběr a následně na p.p.č. 735/2 záchranný a zjišťovací výzkum v podobě sondy, položené kvůli možnému ohrožení silničního provozu 2 m od okraje silnice. Nálezy snad mohly být uloženy v AÚ ČSAV Praha. V r. 1961 byla prakticky vytěžena těžbou drti pro stavební účely ČSD parcela z. od kostela k železniční stanici a sejmutím ornice buldozerem bylo porušeno několik objektů s keramickými zlomky, které zachránili místní žáci. Místo obhlédl V. Richter a navrhl krátký ZAV, který však zřejmě nebyl proveden. Nálezy byly uloženy ve škole v Poříčí nad Sázavou. V r. 1971 podnikli V. Mareš (vlastivědný kroužek v Týnci nad Sázavou, spolupracovník OM Podblanicka Jemniště; Poříčí nad Sázavou) a J. Janečková-Křepelková (OM Kolín) zjišťovací výzkum a povrchový sběr na p.p.č. 735/1 a 735/2 v souvislosti s MNV neohlášenými terénními přípravami staveniště prodejny. Záchranné akce byly omezeny v podstatě na sběr materiálu, evidenci jam a jamek a částečné vybrání objektů z profilu. Z p.p.č. 735/2 nakonec zbývala jen jz. a z. část, větší část plocha byla skryta až na úroveň silnice (do hl. 3–4 m) a výkop byl nakonec zastaven. Staveniště navštívil A. Hejna (AÚ ČSAV Praha). Následně provedl Z. Smetánka za pomoci D. Špačkové (oba AÚ ČSAV Praha) a V. Mareše ZAV v podobě sondáže. Nálezy byly uloženy v OM Podblanicka Jemniště.

Nález/y: zahloubené objekty, sloupové objekty, kumulace kamene, kusy a zlomky mazanice, uhlíky, popelovitá vrstva, keramické zlomky, zvířecí kosti, železné úlomky, železné hřebíky, železný nožík, železný klíč

Komentář: Podle sběrů a sdělení místních obyvatel se na SV a JZ od kostela vyskytoval větší sídlištní areál. V. Richter při snímání ornice pozoroval náznaky objektů a množství keramických zlomků. Narušené objekty v z. profilu zářezu silnice byly vyplněny tmavou hlínou, zlomky mazanice a keramickými zlomky. V sondě se do hl. 0,6–0,7 m od povrchu vyskytovala ornice a zřejmě splachové vrstvy s novověkými střepy a pod nimi středověkými střepy ze 14.–15. století. V hl. 0,5 m byl nalezen železný hrot šípu, prý pravděpodobně z 15. století. Pod ním se nacházela na sprašovém podloží tmavá hlinitá vrstva o s. 15–20 cm, která obsahovala zlomky pozdně hradištní keramiky, tuhových zásobnic, zvířecích kostí (ty obsahovaly také nadloží), drobných železných kovaných hřebíků a železný nožík. V sv. rohu sondy na ni náležela vrstva silně popelem a většími kusy mazanice promísené tmavé hlíny a ve v. stěně s kumulací kamene. V r. 1961 V. Richter zjistil, že se většina objektů soustřeďovala j. směrem k p.p.č. 735/2. Jejich výplň obsahovala keramické zlomky z 13.–14. století. Na p.p.č. 735/1 a 735/2 bylo objeveno sídliště se sloupovými stavbami a polozemnicemi. Zjišťovacím výzkumem byly zjištěny 3 objekty, které byly jen vybrány z profilu. Materiálově nejbohatší objekt III při z. hraně p.p.č. 735/2 byl

poté podrobněji zkoumán AÚ ČSAV Praha. Obsahoval množství keramických zlomků, železné předměty a železný klíč s ramenem z 1 strany zakončeným kapkovitým očkem a z 2. esovitým ohnutím. Podle všeho tu bylo zachyceno celkem 6 objektů. Podle A. Hejny mohlo toto sídliště, datované keramickými zlomky ze sběru do 12.–13. století, pokračovat dále k Z do zastavěné plochy. Veškerý materiál byl J. Janečkovou-Křepelkovou datován do mladší doby hradištní – raného středověku.

Nálezové zprávy a hlášení: *Hejna 1971*, č. j. 2857/71; *Janečková-Křepelková 1972*, č. j. 2689/72; *Richter 1959*, č. j. 1940/59, č. j. 2627/59; *Richter 1961*, č. j. 2394/61; *Špačková 1971*, č. j. 6270/71

Prameny: ADC

Literatura: *1975d*, 110-111; *Hájek – Jiříčko a kol. 1976*, 71; *Charvátová 1972*, 258; *Janečková 1972*, 232; *Mareš 1971*, 197-201

B

Lokalizace: intravilán, asi 100 m jz. od kostela sv. Petra a Pavla

Kategorie: sídliště

Datace: pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V l. 1995 a 1998 byly povrchovým sběrem v prostoru porušeném terénními zásahy získány keramické zlomky. Uložení nálezů mi není známo.

Nález/y: keramické zlomky

Komentář: Nálezy byly datovány rámcově do 13. století s přesahem do mladší doby hradištní.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Vařeka 1999*, 524, 529

44. Pravonín (okr. Benešov)

A

Lokalizace: intravilán, plocha mezi hřbitovní zdí a rotundou sv. Jana Křtitele

Kategorie: A) sakrální stavba; B) sídliště

Datace: A) pozdní doba hradištní (přelom 12./13. století – počátek 13. století); B) pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1979 provedl A. Hejna (AÚ ČSAV Praha) společně s OM Benešov předběžný průzkum. V r. 1980 udělali pracovníci OM Benešov pod vedením A. Hejny kvůli ověření stáří rotundy a zjištění hloubky jejích základů zjišťovací výzkum v podobě 7 sond, vyhloubených až na podloží v blízkosti hřbitovní zdi a kostela. Nálezy byly snad uloženy v OM Benešov.

Nález/y: A) zdivo; B) keramické zlomky

Komentář: Výzkumem se zjistilo, že základy stavby jsou zapuštěny do hl. 0,45 m pod povrchem a věž je k lodi jen volně přistavěna. Keramické zlomky, z nichž nejstarší patří 13. století, byly nalezeny pouze v 1 sondě při jižní zdi hřbitova.

Nálezové zprávy a hlášení: *Bárta 1979*, č. j. 5835/79

Prameny: ADC

Literatura: *Váňová 1980*, 123-125

B •

Lokalizace: intravilán

Kategorie: ojedinělý nález

Datace: středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Asi někdy ve 20. či 30. letech 20. století se neznámo jak dostala část mlýnku do MM Ledec nad Sázavou (inv. č. 374)

Nález/y: část kamenného ručního mlýnku

Komentář: Mlýnek je vyroben z tmavě šedé horniny, má d. 22 cm, š. 10 cm a nese stopy rotačního obrusu.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: Rous 2007, 37

45. Přestavky u Čerčan (okr. Benešov)

Lokalizace: sv. od Dubska, krátká výrazná zalesněná ostrožna nad vtokem Dubského potoka zleva do řeky Sázavy

Kategorie: A) opevněné sídlo (hrad); B) sídliště

Datace: A, B) vrcholný středověk (2. polovina 13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1843 publikoval F. A. Heber (amatérský historik) plánec hradu. V r. 1850 A. N. Vlasák (farář v Hrádku u Ctiboře) krátce popsal ve svém článku stav hradu. Před r. 1911 pořídil A. Podlaha (kanovník Metropolitní kapituly pražské) schematický plánec lokality. V r. 1912 udělal R. Šimeček pro publikaci A. Sedláčka (středoškolský profesor dějepisu) dosud nejkompletnější a nejpodrobnější plán hradu. V 60. letech 20. století počal komplexní povrchový průzkum hradu. Snad v r. 1967 provedl J. Kabát s K. Slepíčkou (AÚ ČSAV Praha) vizuálně-geodetický průzkum hradu v rámci terénního průzkumu pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov. V r. 1972 T. Durdík (AÚ ČSAV Praha) udělal povrchový sběr na stráni mezi hradem a podhradním městečkem. Nálezy byly uloženy v AÚ ČSAV Praha. V r. 1976 provedl vizuálně-geodetický a povrchový průzkum předhradí. Nálezy snad byly uloženy v AÚ ČSAV Praha. V r. 1977 T. Durdík, R. Hajerová, I. Boháčová (studentka historie a politické ekonomie FF UK; AÚ ČSAV Praha), J. Macek (historik) udělali vizuálně-geodetický průzkum vlastního hradu a komplexu a povrchový sběr na stráni pod jádrem. Pořídili terénní náčrt celé situace a zaměřili půdorys patra z. brány a hradební věže podhradního městečka Odrance. Nálezy byly uloženy v AÚ ČSAV Praha. V r. 1983 provedl T. Durdík vizuálně-geodetický průzkum hradu. V r. 1991 p. Hejzlar získal při návštěvě povrchovým sběrem na ploše vlastního hradu 2 keramické zlomky. Nálezy byly předány V. Kašparovi (ARÚ AV ČR Praha) a uloženy v ARÚ AV ČR Praha. V r. 1991 revidovali na sobě nezávisle T. Durdík a V. Kašpar (oba ARÚ AV ČR Praha) stav lokality. V r. 1994 T. Durdík provedl vizuálně-geodetický průzkum hradu. V r. 2000 udělal revizi stavu hradu v rámci práce na grantu MK ČR české hrady, a to v podobě povrchového průzkumu. V letech 2001 a 2010 znovu hrad vizuálně-geodeticky a stavebně-historicky prozkoumal.

Nález/y: A) příkop, zdivo, zděné objekty, požárová vrstva, keramické zlomky, železné hřeby (2), osmičková železná přezka, kroužky ze sklovité hmoty (2); B) příkop, zdivo, zděné objekty

Komentář: Na ostrožně se nachází zříceniny hradu Stará Dubá (původně jen Dubá) a zaniklý sídlištní komplex. Hrad vznikl nejpozději okolo poloviny 13. století a městečko Odranec je s ním nejspíše současný, nebo vzniklo nedlouho po něm. Poprvé se hrad připomíná v písemných pramenech Ondřejem z Dubé k r. 1283 (*RBM II*, č. 1293, s. 557). Celý hradní komplex zanikl asi r. 1467 válečnou akcí Jiřího z Poděbrad. Prvně se jako pustý uvádí r. 1525 a již jako zřícenina se vyskytuje r. 1648 v popisu mračského panství.

Vlastní hrad na jazykovité ostrožně je zachován spíše v terénních náznacích. Jádrem bylo troj- či čtyřdílné. Od zřejmě neopevněného, přístupovou cestou protnutého předhradí s patrně většinou lehčími objekty na ploše ostrožny jej dělil mohutný šíjový příkop. Před 1. nádvořím pod hradem se v terénních náznacích dochovala věžovitá brána. 2. opevněné nádvoří zřejmě s hradní studnou bylo přístupné dovnitř otevřenou, snad věžovitou branou a zastavěno budovami z 2 stran. Na dnes nejméně přehledném 3. nádvoří vynikala dříve mohutná věž. Zřejmě zde stála i kaple sv. Klimenta z doby okolo r. 1350. Nevelké obdélné 4. nádvoří obklopoval komplex paláců, z nichž je kromě terénních náznaků zachována 1 poškozená zeď s portálkem. Mezi j. obytnou stavbou

a palácem by snad mohla stát věž. Z J a V obklopoval areál parkán. Plocha podhradního městečka Odrance, ležícího při patě ostrožny na břehu Sázavy, je překryta několik desítek cm mocnou vrstvou náplav. Městečko bylo s hradem spojeno částečně dochovanými hradbami z pečlivě vrstveného lomového řádkového zdiva. Část hradeb zanikla při stavbě železnice. V čelní hradbě se zachovaly zbytky čtverhranné věže a vstupní věžovitě brány s hrotitým portálem. Před celým s. průběhem opevnění pokračoval v prodloužení šíjový hradní příkop. V protilehlé (j.) straně mohla být zřejmě další věžovitá brána, zachovaná jen v podobě pahrbku. Z j. strany k hradu vede dosud znatelná hradská cesta. Na ploše ostrožny před hradem jsou patrné pozůstatky obléhacích prací z r. 1466.

Na ploše předhradí byly nalezeny hrudky mazanice. Na 2 místech předhradí byl nalezen menší soubor střepů z 2. poloviny 13. – 14. století. Povrchovým sběrem na stráni pod jádrem byl získán menší keramický soubor z 13.–14. století. Z plochy vlastního hradu pochází 2 obtáčené okrajové zlomky, datované V. Kašparem nejspíše do průběhu 13. století. Největší keramický soubor (300 zlomků), datovaný do 2. poloviny 13. – konce 14. století, pochází z horní části stráně mezi hradem (pod 1. nádvořím) a městečkem. Ze spáleništní vrstvy v odkrytém profilu při obvodové zdi 1. nádvoří byly získány střepy z přelomu 13./14. – pokročilého 14. století.

Nálezové zprávy a hlášení: *Durdík 1977*, č. j. 1370/77; *Durdík 1991*, č. j. 2625/91; *Durdík 1994*, č. j. 1607/94, č. j. 2464/94; *Durdík 2001*, č. j. 4479/00, č. j. 6924/00, č. j. 3605/01; *Kašpar 1991*, č. j. 3107/91; *Kašpar 1992*, č. j. 514/92

Prameny: *ADC*; *RBM II*, č. 1293, s. 557

Literatura: *Boháč 1969a*, 128; *Durdík 1975*, 152; *Durdík 1976*, 121, 132; *Durdík 1980*, 141-168; *Durdík 1981c*, 121-122; *Durdík 1985c*, 151; *Durdík 1997b*, 258; *Durdík 1998*, 6-9, 23; *Durdík 2002*, 90-91; *Durdík 2003a*, 226; *Durdík 2003b*, 236; *Durdík 2008b*, 111-112; *Durdík 2009*, 511-512; *Kabát – Slepíčka 1972*, 209-210; *Líbal – Líbalová 1983*, 13; *Petráň 2011*, 57, 59; *Petráň a kol. 1985*, 100-101; *Podlaha 1911*, 66-68; *Sedláček 1927*, 101-103; *Vlasák 1850*, 263-264

46. Psáře (okr. Benešov)

A •

Lokalizace: extravilán, asi 500 m s. od obce za č.p. 8 (st.č.p. 33) a 9 (st.č.p. 353), nyní smrkovým lesem porostlá (dříve pastviny) stráž klonící se k SZ, trať „Na Sadech“

Kategorie: sídliště

Datace: mladší doba hradištní (polovina 10.–12. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Asi v r. 1958 nebo 1959 V. Rybařík (majitel č.p. 4) našel při kopání sondy na dálnici Praha – Brno ohniště, keramické zlomky a křesadla. Keramické zlomky předložil ke zjištění R. Turkovi (NM Praha). Nálezy byly uloženy u F. Rybářky (Praha 4).

Nález/y: kruhové ohniště s vrstvou popela, keramické zlomky (9), křesadla (2)

Komentář: Přesná lokalizace naleziště je problematická. Trať „Na Sadech“ není na mapě stabilního katastru dohledatelná. V hl. 1 m tu bylo nalezeno kruhové ohniště Ø asi 1,5 m a kolem něj 9 keramických zlomků a 2 kaménky s uhlazenými stranami. R. Turek 3 keramické zlomky (hnědočervené barvy, 1 z nich s vrchní okrajovou obrubou) datoval do poloviny 10.–11. století a 6 dalších (tuhových s vlnicemi) do 11.–12. století.

Nálezové zprávy a hlášení: *Rybařík 1963*, č. j. 7572/63

Prameny:

Literatura: *Sedláček 1900*, 233

B •

Lokalizace: intravilán, plocha kolem domu č.p. 21 (st.p.č. 20)

Kategorie: pohřebiště

Datace: raný středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V neznámé době byly při příležitostném kopání kolem stavby č.p. 21 nalézány lidské kostry. Ostatky byly snad znovu pohřbeny. V r. 1934 objevili dělníci při budování nové silnice mezi č.p.

21 a kostelem v hl. asi 0,25 m lidskou kostru s ozdobnými předměty. Nálezy byly rozebrány dělníky a nejsou dnes k nalezení.

Nález/y: lidské kostry, velké kruhové náramky (záušnice?), spony, přezky

Komentář: Na místě č.p. 21 měla prý dříve stát fara.

Nálezové zprávy a hlášení: *Rybařík 1963*, č. j. 7572/63

Prameny:

Literatura:

C •

Lokalizace: extravilán, asi 1 km *jjz.* od kostela a *j.* od dvora, na okraji lesa při Psářském potoku

Kategorie: opevněné sídlo (tvrz/hrádek)

Datace: vrcholný středověk (14. století?)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V 70. letech 19. století V. Vlček (profesor, rodák ze Střechova) kopal na místě tvrziště. Nálezy byly uloženy u rodiny Navrátilovy. Kolem r. 1900 pokračoval ve „výzkumu“ M. Navrátil (synovec V. Vlčka). Nálezy zůstaly v soukromé sbírce nálezce. Asi koncem 20. a na začátku 30. let 20. století zde několikrát kopal V. Barchánek (lesní správce v Drahňovicích), z toho r. 1932 s B. Litomiským (odborný učitel). Nechal pořídít plánec tvrziště. Nálezy snad zůstaly u nálezce. V r. 1967 udělal J. Kabát s K. Slepíčkou (AÚ ČSAV Praha) vizuálně-geodetický průzkum tvrze/hrádku v rámci terénního průzkumu pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov.

Nález/y: příkop, jáma, zdi, zvířecí kosti, keramické nádoby a jejich zlomky, zlomky železných řetízků, železné spony

Komentář: Jedná se o nevelké tvrziště kruhového půdorysu neznámé doby vzniku (autory výzkumů byla tvrz či hrádek datována do příliš časně doby), které se jistě objevuje v písemných pramenech až r. 1391 (*LC V*, 86-87). Ještě ve 30. letech 20. století bylo na S a V ohraničeno příkopem d. 140 m, š. 15 m a hl. 6 m. Ze s. strany jej obklopoval menší rybník a ze z. strany chránil dnes suchý rybník. V. Vlček usuzoval, že zde stála původně dřevěná tvrz. Nalezl prý různé nádoby, střepy, sponky a zlomky železných řetízků a za příkopem několik jam se spoustou „psích koster“. Na výzkumy svých předchůdců navázal V. Barchánek, který tu pracoval po několik let. Při v. straně příkopu našel „staré opěrné zdi“ a několik ohořelých kostí. Podle něj tvrz zanikla požárem asi v 15. století.

Nálezové zprávy a hlášení: *Rybařík 1963*, č. j. 7572/63

Prameny: *ADC*; *LC V*, 86-87

Literatura: *Barchánek 1932*, 23-25; *Barchánek 1933*, 6, 8-10; *Kabát – Slepíčka 1972*, 238; *Sedláček 1900*, 233.

D •

Lokalizace: neznámá

Kategorie: sídliště

Datace: raný středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1964 obdrželo M Podblanicka Jemniště neznámo od koho a jakým způsobem keramické střepy.

Nález/y: keramické zlomky (12)

Komentář: Mělo se jednat o časně středověké střepy.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *ADC*

Literatura: *Malý 1965*, 214

E •

Lokalizace: neznámá

Kategorie: pohřebiště

Datace: mladší doba hradištní (2. polovina 12. století)?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1939 K. Žebera (stavební geolog v GRSD Praha) nahlásil výskyt esovitých záušnic a prstenu z kostrových hrobů ve sbírce školy v Kácově.

Nález/y: kostrové hroby, esovité záušnice (5), prsten

Komentář: Nálezy byly K. Žeberou obecně datovány do doby hradištní. Esovité záušnice mají Ø 4 cm.

Nálezové zprávy a hlášení: *Šolle 1939*, č. j. 3691/39

Prameny:

Literatura: *Žebera 1940*, 119

47. Rabyně (okr. Benešov) •

Lokalizace: jz. od Teletína, sv. od Rabyně a ssz. od Pexova Luhu, zalesněná poloha nad skalnatým pravým břehem Vltavy, p.p.č. 332

Kategorie: opevněné sídlo (hrádek)

Datace: vrcholný středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1965 udělal V. Malý (M Podblanicka Jemniště) na základě upozornění L. Mühlbacha (kronikář; Teletín) na lokalitě terénní průzkum. Někdy v l. 1967–69 zde provedli J. Kabát a K. Slepíčka (AÚ ČSAV Praha) vizuálně-geodetický průzkum v rámci terénního průzkumu pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov.

Nález/y: val, příkop

Komentář: Jde zřejmě o strážní hrádek. V. Malý místo nazývá „Hradce“. Plocha má tvar obdélníka (33 x 16 m), je prý obklopena 3,4 m hl. příkopem a valem o v. 4,5 m a š. 3,3 m.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Boháč 1978*, 106; *Kabát – Slepíčka 1972*, 243; *Malý 1966c*, 278; *Sedláček 1927*, 131

48. Ratměřice •

Lokalizace: neznámá

Kategorie: pohřebiště

Datace: pozdní doba hradištní (1. polovina 13. století)?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Před r. 1864 obdrželo M království Českého záušnice ze sbírky D. Bergra. Nálezy jsou uloženy v NM Praha (inv. č. 1554-8 A).

Nález/y: bronzové esovité záušnice (5)

Komentář: Nálezy mají pocházet z hrobu. 4 záušnice jsou menší s jednotnou s. drátu 2 mm a průměry 38 mm, 23–24 mm, 24–26 mm a 24–25 mm. 5. má Ø 70–72 cm a s. drátu 2,5 mm, 1 konec esovitě stočený a 2. roztepaný do podoby hadí hlavičky (s dírkou). Nálezy byly datovány pouze obecně do doby hradištní. Vzhledem k Ø poslední záušnice by snad mohly patřit pozdní době hradištní.

Nálezové zprávy a hlášení: *Hájek 1958*, č. j. 2068/58

Prameny:

Literatura: *Píč 1909*, 346; *Smolík 1884*, 26, tab. II, č. 35

49. Samechov (okr. Benešov)

Lokalizace: u řeky Sázavy, u železniční zastávky Stříbrná Skalice, p.p.č. 501/4 a okolí domu č.p. 46

Kategorie: sídliště

Datace: pozdní doba hradištní (RS.4/VS.1; 12.– 1. polovina 13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1970 sebral V. Šusta (majitel domu) v místě 60 m *jjz.* od domu č.p. 46 a 5 m v. od z. okraje p.p.č. 501/4 větší keramický střep. Někdy v r. 1973 našel z. od domu ve výhozu zeminy z výkopu pro sloupek 2 keramické zlomky. Nálezy předal OM Benešov (př. č. 143/83).

Nález/y: keramické zlomky (3)

Komentář: Zřejmě se zde nacházel přívoz s raně středověkou osadou, od níž se k němu sbíhaly úvozové cesty. Přívoz je zmiňován ve výčtu majetku ostrovskeho kláštera ve falzu, hlásícím se k r. 1205 (*CDB II*, č. 359, s. 382₂₉). Osada byla snad původně snad svázána s Choraticemi a zřejmě zanikla ve 13. nebo 14. století, kdy Choratice s okolním územím přešly do majetku Sázavského kláštera a došlo k založení Samechova v dnešní poloze. J. Bubeník se o nálezu keramických zlomků dozvěděl od K. Krále (Černé Budy). Nálezy jsou rámcově datovatelné do pozdní doby hradištní. Mladohradištní prvek představuje zlomek těla a hrdla s malým úsekem okraje rozměrné hrncovité nádoby s masivní zaoblenou lištou v místě maximální výdutě.

Nálezové zprávy a hlášení: *Bernat 2005*, č. j. 10004/05

Prameny: *ADC*; *CDB II*, č. 359, s. 382₂₉

Literatura: *Bernat 2008b*, 246; *Bernat – Štědra 2004a*, 605, 607-610; *Bubeník 2001a*, 35; *Bubeník 2001c*, 38

50. Samopše (okr. Kutná Hora) •

Lokalizace: v. okraj vesnice Přívlaky, v s. části meandru řeky Sázavy

Kategorie: sídliště

Datace: raný středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1933 informoval L. Trčka (Rataje nad Sázavou) SAÚ Praha o nálezu 2 prázdných „popelnic“ při kopání základů pro chatu (dnes by to mělo být ev.č. 7) pro syna p. Medřické (učitelka ručních prací). Nálezy měly být uloženy v M Uhlířské Janovice, ale zřejmě se dodnes nedochovaly. Asi někdy kolem 50. let 20. století bylo při stavbě hřiště nalezeno množství keramických zlomků. Nálezy jsou dnes ztraceny.

Nález/y: keramické nádoby (2), keramické zlomky

Komentář: Podle svědectví J. Šaňky (Přívlaky) byly nádoby malé a nerozbité a keramické zlomky hrubé. Nálezy nebyly datovány.

Nálezové zprávy a hlášení: *Trčka 1933*, č. j. 2851/33

Prameny:

Literatura: *Bernat – Štědra 2005*, 203-204

51. Sázava (okr. Benešov)

A

Lokalizace: mezi Dojetřicemi a městem Sázava, ostrožna mezi řekou Sázavou a Dojetřickým potokem, poloha „Na šancích“, „Nad vozovkou“ či „Na Dojetřicku“

Kategorie: A) opevněné sídlo (hradiště); B) sídliště?; C) ojedinělý nález

Datace: A) starší – střední doba hradištní (8. – 9. století); B) pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13. století); C) středověk/novověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: S. Kuna (kovář, kronikář a muzejník v Sázavě) o valech a příkopech věděl a nakreslil plánec, který publikoval ve své kronice, psané od r. 1928. V r. 1939 „objevil“ lokalitu K. Žebera (stavební geolog v GRSD Praha) a podnikl zde s členy musejního spolku v Uhlířských Janovicích průzkum. V r. 1962 J. Maštálř (amatérský archeolog) hradiště popsal, zhotovil jeho náčrt a objev nahlásil AÚ ČSAV Praha.

Nezávisle na něm zhotovil ing. J. Dajbých geodeticky měřený plán. J. Bubeník (student archeologie FF UK Praha) získal z tmavé vrstvy v místě, kde cesta porušuje vnitřní val, raně středověké keramické zlomky a železný nožík. S J. Maštaliřem našel podobné ve stejné vrstvě v přilehlé stěně valu. Většinu nálezů J. Bubeník zaslal AU ČSAV Praha, ale podstatná část se jich ztratila. Zbytek nálezů odevzdal J. Kudrnáčovi (AU ČSAV Praha). Lokalitu J. Kudrnáč (s M. Šolle?; AU ČSAV Praha) prohlédl. V r. 1963 provedli na podnět J. Kudrnáče J. Bubeník a J. Maštaliř řez a dokumentaci stěny valu, porušeného průchodem lesní cesty z. opevněním akropole, na p.p.č. 1799/1. J. Kudrnáč s Dr. Bednaříkem a Ing. V. Golubcovem (Český Brod) lokalitu revidovali, zaměřili a udělali tu povrchové sběry. J. Maštaliř sám udělal povrchový sběr v. od příčného valu. Nálezy byly vystaveny v lapidáriu ve státním zámku Sázava a poté uloženy v NM Praha. Menší část nálezů předal J. Maštaliř M. K. Krále (Sázava). V r. 1979 získal J. Bubeník (expozitura AU ČSAV Most) několik keramických zlomků z valu při rozšíření cesty buldozerem v sv. části akropole. Uložení nálezů mi není známo (nálezce si je snad ponechal). V r. 2005 pozoroval J. Bernat s M. Štědrou (ÚAPPSC Praha) narušení linie opevnění v jv. rohu pole před hradištěm neohlášenou novou svážní cestou.

Nález/y: A) val, kúlová jamka, keramické zlomky, kusy mazanice, zlomky dřevěných uhlíků, zlomek vrtulovitého kování, železný nožík; B) keramické zlomky, železná šipka; C) ploché podkovy (2)

Komentář: Toto původně dvoudílné opevněné hradiště (asi 12 ha) podle J. Bubeníka střežilo brod přes řeku, hrálo důležitou roli na cestě ze Zlicka (pozdějšího Kouřimska) do j. Čech a souviselo s těžbou vápence na blízkém vrchu Bílý kámen. Menší v. část hradiště zřejmě představovala akropoli a z. část byla předhradím, opevněným ze z. strany valem a příkopem v d. 300 m. Dle archeologického výzkumu měla hradba š. 4–6 m a v. nejméně 2 m. Byla nasypána převážně z hlíny, obě stěny měla zpevněny dřevěnými stavebními prvky a kameny a samotné těleso měla vázané vodorovnými dřevěnými kleštinami napříč. Hradba zanikla patrně požárem v 9. století. Ve vrstvě pod valem byl nalezen železný nožík. V blízkosti této náleзовé polohy byla na povrchu destrukce objevena vrcholně středověká železná šipka s tulejkou a kopinatým hrotem bez křidélek. Na nízké terase na akropoli asi 70 m v. od vnitřního příčného valu našel J. Maštaliř patrně kúlovou jamku, při ní keramický střep a 1/2 nezdobeného bronzového opaskového vrtulovitého kování pozdního slovansko-avarského charakteru z 2. poloviny 8. století. To má střešovitý průřez a ve středu pozůstatek otvoru pro nýt. Další nálezy vyzvednul J. Maštaliř z vrstev valu protnutých cestou na v. straně akropole. Na několika místech v hl. asi 0,3 m objevil drobné dřevěné uhlíky. Sběrka K. Krále obsahovala keramické zlomky zřejmě z této polohy společně s dalšími z jiných míst vnitřní plochy hradiště. Zlomky jsou datovatelné hlavně do starší fáze střední doby hradištní, některé mohly patřit do přechodu RS/VS nebo do starší fáze VS.

Náleзовé zprávy a hlášení: *Kudrnáč 1962*, č. j. 4347/62, č. j. 7120/62; *Kudrnáč 1963*, č. j. 2979/63; *Maštaliř 1962*, č. j. 2281/62; *Šolle 1939*, č. j. 1255/39

Prameny: ADC

Literatura: *Beranová – Lutovský 2009*, 408; *Bernat – Štědra 2002*, 26; *Bernat – Štědra 2005*, 206–213; *Böhm 1940*, 91–92; *Bubeník 1968*, 516; *Bubeník 1970*, 294–296, 301; *Bubeník 1975*, 297; *Bubeník 1999*, 634; *Bubeník 2001c*, 38; *Bubeník 2003c*, 48–55; *Bubeník – Bernat 2011*, 563–566, 573; *Hájek – Jiříčko a kol. 1976*, 70; *Kolektiv 2003*, 282; *Kudrnáč 1963b*, 185, 192, 216; *Moucha 1964a*, 38–39; *Sláma 1986*, 88; *Tomková 2000*, 399–401, 415; *Zemanová-Profantová 1986*, 149–151, 157

B

Lokalizace: jv. od města a zsz. od osady Sedliště, temeno a sv. svah zalesněného kopce s pomístním názvem „Na Sedlišti“, již nevyužívaný lom „Bílý kámen“, p.p.č. 1767 (st.p.p.č. 314/1)

Kategorie: areál těžby (vápencové lomy)

Datec: střední doba hradištní – vrcholný středověk (9.–13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1936 získal L. Trčka (včelař; Ledečko) z lomu různé předměty. Nálezy předal K. Žeberovi (asistent paleontologického ústavu), který je odevzdal J. Neustupnému (NM Praha). V r. 1937 lokalitu navštívil K. Žeberský v doprovodu L. Trčky, našel různé předměty a poté udělal informativní výkopy v jz. části velkého lomu. Nálezy předal M. Uhlířské Janovice. Tenkrát L. Trčka upozornil AU ČSAV Praha na terénní depresi v lomu a na nálezy z něho. V r. 1939 K. Žeberský (stavební geolog v GŘSD Praha) prokopával v souvislosti s rozšířením lomu ještě v r. 1937 neprozkoumaný úsek a provedl další výkopy v nejbližším okolí nového lomu. Nálezy odevzdal M. Uhlířské Janovice. V r. 1940 na lokalitě provedlo M. Uhlířské Janovice za účasti K. Žeberského zjišťovací výzkum. Některé předměty měly být podle dohody uloženy v M. Uhlířské Janovice a ty významnější v NM Praha. V r. 1970 S. Vencel (AU ČSAV Praha) zaměřil situaci kvůli přípravě systematického výzkumu AU ČSAV Praha, který se však již zřejmě nekonal.

Nález/y: keramické zlomky, dřevěné uhlíky, stopy ohniště

Komentář: Lom na vápenec byl využíván pro výrobu ozdobných předmětů už od neolitu, jak doložily výkopy K. Žebra. Vápenec se tu těžil od raného (počáteční fáze střední doby hradištní) přes vrcholný středověk a dále. Bylo tu objeveno několik desítek lomových jam. Celkem bylo naposled zachyceno 144 terénních depresí. K. Žebra prokopával 4 lomové jámy, ale u žádné nedosáhl dna nebo stěn. Dále prokopával 1 nedatovatelnou sídlištní jámu s dřevěnými uhlíky a vypálenými kousky mazanice. Velké jámy kráterovitého nebo žlabovitého tvaru jsou asi středověké. Z lomových jam pocházejí četné keramické zlomky původně z nádob s nevyznačeným hrdlem, vodorovně vytaženými a svisle seříznutými okraji a výzdobou v podobě mnohonásobné vlnice a úzkých linií. Podle J. Kudrnáče jsou zlomky současné s nedalekým hradištěm „Na šancích“, možná i starší. Středověká navážka obsahovala množství keramických zlomků z 15.–16. století, velký železný hřeb a úlomky 2 neurčitelných železných nástrojů. Z lokality pocházejí kromě mnoha pravěkých (sekeromlaty, palice, šipka, nožík aj.) také novověké nálezy.

Nálezové zprávy a hlášení: 1940, č. j. 2744/40; Böhm 1940, č. j. 3246/40; Böhm – Trčka 1937, č. j. 3044/37; Guth – Borkovský 1940, č. j. 786/40; Neustupný 1940, č. j. 123/40; Vencel 1974, č. j. 3080/74; Žebra 1940, č. j. 207/40; Žebra 1941, č. j. 2508-2511/41

Prameny: ADC

Literatura: Bubeník 1970, 295-297; Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 69-70; Kudrnáč 1963b, 192; Vencel 1973, 137; Žebra 1939, 51-57; Žebra 1940, 118-119

C

Lokalizace: mezi místní částí Dojetřice a městem Sázava, na s. úpatí ostrožny s hradištěm, trať „V lázních“ nebo „Vosovka“

Kategorie: A, B) sídliště

Datace: A) střední – pozdní doba hradištní (9. – 1. polovina 13. století); B) středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1963 získal J. Maštalř (amatérský archeolog) keramické zlomky z výkopů pro základy rekreačních chat podniku RaJ Kutná Hora. Další keramické zlomky našel v zahradě nad dnešní železniční zastávkou. Uložení nálezů mi není známo (nálezce si nálezy ponechal, nebo je předal AÚ ČSAV Praha, nebo M K. Krále).

Nález/y: A) keramické zlomky, část železité strusky, hrudka keramické strusky; B) keramické zlomky

Komentář: Lokalita představuje podle J. Bubeníka jádro pozdějšího městečka Sázavy. Na staveništi nalezené keramické zlomky pocházely z tmavé kulturní vrstvy. Podle J. Kudrnáče většinou patřily pozdní době hradištní, ale několik jich bylo již středohradištních a středověkých. Na obou nalezištích byly nalezeny většinou mladohradištní, pozdněhradištní a středověké keramické zlomky. Část železité, patrně kovářské strusky pocházela ze zahrady a hrudka keramické strusky z výkopů pro základy rekreačních chat.

Nálezové zprávy a hlášení: Kudrnáč 1963, č. j. 2979/63

Prameny: ADC

Literatura: Bubeník 1970, 293, 295, 297-298; Bubeník 1975, 297; Hájek – Jiříčko a kol. 1976, 70; Moucha 1964a, 38-39

D

Lokalizace: intravilán, sz. svah návrší, bývalý hřbitov p.p.č. 1437/1 kolem odsvěceného kostela sv. Martina a s ním sousedící zahrada bývalé školy v poloze „Na Ouzkých“

Kategorie: A, B) sídliště

Datace: A) pozdní doba hradištní (1. polovina 13. století); B) středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1983 J. Bubeník (AÚ ČSAV Praha) dohlížel v sousedství kostela na hloubení několika jam k ukládání odpadu z oprav kostela a udělal tu povrchový sběr. Tyto práce souvisely s úpravou bývalého hřbitova na park. Na situaci upozornil P. Sommera (AÚ ČSAV Praha) a následně tu oba udělali průzkum a povrchový sběr. Nálezy byly uloženy v AÚ ČSAV Praha (bez př. č.). V neznámé době byly při

drobných zemních pracích na zahradě bývalé školy nalezeny pozdně hradištní keramické zlomky a železná struska. Uložení nálezů mi není známo.

Nález/y: A) keramické zlomky, železná struska; B) keramické zlomky

Komentář: Zdejší osada měla podle J. Bubeníka zřejmě stát u zrodu vlastního městečka. Při sz. nároží kostela nedaleko věže bylo jasné patrné, že nejspodnější pohřby zasahují až do podloží. V jejich výplni ve stěnách byly stopy maltoviny. Z.j. stěny výkopu nad hroby vypadl kus strusky. V sousedství kostela (především z jámy severně od něj) sesbíral J. Bubeník z hromad hlíny zlomek pozdně hradištního charakteru, několik vrcholně středověkých až pozdně středověkých a novověkých zlomků. J. Bubeník a P. Sommer vyzvedli ze stěny 1 ze 2 nejspodnějších hrobů v sz. rohu rýhy pozdně středověký až novověký keramický zlomek. Obdobné zlomky pozdního rázu převažovaly i ve sběru z haldy z této rýhy vyvozené hlíny. Relativně početnou kolekci pozdně hradištních zlomků získali také z haldy hlíny nad odpadem zavalenou rýhou při sv. rohu věže.

Nálezové zprávy a hlášení: *Bubeník 1983*, č. j. 3462/83; *Bubeník – Sommer 1983*, č. j. 3523/83

Prameny: *ADC*

Literatura: *Bubeník 1985*, 162; *Bubeník 1998*, 27-29; *Bubeník 2003c*, 53

E

Lokalizace: intravilán, na terase nad ústím Dojetřického potoka do řeky Sázavy, ulice Pod Tratí a Husova ulice

Kategorie: A) sídliště; B) cesta?

Datace: A) mladší doba hradištní – vrcholný středověk (12.–13. století); B) středověk – novověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 2004 provedli J. Bernat a M. Štědra (ÚAPPSC Praha) na upozornění J. Kališe (terénní spolupracovník ÚAPPSC) malý ZAV a povrchový sběr v souvislosti s kabelizací elektrické rozvodné sítě. Nálezy byly získány z hromad hlíny vyházené z výkopů, vzorkováním kulturní vrstvy a porušených objektů.

Nález/y: A) keramické zlomky, zahluobené objekty (2), kúlové jámy (2); B) zahluobený objekt (úvozová cesta?)

Komentář: V s. části ulice Pod Tratí bylo vzorkováním písčité vrstvy pod ornici z hl. 0,35–0,5 m získáno jen několik drobných středověkých keramických zlomků. V Husově ulici, jz. od křižovatky s ulicí Pod Tratí, byly zachyceny porušené zahluobené objekty, z nichž 3 náležely 12./13. století a 1 zaniknul až v novověku (podle autorů výzkumu by mohl být pozůstatkem 1 z úvozových cest). Celkem bylo získáno 119 keramických zlomků, rozdělených autory výzkumu do několika technologických tříd. Ze sběru v ulici Pod Tratí patří 2 keramické zlomky v ruce robené keramice z těsta s hojným ostřivem a slídou, okrové, uvnitř šedavé barvy, která představuje zřejmě nejstarší raně středověký prvek. Nálezům ze sídliště v Pyskočelích se podobá menší počet keramických zlomků z výplně objektu č. 1 a z kúlové jámy č. 1a. Z této kúlové jámy také pochází ojedinělý zlomek tvrdě vypálené nádoby světle okrové až šedé barvy, vycházející zmladohradištní produkce pražského okruhu. Nevelký počet keramických zlomků je datovatelný do 13. století. Podstatné množství keramických zlomků náleží výrobkům ustálené produkce, nepřesahujících přelom 13./14. století. Jen několik drobných zlomků z porušených vrstev patřilo 14.–15. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Bernat – Štědra 2006*, 903-910

F

Lokalizace: sv. část města, poloha Pod čihadlem, ulice Na Křemelce, p.p.č. 698/1 u chaty ev. č. 322 a p.p.č. 1846/1

Kategorie: A, B) sídliště

Datace: A) pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13. století); B) středověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1971 J. Bubeník (expozitura AÚ ČSAV Most) při návštěvě parcely p. Plechaty kvůli obhlídce výkopu pro základy domu č.p. 348 nalezl keramické zlomky na sousední parcele v hlíně na záhonech, pocházející zřejmě z výkopů pro základy garáže. Nálezy byly zaslány AÚ ČSAV Praha a jsou dnes nezvěstné. V l. 1983–84 byl hlouben při j. straně ulice Na Křemelce (p.p.č. 1846/1) ve směru k ulici Pod

Čihadlem a dále do této ulice výkop pro elektrický kabel veřejného osvětlení. Na výkopové práce upozornil K. Král (sběratel; Sázava), který získal keramické zlomky z povrchu z rýhy vyházené zeminy. Nálezy uložil do své sbírky, v níž je nelze dohledat. J. Bubeník (AÚ ČSAV Praha) následně sebral keramické zlomky z povrchu již zahrnuté rýhy přibližně proti společné hranici pozemků č.p. 349 a č.p. 202. Nálezy jsou dnes nezvěstné.

Nález/y: A) keramické zlomky; B) kulturní vrstva

Komentář: V r. 1971 nalezené zlomky mají pocházet ze závěru raně středověkého či počátku vrcholně středověkého období (tedy z pozdní doby hradištní). Mezi nálezy byl okraj zásobnice s obsahem tuhy. V r. 1984 měl K. Král získat raně až pozdně středověké keramické zlomky a J. Bubeník raně a vrcholně středověké a raně novověké keramické zlomky. Mezi nimi byl obsažen patrně fragment zásobnice s obsahem tuhy v mase. V rýze na j. straně ulice, přibližně v úseku od 1. (východní) řady garáží až k domu č.p. 334 na s. straně komunikace, byla pozorována v d. nejméně 20 m zřejmě kulturní vrstva v síle 0,1–0,25 cm, z níž nebyly získány nálezy.

Nálezové zprávy a hlášení: *Bubeník 1984*, č. j. 227/84, č. j. 720/84

Prameny:

Literatura: *Bubeník – Bernat 2011*, 566–567, 573

G •

Lokalizace: sv. část města, v úhlu ulic Na Křemelce a Pod Čihadlem, dnešní p.p.č. 4-18 a další z dřívější p.p.č. 282/1 nově oddělené parcely

Kategorie: sídliště?

Datace: vrcholný středověk (2. polovina 13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V 80. letech 20. století přišel J. Bubeník (Třešť) ke keramickým zlozkům nesystematickými povrchovými sběry na někdejších polích. Nálezy zřejmě zůstaly u nálezce.

Nález/y: keramické zlomky

Komentář: Na přibližně lichoběžníkovité ploše (max. asi 125 x 150 m) bylo celkem nalezeno 63 střepů, z nichž tvoří vrcholně středověká necelých 5 % a převážnou část novověká keramika. Další nálezy jsou datovatelné od mladších období středověku do mladšího novověku.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Bubeník – Bernat 2011*, 567, 571–572, 574

H •

Lokalizace: levobřežní část města

Kategorie: A, B) sídliště

Datace: A) mladší doba hradištní (11.–12. století); B) pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V 80. letech 20. století získal J. Bubeník (Třešť) nesystematickými povrchovými sběry keramické zlomky a kusy strusky. Nálezy zřejmě zůstaly u nálezce.

Nález/y: A) keramické zlomky; B) keramické zlomky, kusy strusky

Komentář: Soubor obsahuje výraznější množství středověké keramiky. Některé ze středověkých a větších keramických zlozků mohou prý pocházet ze sběrů nebo z výkopů v historickém jádře města. Nejstarší fragmenty pocházejí z těla hrnce z 11.–12. století, další jsou datovatelné do 13. století. Ojedinelé zlomky patří mladší etapě vrcholného středověku, většina ostatní keramiky ranému novověku. Další nálezy jsou z mladšího novověku.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Bubeník – Bernat 2011*, 569, 572–573

I ●

Lokalizace: v. okraj města, ulice K Rakovce, p.p.č. 933 (st.p.p.č. 284/8) u chaty bez ev.č.

Kategorie: sídliště?

Datace: vrcholný středověk (2. polovina 13. – 14. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V 80. letech 20. století J. Bubeník (majitel chaty; Třešť) získal nejspíše opakovanými nesystematickými povrchovými sběry a částečně zahrádkářskými pracemi keramické zlomky. Nálezy zřejmě zůstaly u nálezce.

Nález/y: keramický zlomek

Komentář: Nálezový soubor obsahuje 140 převážně drobných keramických střepů. Mezi převládající raně novověkou hrnčinou je několik druhotně přemístěných zlomků vrcholně a pozdně středověké keramiky (do 15. století). 1 na lomu šedý, na povrchu okrový střep s rotačními rýžkami na vnitřní a mírně drsným povrchem na vnější straně byl datován obecně do vrcholného středověku. Další nalezené předměty pocházejí z pozdního středověku a mladšího novověku.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Bubeník – Bernat 2011*, 568-571, 574

J ●

Lokalizace: sv. část města, z. část ulice Na Křemelce

Kategorie: sídliště

Datace: středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 2009 výkop pro opěrnou zeď porušil jámu.

Nález/y: jáma

Komentář: Objekt neobsahoval nálezy.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Bubeník – Bernat 2011*, 567

K ●

Lokalizace: u místní části Dojetřice, v lese bývalého velkostatku Sázava

Kategorie: mohylník?

Datace: raný středověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1940 J. Holc (Sázava) nahlásil objev „mohyl“ pravěkému oddělení NM Praha.

Nález/y: mohyly (3)

Komentář: Jednalo se tehdy o les ve vlastnictví Z. Fořtové (vlastnila obchod s americkými auty v Praze). Nepodařilo se mi zjistit, o který les by přesně mělo jít, jelikož Dojetřice jsou v podstatě ze všech stran obklopeny lesy bývalého velkostatku Sázava. Podle hlášení by zde měly být 3 mohyly, z toho 2 pohromadě. R. Turek se zmínil o 2 neprokopaných malých skupinkách podobných mělnickým mohylám. Podle J. Bubeníka by tu měly být 2 a 3 mohyly pohromadě. Jejich polohu se mu však nepodařilo zjistit.

Nálezové zprávy a hlášení: *Borkovský 1940*, č. j. 4325/40; *Neustupný 1940*, č. j. 4261/40

Prameny:

Literatura: *Bubeník 1970*, 294; *Turek 1956*, 108

52. Stranný (okr. Benešov) •

Lokalizace: jv. od obce, pomístní název „Želná“, dnešní kravín

Kategorie: pohřebiště

Datace: střední – mladší doba hradištní?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Před 2. světovou válkou zde byl podle sdělení místních obyvatel náhodně nalezen hrob. Kostí byly snad znovu pohřbeny. V r. 1960 byly odkryty 2 kostrové hroby při kopání základů ke stavbě kravína. 1 kostra byla z nevědomosti zničena a 2. byla prý odborně prozkoumána. Nálezy získal Antropologický ústav UK Praha.

Nález/y: kostrové hroby (2)

Komentář: Kostry měly ležet na zádech, být orientovány tváří k V a ruce mít podél těla. 1 hrob byl obložen plochými kameny. Pohřby neobsahovaly milodary ani ozdoby. Antropologický ústav je předběžně datoval do 9. nebo 11. století.

Nálezové zprávy a hlášení: *Charvátová 1983*, č. j. 1995/83

Prameny:

Literatura:

53. Střeziměř (okr. Benešov) •

Lokalizace: pole za bývalou farou č.p. 55, p.p.č. 676/11

Kategorie: sídliště

Datace: doba hradištní (polovina 7. – 12. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1952 J. Žatecký (Horní Počernice) při žňových pracích u svého tchána na poli našel množství keramických střepů. Nálezy odevzdal SAÚ Praha.

Nález/y: keramické zlomky

Komentář: Z keramických zlomků byly nalezeny většinou okraje. V 1 případě měl střep „ornamentiku“. Nálezy nebyly kresebně ani fotograficky publikovány.

Nálezové zprávy a hlášení: *Žatecký 1952*, č. j. 8147/99

Prameny:

Literatura:

54. Trhový Štěpánov (okr. Benešov)

Lokalizace: vsv. od města, poblíž levého břehu Štěpánovského potoka, dřívější pole p. Huličky, zřejmě dnešní p.p.č. 1267/28

Kategorie: depot mincí

Datace: vrcholný středověk (2. polovina 13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1890 byly vyorány na poli mince v nádobě. M království Českého obdrželo 4 mince.

Nález/y: mince

Komentář: V keramické nádobě bylo asi 300 mincí. Vyskytovaly se mezi nimi české střední a malé brakteáty, dvoustranný český denár a několik cizích brakteátů. Podle E. Fialy byl obsah nálezu až na 20 kusů 1 typu vesměs špatně uchován.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *ADC*

Literatura: *Fiala 1895*, 207, 242; *Radoměský 1956*, 92; *Šimek 1965*, 85

55. Třemošnice (okr. Benešov) •

Lokalizace: intravilán, dům č.p. 10 (st.č.p. 14/1)

Kategorie: sídliště?

Datace: střední doba hradištní (9. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1981 byla při zřizování odpadu vody z koupelny nalezena keramická nádoba ve vrstvě písku pod obvodovou zdí. Nález si ponechala V. Burianová (majitelka domu; Praha 6 – Petřiny).

Nález/y: keramická nádoba

Komentář: Autor hlášení byl při návštěvě Třemošnice v r. 1999 upozorněn V. Burianovou, že má ve své chalupě zachovanou nádobu. Majitelka se domnívala, že se sem dostala s pískem zřejmě při některé z dřívějších stavebních úprav (v l. 1840 –1981 jich proběhlo více). Stavební materiál byl prý přivážen většinou z údolí Křešického potoka. Podle J. Bubeníka byla nádobka nalezena spíše v původním uložení. Baňatá nádoba je hrubší, robená v ruce, místy šedočerná, s úzkým šikmo seříznutým, nepravidelně formovaným a částečně odlomeným okrajem, s 2 proraženými otvory na výduť a výzdobou větévkovitým ornamentem a rytinou na dně.

Nálezové zprávy a hlášení: *Spurný 2000*, č. j. 3368/00

Prameny:

Literatura: *Bubeník 2001c*, 41-42

56. Tvoršovice (okr. Benešov)

Lokalizace: výrazná poloha na j. okraji obce

Kategorie: sídliště

Datace: pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1997 zde udělalo ÚAPPSC povrchový průzkum. Uložení nálezů mi není známo.

Nález/y: keramické zlomky

Komentář: Průzkumy se zjistilo osídlení z 13.–15. století. Objev nebyl publikován.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Vařeka 1999*, 525

57. Týnec nad Sázavou (okr. Benešov)

A

Lokalizace: návrší nad levým břehem Sázavy, okolí rotundy sv. Václava (č.p. 535) na st.p.č. 97/3 s MM č.p. 48 (st.č.p. 97/10), p.p.č. 3019/2 a p.p.č. 3868 na Nádvoří Hodějovského, p.p.č. 3019/1 a p.p.č. 3019/3 v ulici Pod Hradištěm

Kategorie: A, B) sakrální stavba; A, B) pohřebiště; A, B, D) sídliště; A) opevněné sídlo (dvorec)?; B, C) opevněné sídlo (tvrz)

Datace: A) mladší doba hradištní (polovina 11. – konec 12. století); B) pozdní doba hradištní (1. polovina 13. století); C) vrcholný středověk (2. polovina 13. století – 14. století); D) středověk (mladší – pozdní doba hradištní)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: F. A. Heber (amatérský historik) se ve své knize (vydána r. 1848) zmínil o dřívějších nálezech kostrových hrobů v okolí rotundy a věže. Někdy v 60. letech 19. století byly při úpravách zahrad vykopávány lidské ostatky. Některé části koster měly prý na rukách připevněna železná zrezivělá „pouta“. Nálezy jsou zřejmě ztraceny. Ve 20. letech 20. století V. Wagner (SPÚ) v souvislosti s celkovou stavební úpravou zkoumal sondou plochu pod dlažbou rotundy. Záznamy a výsledky prací se nezachovaly, pouze fotografie s popisky. Před 2. světovou válkou A. Maxera (Sdružení studujících; Týnec nad Sázavou) našel zlomek bronzového náramku prý nedaleko od neoznačeného kostrového hrobu v blízkosti rotundy. Nález

je dnes neověřitelný. V r. 1961 provedl K. Benda (NM Praha) na základě hlášení J. Tywoniaka (SA Praha, pobočka Benešov) ZAV na p.p.č. 3019/1 přibližně 25 m j. od rotundy u dnešního zdravotnického zařízení č.p. 121 (dřívější budova lékárny st.č.p. 205), kde dělníci porušili kostrové hroby při urovnávání terénního stupně a hloubení nových základů zřícené části zpevňující zdi. Kostí byly předány Antropologickému oddělení AÚ ČSAV Praha. Keramické zlomky byly nejprve uloženy v M Týnec nad Sázavou, poté v AÚ ČSAV Praha. V r. 1964 A. Hejna (AÚ ČSAV Praha) s A. Maxerou (Vlastivědný kroužek při ZK ROH Týnec nad Sázavou) a ředitelem školy prohlédl na žádost muzejního spolku od r. 1962 ve vnitřním areálu za pomoci náloží budovanou rýhu pro vodovodní potrubí a terén kolem rotundy. Zjistili, že rýha na 3 místech prorazila těleso ze žulových kamenů. Na zahradě fary č.p. 1 našli románskou kamennou křtitelnicí. V r. 1967 upozornil V. Malý (M Podblanicka Jemniště) AÚ ČSAV Praha na porušení kostrových hrobů hloubením odpadní jímky v sousedství rotundy. V. Stejskal (Vlastivědný kroužek při ZK ROH Týnec nad Sázavou) posbíral lidské kosti a středověké keramické zlomky. K. Reichertová (AÚ ČSAV Praha) na místě již nezjistila žádné kosterní pozůstatky. Nálezy byly uloženy v M Týnec nad Sázavou. V tomto roce na lokalitě J. Kabát a K. Slepíčka (AÚ ČSAV Praha) učinili vizuálně-geodetický průzkum v rámci terénního průzkumu pravěkých a středověkých nemovitých památek v okrese Benešov. V r. 1969 zahájil A. Hejna (AÚ ČSAV Praha) badatelský výzkum s cílem zachytit nejstarší fáze osídlení, objevit další objekty původního sídla, zjistit rozsah a způsob opevnění původního areálu a ověřit stáří a vztah pohřebiště k sakrální stavbě. Pod jeho dohledem provedli pracovníci Vlastivědného kroužku při ZK ROH Týnec nad Sázavou sondážní průzkum ve vnitřním areálu „hradu“ s. od rotundy. Sonda S-J (š. 2 m) zachytila valové těleso a mohutné zdivo, které ho porušovalo a patřilo trojprostorové stavbě („paláci“). V r. 1970 pokračoval výzkum ve stejných místech. Před s. obvodovou zdí „paláce“ byla položena obdélná sonda (7 x 2 m). Další sonda (9 x 6,3 m) byla umístěna z. od „paláce“, který byl z velké části s jednotlivými prostory systematicky odkryt. V sondě S-J byl proveden výzkum spodního souvrství s uhlíky a vypálenou mazanicí. Zde byl mj. nalezen jantarový prsten. V r. 1971 byla před s. portálem „paláce“ založena S-J sonda (2 x 8 m), následně při zdi rozšířená v plošný výzkum. S. od „paláce“ zachytila příkop. Poblíž rotundy v jv. úseku areálu byla položena zkušební sonda (2 x 6 m). Sondážní výzkum v. a j. od rotundy zachytil vnitřní stěnu příkopu a nepřímé doklady kostrového pohřebiště. V r. 1972 bylo zkoumáno temeno v. a jv. od rotundy, dokončen výzkum na svahu s. od „paláce“, rozšířen výkop v místě příkopu a 2 zjišťovacími sondami prozkoumána plocha sz. od jeho vnějšího okraje. V blízkosti bývalé sladovny, na z. počátku sondy Z-V (d. 17,5 m), byl zachycen průběh středověké hradební zdi asi ze 14. – 1. poloviny 15. století. V r. 1973 byla plošně odkryta plocha (14 x 7 m) j. od rotundy a věže. Na j., jz. a z. svahu návrší byly položeny 3 zkušební sondy (1,5 x 6–7 m). Sonda při styku rotundy a věže ověřila konstrukci a způsob uložení základů a vzájemný vztah těchto staveb. Na vnější straně příkopu byla zachycena částečně novodobou kanalizací porušená vyvýšenina a j. od příkopu bylo odkryto kostrové pohřebiště. V r. 1976 byl proveden zjišťovací výzkum z. od věže a podél z. části objektu muzea s cílem zjistit průběh příkopu, zbytky osídlení na vnější straně příkopu a poznat situaci sklepa pod z. částí muzea. Z. od věže sonda Z-V (26 x 2 m) zachytila na vnitřní straně příkopu kůlové jámy a na vnější straně na skalním podloží kulturní vrstvu. Sonda S-J zachytila sídlištní vrstvu a stopy sloupového objektu. Pod z. částí muzea sonda ověřila, že „palác“ nepokračoval k jihu. V r. 1977 bylo plošným výzkumem plochy západně od muzea a s. od sondy Z-V zachyceno vně příkopu sídliště. Nálezy z celého výzkumu byly uloženy v AÚ ČSAV. V r. 1995 T. Durdík (ARÚ AV ČR Praha) při návštěvě lokality zjistil snižování terénu před vstupem do muzea a pod základy nádvorní zdi muzea vybral menší soubor renesančních kachlů. Nálezy, které ke zpracování převzal Z. Hazlbauer (farmakolog a amatérský archeolog), měly být předány do muzea. V r. 2000 T. Durdík místo opět navštívil.

Nález/y: A) sloupové stavby (2), kůlové objekty, jáma, kostrové hroby, žulové desky, keramické nádoby a keramické zlomky, zvířecí kosti, bronzové esovité záušnice (23), bronzová sponka, skleněná perla, jantarový prsten, zbytek dětské obuvi, kostěná brusle, železné ostruhy (2); B) valové těleso (?), kamenná stavba, kamenná věž, pec, kůlové jamky, keramické zlomky, zvířecí kosti, přeslen, fragmenty reliéfně zdobených dlaždic, kostrové hroby; C) příkop, most (?), dlážděná cesta, dláždění, kamenné hrazení, keramické zlomky, mince (2), stříbrné, železné a bronzové předměty; D) přesleny (2), železné nožičky (4), železné hřeby (12)

Komentář: Lokalita je badateli pokládána za pozůstatky románského hradu nebo dvorce. Zásahy do areálu kolem rotundy v 60. letech 20. století, učiněná důležitá zjištění a úsilí Vlastivědného kroužku při ZK ROH Týnec nad Sázavou o výzkum daly podnět k urychlenému započatí systematického archeologického výzkumu AÚ ČSAV. Na archeologickém výzkumu spolupracovalo kromě Vlastivědného kroužku také OM Podblanicka.

Na ploše v., jv. a j. od rotundy až k jejímu zdivu (bez jeho porušení) bylo zachyceno řadové kostrové pohřebiště (celkem 33 hrobů se 40 jedinci), které však původně bylo zřejmě rozsáhlejší, o čemž zřejmě svědčí nález 3 kostrových hrobů z r. 1961. Tyto z malé části odkryté hroby bez výbavy ležely snad v řadě zhruba Z-V, s hlavami k SV, ve vzájemně shodné vzdálenosti asi 2 m a v hl. asi 1,2–1,25 m pod povrchem. Asi 0,3 m pod hlavou 1 z koster dělníci našli malý atypický keramický zlomek a větší keramický zlomek halštatského charakteru. Kolem rotundy zkoumané hroby (j. od rotundy odkryto 26 hrobů) byly vesměs zapuštěny do

skalního podloží, orientovány Z-V a některé z nich byly původně označeny kamennými deskami, z nichž 1 byla nalezena in situ. Kostry spočívaly v dřevěných rakvích nebo na dřevěné podložce a byly zčásti obloženy po stranách a za hlavou plochými kameny. V původní poloze bylo nalezeno 19 záušnic, z nichž 8 bylo plátováno stříbrem. Největší počet záušnic, vesměs v podobě drobných kusů z tenkého bronzového drátu (4 neporušené nebo mírně zdeformované s max. $\varnothing$ 23/26 mm, 2 zlomené $\varnothing$ 25 a 28 mm) obsahoval hrob č. 14. Hroby č. 1 a 4 obsahovaly po 3 záušnicích. V 1. hrobě byly všechny původně plátované stříbrem, z toho 2 z masivního drátu $\varnothing$ 36/33 mm a 32/30 mm (deformovaná) a 1 z méně masivního drátu $\varnothing$ 29/27 mm. V 2. byla jedna stříbrem plátovaná záušnice z masivního drátu $\varnothing$ 35/39 mm a další 2 byly bez plátování z tenkého drátu o $\varnothing$ 19/20 mm a 18/17 mm. V tomto hrobě ležela na čele lebky téměř amorfní masivní bronzová sponka. Hrob č. 8 obsahoval 4 vesměs masivní záušnice se stříbrným plátováním o $\varnothing$ 30/26 mm, 27/23 mm, 25/24 mm, 22/20 mm. Hrob č. 11 zahrnoval 2 výrazně velké záušnice z tenkého bronzového drátu $\varnothing$ 40/41 a cca 40/42 mm (zčásti deformovaná). V hrobě č. 25a byla nalezena masivní mírně oválná bronzová záušnice o $\varnothing$ 54/50 mm (s dvojitým esovitým zakončením). V nepůvodní poloze byly z plochy pohřebiště získány 2 záušnice z tenkého bronzového drátu $\varnothing$ 56 mm a 46/44 mm se zčásti ulomeným esovitým zakončením. Na středním úseku vnitřního areálu byla v porušeném kostrovém hrobě nalezena silně deformovaná esovitá záušnice z tenkého bronzového drátu o původním $\varnothing$ cca 60 mm. Kromě toho byly objeveny v hrobě č. 7 zbytky 2 ornamentálně tenkým bronzovým (pravděpodobně zlaceným) drátem zdobených dětských kožených střevíců a v hrobě č. 25 byl nalezen skleněný korál ($\varnothing$ 10/15 mm) hnědočervené barvy ve tvaru olivy s podélným vnitřním otvorem.

S. od rotundy byly zachyceny pozůstatky (kulové jámy a jamky, žlábků a vanovitá prohlubeň s mladohradištní výplní) sloupového objektu, založeného ve 12. století. Na jeho místě měl po úpravě terénu někdy kolem r. 1200, zřejmě současně s hranolovou věží při z. straně rotundy, vyrůst patrně dvoupodlažní kamenný, později upravovaný objekt („palác“) o lehce nepravidelném obdélném půdorysu (cca 9–10 x 19 m). Obvodové, pečlivě líčované zdivo z velkých žulových kvádrů a litého jádra, zachované do v. 0,7–2 m a v původní š. 1,5–1,8 m, bylo zachyceno jen částečně, jelikož je na j. zdivu založeno s. obvodové zdivo muzea a odkrytí celého v. zdiva bránilo schodiště do muzea. Výzkum z. od věže nezjistil žádné spojení mezi „palácem“ a kostelní věží. „Palác“ byl rozdělen příčkami do 3 prostor s hlíněnou podlahou. Střední byla vstupní síň, přístupnou od S jednoduchým ústupkovým portálem s půlkruhovou archivoltou. Do bočních místností vedly špaletované portálky bez profilace. Východní místnost v jv. rohu obsahovala vyvýšené obezděné otopné zařízení. Ve střední místnosti byly na podloží nalezeny keramické zlomky z pozdního haštátu – mladého latěnu. Uvnitř objektu byla na skalnatém podloží zjištěna jílovitá žlutohnědá vrstva s uhlíky (s. cca 5 cm), nad ní šedohnědá hlinitá vrstva (s. 5–6 cm) a nejvýše hlinitá vrstva s uhlíky a popelem (s. 8–10 cm). Souvrství obsahovalo keramické zlomky z mladší a pozdní doby hradištní a na povrchu keramické zlomky ze 14. – počátku 15. století. V rámci „paláce“ bylo nalezeno několik úlomků reliéfně zdobených dlaždic. K sz. rohu stavby bylo přisazeno v d. 2,5 m zachycené těleso z lomových kamenů o směru Z-V, které navazovalo na průběh s. zdi a na z. konci bylo rozšířeno (z 0,4 m na 0,7 m) nepravidelným blokem. Jeho funkce zůstala nezjištěna. Na čelní straně „paláce“ (ne před portálem), těsně u hrany svahu, bylo v malém zbytku zjištěno s. zdí „paláce“ porušené valové těleso o výšce 0,4–0,6 m. Leželo přímo na skalnatém podloží v uměle upraveném lůžku, probíhalo ve směru Z-V (nepokračovalo k Z), bylo prokládáno vrstvami spáleného dřeva a vrstvami hlinitých násypů a zahrnovalo keramiku z mladší a pozdní doby hradištní. Stejně datované nálezy obsahovalo také původnímu vstupu do „paláce“ odpovídající spodní souvrství, které navíc zahrnovalo zvířecí kosti, mírně deformovanou esovitou záušnici z tenkého bronzového drátu $\varnothing$ 55/50 mm, pravděpodobně fragment denáru a drobné silně korodované železné předměty, přesleny apod. V této vrstvě byl také objeven jantarový prsten s oválným průřezem ($\varnothing$ 23 mm) a rozšířenou čelní ploškou. Souvrství bylo překryto souvislou vrstvou požáru a vrstvou sypké žulové drti, na jejímž povrchu se vytvořil tenký hlinitý překryv s keramickými zlomky ze 14. – počátku 15. století, ojediněle z přelomu 13./14. století, a 2 parvy Václava II. (1300–05), z nichž 1 byl zachován ve 3 úlomcích. Podle A. Hejny mělo být ostění „paláce“ kolem poloviny 13. nebo v průběhu 2. poloviny 13. století (nejpozději na počátku 14. století) vytrženo, portál zazděn a terén na s. straně paláce zvýšen o vrstvu násypu ze zvětralé žulové drti. Na této vrstvě ležela už vrstva destrukce „paláce“, zaniklého v 1. polovině 15. století.

Zřejmě celý areál (podle A. Hejny kruhový o $\varnothing$ cca 50 m) byl obehnaný do skalního podloží vylámaným příkopem s úzkým, horizontálně zarovnaným dnem, šikmými stěnami a s odstupněním na vnější straně. Příkop měl původně š. až 6 m a hl. až 3 m. Bezpečně byl zjištěn na s. straně. Náznaky jeho existence byly zachyceny také na v. a j. straně od rotundy. Na j. a jv. straně poškodil pohřebiště, které snad jeho vybudováním zaniklo, jelikož hroby byly pokryty souvislou vrstvou vytěženého materiálu. Na vnitřní hraně příkopu, 50 m z. od budovy muzea, byly zachyceny 3 kulové jámy ($\varnothing$ 40 cm) v rozestupech 3,5 m a mezi nimi menší, nepravidelněji rozmístěné kulové jamky. Dle A. Hejny se jednalo spíše o pozůstatky vyplétaného plotu. Kulové jámy však zřejmě spíše směřovaly k JZ nároží „paláce“, nesledovaly tedy vnitřní hranu příkopu. J. od rotundy na vnější straně příkopu se nacházela mohutná vyvýšenina s obsahem kamenů a kostí, která měla být přirozeným, výrazně k J stoupajícím terénem, převrstveným ze dna příkopu vytěženým materiálem (zvětralou žulou). Těsně před

portálem u zdí „paláce“ byly objeveny do skalního podloží zahloubené křivé jamky (odkryty jen v z. polovině plochy) a severněji od portálu další ve 2 řadách a v hustém seskupení. Na vnější straně příkopu bylo zachyceno do podloží zahloubené mělké lůžko s křivými jamkami, které mělo po 1 křivé jamce na obou stranách. A. Hejna tuto konstrukci interpretoval jako most přes příkop k „paláci“, k němuž zevně příkopu směřovala drobnými valouny vyložená cesta. Ve vrstvách splachů a ve výplni příkopu byly nalezeny keramické zlomky z vrcholného až pozdního středověku spolu s pozdněhradištními. Příkop měl zaniknout někdy na počátku 15. století.

Na temeni pahorku v. a sv. od rotundy a v místě „paláce“ byly zjištěny keramické zlomky z mladší doby hradištní, které se tam však zřejmě dostaly sekundárně. Z. od objektu muzea a věže (vně příkopu) byla zachycena souvislá tmavá hlinitá vrstva s keramickými zlomky z 2. poloviny 11. – 1. poloviny 13. století. Vrstva ležela na skalním podloží a byla překryta vrstvou navážky ze zvětralé žuly, na níž spočívalo souvrství navážek mladšího původu. Dále od této vrstvy byl zachycen půdorys snad dvoudílného sloupového obdélného objektu (5 x 3) bez ohniště. Na ploše sídliště byly kromě keramických zlomků (jen vzácně se značkami na dnech) nalezeny 2 neúplné železné ostruhy s bodci, kostěná brusle a fragment dlaždice se zoomorfní výzdobou. Ostruhy byly tehdy datovány do 2. poloviny 11. století, ale obecně se kladou do 12. století. 1 z nich měla původní d. asi 15 cm, obloukovitá ramena ukončená destičkou s kruhovým otvorem a odsazeným kuželovitým hrotem zakončený bodec d. 5 cm. 2. ostruha měla oblouk mírně lomený, na koncích mírně esovitě prohnutá ramena, vrchol vykovaný do širšího límce a dlouhý bodec s kuželovitým hrotem. 1. ostruha by se podle A. Ruttkayem rozříděných slovenských nálezů dala datovat do 2. poloviny 10. – počátku 12. století, 2. do 11. – počátku 13. století. Souvrství nad tímto horizontem obsahovalo nálezy ze 14.–17. století.

Nálezové zprávy a hlášení: *Benda 1961*, č. j. 6471/61, č. j. 6579/61; *Durdík 1995*, č. j. 2717/95; *Hejna 1964*, č. j. 5300/64; *Hejna 1969*, č. j. 1261/72, č. j. 3807/69; *Hejna 1970*, č. j. 2429/70, č. j. 3101/70, č. j. 3635/70, č. j. 5099/70, č. j. 5644/70; *Hejna 1971*, č. j. 3147/71, č. j. 3802/71, č. j. 4490/71, č. j. 5172/71, č. j. 5927/71, č. j. 6933/71; *Hejna 1973*, č. j. 3789/73, č. j. 4281/73, č. j. 5161/73; *Hejna 1974*, č. j. 10214/05; *Hejna 1976*, č. j. 7342/76; *Hejna 1977*, č. j. 3171/77, č. j. 4387/77; *Hejna 1990*, č. j. 2384/90; *Charvátová a kol. 1970*, č. j. č. j. 5100/70, č. j. 5101/70; *Reichertová 1972*, č. j. 1283/72; *Smetánka 1971*, č. j. 5787/71

Prameny: ADC

Literatura: *1997b*; *Beranová – Lutovský 2009*, 361, 380, 410; *Blajerová 1983*, 437-438, 440-442; *Boháč 1978*, 105; *Durdík 1976*, 118-120, 130; *Durdík 1997c*, 305; *Durdík 2003c*, 284; *Durdík 2009*, 567-568; *Hájek – Jiříčko a kol. 1976*, 71; *Hejna 1965*, 45-46; *Hejna 1971*, 70-89; *Hejna 1972b*, 410-416, 483-484; *Hejna 1972c*, 103-110; *Hejna 1972f*, 163; *Hejna 1973b*, 158; *Hejna 1975a*, 142-143; *Hejna 1975b*, 183-184; *Hejna 1975c*, 171; *Hejna 1976a*, 69, 75-77; *Hejna 1976b*, 282-284, 286-287; *Hejna 1977*, 129-140; *Hejna 1978*, 77-79; *Hejna 1981b*, 149; *Hejna 1983*, 367, 395-430; *Kabát – Slepíčka 1972*, 246; *Kolektiv 2003*, 329; *Merhautová 1984*, 51; *Reichertová 1968*, 36; *Sedláček 1927*, 43-44; *Vaněček 1931-32*, 48-49; *Varhaník 2003*, 182, 186; *Varhaník 2004*, 33-38; *Varhaník 2006*, 227-244; *Vlasák 1875*, 75; *Wolf 1974*, 227-229

B •

Lokalizace: místní část Brodce, bývalý kulturní dům JAWA, st.č.p. 756/4

Kategorie: pohřebiště

Datace: střední – mladší doba hradištní

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1959 byl při kopání základů přístavby kulturního domu p.p.č. 803 odkryt kostrový hrob. Odborným výzkumem se přišlo na další hroby. Kosti získal Antropologický ústav Praha.

Nález/y: kostrové hroby (6)

Komentář: Pohřebiště se rozkládalo pravděpodobně i za silnicí, jelikož tu v r. 1900 byly nalézány kostrové hroby. Kostry ležely na zádech tváří k V a nebyly vybaveny ozdobami ani milodary. J. Tywoniak pohřebiště datoval do 9. nebo 12. století. V článku, vydaném v časopise Jiskra, se píše o 9. nebo 11. století. A. Hejna zařadil hroby do 8.–9. a 12. století.

Nálezové zprávy a hlášení: *Charvátová 1983*, č. j. 1995/83

Prameny:

Literatura: *Boháč 1978*, 20; *Hájek – Jiříčko a kol. 1976*, 71; *Hejna 1971*, 70; *Hejna 1983*, 397; *Tywoniak 1959*, 118-119

58. Václavice u Benešova (okr. Benešov)

A

Lokalizace: v. okraj obce, tzv. Malá Strana, hřbitov kolem kostela sv. Václava a pole p.p.č. 156/10 nebo 380/17 za farou č.p. 39 (st.č.p. 4/2)

Kategorie: pohřebiště

Datace: mladší doba hradištní (11.–12. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1855 daroval J. Čermák (farář ve Václavicích) náhodně na poli nalezený bronzový křížek M království Českého (NMsd, ič. 1974). Nález je vystaven v M Podblanicka Benešov. V r. 1958 byly z kostrového hrobu na hřbitově zachráněny záušnice. Nálezy byly uloženy v M Benešov (bez inv. č.).

Nález/y: bronzový ostatkový křížek, bronzové esovité záušnice (2)

Komentář: Tzv. enkolpion pochází z Kyjevské Rusi a je datováno do 11. století. Není ale vyloučeno, že by mohlo pocházet ze 12. století. Je to litý dutý cizelovaný a reliéfně zdobený bronzový křížek (36 x 27 mm), který měl původně v. 5 cm a velké závěsné očko, jehož zbytek je zachován na horním konci. Na líci je zobrazen Kristus s rozpaženými rukama, na rubu Marie v orantské pozici. Mírně pokroucené záušnice nebyly nijak blíže zkoumány. Jsou vyrobeny ze slabého bronzového drátu o jednotné s. 1,9 mm a Ø 55 mm a 50/54 mm. Obecně byly datovány do doby hradištní. Podle Ø by mohly pocházet z 2. poloviny 12. století.

Nálezové zprávy a hlášení: *Hájek 1958*, č. j. 2074/58

Prameny: ADC

Literatura: 1855, 286; *Beranová – Lutovský 2009*, 375-376; *Boháč 1978*, 20; *Hájek – Jiříčko a kol. 1976*, 71; *Hlavatý 1857*, 330; *Lounek 1962*, 89; *Nechvátal 1979*, 220; *Píč 1909*, 136; *Pilous 1926*, 52, 54; *Sklenář 2011*, 348; *Trmal 1921–22*, 3; *Turek 1964*, 116-120

B •

Lokalizace: na poli poblíž obce

Kategorie: pohřebiště

Datace: mladší doba hradištní (1. polovina 11. století)?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1886 byl náhodně nalezen na poli kostrový hrob se záušnicemi. Kostí snad byly pohřbeny. Nálezy daroval R. Voříšek (farář) M království Českého (inv. č. 55.014-8).

Nález/y: kostrový hrob, bronzové esovité záušnice (5)

Komentář: Záušnice byly prý původně zavěšené do sebe. Ty lépe zachované mají Ø20/22 mm a s. drátu 2 mm, Ø 16.5/18.5 mm a s. drátu 1,9 mm a Ø 17 mm a s. drátu 1,9 mm. 1 záušnice je zlomená a pokroucená, o d. 40 mm a s. drátu 22 mm. Záušnice s inv. č. 55.018 je ve skutečnosti zřejmě tvořena zlomky 2 záušnic o Ø 22 mm a s. drátu 2 mm a Ø 17 mm a s. drátu 1,9 mm. Záušnice byly obecně datovány do doby hradištní. Podle Ø by však mohly patřit ještě 1. polovině 11. století.

Nálezové zprávy a hlášení: 1950, č. j. 5020/50; *Hájek 1958*, č. j. 2075/58

Prameny:

Literatura: *Boháč 1978*, 20; *Píč 1909*, 349

C •

Lokalizace: jz. část obce, po pravé straně silnice Chrást'any – Benešov, tzv. Velká Strana, svah klesající k VSV

Kategorie: pohřebiště

Datace: raný středověk (střední doba hradištní)?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Asi někdy v 1. třetině 19. století byly podle psaného svědectví J. Votýpky (kněz ve Václavicích) nalezeny kosti a různé zbraně při výkopových pracích kvůli vodou poničeným cestám. Kolem r.

1870 byly náhodně objeveny lidské kosti v místě bývalého Šachova statku (zřejmě dnešní č.p. 19). V r. 1937 se při kopání základů domu č.p. 71 přišlo na 2 lebky a kosti. Všechny nálezy jsou dnes zřejmě ztraceny.

Nález/y: lidské kosti, zbraně

Komentář: J. Votýpka poznamenal, že také z. od obce jsou nalézány kosti a železné předměty.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Lounek* 1962, 95

59. Velké Heřmanice (okr. Benešov)

A

Lokalizace: zsz. od části obce, jv. od osady Dědkova, j. od autobusové zastávky Březina, v. od silnice do Chotětic a na svahu k nim, dnes zatravněné pole p.p.č. 96/3 Na Votěticích či Na Votětickách

Kategorie: sídliště

Datec: pozdní doba hradištní – vrcholný středověk (RS.4 – VS.1; 13. – počátek 14. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 2002 Z. Sklenářová (SÚPP Praha) při namátkovém povrchovém průzkumu na poli pod zastávkou Březina nalezla menší počet keramických zlomků. V r. 2003 sběr opakovala s E. Sklenářovou na níže položených částech pole podél silnice do Chotětic. V l. 2004–05 provedli R. Bláha (MVČ Hradec Králové) a Z. Sklenářová (ÚPRAV FF UK Praha) na poli intenzivní plošný povrchový sběr. Nálezy měly být předány M Příbram.

Nález/y: keramické zlomky (226)

Komentář: Lokalita představuje zřejmě ZSO Otětičky. Podle tvrzení obyvatel Chotětic se zde nacházela ves Otětice, jež vyhořela. Prvně byla vesnice zmíněna až v 16. století (snad k r. 1543 jako Soutětičky) a naposledy k r. 1757. Nejpozději r. 1772 zde již zůstal jen název polní trati. Na poli bylo celkem nasbíráno 3497 keramických zlomků (včetně kameniny, cihel, prežů atd.). Na v. části lokality se na souvislé ploše vyskytovaly nálezy a projevovaly se tu výraznější koncentrace. Většinou ostrohranné keramické zlomky pozdně hradištní tradice se měly nápadně vyskytovat při silnici. V z. části plochy tvořily tyto zlomky 3 nápadné kumulace (indikovaly snad usedlosti). Vrcholně středověké keramické zlomky byly hojnější v horní polovině a centrální části lokality, raně novověké v dolní polovině.

Nálezové zprávy a hlášení: *Bláha – Sklenářová* 2007, č. j. 4383/07, č. j. 4384/07

Prameny: *ADC*

Literatura: *Bláha – Sklenářová* 2008, 292-293; *Bláhová-Sklenářová* 2010, 405-407, 409-414, 421-424

B •

Lokalizace: jv. okraj části obce, pole p.p.č. 893/2 z. od bývalého vepřína

Kategorie: sídliště?

Datec: pozdní doba hradištní (RS.4/VS.1)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V letech 2002 a 2005 udělala Z. Sklenářová (SÚPP Praha, ÚPRAV FF UK Praha) na poli orientační povrchový sběr. Nálezy měly být předány M Příbram.

Nález/y: keramické zlomky (5)

Komentář: Povrchovým sběrem byl vybírán pouze typický materiál. 2 z keramických zlomků byly tuhé a 1 zlomek silnostěnný s velkými zrny tuhy ve hmotě. Bohužel nepostačují k prokázání existence sídliště. Další nálezy jsou datovatelné od 14. století do novověku.

Nálezové zprávy a hlášení: *Sklenářová* 2002, č. j. 3026/02; *Sklenářová* 2006, č. j. 4397/06

Prameny: *ADC*

Literatura: *Sklenářová* 2004, 302; *Sklenářová* 2008, 293

C •

Lokalizace: sz. od Velkých Heřmanic, sv. od silnice Heřmaničky – Kosova Hora, pole nad osadou Březina

Kategorie: sídliště?

Datace: pozdní doba hradištní (RS.4– VS.1)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 2002 provedla Z. Sklenářová (SÚPP Praha) orientační průchod polem. Nálezy zůstaly u nálezce.

Nález/y: tuhové zlomky (2)

Komentář: Zlomky mají pocházet z jedné nádoby. Bohužel jejich malý počet nepostačuje k prokázání existence zdejšího sídliště.

Nálezové zprávy a hlášení: *Sklenářová 2004*, č. j. 2701/04

Prameny: *ADC*

Literatura:

D •

Lokalizace: sz. od části obce Heřmaničky, pole mezi osadou Křenovičkami a rybníčkem Ourazovem (mezi křížkem na okraji vsi a rybníčkem podél silnice po svahu dolů)

Kategorie: sídliště?

Datace: pozdní doba hradištní (RS.4/VS.1)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 2005 Z. Sklenářová (ÚPRAV FFUK Praha) udělala na poli povrchový sběr. Nálezy zůstaly u nálezce.

Nález/y: tuhový zlomek

Komentář: Zlomek má pocházet z tuhové zásobnice. Další sběrem získané nálezy jsou datovatelné do mladší etapy vrcholného středověku a novověku.

Nálezové zprávy a hlášení: *Sklenářová 2006*, č. j. 4988/06

Prameny: *ADC*

Literatura: *Sklenářová 2008b*, 292-293

60. Vlašim (okr. Benešov) •

Lokalizace: u města

Kategorie: depot mincí

Datace: pozdní doba hradištní (1. polovina 13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1846 byly při orbě na poli nalezeny mince. Nálezy byly zřejmě nálezcem či nálezci rozebrány a prodány sběratelům. Značnou část mincí získal E. Mikš (směnárník) a 8 ks se dostalo do M království Českého (P. Schneider dohledal jen 3 ks).

Nález/y: mince

Komentář: Depot obsahoval zřejmě několik desítek kusů mincí, mezi nimiž byly zastoupeny české a míšeňské brakteáty. Podle E. Fialy bylo možno rozlišit nejméně 25 různých typů, z nichž 14 neslo obraz nekorunovaného a 11 korunovaného panovníka, zřejmě Přemysla Otakara I. Dnes lze mince rozdělit do 3 skupin a datovat přibližně do let 1210–35. Depot byl tedy ukryt ve 2. polovině 30. let 13. století. P. Schneider se domnívá, že jeho majitel snad pocházel z česko-saského pomezí, nebo pravděpodobněji přímo ze Saska.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *ADC*

Literatura: *Fiala 1895*, 201, 397-400; *Radoměský 1956*, 82; *Schneider 2010*, 9-13; *Šimek 1965*, 85

61. Vodslivy (okr. Benešov)

A •

Lokalizace: sv. od obce, mezi soutokem 2 ramen Vodslivského potoka, sv. úpatí zalesněného kopce Bílč (kóta 466 m) s p.p.č. 697/1, p.p.č. 697/1, 421/4 a 424

Kategorie: A, B) sídliště; B) cesta

Datace: A) vrcholný středověk (2. polovina 13. století – 14./15. století); B) středověk (patrně vrcholný)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Někdy ve 20. století S. Křížek (pocházel z Bělokozel; Praha 3) prováděl na lokalitě amatérské výzkumy a snad také výkopy. V r. 1940 J. Holc (Sázava) nahlásil pravěkému oddělení NM Praha 2 „mohyly“ v lesích „Bílč“. Asi v r. 1963 J. Maštalíř (amatérský archeolog; Sušice) při trávení své dovolené u Vlkovce udělal na kopci vizuálně-geodetický průzkum a na místě sv. úpatí kopce z „pahrbků“ nasbíral několik středověkých střepů. Na žádost J. Kudrnáče (AÚ ČSAV Praha) vytvořil jednoduchý plán lokality s vyznačením ZSO Bílč. Nálezy snad zůstaly u nálezce. Před či v r. 1976 Z. Teichman (stavitel; Praha 1) získal 8 keramických zlomků povrchovým sběrem při výstavbě nové lesní cesty mezi soutokem 2 ramen Vodslivského potoka. Pořídil také situační plán nálezů na lokalitě. Nálezy (4 keramické zlomky) zůstaly u nálezce. V r. 1997 M. Baštář (SA Praha?) s A. Barešem (Vestec), J. Machem (lesník; Samechov) a ing. Javůrkem (VŠE; Praha) provedl na lokalitě povrchový průzkum a vytvořil plán lokality. Nálezy si nálezce ponechal.

Nález/y: A) keramické zlomky (6); B) úvoz, reliktů objektů (5), studna, mazanice, dřevo, uhlíky, keramické zlomky

Komentář: Lokalita je zřejmě ZSO Bílče, která je poprvé zmíněna k r. 1436 jako majetek Sázavského kláštera, zapsaný Janu Zajímačovi (z Kunštátu) a následně Mikuláši Trčkovu z Lípy. Podle lidové tradice zde měla být vesnice Bělč, která prý zanikla během husitských bouří. Na vrcholu kopce prý stála svatyně, podle některých místních lidí rotunda, jejíž základy pozorovali. Pod kopcem měla mít vrchnost kláštera 4 rybníky a rasovnu. V r. 1940 nahlášené „mohyly“ spíše představovaly zaniklé objekty. Podle J. Maštalíře jsou po celém obvodu kopce patrné vodorovné terasy, většinou o mírném sklonu k SV. Místa se vyskytují až v 5 řadách nad sebou a zejména na j. svahu jsou přerušeny. Na některých místech je prý v terasách mnoho lomového kamene. Na sv. úpatí kopce (p.p.č. 421/5) se má nacházet mnoho pahrbků, obsahujících zbytky spálených objektů. U 1 po odhrabání vrstvy humusu našel kusy vypálené mazanice. Dále tu měla být jakási hluboká jáma. P. Teichmanem sesbírané keramické zlomky jsou vyrobeny převážně z tmavě hnědošedé písčitoslídlnaté hmoty a mají nedokonalé vypálení. Mezi zlomky se vyskytuje 1 límcovitě rozšířený okraj a 2 zlomky šroubovicí zdobeného podhrdlí. Z. Smetánkou byly datovány asi do 2. poloviny 13. – 1. poloviny 14. století. Další střepy z jemnější, světle šedé a lépe vypálené hlíny, jsou datovatelné asi do 14.–15. století. P. Baštář po zhlédnutí 4 keramických zlomků, z nichž je 1 zdoben radélkem, usoudil na vznik ve 14. století (asi 1310 – konec 14., nanejvýš počátek 15. století). Všechny zlomky jsou vytáčeny, nebo alespoň obtáčeny na kruhu. U soutoku 2 ramen Vodslivského potoka Z. Teichman pozoroval zbytky studní. Kopec s „valy“ považoval za keltské oppidum. Podle lesníka L. Sovy jsou terasy na kopci pozůstatky polí. M. Baštář na lokalitě zjistil úvozovou cestu přibližně o S-J směru, v. od ní studnu a v jejím okolí 4 reliktů obdélných domů a 1 čtvercový zahloubený objekt (propadlý sklep či dům). V místě objektu č. 1 našel zbytky vypálené mazanice a uhlíky. Ve vývratu objektu č. 4, z něhož získal 1 keramický zlomek, pozoroval sytě mastnou tmavou sídlištní vrstvu se zbytky přepálené mazanice, množstvím zbytků zuhelnatělého dřeva a dřevěných předmětů.

Nálezové zprávy a hlášení: *Maštalíř 1964*, č. j. 6151/64; *Neustupný 1940*, č. j. 4261/40; *Vencl 1976*, č. j. 6452/76

Prameny: *ADC*

Literatura: *Baštář 2003*, 57, 59-65; *Vencl 1981*, 48

B •

Lokalizace: mezi v. okrajem obce a kótou Klůček (508 m), pole na mírném sz. svahu, p.p.č. 481/4, 486, 492 a 505

Kategorie: sídliště?

Datace: pozdní doba hradištní (přechod RS.4/VS.1)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1989 J. Bernat (AÚ ČSAV Praha) a V. Bernatová získali orientačním povrchovým sběrem na poli 10 keramických zlomků. Nálezy měly být předány M Benešovi.

Nález/y: keramické zlomky (5)

Komentář: Keramické zlomky byly nalezeny na ploše s nadmořskou výškou mezi 474 a 488 m. Zlomky, datované do pozdní doby hradištní, obsahují značné množství tuhy, nebo mají světle hnědou a červenohnědou barvu. 1 zlomek z horní části velké tuhové zásobnicové nádoby je zdoben těsně pod (snad masivním, kyjovitým) okrajem horizontálním žlábkem a pod ním řadou nehtových vrypů. Omletí zlomků spíše indikuje, že pocházejí ze sekundární polohy. Dalších 5 keramických zlomků lze datovat do pozdního středověku až raného novověku.

Nálezové zprávy a hlášení: *Bernat – Bernatová 1999*, č. j. 5357/00

Prameny: *ADC*

Literatura: *Bernat 2001*, 335

62. Votice (okr. Benešov)

A •

Lokalizace: vsv. od města, opuštěný vápencový lom

Kategorie: pohřebiště?

Datce: mladší doba hradištní (snad 2. polovina 12. století)?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1865 či dříve byly nalezeny snad při lámání kamene esovité záušnice. Nálezy daroval p. Kinzl (Votice) reálnému gymnáziu Tábor a nyní by měly být uloženy v M Tábor.

Nález/y: bronzové esovité záušnice (2)

Komentář: Kruhové záušnice z drátů o Ø 43 mm/s. 3 mm a Ø 50/47 mm/s. 3 mm byly obecně datovány do středověku. Podle Ø by mohly být datovatelné do 2. poloviny 12. století.

Nálezové zprávy a hlášení: *Hájek 1958*, č. j. 2077/58

Prameny: *ADC*

Literatura: *Sklenář 2011*, 358

B •

Lokalizace: neznámá

Kategorie: pohřebiště?

Datce: mladší doba hradištní (snad 2. polovina 12. století)?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Neznámo kdy a jakým způsobem se dostaly záušnice do bývalé Bergrovy sbíry. Nálezy byly uloženy v NM Praha (inv. č. 1549-50 A).

Nález/y: bronzové esovité záušnice (2)

Komentář: Záušnice z drátů o Ø 67–70 mm/s. 3,5 mm (na obou koncích esovité zakončení) a Ø 37 mm/s. 2 mm byly určeny jen jako raně středověké. Podle Ø by je bylo možno datovat do 2. poloviny 12. století.

Nálezové zprávy a hlášení: *Hájek 1958*, č. j. 2077/58

Prameny:

Literatura:

63. Vracovice (okr. Benešov) •

Lokalizace: jz. od Vracovic a sz. od Částrovic, poloha „Za častrovickým mlýnem“, část louky nad zaniklým systémem rybníků

Kategorie: A, B) sídliště; C) cesta

Datce: A) mladší doba hradištní – vrcholný středověk (12.–13. století); B) středověk; C) středověk – novověk

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1912 M. Navrátil přibližně, ale správně lokalizoval ZSO ve svém článku ve zvláštním otisku ČSPSČ. V r. 1976 podnikli V Černý (OM Benešov) a M. Baštář ještě s dalšími lidmi na lokalitě

ZAV v souvislosti s melioračními pracemi. Nálezy byly uloženy v OM Benešov. V r. 2004 R. Křivánek (ARÚ AV ČR Praha) udělal zkušební geofyzikální průzkum pro M Podblanicka Vlašim na části louky nad zaniklým systémem rybníků.

Nález/y: A) objekty (3), keramické zlomky; B) zahloubené objekty či rozorané destrukce; C) relikty haťové cesty

Komentář: Jedná se o areál ZSO Machlov, jež je prvně zmíněna v r. 1359 (*LE I*, č. 15, s. 8). Ležela směrem ke Křížovu v blízkosti rybníka, který se podle lidové tradice má nazývat Machlovský. Sídliili zde panoši z Machlova, o nichž se posledně činí zmínka r. 1419. Podle V. Černého zdejší sídlo zaniklo v souvislosti s husitskými válkami patrně asi r. 1420. Další písemné prameny se týkají jen pomístních jmen, souvisejících s místním jménem Machlov. K r. 1699 se tu uvádějí 4 rybníky. Při archeologickém průzkumu byly povrchovým průzkumem nalezeny hráze 2 zaniklých rybníků v těsné blízkosti rybníka Machlov. Jz. od rybníka byl objeven objekt, interpretovaný jako tvrz. Na ploše 3 x 5 m bylo odkryto nároží z velkého základového kamene, ostatní kameny v základech byly menší. Pouze ojedinělé kameny naznačovaly směr základů zbývajících zdí, které tak uzavíraly zhruba čtvercový prostor. V nejvýše položeném rohu bylo zřejmě otopné zařízení (silnější vrstva vypálené hlíny). Keramické nálezy ze zánikové vrstvy se shodují s nálezy v Louňovicích pod Bláníkem. Tvrz dle archeologických nálezů zřejmě vznikla až ve 14. století. Na opačné straně rybníka, kde byly po orbě nalézány silnostěnné tuhové střepy, byly zjištěny objekty vyplněné hlínou s velkým množstvím popela a keramickými zlomky staršího charakteru, dle V. Černého asi z 12.–13. století. V blízkosti lokality probíhá stará cesta se zbytkem hatí, kde byly nalezeny keramické zlomky, datované K. Bártou (OM Benešov) do stejné doby jako zlomky z tvrzíště. R. Křivánkem zkoumané objekty zřejmě souvisí s již dříve na stejné či přilehlé ploše identifikovaným a částečně zkoumaným sídlištním objektem M Podblanicka Vlašim.

Nálezové zprávy a hlášení: *Křivánek 2006*, č. j. 10999/06

Prameny: *ADC*; *LE I*, č. 15, s. 8

Literatura: *Baštář 1987*, 161-172; *Křivánek 2008c*, 299

64. Vrchotovy Janovice (okr. Benešov) •

Lokalizace: při starém stavení č.p. 10

Kategorie: sídliště

Datace: doba hradištní

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Asi někdy v 2. polovině 19. století byly zřejmě náhodně nalezeny tuhové zlomky. Nálezy jsou dnes snad ztraceny.

Nález/y: tuhové zlomky

Komentář: Dle mapy stabilního katastru by se na místě starého č.p. 10 měl nacházet dům č.p. 62 (st.č.p. 95). Nalezené zlomky, datované jen do doby hradištní, prý pocházely z tuhových nádob hrubých tlustých stěn. Bylo by je možno datovat do širokého rozpětí od 10. do 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Habart 1925*, 283; *Píč 1909*, 394; *Podlaha – Šittler 1898*, 32

65. Vysoký Újezd (okr. Benešov)

A •

Lokalizace: jz. okraj obce, hřbitov a plocha j. od hřbitovní zdi

Kategorie: A, B) pohřebiště

Datace: A) mladší – pozdní doba hradištní (2. polovina 12. – 1. polovina 13. století); B) vrcholný středověk – novověk?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Asi někdy koncem 70. let 19. století byl výkopem na zevní straně hřbitovní zdi při svahu odkryt kostrový hrob se záušnicemi. Nálezy daroval koncem 70. let 19. století J. K. Hraše (okresní školní inspektor) M království Českého. Některé z nálezů byly také uloženy v M Vídeň a M Náchod. V r. 1992 dohlížel

J. Bubeník (ARÚ AV ČR Praha) nad výkopem organizace, hledající při s. obvodové zdi přístavku kostela pozůstatky údajně zde pohřbených anglických letců. Nálezy byly ponechány na místě.

Nález/y: A) kostrový hrob, bronzové záušnice (2); B) kameny, cihly, kostrový hrob, lidské kosti

Komentář: Podle J. L. Piče bylo pohřebiště odkryto při svahu na zevní straně hřbitovní zdi a v jeho době již nebylo zkoumatelné, jelikož z 1 strany byla půda odebrána a na 2. strany byl hřbitov. Nalezené záušnice o Ø 60 a 40 mm (menší se 2 esovitými zakončeními) s bílým povrchem (snad byly postříbřeny) byly prý vykopány ještě s jinými 10 a měly ležet pod lebkou celé kostry. Na 1 záušnici byly prý ještě viditelné zbytky zetlelé kůže. Nálezy byly datovány obecně do doby hradištní. Podle Ø by mohly být datovatelné do 2. poloviny 12. či 1. poloviny 13. století. Při s. obvodové zdi přístavku kostela byly nalezeny v hl. 1,25 m od povrchu lidské ostatky. J. Bubeník se domníval, že je hřbitov současný s počátky kostela, a pochází tedy ze 14. století.

Nálezové zprávy a hlášení: *Bubeník 1992*, č. j. 1596/92

Prameny: *ADC*

Literatura: *Píč 1909*, 350-351; *Smolík 1881*, 368; *Smolík 1884*, 26, tab. II, 31, 32

B •

Lokalizace: jz. okraj obce, s. od hřbitovní zdi

Kategorie: sídliště

Datace: pozdní doba hradištní (1. polovina 13. století)

Okolnosti a uložení nálezu/ů: Asi někdy v 2. polovině 19. století tu bylo náhodně nalezeno „spáleniště“ s tuhovými střepy. Uložení nálezů mi není známo.

Nález/y: spáleniště, tuhové zlomky

Komentář: J. L. Pič nálezovou situaci popisuje jako „spáleniště jako by ze srubu se střepy tuhovými a pozdními hradištními.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny:

Literatura: *Píč 1909*, 405

66. Zdislavice u Vlašimi (okr. Benešov) •

Lokalizace: u vsi

Kategorie: pohřebiště

Datace: mladší doba hradištní (2. polovina 12. století)?

Okolnosti a uložení nálezu/ů: V r. 1860 či dříve byly náhodně objeveny kostrové hroby se záušnicemi. Nálezy daroval J. Jirkovský (farář ve Zdislavicích) M království Českého (i.č. 55.078-80).

Nález/y: kostrové hroby, bronzové esovité záušnice (3)

Komentář: Farář daroval jen 2 záušnice. 3. s nimi uložená snad pochází z téhož naleziště. Záušnice jsou vyrobeny z drátu o Ø 54–58 mm /s. 3 mm, Ø 55–61 mm/s. 2,5 mm (ulomené esovité zakončení) a Ø 37–39 mm/s. 1,5 mm. Na místě byl prý dále nalezen střep a kousek dna keramické nádoby, 3 železné ostruhy, 4 podkovy, 6 zlomků podkov, hruška od meče, hlava od kladívka a zlomek kamenného nástroje. Nálezy byly datovány obecně do středověku.

Nálezové zprávy a hlášení: *1950*, č. j. 5046/50; *Hájek 1958*, č. j. 2078/58

Prameny: *ADC*

Literatura: *1860*, 189; *Sklenář 2011*, 373; *Smolík 1884*, 25, tab. II, č. 24-25

K.1. Seznam katastrálních území lokalit ležících mimo vytyčenou oblast

67	Černé Budy (okr. Benešov)
68	Čtyřkoly (okr. Benešov)
69	Davle (okr. Praha-západ)
70	Horní Paseka (okr. Havlíčkův Brod)
71	Hradištko pod Medníkem (okr. Praha-západ)
72	Hrusice (okr. Praha-východ)
73	Kamenný Přívoz (okr. Praha-východ)
74	Nalžovice (okr. Příbram)
75	Nalžovické Podhájí (okr. Příbram)
76	Nesměřice (okr. Kutná Hora)
77	Nespeky (okr. Benešov)
78	Osečany (okr. Příbram)
79	Prčice (okr. Příbram)
80	Pyšely (okr. Praha-východ)
81	Rataje nad Sázavou (okr. Kutná Hora)
82	Soběšín (okr. Kutná Hora)
83	Stříbrná Skalice (okr. Praha-východ)
84	Týnec nad Sázavou (okr. Benešov)
85	Vlkančice (okr. Praha-východ)
86	Vysoká u Kosovy Hory (okr. Příbram)
87	Živohošť (okr. Benešov)

K. 2. Katalog kostelů

01 Arnoštovice (Obr. 28)

Obec se rozkládá na j. výběžku protáhlého hřbetu s několika vrcholky, který se prudce svažuje směrem na J, kde je při svém úpatí obtékán Smilkovským potokem s 2 rybníky, který ústí zjz. od obce z pravé strany do potoka Mastník. Do zmíněného potoka se také vlévá Zdebořský potok, tekoucí při JV úpatí hřbetu. Severně nad obcí dominuje vrcholek U bučku (kóta 560 m) a na JV protáhlý hřbet Kámen (kóta 561 m).

Kostel sv. Šimona a Judy je dnes filiálním v benešovském děkanátu pražské diecéze. Nachází se po j. straně nepravidelné návsi uprostřed obce, přičemž leží téměř na vrcholku výběžku v nadmořské výšce mezi 538 a 540 m. Asi 170 m SV od kostela pramení bezejmenná vodoteč se 2 rybníčky, která se vlévá zprava do Zdebořského potoka. Další blízká vodoteč je nyní zatrubněna, napájí asi 275 m z. od kostela rybníček a vlévá se z pravé strany do Smilkovského potoka. Kostel je obklopen zrušeným hřbitovem s ohradní zdí. Pro okolní zástavbu a vegetaci není povrchový sběr kolem něj možný.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. Farnost spadala pod vltavský děkanát v bechyňském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 21 gr. papežského desátku (*RDP*, 61). Podací právo uplatnili v r. 1368 Předota, farář v Jarošově, a panoš Svatomír z Kout (*LC I/2*, 101-102). Druhý z nich měl sídlo téměř 2 km vzdušnou čarou VJV směrem od kostela pod vrchem Lutovem (kóta 349 m) při cestě do Hvozdece.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou uceleného půdorysu, celkově upravenou v l. 1891–92. Při JZ nároží loď stojí hranolová věž, která byla v r. 1732 vystavěna na místě dřevěné zvonice a v r. 1892 byla zvýšena. Obdélná loď je po S straně zúžená a skládá se z 2 čtvercových polí s křížovou žebrovou klenbou. Masivní hranolová okosená žebra vybíhají z drobných konzolek a stýkají se ve svornících s reliéfem ornamentálních listů. Z J boku je loď osvětlena lomeným oknem bez kružby a oknem s prostou dvojnásobnou záklenkou. Z téže strany je nověji zřízený portál s přistavěnou předsíní. Dřívější kruchtovitá empora (nyní dřevěná kruchta) původně zabírala více než polovinu Z klenebního pole a byla osvětlena z J strany 2 lomenými okny. Vstupovalo se na ni schodištěm v síle S zdi, osvětleném 2 střílovými okénky. Čtvercový presbytář má křížovou žebrovou klenbu a do lodi je otevřen rozšířením obvodové zdi neprofilovaným úzkým obloukem. Osvětlují jej lomená okna s původním ostěním a obnovenými kružbami. Po S boku presbytáře stojí obdélná sakristie z r. 1732. Je zaklenuta 2 travě křížové klenby bez žeber. Vede do ní jednodušeji řešený raně gotický profilovaný portál. V patře má pseudogotickou oratoř z r. 1892. Původní hlavní portál vede do kostela ze Z průčelí. Je lomený a obložený ostěním z červeného pískovce o 1 pravouhlém ústupku. Jeho vnější nároží je hruškovitě profilováno a obroubeno dvojnásobným žlábkem, vnitřní je hluboce vyžlabeno a posázeno kulovitými bobulemi. V ústupku je vložen obloun s primitivní hlavicí.

A. Podlaha a E. Šittler o kostele psali jako o přechodné stavbě ze 13. století. V. Mencl jej datoval podle pokročilejší tribuny, která zabírá již celou Z třetinu lodi, do doby kolem let 1250–60. Ta měla ze zvukovského tvarového fondu kromě profilace žeber přijmout i trojlístý portál. Místo vítězného oblouku je již užito prosté, hruběji profilované žebro. Západní ústupkový portál s prutem v ostění má v něm mít burgundsko-alsaské bobulování. Podle E. Poche a kolektivu je kostel raně gotický z 3. čtvrtiny 13. století. Manželé Líbalovi stavbu určili jako raně gotickou z prvních let vlády Přemysla Otakara II. Gotické členění portálu měly obohacovat ještě románské bobule. P. Kroupa rozpoznal v hlavicích Z portálu analogie u J portálu kostela v Martinicích. Podle něj zde mělo dojít k míšení retardovaných prvků (hranolová okosená žebra) s výtvarně pokročilejšími komponentami (portál do sakristie). Datoval jej do pokročilé 2. pol. 13. století. D. Líbal naposledy psal o raně gotickém kostele z doby po pol. 13. století.

Pro účely práce postačí tento raně gotický kostel datovat do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/2*, 101-102; *RDP*, 61

Literatura: *Kabát – Slepíčka* 1972, 216-217; *Kroupa* 1993b, 100-101; *Kuthan* 1975, 121; *Líbal* 2001, 9-10; *Líbal – Líbalová* 1983, 15; *Mencl* 1962, 230, 234, 237; *Podlaha* 1912, 97-104; *Podlaha – Šittler* 1898, 1-4; *Poche a kol.* 1977, 29; *Sedláček* 1927, 294-296; *Váňová* 1990, 13, 15-16, 23; *Vlasák* 1873, 49-53, 58-59

Benešov u Prahy

Město se rozkládá na plochem návrší mezi Konopišským potokem po levé a Benešovským potokem po pravé straně, při kterém se nachází výraznější ostrožna. Dokola jej obklopují pahorky – od SSV je to kopec Tužinka (vrchol „V hrobech“ s kótou 410 m), od V Šibeniční vrch (kóta 391 m), od JV Beranice (kóta 401 m), od JZ Šiberna (kóta 410 m) a od ZSZ Mydlářka (kóta 384 m). Původně bylo město protkáno několika potoky a potůčky, ústícími do Benešovského potoka. Původní osada patřila od počátku vyšší šlechtě. Prvně se zmiňuje někdy mezi lety 1219–22 (*CDB II*, č. 231, s. 220₁₇). Jako městečko se připomíná k r. 1327 (*RBM III*, č. 1248, s. 486). Městečko s prostranným obdélným tvrzištěm bylo snad vytyčeno v 1. polovině 13. století. Nemělo nikdy hradby, jen plotové ohrazení s úzkými brankami (*Petráš a kol.* 1985, 88-89).

• 02A (Obr. 26)

Někdejší špitální kostel sv. Alžběty původně stál na z. okraji městečka, snad u branky vedle tehdejší patrové budovy špitálu při cestě do Prahy, asi 95 m z. od Masarykova náměstí v křižovatce ulic Pražská, která protíná přibližně směrem SZ-JV město, a Nová Pražská, jež k ní ústí od SSV. Dnes se toto místo nachází přibližně mezi sv. rohem kruhového objezdu a parkovištěm. Kostel dříve stál téměř na rovině, patrně na břehu dnes neexistujícího bezejmenného potoka, vlévajícího se kdysi zleva do Benešovského potoka, v nadmořské výšce asi 352 m. Od potoka mohl být vzdálen odhadem asi 8 m. Povrchové sběry kolem zaniklé stavby nejsou pro okolní zástavbu možné.

Kostel byl zřejmě založen některým z příslušníků pánů z Benešova současně se špitálem. V r. 1420 byl značně poškozen husity a poté byl znovu zřízen do podoby, která byla datovatelná do přelomu 14./15. století. V r. 1648 jej vandalsky zpusťovala švédská vojska. Vysvěcen byl znovu v r. 1677. Hrabě Přehořovský kostel znovu zřídil v r. 1703. O 93 let později vyhořel a již nebyl obnoven. S domem a dvorem byl prodán J. Váňovi, který jej proměnil na hostinec čp. 106, zvaný později „Na špitále“. Samotná budova špitálu vyhořela v r. 1826. Osud hostince s někdejším špitálem byl zpečetěn v r. 1965 kvůli tomu, že prý presbýtař vybíhal do ulice, čímž narušoval provoz. V té době bylo z někdejšího kostela zachováno jen obvodové zdívo, které tvořilo podélnou jednolodní stavbu s trojbokým závěrem.

A. Podlaha se domníval, že kostel byl vystavěn někdy ve 13. století v souvislosti s rozšířením Benešova o novou část nynějšího města. Podle M. Čechury byl založen patrně někdy v průběhu 13. století.

Jelikož již stavba neexistuje a neproběhl důslednější archeologický či stavebně-historický průzkum, je těžké, ne-li nemožné kostel blíže datovat. Mohl být vystavěn kolem pol. 13. století současně s vysazením města. Pro potřeby práce je kvůli své nejisté dataci problematický.

Nálezové zprávy a hlášení: *Malý* 1965, č. j. 2762/65, č. j. 6610/65

Prameny:

Literatura: *Čechura* 2012, 17-18; *Charvátová* 1970, 88; *Petráš a kol.* 1985, 90; *Podlaha* 1911, 37-38; *Poche a kol.* 1977, 56; *Procházková* 2005, 8-9, 19, 23-25; *Růžička* 1938a, 7-10; *Růžička* 1938b, 16; *Tywoniak* 1948b, 6; *Velínský* 1999, 47; *Vlasák* 1974a, 34

02B (Obr. 30, 83)

Farní kostel sv. Mikuláše dnes patří pod benešovský děkanát pražské diecéze. Nachází se na nejvyšším místě výrazné skalnaté ostrožny, v nadmořské výšce asi 372 m. Tato ostrožna, na jejímž hřebetě a j. svahu se rozkládá místní část „Na Karlově“, je z v. strany obtékána Benešovským potokem. Dříve byla také ohraničena ze z. a s. strany potokem, který se vléval sv. od ní do Benešovského potoka, od něhož byl kostel vzdálen asi 187 m. Další vodoteč tekla také j. od ostrožny. Ke kostelu, obklopeném rozšířeným hřbitovem s ohradní zdí, stoupá nálevkovitě rozšiřující se ulice z dnešního Masarykova náměstí na JZ. Asi 4 m z. od jz. nároží kostela stojí tzv. horní zvonice, což je původně kamenná věžová dvoupatrová stavba z r. 1524 nebo z doby nemálo pozdější, barokně přestavěná někdy po r. 1648, kdy bylo zrušeno 1. patro a původní schody a nově proražen vstup do přízemí. Komunikace mezi dřívějším 1. a 2. patrem neexistovala. Z v. strany do ní vedou 2 vstupní otvory, přičemž vstup v patře byl pravděpodobně přístupný z ochozu hradby nebo schodištěm z terénu. Ze vstupu v úrovni 1. patra snad vedl můstek do podstřeší j. kostelní lodě. Její původní účel byl kromě vyzvánění výrazně obranný – zřejmě byla kdysi součástí hradby kolem kostela. Na jejím místě patrně stála starší zvonice, jelikož obsahuje zvony staršího data. Povrchové sběry kolem kostela pro okolní zástavbu a zatravněnou plochu nejsou možné.

Patronátní právo patřilo vyšší šlechtě. Podle Břežanovy historie rodu šternberského měl být kostel posvěcen v r. 1070. Měla v něm být chována bible a pasionál, které získal jako kořist Beneš v bitvě u Milána snad v r. 1162 a věnoval je kostelu se zavěcením Panně Marii (*Tywniak* 1970, 74, 76-77, 79). Farnost, vztahující se poté k tomuto kostelu, dříve spadala pod benešovský děkanát pražského archidiaconátu. V r. 1352 odvedla 87 gr. papežského desátku (*RDP*, 39). V r. 1361 uplatnil podací právo urozený pan Zdeněk z Konopiště (*LC I/1*, 163). Dřívější sídlo feudála se mohlo nacházet západně od kostela, snad někde mezi ním a dnešními ruinami minoritského kláštera. Nějaké blíže nespecifikované opevnění se zmiňuje k r. 1288/89 (*RBM II*, č. 2441, s. 1052-1053).

Kostel je krátkým bazilikálním trojlodím, které vyhořelo patrně v letech 1294 a 1420. Poté bylo opraveno a částečně přestavěno. Znovu mělo být přestavěno r. 1583. R. 1648 bylo vypáleno a vydrancováno Švédy a obnoveno až r. 1696. Několikrát bylo opravováno ještě v 19. a 20. století. Je vystavěno z lomového zdiva s nárožími armovanými žulovými opracovanými kvádry a barokně upraveným vnějškem. Hlavní loď je obdélná, má valenou klenbu s lunetami, později zřízená půlkruhově zaklenutá okna ve výšcích a v ose Z průčelí zazděné velké lomené okno a jednoduchý gotický lomený portál s představenou předsíní s valenou klenbou a lunetami. Zevně v obou rozích předsíně jsou viditelné profilované fragmenty z červeného pískovce (podle A. Podlahy jde o zbytky ostění portálu se žlábkovým profilem a lidskou hlavou, podle E. Charvátové a D. Líbala se jedná naopak o zbytek Z předsíně ze 14. století v podobě figurální konzoly s nízko položeným výběhem). Obdélné plochostropé boční lodě jsou asi o polovinu užší než hlavní loď, se kterou jsou spojeny dvojicemi lomených arkád na pilířích. S loď je kratší, J je v jedné linii rovně ukončena v místě začátku polygonálního závěru. Ze Z průčelí jsou osvětlena 2 mírně lomenými okny a z boků obdélnými segmentově sklenutými okny. V Z části lodi stojí barokní zděná kruchta s dřevěnou balustrádou, podklenutá stlačenou valenou klenbou s lunetami a otevřená do bočních lodí půlkruhově sklenutými otvory. Vede na ni zděné válcové těleso točitého schodiště z JZ koutu J lodi. Uvnitř něj, na Z straně u JZ rohu asi 3 m nad zemí, se nachází kamenná, jednoduše profilovaná konzola s výběžkem uříznutého trámu, která mohla být pozůstatkem starší kruchty, nebo měla vztah ke dveřnímu otvoru v protější zvonici. Schodiště snad osvětlovalo malé okénko se šikmými ostěními, kamennou špaletou u vnějšího líce zdi a rovným překladem ze silnějších prken, z něhož zůstala jen nika těsně pod pultovou střešou J lodi v Z zdi. Polygonální presbytář byl vystavěn ve 40. letech 14. století. Je stejně široký jako hlavní loď, zevně členěný odstupněnými opěráky a skládá se z 1 obdélného pole s křížovou žebrovou klenbou a ze závěru o 7 stranách dvanáctiúhelníka s šestipaprscitou klenbou. Nad průběžnou podokenní římsou vystupují mělké příložky, lemované po stranách přístěnnými žebry, spočívajícími na drobných patkách a polygonálních soklicích zčásti s vyžlabenými stranami. Příložky vrcholí dvojicí listových hlavic, symboly 4 evangelistů a zvrácenými reliéfy. Na nízkých krycích deskách vyrůstají klenební přípory hruškové profilace, sledované v krátkém úseku přístěnnými žebry. Žebra hruškové profilace jsou nasazena neorganicky, stýkají se v polygonální části v dutém svorníku a v obdélném poli v dutém svorníku s menším otvorem. Presbytář má 7 vysokých lomených oken bez kružeb. Lomený neprofilovaný vítězný oblouk má na čelní straně štukovou barokní drapérii, sanktuář obdélníkové kamenné pažení. Na S boční loď navazuje obdélná sakristie s půloválnou valenou klenbou, přístupná gotickým sedlovým portálem. Původní hlavní vstupní portál je umístěn v J zdi J boční lodi a je zakryt později přistavěnou předsíní. Je raně gotický, pravoúhle odstupněný, s hruškovitou profilací přerušenou 1 nízkým sloupkem s kalichovitou hlavicí s vegetabilními motivy.

Podle A. Podlahy je stavba raně gotická z pol. 13. století. V. Mencl se domníval, že trojlodí bylo po požáru r. 1294 vystavěno pelhřimovskou hutí biskupa Tobiáše z Benešova, přičemž ze starší budovy byl převzat raně gotický J portál. J. Charvátová datovala kostel podle měřítka, formy nedávno objevených oken a výtvarné skladby portálu do let 1260–70. Podle manželů Líbalových pochází raně gotické trojlodí i J portál asi ze sklonku 3. čtvrtiny 13. století. Někdy okolo r. 1340 měl být vystavěn presbytář se sakristií, který byl znovu zaklenut v 15. století. E. Poche s kolektivem zmínili kostel jako raně gotický s presbytářem ze 14. století. L. Váňová se domnívala, že trojlodí bylo vystavěno v poslední čtvrtině 13. století a presbytář ve 40. let 14. století. D. Líbal naposledy trojlodí datoval obecně do 3. čtvrtiny 13. století.

Pro účely práce postačí stávající stavbu datovat do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 163; *RBM II*, č. 2441, s. 1052-1053; *RDP*, 39

Literatura: 1941–42, 13; *Boháč* 1978, 37; *Glosová* 2007, 431-449; *Charvátová* 1968, 213-214; *Charvátová* 1970, 87-91; *Kabát – Slepíčka* 1972, 202; *Líbal* 2001, 16; *Líbal – Líbalová* 1983, 11, 28; *Mencl* 1962, 236; *Neuwirth* 1888, 414, 427-428; *Petráň a kol.* 1985, 90-91; *Podlaha* 1908, 117-124; *Podlaha* 1911, 6-19; *Poche a kol.* 1977, 55-56; *Poche a kol.* 1982, 452; *Procházková* 2005, 6-7, 9-10, 15, 20; *Růžička* 1938a, 7-10; *Růžička* 1938b, 14; *Růžička* 1948, 101; *Sedláček* 1927, 37; *Tomsa* 1940, 105, 147; *Tywniak* 1948, 86-89; *Tywniak* 1970, 73-74, 79, 83; *Váňová* 1990, 15, 19, 23, 25; *Velímský* 1999, 47; *Vlasák* 1974a, 7-31

• 02C (Obr. 27, 84)

Ruiny klášterního kostela minoritů, původně zasvěceného Nanebevzetí Panny Marie, leží v dolní části místní části „Na Karlově“, asi 135 m sv. od Masarykova náměstí a asi 168 m z. od kostela sv. Mikuláše. Nacházejí se na svahu hřbetu ostrožny, klesajícího k Z, v nadmořské výšce mezi 363 a 364 m. Od nejbližší vodoteče byly kdysi vzdáleny asi 125 m. Povrchové sběry kolem nich nejsou pro okolní zástavbu a zatrávněnou plochu možné.

Podle kroniky Beneše Minority byl kostel založen Tobiášem z Benešova r. 1247 a od 10 let později byl 4. října vysvěcen Mikulášem z Rizmburka (*MHB IV*, 23; *Tywniak* 1970, 79-80). Podle J. Schallera k založení mělo dojít okolo r. 1246. Břežanova historie rodu šternberského tvrdí, že byl založen r. 1243 (zřejmě jako provizorium) a r. 1253 dokončen a posvěcen (*Tywniak* 1970, 77, 79-80). Jeho zakladatel, boleslavský probošt, měl sebrat těla svých rodičů, bratrů a předků a pochovat je v rodinné hrobce v nově zbudovaném kostele (*Tomsa* 1940, 105; *Tywniak* 1970, 73). R. 1260 se zřekl proboštského úřadu, vstoupil do kláštera a r. 1261 zemřel. Pohřben byl po boku svých příbuzných (*Tomsa* 1940, 105). Po požáru Benešova v r. 1294 měl být r. 1306 Milotou z Benešova a z Dědic obnoven a nákladněji zřízen. R. 1379 Zdeněk ze Šternberka, pán na hradech Konopišti, odkázal klášteru důchod 10 kop a 6 grošů se závazkem, aby byly v určité dny slouženy mše svaté za zesnulé manželky Johanku a Kateřinu. Mimo to učinil nadání 1 kopy grošů na věčnou lampu, která měla hořet před oltářem Panny Marie (*LE II*, č. 288, s. 158-159). 19. května 1420 celý klášterní areál s kostelem vyhořel a řeholníci utekli do kláštera sv. Jakuba v Praze (*Podlaha* 1908, 119). Klášter byl tak opuštěn a pustl, až z něj zůstaly jen obvodové zdi. V r. 1473 a 1471 se v něm ještě konaly zemské sněmy, okolo r. 1700 sahaly zdi ještě ke dvoru radnice. V r. 1705 byl kostel při stavbě piaristické koleje s kostelem sv. Anny rozebírán, což bylo nakonec zastaveno na protest minoritského konventu u sv. Jakuba ve Starém Městě pražském. Zdivo bylo hojně využíváno také na stavební materiál okolních domů.

Kostel měl zřejmě již původně poměrně krátkou loď a dlouhý chór, z něhož dnes stojí pouze 2 strany závěru, vystavěného ze středně zrnité arkózy až arkózovitěho pískovce z okolí Nučic (okr. Praha-východ). Dřívější presbytář, členěný štíhlými odstupněnými opěrnými pilíři, kdysi snad vrcholícími filálami, se skládal z 3 klenebních polí a ze závěru o 7 stranách dvanáctiúhelníka s křížovou žebrovou klenbou. Z dvojbokých soklíků vyrůstají hruškovité klenební přípory, po stranách s obloučky mezi 2 výžlabky. Na podokenní římsě, přetínající postranní profilaci přípory, sedí drobné soklíky, nad nimiž pokračují postranní obloučky, vrcholící v patě výběhu přístěnných žebrových drobnými hlavičkami. Mezi opěrnými pilíři se otvírala lomená okna, s oboustranně hlubokým výžlabkem profilovaným ostěním z arkózovitěho pískovce z okolí Nesperské Lhoty. V 1 se zachoval fragment kružby s motivem stojícího plaménku. Z hlavního portálu se dochovala jen část lineárně rozložené profilace s hlavičkami, prostoupené baldachýnem. V hranolové zvonici z r. 1834, stojící na místě dřívější starší dřevěné zvonice asi 35 m Z od ruin kostela, jsou zachovány fragmenty architektonických článků. Další profilované architektonické články z červeného pískovce leží v zahradce před ruinami, jiné jsou zazděny ve zdivu okolních domů, nebo jsou v soukromých rukách. M Podblanicka v Benešově chová hlavičkovitěho tvaru s kvadratickým abakem s reliéfem plochých listů a stonkem přepásaným profilovanou páskou. V M na Jemništi bylo dříve uloženo torzo fiály.

A. Podlaha datoval stavbu asi do konce 13. nebo počátku 14. století. V. Mencl byl přesvědčen, že archeologickým výzkumem po S straně ruin velkého chóru bylo ohaleno krátké a poměrně malé presbyterium z doby kolem pol. 13. století. Podle manželů Líbalových měla na stavbu, kterou datovali do 3. třetiny 14. století, vliv pražská dvorská huť. Naposledy D. Líbal podle svorníku s pětibokými žebry datoval starší stavební fázi do rané gotiky a stojící torzo presbytáře do pozdní lucemburské gotiky 3. třetiny 14. století. Podle něj bylo odhalené torzo snad sakristií s kaplí, jelikož se rozměrově vázalo na presbytář. M. Kovář soudí, že zachované fragmenty raně gotické etapy snad pocházejí z pol. 13. století.

Archeologickým výzkumem odhalené pozůstatky stavby po S straně dnešních ruin presbyteria jsou značně problematické. Vzhledem k písemným zmínkám a architektonickým fragmentům původní raně gotickou stavbu datují do doby kolem pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LE II*, č. 288, s. 158-159; *MHB IV*, 23

Literatura: *Charvátová* 1970, 87-88, 91-95; *Kovář* 2010, 6-8; *Líbal* 1948, 152-153; *Líbal* 1984, 193; *Líbal* 2001, 16-17; *Líbal – Líbalová* 1983, 30; *Mencl* 1940, 6-7; *Mencl* 1943, 365, *Mencl* 1962, 240-241; *Neuwirth* 1888, 399-400; *Novák* 1991, 82; *Petráň a kol.* 1985, 88-89, 91; *Podlaha* 1908, 118-120, 124; *Poche a kol.* 1977, 56; *Procházková* 2005, 6-7, 9-11, 15, 18, 20-23; *Růžička* 1938a, 7-8; *Růžička* 1938b, 15; *Růžička* 1946, 51-55; *Sedláček* 1927, 37; *Tomsa* 1940, 105, 135, 147; *Tywniak* 1970, 79-80; *Váňová* 1990, 22; *Velímský* 1999, 47; *Vlasák* 1974a, 10-14, 31-33; *Vlček – Sommer – Foltýn* 1998, 175-177; *Žemlička* 2002, 481

02D (Obr. 39)

Osada Chvojen, dnes patřící pod k. ú. Benešova, se rozkládá při úpatí mezi 2 návršími, stranou od důležitějších cest. Sz. od osady 1 návrší vrcholí temenem s nadmořskou výškou asi 408 m, 2. rozlehlé návrší jz. od osady vrcholí kótou 406,8 m. Mezi nimi vyvěrá bezejmenný pramen, vlévající se do Janovického potoka, tekoucího z. od osady a obtékajícího obě návrší. 1. návrší ze S obtéká Větřovský potok, 2. z J bezejmenný tok, oba ústící do Janovického potoka. V. od osady teče Konopišťský potok, který napájí 2 rozlehlé rybníky – Jarkovický a Konopišťský.

Kostel byl dříve zasvěcen sv. Filipovi a Jakubovi, dnes sv. Jakubovi, přičemž je filiální a spadá do benešovského vikariátu pražské diecéze. Stojí v sv. části oválného temene návrší, ležícího sz. od osady, v nadmořské výšce asi 408 m. Je obklopen zřejmě zmenšeným hřbitovem s ohradní zdí a stromy. Od jv. k němu vede cesta. Od pramene, tekoucího při j. úpatí návrší, je vzdálen asi 172 m. Povrchové sběry kolem kostela jsou možné až na poli asi 40 m v. od ohradní zdi kostela.

Osada i patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. Prvně se připomíná r. 1316 Dětrichem z Chvojna (RTV, č. 74, s. 14). Farnost patřila pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 15 gr. papežského desátku (RDP, 58). V r. 1362 uplatnili podací právo udatní rytíři Mareš ze Zvěřince a Heřman z Chvojna s panošem Konrádem z Chvojna (LC I/1, 192). Některé nálezy, získané archeologickým výzkumem západně od kostela, naznačují možnou existenci feudálního sídla, spjatého převážně se zemědělským podnikáním.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou poměrně velmi nepravidelného půdorysu, upravenou r. 1872, kdy byla okna nahrazena novorománskými nebo novogotickými, a radikálně pak r. 1904 arcivévodou Františkem Ferdinandem d'Este, který byl jejím patronem. Je vystavěn z mohutného kvádríkového zdiva ze špatně opracovatelných kamenů místního původu. Opracovány jsou jen žulové kusy nárožních armování a původních portálků. Dříve prý mělo být pod opadající omítkou patrné sgrafitové kvádrování. V interiéru jsou odkryty zbytky nástěnných maleb z doby kolem pol. 14. století. Kostel se skládá z 3 částí. Z část tvoří příčně obdélný „věžovitý“ blok, zaklenutý příčně valenou klenbou s vlastní sedlovou střechou, který je dnes vnímán jako loď. Dříve se nad touto částí tyčila štíhlá zvonice s jehlancovou střechou. Na S straně blok lícuje s rovinou lodi, na J předstupuje o 2,3 m. V síle Z zdi je schodiště, osvětlené 2 střílnovými okny, vedoucí z 1. patra do podkroví. V přízemí bloku je na J straně střílnové okno a výše je na bocích po 1 půlkruhově sklenutém okně se sešikmenými špaletami. V celé Z části byla zřejmě dřevěná kruchtovitá empora (dnes dřevěná kruchta na sloupech), dříve přístupná z exteriéru dřevěnými schody a dřevěnou pavlačkou a s podkrovím (či dalším patrem) spojená schodištěm v síle zdi. Z 1. patra na ni vedl žulový portálek s mírně zahroceným ostěním. Střední část představuje zřejmě původní loď v podobě krátkého příčného obdélníka s podélnou valenou klenbou. Do bloku se otvírá mohutným vysokým lomeným neprofilovaným obloukem. Z J strany je osvětlena půlkruhově sklenutým oknem se zešikmenými špaletami. V r. 1904 byla nad lodí vystavěna mohutná hranolová věž se sdruženými okny z každé strany, stojící na obloucích a bočních zdech lodi. V část představuje poměrně drobný čtvercový presbytář s křížovou klenbou s hřebínky, osvětlený z J a V strany lomenými okny s obnovenými kružbami. Vítězný oblouk je mohutný, lomený a neprofilovaný. Původní hlavní portál do kostela se nachází na J boku střední části, má prostě půlkruhově sklenuté žulové ostění a nad sebou reliéf patrně z konce 15. století.

Podle A. Podlahy jde o přechodní stavbu ze 13. století. V. Mecl ji datoval do doby kolem r. 1200, přičemž se opíral o zasvěcení sv. Jakuba (mělo se šířit koncem 12. století z Bavorska), ve středních Čechách neobvyklé celkové uspořádání stavby, čtvercový V závěr s prostou klenbou (měl se rozšířit ze švábského Alsaska bavorským Podunajím a Horní Falcí), zaklenutí lodě valenou klenbou (v té době jej měly mít některé hornofalcké kostely) a konečně o tribunu, která zde již měla tvořit samostatnou stavbu (jinak známa z Bavor – sv. Jakub v Řezně). Lomený vítězný oblouk a otvor ve V zdi tribuny měl příslušet bavorskému slohovému okruhu. Nápadně silné zdi srovnával s kostely v Horní Falcí a v Bavorech. Jinde stavbu charakterizoval jako „westwerk“. J. Hertl se domníval, že kostel svou dispozicí náleží ještě do pozdně románské architektury, ale nově má pravouhlé křížově zaklenuté presbyterium. Soudil, že věž měla mít podle prvotního záměru stavitele 3. obranné podlaží, což má dokládat staré vyústění schodiště v síle Z zdi, vedoucí z portálového výklenku do podkroví věže. Věž měla být také původně dělena pouze dřevěnými podlažními. Zřejmě dřevěná empora zanikla beze stop. Dnešní kruchta má ležet asi 50 cm pod úrovní prahu 1. patra a zabírat pouze malou část půdorysného podlaží věže. Neobvyklou sílu zdiva vysvětloval fortifikačními záměry či nerealizovaným zaklenutím celé stavby. Kostel datoval obecně do 13. století. E. Poche s kolektivem psali o raně gotickém kostele z doby kolem pol. 13. století, čehož se E. Váňová přidržela, ale přikláníla se spíše před pol. 13. století. M. Radová-Štiková s J. Škabradou se zmiňovali o kostele na dvorci z počátku 13. století, jehož součástí měl být na Z straně mohutný věžovitý útvar se zřejmou obytnou funkcí.

Nepravidelný půdorys stavby by mohl také naznačovat možný komplikovanější stavební vývoj. To by mohl zjistit stavebně-historický průzkum. Vhodný by byl i soustavnější zájem uměleckých historiků o tuto v okrese

poměrně známou stavbu. Patrně jde o románsko-gotickou či „přechodní“ stavbu, kterou však V. Mencl datoval příliš časně. Kostel by mohl být vystavěn kolem pol. 13. století, možná ve 2. čtvrtině 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 192; *RDP*, 58; *RTV*, č. 74, s. 14

Literatura: *Boháč 1969a*, 135; *Boháč 1978*, 37; *Durdík – Kašpar – Úlovec 1997*, 169-170; *Hejna 1968a*, 82-83, 92-93; *Hejna 1968b*, 17; *Hejna 1972a*, 111-113, 118; *Hejna 1972e*, 47, 50-51, 54-56; *Hejna 1976*, 281-282, 286; *Hejna 1983*, 368-369, 392, 395, 425-427, 429; *Hyzler 1969*, 223-226; *Kabát – Slepíčka 1972*, 212; *Klápště 2012*, 92; *Kurka 1915*, 213; *Mencl 1962*, 230, 233-234, 237; *Mencl 1965*, 48; *Podlaha 1908*, 126-129; *Podlaha 1911*, 82-91; *Poche a kol. 1977*, 555-556; *Poche a kol. 1982*, 490; *Radová – Škabrada 1992*, 16; *Váňová 1990*, 15, 26; *Vlasák 1974a*, 52-53

03 Borovsko (Obr. 31)

Obec leží na svažitém, k SV orientovaném terénu ostrohu mezi soutokem Sedlického potoka po z. straně a řekou Želivkou po v. straně, do níž se původně potok vléval asi 1,4 km sz. od obce. J. od ní teče bezejmenný tok, který úhlopříčně protíná ostrožnu a vlévá se do řeky Želivky. Dnes je ostroh značně užší v důsledku vybudování a napuštění vodní nádrže Švihov na řece Želivce v letech 1965–75. Tehdy byla také zástavba při řece a kolem kostela zbourána.

Dnes filiální kostel sv. Petra a Pavla ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí na vyvýšeném místě jazykovitého tvaru, v nadmořské výšce asi 381 m. Původně byl vzdálen asi 119 m od řeky Želivky (dnes od břehu nádrže minimálně 35 m), asi 619 m od Sedlického potoka a asi 72 m od zatrubněného bezejmenného potoka, napájejícího rybník na jz. od kostela. Je obklopen hřbitovem s ohradní zdí (před napuštěním nádrže ještě hospodářskými staveními bývalého poplužního dvora) a přístupný komunikací, vedoucí úhlopříčně přes obec. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolnímu zalesnění.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. Prvně se připomíná r. 1289 s Protivou z Borovska (*RBM II*, č. 1466, s. 630). Farnost spadala pod štěpánovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 15 gr. papežského desátku (*RDP*, 57). Podací právo užíli r. 1364 rytíř Petr ze Sedlice (?) (*Petri milit. de Zelcz*) a panošové a bratři Markvart a Procek z Borovska (*LC I/2*, 53-54). Před třicetiletou válkou byla tato obec městečkem, které bylo v r. 1639 zapáleno a poté jen řídce osídleno. Feudální sídlo stávalo v S části ostrohu a mělo zřejmě podobu zdí ohrazené věžové tvrze. Ta začala pustnout v pol. 16. století o století později zanikla. V letech 1569–76 se uvádí jako „zámek pustý“. Zbyl po ní jen tesaný sklep, valy a příkop, který byl napájen rybníky JZ od tvrziště na kraji obce. Zůstal pouze rybníček, ležící asi 115 m JZ od kostela.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, zevně upravenou v raném baroku kolem r. 1700. Opravena byla r. 1903. Asi 4 m od JZ nároží kostela stojí hranolová pseudorománsky upravená zvonice. Obdélná loď s plochým stropem má z boků 4 obdélná, segmentově sklenutá okna a nad vchodem v Z průčelí 1 širší, rovněž segmentově sklenuté okno. V SZ rohu je umístěno vřetenové schodiště, které vede na kruchtu na 2 pilířích s pasy se zapuštěnou křížovou klenbou bez žeber. Pravoúhlý presbytář je užší než loď a zaklenutý plackou. Z 3 stran má široká segmentově sklenutá okna. Vítězný oblouk je půlkruhový, rozepjatý a neprofilovaný. Po J boku presbytáře stojí obdélná sakristie s valenou lomenou klenbou, přístupná pravoúhlým vchodem. V Z zdi má široký lomený oblouk. Je v ní umístěna žulová osmiboká křtitelnice. Hlavní vstupní portál se nachází v Z průčelí a je jednoduše pravoúhlý.

E. Poche s kolektivem byli přesvědčeni, že jde o raně barokní kostel z doby kolem r. 1700.

Vzhledem ke zmínkám v písemných pramenech, půdorysné dispozici, podobě vítězného oblouku (pokud nebyl později výrazněji upraven) a existenci zřejmě raně gotické sakristie, která je patrně současná s presbytářem, se domnívám, že by tento původně raně gotický kostel mohl být vystavěn někdy ve 2. pol. 13. století. Pro přesnější dataci kostela by bylo třeba provést stavebně-historický a umělecko-historický průzkum. Pro potřeby práce jej zatím postačí datovat do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/2*, 53-54; *RBM II*, č. 1466, s. 630; *RDP*, 57

Literatura: *Durdík 2011*, 15-16; *Kabát – Slepíčka 1972*, 205; *Kurka 1915*, 200; *Poche a kol. 1977*, 109; *Reichertová 1972a*, 133-134; *Soukup – Valchář 2010*, 41-43

04 Božkovice (Obr. 73)

Malá vesnice Tožice dnes patří pod k. ú. obce Božkovice, která je částí města Bystřice. Nachází se v sedle mezi kopcem Ve vrchu (kóta 502,6 m; podle map I. a II. vojenského mapování nesl název Tožička) na s. a sv. straně a vrchem Bukovcem (kóta 498,8 m) na jz. straně. Vesnice se přitom rozkládá při j. úpatí kopce Ve vrchu. Na jejím jz. okraji dříve pramenil bezejmenný potok, který tekla dále na SZ a ústila zprava do Zahořanského potoka. Dnes plní pouze malý rybníček. Další rybníček sz. od vsi je napájen jeho dřívějším pravostranným přítokem. Na v. okraji vesnice pramení a tvoří rybníček (kdysi byly 3) bezejmenný, z velké části zatrubněný potok, tekoucí dále k JV, kde ústí do Podhrázského rybníka.

Dnes filiální kostel sv. Martina v benešovském vikariátu pražské diecéze stojí po s. straně cesty, vedoucí vsí směrem SZ-JV, na mírném svahu orientovaném k JV, v nadmořské výšce mezi 470 a 472 m. Od bezejmenného vodního toku na V okraji vsi byl kdysi vzdálen minimálně 381 m a od dřívějšího pramene na opačné straně asi 192 m. Kostel je obklopen hřbitovem s ohradní zdí a zčásti dochovaným příkopem, kterým vedou nyní cesty (*Podlaha – Šittler 1898*, 121). Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolní zástavbě.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. 1. písemná zmínka pochází z r. 1207 s Janem z Tožice (*CDB II*, č. 75, s. 67₂₄) a další z r. 1295, kdy svědčil Hynek z Tožice (*RBM II*, č. 1687, s. 725). V r. 1318 se objevuje Leo z Tožice (*RTV*, č. 170, s. 34). Farnost spadala pod benešovský děkanát v pražském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 9 gr. papežského desátku (*RDP*, 40). Podací právo r. 1361 užila čestná dáma Jana, vdova po Mikuláši z Tožice (*LC I/1*, 145). Feudální sídlo se prý kdysi nacházelo Z od kostela na návsi. Podle A. Sedláčka tam měly být ještě pozůstatky tvrze v podobě základové zdi a klenuté sklepy, které však byly na počátku 20. století zavezeny a tvrziště zplanýrováno, takže již J. Kabát s K. Slepíčkou nic nezjistili. Další možné sídlo se mohlo nacházet na kopci S od vsi, kde probíhá několik valovitých útvarů. V literatuře se vyskytuje jako hradiště. Vzhledem k zatím chybějícímu reviznímu průzkumu je takováto interpretace problematická.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou z lomového zdiva. V Z průčelí stojí původně dvoupatrová hranolová věž. Do jejího 1. patra vedou z J boku dřevěné schody. Podvěží s půlkruhovou valenou klenbou má v Z zdi novodobý vchod s předsíní a ve V zdi půlkruhově sklenutý vstupní portál. Plochostropé 1. patro se do lodi otevírá půlkruhovým obloukem ve V zdi a ze Z strany je osvětleno obdélným, dovnitř špaletovaným oknem. Zde se nacházela dříve empora, která byla zřejmě spojena s pavlačovou emporou, podklenutou jediným pasem valené klenby. Původně dřevěné vrchní patro bylo později nahrazeno kamennou nástavbou, která se otevírá na 3 stranách obdélnými, půlkruhově sklenutými okny. Původně plochostropá obdélná loď obdržela v 16. století valenou klenbu s lunetami se sítí hřebínků. Na bocích má po 2 vysoko umístěných a rozšířených oknech, překlenutých plochým obloukem. V Z části lodi stojí valeně podklenutá barokní kruchta na silném pasu. Presbytář má podobu konchou zaklenuté apsidy, která je o trochu užší než loď, se kterou je přímo spojena. Z J strany je osvětlena půlkruhově sklenutým oknem o zešíkmené špaletě. Hlavní portál se nachází na J boku lodi a je zakryt předsíní. Je rozšířený a segmentově sklenutý.

A. Podlaha a E. Šittler psali o drobné románské stavbě. V. Mencl kostel datoval do doby kolem r. 1200. Podle poměrně mohutné apsidy, použití lomového kamene a historické zmínky A. Merhautová usoudila, že kostel pochází patrně z konce 12. století. Takovému datování prý nemá odporovat ani kombinovaná tribuna. E. Poche s kolektivem psali o románském kostele z 1. čtvrtiny 13. století. Posledně A. Merhautová datovala kostel do 4. čtvrtiny 12. století.

Datace podle užití lomového zdiva v kraji, kde není dostatek snadno opracovatelného stavebního materiálu, je vcelku zavádějící. Není také zřejmé, zda se u zdiva pojednávaného kostela vyskytuje tendence k řádkování. To by mohl ověřit příležitostný průzkum. Vzhledem k poměrně úzkému půdorysu lodi, poměrné jednoduchosti stavby bez pozdní románské výzdoby a patrné podobě s kostelem sv. Petra v Poříčí nad Sázavou, který má jinak velkou apsidu, se přikláním k datování A. Merhautové. Pro potřeby práce postačí kostel datovat do 2. pol. 12. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *CDB II*, č. 75, s. 67₂₄; *LC I/1*, 145; *RBM II*, č. 1687, s. 725; *RDP*, 40; *RTV*, č. 170, s. 34

Literatura: *Birnbaum 1929*, 49, 53; *Boháč 1978*, 36-37; *Hertl 1948*, 72-75; *Kabát – Slepíčka 1972*, 244-245; *Mencl 1962*, 228; *Mencl 1965*, 43; *Merhautová 1971*, 343; *Merhautová – Třeštík 1983*, 217; *Petráň 1977*, 224, 235; *Petráň 2011*, 33; *Podlaha 1908*, 138-139; *Podlaha – Šittler 1898*, 121-123; *Poche a kol. 1982*, 72; *Sedláček 1927*, 127; *Vlasák 1873*, 104-106

● 05 Ctiboř (Obr. 37)

Malá vesnice Hrádek, spadající pod k. ú. Ctiboř, leží na protáhlém úzkém ostrohu s poměrně strmými svahy, rozšiřujícím se a klesajícím od JZ k SV, mezi řekou Blanicí, vinoucí od JJZ k V, a jejím bezejmenným přítokem, tekoucím od Z k SV.

Farní kostel sv. Matouše Apoštola ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí na sv. okraji vsi, j. od cesty ze Ctiboře, v nadmořské výšce asi 356 m. Od řeky je vzdálen asi 46 m a od jejího přítoku asi 42 m. Je obklopen zrušeným hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolní zástavbě a zalesnění.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřilo nižší šlechtě. Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 9 gr. papežského desátku (*RDP*, 58). Podací právo zřejmě r. 1356 uplatnili bratři Markvart a Bohuslav z Hrádku (*LC I/1,3*). Někteří však soudí, že se však tento zápis týká dnes z velké části zatopeného Hrádku Odrance na pravém břehu řeky Želivky. Podle A. Sedláčka se ves s farou a kostelem nachází přímo na „starožitném“ hradišti, ke kterému přiléhalo podhradí, obtékané z 3 stran řekou Blanicí. Měla na něm stát čtverhranná věž, jejíž základy či spodek obsáhla kostelní věž. Přístupová strana pak měla dříve být zabezpečena valem, který byl asi ve 13. nebo 14. století částečně ukopán. J. Kabát s K. Slepíčkou se naopak domnívali, že kostel stojí na místě dřívější tvrze. Na konci ostrohu, na zarostlém pahrbku severně od vsi, leželo kruhové tvrziště v místě zvaném „Kočičí hrádek“ (či podle J. Kabáta a K. Slepíčky „Kočičí zámek“). Na pahrbku tvrziště, obklopeného ze všech stran vodním příkopem a nevysokým valem, stála prý věž. V r. 1533 se tvrz připomíná jako pustá, patrně v důsledku připojení vsi k panství Vlašim.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, opravenou v r. 1765 v barokním slohu. V Z průčelí lodě, v celé její šíři, stojí od r. 1765 barokní hranolová věž s otupenými rohy a průchozím přízemím. Obdélná loď s plochým stropem má na bocích po 2 oknech a v Z části kruchtu. Po jejích obou stranách byly ve 2. pol. 17. století vystavěny kaple ve tvaru příčného obdélníka s plochým stropem. Presbytář tvaru příčného obdélníka s křížovou klenbou bez žeber je odsazený od lodi. Vítězný oblouk je segmentový. Po V straně presbytáře stojí obdélná plochostropá sakristie. Hlavní vstupní portál se nachází v Z štítové zdi lodi.

A. Podlaha psal jen o neslohové stavbě, E. Poche s kolektiv o primitivní barokní stavbě asi z konce 17. století, přičemž eventuální zbytky původního kostela nebyly zatím odhaleny.

Datování kostela je obtížné vzhledem k prakticky žádnému zájmu ze strany uměleckých historiků. Pro zjištění podoby původního kostela by bylo třeba provést stavebně-historický průzkum. Podle půdorysné dispozice, kde je obdélná loď ještě poměrně úzká, a aplikace křížové klenby s lomenými kápiemi bez žeber v presbytáři se domnívám, že by teoreticky kostel mohl být vystavěn někdy po pol. 13. století. Je ale otázkou, zda nebyl dříve prodloužen Z směrem a zda jeho klenba nebyla zbavena žeber. Pro účely práce je tento kostel zatím problematický.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1,3*; *RDP*, 58

Literatura: Kabát – Slepíčka 1972, 211; Kurka 1915, 216; Podlaha 1909, 128-135; Podlaha 1911, 74-78; Poche a kol. 1977, 462; Sedláček 1927, 192; Vlasák 1874b, 74-78

06 Čechtice (Obr. 32)

Dnešní městys se rozkládá při úpatí Jizbického hřbetu, na zvlněném terénu klesajícím převážně k SV, který je z J, V a SV ohraničen Čechtickým potokem, do kterého se vlévá Luční potok. Ten pramení z. od městyse a obtéká jej ze S. Jeho přítoky jsou 2 potůčky (1 z nich měl sám dříve minimálně 1 pravostranný přítok), napájející několik rybníků. 1 z potůčků pramení sz. od městyse, 2. na s. od protáhlého obdélného náměstí, přibližně ve středu městyse, kterým prochází významná komunikace z Prahy přes Benešov, Vlašim a Pelhřimov do Jihlavy a dále. Na jz. okraji městyse pramení a naplňuje 3 rybníky levostranný přítok Čechtického potoka. Je zčásti sveden pod zem. Nejbližší krajinnou dominantou je Jizbický kopec (kóta 600 m.) zjz. od městyse.

Farní kostel sv. Jakuba Staršího vlašimského vikariátu v pražské diecézi se nachází po J straně náměstí a po levé straně od hlavní komunikace, na mírném svahu klesajícím k SSV, v nadmořské výšce mezi 483 a 485 m. Od nejbližšího vodního toku jej dělí vzdálenost asi 300 m. Kostel je obklopen v r. 1853 zrušeným hřbitovem s ohradní zdí. Asi 60 m s. od něj stojí čtyřboká dvoupatrová zvonice. Povrchové sběry kolem kostela nejsou možné pro okolní zástavbu.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. Je prvně zmíněna až r. 1316 s Henrikem z Čechtice (*RT I*, č. 50, s. 16; *RTV*, č. 65, s. 13). Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 děkan odvedl 9 gr. papežského desátku (*RDP*, 57). Své podací právo r. 1360 užil Beneš ze Zdislavic,

poručík sirotek Václava a Heřmana z Čechovic (LC I/1, 124). Feudální sídlo stávalo na návrší v sousedství kostela a fary v JZ části městečka v trati „Na hradě“ nebo „V hradu“. Mělo podobu tvrze a je spolu s dvorem doloženo až r. 1438. V r. 1457 byla tato tvrz již pustá. Nejsou z ní zachovány žádné pozůstatky nadzemních konstrukcí. S od kostela stojí jednopatrový trojkřídlý zámek nesymetrického půdorysu s bezprostředně navazujícím hospodářským dvorem, který je výsledkem několika stavebních etap a pozdějších úprav, a nepochází tedy kompletně celý z let 1656–58.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, přestavěnou v barokním slohu po r. 1794 nebo 1826 (prameny se v tom rozcházejí). V letech 1741, 1794 a 1826 vyhořel. Širší obdélná loď má plochý strop, v Z štítové zdi mezi lizénami 1 eliptické okénko a na bocích mezi lizénami 6 segmentově sklenutých oken. V S zdi pod prostředním oknem je obdélný vchod s vypnutou římsou. V Z části lodi stojí kruchta na 2 hranolových pilířích, poklenutá 3 plackami mezi pásy. Polygonální presbytář je užší než loď, tvořený plackově zaklenutým obdélným polem a konchou zaklenutým trojbokým závěrem. Je osvětlen 3 segmentově sklenutými okny. Elipticky sklenutý vítězný oblouk je nesen z obou stran pilastry s členěnou římsou místo hlavice. Po S straně presbytáře stojí téměř čtvercová sakristie s křížovou klenbou, přístupná obdélným vchodem. V patře má oratoř z r. 1826. Hlavní vstupní portál je umístěn v Z průčelí. Je pravouhlý a má segmentovou římsu v široké nise.

J. Soukup a J. Valchář datovali stavbu do doby vlády krále Václava II. E. Poche s kolektivem psali jen o gotickém, barokně přestavěném kostele.

Vzhledem k půdorysné dispozici kostela a přítomnosti (byť minimální) gotických prvků se domnívám, že původní kostel by mohl být ještě raně gotický, vystavěný snad někdy ve 2. pol. 13. století, možná v poslední čtvrtině 13. století, jak se domnívali J. Soukup a J. Valchář. To by mohl jedině ověřit stavebně-historický průzkum. Pro potřeby práce jej postačí datovat do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: LC I/1, 124; RDP, 57; RT I, č. 50, s. 16; RTV, č. 65, s. 13

Literatura: Kabát – Slepíčka 1972, 207; Kurka 1915, 196; Pešta 2005, 25-26; Poche a kol. 1977, 178-179; Sedláček 1900, 199; Soukup – Valchář 2010, 46-51; Vránová 2000, 22-23

07 Červený Újezd u Miličína (Obr. 33)

Obec leží ve sníženině dlouhého hřbetu o směru S-J, který je ze z. strany obtékán Záběhlickým potokem, do něhož se vlevá bezejmenný tok, pramenící sz. od obce pod hřbetem. Zřejmě jeho pravostranným přítokem byl bezejmenný tok, jak jej indikuje rybníček na z. okraji obce. Jv. odtud, u obce Střeziměř, pramení potok Mastník, který obtéká hřeben z V. Do něj také ústí několik bezejmenných potůčků, pramenících v úžlabích V svahu hřebene a napájejících několik rybníků. S od obce hřeben vrcholí kopcem Skalici (kóta 610 m).

Dnes filiální kostel sv. Matouše v benešovském vikariátu pražské diecéze stojí při sv. okraji návsi trojúhelníkového tvaru, po pravé straně silnice, částečně na svahu spadajícím k ZJZ, v nadmořské výšce mezi 592 a 594 m. Od rybníčku (a zároveň tím od nejbližší vodoteče) na z. okraji obce je vzdálen asi 167 m. Je obklopen rozšířeným hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolní zástavbě.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. Ztotožnění zdejší dřívější farnosti s nějakou lokalitou v Registrech papežských desátků je poměrně problematické. Pravděpodobný je Újezdec (*Vgezdecz*), který spadl pod benešovský děkanát pražského archidiakonátu. Okolní farnosti však spadaly spíše pod vltavský děkanát v bechyňském archidiakonátu. V letech 1352–67 byl kostel uveden jen jako farní. R. 1369 odvedl 9 gr. papežského desátku (RDP, 40). Podací právo r. 1365 použil panoš Mikuláš z Újezda (LC I/2, 63). Stopy po jeho sídle nebyly prozatím zachyceny.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou uceleného půdorysu z lomového kamene. Dřívější věž byla dřevěná a stála opodál kostela. Nynější zděná hranolová věž v Z průčelí, otvírající se na vrchu ze 3 stran půlkruhově sklenutými okny, pochází z let 1833–38. Její podvěží je sklenuté plackou a přístupné ze Z strany vchodem z r. 1952. Obdélná plochostropá loď má na J boku zřejmě po 3 lehce lomených vyšpaletovaných oknech ve značné výšce. V její Z části stojí plackou podklenutá kruchta s dřevěnou barokní poprsnicí. Polygonální protáhlý presbytář bez opěráků je stejně široký jako loď a skládá se z 1 pole s křížovou žebrovou klenbou a z trojbokého závěru s nápadně převýšenou šestipaprscitou klenbou. Žebra profilu vyžlabeného klínu vybíhají z jehlancových konzol, v závěru ze 2 hrubých masek a stýkají se v drobném svorníku. Presbytář je osvětlen 4 dvoudílnými lomenými vyšpaletovanými okny s raně gotickými kružbami. V ose závěru má zazděné okno. Sotva zalomený vítězný oblouk je jen lehce okosený a v náběžích má římsy. Kamenný sanktuář je prostý. Po S straně presbytáře stojí s ním současná obdélná sakristie s valenou klenbou, do níž vede jednoduchý lomený portál s ostěním

s vloženým prutem. Původní hlavní vstupní portál je zazděný v J boku lodi. Je lomený a má prostě vyžlabené žulové ostění.

A. Podlaha a E. Šittler psali jen o gotickém kostele. E. Poche s kolektivem určili stavbu jako gotickou ze 13. století, čehož se přidržela i L. Váňová. P. Kroupa se domníval, že je výsledkem 2 stavebních etap. 1. má být identifikovatelná podle archaicky působících oken v lodi. Při 2. stavební etapě mělo dojít ke snesení V štítové zdi lodi a k připojení presbytáře, jehož vítězný oblouk s římsami v náběžích, profil žebra v klenbě a tvar rayonantních kružeb v oknech chóru se mají hlásit do poklasické gotiky. Současně s ním měla asi vzniknout i sakristie. D. Líbal datoval presbytář do konce 13. století.

Domnívám se, že je kostel spíše výsledkem 1 stavební etapy vzhledem k ucelenému půdorysu bez jakékoliv asymetrie. Odlišná podoba oken v kněžišti mohla být záměrným zdůrazněním odlišné funkce tohoto prostoru. Toto by však mohl ověřit jedině stavebně-historický průzkum. Pro potřeby práce postačí kostel datovat do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/2*, 63; *RDP*, 40

Literatura: *Boháč 1978*, 30-31; *Kroupa 1993d*, 110; *Líbal 2001*, 60; *Podlaha 1912*, 173-177; *Podlaha – Šittler 1898*, 125-127; *Poche a kol. 1977*, 194; *Váňová 1990*, 16; *Vlasák 1873*, 64-66

08 Čestín u Jankova (Obr. 29)

Malá vesnice Bedřichovice se nachází v pramenné pánvi Poláneckého potoka, pramenícího na sz. okraji vesnice a tekoucího k JV. Z větší části je sveden pod zem, napájí soustavu několika rybníčků a za vsí se stáčí k SV. Z nejbližšího okolí krajiny dominuje na S kopec Březina (kóta 547 m) a na Z a JZ Bedlová se 2 vrcholky (kóty 585 m a 586 m).

Dnes filiální kostel sv. Vavřince vlašimského vikariátu pražské diecéze se nachází v j. části nepravidelné návsi, na svahu orientovaném k SV, v nadmořské výšce mezi 514 a 515 m. Dříve byl od Poláneckého potoka vzdálen asi 22 m. Je obklopen hřbitovem s ohradní zdí. Povrchový sběr není kolem něj možný pro okolní zástavbu.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. Farnost spadala pod štěpánovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 6 gr. papežského desátku (*RDP*, 58). Podací právo r. 1361 užíli udatný rytíř Držek z Nesper a Zdislav z Bedřichovic (*LC I/1*, 155). Feudální sídlo se nejspíše nacházelo SV od kostela v místě dnešní okrouhlé parcely. Mělo podobu tvrze, obehnané valem a příkopem, napájeným vodou z přilehlého rybníka. Tvrz a poplužní dvůr jsou prvně zmíněny r. 1405. Tvrz zanikla někdy po r. 1623. Ještě koncem 19. století se měl do značné výše zachovat val. Dodnes je z něj na V okraji parcely patrný násep. J. Kabát s K. Slepíčkou při terénním průzkumu již žádné zbytky tvrze nezjistili.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou z lomového vápence, vyskládaného do značně nepravidelných řádků. V r. 1645 byl vypálen Švédy a r. 1653 obnoven. Jeho obvodové zdivo bylo v r. 1866 nadezděno. Původně mělo zevně snad jen v dolní polovině fasády tzv. podřezávané spáry v maltě. Větší nárožní kameny byly omítnuty tak, aby budily iluzi nárožního kvádrování. Mírně z osy směrem k J v Z průčelí stojí hranolová pětipatrová věž s dřevěným vrškem ze 40. let 20. století. Přízemní kobka s valenou klenbou je otevřena do lodi půlkruhovým obloukem a je přístupná z exteriéru od Z pravoúhlým portálem z 18. století, zakrytým předstíní a sloužícím dnes za hlavní vstup. Původně plochostropé 1. patro věže dříve obsahovalo emporu, jež se otvírala do lodi arkádou s půlkruhovým záklenkem. Vcházelo se na ni zřejmě zvenku portálem, po němž zbyl v Z zdi dvakrát zalomený půlkruhový záklenek. 2. patro je ze Z strany osvětleno drobným okénkem se štěrbínovým průzorem. Poslední 2 patra se kdysi ze všech stran otvírala dvojdílnými sdruženými okny, nyní v různém rozsahu zazděnými. Zevnitř jsou patrné stopy 3 oken, jejichž části jsou vytesány ze slínitého prachovce až slínovce, mající původ patrně ze západní části Prahy (Bílá Hora, plán za Strahovem). Okno ve 3. patře na V straně má sloupek s osmibokým dříkem, hranolovou patku a krychlovou hlavici s výrazně zkosenými dolními rohy. S okno má taktéž osmiboký dřík, lichoběžníkové sedlo a hlavici s palmetovým motivem s převislými listy a stvolý stočenými k nárožím, kde končí v ústech nárožní antropomorfní masky. Ostatní okna měla mít válcové dřívky, na všech měly být lichoběžníkové náběžníky. Na J straně 3. patra je prolomeno jednoduché, mírně asymetrické okno s drobným zvonkem. Čtvercová plochostropá loď má na S boku po 1 a na J po 2 segmentově sklenutých oknech, upravených v 2. pol. 19. století, a zazděné okno s nálevkovitými špaletami a záklenkem ve tvaru nepravidelně stlačeného půlkruhu. V Z části lodi stojí dřevěná kruchta na železných konzolách. Závěr kostela měl zřejmě původně podobu apsidy, nahrazené mezi 2. polovinou 13. a 1. polovinou 14. století dnešním raně gotickým presbytářem, vystavěným povětšinou z lomových kamenů. Ten plynule navazuje na loď, se kterou má i zhruba stejnou délku, před oboustranným zalomením zdiva se mírně zužuje a je zakončen 4 stranami nepravidelného

šestiúhelníka s pětipaprscitou klenbou. V ose závěru má opěrák a v nárožích nízké opěráky. Hmotná pětiboká žebra jsou v SV a JV koutu zakončena prostým zaoblením, jinak vybíhají z kapkovitých konzol a 1 z kuželovité konzoly. Stýkají se v masivním svorníku tvaru komolého kužele. Presbytář má v závěru 2 původní, půlkruhově sklenutá a zvenčí špaletovaná okna a z J boku segmentově sklenuté okno. Lomený neprofilovaný vítězný oblouk má hrany z přitesávaného červeného pískovce. Obdélný sanktuář obsahuje půlkruhové pole, zdobené trojlaločnou slepou kružbou na překladu a z velké části odlámanou, nejspíše opukovou obvodovou profilací. Po S straně presbytáře dříve stála zřejmě s ním současná sakristie s valenou klenbou. Původní hlavní vstupní portál do kostela se asi spíše nacházel na J boku lodi, než v Z zdi věže. Jeho nedochované vylámané profilované ostění z červeného pískovce, posázené bobulemi, mělo prý kdysi sloužit v přízemí předsíně za schody do věže.

Podle A. Podlahy a E. Šittlera jde o pozdně románský kostel s nemnohými gotickými prvky. V. Mencl jej datoval do doby kolem r. 1200 a krátce po něm. Podle A. Merhautové celý vznikl kolem pol. 13. století. Přítomnost různých slohových forem vysvětlila vlivem už vystavěných ryze gotických staveb na Zvíkově, Písku apod. E. Poche s kolektivem učili kostel jako pozdně románský s raně gotickým presbytářem z 3. čtvrtiny 13. století. P. Kroupa datoval románskou stavební etapu podle prostého dispozičního typu a výtvarného provedení sochařské výzdoby hlavic sdružených okének do doby kolem r. 1200. Presbytář měl vzniknout někdy na počátku vrcholné gotiky, asi kolem r. 1300. J. Kypta a J. Veselý podle tvaru a reliéfní výzdoby tesaných článků sdružených oken datovali románskou stavební etapu do širokého rozpětí 2. pol. 12. století až pokročilé 1. pol. 13. století. Presbytář měl podle raně gotických žeber klenby (po r. 1250) a sanktuáře (rámcově 14. století) vzniknout v době mezi 2. polovinou 13. a 1. polovinou 14. století.

Pro účely práce postačí původně románský kostel datovat do 1. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 155; *RDP*, 58

Literatura: *Birnbaum 1929*, 49, 53; *Kabát – Slepíčka 1972*, 201; *Kroupa 1993c*, 107-108; *Kurka 1915*, 216; *Kypta – Veselý 2011*, 3-22; *Líbal 1974*, 167; *Líbal 2001*, 13; *Mencl 1962*, 230; *Mencl 1965*, 42; *Merhautová 1971*, 92-93; *Novák 1991*, 81-84; *Podlaha 1909*, 172-174; *Podlaha – Šittler 1898*, 4-8; *Poche a kol. 1977*, 40; *Radová-Štiková 1983b*, 15, 23; *Sedláček 1927*, 287-288; *Váňová 1990*, 12; *Vlasák 1873*, 92-93

09 Divišov u Benešova (*Obr. 34, 85*)

Městys leží na poměrně svažitém terénu nad údolím Divišovského potoka, který zřejmě pramení na SV okraji starého jádra městysu, kde napájí rybník, a protéká intravilánem směrem na JJZ v zatrubněné podobě. Na J městysu se jeho koryto již zařezává hluboko do terénu a potok dále teče na JZ. Do něj se zprava vléval potok, pramenící na SZ okraji starého jádra Divišova. Ten v současnosti napájí malou vodní nádrž. S a SZ od městysu se slévají 3 prameny do potoku Pijavka, tekoucím dále S směrem. Ze SV je Divišov obklopen kopcem Vrchy (kóta 532,5 m), z V hřbetem s vrcholkem Skřivánek (kóta 507 m), při jehož Z úpatí protéká Brtnický potok, pramenící ZJZ od Divišova, a z JV vrchem Na Spravedlnosti (kóta 505 m).

Farní kostel sv. Bartoloměje ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí ve středu mírně k JV se svažujícího náměstí protáhlého trojúhelníkového tvaru, kterým J od kostela vede silnice z Benešova do Vlašimi. Původní kostel stál v rámci náměstí relativně na plošině v nadmořské výšce mezi 468 a 470 m. Od Divišovského potoka byl dříve vzdálen asi 130 m a od jeho dřívějšího přítoku asi 105 m. Dnes je vzdálen od nezatrubněné části potoka asi 215 m. Hřbitov kolem něj s ohradní zdí byl zrušen a dnes jsou z něj patrné jen terénní náznaky. Povrchové sběry kolem kostela nejsou možné z důvodu okolní zástavby.

Osada i patronátní právo ve 14. století patřily vyšší šlechtě. Prvně je zmíněna r. 1218 s Divišem z Divišova (*CDB II*, č. 153, s. 144₁₂). Farnost spadala pod štěpánovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla ½ kopy gr. papežského desátku (*RDP*, 57). Podací právo v r. 1360 použili urození bratři Petr a Jaroslav ze Šternberka (*LC I/1*, 140). Feudální sídlo se prý dříve nacházelo na místě dnešní děkanství S od kostela. Při statickém narušení sousední budovy nákupního centra asi v pol. 60. let 20. století se prý přišlo ve sklepení děkanství na zbytky románského paláce, který pak byly následně zality betonem (osobního sdělení pana faráře).

Registra záduší za léta 1662–67 popisují původní kostel jako menší zděnou stavbu s věží a pavlačí uvnitř. Měl 4 zvony – 2 velké a 2 malé. Kostel totiž vyhořel při požáru městečka 8. června 1742. Na jeho místě byla v letech 1744–45 pod vedením O. Struntze prý od základů vystavěna barokní podélná jednolodní stavba z lomového zdiva s hranolovou věží v Z průčelí, dostavěnou v r. 1793. V r. 1746 byl kostel vysvěcen. Do jeho základů měly prý být symbolicky zazděny fragmenty „románského epitafu s osmicípou hvězdou“. V r. 1854 byl kostel obnoven. Podvěží má valenou klenbu s lunetami a v Z zdi hlavní vstupní portál se supraportou. Nahoru do věže vedou schodiště po S a J straně, částečně zasekaná do Z průčelní zdi obdélné lodi s plochým stropem s fabionem.

Na S boku lodi je portál se supraportou. V Z části stojí kruchta na 2 pilířích, podklenutá plackami a pásy. Presbytář se skládá z čtvercového pole s plackou a ze segmentového závěru s valenou klenbou s lunetami. Vítězný oblouk je stlačený. Po S straně presbytáře stojí obdélná sakristie s oratoří v patře, po J straně tzv. Boží hrob obdélného půdorysu s oratoří v patře. Poblíž J zdi lodi se nachází dnes dlažbou zakrytá, rozměrnější, původně možná klenutá krypta. Měla být umístěna v dřívějším kostele před oltářem a byla označena kamenem s erbem, jenž byl po požáru odstraněn. Její poloha tedy dokládá pravděpodobné rozšíření loďe při přestavbě směrem k S. Při průzkumu, provedeném při rekonstrukci, probíhající od r. 2004, bylo starší lomové zdivo identifikováno v dolní části V stěny věže, nad stropem lodi. Ve zdech obou bočních schodišť vedoucích do věže je zazděn soubor 5 profilovaných architektonických článků z opuky, které pocházely zřejmě ze Z portálu předcházející stavby. Z zed' lodi tak zřejmě představuje zbytek starší stavby, která mohla mít strop výše.

Původní stavba je téměř všude bez bližšího zdůvodnění datována obecně do 14. století. E. Poche s kolektivem uvedli, že nynější barokní stavba byla vystavěna na místě starého kostela. J. Nusek podle 5 profilovaných architektonických článků z opuky datoval předchozí stavbu do let 1230–60.

Vhledem k písemným pramenům a novým zjištěním lze usuzovat, že předchozí kostel byl zřejmě pozdně románskou stavbou patrně z 2. čtvrtiny 13. století. Je velmi pravděpodobné, že měl svého ještě staršího předchůdce, což by mohl zjistit jedině archeologický výzkum. Pro účely práce postačí kostel datovat do 1. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *CDB II*, č. 153, s. 144₁₂; *LC I/1*, 140; *RDP*, 57

Literatura: *1923b*, 134–135; *Heřman 2005*, 14; *Honner 1923*, 10, 13–14; *Kurka 1915*, 193; *Nusek 2005a*, 96–99; *Nusek 2005b*, 21–25; *Podlaha 1909*, 113–120; *Podlaha 1911*, 55–61; *Poche a kol. 1977*, 260; *Sedláček 1927*, 76–77; *Vlasák 1874b*, 79–83

10 Dolní Kralovice (Obr. 35)

Městečko, zničené a zatopené nádrží Švihov v letech 1968–74, se dříve rozkládalo na ostrohu na levém břehu řeky Želivy, obtékaném z J strany Brzotickým potokem, který do řeky ústí JV od městečka. Nová obec pod stejným názvem byla vybudována v katastru sousedních Vražďových Lhotic.

Kostel sv. Jana Křtitele stál na terase orientované k SV, v nadmořské výšce asi 365,5 m. Od řeky, nad jejíž hladinou čněl do výše 30 m, byl vzdálen asi 170 m a od potoka asi 281 m. Dříve se nacházel zřejmě po J straně návsi ulicového typu, jíž procházela komunikace místního významu a byla později zastavěna. Hřbitov kolem kostela, obehnaný ohradní zdí, byl zrušen r. 1842. K němu ze S strany přiléhala zahrada, z V a SV strany okolní zástavba a z J a JZ strany komunikace.

Osadu a patronátní právo ve 14. století vlastnila vyšehradská kapitula. Královna Svatava, manželka Vratislava II., měla újezd, v jehož rámci Dolní Kralovice ležely, darovat vyšehradským kanovníkům nejspíše mezi koncem 11. století a r. 1126. O tomto újezdu hovoří již listina knížete Soběslava II. z r. 1178 (*CDB I*, č. 287, 251–253). Svatavino jméno se objevuje ale až v listině knížete Břetislava z r. 1187, ač jde o falzum ze 13. století (*CDB I*, č. 406, s. 439₂₇). (Dolní) Kralovice jsou jmenovány až v konfirmační listině Karla IV. z r. 1352 (*Kurka 1915*, 189). V neznámé době byla pak ves povýšena na městečko, které je uváděno až r. 1499 (*AČ 6*, č. 138, s. 574). Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 pan Albert, nástupce Herboda, ze své prebendy odvedl 36 gr a ještě toho roku za farnost odvedl 26 gr. papežského desátku (*RDP*, 13, 57). Ves a poté městečko chránil z 2. břehu Želivky panošský rod, prvně zmíněný r. 1267 (*RBM II*, č. 562, s. 217). Zde na ostrohu SV od Dolních Kralovic se nacházely v lesní trati „Na Baště“ pozůstatky zřejmě pozdně středověké kruhové tvrze, rovněž zničené a zatopené přehradou. Asi 275 m VJV od ní stál nad řekou tzv. horní zámek, který snad v sobě zahrnoval starší opevněnou tvrz.

Kostel byl podélnou jednolodní stavbou s nárožími a pilastry z tesaných kvádrů, kterou dokola obíhal sokl. Ve 14. století (kolem r. 1330) měl být rozšířen a přestavěn. V 18. století byl přestavěn v barokním slohu a v r. 1897 v novogotickém slohu. Na zdech kostela byly malby asi z 80.–90. let 14. století, které byly r. 1971 transferovány. V Z průčelí lodi stála později vystavěná hranolová věž s odstupněnými opěráky ve 2 rozích. V r. 1873 byl její krov zapálen bleskem, poté byl snesen a opatřen prozatímním. Před novogotickou úpravou měla být dvoupatrová (v literatuře se píše, že jednopatrová, což je zřejmě mýlka), s půlkruhově sklenutými okny a nízkým, ven vystrčeným dřevěným bedněním. Tehdy bylo vyzděno zvonové patro a opatřeno dlouhými lomenými okny a 1. a 2. patro obdrželo střílnové okénko v Z zdi. Podvěží s obdélným vstupním portálem v Z zdi a 1. patro mělo plackovou klenbu. Po J straně věže stálo vřetenové schodiště, vedoucí do 1. patra na kůr a zřejmě i do 2. patra. Obdélná loď s plochým stropem měla před opravou na bocích prostorná segmentově sklenutá okna,

poté nahrazená rozměrnými lomenými okny. V Z části lodi stála zděná kruchta na 2 nepravidelných čtyřbokých okosených pilířích s členěnou hlavicí s pasy, nesoucími 3 české klenby. Původně byl kostel zakončen půlkruhovou apsidou, zjištěnou ZAV v interiéru před demolicí kostela. Na jejím místě byl kolem r. 1330 vybudován polygonální presbytář, zevně členěný 5 dvakrát odstupněnými opěrnými pilíři. Skládal z pole s křížovou žebrovou klenbou a z pětibokého závěru s šestipaprscitou klenbou. Žebra hruškovitého profilu se žlábků po stranách vybíhala z kuželovitých konzol, na S straně hladkých a na J žlábkovaných, a stýkala se ve 2 hladkých svornících. V poli byly konzoly širší a v závěru užší a jinak členěné. Konzoly a klenební patky byly orámovány jednoduchým žlábkem. Na J straně pole se nacházel pravoúhlý vchod a nad ním prostorné lomené okno. V závěru byla 4 okna bez kružeb, profilovaná žlábkem. Lomený vítězný oblouk měl podválkovou římsu v náběhu a do lodi byl okosený. Po S boku presbytáře stála s presbytářem současná obdélná sakristie o 2 obdélných polích s křížovou žebrovou klenbou, přístupná obdélným vchodem. Žebra byla stejného profilu jako v závěru, konzoly jehlancovité a v koutech homolovité, orámované jednoduchým žlábkem. Na S straně mezi poli stál opěrák a při Z straně předsíň se schodištěm, vedoucím do oratoře v patře. Z V strany byla osvětlena 2 lomenými okny nad sebou. V závěru na J straně byla zazděna sedile, profilovaná oblounem a žlábkem. Hlavní vstupní portál do kostela v Z průčelí byl patrně dílem přestavby z doby kolem r. 1330. Byl lomený, profilovaný 3 oblouny mezi 2 pravoúhlými ústupky vnější a vyžlabenou vnitřní, spočívající na společném soklu.

J. Soukup a J. Valchář kostel datovali do sklonku 13. století. E. Poche s kolektivem psali o gotickém kostele, upravovaném v 19. století. M. Čechura podle výsledků archeologického výzkumu předpokládá na místě ještě starší, snad dřevěnou stavbu, která předcházela kamennému kostelu ze 13. století, skládající se z mírně obdélné lodě a odsazené podkovovité apsidy. Kolem r. 1330 prý měla být postavena nová gotická loď a po pol. 14. století presbytář. Kostel měl být dále upraven barokně v 18. století a v r. 1927 novogoticky přestavěn. Tehdy byla odstraněna původní románská okna v lodi a regotizována věž.

V literatuře se objevují poněkud zmatečné informace o stavebním vývoji kostela a jeho dataci. M. Čechura se navíc ve svých úvahách zřejmě opírá o údaje z knížky F. Plevy, který špatně datoval záušnici velkého průměru na konec 11. a 12. století. V nálezové zprávě z archeologického výzkumu není žádná zmínka o stavbou porušených kostrových hrobech. Jisté je, že tehdejší loď byla románská a věž, presbyterium a sakristie byly gotickou přístavbou. Shodně s poznatky z archeologického výzkumu datují původní románský kostel do 1. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *AC* 6, č. 138, s. 574; *CDB I*, č. 287, 251-253, č. 406, s. 439₂₇; *RBM II*, č. 562, s. 217; *RDP*, 13, 57

Literatura: Čechura 2012, 50-51; Kabát – Slepíčka 1972, 208-209; Kurka 1915, 189; Muk – Lanciger 1979, 273-284; Pleva 2003, 191-209; Poche a kol. 1977, 298-299; Prokopová 2001, 10-14; Radová-Štiková 1983b, 22; Reichertová 1972a, 143-144; Sedláček 1900, 183-185; Soukup – Valchář 2010, 96-105

11 Hořetice (Obr. 36)

Malá vesnice Hodětice o několika usedlostech, spadající pod k. ú. obce Hořetice, leží ve zvlněné kotlině v údolí Vlkonického potoka, který protéká vsí od JV na SZ a napájí tu 3 rybníky (Dvorský, Jeptiška a Farářský). V podstatě ze všech stran je ves chráněna kopci či návršími s nadmořskou výškou od 470,9 m po 493, 5 m, jako má kopec Vejřice na JJZ.

Dnes filiální kostel sv. Petra a Pavla v benešovském vikariátu pražské diecéze leží na mírném svahu orientovaném k JZ, v nadmořské výšce mezi 434 a 435 m, mezi rybníky a S od komunikace, vedoucí od Neveklova do Kosovy Hory. Od Vlkonického potoka byl dříve vzdálen asi 75 m. Je obklopen hřbitovem s ohradní zdí, která prý vznikla r. 1704 a ve své J části obsahuje barokní dvoupatrovou zvonici, která prý měla svého předchůdce. Povrchový sběr kolem kostela je možný až na poli S od něj.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. Farnost spadala pod vltavský děkanát v bechyňském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 15 gr. papežského desátku (*RDP*, 61). Patronátní právo měli r. 1364 Wolker z Prosenic a panoši Přibík a Bernard ze Stajic (*LC I/2*, 39). Jak je zřejmo, měli sídla poměrně vzdálená – hrad Stejc (Stajice), zmíněný poprvé r. 1348, se nacházel na vrchu Stejc asi 3,4 km vzdušnou čarou SV od kostela. Zpusnul v 15. století a okolo r. 1531 se uvádí již jako pustý. Prosenice se zase nachází skoro 3 km od ZJZ od kostela. Až v 17. století bylo v rámci osady JZ od kostela vystavěno feudální sídlo v podobě tvrze, později přestavěné na zámek.

Kostel je podélnou jednolodní stavbou, obnovenou r. 1704. Mírně obdélná loď s plochým stropem má na bocích po 2 širokých půlkruhových oknech. V její Z části stojí dřevěná kruchta, podepřená 2 dřevěnými sloupy. Téměř čtvercový presbytář má křížovou klenbu s klínovými, prostě vyžlabenými a v patce lehce seříznutými žebry,

kteřá vyběhají z málo zřetelných konzolek a stýkají se v nezdobeném terčovém svorníku. V J zdi je umístěno široké půlkruhové okno. Převýšený lomený, ve vrcholu mírně zaoblený vítězný oblouk by měl být zřejmě mladší než presbytář, jelikož je na J straně usazen na výraznou římsovitou konzolu. Gotický sanktuář má kamenné profilované orámování a trojboký vimperk s vepsaným trojlístem a liliovými fiálami po obvodu. K V straně presbytáře přiléhá téměř čtvercová, pozdně gotická sakristie s hřebínkovou klenbou, přístupná lomeným portálem v ose zdi. Po S boku presbytáře stojí přístavek, v jehož přízemí je depozitář a v patře oratoř snad ze začátku 18. století. Z jeho přízemí je do presbytáře prolomeno segmentové okno. Hlavní vstupní portál se nachází v Z průčelí a je zakryt téměř čtvercovou předsíní s valenou klenbou.

A. Podlaha se zmiňoval jen o gotickém kostele. Podle V. Mencla má patřit běžnému dobovému stylu, jehož původ není snadno určitelný. E. Poche s kolektivem jej datovali do konce 13. století, čehož se přidržela L. Váňová. D. Líbal podle raně gotického rázu kostela soudil, že byl postaven na přelomu 13./14. století. P. Sommer se domnívá, že pochází snad ještě z konce 13. století, přičemž upozornil, že lomený vítězný oblouk je mladší než presbytář.

Pro účely práce postačí kostel datovat do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/2*, 39; *RDP*, 61

Literatura: *Durdík 2009*, 511; *Kabát – Slepíčka 1972*, 211; *Líbal 2001*, 98; *Mencl 1962*, 238; *Podlaha 1908*, 154-155; *Podlaha 1911*, 68-74; *Poche a kol. 1977*, 389; *Sedláček 1927*, 119, 126; *Sommer – Stecker 2011*, 20-23; *Váňová 1990*, 18; *Vlasák 1975*, 29-30

• 12 Hradiště (*Obr. 86*)

Obec je rozložena na ostrohu, obtékaném z V meandrující řekou Blanici, a ze S a J jejími bezejmennými přítoky, pramenícími nedaleko od obce, přičemž S potok napájí 2 rybníčky při okraji obce. Ostroh je mezi oběma přítoky zpočátku vcelku široký a svažuje se od Z k V, směrem k SV se postupně zužuje až do špičky a svažuje se k SV. K oboum přítokům, zvláště však k řece, se svažuje poměrně prudce. ZJZ směrem krajinně dominuje kopec Ve Vráších (kóta 468,4 m).

Dnes filiální kostel Nejsvětější Trojice ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí na zužujícím se místě ostrohu, na mírném svahu orientovaném k SV, v nadmořské výšce mezi 385 a 386 m. Od řeky Blanice je vzdálen asi 57 m, od potoku na S straně asi 76 m a od toho na J asi 350 m. Je obklopen hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem kostela jsou možné na poli JZ od něj. Plocha SV od kostela je nyní zatravněna.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily vyšší šlechtě. Není vůbec jisto, zda se již nezmiňuje k r. 1289 (*FTB*, č. 193, s. 153). Farnost dříve spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odmítla platit desátek (*Hradyst prope Hradek, dimissus*). W. W. Tomek se domníval, že se tento údaj týká Hradiště u Komorního Hrádku (*RDP*, 58). Podle J. Kurky naopak zaplatila 9 gr. V r. 1367 Martin zaplatil 4 gr. papežského desátku, přičemž lokalita se zde nazývá *Hradissczko* (*RDP*, 58). V r. 1375 uplatnil podací právo urozený Pavel z Jenšteina (*LC III*, 36).

Kostel je podélnou jednolodní stavbou, obnovenou r. 1770/72. R. 1824 prý měla být nově vystavěna Z průčelí zeď a zřízena prkenná vížka na střeše lodi. V letech 1859 a 1894 byl prý znovu opraven. Širší obdélná plochostropá loď je opatřena na J boku v nárožích 2 jednou odstupněnými a na S boku 3 neodstupněnými opěrnými pilíři. Na bocích má po 2 širokých obdélných segmentově sklenutých oknech. Z J boku do ní vede jednoduchý obdélný vchod. Příčně obdélný presbytář je poněkud vysunutý z osy lodi, jeho S strana trochu předstupuje před loď. Původně prý měl křížovou žebrovou klenbu, jejíž žebra byla r. 1846 odstraněna. Ze S a J strany má po 1 obdélném, segmentově sklenutém okně se širokými špaletami. Lomený vítězný oblouk vybíhá z jehlancových konzol. Po S straně lodi se nachází obdélná sakristie. Hlavní vstupní portál je umístěn v Z průčelí lodi. Je lomený, profilovaný oblouny a výžlabky.

A. Podlaha kostel blíže nedatoval, ani neurčil. E. Poche s kolektivem psali o původně gotické stavbě, obnovené r. 1700, později upravované. Podle M. Navrátila se z bývalého klenutí zachovala jen žebra, tvořící nyní hrotitý vítězný oblouk.

Bohužel nemá kostel žádný publikovaný půdorys. Pro jeho datování by bylo třeba provést stavebně-historický a důkladnější umělecko-historický průzkum. Datačními oporami zde zatím může být vítězný oblouk a portál v Z průčelí. Zatím lze vznik stavby datovat zřejmě někdy do 1. čtvrtiny 14. století. Pro účely práce je zatím tato stavba problematická.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *FTB*, č. 193, s. 153; *LC III*, 36; *RDP*, 58

Literatura: *Kurka 1915*, 223; *Lutovský 1986*, 162, 164, 166-167; *Navrátil 1915*, 2, 7, 69-72; *Podlaha 1909*, 143-144; *Podlaha 1911*, 78-79; *Poche a kol. 1977*, 466; *Vlasák 1874b*, 52

13 Chotýšany (*Obr. 38*)

Obec se rozkládá v sevřeném údolí Chotýšanského potoka, pramenícího SZ od obce při úpatí vrchu Křemení (kóta 497 m) a napájejícího soustavu 4 rybníčků, a částečně na protilehlém návrší S nad potokem. Od J je krajíně dominuje vrch Balčín (kóta 479 m) a od SSZ Vápenný vrch (kóta 499 m).

Dnes filiální kostel sv. Havla v benešovském vikariátu pražské diecéze stojí na plošině návrší, spadajícího k JV, v nadmořské výšce asi 450 m. Od potoka je vzdálen asi 197 m. Nachází se po S straně silnice a je obklopen rozšířeným hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné pro okolní zástavbu či stromový porost.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. Prvně se zmiňuje r. 1250 s Mrakotou z Chotýšan (*RBM II*, č. 2648, s. 1163). Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 24 gr. papežského desátku (*RDP*, 57). Podací právo r. 1357 uplatnili bratři Mrakota, řeč. Hlavatec, Mrakota řeč. Dlouhý, a Jaroslav, Zachař a Rous, bratři z Chotýšan (*LC I/1*, 58). Feudální sídlo stávalo zřejmě SZ od novověkého zámku, který se nachází asi 87 m Z od kostela při trojúhelníkové návsi. Jednalo se o tvrz nejspíše z konce 13. století, původně zřejmě ohraničenou příkopem (jeho část byla patrna ještě na počátku 40. let 20. století), napájeným snad vodou, a kruhovou nebo oválnou hradební zdí. Obsahovala věžovitou stavbu obdélného půdorysu, z níž se zachovalo dodatečně vysokou cihlovou valenou klenbou zaklenuté přízemí. Pozůstatek hradební zdi se zachoval v podobě zevně nepravidelně polygonálního útvaru s mladší, pravděpodobně renesanční podobou. O tvrzi se prvně činí zmínka k r. 1411, kdy ji daroval král Václav IV. se zbožím Chotýšany k vyšehradskému manství Přibíkovi z Buenic. V 18. století byla už opuštěna. 2. tvrziště mělo být situováno na V straně obce u rybníku Krabice.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou uceleného půdorysu zřejmě z lomového zdiva. Zvnějšku je celá členěna odstupněnými opěráky. V l. 1841-43 byla novogoticky upravena. Později proběhlo ještě několik oprav. V ose Z průčelí stojí mohutná vrcholně gotická hranolová věž, která byla v l. 1841-43 zvýšena o patro a její okenní a vstupní otvory byly rozšířeny. Přízemí s valenou lomenou klenbou má v Z zdi hlavní vchod a na J straně úzké šterbinové okno s dovnitř silně sešikmenými špaletami. Na všech stranách věže, kromě spodní při štítové zdi, jsou 2 řady štíhlých lomených oken bez kružeb. Obdélná loď o 3 polích, z nichž 2 jsou čtvercová a 1 je mírně obdélné, má výrazně převýšenou křížovou žebrovou klenbu. Masivní pětiboká žebra vybíhají z jehlancových konzol a sbíhají se do 3 svorníků, a to v podobě klínového kříže na podstavci, opatřeném 2 hroty, kladívka mezi 2 hvězdami a 3 štítky s kamenickými kladívky. Ze Z je loď přístupna půlkruhovým, výžlabkem členěným portálem. Z J strany je osvětlena 3 širokými lomenými okny bez kružeb. V S zdi, při SZ nároží, je vestavěno vřetenové schodiště, které vede portálem s náznakem vytaženého oslího hřbetu na dřívější emporu v Z části lodi, na jejímž místě stojí nyní pseudogotická kruchta na 2 pískovcových sloupech. Půlkruhový presbytář je zaklenutý asymetrickým křížovým žebrovým polem. Masivní pětiboká žebra vybíhají z oblých přípor s nečleněnými kalichovitými hlavicemi a stýkají se ve svorníku s lipovým trojlístkem. Presbytář je osvětlen 2 širokými lomenými okny bez kružeb. Sanktuář, vytesaný z pískovce, má trojhranný štítek zakončený slepou kružbou. Po 2 straně presbytáře stojí čtvercová plochostropá sakristie s oratoří v patře z r. 1842. Původní hlavní vstupní portál je zazděný v S boku lodi. Je jednoduše okosený, s půlkruhovým záklenkem z červeného pískovce.

Podle A. Podlahy jde o přechodní kostel asi ze 13. století, podle E. Poche s kolektivem se jedná o původně raně gotický kostel, přestavěný v l. 1841-43, kdy měla být připojena oratoř a věž, nově upravená v r. 1897. L. Váňová kostel považovala za stavbu z pol. 13. století. P. Kroupa se domníval podle S portálu, množství opukových kvádrů, užitých dodatečně při nadezdění obvodových zdí, že původní kostel byl románský a zachovala se z něj S zeď. Jednoduchý tvar kamenného ostění portálu ale prý nelze blíže datovat. V počínající vrcholné gotice měl být kostel radikálně přestavěn, o čemž má svědčit výrazný ústupek na vnější lici S zdi lodi ve výši asi 4 m. Tehdy měl obdržet dnešní půdorys s věží v ose Z průčelí. Na půdě má být patrný průběh Z štítové zdi kostela, která byla původně výrazně nižší. Podle tvaru kleneb s hlubokými kápěmi a nízko se sbíhajícími klenebními výběhy, svorníků s profánní tematikou a tvaru záklenku portálu na tribunu ve tvaru rustikálně provedeného oslího hřbetu tuto přestavbu datoval do doby Václava II. Podle D. Líbalá jde o raně gotický kostel z konce 13. století s podivuhodnými archaismy a současně pokročilými prvky. J. Nusek upozornil na fragment horizontálně vloženého ostění do ohradní zdi chotýšanského zámeckého parku, kde má vystupovat lícová část obdélného žulového ostění s okosenou delší hranou, náležející nejspíše vrcholně gotické fázi doby Václava II., možná z 1. třetiny 14. století. Svou profilací se prý podobá S pozdně románskému arkózovému

portálu v S zdi kostela. Má zřejmě pocházet z některého z rušených, patrně okenních, ostění během romantické přestavby.

Názory historiků umění na dataci kostela jsou velmi nejednotné. Stavební vývoj kostela byl patrně ještě složitější. Není jisté, zda přízemí věže bylo původně průchozí (to není moc obvyklé). Portál v S zdi kostela by skutečně mohl nasvědčovat starší, snad pozdně románské stavbě, která byla radikálně přestavěna v poklasickém gotickém slohu. Ověřit by to mohlo jedině sejmutí omítek kolem portálu a vůbec provedení stavbně-historického výzkumu. Bylo by třeba rovněž zjistit, jakým stavebním materiál byl zazděn. Zvláštní je, že tento nikterak reprezentativní portál směřuje na stranu, kde je hřbitov a prakticky žádné osídlení. Vzhledem k písemným zmínkám a patrnému kontrastu užitých architektonických prvků na stavbě soudím, že původní stavba by mohla být pozdně románská z 1. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 58; *RBM II*, č. 2648, s. 1163; *RDP*, 57

Literatura: 1941–42, 30; *Chotěbor* 1983, 169–181; *Kabát – Slepíčka* 1972, 212; *Kolář – Sedláček* 1902, 41, 187; *Kroupa* 1993e, 104–106; *Kurka* 1915, 191–192; *Langhammer* 1942, 31; *Líbal* 2001, 131; *Nusek* 2012, 48–49; *Podlaha* 1909, 135–139; *Podlaha* 1911, 79–82; *Poche a kol.* 1977, 531–532; *Růžička* 1940b, 82; *Sedláček* 1927, 93–94; *Vaněček* 1942, 103; *Váňová* 1990, 15; *Vlasák* 1874b, 105–110

14 Jankov (*Obr. 41*)

Obec je rozložena na svahovém hřebetu a v údolí Chotýšanky, která teče od JZ na SV, přičemž tento hřbet obtéká ze Z a S a při Z kraji obce napouští poměrně velký rybník Hrad. Od Z se do ní vlévá bezejmenný potok, napájející 6 rybníků či rybníčků. Obec obklopují od S vrch Na Skalce (kóta 514,1 m), od SZ vrch Chrástišov (kóta 582,9 m), od JZ dlouhé návrší, vybíhající od Otradovic, a od J vrchy Hartmany (kóta 576,9 m), z nichž vybíhají k Jankovu Malé Skály (kóta 543,2 m) a široký svahový hřbet V láskách, z něhož právě vybíhá hřbet s obcí.

Dnes filiální kostel Narození sv. Jana Křtitele v benešovském vikariátu pražské diecéze stojí na ZSZ svahu hřebetu, v nadmořské výšce mezi 510 a 512 m, mezi 2 cestami na kraji návsi lichoběžníkového tvaru. Je vzdálen asi 68 m od potoka. Obklopuje jej zrušený hřbitov s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné z důvodu okolní zástavby.

Ve 14. století se o osadu snad současně dělila vyšší a nižší šlechta, patronátní právo měla nižší šlechta. Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 6 gr. papežského desátku (*RDP*, 57). Podací právo r. 1362 uplatnili udatný rytíř Matěj z Jankova, jeho bratři Petr a Linhard a také čestná dáma Libuše, matka těchto bratrů (*LC I/1*, 188). Feudální sídlo bylo vybudováno ve 14. století pod kostelem pod hrází velkého rybníka Hradu. Jednalo se o tvrz v podobě rozsáhlejší jednopatrové budovy, obehnané hlubokým příkopem. Podle A. Sedláčka měla ještě 2 hrubé bašty. Zmiňuje se k r. 1543 a v r. 1551 také poplužní dvůr. V pol. 17. století byla již ve špatném stavu, během bitvy u Jankova byla zničena a posléze zanikla. A. Sedláček naopak tvrdí, že ještě okolo r. 1700 byla v dobrém a v r. 1750 již ve špatném stavu, jelikož byla po r. 1706 opuštěna. V r. 1785 mělo být horní poschodí a bašty zbořeny a v přízemí byla zřízena pálenka, která byla později přestavěna a zčásti zastavěna domy. Z bývalé tvrze se zachovaly jen prostory klenuté valenou klenbou s pasy.

Kostel je podélnou jednodílnou, několikrát přestavěnou stavbou celistvého půdorysu. Během bitvy u Jankova byla zničena, ve 2. pol. 17. století opravována a v 18. století nadezděna. Je vystavěna z plochých nepřitesávaných vápencových kamenů s tendencí k řádkování, nároží má armována nevelkými žlutými, na povrchu růžovějícími kvádry z pečlivě přitesávaného hrubozrnného pískovce. Zprvu byla vystavěna v románském slohu obdélná loď (d. cca 11 m) snad s odsazenou půlkruhovou apsidou a hranolovou věží v Z průčelí, jejíž horní část byla na počátku 18. století vyztužena hrázděnou konstrukcí a v r. 1819 byla tato část nově vystavěna z hrázděného zdiva. Ve zdech má dochovány otvory po lešeňových trámech a někde tzv. podřezávané spáry v maltě. Přízemí hranolové věže, zaklenuté valenou klenbou s lunetami, je přístupné z lodi portálem s okoseným půlkruhovým ostěním na pravoúhlém soklu a z exteriéru hlavním portálem ze 17. století. Z J boku měla loď 2 a ze S 1 úzké, půlkruhově sklenuté a oboustranně špaletované okno. Na zřejmě pavlačovou emporu v Z části lodi vedl ze S boku dnes zazděný pravoúhlý portál s ostěním patrně z dřevěných rámců, hladkým půlkruhovým tympanonem z pískovcových segmentů a vpadlým polem, vyzděným ze zlomků vápence. Pod jeho prahem je dosud 1 řada kvádrů. Emporou, osvětlenou dnes zazděným drobným, z pískovcového bloku vytesaným kruhovým okénkem u JZ nároží lodi, se vstupovalo do 1. patra věže dnes zazděným průchodem, který byl patrně v baroku přezděn cihlami a opatřen dřevěným překladem. Ve 2. pol. 13. století byla loď prodloužena k V hrubým lomovým kamením spojeným hlínitou maltou a zakončena patrně přímým závěrem. Kvůli lehkému odklonu přístavby pak

na S dosahovala d. 19,9 m a na J 19,7 m. Po S straně presbytáře byla vystavěna obdélná sakristie, zmenšená a upravená v 17. století. Dnešní dlouhá úzká obdélná loď je tvořena 3 plochoostropými čtvercovými poli a z J boku je osvětlena 4 rozšířenými půlkruhově sklenutými okny. V Z části lodi stojí barokní kruchta na širokém stlačeném oblouku s dřevěnou poprsnicí, podklenutá valeně s lunetami a přístupná schodištěm při J straně věže asi z 19. století. Presbytář je stejně široký jako loď, tvořený obdélným polem s kupolovitou křížovou žebrovou klenbou a půlkruhovým závěrem patrně z konce 17. století, který je zaklenutý čtyřpaprskově z cihel a vystavěný až do spodní hrany nynějších oken z lomového kamení do hojné malty. Poněkud protáhla pětiboká žebra vybíhají z hrubých jehlancových konzol a stýkají se v hladkých kruhových svornících. Půlkruhový vítězný oblouk má okosenou hranu a přechází do pravoúhlého soklu. Presbytář má 5 rozšířených půlkruhových vyšpaletovaných oken. Po jeho S straně stojí obdélná sakristie s valenou klenbou se spojenými lunetami a vykrojenými nárožími, přístupná portálem s okoseným půlkruhovým ostěním z červeného pískovce na pravoúhlém soklu při V straně presbytáře. Při Z koutu je patrný zazděný vstup a ve V zdi zazděný oboustranně špaletovaný otvor, překlenutý segmentem z cihel. Koncem 17. století obdržela oratoř v patře, přístupnou vřetenovým schodištěm v S zdi. Původní hlavní vstupní portál je zazděný na J boku lodi, má nečleněné hrany z pečlivě opracovaných pískovcových bloků, překlad v podobě mohutného vápencového bloku, půlkruhový tympanon z pískovcových segmentů a hladkou plochu vpadlého pole z 5 kvádrů jemného žlutého pískovce.

Podlaha a E. Šittler kostel datovali do 13. století. Podle V. Mencla byl vystavěn v době kolem r. 1100. Srovnával jej s kostelem sv. Havla na Zbraslavi, doloženým tzv. zakládací listinou kladubského kláštera z r. 1115, s kostely sv. Petra a Pavla v Poříčí nad Sázavou a v Neustupově, s nímž by měl mít podobnou věž. Domníval se, že polygonální presbyterium vzniklo kolem r. 1300. Podle A. Merhautové je kostel velmi obtížně datovatelný. Vzhledem k technickému opracování zdiva a situování věže v ose kostela jej datovala do doby kolem pol. 12. století. Ve 3. čtvrtině 13. století měl být prodloužen na V. E. Poche s kolektivem psali o románské stavbě z 1. pol. 12. století, prodloužené na V ve 3. čtvrtině 13. století a přestavěné na konci 17. století, kdy byla připojena sakristie s oratoří. L. Váňová kostel datovala do doby před polovinou 12. století a presbytář do 3. čtvrtiny 13. století. P. Kroupa podle tvaru klenby presbytáře soudil, že byl vystavěn i s půlkruhovým závěrem po r. 1250. J. Sommer i po provedení průzkumu po sejmutí vnějších omítek zůstal u datace původní stavby do 1. pol. 12. století. Kostel měl být původně výrazně kratší, zřejmě zakončený odsazenou půlkruhovou apsidou. Ve 13. nebo 14. století byl vybudován nový a delší plochoostropý presbytář neznámého zakončení (snad přímé zdi) se sakristií. Bližší časové určení výstavby presbytáře je podle něj však nemožné. Zřejmě před koncem 17. století měla být vybudována přibližně půlkruhová apside, se kterou zřejmě vznikl i vítězný oblouk, velká okna barokního vzezření a klenba. Soudil tak podle velmi nízkých cihel klenebních kápí, kladených na délku podle klenební plochy v jedné vrstvě, důsledného zakulacení ploch i oblouků žeber a podle historických zpráv. Povšiml si, že portálek do sakristie má okosené půlkruhové ostění stejně jako portálek z podvěží do lodi a možná i ostění vstupu do kostela. Tento portálek by tak mohl souviset svou polohou s dřívějším vítězným obloukem. Všechny tyto portálky by pak mohly být gotického či renesančního původu. D. Líbal byl přesvědčen, že kněžiště přes půlkruhový závěr bylo vystavěno jednotně někdy ve 3. třetině 13. století.

Prvním a zřejmě zatím i posledním, kdo se pokusil přesněji datovat románskou fázi kostela, byl V. Mencl, jehož poznatků se později téměř všichni umělečtí historici drželi. Domnívám se, že by kostel jednak svou polohou, jednak svým architektonickým zjevem (způsob vyzdění, armoovaná nároží, kruhové okénko) mohl spíše souviset s hutí, pracující v Louňovicích pod Blánkem a blízkém okolí, a být tedy o něco mladší, než V. Mencl navrhnul. Dále jsem si povšimla, že na mědirytině bitvy u Jankova (v díle *Theatrum Europaeum* V, Frankfurt n. M. 1647) je zobrazeno městečko Jankov s kostelem, který má výrazně kratší loď, přímé zakončení a po J straně loď 3 okna. Bylo by třeba přehodnotit dataci kostela. Pro potřeby práce však nezbyvá, než prozatím přijmout dataci do 1. pol. 12. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 188; *RDP*, 57

Literatura: *Coufalík 1995*, 105-106, 109; *Chotěbor 1985a*, 52; *Kabát – Slepíčka 1972*, 213; *Kroupa 1993f*, 109; *Kurka 1915*, 193; *Lehner 1905*, 634-635; *Líbal 2001*, 140; *Mencl 1959*, 346-347; *Mencl 1962*, 221, 239; *Mencl 1965*, 34; *Merhautová 1971*, 137; *Podlaha 1912*, 104-109; *Podlaha – Šittler 1898*, 27-32; *Poche a kol. 1977*, 567; *Radová-Štiková 1983b*, 15, 19, 22; *Sedláček 1927*, 286-287; *Sommer 1992a*, 169-175; *Váňová 1990*, 7, 13; *Vlasák 1873*, 75-81

15 Ježov nad Želivkou (Obr. 42)

Radiálně uspořádaná obec se rozkládá na táhlém ostrohu, v sedle mezi 2 vrcholky a současně v údolí bezejmenného pramene, který se vlévá zleva do řeky Želivky a nyní se na povrchu projevuje až v j. části obce. Vede k němu přístupová cesta, která v podstatě využívá jím vymleté koryto. Ostroh je obtékán z v. a j. strany řekou Želivkou a ze sz. a s. strany Blažejovickým potokem, který sv. od obce ústí do řeky. Z JZ je obec chráněna kopcem s kótou 457 m a z celé druhé strany kopcem (kóta asi 468 m), na jehož JZ svahu je zčásti rozložena. Ten se prudce svažuje k řece i k potoku.

Dnes filiální kostel sv. Lucie ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí na V okraji obce, na prudším svahu orientovaném k JZ, v nadmořské výšce mezi 450 a 452 m. Od potoku J od obce byl dříve vzdálen minimálně asi 178 m. Je obklopen zrušeným hřbitovem s ohradní zdí, z něhož na SV vybíhá nový hřbitov. Opodál kostela, v SZ rohu hřbitovní zdi, se nachází roubená zvonice na šestiboké podezdívce. Povrchové sběry kolem kostela jsou možné až za novým hřbitovem.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily vyšehradské kapitule. Farnost spadala pod řečický děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedl pan Albert, nástupce Herborda, za svou prebendu 36 gr a tehdy také za farnost odvedl 21 gr. papežského desátku (*RDP*, 13, 53). Podací právo r. 1354 užil kanovník vyšehradský Albert (*Kurka* 1905, 108; *LC I/1*, 53-54).

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou s nečleněným zevnějškem, zbarokizovanou v 18. století. Při SZ nároží lodi stojí čtyřpatrová věž s nárožími armovanými kvádry. Její podvěží, nynější sakristie, je valeně sklenuté, má střílnové okosené okénko v Z zdi a je přístupné z lodi sedlovým portálem. 1. patro s křížovou klenbou bez žebor slouží nyní jako depositum a má v Z zdi totožné okénko. 3. patro je osvětleno širším oknem se seříznutými hranami. Širší, lehce obdélná plochostropá loď má na bocích po 2 nízkých půlkruhově sklenutých, silně špaletovaných oknech. Ze Z průčelí je přístupná žulovým sedlovým portálem, který je zakryt předsíní, přiléhající k J zdi věže. Při něm má stát v žule sekaná kalichovitá křtitelnice. V Z části byla dříve zřejmě dřevěná kruchtovitá empora (nyní dřevěná kruchta), která byla přístupná z 1. patra věže zachovaným gotickým portálem s okosenými hranami a žlábkem uprostřed. Polygonální presbytář je tvořen 1 obdélným polem s křížovou žebrovou klenbou bez meziklenebního pásu a z trojbokého závěru s čtyřpaprscitou klenbou. Pětiboká, na hranách okosená žebra vybíhají bez konzol do hladkého terčového svorníku. Presbytář je osvětlen 5 půlkruhově sklenutými, silně špaletovanými okny. Stlačený neprofilovaný vítězný oblouk má barokní římsu v náběhu a v dnešní podobě pochází z 18. století. Sanktuář má vysoké, lomeně sklenuté a okosené hrany. Původní hlavní vstupní portál se nachází uprostřed J boku lodi. Je nyní zazděný, lomený, profilovaný, složitě lineárně koncipovaný žlábkem mezi oblounem, půloblounem, vejcovcem a hruškovcem. Profilace vyrůstá z nízkého zalomeného a výškově odstupněného soklu.

J. Soukup a J. Valchář popisovali kostel jen jako gotický, E. Poche s kolektivem jako původně gotický, zbarokovaný v 18. století. P. Kroupa rozpoznal u kostela 2 stavební etapy. Za Václava II. (tedy koncem 13. století) měla být vystavěna loď a chór. Usuzoval na to z profilace J portálu a objímavého, dvakrát zalomeného soklu, dispozičního řešení presbytáře a z archaického způsobu klenby. V pozdním 14. století měla být vystavěna hranolová věž a zřízen nový Z portál do lodi. Soudil tak z profilace sedlových portálů, vedoucích do kostela a do podvěží, z profilace lomeného portálu do 1. patra věže a z tvaru ostění oken ve všech patrech věže. D. Líbal kostel datoval podle raně gotického rázu presbytáře do ranější 3. třetiny 13. století. J portál měl prý naopak vzniknout ve 2. třetině 14. století.

Názory na stavební vývoj kostela nejsou zatím jednotné, jak je patrné z domněnek P. Kroupy a D. Líbala. Pro účely práce jej postačí datovat do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 53-54; *RDP*, 13, 53

Literatura: *Kroupa* 1990, 124-127; *Kurka* 1915, 108; *Líbal* 2001, 145; *Pleva* 2003, 111-115; *Poche a kol.* 1977, 590; *Soukup – Valchář* 2010, 77-80

16 Keblov (Obr. 43)

Obec leží v mělké kotlině, převážně na temeni a *jjz.* svahu návrší nad bezejmenným potokem, pramenícím *sz.* od obce a napájejícím 3 rybníčky. Tento potok, posílený ještě o 2 prameny Z a J od obce, obtéká návrší ze Z, J a v. a sv. od obce ústí do Sedlického potoka. SZ směrem se nad obcí vypíná Holý vrch (kóta 514 m) a ze SV Hůrka (kóta 459 m).

Farní kostel Nanebevzetí Panny Marie ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí po pravé straně cesty S-J směru, na sv. okraji svahové kupy návrší, v nadmořské výšce asi 432 m. Od potoka je nejbližší vzdálen asi 150 m. Je obklopen zrušeným hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné z důvodu okolní zástavby.

Ve 14. století se o osadu se dělilo pražské arcibiskupství, které drželo i patronátní právo, s nižší šlechtou. V r. 1295 se vysloveně píše o Keblovu, který držel jakýsi Rinerius, s kostelem (*RBM II*, č. 1673, s. 718). Další zmínka pochází z r. 1307, kdy svědčil Havlík z Keblova (*RBM II*, č. 2122, s. 914). Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla ½ kopy gr. papežského desátku (*RDP*, 57). Místní panoši si zřejmě založili při kostele oltář sv. Marie Magdaleny – v r. 1391 je doložen jako jeho patron panoš Bartoloměj Temný ze Sedlice (*LC V*, 70-71).

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou celistvého půdorysu, která vyhořela r. 1895 a následujícího roku byla opravena. V ose Z průčelí stojí trojpatrová věž s plochostropým podvěžím, v jehož Z zdi je vchod a nad ním segmentově sklenuté okno. Ve 2 patrech má střílnová okna, ve 3. ze všech stran po 1 obdélném půlkruhově sklenutém okně. Po J straně věže stojí jednopatrové vřetenové schodiště. Obdélná plochostropá loď má na J boku po 2 a na S po 1 půlkruhově sklenutém a široce špaletovaném okně. Je přístupná půlkruhově sklenutým vchodem z podvěží. Na rozhraní s presbytářem má opěrák o 1 ústupku. V její Z části stojí kruchta, zaklenutá českou plackou ve 3 pole. Polygonální presbytář, vybudovaný ve 3. čtvrtině 14. století, je zevně členěn 1 odstupněnými opěráky, s nimiž se střídají dvojdielná lomená okna s jemnými kružbami s vloženými kruhy s vepsanými troj- či čtyřlísty ve vrcholu, v 1 případě se sférickým trojúhelníkem s vloženým trojlistem se zaostřenými laloky. Presbytář, skládající se z obdélného pole s křížovou žebrovou klenbou a z paprscitého závěru, je opatřen opěráky. Oboustranně vyžlabená klínová žebra vybíhají z jehlančových konzol a stýkají se v hladkém svorníku. Konzoly jsou zčásti složité profilované nebo s maskami, střední mají čtyřboký půdorys s ostrou hranou. Lomený a neprofilovaný vítězný oblouk je členěn pateční římsou, profilovanou 2 žlábků. Z J strany pole byl později prolomen pravoúhlý vchod. Sanktuář je pravoúhlý, profilovaný žlábkem a oblounem. Po S straně presbytáře stojí obdélná, s presbytářem současná sakristie s valenou klenbou, přístupná lomeným portálem, profilovaným oblouny, výžlabky a středním hruškovcem. Z V strany je osvětlena segmentovitě sklenutým oknem. Původní hlavní vstupní portál se mohl nacházet na S boku lodi, kudy vede cesta.

J. Soukup s J. Valchářem kostel blíže slohově neurčili, ani nedatovali. E. Poche s kolektivem psali o gotickém kostele ze začátku 14. století, čehož se L. Váňová přidržela. D. Líbal se domníval, že loď je starší a presbytář se sakristií byly nově vystavěny ve 3. čtvrtině 14. století.

Půdorysná dispozice kostelní lodě by skutečně mohla nasvědčovat staršímu původu, což by ale mohl doložit jedině stavebně-historický průzkum. Oporou pro dataci patrně raně gotického kostela jsou zatím jen písemné prameny. Pro potřeby práce jej postačí datovat do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC V*, 70-71; *RBM II*, č. 1673, s. 718; *RBM II*, č. 2122, s. 914; *RDP*, 57

Literatura: *Kurka 1915*, 196; *Líbal 2001*, 172; *Poche a kol. 1978*, 48; *Soukup – Valchář 2010*, 80-86; *Váňová 1990*, 18

17 Kondrac (Obr. 44, 87)

Obec leží *ssv.* od Velkého Blaníka (kóta 632 m), v mírně svažitém a poměrně otevřeném údolí Částrovického potoka, tekoucího od JV na SZ a napájejícího několik rybníků (přímo v obci Kondracký rybník). Úhlopříčně obcí protéká bezejmenný potok, pramenící nedaleko od ní na SV a ústící do Částrovického potoka. Do něj se vleává bezejmenný potok, vyvěrající *sv.* od obce. Z *j.* strany krajiny dominuje kromě Velkého Blaníka Krasovická hůra (kóta 487 m) a ze SV kopec Jinošov (kóta 502 m).

Farní kostel sv. Bartoloměje ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí na dominantní poloze, na svahu *jz.* orientace, v nadmořské výšce mezi 419 a 420 m, nad pravým břehem Částrovického potoka, od něhož je vzdálen asi 136 m. Je umístěn uprostřed návsi trojúhelníkového tvaru ve středu obce, po pravé straně od cesty, vedoucí

skrz obec. Kostel je obklopen hřbitovem s ohradní zdí a zbytky příkopu, přes který vede můstek z r. 1798. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné pro okolní zástavbu.

Osada a patronátní právo ve 14. století byly rozděleny mezi vyšší a nižší šlechtu. 1. písemná zmínka pochází z r. 1318, kdy se připomíná Příbek z Kondrace (*RT I*, č. 86, s. 26; *RTV*, č. 127, s. 25). Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. R. 1352 odvedla 18 gr. papežského desátku (*RDP*, 58). Podací právo r. 1363 uplatnili Mareš z Kondrace a Michal, pukrabí na Fürstenbergu a pán ve Vlašimi (*LC I/2*, 28). Feudální sídlo se nacházelo na JZ okraji obce, mělo podobu dvora a později tvrze, která stála na místě nynějšího čp. 28 (podle M. Navrátila naopak na „Štětínově“ sadě nedaleko domu čp. 37). Poplužní dvůr byl umístěn na čp. 5. Tvrz a poplužní dvůr se prvně zmiňují v r. 1385 (*RT I*, 504). V r. 1548 byly již pusté. Zbytky tvrze jsou posledně zmíněny v 18. století.

Kostel je podélnou jednolodní stavbou, r. 1735 celkově upravenou do dnešní podoby (upravena okna, vchody, prolomen barokní portál v Z průčelí, vystavěna předsíň apod.) a r. 1799 vybílenou. Je vystavěna z lomového kamene, zčásti opracovaného do podoby hrubých kvádrů s tzv. podřezávané spáry v maltě, imitujícími kvádříkové zdivo. Nároží lodě jsou armována velkými, pečlivě otesanými kvádry z červeného pískovce. Dalším stavebním materiálem byl bělavý krystalický vápenec a místní migmatické pararuly. V Z průčelí lodě stojí stejně široký „věžovitý blok“, původně převyšující loď. Po jeho stranách vyrůstají 2 štíhlé věže z menších kvádrů, jež jsou hranolové v půdorysu a válcové nad střechou lodí. Do interiéru lodí jsou otevřeny v přízemí 3 a v patře původně 2 půlkruhově vyklenutými širokými pásy, spojujícími Z zeď s hranolovými pilíři, ukončenými římsami. V r. 1735 byl mezi arkády empory vložen cihelný pás s nadezdívkou do výše římsy, aby zde mohla být vybudována rozložitá dřevěná zvonice s lucernovitou vížkou, která vyhořela r. 1918 a nebyla už obnovena. V 1. patře věžovitého bloku byla mezi věžemi empora původně s plochým stropem, přístupná portálem ze Z strany S pole po dřevěném venkovním schodišti. Z portálu zbyl dnes zazděný, obloukem ukončený dveřní otvor, patrný ve vnější Z zdi pod S věží. Z obou boků byla empora osvětlena kruhovým okénkem, vytesaném v kvádru načervenalého pískovce. V r. 1735 byla podklenuta valenou klenbou s lunetami a rozšířena o barokní kruchtu s valeným klenutím, přístupnou dřevěným vřetenovitým schodištěm v J věži. Věže jsou shora otevřeny 2 řadami podvojných oken (vždy 4 v podlaží). Sloupky z načervenalého a nažloutlého pískovce mají atické patky s drápky či bez nich, válcové hladké dřívky a kubické hlavice, které jsou hladké nebo členěné na jednotlivých plochách okrajovou páskou. 1 hlavice nese jednoduchý palmetový ornament, jiná bohatší a plastičtější ostrolisté palmety a lichoběžníkový náběžník. Obdélná plochostropá loď byla původně zřejmě otevřena do krovu, v gotice byla navýšena asi o 2,5 m, v r. 1735 snížena o 0,95 m. Od Z byla snad dříve osvětlena rozetou, nahrazenou obdélným oknem s nízkým segmentem. Z boků má po 2 stejných oknech. Na S boku je patrná část ostění původního okna z pečlivě tesaných kvádrů z červenohnědého kamene. Původně mohla být loď zakončena apsidou. Nynější protáhlý obdélný presbytář, vybudovaný po r. 1375 (asi r. 1380), se k ní lehce připojuje a je zevně v nárožích a uprostřed boků opatřen dvakrát odstupněnými pilíři. Skládá se z 2 polí – V pole čtvercového půdorysu je zaklenuto systémem trojpraprskových polí, Z lehce obdélné pole má křížovou žebrovou klenbou. Klínová, po stranách vyžlabená žebra vybíhají z rozmanitých konzolek a ve V poli se stýkají ve svornících zdobených štítovými deskami. Presbytář je osvětlen 4 vysokými segmentovými okny. Sotva zalomený vítězný oblouk je profilovaný širokým hruškovcem, lemovaný obloučky. Výklenkový sanktuář má panelovou kružbu v tympanonu. V J zdi je umístěn sedilový segmentový výklenek. Po S straně presbytáře stojí s ním současná obdélná sakristie, skládající se z 2 téměř čtvercových polí s křížovou žebrovou klenbou s totožnými konzolami. V její V zdi nad vchodem jsou zbytky kružeb (zřejmě 2 mnišky se čtyřlístem v kruhu ve vrcholu). Původní hlavní vstupní portál se nachází na J boku lodí a je zakryt předsíní, kde má stát pozdně románská osmiboká křtitelnice. Je odstupněný, jeho vnitřní ostění a rovné nadpraží je členěno 2 řadami obdélníků s vepsanými čtyřlístými hvězdicemi. Hladký tympanon má excentricky umístěnou devíticípou rozetou v kruhu.

Podle A. Podlahy jde o původně románský kostel z 12. století s gotickým presbytářem a sakristií. V. Mencil hledal zvlášť v uspořádání věžovitého bloku analogii v milevském kostele sv. Jiljí posledního dvacetiletí 12. století. Na rozdíl od něj mít však kondracký kostel volné mezivěží. Z bohatě členité profilace říms a ornamentiky portálového ostění usuzoval na slohový vliv z Alsaska, šířící se krátce před a kolem r. 1170. U zvonice hledal předlohy v bavorském prostředí. Vlivy z Podunají by měly být patrné u J portálu. A. Merhautová nevyklučovala oblouk ve střední části tribuny mezi věžemi, který prý mohl zaniknout při barokní úpravě. Dvouvěžové průčelí baziliky se tu má projevovat v rustikalizované podobě. Kostel datovala do doby krátce po r. 1200. Podle J. Kuthana je stavba, jinak slohově vázaná na Podunají, ohlasem jihočeského umění. Její Z průčelí mělo upomínat na dvouvěžové fasády velkých bazilik, obvyklých v Čechách především u premonstrátských staveb. Měla být současná se stavbami v Milevsku. Nápadně se má podobat zvláště kostelu sv. Jiljí (až na okrouhlé věžice), takže ji datoval na sklonek 12. století. E. Poche s kolektivem kostel datovali do doby po r. 1200. M. Radová-Štiková se domnívala, že Z průčelí má spíše vzor v konventní bazilice v Louňovicích. Kostel datovala do doby kolem r. 1200. S J. Škabradou soudila, že byl vystavěn za účasti stavitelů z kláštera v Louňovicích. Ve zmenšeném měřítku se zde mělo uplatnit dvouvěžové průčelí dolnorýnských trojlodních románských bazilik s věžemi

čtvercového půdorysu v Z průčelí, přecházejícími do válcové formy (Steinfeld, Maastrich aj.). Posledně A. Merhautová psala o kostele z doby kolem r. 1200. L. Váňová zastávala názor jako J. Kuthan, takže jej datovala do sklonku 12. století.

Vzhledem k architektonickému zjevu kostela a historickým souvislostí usuzují, že kostel mohl vzniknout v podobné době jako milevský kostel sv. Jiljí, tedy někdy koncem 12. století. Pro účely práce jej datují do 2. pol. 12. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/2*, 28; *RDP*, 58; *RT I*, č. 86, s. 26, s. 504; *RTV*, č. 127, s. 25

Literatura: 1940–41, 110; 1941–42, 134; *Birnbaum* 1929, 50; *Kabát – Slepíčka* 1972, 215; *Kuthan* 1975, 121; *Kuthan* 1976, 60–62, 201–203; *Kurka* 1915, 220; *Líbal* 2001, 192; *Líbal – Líbalová* 1983, 39–40; *Mencl* 1948, 91, 117; *Mencl* 1962, 228, 230, 232; *Mencl* 1965, 46–47; *Merhautová* 1971, 142–143; *Merhautová* 1984, 65; *Merhautová – Třeštík* 1983, 259; *Navrátil* 1915, 1–4, 6–7, 10–16, 18–19, 21–23, 35–39; *Neuwirth* 1888, 168–170; *Podlaha* 1909, 139–143; *Podlaha* 1911, 103–111; *Poche a kol.* 1978, 93–94; *Radová – Škabrada* 1992, 38, 47; *Radová-Štiková* 1983b, 15; *Růžička* 1940b, 82–83; *Sedláček* 1927, 195; *Švastal* 1991, 331–346; *Váňová* 1990, 10–12, 25; *Vlasák* 1874b, 48–51

● 18 Kozmice u Benešova (Obr. 45)

Obec leží v mělké kotlině, otevřeně k SV. Pramení v ní Kozmický potok, tekoucí dále sv. směrem a napájející několik menších rybníků. Z J nad obcí dominují vrch Bařiny (kóta 530 m) a ze ZSZ bezejmenný kopec (kóta 519 m).

Dnes filiální kostel sv. Jakuba Staršího (dříve sv. Jakuba Většího) v benešovském vikariátu pražské diecéze stojí na mírném svahu s orientací SV, v nadmořské výšce asi 490 m, na lichoběžníkovité návsi a S od potoka s rybníčkem, od kterého je vzdálen asi 61 m. Ze Z, S a V strany je obklopen cestami. Stojí na zrušeném hřbitově s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolní zástavbě.

Osada a patronátní právo ve 14. století zřejmě patřily nižší šlechtě. Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 je jen zmíněna, podle J. Kurky však měla platit 15 gr. papežského desátku (*Kurka* 1915, 211). V r. 1367 odvedl ½ kopy gr. plebán Mikoláš (*RDP*, 58). Podací právo r. 1371 užil udatný pan rytíř Příšňák z Kozmic (*LC II*, 52). Feudální sídlo asi od 14. století stálo SZ od kostela na mírně svažitém terénu při hlavní komunikaci. Mělo podobu tvze zhruba obdélného tvaru, obklopené hlubokým příkopem a vnějším valem, který tvořil na SZ hráz bývalého rybníka. Tvrziště je dnes velmi porušené, zejména odkopáváním a využitím na motokrosový stadion v 80. letech 20. století.

Kostel je podélnou, barokně přestavěnou stavbou. Při Z průčelí stojí hranolová věž z r. 1819, která má sklenuté podvěží se vstupním portálem. Na vrchu má půlkruhově sklenutá okna, pod nimi kruhová a nejnižší segmentově sklenutá okna. Širší obdélná plochostropá loď má na bocích po 1 širokém obdélníkovém segmentově sklenutém okně a v Z části plackou podklenutou kruchtou. Presbytář se skládá z obdélného pole s křížovou žebrovou klenbou a z pětibokého závěru. Žebra tvaru otupeného, ze stran vyžlabeného klínu, vybíhají z poněkud protáhlých jehlancových konzol a stýkají se v terčových svornících, které mají v závěru podobu ozubeného pětিলistu a v poli zavinutou střelu. Presbytář je osvětlen 3 lomenými, oboustranně vyšpaletovanými okny s nosíky. Osové okno je dvojdílné, s trojlistem opsaným v kruhu nad zaostřenými nosíky. Z J boku je osvětlen pozdějším obdélným, obloukovitě sklenutým oknem. Lomený vítězný oblouk z tesaných pískovcových kvádrů není profilovaný. Sanktuář, původně zastřešený mitrovým obloukem, má původní mřížku. Po S straně presbytáře stojí obdélná sakristie na výrazném soklu s plochým stropem. Původní hlavní vstupní portál se nachází na S boku lodi. Je silně poškozený a zazděný, lomený, profilovaný oblounem a hruškovcem, které jsou odděleny výžlabky a zabíhají do šikmo seříznutých plošek soklu. V kostele stojí kamenná kalichovitá polygonální křtitelnice z 2. pol. 14. století.

A. Podlaha pokládal kostel jen za gotický, E. Poche s kolektivem pak za barokně přestavěný kostel, který však blíže nedatovali. Manželé Líbalovi jej datovali do přelomu 13./14. století, čehož se přidržela L. Váňová. D. Líbal nakonec datování posunul do raného 14. století s poznámkou, že střední okno presbytáře nelze řadit do rané gotiky.

Názory historiků umění na dataci kostela se zatím neshodují. Zřejmě je obtížně datovatelný, přičemž zde chybí jakékoliv opory v písemných pramenech. Vzhledem k půdorysné dispozici a užitým architektonickým prvkům by tento raně gotický kostel mohl ještě pocházet z konce 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC II*, 52; *RDP*, 58

Literatura: 1940–41, 29; *Durdík 1987a*, 90; *Chotěbor 1988*, 131–140; *Kabát – Slepíčka 1972*, 217; *Kurka 1915*, 211; *Líbal 2001*, 201; *Líbal – Líbalová 1983*, 21; *Podlaha 1908*, 139–142; *Podlaha 1911*, 136–141; *Poche a kol. 1978*, 127; *Sedláček 1927*, 56; *Váňová 1990*, 18, 25; *Vlasák 1850*, 267; *Vlasák 1974a*, 82–83

● 19 Křečovice u Neveklova (*Obr. 46*)

Obec se rozkládá v údolí Křečovického potoka, tekoucího od J mezi táhlým hřbetem s nejbližším vrcholem Na Skalách (kóta 406,2 m) po levé straně a návrším, vybíhajícím z kopce Farářský (kóta 469,9 m) po pravé straně. Sv. nad obcí stoupá Sukův kopec (kóta 431,6 m). Potok protéká obcí a dále se podél úpatí hřbetu stáčí na SZ. Na ssv. okraji obce pramení bezejmenný tok, který je zčásti zatrubněn, napájí 2 rybníčky a ústí ještě v intravilánu do Křečovického potoka.

Farní kostel sv. Lukáše Evangelisty v benešovském vikariátu pražské diecéze stojí na jazykovitém výčnělku svahu, orientovaného k SZ, v nadmořské výšce mezi 364 a 368 m, v místě obtékaném z JZ Křečovickým potokem a ze S jeho přítokem, od něhož je vzdálen nejbližší asi 73 m. Kostel stojí po J straně rozlehlé zastavěné návsi nepravidelně obdélného tvaru. Je obklopen rozšířeným hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolní zástavbě.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. Farnost spadala pod vltavský děkanát v bechyňském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 18 gr. papežského desátku (*RDP*, 61). Podací právo r. 1370 uplatnili udatní páni rytíři Ctibor ze Stranného, Vilém ze Skryšova a také Buzek z Křečovic, Bohuslav z Nahorub, synové zemřelého Jarohněva z Křečovic, panoši Jarohněv menší a Baltharus či Baltazar z Křečovic (*LC II*, 25). Feudální sídlo mělo podobu tvrze, která zřejmě od 2. čtvrtiny 16. století začala pustnout, jelikož se před r. 1524 se vsí a dvorem stala součástí panství Tloskov. Později byla proměněna v sýpku, která stála ještě s hradbami v 1. pol. 20. století.

Kostel je podélnou jednolodní barokní stavbou z 1. pol. 18. století. Z průčelí je završeno segmentovým štítem, fasáda je členěna mohutnými polopilíři s vyžlazenými nárožími, nesoucími profilovanou římsu. Obdélná loď je tvořena 3 poli lunetové valené klenby s meziklenebními pásy, opírajícími se o dvojité pilastry, a ze Z průčelí má hlavní vstupní portál. V její Z části stojí varhanní kruchta, podklenutá mohutným obloukem, nad nímž je pole lunetové klenby. Na S boku lodě je zazděn kamenný svorník s primitivně zobrazeným obličejem s hroty paprsky, který by měl být symbolem Krista. Pravoúhlý presbytář s plackovou klenbou je stejně vysoký a široký jako loď. Vítězný oblouk má podobu stlačeného segmentu. Po S straně presbytáře stojí sakristie.

A. Podlaha stavbu popisoval jako barokní z 1. pol. 18. století, taktéž E. Poche s kolektivem, kteří kamennou plastiku, vsazenou do J zdi lodě, charakterizovali jako plastiku „slunečního boha“, snad keltskou. P. Sommer se domnívá, že tento kruhový kámen byl středověkým svorníkem ze zbořeného kostela, který přecházel dnešní stavbě.

Domnívám se, že pokud byl kostel pouze výrazně přestavěn v barokním slohu, mohlo by se jeho zdívo nacházet pod současnými omítkami a bylo by tak zjištěné po jejich sejmutí. Podobu původního kostela by jinak mohl zjistit jedině archeologický výzkum. Jelikož z něj měl zůstat jen nízký nedatovaný svorník a jelikož chybí jakékoliv opory v písemných pramenech, je prozatím pro účely práce problematický.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC II*, 25; *RDP*, 61

Literatura: *Boháč 1969a*, 130–131; *Kotrba 1951*, č. j. 2322/51; *Podlaha 1908*, 145–148; *Podlaha 1911*, 141–144; *Poche a kol. 1978*, 156; *Sedláček 1927*, 126; *Sommer – Stecker 2011*, 60–63; *Vlasák 1975*, 31–33

20 Křivsoudov (*Obr. 47*)

Městys leží v údolí Křivsoudovského potoka a Černého potoka, který je částečně zatrubněn a vlévá se do něj zleva, téměř v pravém úhlu. Vsv. od Křivsoudova krajinně dominuje vrch Hraběšín (kóta 541 m), od S vrcholky s nadmořskou výškou 478 m, 486 m a od JZ vrcholek s 489 m n. m. Osídlení se tu koncentruje zejména kolem komunikačního uzlu, který tu utváří několik cest, a zároveň k místu styku potoků v S části městysu. V J části městysu bylo lokováno náměstí.

Dnes filiální kostel Narození Panny Marie ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí na svahu, spadajícím na JZ ke Křivsoudovskému potoku, při křižovatce cest na S okraji městysu, v nadmořské výšce mezi 442 a 446 m. Od uvedeného potoka je vzdálen asi 48 m. Kostel je obklopen v r. 1861 zrušeným hřbitovem s kamennou

ohradní zdi, která byla tehdy zbořena na dnešní úroveň. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolní zástavbě.

Ve 13. století osada patřila patrně vyšší šlechtě, poté pražskému biskupství (arcibiskupství), které se později zřejmě dělilo o patronátní právo s nižší šlechtou. 1. písemná zmínka se vztahuje k r. 1276, kdy svědčil rytíř Oldřich z Křivsoudova (*RBM II*, č. 1061, s. 446). Ten je opět zmíněn r. r. 1291 (*RBM II*, č. 2734, s. 1196). Zemřel bezdětný, jeho statky připadly jako odúmrť na krále Václava II., který je r. 1305 daroval mincířovi Reynerovi z Florencie a ten je prodal opatu Heidenrichovi a celému konventu cisterciáckého kláštera v Sedlci s podmínkou, že je bude moci on, nebo někdo z jeho společnosti vykoupit do 2 let zpět. Tehdy se zmiňuje v Křivsoudově tvrzi (*RBM II*, č. 2028, s. 877-878). Sedlecký opat zřejmě panství přenechal Jindřichovi z Rožmberka, který jej r. 1307 postoupil s Herarcem biskupovi Janu IV. výměnou za Sepekova (*RBM II*, č. 2134, s. 919-920). Zvláštní ale je, že pražský biskup Tobiáš (†1296) měl už předtím zdejší kostel ohradit (*MHB III*, 38). Ve farní kronice se prý měl nacházet zápis, že se v kostele na kůrové (?) zdi zachoval nápis: „Tobiáš biskup pražský stavěl kostel křivsoudovský.“ (*Jesenský 1995*, 68). Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 36 gr. papežského desátku (*RDP*, 57). Podací právo v r. 1367 uplatnili pražský arcibiskup Jan a panoš Jaroš z (Malé) Paseky (*LC I/2*, 114). Feudální sídlo v kamenné podobě vystavěli zřejmě až pražští biskupové na nevýrazném ostrožnovitém útvaru JZ od kostela. Ve starších pramenech vyskytuje jako *castrum*, které je rovněž latinským ekvivalentem pro slovo tvrz. Později se také spíše píše o tvrzi či zámku. Byla vystavěna z lomového zdiva řádkovou technikou, měla podobu uzavřené čtverhranné dispozice minimálně o 3 křídlech a byla opevněna příkopem a vně naspaným valem, který tak vymezoval zhruba obdélnou plochu. V době arcibiskupa Jana z Jenštejna byla prý opravena. Zanikla možná už v průběhu 15. století. V r. 1550 se uvádí jako pustá. V 1644 byla poškozena požárem a r. 1715 s městečkem vyhořela. V jejím Z traktu pak byla zřízena kasárna a v r. 1770 byly na zbytcích zdí a z vybouraného kamene vystavěny sýpky a kolny o 2 patrech do 3 stran. Ty vyhořely r. 1898. Stavba byla nakonec r. 1928 zbořena. Obvodové zdi střední části S křídla sýpky byly využity pro stavbu sokolovny, vnější obvodové zdi byly sníženy a užity jako ohradní zeď celého areálu. Zachovala se vnější obvodová zeď bývalé sýpky téměř v celé výši přízemí, v objektu sokolovny až 1. patra, a dále se dochovaly přízemní partie nádvorní zdi S traktu a barokní uzavírací zeď.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, upravenou v raném baroku nejspíše po třicetileté válce a celkově pak opravenou r. 1890. V Z průčelí lodi stojí obdélná barokní trojpatrová věž z r. 1714 nebo pozdější doby. Před jejím přistavěním prý stála na V straně kostela dřevěná zvonice s kostnicí. Do křížově zaklenutého podvěží vede z exteriéru obdélný vchod. Ve 2 patrech jsou úzká, půlkruhově sklenutá okna, ve 2. je 1 rozšířené a nad ním menší okno s vystrčeným zvonkem, ve 3. prostorná okna, z nichž v 1 jsou cimbály. Po S straně věže stojí vřetenovité schodiště na kůr a půdu. Krátká, téměř čtvercová plochostropá loď nebyla ani dříve zaklenuta. V její Z části stojí kruchta na 2 oblamovaných pilířích, podklenutá 3 křížovými klenbami na pasech. V Z průčelí je hlavní vstupní portál. Loď je z boků osvětlena celkem 4 půlkruhově sklenutými a dovnitř silně špaletovými okny z 18. století. Na jejím J boku byly zachyceny pozůstatky 3 pozdně gotických mírně lomených oken patrně z 1. pol. 16. století, z nichž levé vedlo na emporu a v jeho parapetu bylo zazděno starší úzké a nižší okno. V zazdívce středního barokního okna byly nalezeny drobné fragmenty gotických kruzeb. Pravoúhlý presbytář je nižší a užší než loď. Původně byl zřejmě zaklenutý křížovou klenbou, nahrazenou r. 1837 plackovou klenbou na 4 pasech, vybíhající z 4 pilířů zdobených římsou. Ze 3 stran jsou do něj prolomena půlkruhově sklenutá, silně špaletovaná okna. Na V průčelí byly objeveny části gotických kamenných ostění s okosením ve výši parapetu dnešního okna. Půlkruhově sklenutý vítězný oblouk není profilovaný, je nadezděný a v náběhu má barokní římsu. Po J straně presbytáře stojí obdélná sakristie s valenou klenbou, osvětlená z J strany 2 obdélnými okny a přístupná žulovým lomeným portálem s profilací okosením, ukončeným na hraně. Ten by měl pocházet ze sklonku 13. nebo počátku 14. století. Její Z část je nejspíše gotická z doby založení kostela, nebo ze 14. století, V část z doby kolem pol. 17. století. Původní hlavní vstupní portál je zazděný, umístěný západněji na J boku lodi. Je lomený, má jednoduché žulové ostění, podložené přesahujícími patkami z červeného pískovce.

Podle J. Soukupa a J. Valcháře byl tento gotický kostel založen za Václava II. v r. 1296 Oldřichem z Říčan a z Křivsoudova nebo Tobiášem z Bechyně. E. Poche s kolektivem se domnívali, že sakristie jinak barokní stavby má být pozůstatkem starší gotické stavby. V. Jesenský po provedení výzkumu průčelí kostela s ing. Žižkou dospěl k tomu, že jde o raně gotický kostel z doby před koncem 13. století. Patrně někdy ve 14. století měla být přistavěna sakristie, ale je také možné, že byla součástí kostela od jeho založení, což by dokládalo lomený portál z presbytáře. Její zdivo by hypoteticky mohlo tvořit podstatnou část dnešní sakristie. Okna vrcholně gotické stavební etapy kostela měla nejpravděpodobněji kamenná ostění a kružby. Patrně v 1. pol. 16. století měl být změněn rozvrh okenních otvorů a snad přestavěna sakristie.

Pro účely práce postačí kostel datovat do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/2*, 114; *MHB III*, 38; *RBM II*, č. 1061, s. 446, č. 2734, s. 1196, č. 2028, s. 877-878, č. 2134, s. 919-920; *RDP*, 57

Literatura: *Durdík 1976*, 121, 124; *Durdík – Bolina 1987*, 139-157; *Durdík – Bolina 1996*, 298-299; *Jesenský 1995*, 67-76; *Kabát – Slepíčka 1972*, 220; *Kurka 1915*, 188-189; *Poche a kol. 1978*, 168; *Sedláček 1900*, 191-194; *Soukup – Valchář 2010*, 107-114; *Toula 2001*, 5-9; *Tywoniak 1973*, 257-263

21 Libouň (Obr. 48, 88)

Ves, která je nyní součástí obce Zvěstov, leží při j. úpatí svahového hřbetu s místním názvem Nad Palouky (kóta 465 m), vybíhajícího z vrchu Hříva (kóta 518 m), v údolí Strašického potoka, tekoucího ve směru SZ-JV a vymezeného z J Labskou hůrou (kóta 475 m). Po j. straně vsi napájí rozlehlý rybník Strašík, který je též plněn potokem, pramenícím SV od vsi v úžlabí mezi svahovým hřbetem Nad Palouky a vrchem Hrabíně (kóta 453 m) a napájejícím několik rybníčků, a z J ještě Zvěstovským potokem. Ze Z hřbet obtéká Sedlečský potok, který se sz. od vsi vlévá do Strašického potoka.

Dnes filiální kostel sv. Václava ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí na spočinku mírného svahu s orientací k JZ, v nadmořské výšce mezi 400 a 401 m. Od pravostranného přítoku Strašického potoka, který patrně dříve vyvěral SV a nyní až SZ od rotundy, kde napájí rybník, byl původně vzdálen asi 57 m. Je obklopen hřbitovem s ohradní zdí a okolní zástavbou. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné.

Ve 14. století patřila osada louňovické a patronátní právo želivské kanonii. Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 4 ½ gr. (*RDP*, 58), podle J. Kurky 9 gr (*Kurka 1915*, 219). Podací právo r. 1357 uplatnil bratr Bernard, želivský opat (*LC I/1*, 3-4). Patrně během 60. let 14. století pronikli do okolí majetkové domény louňovické kanonie členové rodu pánů z Dubé, snad za Beneše z Dubé, který zřejmě získal do držení část Libouně a Zvěstova. V r. 1381 je doložen v Libouni zřejmě jeho syn Beneš (*AC 31*, č. 1, s. 225), který si při dělení panství ponechal Libouň. Tu poté znovu získala louňovická kanonie, která tu patrně koncem 14. století zřídila nápravu. Nápravníci sídlili v tvrzi, přiléhající k poplužnímu dvoru. Minimálně patrovou gotickou tvrz trojprostorového schématu, opevněnou zřejmě jen hradební zdí, vybudoval buď Beneš (z Dubé), nebo louňovičtí premonstráti na svažitém místě SZ od kostela nad dnešním rybníčkem. Prvně byla zmíněna až r. 1420, kdy byla (podle mladšího svědectví Jana z Věžník z r. 1460) za útoku táborského oddílu dobytá a vypálena, přičemž zahynul její nápravník Boreš (*AC 37/2*, č. 27, s. 886-887). Za držby zboží táborskou obcí (do r. 1547) a následně šlechtou byla obnovena a využívána ke služebným účelům jako předtím až do doby před r. 1652, kdy byla náprava zrušena. V r. 1690 se v ní znovu sídlilo a stavba byla upravena na zámek. Další úpravy se zřejmě dočkala v 1. pol. 18. století. V r. 1801 zámek vyhořel, budova byla upravena jen zčásti k obytným účelům. Dnešní jednopatrová dvoukřídlá budova ještě obsahuje ve střední části gotickou stavební etapu, včetně sklepu, ležícího V k jejímu průčelí pod budovou mladší části zámeckého křídla.

Kostel je centrální stavbou (rotundou), opravenou začátkem 20. století. Je vystavěna z lomového zdiva s tendencí k dodržení řádek a záklenky původních oken má z hrubě přitesávaných kvádrů. V interiéru obsahuje malby z 2. pol. 14. století. Při Z straně lodi stojí hranolová čtyřpatrová věž, uvnitř níž je na několika místech užito nepravé klasové zdivo. Její Z zeď je přiložena k Z plášti lodi. Přízemí s valenou klenbou, osvětlené z J strany okénkem s nepravidelnou špaletou a vnitřní hranou vysoko přeloženou plochým kamenem, je z exteriéru přístupné pozdějším obdélným vchodem v Z zdi a spojené s lodí upraveným portálem se segmentovým záklenkem. Do 1. patra z J vedl později upravovaný portál, přístupný přizděným schodištěm k J straně věže. Mezi tímto patrem a lodí chybí jakákoliv komunikace, takže existence případné emporie je problematická, eventuálně mohla být uzavřená. Věž se otvírá ve 3. patře na S a J straně (ze Z je zazděné) půlkruhově sklenutým oknem s mírně upravovanou prizmatickou špaletou, ve 4. patře ze všech stran barokními obdélnými okny, sklenutými nízkým segmentem. Válcová plochostropá loď je ze S a J strany osvětlena větším obdélným, segmentově sklenutým oknem. Z J strany jsou patrná 2 zazděná vyšpaletovaná okna s půlkruhovým záklenkem. Téměř celou Z polovinu lodi zabírá dřevěná kruchta, přístupná schodištěm z lodi. Z V strany přiléhá k lodi apsida s valenou klenbou, která je vyžděna do stejné výšky nastavením cihelným zdívem až k cihelné římsce lodi. Z J strany je osvětlena menším obdélným, segmentově sklenutým oknem. V její ose je zazděné půlkruhově sklenuté, vyšpaletované okno. Po S straně apsidy stojí čtvercová sakristie s valenou klenbou a malou oratoří v patře. Původní hlavní vstupní portál se nachází na J straně lodi a kdysi byl zakryt předsíní. Je prostý, žulový, ukončený rovným břevnem, nad kterým je hladké pole lemované odlehčovacím obloukem.

A. Podlaha románskou rotundu datoval do 2. pol. 12. století. V. Mencl soudil podle snahy o jednotu pláště vnějšího průčelí loďe a apsidy (plynule zaoblené kouty mezi apsidou a lodí), která měla být šířena z bavorského a rakouského Podunají, podle J portálu a vazby zdiva, že byla vybudována počátkem 80. let 12. století. A. Merhautová se domnívala z fragmentu portálu, vedoucího do patra věže, a odtud prý i na tribunu, že kostel byl panskou stavbou, spojenou s obydlím zakladatele. Ostění původního portálu v 1. patře věže se mělo rýsovat pod

omítkou. Byla přesvědčena, že téměř polovinu Z části loď má zabírat dřevěná kruchta, přístupná z prostoru v 1. patře věže. Podle lomového zdiva rotundu datovala do 13. století, patrně do 2. čtvrtiny. D. Líbal se nepokusil nijak blíže tuto stavbu datovat kvůli její „strohosti a primitivitě“, neposkytující prý opory pro přesnější datování. Přiklonil se spíše k pozdějšímu datování, vzhledem k poměrně velkým oknům loď. E. Poche s kolektivem rotundu datovali do 1. pol. 13. století. Z. Dragoun vyvrátil domněnku o propojení kruchty s místností ve věži, které nelze ve zdivu prokázat, a literaturou šířené zaklenutí apsidy konchou (správně valenou klenbou). Pozdní datování je prý ovlivněno rustikálním vzhledem lomového zdiva, u něhož i přes těžko opracovatelný materiál byla snaha o dodržení řádek. Podobné struktury prý vykazovalo i nalezené zdivo nejstarší stavební fáze kláštera v Louňovicích pod Bláníkem, který by se tak podílel na stavbě tohoto kostela. Posledně A. Merhautová kostel datovala do doby Václava I. Podle L. Váňové je rotunda pozdně románská z 2. čtvrtiny 13. století nebo z doby Václava I. J. Sommer rovněž popřel domnělý průchod z patra věže na tribunu. Soudil, že 1. patro bylo přístupné od J portálem v místě dnešního upravovaného vchodu. Jedině přízemí věže mělo být spojeno s lodí.

Jsem přesvědčena, že rotunda by si vzhledem k užitému řádkovanému zdivu a relativně nedávno odhaleným půlkruhově sklenutým oknům zasloužila přehodnocení. Mohla být stavěna stavební hutí louňovické kanonie. Datování do 2. čtvrtiny 13. století mi přijde příliš pozdní, jelikož neobsahuje žádné raně gotické prvky. K výstavbě mohlo dojít koncem 12. století, ale i v 1. čtvrtině 13. století. Přikláním se tedy spíše k dataci V. Mencla, a to i vzhledem k historickým souvislostem, tedy ke konci 12. století. Pro účely práce postačí rotundu datovat do 2. pol. 12. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *AC* 31, č. 1, s. 225; *AC* 37/2, č. 27, s. 886-887; *LC I/I*, 3-4; *RDP*, 58

Literatura: 1941–42, 45; *Dragoun* 1984, 101-104; *Kabát – Slepíčka* 1972, 221; *Kroupa – Kroupová* 2009, 1-7; *Kurka* 1915, 219-220; *Líbal* 1974, 171; *Mencl* 1962, 224-225, 227; *Merhautová* 1971, 159; *Merhautová – Třešník* 1983, 281; *Neuwirth* 1888, 141; *Podlaha* 1911, 148-150; *Podlaha* 1912, 171-173; *Poche a kol.* 1978, 257; *Radoměský* 1966, 12, 14-15, 17; *Radová – Škabrada* 1992, 47; *Radová-Štiková* 1983b, 15; *Růžička* 1940b, 82-83; *Sedláček* 1927, 197; *Sommer* 1992b, 163-164; *Sommer* 1994c, 92-93; *Úlovec* 1998, 131-159; *Úlovec* 2007, 134-135; *Váňová* 1990, 10, 26; *Vlasák* 1874b, 56-58

Louňovice pod Bláníkem

Městys leží v úžlabí mezi svahy Velkého Bláníka (kóta 633 m) na SV a Malého Bláníka (kóta 580 m) na JV, ve kterém pramení bezejmenný potok, stékající dolů do Louňovic, kde je zčásti zatrubněn, a dále do meandrující řeky Blanice. Ta teče JJZ-SSV směrem a uzavírá Louňovice od Z k SV. Městys je dále chráněn od SZ vrchem Hřívý (kóta 519 m) a kopcem Hrabíně (453 m), od J Bělčí horou (kóta 463 m) a od JZ Labskou hůrou (kóta 475 m). V úžlabí mezi svahy Malého Bláníka a Býkovické hůry (kóta 562 m) pramení Býkovický potok, tvořící několik rybníčků a vlévající se J od městysu do Blanice. Přibližně ve středu se v městysu nachází obdélné náměstí, kterým vede od ZJZ-VSV cesta z Libouně.

V r. 1420 byla tehdejší osada včetně kanonie řeholních kanovnic premonstrátského řádu vypálena tábory a osada spolu s ostatními statky bývalé kanonie přešla do držby Tábora. V tábořském urbáři byly Louňovice r. 1502 městečkem.

22A

Jádro zaniklé kanonie, původně ohrazené klasurní zdí, zřejmě leželo v J části dnešních Louňovic, v místě zvaném Obora, což dokládají nehojně publikované výsledky archeologického výzkumu a následný geofyzikální průzkum. Poloha nikdy neobnoveného konventního kostela Panny Marie není patrná. Ležel patrně v údolí bezejmenného pravostranného přítoku řeky Blanice, od kterého byl vzdálen jen asi 35 m. Od řeky Blanice mohl být vzdálen asi 513 m. Pravděpodobně se nacházel v nadmořské výšce mezi 397 a 399 m.

Osada patřila zdejší kanonii, která však byla spravována pod patronací želivského opata. Od svého založení byla spravována převory, okolo r. 1250 pak probošty. Teoreticky prvně by o Louňovicích mohla hovořit listina z r. 1145, vydaná v Aquileji patriarchou Peregrinem, který v ní věnoval benediktinskému klášteru v Oberburgu v Kraňsku 10 lánů země u Budria blíže města Udine za účelem zisku soli a oleje. Mezi svědky byl jmenován „*Thomas prepositus Lunacensis*“ (*Radoměský* 1997, 99-100). Za 1. písemnou zmínku se však považuje r. 1181, kdy je jmenován převor Petr z Louňovic (*FRB II*, 447). V r. 1352 probošt platil 4 kopy gr. bez ¼ papežského desátku (*RDP*, 30). Kanonie však nebyla schopná splácet daň, takže měla již v r. 1384 dluh 56 kop 15 gr. Sídlo probošta dle tradice leželo na místě dnešního raně barokního jednopatrového zámku, dokončeného r. 1675 a původně zdobeného sgrafitovými kvádríky. Nachází se asi 70 m ZJZ od dnešního kostela, má 4 křídla

a válcové věže v nárožích, které byly sneseny do výše budovy. Pod ním se nacházejí rozsáhlé sklepy, vytesané z valné části do skály. Jeho J křídlo by mělo být dle tradice přestavěnou budovou původního probošství.

Klauzurní zdi ohrazené jádro kanonie leželo v JV části dnešních Louňovic a zároveň bylo odděleno od budovy probošství. Konventní kostel Panny Marie byl zatím neznámé podoby. Jeho archeologickým výzkumem odkryté zdivo bylo vystavěno z lomového kamene se snahou o dodržení řádek, či do podoby klasového zdiva, jak jej zachytila sonda na pozemku č.p. 39. V hojně míře byly na něm užity prosté i tvarované cihly, které by snad mohly svědčit o nějaké přestavbě kostela v pozdější době. Dle analogií u jiných premonstrátských konventních kostelů mohl být trojlodní bazilikou se Z průčelím v podobě 2 věží (možná ve vrchní části válcovými) a na V se 3 apsidami. Lodě snad byly vzájemně odděleny arkádami na sloupech, což by mohly dokládat válcové bubny o Ø kolem 90 cm, dochované v několika exemplářích, které byly nalezeny v později vystavěných domcích. Z architektonických prvků se dále zachoval fragment ostění s kruhovým okénkem, nalezený v sondě na pozemku č.p. 43, a kamenná patka sloupku. Jako základ pro zvýšený chodník před č.p. 19 sloužící velký hrubě opracovaný žulový kámen s pozitivně vytesaným křížem by mohl představovat také nějaký architektonický prvek, pokud nebyl hraničním kamenem panství.

A. Merhautová se zmínila jen o tom, že podoba a dispozice kanonie není zatím poznána a na místě stojí kostel s klášterem mladšího původu. P. Radoměský dle výsledků svého zjišťovacího výzkumu předpokládal centrum kanonie při dnešní ulici Jana Žižky (dříve na Lhotu), v nejbližším okolí stavení č. p. 19 (již nestojící), 20 a č. p. 43. Ze Z byla vymezena branou, nacházející se V od farního kostela (snad na místě pozdější fary), ze S severní zdi farské zahrady, z V blízko za č.p. 22, kde končilo řeholní pohřebiště, a z J potokem, protékajícím Oborou, tedy v nejzazším cípu zahrady č.p. 43. Konventní kostel mohl být podobný kostelu v Kondraci a nacházet se někde v místech dnešního č.p. 43. Celý areál byl vymezen pevnou zdí obranného hradebního charakteru. Pozůstatky kamenných zdí se po vypálení kláštera měly dílem samy rozvalit a dílem být rozebrány lidmi na stavební materiál. Podle L. Váňové vznikla kanonie v pol. 12. století. Jejím reliktem má být zeď přiléhající k domu č.p. 19.

Domnívám se, že poměrně podrobné zprávy milevského opata Jarlocha by zřejmě referovaly o nedokončeném konventním kostele či provizorních příbytcích. Během 30 let, kdy se poprvé o Louňovicích dozvídáme, již kanonie mohla stát. Vzhledem k dosavadním poznatkům a historickým souvislostem kostel datuji do 2. pol. 12. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *FRB II*, 447; *RDP*, 30

Literatura: *Kabát – Slepíčka* 1972, 222; *Kurka* 1915, 221-222, 227-228; *Lehner* 1905, 3, 5-6, 8, 72, 75-76, 92, 164, 168; *Merhautová* 1971, 162; *Merhautová* 1984, 57; *Merhautová – Třeštík* 1983, 180; *Petráň* 2011, 59; *Petráň a kol.* 1985, 98; *Podlaha* 1909, 144-145; *Radoměský* 1964, 67-73, 75-79, 87-90; *Radoměský* 1965, 12-13, 16-21; *Radoměský* 1966, 12-19, 22-23, 26-27, 30; *Radoměský* 1982, 323-330; *Radoměský* 1997, 97-114; *Radová – Škabrada* 1992, 47; *Radová-Štiková* 1983b, 15; *Růžička* 1940b, 82; *Sedláček* 1927, 193; *Tichý* 2009, 17, 28-29, 34-38, 43, 45-52, 72, 130-131, 133-134; *Vlček – Sommer – Foltýn* 1998, 352-354; *Váňová* 1990, 7-8, 13; *Vlasák* 1874b, 113-121

• 22B (Obr. 49)

Dřívější farní kostel sv. Václava, ležící prý u Z brány kanonie a zničený tažením táborů přes Louňovice, stál patrně na místě dnešního farního gotického kostela Nanebevzetí Panny Marie ve vlašimském vikariátu pražské diecéze. Ten stojí při JV okraji náměstí, J od cesty a je obklopen ve 40. letech 19. století zrušeným hřbitovem s ohradní zdí. V 1. pol. 40. let měla být zabrána rozšířením silnice kostnice, stojící S od presbytáře. Fara, vystavěná asi r. 1690 na místě staré dřevěné fary, by prý měla stát asi v místech, kde podle písemných pramenů kanonie začínala. Kostel sv. Václava tak patrně stál na mírném svahu, orientovaném k JZ, v nadmořské výšce mezi 400 a 402 m a byl vzdálen asi 83 m od nejbližšího, dnes zatrubněného, vodního toku a asi 355 m od řeky Blanice. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné.

Patronátní právo měl želivský opat, jak je doloženo r. 1355. Tato zmínka právě obsahuje údaj, že kostel stál před branou kanonie (*LC I/1*, 55). Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu.

Dnešní kostel je podélnou jednolodní stavbou, vybudovanou prý snad někdy v 2. pol. 15. století a ve 2. pol. 17. století zbarokizovanou. V Z průčelí stojí nevysoká věž, jejíž Z zeď se napojuje na SZ průčelí lodi. V přízemí s křížovou klenbou je obdélný portál do lodi. Po J straně je k věži přistavěno schodiště. Na vrchu se ze všech stran otvírá obdélnými, půlkruhově sklenutými okny, pod kterými je na Z straně menší půlkruhově sklenuté okénko. Poměrně malá, téměř čtvercová plochostropá loď má v Z části podklenutou kruchtu na 2 hranolových

pilířích. Z boků je osvětlena 4 obdélnými okny. Protáhlý polygonální presbytář, který na J straně částečně lícuje s lodí, je zakončen trojboce, kde je opatřen opěráky. Má poměrně nízkou valenou klenbu s lunetami, spočívající na přístěnných pilastrech s římsovými hlavicemi, a segmentový vítězný oblouk. Z J strany má obdélná okna a portál, v závěru pak lomená okna bez kružeb. Osové okno je zazděné až na kruh v horní části. K S boku presbytáře přiléhá obdélná sakristie s oratoří v patře a 2 obdélnými okny. Z původního kostela se měla zachovat ještě kamenná románská křtitelnice.

Podle A. Podlahy je kostel původně gotický, přestavěný asi ve 2. pol. 17. století do nynější podoby. E. Poche s kolektivem tvrdili totéž, přičemž jeho barokizaci upřesnili asi k r. 1670. Podle P. Radiměského je dnešní farní kostel ve vrcholné gotice v pohusitské době přestavěným a k r. 1671 upraveným, patrně původně románským kostelem, který mohl být podobný kostelu v Kondraci.

Není zatím jisté, zda byl původní kostel v r. 1420 zničen úplně, či v jaké míře byl poškozen a následně obnoven. Je možné, že stávající stavba dokonce obsahuje podstatné reliktů předcházejícího kostela. Nápadné je zvláště napojení Z zdi věže na SZ nároží lodi, které by mohlo naznačovat, že věž původního kostela byla jednolitým blokem v šíři lodi (J část se třeba časem zřítla), nebo v jejím SZ koutu. Ke zjištění skutečné podoby by však bylo třeba podniknout stavebně-historický průzkum a nejlépe archeologický výzkum, který byl v interiéru a bezprostředním okolí pouze omezený.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 55; *RDP*, 58

Literatura: *Kurka 1915*, 221-222; *Merhautová 1971*, 162; *Podlaha 1909*, 144-148; *Podlaha 1911*, 155-162; *Poche a kol. 1978*, 315; *Poche a kol. 1982*, 509; *Oktábec – Radoměřský 1958*, 103-117; *Radoměřský 1964*, 75-76, 87-88; *Radoměřský 1965*, 12-13, 16-21; *Radoměřský 1966*, 16, 21, 25-26; *Tichý 2009*, 28, 43, 53, 71-72, 133; *Vlasák 1874b*, 115-117, 120-121

● 23 Lštění (Obr. 50)

Obec Lštění se rozkládá na levém břehu řeky Sázavy, na prudkém SZ svahu vrchu Homole (kóta 398,2 m) a při jeho úpatí na říčních terasách. V úžlabí mezi vrchem Homole a Nosákov (kóta 405 m) a mezi Nosákovem a vrcholkem U borovice (kóta 407 m) pramení 2 vodní toky, které se v úžlabí mezi ostrohem s místním názvem Hradiště a vrchem Homole stýkají a SZ pak ústí do řeky Sázavy. Hned proti vrchu Homole je v řece ostrov, který mohl sloužit jako opora k přechodu přes řeku. Dnes slouží ke spojení s obcí Čtyřkoly na protějším břehu most.

Dnes filiální kostel sv. Klimenta v benešovském vikariátu pražské diecéze stojí v dominantní poloze, na okraji malého spočinku svahu, téměř osaměle, na Z kraji ostrohu Hradiště (původně to byl zřejmě název samoty), osově se svažujícího k ZJZ a prudce spadajícího k řece a k potoku po Z straně. Nachází se v nadmořské výšce mezi 363 a 364 m a od nejbližšího vodního toku, tekoucího J od kostela, je vzdálen asi 100 m. Další pramen vyvěrá nyní asi 534 m (dříve asi 400 m) SV od kostela, obtéká ostroh ze S a vlévá se do Sázavy. Kostel stojí na hřbitově s ohradní zdí. Povrchové sběry bezprostředně kolem něj nejsou možné, kvůli okolnímu trvalému travnímu porostu (území je památkově chráněné), zahradě nebo lesu.

Osadu a patronátní právo ve 14. století měla vyšší šlechta. Za 1. písemnou zmínku se považuje r. 1055, k němuž se vztahuje stručná zmínka o přepevném hradě Lštění (*Lescen*) (*Kosmas*, Lib. II, 106₁₄). V konfirmačních knihách se farnost uvádí pod názvem Hradiště, později jako Lštění. Spadala spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 9 gr. papežského desátku (*RDP*, 58). V r. 1359 uplatnili prezenční právo urození pánové Ondřej z Dubé a Ješek ze Šternberka (*LC I/1*, 96). Po r. 1360, kdy došlo k rozdělení rodového panství pánů z Dubé, patřilo podací k Hradišti k hradu Zlenice a ½ městečka Lštění.

Podoba původní stavby není zatím známá. Nynější kostel je pozdější, posledně datovaný do konce 14. či začátku 15. století. V r. 1730 byl přestavěn v barokním slohu hrabětem Janem Josefem z Vrtby. Nyní je tedy podélnou jednodenní stavbou z lomového kamene, s nárožími armovanými pískovcovými kvádry a lodí a presbytářem o stejné výšce. V Z průčelí stojí barokní hranolová věž, stojící V zdi na štítu lodi. V. Mareš datuje její výstavbu do r. 1731. V r. 1970 bylo při bouři zdivo věže poškozeno a bání zničena. Do podvěží, zaklenutého valenou klenbou s lunetami, vede hlavní vstupní portál. Obdélná loď s plochým stropem se štukovým rámcem byla v baroku navýšena. Na bocích má 2 dvou obdélných segmentově sklenutých oknech s maltovými volutovanými obrubami s klenákem nahoře. V Z části lodě stojí kruchta, podklenutá valeně s lunetami. Podoba původního presbytáře je neznámá. Na jeho místě stojí dnešní segmentová apsida, zaklenutá konchou. Vzadu má až na malý otvor zazděné obdélné segmentově sklenuté okno. Za oltářem se nachází dodatečně zazděný gotický sanktuář s orámováním z opuky s dvojnosou kružbou v tympanonu a železnými dvířky. „Původní“ hlavní vstupní portál, znovu objevený

r. 1974, je zazděný na S boku lodi. Je složen z pískovcových kvádrů a má nevýraznou profilaci s okosenou hranou.

A. Podlaha uvažoval o románském původu zdíva kostela jinak barokního vzhledu. D. Líbal smýšlel podobně, přičemž ke kostelu měla být později přistavěna masivní hranolová Z věž. Gotický sanktuář ve vnitřním líci stavby bral jako svědectví značného stáří stavby, která podle situace a dle zasvěcení sv. Klimentovi měla mít raně feudální původ. E. Poche s kolektivem se zmiňují o snad původně románském kostele, přestavěném r. 1730. F. Maršeš provedl průzkum vnější fasády po sejmutí omítek za opravy kostela koncem r. 1973 a r. 1974 a zjistil, že při barokní úpravě byla přistavěna věž, zbořen gotický závěr, z něhož byl ještě vyňat sanktuář a dodatečně zazděn do nynějšího závěru. Podle profilace a rozměrů oblouku nově odkrytého S portálu tento pozdně gotický kostel datoval do doby Václava IV., tj. do konce 14., případně počátku 15. století. J. Sláma předpokládá u kostela staršího předchůdce neznámého vzhledu, přičemž se opírá o údaje v konfirmačních knihách, patrocinium a o to, že podle svatováclavských legend měly v době vlády knížete Václava stát kostely na všech přemyslovských hradištích. Starší budova kostela měla zaniknout nejspíše v souvislosti se stavbou nového kostela někdy v době Václava IV.

Obecně vcelku známý kostel by si zasloužil větší zájem uměleckých historiků, jelikož „nově“ objevenému portálu se věnoval snad jen F. Mareš. Pro účely práce je zatím tato stavba problematická.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *Kosmas*, Lib. II, 106₁₄; *LC I/1*, 96; *RDP*, 58

Literatura: *Boháč 1969a*, 128; *Honner 1932*, 19-20, 33-34; *Kurka 1915*, 210; *Líbal 1974*, 171; *Mareš 1980*, 169-182; *Podlaha 1908*, 184-186; *Podlaha 1911*, 162-164; *Poche a kol. 1978*, 324; *Radová-Štiková 1983b*, 7; *Sedláček 1927*, 102; *Sláma 1988*, 42, 75; *Vlasák 1974a*, 78-81; *Zap 1860*, 24-26

• 24 Maršovice u Benešova (*Obr. 51*)

Městys se rozkládá na svahovém hřbetu a v poměrně uzavřeném údolí Maršovického potoka, který hřbet obtéká od JZ k SV. Od SZ se nad údolím vypíná vrch Stejc (kóta 466 m), od Z a JZ Kasalka (kóta 442 m) a Harvaniny (kóta 458 m), mezi kterými protéká nedaleko pramenící přítok Maršovického potoka. Od JV k SV je údolí vymezeno hřbetem s několika vrcholky, z nichž nejvyšší jsou Sedletiny (kóta 446 m). Při Z okraji Maršovic oba zmíněné potoky napájí dnešní rozlehlý rybník Musík. J od městysu pramení Záleský potok, který SV odtud ústí do Maršovického potoka. Do S části městysu při potoce ústí několik cest, takže se zde vytváří náves ulicového typu.

Dnes filiální kostel Zvěstování Panny Marie v benešovském vikariátu pražské diecéze stojí na v JZ okraji městysu mezi 2 cestami, na svahové kupě hřbetu, na mírném, k SSV orientovaném svahu, v nadmořské výšce mezi 413 a 414 m. Od Maršovického potoka vzdálen asi 189 m. J od něj se leží budovy bývalého poplužního dvora. Kostel je obklopen rozšířeným hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné z důvodu okolní zástavby a zatravnění.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. 1. písemná zmínka se datuje do r. 1205, kdy svědčil Jiřík z Maršovic (*CDB II*, č. 75, s. 67₂₁). Ten je dále zmíněn k r. 1220 (*CDB II*, č. 231, s. 219-220). Farnost spadala pod benešovský děkanát v pražském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 18 gr. papežského desátku (*RDP*, 40). Patronátní právo r. 1370 uplatnili Jindřich, řeč. Jícha, Přibislav, Hroch, Purkhard a Bohuslav řečený Vicher, panoši a patroni z Maršovic (*LC II*, 22). Feudální sídlo podle A. Sedláčka stávalo Z od kostela na poli s pomístním názvem „Na Valech“. Mělo jít o tvrz, jejíž pozůstatky již dávno zmizely. J. Kabát s K. Slepíčkou upřesnili, že se nacházela na nejvyšším místě v městyse, za tehdejším dvorem JZD, ale její pozůstatky už také neregistrovali. J. Řeháková se naopak domnívala, že stála na místě dnešního dvora JZ od kostela. Její zbytky měly být ještě r. 1870 znatelné. Patroni kostela zřejmě také sídlili na hrádku Stejc či Stajice SZ od Maršovic.

Původní kostel byl velmi poškozen v r. 1768 požárem sousedního dvora. O několik kroků dále byl prý v l. 1774-75 znovu vystavěn v barokním slohu Leopoldem Vávrou. Dnešní kostel je podélnou jednodílnou stavbou. V Z průčelí má hranolová věž, rozdělenou římsou na 2 části. V podvěží s plackovou klenbou je hlavní vstupní portál od Z. Na vrchu je věž otevřena obdélnými, půlkruhově sklenutými okny. Poměrně krátká obdélná loď je v nárožích zaoblená a má klenbu napodobenou z rákosu a omítky. Uvnitř je členěna sduženými pilíři s kompozitními hlavicemi, nesoucími bohatě profilované římsy. V Z části loď stojí zděná kruchta, vysunutá v podobě balkónu. Z boků je loď osvětlena 4 obdélnými, segmentově sklenutými okny, uprostřed nichž je po 1 mělkém výklenku. Presbytář se skládá ze čtvercové části s plackovou cihlovou klenbou a ze segmentového zakončení se zploštělou konchou. V závěru je osvětlen 2 obdélnými, půlkruhově sklenutými okny. Segmentovitý vítězný oblouk je bohatě profilovaný. Z boků presbytáře stojí 2 obdélné přístavky.

A. Podlaha jen zmiňoval o původním, v r. 1768 vyhořelém kostele, na jehož místě stojí stavba z l. 1774–75. E. Poche s kolektivem psali pouze o této pozdně barokní novostavbě od L. Vávry.

Podobu původního kostela může zjistit asi jedině archeologický výzkum. Je dost pravděpodobné, že stávající kostel ve svém zdivu obsahuje ve velké míře stavební materiál předcházejícího zbořeného kostela, což by se příležitostně mohlo ověřit po odkrytí omítek. Stavitel novostavby se také mohl inspirovat půdorysnou skladbou zaniklého kostela. Vzhledem k písemným pramenům lze uvažovat s výstavbou kostela již koncem 12. století či během 1. pol. 13. století. Pro účely práce je zatím tento kostel problematický.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *CDB II*, č. 75, s. 67₂₁, č. 231, s. 219–220; *LC II*, 22; *RDP*, 40

Literatura: *Kabát – Slepíčka* 1972, 224; *Podlaha* 1911, 164–169; *Podlaha* 1908, 150–154; *Poche a kol.* 1978, 359; *Řeháková* 1938, 97; *Sedláček* 1927, 118–119; *Vlasák* 1975, 24–27

25 Martinice u Votic (*Obr. 52*)

Obec, která je dnes částí města Votice, se nachází na při JJV úpatí hřbetu (kóta 552 m), spadajícího do údolí Faranského potoka se soustavou několika rybníků, který pramení SV od obce a vlévá se na JZ do potoka Mastníku, který zde tvoří rybníky Velký a Malý Mastník. Současně se nachází v údolí bezejmenné vodoteče, pramenící v úžlabí hřbetu, obtékající nyní obec z V strany v zatrubněné podobě a vlévající se do Faranského potoka. Její dřívější koryto využívá cesta S-J směru. Obec je chráněna také od JV táhlým hřbetem s vrcholkem Vršky (kóta 550 m).

Dnes filiální kostel Nanebevzetí Panny Marie v benešovském vikariátu pražské diecéze se nachází na okrouhlém výběžku jinak prudce k JJV spadajícího svahu, S od cesty, v nadmořské výšce asi 484 m. Od nejbližší, dnes zatrubněné vodoteče, byl dříve vzdálen asi 71 m, dnes asi 107 m. Je obklopen hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné z důvodu okolní zástavby či přiléhající zahrady.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. 1. písemná zmínka se váže k r. 1318, kdy se zmiňuje Beneš z Martinic (*RTV*, č. 232, s. 46). K r. 1322 se datuje 1. zmínka o kostele. Tehdy se Jaroslav z Martinic se syny vyznal, že směnil dědictví v Martinicích s Mikulášem z Nazic za jeho dědictví, přičemž se zmiňuje podací kostelní (*RT I*, 420). Farnost spadala pod benešovský děkanát v pražském archidiakonátu. R. 1352 a 1367 byla pouze zmíněna a r. 1369 odvedla 15 gr. papežského desátku (*RDP*, 40). Tehdy také uplatnil prezenční právo udatný rytíř a patron Jan z Martinic (*LC III*, 1). Při faře mělo být stálé kaplanství. Feudální sídlo stálo asi 55 m SSV od kostela v místě zvaném Hradiště, na pozemku domu čp. 2. Šlo o tvrz, obehnanou mohutným kruhovým valem a příkopem, která byla vystavěna snad ve 2. pol. 13. století a po požáru asi po pol. 14. století byla přestavěna a nově opevněna. Při vyjmenování dědictví v Martinicích r. 1322 se nezmiňuje. Patrně v pol. 15. století vyhořela. V r. 1549 se již zmiňuje jako pustá. S od jejího valu ležely 3 terasovitě založené rybníky (zachován 1), které naplňovaly příkop vodou. Tímto směrem, na místě zvaném Dvořiště, stál patrně poplužní dvůr.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou celistvého půdorysu. Širší obdélná loď je tvořena 2 čtvercovými poli. Z pole má valenou klenbu s lunetami z konce 16. století, V kupolovitou křížovou žebrovou klenbu, jejíž hmotná žebra zprvu pětibokého, jednoduše okoseného tvaru, později s prostým výžlabkem, jsou zčásti odsekána, vybíhají z drobných jehlancových konzolek a stýkají se ve svorníku. V Z poli měla prý dříve být dvoupatrová empora s plochými stropy, oddělená od lodi širokým obloukem. Mělo by to dokazovat slabší zdivo v polovině výše na obou stranách. Na jejím místě je dnes dřevěná kruchta na 2 dřevěných sloupech. Loď má na bocích v osách klenby po 2 štíhlých, půlkruhově sklenutých oknech, zbavených kamenné obruby. Ze Z průčelí je přístupná raně barokním obdélným vchodem. Čtvercový presbytář s křížovou kupolovitou žebrovou klenbou je stejně široký jako loď. Žebra i konzolky, totožné jako ve V poli, ale nepoškozené, se stýkají ve svorníku s reliéfem Kristovy hlavy. Presbytář je osvětlen 3 goticky upravenými lomenými okny, opatřenými mírně žlábkovaným žulovým ostěním a dříve kružbou (na S straně je zachována). Masivní půlkruhový vítězný oblouk je pravouhle odstupněný s pateční římsou. Obdélníkový sanktuář, obložený žlábkovaným ostěním, nese trojúhelníkový štít, zakončený plochou lilií. Po S straně presbytáře stojí čtvercová sakristie s nízkou křížovou klenbou bez žebířů, přístupná lomeným portálem, jehož vnější nároží je členěno vejcovcem a překlenuto segmentem. Původní hlavní vstupní portál se nachází na J boku lodi a je zakryt předsíní. Je sedlový, kombinovaný s lomenou ústupkovou archivoltou z červeného pískovce, s válcovým sloupkem v koutu na oblé patičce a hranolovém trnoži, který nese neforemné hlavice s abstraktními lístky. Na tympanonu jsou znázorněny pruty a růžicemi pobíjená padající mříž. Při hlavním vchodu je zazděna do zdi původní kroupenka ze žuly v podobě čtyřlístu.

A. Podlaha a E. Šittler kostel popisovali jako přechodní z 13. století. Podle V. Mencla byla stavba již dotčena klasicistickou gotikou zvíkovské kaple (raně gotický tvar kleneb), ale ještě nesla románské reminiscence (na loď připadají 2 pole klenby jako u klenutých románských kostelů, u nás stavěných po bavorském a hornofalckém způsobu od 2. pol. 12. století). Celé Z pole mělo být věnováno tribuně „chvojenského“ typu. Domníval se, že zdejší kostel je mladší než kostel v Arnošovicích, kterému se má podobat spojováním svých základních článků, ale odlišovat se podobou tribuny. Tvrdil, že se dříve chodilo z tvrze portálem přímo do presbyteria. Podle měkkých tvarů a štíhlých proporcí J portálu kostel datoval do 60. let 13. století. K. Reichertová se zpočátku podle portálu a těžkých klínových žeber domnívala, že kostel byl vystavěn na konci 13. století. Později podle těch samých prvků kostel datovala do pol. 13. století a posledně do konce 13. století, přičemž má být stavba přechodní. Podle J. Kuthana byl vystavěn ještě v románské tradici, ovlivněné však pronikáním nových stylových prvků, zprostředkovaných dílem královské písecko-zvíkovské huti. Datoval jej do počínající 2. pol. 13. století. E. Poche s kolektivem zmiňují raně gotický kostel z 1. pol. 13. století. Manželé Líbalovi stavbu pokládali také za raně gotickou a datovali ji do prvních let vlády Přemysla Otakara II. Její dispoziční typ měl být převzat ještě z pozdně románské architektury. L. Váňová kostel datovala do pol. 13. století. Podle P. Kroupy je kostel obtížně datovatelný. Jediným slohovým prvkem má být J portál, který má zřejmě představovat náš nejstarší příklad sedlového portálu, kombinovaného s hrotitou archivoltou. Podle poklasicky pojatých drobných hlavic obou prutů ostění kostel datoval do pokročilejší 2. pol. 13. století. D. Líbal posledně stavbu, která má být blíže příbuzná s kostelem v Arnošovicích, zařadil do nejranější gotiky 40. let 13. století.

Vzhledem k architektonické podobě ve srovnání s ostatními stavbami a k sídlení souvislostem se domnívám, že kostel byl vystavěn spíše někdy za vlády Přemysla Otakara II., kdy mělo ještě docházet k prolínání románské a gotické stavební tradice. Na jeho stavbě snad mohla být zainteresována huť milevské kanonie, stavící již v raně gotice. Pro účely práce jej postačí datovat do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC III*, 1; *RDP*, 40; *RT I*, 420; *RTV*, č. 232, s. 46

Literatura: *Boháč 1978*, 38; *Kabát – Slepíčka 1972*, 225; *Kroupa 1993a*, 100-101; *Kuthan 1975*, 121; *Líbal 2001*, 247-248; *Líbal – Líbalová 1983*, 5, 15; *Mencl 1962*, 234-237; *Pelant 2013*, 276-278; *Podlaha 1912*, 192-194; *Podlaha – Šittler 1898*, 47-51; *Poche a kol. 1978*, 359-360; *Reichertová 1952*, 418; *Reichertová 1955b*, 174-180; *Reichertová 1967*, 41-45, 64-65; *Sedláček 1927*, 243; *Váňová 1990*, 15, 23, 25; *Vlasák 1873*, 26-29

26 Měchnov (*Obr. 53, 89*)

Obec, která je dnes součástí městysu Divišov, se nachází převážně na J svahu spočinku svahového hřbetu, vybíhajícího z kopce Vrchy (kóta 532 m), tyčícím se Z od obce. Hřbet je od JV k SV obtékán Brtnickým potokem. V úžlabí při Z okraji obce pramení Měchnovský potok, který stéká dolů a JV od obce se vlévá do již zmíněného potoka. Ve středu obce je náves nepravidelně trojúhelního tvaru, do které ústí několik cest.

Dnes filiální kostel sv. Martina ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí pod kupou spočinku na J svahu, SV od návsi, v nadmořské výšce mezi 488 a 490 m. Od Měchnovského potoka je vzdálen asi 204 m. Je obklopen hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry jsou možné až na poli asi 30 m VJV od kostela.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily vyšší šlechtě. Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 byla zmíněna (*RDP*, 57). J. Kurka naopak uvádí, že zaplatila 9 gr. papežského desátku (*Kurka 1915*, 197). V r. 1367 farář Václav zaplatil 18 gr. papežského desátku (*RDP*, 57). Prezenční právo v r. 1365 uplatnil Jaroslav ze Štenberka (*LC I/2*, 58). V r. 1392 Albert ze Šternberka založil a nadal oltář Panny Marie (*LE IV*, č. 519, s. 372; *LC V*, 117). U kostela kdysi bývaly viditelné zbytky nějakého stavení – patrně někdejší fary.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou z lomového zdiva. V jeho Z průčelí stojí mohutná barokní hranolovitá věž s trámovými stropy a podstřešní římsou, která byla připojena k lodi dřevěnými táhly nejdříve v baroku. Jistě stála v r. 1753. Její přízemí je z exteriéru přístupné půlkruhově sklenutým vchodem v Z zdi. V přízemí z J strany v patře z 3 stran jsou prolomena střílnová okénka, 2. patro se z 3 stran otvírá obdélnými půlkruhově sklenutými okny. Širší obdélná loď má plochý strop s fabionem a novodobou podstřešní římsu. Na bocích má po 2 obdélných půlkruhově sklenutých oknech, upravených snad klasicistně. V její Z části stojí dřevěná kruchta, podepřená 2 dřevěnými sloupy. Půlkruhová apsida, zaklenutá konchou, má v hraně drobný pravoúhlý ústupek. V ose závěru je zevně patrné úzké hranaté okno, které je uvnitř zazděné. V apsidě by prý měl být zazděný sanktuář. Původní hlavní vstupní portál se nacházel na J straně lodi, druhotně byl vsazen do obdélné segmentově sklenuté niky v Z zdi a slouží tak dnes za vstup z podvěží do lodi, kde byl vsazen do obdélné, segmentovitě sklenuté niky. Je lomený a má lehce seříznutou hranu. Při výměně dlažby v r. 1974 byla nalezena pod čtvercovou pokládkou v odstraňovaném materiálu série různě poškozených fragmentů z mramoru, pod kterou

byl prý substrát. 1 fragment byl zachráněn a dnes slouží za schod na zahradě jistého rodinného domu v Měchnově. J. Nusek se domníval, že šlo patrně o součást starší úpravy kněžiště, snad článek dlažby či substrukce, nebo měl souvislost s adaptací dlažby v pozdním baroku.

J. Neuwirth se domníval, že věž je románská a pochází z konce 12. století. A. Podlaha psal o prosté románské stavbě s novější hranolovou věží v průčelí. V. Mencl kostel datoval do doby kolem r. 1200, přičemž jej srovnával s kostelem v Tožici. A. Merhautová k věži poznamenala, že u ní měl ještě A. N. Vlasák zaznamenat sdružená okna. V jednoduché dispozici pak viděla pronikání gotických prvků. Podle lomeného portálu kostel s věží datovala do doby po pol. 13. století. D. Líbal měl srovnávat podobu článků v kostele s nedalekým hradem Český Šternberk. Domníval se, že byl kostel vystavěn po pol. 13. století. E. Poche s kolektivem psali o původně románském, barokně přestavěném kostele z doby kolem pol. 13. století. Podle M. Radové-Štikové je kostel již raně gotický z doby po pol. 13. století. L. Váňová podle lomeného portálu v podvěží usoudila na stavbu po pol. 13. století. V. Jesenský přišel sondováním J fasády lodi na (snad v pozdním baroku) zazděný otvor po původním gotickém portálu, který byl přenesen a usazen v Z průčelí v souvislosti s vybudováním Z hranolové věže nejdříve v baroku, možná v 1. pol. 19. století. Domníval se, že šlo o raně gotický kostel z 2. pol. 13. století.

Na kresbě Felixe Zástěry z r. 1753 je patrný kostel s 2 půlkruhově sklenutými okny na J boku lodi a s mohutnou hranolovou věží v Z průčelí s jehlancovým vrškem. Portál v J boku tehdy již nebyl. Domnívám se, že jde spíše ještě o románsko-gotický či „přechodní“ kostel, než přímo raně gotický. Kněžiště kostela je zatím málo rozměrné, na rozdíl např. od nedalekého kostela ve Vranově, který se mu půdorysně (až na sakristii) podobá. Na nový gotický slohový proud zde zřejmě tvar lodi, která je již širší, lomený portál a možná gotický sanktuář (pokud nebyl dodatečně později proražen), jehož zazdění zatím indikuje po poklepání na zeď slyšitelná dutina. Podoba původních oken nebyla zatím zjištěna. Kostel byl zřejmě vystavěn kolem pol. 13. století. Mezi ostatními románsko-gotickými kostely této doby se však liší nepřítomností sakristie (pokud nezanikla).

Nálezové zprávy a hlášení: *Jesenský 1992*, č. j. 63

Prameny: *LC I/2*, 58; *LC V*, 117; *LE IV*, č. 519, s. 372; *RDP*, 57

Literatura: *Kurka 1915*, 197; *Mencl 1962*, 228; *Merhautová 1971*, 164-165; *Neuwirth 1888*, 161-162; *Nusek 2006*, 102-105; *Podlaha 1909*, 120-122; *Podlaha 1911*, 169-171; *Poche a kol. 1978*, 365; *Radová-Štiková 1983b*, 19; *Růžička 1940b*, 83; *Sedláček 1927*, 77, 88; *Tywniak 1969*, 176; *Váňová 1990*, 12; *Vlasák 1874b*, 84-85

• 27 Mnichovice (*Obr. 54, 90*)

Obec leží ve svažitém údolí bezejmenného přítoku Mnichovického potoka, který kdysi pramenil patrně Z od kostela, tekł přesně místy, kde kostel stojí či těsně při jeho J straně a na VJV se vléval do výše uvedeného potoka. Dnes napájí nádrž JV od kostela. Mnichovický potok vyvěrá S od obce, teče směrem k JV a na V okraji obce tvoří Mnichovický rybník. Od SZ je obec chráněna Javornickou hůrou (kóta 583 m) a Horkou (kóta 526 m) a od JV vrškem Na vrchu (kóta 475 m). Obcí prochází komunikace přibližně Z-V směru, tvořící náves ulicového typu.

Dnes filiální kostel sv. Filipa a Jakuba ve vlašském vikariátu pražské diecéze se nachází na mírném svahu orientovaném k V, uprostřed návsi, v nadmořské výšce mezi 449 a 450 m. Od přítoku Mnichovického potoka, který musel být upraven zřejmě již před výstavbou osady a kostela, byl dříve vzdálen minimálně asi 178 m a od samotného potoka asi 300 m. V Z průčelí kostela stojí dřevěná polygonální zvonice, přístupná z J strany. Kostel je obklopen hřbitovem s ohradní zdí. Povrchový sběr kolem něj není možný z důvodu okolní zástavby.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily pražskému arcibiskupství. Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 9 gr. papežského desátku (*RDP*, 58). Podací právo r. 1358 uplatnili arcibiskupští vikáři Mikuláš a Dětleb, kteří k tomu obdrželi právo od arcibiskupa (*LC I/1*, 74). Sídlo nápravníků stálo zřejmě od konce 14. století na V okraji obce, na mírném svahu, sklánějícím se k Mnichovickému potoku, v dnes zastavěné poloze „Na Valech“. Jednalo se o tvrz, obehnanou dříve dvojitým valem a příkopy do kruhového půdorysu. V r. 1577 byla již pustá. Na ploše tvrze nyní stojí dům čp. 73. Kromě zčásti dochovaných příkopů a valů po ní zbyla ještě studna.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, přestavěnou r. 1806. Krátká obdélná plochostropá loď původně měla z boků po 2 gotických, dnes půlkruhově sklenutých a široce špaletovaných oknech. V její Z části má barokní dřevěnou kruchtu, nad níž jsou stopy štukového rámce. Polygonální presbytář bez opěráků je odsazený od lodi a uzavřený 3 stranami osmiúhelníka s pětipaprscitou žebrovou klenbou. Hranolová žebra se zkosenými hranami vybíhají z konzol ve tvaru obráceného jehlance a stýkají se v hladkém svorníku. Presbytář má 3 štíhlá, lehce lomená a široce špaletovaná okna. Lomený vítězný oblouk je okosený do lodi. Obdélný, ze žuly vytesaný

sanktuář je profilován dovnitř žlábkem a ukončen trojúhelným štítkem. Po S straně presbytáře stojí obdélná plochostropá sakristie s pravoúhlým vchodem a 2 obdélnými okny. Hlavní vstupní portál pochází z r. 1806, je umístěn na J boku lodi a zakryt předsíní. Je žulový, půlkruhově sklenutý a neprofilovaný.

J. Soukup a J. Valchář kostel popisovali jako raně gotický, který však při uvedení 1. písemné zmínky zaměnili s kostelem v Mnichovicích u Prahy. E. Poche s kolektivem stavbu datovali do 1. pol. 14. století. Toho se přidržel také L. Váňová.

Kostelem se poté už nikdo z uměleckých historiků zřejmě nezabýval, takže datace ustala na 1. pol. 14. století, jak navrhl E. Poche s kolektivem. Zřejmě šlo o raně gotickou stavbu, jejíž původnější podobu by mohl určit stavebně-historický průzkum. Půdorysně se podobá kostelu v Ježově, který má však trochu primitivněji zaklenuté kněžiště a o něco širší loď. Vzhledem k dataci kostelů v bezprostředním okolí (většinou konec 13. století), by se i zde dalo předpokládat založení v podobné době. Jelikož Mnichovice chybějí v soupise statků pražského biskupství v době kolem r. 1295, je pravděpodobnější, že zdejší kostel byl vybudován až začátkem 14. století. Podle vzezření a užitých architektonických prvků je však možný snad i samotný konec 13. století. Pro účely práce je zatím problematičtější.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 74; *RDP*, 58

Literatura: *Durdík 1985b*, 105; *Chotěbor 1996*, 311; *Kabát – Slepíčka 1972*, 227; *Kurka 1915*, 210; *Poche a kol. 1978*, 410-411; *Sedláček 1900*, 203; *Soukup – Valchář 2010*, 158-161; *Váňová 1990*, 18

28 Načeradec (*Obr. 55*)

Městys se rozkládá na temeni a svazích protáhlého hřbetu, obtékaného ze Z strany od J k SSZ potokem Brodec se soustavou několika rybníků, který pramení JJV od městysu, a z 2. strany bezejmenným tokem, který se do zmíněného potoka vlévá. Městys je křižovatkou několika cest.

Dnes filiální kostel sv. Petra a Pavla ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí na jakémsi okrouhlém svahovém spočinku na náměstí, S od cesty, v nadmořské výšce mezi 521 a 522 m. Od potoka Brodec byl původně vzdálen asi 332 m, dnes asi 342 m. Je obklopen v r. 1836 zrušeným hřbitovem s rozšířenou ohradní zdí, která jen zhruba kopíruje dřívější. V její linii, asi 7 m Z od kostela, stojí mohutná zvonice, zbarokizovaná v 1. pol. 18. století. Někteří v ní vidí pozůstatky tzv. Horní tvrze, která prý měla stát JZ od kostela. Zvonice, obsahující zvon z r. 1512, byla vystavěna ve 2 fázích. Její spodní část byla vystavěna v pozdně gotickém slohu, podle M. Glosové mezi koncem 14. století a r. 1450. Horní část by měla pocházet z r. 1545, nebo z doby o něco pozdější. Její původní funkce je problematičtější, jistě však od pol. 16. století slouží jako zvonice. Spodní část věže byla nepochybně součástí opevnění kostela. Povrchové sběry kolem kostela nejsou možné kvůli okolní zástavbě.

O osadu a patronátní právo se ve 14. století dělila vyšší a nižší šlechta. 1. písemná zmínka o zdejším kostele pochází z r. 1184, kdy zde při průchodu pohřebního průvodu s tělem opata Gotšalka zpíval kněz Radslov pro lid mši (*FRB II*, 505). Další zmínka pochází z r. 1287, kdy pražský biskup Tobiáš žádal věřící o příspěvky na znovuporízení ohněm poškozeného kostela a slíbil jim za to odpustky (*FTB*, č. 7, s. 5). K r. 1252 se zmiňuje Vítek z Načeradce (*RBM I*, č. 1301, s. 599). Z děkanského úřadu se dochoval misál z 20. let 14. století, obsahující informace o přestavbách kostela a novostavbách. Podle misálu měl r. 1278 pan Přibík ze Šelmberka s bratry založit v kostele chór. K tomu však došlo asi o 100 let později. V r. 1352 měl kostel 2 podací s 2 záduším a 2 faráři. 1 podací vlastnili páni ze Šelmberka, 2. páni z Vlašimi se zdejšími vладыky. Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. K r. 1352 je uvedeno, že spadá pod vltavský děkanát v bechyňském archidiakonátu a odvedla 42 gr. papežského desátku (*RDP*, 61). Podle J. Kurky se naopak v r. 1352 platilo z obou obročí 84 gr (*Kurka 1915*, 225). Tato částka je doložena r. 1367, kdy ji zaplatil Cunsso z obou obročí (*RDP*, 61). Své prezenční právo r. 1359 uplatnili udatní rytíři Přibyslav, Heřman, Mareš a Beneš s Vítkem, bratři ze Šelmberka (*LC I/1*, 108). Až r. 1383 uplatnili své prezenční právo urození bratři Jan a Pavel z Vlašimě a Kuneš z Načeradce (*LC III-IV*, 154). V r. 1359 Jindřich, farář v Křivsoudově, a Žižka z Machlova založili vedle farního kostela kapli Panny Marie (*LE I*, 8). V r. 1365 založili bratři Maršín a Vítek ze Šelmberka vedle kostela kapli Všechny svatých (*LE I*, 51-52). Feudální sídlo, vystavěné snad ve 14. století, se v literatuře ztotožňuje s tvrzí v Podolí, resp. s dvorem pod Načeradcem, který leží na SZ okraji městysu. V 1. pol. 14. století tu měli sídlit páni ze Šelmberka. Tvrz byla z 3 stran obklopena věncem 20 rybníků na potociích Brodec a Kamenný a směrem k návrší byla chráněna vodním příkopem. K r. 1450 se zmiňuje poplužní dvůr (*RT II*, 218). Sešlá tvrz měla být podle J. Kováře zřejmě opravena Rytířem Přechem Dvořeckým z Olbramovic, který někdy po někdy po r. 1543 získal Načeradec. Dle A. Sedláčka byla po r. 1602 vystavěna nová kamenná tvrz a místu se pak říkalo Nové Podolí. Tato tvrz byla přestavěna na sýpku a v 19. století zanikla. Podle J. Kováře byla přestavěna na špýchar a v r. 1854 byla zcela pobořena. Po r. 1600 se v písemných pramenech objevuje tvrz při

Dolním dvoře Z pod městysem. Ta vyhořela při požáru městečka v r. 1661 a nebyla již obnovena. V r. 1677 se zmiňuje zámek pustý s pustým dvorem. Horní tvrz v JZ sousedství kostela patrně nenavazovala místně na původní raně středověké sídlo při kostele. J. Kovář píše o rozsáhlých podzemních sklepech, dochovaných pod děkanstvím a částečně i pod školou, které měly po tvrz zbýt. Dle údaje Tereziánského katastru se připomíná jako pustá, v jejím sousedství stával Horní dvůr.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, třikrát vyloupenou během třicetileté války. Při SZ nároží loď stojí původně pětipatrová hranolová věž, která ve 2. pol. 18. století získala gotické zvonové patro a v r. 1898 2 řady pseudorománských oken nad sebou. Její vnitřní stěny jsou až do 3. patra vyskládány z lomových kamenů do řádků, u nichž se střídají úseky naplocho a na výšku uložených kamenů. Jsou tu také patrné otvory po lešení. Gotické zvonové patro je vystavěno z drobnějších lomových kamenů a ojedinělých úlomků cihel. Dnešní výškové členění věže není původní – strop mezi přízemím a někdejší 1. patrem byl odstraněn při výstavbě barokní kruchty. V Z zdi plochostropého podvěží je mírně vyvýšený, nejspíše barokní obdélný vchod a z J strany zazděné šterbinové okno s asymetricky dovnitř rozevřenými špaletami. Do někdejšího 1. patra se z exteriéru vstupovalo dnes zazděným vstupem v Z zdi. Patro se do lodi v celé šíři otvíralo dnes zazděným půlkruhovým obloukem z pečlivě přitesávaných kamenů lehce klínovitého tvaru. V jeho nise byl zřízen obdélný vstup s navýšeným prahem. Původní 4. (dnes 3.) patro bylo ze všech stran otevřeno dvojdílnými, dnes zazděnými sdruženými okny. Z 3 oken jsou patrné jen špalety a parapety s pseudorománským ostěním. Částečně zazděné podvojně okno na V straně má půlkruhové záklenky z pečlivě opracovaných kamenů lehce klínovitého profilu, z nichž některé jsou z červeného pískovce a sporadicky z neupravených úlomků místní horniny. Z tohoto pískovce bylo zhotoveno sedlo trojúhelného tvaru s useknutými rohy při základně, oblý sloupek a krychlová, shora půlkruhovými obloučky tvarovaná patka. Ze všech stran původního 5. zvonového patra byly okenní otvory nahrazeny pseudorománskými sdruženými okny. Zachovaly se z nich jen kolmé špalety nik a mírně lomené záklenky. Románská loď byla původně podstatně nižší a užší. Možná před polovinou 13. století (před výstavbou stávajícího presbytáře) byla rozšířena V a J směrem a koncem 18. století byla navýšena. Dnešní širší, téměř čtvercová plochostropá loď má na J boku 2 delší pilíře a 2 v r. 1898 upravená obdélná okna se segmentovými záklenky. V její Z části původně stála zděná empora, z níž se zachovaly fragmenty S klenebního pole. Nyní je tu dřevěná valeně podklenutá kruchta na 1 a 2 přízedních pilířích. V S zdi lodi je zazděný drobný fragment reliéfu z červeného pískovce (pravděpodobně hlava draka). Původní závěr mohl mít snad podobu apsidy. Dnešní dlouhý obdélný presbytář, který je výrazně vyšší než loď, pochází z konce 17. století. Na J straně je odsazený a na S navazuje plynule na loď. Obíhá jej průběžný sokl s tesanou, prostě vyžlabenou římsou. Z J boku je opatřen 2 kolmo a v závěru 4 radiálně orientovanými, 1 odstupněnými a nahoře pultově ukončenými opěráky. Nároží má armované tesanými kvádry a v JZ nároží ještě krátký úsek pokrytý omítkou s iluzivním kvádrováním. Presbytář je tvořen 2 obdélnými poli, z nichž širší Z má křížovou žebrovou klenbu, a pětibokým závěrem s šestipaprscitou klenbou. Klínová protáhlá žebra s vyžlabenými boky vybíhají ze zkrácených přípor s válcovými dílci, oddělenými od komolých jehlanových hlavic prstenci, na konzolách 3 typů – na rozhraní 2 obdélných polí v J zdi podoby lidské masky (snad byly také po obou stranách SV stěny), ostatní koutové konzoly jsou kuželové a zbývající jehlanové. Žebra se stýkají v Z poli v prostém terčovém svorníku, v ostatních ve svornících s erbovními lístky a výzdobou patrně z konce 19. století (prostřední s reliéfem kančí hlavy, V s malovaným letopočtem 1184). V J boku jsou prolomena 3 dodatečně zvětšená, úzká a výrazně protáhlá okna s lehce lomenými nebo půlkruhovými záklenky a v závěru 2 širší a vyšší lomená okna se zbytky stojek. Osové okno je zevně zazděné. Rozměrný, asymetricky vůči podélné ose lodi umístěný vítězný oblouk je mírně lomený, takřka půlkruhový a v patách má subtilní římsy snad novověkého původu. V J stojí trojdílné sedle s rovným, 2 konzolami vneseným překladem, ozdobeným trojicí slepých trojlistých kružeb (k Z se přimyká nakoso postavený erbovní štítek s hladkým polem), v SV stěně lehce obdélný výklenkový sanktuář s vimperkem posázeným kraby, vyplněným reliéfními slepými kružbovými obrazci a vrcholícím křížovou kytkou. V koutu mezi S a SV stěnou je kamenná deska s výlevkou a kamennou poškozenou zátkou. Na J straně presbytáře byl odkryt fragment gotické nástěnné malby s donátorskou scénou nejspíše z 4. čtvrtiny 14. století. Podél S zdi lodi až po závěr presbytáře stojí přístavba, rozdělená novověkou příčkou ve 2 nespějně velké průchozí prostory. Ve V části po S straně presbytáře je s ním současná sakristie, patrně dřívější kaple „Všech svatých“, přístupná barokně upraveným vstupem. Původně měla podobu lehce obdélného pole s křížovou žebrovou klenbou, ze které se v rozích zachovaly 2 jehlanové konzoly a shora válcový a zdola kónický svorník. Původní žebra měla protáhlý pětiboký profil. V jejím dřívějším S boku (dnešní části kaple) je zazděný segmentově sklenutý vstup. Na této straně je také dodatečně prolomené barokní okno. Z V strany byla sakristie osvětlena dnes zazděným oknem, nahrazeným později barokním oválným oknem. V jejím patře se nachází oratoř patrně z počátku 18. století, přístupná schodišťovým přístavkem z V strany. Kaple Panny Marie byla vystavěna po S boku lodi a částečně i po boku presbytáře a původně se skládala z 2 obdélných, dosud dochovaných polí s křížovou žebrovou klenbou a ze závěru, který byl polygonální s šestipaprscitou klenbou, nebo obdélný s užším polem křížové klenby. Žebra tu mají tvar protáhlého pětibokého klínu. V pole kdysi dělila žebra hruškovité profilace. V Z koutech mají konzoly antropomorfní podobu, ostatní jsou jehlanové, s reliéfními kružbovými

motivy a římsou tvarovanou dvojicí oblounů. Svorník je v Z poli kruhový, ve V kruhový a miskovitě prohloubený s reliéfním znamením kančí hlavy. Kaple je s lodí propojena lomenou arkádou bez profilace a s exteriérem barokně tesaným vchodem v Z průčelí. Na této straně také stojí kruchta, osvětlená oknem od Z. Z třetina S zdi loď má 3 mírně odstupněné opěráky. Mezi kolmými opěráky je hluboká nika s půlkruhovým záklenkem (pozůstatek po zazděném vstupu). V r. 1734 byla v polovině sakristie vybudována příčka, její Z část a V závěr kaple byly zbourány a prostory byly propojeny polem s valenou klenbou a v S zdi s 2 okny. Svorníky z hnedočerveného pískovce ze zbořených polí kaple a sakristie byly zazděny do S zdi kaple – 1. nese reliéf nepravidelného tvaru s erbem kančí hlavy, 2. reliéf pelikána krmící mláďata vlastní krví v kruhovém terči. Po J straně loď mezi opěráky stojí novodobá kaple Panny Marie lurské obdélného půdorysu s valenou klenbou, spojená s lodí obloukem. Hlavní vstupní portál se snad nacházel na J boku lodi, dnes je druhotně usazen v Z průčelí v koutu při věži a zakryt předsíní. Má lomený záklenek, stojky členěné průběžným výžlabkem a prutem hruškové profilace, které zabíhají do jehlanového vrcholu soklu s výrazně okoseným nárožím. Podle toho je datován do 14. století.

Podle A. Podlahy měla loď s věží pocházet asi ze 12. století, gotický presbytář s poklasickými slohovými tendencemi z r. 1278 a později přestavěná kaple po S boku lodi z r. 1358. V. Mencl datoval věž a část románské loď do počátku 12. století. Vnitřní zdivo věže mu přišlo nápadně podobné zdivu rotundy v Týnci nad Sázavou, se kterou měl být současný. Tribuna ve věži, kterou datoval do doby kolem r. 1125, měla být ovlivněna kostelem v Poříčí nad Sázavou. Při své dataci se opíral písemnou zmínku o velmoži Načeratovi k r. 1126. Domníval se tedy, že odtud pocházel rod Načeradců. Zmínil, že zdejší presbyterium a boční loď měly být vystavěny r. 1278, současně si ale uvedomil, že slohové články této stavby jsou naprostou výjimkou v celkových krajových poměrech. A. Merhautová se domnívala, že původnímu kostelu má patřit obvodové zdivo loď a Z věž vysunutá z osy loď. Podle zachovaných stop formy patky okenního sloupku a podle drobného reliéfu na S zdi kostel datovala do doby před nebo kolem pol. 12. století. E. Poche s kolektivem popisovali kostel jako původně románský z doby kolem pol. 12. století. Jeho presbytář s J částí měl pocházet z r. 1278 a částečně přestavěná sakristie z r. 1358. Posledně A. Merhautová datovala kostel do doby před nebo kolem pol. 12. století, čehož se podržela L. Váňová, která považovala zazděný kamenný kruhový reliéf v S zdi za románskou plastiku a sedíle v presbytáři datovala do pol. 14. století. J. Kuthan rozlišil nižší jádro románské loď a přistavěný gotický, vzhledem a polygonálně uzavřený chór z r. 1278, který měl navazovat na západoevropské stavby tohoto druhu, ale zároveň za nimi omezenějšími možnostmi stavebníka zaostávat. Presbytář datoval podle poznámky v misálu o výstavbě chóru v r. 1278. D. Líbal se domníval, že nejstarší částí kostela je věž a přilehlá část lodi, která měla být ještě v románském období rozšířena na čtvercovou. S kaple měla být k lodi připojena v gotické fázi. Podle klínových klenebních žeber a lomené arkády bez profilace ji datoval na konec 13. století. V 1. čtvrtině 14. století měly být navýšeny obvodové zdi a vystavěn vzhledem vzhledem presbytář. J. Kypta, R. Šimůnek, R. Veselý a J. Neustupný po provedení stavebně-historického a ZAV rozlišili 3 hlavní stavební etapy, z nichž 1 je románská a 2 gotické. Podle nich dobová zmínka k r. 1184 ještě nezaručuje existenci kamenného kostela. Pozůstatkem románského kostela má být hlavně hranolová věž, jejíž datace se kvůli dochovaným tesaným prvkům, nevykazujícím specifické znaky, pohybuje v širokém rozpětí mezi polovinou 12. a polovinou 13. století. Autoři průzkumu také doložili gotický původ kamenného reliéfu v S průčelí. 1. gotická etapa má zahrnovat rozšíření loď do čtvercového půdorysu, při němž byla vybourána celá J a zřejmě i V zeď loď, takže se věž posunula do asymetrické polohy. Výsledky archeologického výzkumu doložily komplikovanější proměnu. V základu dnešní J zdi loď je totiž svislá spára, oddělující vzájemně výrazně odlišné úseky. Není jasné, zda tu jde o nároží (tj. loď by byla původně kratší), jelikož mladší V závěr má v místě styku charakter pleny. Taktéž není jasné, jestli se nezvětšil půdorys loď dříve, než vznikla boční kaple, či před polovinou 13. století. To by však znamenalo hypotetickou 2. románskou etapu. Podle autorů by zvětšení půdorysu loď mohlo souviset s opravou požárem poškozeného kostela před r. 1287, ale za dnešního stavu poznání to nelze doložit. Podoba V závěru 2. etapy je neznámá. Kapli datovali podle kružbových konzol a žeber hruškového profilu do 14. století. Naznačili možnost, že by její výstavba mohla souviset se zmínkou o založení kaple Panny Marie r. 1359, avšak nelze doložit, že byl tento prostor původně kaplí Všech svatých. Při 2. gotické etapě měl být vystavěn presbytář s vítězným obloukem spolu s přístavkem po jeho boku, krátce poté navýšena loď do dnešní úrovně a současně zvýšena věž o 1 patro (dendrochronologicky datováno do r. 1387 nebo krátce poté). Autoři upozornili na nekriticky přijímaný chybně zapsaný letopočet 1278 jako datum výstavby presbytáře. Tvary jeho klenebních přípor mají být datovatelné do 1. pol. 14. století a klenební konzoly v dnešní sakristii do přelomu 3. a 4. čtvrtiny 14. století. Presbytář tak datovali do závěru 70. let 14. století. Archeologickým výzkumem bylo zjištěno, že základové zdivo J a JV boku presbytáře je relativně starší než nadzemní zdivo, takže jde buď o zbytky staršího presbytáře, nebo o doklad změny projektu během výstavby. Jizvy po 2 ubouraných zdech by nasvědčovaly, že mohlo jít o odstranění a částečně vyzděný diagonální opěrák, který je znatelně širší než stávající opěráky. Možná se tu napojovala nějaká obvodová zeď (SV bok polygonálního závěru boční kaple), nebo bylo upuštěno od započaté výstavby J boční kaple. Případný starší presbytář by byl v podstatě stejně dlouhý jako dnešní. Jmenování autoři dále

uvažují, že kaple Všech svatých zanikla – mohla být zbořena se starším presbytářem, nacházet se po J boku lodi, nebo stát zcela samostatně. Je možné, že po výstavbě nynějšího presbytáře byla zřízena v jeho S přístavku.

Podle posledních průzkumů lze sice datovat původní románskou stavbu do širokého rozpětí od pol. 12. do pol. 13. století, jisté ale je, že zde r. 1184 již kostel stál, ať byl jakýkoliv. Ke zjištění původní podoby kostela a získání datačního materiálu by mohl leda napomoci archeologický výzkum v jeho interiéru. Pro účely práce postačí kostel datovat do 2. pol. 12. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *FRB II*, 505; *LC I/1*, 108; *LC III-IV*, 154; *LE I*, 8, 51-52; *RBM I*, č. 1301, s. 599; *RDP*, 59, 61; *RT II*, 218

Literatura: *B. H.* 1926–27, 67, 69; *Btk* 1925, 136-138; *Durdík* 1992, 100-101; *Glosová* 2005, 107-120; *Kabát – Slepíčka* 1972, 228-229; *Kovář* 1921–22, č. IV, 8-9, č. VII, 6-8, č. IX, 9-10; *Kroupa – Kroupová* 2010, 1-5; *Kurka* 1915, 224-225; *Kuthan* 1993, 164; *Kuthan* 1994, 244-245; *Kypta – Šimůnek – Veselý – Neustupný* 2012, 53-94; *Líbal* 2001, 271; *Mencl* 1962, 222, 226, 238-239; *Mencl* 1965, 33, 54; *Merhautová* 1971, 174-175; *Merhautová – Třeštík* 1983, 187; *Moravová* 2013, 123; *Neuwirth* 1888, 161, 356; *Podlaha* 1909, 150-157; *Podlaha* 1911, 172-179; *Poche a kol.* 1978, 443-444; *Radová-Štiková* 1983b, 15; *Růžička* 1940b, 82-83; *Sedláček* 1927, 280-281; *Tichý* 2009, 42; *Váňová* 1990, 7, 12, 24-26; *Vlasák* 1874b, 124-133; *Vošický* 1962, 153-155

29 Nesvačily u Bystřice (Obr. 56)

Vesnice, která je dnes součástí města Bystřice, leží ve zvlněném údolí Nesvačilského potoka, který teče přibližně od JV k SZ a napájí na jejím JV okraji Nesvačilský rybník. Údolí je obklopeno pahorky.

Dnes filiální kostel Nalezení sv. Kříže v benešovském vikariátu pražské diecéze leží na svahu orientovaném k JZ, při levé straně cesty Neveklov – Bystřice, v nadmořské výšce mezi 378 a 379 m. Od potoka je vzdálen asi 75 m. Je obklopen hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolní zástavbě nebo zatravnění.

O osadu a patronátní právo se ve 14. století dělila vyšší a nižší šlechta. 1. písemná zmínka se váže k r. 1318, kdy se připomíná Mikeš z Nesvačil (*RTV*, č. 170, s. 34). Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 18 gr. papežského desátku (*RDP*, 58). Podací bylo dvojí – r. 1365 podávali zvlášť bratři Vaněk a Beneš z Dubé a zvlášť bratři Vchyna a Heřman a synovec Jan z Nesvačil (*LC I/2*, 58, 70). Ve 3. čtvrtině 14. století patřily Nesvačily k hradnímu panství Líšno. Feudální sídlo v podobě tvrze stálo podle J. Kouby v místech statku č.p. 9. Podle A. Sedláčka je možné, že nějaká tvrz mohla stát na hůrce vedle kostela. Průzkum J. Kabáta a K. Slepíčky byl však negativní.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou z hrubě přitesávaných lomových kamenů. V r. 1700 měla začít jeho barokní přestavba, která byla dokončena v r. 1773. V SZ koutu lodě stojí románská čtyřpatrová hranolová věž z lomových, v lici přitesávaných a pravidelně kladených lomových kamenů s tzv. podřezávanými spárami. Její V zeď je pouze připojena k Z zdi lodi. Valeně klenuté přízemí je osvětleno střílnovými okénky a přístupno z lodi půlkruhově sklenutým portálem. Plochostrapé 1. patro dříve obsahovalo emporu, otevřenou do lodi dnes zazděným velkým půlkruhovým obloukem na profilované římsce z červeného pískovce a osvětlenou kruhovým okénkem. Vcházelo se na ni dnes rovněž zazděným portálem v S zdi věže. Ten je ukončen nahoře přečnívajícím frontonem s krátkými svislými boky a vrcholí mitrovým obloukem s rovnými rameny. 3. patro je ze Z a J strany osvětleno střílnovými okénky. Poslední patro bylo vystavěno r. 1700 a ze všech stran se otvírá velkými obdélnými půlkruhově sklenutými okny. Pod nimi jsou ze všech stran prolomeny dvojice sdružených oken s půlkruhovými záklenky z červených klenáků, původně spočívajících na sloupcích, nyní na pilířích. Původní románská loď (š. snad 6,5 m, d. 13 m) měla nároží armované tesanými kvádry. V nejranější gotice měla být rozšířena do dnešní půdorysné podoby, přičemž zdivo původní lodi se mělo dochovat v S části a navazovat tak na věž. Dnešní obdélná plochostrapá loď má v Z části barokní zděnou kruchtu, podklenutou valeně s lunetami a na bocích po 2 širokých, obdélných a segmentově sklenutých oknech. Na J boku se nad portálem dochovalo půlkruhově sklenuté okno a na S boku uprostřed úzké, půlkruhově sklenuté a špaletované okénko. V rozích zešíkmený čtvercový presbytář je zaklenut plackou a na bocích má 1 jednom širokým obdélníkovým, segmentově sklenutým oknem. Vítězný oblouk je segmentový. Po S straně presbytáře stojí obdélná sakristie s valenou klenbou s lunetami. Původní hlavní vstupní portál je zazděný na J boku lodi. Má lomené ostění v půlkruhovém záklenku a je vytesaný z červeného pískovce.

Podle A. Podlahy jde o původně románský kostel asi ze 12. století, který byl r. 1700 rozšířen v barokním slohu. Z původní stavby se měla zachovat věž a část S boční zdi lodě. V. Mencl se taktéž domníval, že z původní

stavby, jím datované do doby kolem r. 1130, zbyla věž a část zdiva lodě. Kostel se prý měl tvarově inspirovat kostelem v Poříčí nad Sázavou. Jeho tribuna měla být „poříčského“, tj. věžního typu, a zvonice galerie také. Vazba jeho zdiva má ale oproti kostelu v Poříčí vykazovat některé mladší znaky. Věž tohoto kostela měla mít prý poprvé vlastní zeď. Délku původní lodě odhadl podle spáry ve zdivu, její šířku pak podle polohy S zdi. Vzniklý půdorys má být blízký kostelu v Neustupově a v Načeradci. E. Charvátová po otlučení starých omítek při opravách vnějšku kostela v r. 1968 rozeznala podle armování mohutnými kvádry SV nároží původní románské lodě, a určila tak již zmíněnou d. a š. Podle podvojných oken na všech stranách věže v 1 řadě a podle formy dělicích sloupků, nesoucích jednoduché, na stranách mírně zkosené sedlo, položila horní časovou mez vzniku do 70. let 12. století. Ze stavební povahy románského zdiva, zachovaného v podvěží, v podlaží emporie a v patře nad ní, které je z lomových kamenů s tendencí k řádkování a s výrazným vyznačením spár, z počtu vrstev na metr výšky, ze způsobu vymezení prostoru a z dojmu do zdiva jen vyříznutých otvorů upřesnila dataci prozatím do 50. – 60. let 12. století, přičemž očekávala další nálezy při opravách. A. Merhautová byla přesvědčena o tom, že z původního kostela se zachovala část lodi a věž, která měla původně stát v její ose. Kostel datovala přibližně do pol. 12. století. Podle D. Líbala zazděný J portál s půlkruhovým okénkem nad ním dokazuje, že k rozšíření kostela došlo v nejranější gotice. S zeď románské lodi se měla zachovat v celé d. 9,3 m. Podle E. Poche a kolektivu jde o pozdně románský kostel ze 12. století, který byl raně goticky rozšířen a jeho presbytář připojen v r. 1700. L. Váňová datovala kostel přibližně do pol. 12. století a uvedla, že z původní stavby se měla zachovat věž a J část zdiva lodě, kde má být půlkruhově sklenutý portálek.

Datace románské podoby kostela by si zasloužila revizi. Raně gotické rozšíření kostela nebylo přesněji datováno. Zatím také není známa podoba původního presbytáře, kterou by mohl zjistit archeologický výzkum. Příkláním se spíše k dataci E. Charvátové. Pro účely práce jej postačí datovat do 2. pol. 12. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/2*, 58, 70; *RDP*, 58; *RTV*, č. 170, s. 34

Literatura: B. H. 1926–27, 67; Birnbaum 1929, 49; Boháč 1969a, 128, 135; Hertl 1948, 65–72; Charvátová 1968, 210–211; Kabát – Slepíčka 1972, 230; Kouba 1934–35, 117–119, 132; Kurka 1915, 213–214; Líbal 1974, 171; Mencl 1959, 346–347; Mencl 1962, 221; Mencl 1965, 33; Merhautová 1971, 176; Podlaha 1908, 136–138; Podlaha 1911, 180–185; Poche a kol. 1978, 467–468; Radová – Škabrada 1992, 73; Radová-Štiková 1983b, 15; Sedláček 1927, 127–128; Úlovec 2007, 133–135; Váňová 1990, 8; Vlasák 1974a, 134–135

30 Neustupov (Obr. 57)

Městys leží v sevřené kotlině, obklopené od Z k S hřbetem s několika vrcholky, kterému dominuje na SZ vrch Bouňov (kóta 686 m), dále od V kopcem s kótou 568 m a od J protáhlým hřbenem s vrcholem Jivina (kóta 583 m). V kotlině pramení 2 bezejmenné vodoteče, které napájejí několik rybníků, obtékají městys ze Z a V strany a jv. od něj ústí do Slupského potoka, tekoucího Z-V.

Farní kostel Nanebevzetí Panny Marie v táborském vikariátu českobudějovické diecéze stojí na svahovém výčnělku, orientovaném k J, po levé straně cesty Hostišov – Mladá Vožice, v nadmořské výšce asi 554 m. Od nejbližšího vodního toku byl původně vzdálen asi 122 m, dnes asi 151 m. Je obklopen zrušeným hřbitovem s pozůstatky ohradní zdi. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolní zástavbě a stromovému porostu.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. 1. písemná zmínka pochází někdy z l. 1279–88, kdy pražský biskup Tobiáš povolil jistému knězi, zdejšímu faráři a zároveň kaplanovi vyšehradského probosť, že může rok přebývat mimo faru (*FTB*, č. 13, s. 10). To je zároveň doklad existence kostela. V r. 1291 je zde doložen rytíř Janek z Neustupova (*RBM II*, č. 2734, s. 1196). Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 byla pouze zmíněna (*RDP*, 57), J. Kurka ale uvádí, že zaplatila 30 gr. papežského desátku (*Kurka 1915*, 191). V r. 1369 odvedla 30 gr. papežského desátku (*RDP*, 57). Podací právo uplatnili r. 1364 rytíři Vilém, Petr z Neustupova, Jindřich, synové Zdeňka, panoši Markvart a Vulkon ze Soběšína (*LC I/2*, 43). Feudální sídlo stálo asi 13 m Z od kostela v místě, kde leží několikrát upravovaný jednopatrový dvoukřídový renesanční zámek z konce 16. století, který byl prý do r. 1890 spojen s l. patrem kostelní věže dřevěným krytým mostem. Zámku předcházela tvrz z konce 14. století, jejíž část se zachovala v podobě dlouhé obdélné budovy se střední čtvercovou síní a 2 obdélnými prostory po stranách.

Kostel je podélnou jednolodní stavbou, která je kromě Z průčelí a věže omítnuta. Tyto části jsou vystavěny ze zdiva, vrstveného po pečlivě vázaných řádcích z nízkých malých kvádrů, s rýsujícími se styčnými svislými a vodorovnými spárami v maltě. Při SZ koutu lodě stojí hranolová trojpatrová věž, která má s ní společnou zeď. Její horní patro pochází z r. 1757. O 11 let později byla okna ve věži zazděna a věž nastavena kvůli hrozbě sesutí hrázděným zdivem, v r. 1773 byl vršek vyměněn za kamenný. V r. 1875 byla okna v kostele zgotizována. Později byla okna navrátna a vršek uveden do původního stavu. Dnes plochostropé podvěží bylo původně

zaklenuté křížovou klenbou, z lodi přístupné dnes zazděným (?) půlkruhově sklenutým portálem a osvětlené střílnovým oknem. V 1. patře, osvětleném střílnovým oknem, jsou na S a V straně zazděné portály, obložené původně prostým, půlkruhově sklenutým žulovým ostěním. Z 2. patra, rovněž se střílnovým oknem, vede do podstřeší půlkruhově sklenutý vchod. Svrchní patro je ze všech stran, kromě V, otevřeno 2 řadami sdružených potrojných oken, obložených žulou. Mají válcové dřívky z červeného pískovce, půlkruhová nebo lichoběžníková sedla a nemají patky. 1 sedlo je lemováno provazcovým motivem, další jsou po stranách opatřena válečky. Boční stěny lichoběžníku jsou členěny vystouplým polem. Původní loď byla plochostropá a vyšší o 1,5 m. Její dnešní renesanční hřebínková klenba pochází patrně ze 17. století. Na S boku nad klenbou je fragment žulového ostění půlkruhově sklenutého okna se zešíkmenou špaletou, které je zvenčí zazděno. Z této strany je loď osvětlena 2 a z J strany 3 dlouhými lomenými okny. V Z části snad původně stála pavlačová empora, přístupná z 1. patra věže portálem s pravouhlým ostěním, obloženým dřevěnými trámy, nad nimiž byl vyklenut oblouk z hrubě přitesaných kamenů. Pole pod obloukem je vyzděné řádkovanými kvádry. V r. 1819 byla na jejím místě vystavěna dřevěná kruchta na středním pilíři. Půlkruhová apsida, zaklenutá konchou, má v ose zvenčí červeným pískovcem fasetované půlkruhově sklenuté okno se zešíkmenou špaletou a primitivní drobnou trojnosou kružbou, z J strany pak dlouhé lomené okno. Vítězný oblouk je obložen kvádry a půlkruhově zakončen nad dnešní klenbou. Po S straně apsidy stojí obdélná sakristie s plochým stropem z r. 1757. Je propojena se čtvercovou plochostropou kaplí sv. Jana stojící po S boku lodi, která pochází z konce 17. století. Původní hlavní vstupní portál je umístěn na J boku a zakryt obdélnou předsíní. Je raně gotický, profilovaný, ukončený lomeným obloukem nad tympanonem.

Podle A. Podlahy a E. Šittlera jde o pozdně románský kostel s některými gotizujícími detaily. V. Mencl jej nepřímě datoval do doby kolem r. 1100. Kostel se měl prý tvarem zvonice, 2 patry sdružených galerií ve věži, tvarem náběžníků na jejích sloupcích a zdívem podobat kostelu sv. Petra v Poříčí nad Sázavou, ba měl být přímo jeho replikou. Utvářením pavlačové tribuny v původní úzké lodi se měl zase podobat zbraslavskému kostelu. V 1. pol. 13. století měl být v pozdně románském slohu radikálně rozšířen. Z jeho původní podoby se měla zachovat věž a S zdivo lodě, která měla být podle spáry v Z štítě š. původně 4,3 m. A. Merhautová se zase domnívala, že jde o dílo jedné stavební etapy. Proti 2 stavebním etapám má svědčit jednotná struktura zdiva, které jí přijde lomové, okno nad klenbou lodi rozměrově podobné oknu v apsidě, detaily sedel ve sdružených oknech věže, motiv provazce na sedle, který se objevoval na portálech kostelů v Čelákovicích a Žabonosech až ve 13. století, a zvláště na kruhovém okénku kostela sv. Jiljí v Milevsku z poslední čtvrtiny 12. století. Vzhledem k užití lomového zdiva, gotických článků a poloze věže kostel datovala do 1. čtvrtiny 13. století nebo nepatrně mladší doby. D. Líbal byl naopak přesvědčen o 2 rozdílných stavebních etapách. Starší má patřit hranolová Z věž, S část zdiva lodě a krátké úseky jejího Z průčelí. V mladší stavební etapě měl být kostel rozšířen k J a k V a obdržet půlkruhovou apsidu. Upozornil znovu na svislou spáru v Z zdi lodě těsně při věži, která odděluje lomového zdivo staršího malého kostela od zcela odlišného, taktéž lomového zdiva jeho pozdně románského rozšíření. Původní stavbu datoval do 11. století. E. Poche s kolektivem stavbu popsali jako původně románskou, která je patrně výsledkem 2 stavebních etap. Z část má pocházet z 11. století, V má být pozdně románská z 1. čtvrtiny 13. století. L. Váňová jen uvedla názory V. Mencla a A. Merhautové na datování.

Přes nesporný zájem uměleckých historiků o tento kostel jeho datování není zdaleka jednotné. Datace do 11. století nebo do doby kolem r. 1100 je podle mne příliš časná. K objasnění původní podoby lodi a vůbec ověření hypotézy o jejím rozšíření by pomohl průzkum po sejmutí omítek, hlavně však archeologický výzkum v interiéru. Jelikož svislá spára v Z zdi skutečně existuje, souhlasím s tím, že jde patrně o stavbu, která je výsledkem (minimálně) dvou stavebních etap. Vzhledem k jasné podobě s kostelem sv. Petra a Pavla v Poříčí nad Sázavou, k užití provazcového motivu a k předpokládané přestavbě ještě v románském slohu datuji kostel do 2. pol. 12. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *FTB*, č. 13, s. 10; *LC I/2*, 43; *RBM II*, č. 2734, s. 1196; *RDP*, 57

Literatura: *Kabát – Slepíčka* 1972, 231; *Kurka* 1915, 191; *Líbal* 1974, 171-172; *Líbal – Líbalová* 1983, 38; *Malý* 1966, 278; *Mencl* 1959, 346-348, 352; *Mencl* 1962, 221, 242; *Mencl* 1965, 34; *Merhautová* 1971, 177-178; *Podlaha – Šittler* 1898, 61-65; *Poche a kol.* 1978, 472; *Poche a kol.* 1982, 516; *Radová-Štiková* 1983b, 15; *Váňová* 1990, 8; *Vlasák* 1873, 66-71

Neveklov

31A (Obr. 39)

Vesnice Chvojínek, která je dnes součástí k. ú. města Neveklov, se rozkládá ve svažitém údolí bezejmenného potoka se soustavou 4 rybníčků a na prudkém, k SV orientovaném svahu výrazného návrší, pod nímž zmíněný potok pramení. Z v. strany se nad vesnicí tyčí Neštětická hora (kóta 534,2 m). Na s. konci vsi se potok vlévá do Černíkovického potoka se 2 rybníčky, který obtéká návrší z 2. strany a pak teče mezi Neštětickou horou a vrchem Na Zhorci (kóta 457,1 m) s. od vsi.

Dnes filiální kostel sv. Václava v benešovském vikariátu pražské diecéze stojí téměř o samotě na temeni návrší vejcovitého tvaru, v nadmořské výšce asi 432 m. Od potoka, který protéká vsí, je vzdálen si 135 m, a od potoka na 2. straně asi 170 m. Kostel je obklopen hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolnímu zatravnění. Jsou možné až na poli, začínajícím asi 65 m JZ od hřbitovní zdi.

Osada patřila ve 14. století zřejmě nižší šlechtě a patronátní právo vyšší šlechtě. Farnost dříve spadala pod benešovský děkanát v pražském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 9 gr. papežského desátku (*RDP*, 40). V r. 1361 zřídili a nadali v kostele oltář sv. apoštolů Filipa a Jakuba a prezentovali k němu kněze ctihodní pánové Vrativoj, Ctibor a jejich jiní přátelé (*LC I/1*, 147). Podle A. Sedláčka měl patronátní právo a oltář v l. 1380–91 Ondřej z Dubé (*Sedláček 1927*, 55). Ten je skutečně doložen jako patron r. 1391 (*LC V*, 94). Feudální sídlo v podobě tvrze se prý mělo nacházet asi 50 m JV od kostela na ostrožně na místě dnes rozbořeného statku s pomístním názvem „na tvrzcce“. Z ní měla zbýt jen hluboká studna.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou celistvého půdorysu, zaklenutou ve vrcholech mírně převýšenou křížovou klenbou se žebry a konzolami ze žuly. Jednotlivá pole jsou oddělena lehce zalomenými a vyžlabenými klenebními pásy, vybíhajícími z polygonálních konzol, a podloženými polygonálními bloky náběžných štítků. Obdélná loď o 2 lehce obdélných polích s křížovou klenbou má žebra hruškovitého profilu, které vybíhají z polygonálních konzol, z nichž konzola v S zdi je zdobena lichými kružbami s vepsanými trojlisty. V 1 poli se stýkají v kruhovém svorníku, v 2. bez svorníku. Z J boku v krajním poli má nízké lomené okno s trojlistou kružbou. Do Z části lodi byla (prý dodatečně) vložena empora. Dnes je tu zděná kruchta s dřevěným zábradlím na 2 rozložitých lomených arkádách na středním válcovém sloupu. Je podklenuta 2 křížovými klenbami s pětibokými žebry a přístupná schodištěm v J poli. V ose pažení se zachoval fragment nosníku někdejšího oltáříku. Neodsazený pětiboký presbytář, zaklenutý šestipaprscitou klenbou, má hruškovitá žebra vybíhající z konzolek, z nichž 2 mají podobu lidských hlav a další 2 formu krátkých příporek s kalichovitými hlavicemi s hrubě tesanými listy. Žebra se sbíhají v hladkém kruhovém svorníku. V závěru je presbytář osvětlen 3 lomenými dvojdílnými kružbovými okny s trojlisty ve vrcholu. Osové okno s kružbou v zevním líci má ostění a střední prut zesílen oblounem s košíkovitou hlavičkou. Po J straně presbytáře je dvoudílné sedile s dvojicí lomených obloučků. V presbytáři je rovněž výklenek pro mešní konvičky a jednoduchý obdélníkový sanktuář. Po jeho J straně stojí obdélná sakristie s valenou výsečovou klenbou, přístupná nízkým lomeným a na hranách vyžlabeným portálem. Hlavní vstupní portál je umístěn v S boku lodi a zakryt předsíní. Je lomený, profilovaný střídajícími se výžlabky, hruškovci a masivnějším středním oblounkem, vyrůstajícími z polygonálních soků. V patě archivolt na středním oblounku jsou nasazeny kalichovité hlavičky.

A. Podlaha kostel popsal jako gotickou stavbu. V. Mencl se domníval, že jej vystavěl mistr královské zvíkovské huti. Manželé Líbalovi určili kostel jako raně gotický z pozdního 13. století podle žeber již hruškové profilace a lehce zalomených vyžlabených klenebních pásů. J. Kuthan taktéž soudil podle použitých architektonických článků v interiéru, že je kostel dílem královské písecko-zvíkovské huti. S portál měl pak profilací připomínat okna kaple zvíkovského paláce a opatské kaple v Milevsku. Na oknech presbytáře se měly opakovat kružbové vzorce ze zvíkovské hradní kaple. Datoval jej nejdříve do let Přemysla Otakara II. (tedy 70. léta 13. století) a nejpozději do pozdního 13. století, to v reakci na připomínku J. Sommera a J. Varhaníka. Ti totiž odmítli dataci do r. 1270 a navrhli 1. třetinu 14. století. V okno by podle nich mělo mít mladší profilaci ostění, než kružby zvíkovské kaple. S portál měl být zhrubější obdobou portálu kostela v Hodušíně, který datovali do 1. třetiny 14. století. To samé tvary klenebních konzol. Kostel tedy měl být dílem stejné huti jako hodušínský. E. Poche s kolektivem kostel popsali jako raně gotický z poslední čtvrtiny 13. století. L. Váňová soudila z profilace S portálu, konzol v podobě lidských masek a okenních kružeb presbytáře, že byl vystavěn ve 3. čtvrtině 13. století. J. Kuthan jej naposled kostel do doby před r. 1270 nebo do 70. let 13. století, kdy měla postupně končit stavební aktivita na Zvíkově. Podle celkového architektonického zjevu kostela D. Líbal soudil na pozdní 13. století.

Pro účely práce jej postačí datovat do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 147; *LC V*, 94; *RDP*, 40

Literatura: 1940–41, 13; Boháč 1969a, 128; Kabát – Slepíčka 1972, 213; Kuthan 1975, 124–125, 184; Kuthan 1982, 226–227; Kuthan 1984, 39–40; Kuthan 1993, 146; Kuthan 1994, 150–153; Líbal 2001, 137–138; Líbal – Líbalová 1983, 21; Mencl 1962, 237; Podlaha 1908, 168–170; Podlaha 1911, 91–98; Poche a kol. 1977, 556; Sedláček 1927, 55–56; Stehlíková – Varhaník – Sommer 1984, 33; Váňová 1990, 16, 23–25; Vlasák 1975, 19–22

• 31B (Obr. 58)

Město Neveklov leží na nízkém návrší mezi Tloskovským potokem na Z a Neveklovským potokem na V. Oba vytvářejí soustavu několika rybníčků, přičemž jsou ještě posíleny o několik bezejmenných toků, pramenících J a JV od města. Neveklovský potok se S od města vlévá do Tloskovského potoka, kde také tvoří rybník Sýkorec-Panský rybník. Město je obklopeno od SV vrchem Skalka (kóta 422 m), za ním Rudou (kóta 483 m) a Neštětickou horou (kóta 534 m), od JJZ Rýšovkou (kóta 533 m), od ZJZ a Z Dubí (kóta 496 m) a Provodnou (kóta 499 m), od SSZ Měsíčkem (kóta 447 m) a od S Sýkorcem (kóta 434 m). Městem s rozlehlým obdélným náměstím prochází cesta přibližně Z-V směru.

Dnes filiální kostel sv. Havla v benešovském vikariátu pražské diecéze se nachází na nejvyšším místě protáhlé vyvýšeniny nepravidelného tvaru, JZ od středu náměstí, po pravé straně cesty Z-V, v nadmořské výšce asi 412 m. Nejblíže mu byl potok na J od něj, od kterého byl původně vzdálen asi 253 m, dnes asi 269 m. Kostel je obklopen zrušeným hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolní zástavbě.

V r. 1285 Neveklov vystupuje již jako město (*RBM II*, č. 1341, s. 578). Tehdy patřilo vyšší šlechtě, ale ve 14. století bylo rozděleno mezi několik vladyk zřejmě jednoho rodu, držících patronátní právo. Farnost spadala pod benešovský děkanát v pražském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 18 gr. papežského desátku (*RDP*, 39). Podací právo v r. 1357 uplatnili Heřman s bratry ze Spolí a Majnem z Neveklova s bratry (*LC I/1*, 8). Feudální sídlo prý stálo na Z okraji města za kostelem, po pravé straně silnice Neveklov – Stranný, na zahradě domu čp. 13. Jednalo se o tvrz, zachovanou dnes z poloviny a zastavěnou domem čp. 13 a silnicí. Dle J. Topiče ještě někdy na začátku 20. století stála část bývalé „hradní věže“. SV od města byl na místě staré tvrze a poté zámku Tloskov vystavěn v 19. století původně barokní trojkřídlý a jednopatrový zámek. Stopy vnějšího opevnění tvrze podle J. Kabáta a K. Slepíčky zanikly.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, zásadně přestavěnou ve 2. pol. 17. století v barokním slohu, přičemž bylo její zdivo zachováno. Nad Z průčelím, členěným pilastry, je rozložitý jednoduchý štít. Obdélná loď s imitovanou zrcadlovou klenbou je ze S boku osvětlena 1 a z J boku 3 obdélnými půlkruhově sklenutými okny. Ze Z průčelí do ní vede hlavní vchod se segmentovou římsou. V Z části stojí zděná barokní kruchta na 2 pilířích se zděnou poprsní, podklenutá valeně s lunetami. Čtvercový presbytář s plackovou klenbou na koutových konzolách má bosované nároží, na J boku široké obdélné, segmentově sklenuté okno a na V okrouhlé okno. Vítězný oblouk je segmentový. Po S boku presbytáře stojí v r. 1790 vyhořelá hranolová věž se sdruženými pilastry v nárožích a obdélnými půlkruhově sklenutými okny. V jejím podvěží se nachází sakristie s valenou klenbou s lunetami a v patře oratoř, přístupná obdélným přístavkem schodiště. Po S boku lodi stojí čtvercová kaple se zkosenými rohy asi z 18. století, zaklenutá plackovou klenbou a otevřená segmentovým obloukem do lodi. Původní hlavní vstupní portál mohl být snad na S boku lodi, kudy vede hlavní komunikace.

A. Podlaha popsal stavbu jako barokní z 2. pol. 17. století se zachovaným starým zdivem. Podle E. Poche a kolektivu byla původní stavba před barokizací gotická.

Kvůli prozatímnímu nevelkému zájmu uměleckých historiků není kostel přesněji datován. Půdorys loď by napovídal staršímu založení. Ke zjištění případných zachovaných prvků původního kostela, zastřešených barokní přestavbou, by bylo při příležitostné opravě vnější fasády třeba provést stavebně-historický průzkum. Jelikož se v písemných pramenech k r. 1285 zmiňuje Neveklov již jako město, musel zde kostel již stát. Teoreticky by mohl být vystavěn ve 2. či 3. čtvrtině 13. století. Vzhledem k chybějícím oporám je tato stavba pro účely práce zatím problematická.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 8; *RBM II*, č. 1341, s. 578; *RDP*, 39

Literatura: Kabát – Slepíčka 1972, 231, 244; Podlaha 1908, 163–168; Podlaha 1911, 190–197; Poche a kol. 1978, 472–473; Sedláček 1927, 123–125; Topič 1922, 12–13; Vlasák 1975, 5–18

32 Olbramovice u Votic (Obr. 59, 91)

Obec se rozkládá na svahovém hřbetu a v údolí bezejmenné vodoteče, která pramení ZSZ od obce, protéká jí v částečně zatrubněné podobě, napájí soustavu několik rybníčků a VJV od obce se vlévá do Konopišského potoka, tekoucího přibližně ve směru JJZ-SV. Z 2. strany je hřbet obtékán bezejmenným tokem, který napájí SV od obce kromě ještě 1 menšího rybníka rozlehlý Zákostelský rybník. Ten se rovněž vlévá do Konopišského potoka. Obcí prochází důležitá silnice SSV-JJZ směru z Prahy přes Benešov na Votice a přes J Čechy do Lince.

Dnes filiální kostel Všem svatých v benešovském vikariátu pražské diecéze se nachází na vrcholku svahové kupy, po pravé straně cesty Praha – Linec, v nadmořské výšce asi 424 m. Od potoku S od obce byl původně vzdálen asi 330 m a od dnes zatrubněného potoka, tekoucího obcí, asi 102 m. Je obklopen rozšířeným hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry jsou možné až na celém rozlehlém poli S od kostela.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. Farnost spadala pod benešovský děkanát v pražském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 15 gr. papežského desátku (*RDP*, 40). V r. 1385 se Přech a Odolen z Olbramovic přeli o podací právo, poté se však domluvili, že je budou oni sami a jejich dědicové vykonávat střídavě. Přech prezentoval kněze Alberta, neboli Aleše ze Zhoře, Odolen prezentaci uznal s podmínkou, že příště bude prezentovat on (*SA II*, 306-307). Podací právo r. 1393 uplatnili bratři a panoši Odolen, syn Odolena, Pešík, Kuneš, Přech, Odolen, syn Bernarda, Janek a Drška z Olbramovic (*LC V*, 162). Feudální sídla byla 2 – 1 tvrz se měla nacházet asi 155 m JZ od kostela. Byla obehnaná příkopem a valem. Podle A. Sedláčka byla vystavěna snad ve 14. nebo v 15. století v obvodu poplužního dvora. V r. 1563 se uvádí již jako pustá s pustým poplužním dvorem, přičemž na 2. poplužním dvoře se přitom sídlilo. Později měla být proměněna v rybník „Příkop“. Ještě na začátku 20. století část příkopu vyplňovala silnice a z tvrze prý ještě stála malá zeď s úzkými dvířky. Rybník byl někdy v r. 1960 zasypan a změněn v hokejové hřiště, z něhož je dnes parkoviště. 2. tvrz v podobě renesančního jednopatrového stavení z 16. století ještě dnes stojí při hlavní komunikaci při rozsáhlém hospodářském dvoře asi 160 m JZ od kostela. V písemných pramenech se poprvé objevuje r. 1575.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou z lomového zdiva, s nárožími armovanými kvádry. V r. 1866 byla podstatně upravena. V SZ průčelí stojí masivní hranolová, která se vzhůru trochu zužuje a V zeď má provázanou se Z štítem lodi. Z lodi přístupné podvěží s napříč valenou klenbou je ze S a J strany osvětleno střílnovým oknem a uvnitř má dodatečně vybudované schodiště do patra. Nahoře se otevírá ze všech stran 2 řadami žulových sdružených oken, dělených válcovým nebo polygonálním sloupkem s poměrně hrubě provedenou krychlovou patkou, kubickou hlavicí a lichoběžníkovým náběžníkem. Na hlavicí sloupku v J straně věže a na patce sloupku se má uplatňovat středně zrnitá arkóza až arkózovitý pískovec z okolí Nesperské Lhoty. Poměrně krátká a široká, téměř čtvercová plochostropá loď je z J boku přístupná novodobým vchodem. Na stejné straně je také záklenek půlkruhově sklenutého okna. Ze S boku je osvětlena 1 širším, půlkruhově sklenutým oknem a z J 2 většími, obdobně sklenutými okny, z nichž Z je zpola zazděné. V Z části loď se zřejmě původně nacházela pavlačová empora, na jejímž místě dnes stojí kruchta na pilíři a rovném stropu, přístupná z 1. patra věže. Dřívější empora, přístupná zřejmě schodištěm z loď, tvořila zároveň přístup do 1. patra věže, u něhož zatím jiný vchod nebyl zjištěn. Původní prostorný kvadratický presbytář, prý zakončený apsidou, byl v r. 1866 až na S zeď odstraněn. Tehdy byla loď prodloužena, rozšířena k J a zakončena od loď odsazenou apsidou. Ta je zaklenuta konchou a na S a J boku má po 1 velkém obdélném, půlkruhově sklenutém okně. Po S boku lodi (dříve presbytáře) stojí obdélná plochostropá sakristie. Původní hlavní vstupní portál, později upravovaný, se nachází na J straně Z průčelí v koutě mezi věží a lodí. Donedávna jej zakrývala malá přesíň neznámé doby vzniku. Zachovala se z něj špaleta s půlkruhovým záklenkem. V kostele se dále nachází kamenná křtitelnice.

Podle A. Podlaha byl kostel původně románský a zbyla z něj jen věž. Loď a závěr ve formě apsidy měly být okolo r. 1866 strženy a nahrazeny prostornější stavbou, zakončenou opět apsidou. V. Mencl datoval původní kostel, z kterého se měla dochovat jen věž a loď, do doby kolem r. 1200 a krátce poté. Zmiňoval se ještě o bobulových hlavicích a polygonálních dřících v oknech zvonice. Podle A. Merhautové z kostela jistě měla zůstat jen věž z lomového zdiva. Jinak je pseudorománskou stavbou z r. 1866. Zda zůstala zachována i část zdiva loď, nešlo prý pro omítky rozpoznat. Vzhledem k okolním stavbám dataci upřesnila do 3. čtvrtiny 12. století. D. Líbal naopak konstatoval, že se zachovala Z věž výrazně obdélného půdorysu a bezprostředně na ni navazující Z úsek S zdi lodi. Datace A. Merhautové mu přišla příliš časná. Podle E. Poche a kolektivu se z původní románské stavby z konce 12. století zachovala věž a loď, která byla prodloužena na V a opatřena novou apsidou. L. Váňová datovala kostel, ze kterého se měla zachovat Z věž a část loď, do 4. čtvrtiny 12. století. V. Razím a J. Varhaník vyvrátili starší názory a upozornili na údaj F. J. Lehnery, že po odstranění staré apsidy v r. 1866 byla budova kostela prodloužena a rozšířena směrem k J, což měl potvrdit průzkum stavby při opravě vnějších omítek v r. 1987. Autoři průzkumu jej srovnávali s kostely v Nechvalicích a Vojkově, u nichž byla mohutná Z věž posunuta do líce 1 z podélných stěn lodi, podvěžní prostor byl poměrně vysoký a masivní zdivo se nápadně zeslabovalo směrem vzhůru. Východiskem všech měl být kostel Všem svatých v Řesaních na Plzeňsku, jehož

architektura byla ovlivněna nepomuckou a strakonickou hutí. Kostel v Olbramovicích, prý více rustikalizovaný a konzervativnější, což měla dokládat připojená apsida, datovali do pokročilejší 2. pol. 13. století.

Domnívám se, že kostel v Řesaních je příliš vzdálen, aby mohl být předlohou tohoto kostela. Vzájemná podoba je však zřejmá. Soudím, že zdejší kostel stavěla také jiná huť, podílející se na stavbách v okolí. Kostel v Nechvalicích se skládá z raně gotické lodě a presbytáře. Věž má vystavěnou ještě v románském duchu. Dřevěný překlad zárubně průchodu ve štítu mezi střechami lodě a presbytáře pochází ze dřeva skáceného v zimě 1268/1269. Datace kostela v Olbramovicích do pokročilé 2. pol. 13. století mi přijde příliš pozdní na to, jaké architektonické prvky zde byly použity. Snad byl vystavěn někdy kolem pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC V*, 162; *RDP*, 40; *SA II*, 306-307

Literatura: *Chotěbor 1985b*, 183-186; *Kabát – Slepíčka 1972*, 232; *Líbal 1974*, 172; *Mencl 1962*, 230; *Merhautová 1971*, 181; *Neuwirth 1888*, 162; *Novák 1991*, 74, 82; *Pelant 2013*, 91, 118; *Podlaha 1912*, 194-196; *Podlaha – Šittler 1898*, 68-69; *Poche a kol. 1978*, 527; *Radová-Štiková 1983b*, 15; *Razím – Varhaník 1995*, 1-4; *Sedláček 1927*, 245-246; *Váňová 1990*, 9; *Vlasák 1873*, 29-34

33 Ouběnice u Votic (Obr. 60)

Obec, která je dnes částí města Bystřice, leží ve zvlněné údolní kotlině bezejmenného toku, který přímo v obci prameni a je tedy částečně zatrubněn, na okraji obce napájí rybník a SZ od ní se vlévá do potoka. Ten pak ústí do rozlehlého Podhrázského rybníka Z od obce, plněného další vodotečí JZ od obce. Ta je obklopena rozlehlým hřbetem od SSV po J, přičemž z J a JJV nad ní dominují vrchy Malý Kárník a Kárník (kóta 569 m).

Dnes filiální kostel sv. Markéty v benešovském vikariátu pražské diecéze byl do počátku 18. století zasvěcen sv. Linhartovi. Stojí na kraji obce a J od hlavní cesty, na svahu orientovaném k SSZ, v nadmořské výšce mezi 456 a 457 m. Od nejbližší vodoteče je vzdálen asi 185 m. Hřbitov s ohradní zdí byl kolem kostela zrušen a přeložen J od něj. Povrchové sběry kolem něj jsou možné až na rozlehlém poli za tímto novým hřbitovem.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. 1. písemná zmínka pochází snad z r. 1327 se Zbraslavem z Ouběnic (*RBM III*, č. 1253, s. 487). Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 15 gr. papežského desátku (*RDP*, 57). Podací právo r. 1359 uplatnili bratři Protiva, Držkraj a Vilém z Ouběnic, Petr z Ouběnic, Petr, Jan, Bohuslav z Tomic a Hugon z Jelenče, vlastní bratři (*LC I/1*, 90). Feudální sídlo bývalo v J sousedství kostela. Jednalo se o tvrz, která s ním byla prý spojena krytou dřevěnou chodbou. Začátkem 15. století měla zpustnout. Možná byla vypálena r. 1420. Zbytky jejího zdiva byly v r. 1764 použity na opravu hráze Podhrázského rybníka. V r. 1884 byla při rozšiřování hřbitova dále rozebírána. Poslední stopy po ní měly být zahlazeny v r. 1889, kdy byl pozemek zplanýrován a vytvořena z něj zahrada. V rozvalinách bylo nalezeno dnes ztracené stříbrné pečetidlo z doby kolem pol. 14. století, po němž se zachoval otisk do červeného pečetního vosku se jménem Držikraje, syna Hroznaty z Alběnic.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, přestavěnou v 18. století (r. 1759) v barokním slohu. V ose Z průčelí stojí trojpatrová věž z nepřítlesávaných kvádrů z červeného pískovce, která má V zeď společnou s lodí. Podvěží s valenou klenbou se stýkajícími se lunetami je přístupné později upravovaným vchodem, jehož nárožní kvádr má být ze středně zrnité arkózy až arkózovitěho pískovce z okolí Nesperské Lhoty. 1. patro je z exteriéru přístupné na J straně umístěným půlkruhově sklenutým portálem, k němuž vedou dnes zakryté schody. Je obložen žulou a přehrazen žulovou sekanou deskou. Žulou obložený portál s rovným nadpražím a odlehčovacím obloukem nad vpadlým vedl V zdi 1. patra na dřívější, zřejmě pavlačovou emporu. 2. patro je z J strany osvětlené obdélníkovou střílnou. Svrchní patro se původně ze všech stran otvíralo sruženými trojitými okny, obloženými přítlesávaným šedým pískovcem a sklenutými 3 půlkruhy na 2 oblých sloupcích a náběžnicích z půlkruhových desek. V r. 1883 byla okna při přestavbě střechy věže a umístování ciferníků zničena a zbavena sloupků a záklenků, zachoval se jen obrys V okna. Pod těmito okny se ze 3 stran věž otvírá obdélními okny z 18. století. Téměř čtvercová plochostropá loď je z podstatné části vystavěna z kvádríkového zdiva. Její S a J nároží je zpevněno 1 odstupněnými příporami. Z každé strany má stěny uvnitř zdobené 3 jednoduchými pilastry z malty. V Z části lodi dnes stojí valeně s lunetami podklenutá barokní kruchta. Z boků má loď po 2 rozšířených, půlkruhově sklenutých oknech. Protáhlý presbytář z počátku 14. století je užší než loď a nemá opěráky. Skládá se z čtvercového pole s převýšenou křížovou žebrovou klenbou a z pětibokého závěru s šestipaprscitou klenbou. Klínová, v patkách podseknutá žebra vybíhají prostě bez konzol a stýkají se v poli v prázdném kruhu, v závěru ve svorníku s reliéfem Kristovy hlavy. Z obou boků je presbytář osvětlen 4 lomenými špaletovanými okny s kružbou vylámanou v 19. století, jejíž zbytky byly v r. 1888 zazděny v novém tarasu hřbitova. Vítězný oblouk je půlkruhový. V S zdi je drobný gotický sanktuář, v J zdi velký výklenek. Po S straně presbytáře stojí obdélná, zřejmě plochostropá sakristie z 18. století. Původní hlavní vstupní portál by se mohl nacházet na S boku lodě.

Podle A. Podlahy a E. Šittlera jsou věž a loď románské a chór raně gotický. V. Mencl se domníval, že tento kostel, z něhož se zachovala románská loď a hranolová věž, je současný s kostelem ve Vrchotových Janovicích, kterému se má podobat strukturou kvádrkového zdiva s podřezávanými spárami v maltě. Také se má podobat kostelu v Obděnicích. Předlohou, hlavně pro tribunu, měl být kostel v Prčici, ve kterém byla také pavlačová tribuna, na níž se chodilo uzavřenou věžní komorou. V pojednávaném kostele se měla zachovat jen věžní komora. Zvonicové patro zde původně mělo mít potrojně galerie, jejichž oblé sloupky neměly hlavice, a svými půlkruhovými náběžníky podobaly poříčským. Kostel datoval do doby kolem r. 1180. A. Merhautová konstatovala, že z původní stavby se zachovala obdélná loď a Z věž, postavená z nepřitesávaných kvádrů. Kostel datovala do 3. nebo 4. čtvrtiny 12. století. E. Poche s kolektivem zmiňují původně románský kostel z 2. pol. 12. století, přestavěný goticky v době kolem r. 1300. L. Váňová se přidržela datace V. Mencla. D. Líbal se domníval zřejmě z půdorysu a užitých architektonických prvků, že presbytář při románské lodi pochází z raného 14. století.

Zmíněný kostel v Obděnicích se skládá ze Z osové hranolové věže, obdélné lodi a z pětibokého, oboustranně odsazeného presbytáře. Všechna nároží lodi a věže má souvisle armována pečlivě opracovanými kvádry z tmavě šedé hrubozrné žuly. Vnější líce zdiva lodi tvoří takřka v celém rozsahu souvislé řádky více či méně přitesávaných kvádrů většinou z okrových, narůžovělých či světle hnědých drobnozrnných leukogranitů. Dřívější nejvyšší románské patro věže se otvírá 4 sdruženými okny s kolmými špaletami a půlkruhovými záklenky z tesaných žulových kusů. Žulové jsou i středové sloupky a lichoběžníková sedla. Na V a J straně jsou obě čela sedel profilována oblouny, u V okna na vnější straně doprovázena výžlabkem profilu písmena V. Sloupky jsou jednotné podoby – atické patky mají nárožní drápky, na válcové dřívky nasedají hlavice s hranolovými krycími deskami, kubické hlavice jsou na všech nárožích zdobeny silně stylizovanými, lehce stočenými listy s bobulovitě vytvarovanými konci, patky jsou podloženy samostatně vytesanými deskami čtvercového půdorysu. Z empora, otevřená 2 prostými půlkruhovými oblouky, se dochovala s novodobou dřevěnou poprsnicí, je podklenuta 2 obdélnými poli značně nepravidelných křížových kleneb s výrazně vzdutými vrcholnicemi, oddělenými půlkruhovým pasem, vybíhajícím ze Z strany z jednoduché žulové konzoly římsového tvaru a z V z prostě tvarované hlavice masivního pilíře čtvercového půdorysu. Prosté hranolové přízdní pilíře přecházejí plynule v čelní oblouky. Okna zvonicové galerie kostelů v Ouběnicích a Obděnicích mají protáhlý tvar, na rozdíl od kostela v Poříčí nad Sázavou. Za stavebníka kostela v Obděnicích je nověji považován Martin z Obděnic, zmiňovaný v r. 1219. Tamější kostel by tedy pocházel nejspíš z 1. třetiny 13. století. Domnívám se tedy, že kostel v Obděnicích by mohl více souviset s pojednávaným kostelem, než s kostelem sv. Petra a Pavla v Poříčí nad Sázavou. Možná souvislost je i s kostelem v nedalekých Bedřichovicích, který má čtvercovou loď. Je zřejmé, že kostel v Ouběnicích byl méně architektonicky náročný. Snad mohl být vybudován někdy kolem r. 1200, nebo jako kostel v Obděnicích někdy v 1. třetině 13. století. Vzhledem k patrné souvislosti s kostelem v Obděnicích a prostornější čtvercové lodi, budované spíše až ve 13. století, a celkovým sídelním souvislostem v okolí kostel datuji do 1. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 90; *RBM III*, č. 1253, s. 487; *RDP*, 57

Literatura: *Birnbaum* 1929, 52; *Boháč* 1969a, 129-130; *Boháč* 1978, 36, 99; *Hertl* 1948, 75-77; *Kabát – Slepíčka* 1972, 234; *Kurka* 1915, 194; *Líbal* 2001, 313; *Mencl* 1962, 228, 230, 239; *Mencl* 1965, 34; *Merhautová* 1971, 189; *Neuwirth* 1888, 162; *Novák* 1991, 74; *Petráš* 1977, 213-222, 228-230, 232-239, 246; *Petráš* 2011, 19-27, 35, 37, 39-46, 60-61; *Podlaha* 1912, 121-127; *Podlaha – Šittler* 1898, 72-75; *Poche a kol.* 1978, 566; *Radová-Štiková* 1983b, 15; *Sedláček* 1927, 128; *Váňová* 1990, 9, 25; *Vlasák* 1873, 100-103

34 Popovice u Benešova (Obr. 61)

Obec se nachází v údolí řeky Chotýšany, tekoucí v úžlabí mezi vrchy Bukovice (kóta 525,9 m) s. od obce a Dejetníkem (kóta 544,9 m), která v obci napájí rozlehlý Popovický rybník. Do ní se také přímo v intravilánu vlévá bezjemnná vodoteč, které sem míří od JV. Ze Z je obec chráněna kopcem Na Dábelce (kóta 498,8 m) a z J vrchem Červíkova skála (kóta 578,1 m).

Dnes filiální kostel sv. Jakuba Staršího (dříve Většího či Apoštola) v benešovském vikariátu pražské diecéze stojí na mírném svahu orientovaném k JJV, při křížení cest z Postupic a Líšna, v nadmořské výšce mezi 456 a 457 m. Nejbližší je od vodního toku vzdálen asi 93 m. Je obklopen zrušeným hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolní zástavbě.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. Není jisto, zda 1. písemná zmínka pochází z r. 1295, kdy svědčil Havlem z Popovic při darování vsi Bylany (*RBM II*, č. 1687, s. 725). Jelikož ostatní vystupující svědci pocházejí vesměs z Českobrodsko, Kolínska, Nymburska a z území na pravém břehu řeky Sázavy, mohlo

jít spíše o Velké Popovice v okrese Praha-východ. Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 18 gr. papežského desátku (*RDP*, 58). Okolo r. 1360 se zmiňuje Ondřej z Popovic (*RT I*, č. XXIII, s. 72). Ten zřejmě jakožto udatný rytíř uplatnil podací právo r. 1375 (*LC III*, 35). R. 1370 založil Bohuněk z Tehova, alias z Jeřetic, a Ondřej z Popovic při kostele mešní nadaci. Ondřej, který se zde nazývá pánem hradu, k tomuto účelu daroval ze svého majetku 2 ½ lánu polí a ¼ lánu lesa kolem Popovic (*LE I*, č. 165, s. 81). Feudální sídlo bylo založeno asi v pol. 14. století na Z od kostela, na J okraji dvora u říčky Chotýšanky, napájející rozlehlý rybník. Jednalo se o tvrz v podobě věže lehce obdélného půdorysu, zapojené do polygonální ohradní zdi, která zřejmě chránila vstup do tvrze od SZ. Celek byl obehnan příkopem. V J části nádvoří zřejmě stála další obytná stavení. Na SZ k ní přiléhal hospodářský dvůr. Na počátku 15. století obsahovala i kapli. Podle kroniky Vavřince z Březové měla být 17. listopadu 1420 dobyta táborským hejtmánem Mikulášem z Husi (*FRB V*, 448). Ve 2. pol. 15. století měla být opravena a od konce 15. do konce 16. století rozšiřována a upravována v několika stavebních etapách za sebou. Do příkopu byly založeny sklepy, bylo vystavěno patrové S a Z křídlo. Mezi lety 1728 a 1737 byla radikálně přestavěna na barokní zámek, kdy mj. splynula obě křídla, zanikl úsek dřívější hradby na nádvoří a návaznost hradby na V průčelí věže. Další úpravy proběhly ve 4. čtvrtině 19. století, při nichž zanikla J část polygonu hradby. Archeologický výzkum v areálu tvrze mj. zachytil pozůstatky zaniklého Z křídla tvrze v JZ rohu nádvoří.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou celistvého půdorysu, upravenou r. 1761 do dnešní podoby Antonínem Suchánkem, velmistrem řádu křižovníků s červenou hvězdou, kterým náležel v l. 1732–97. V ose Z průčelí stojí věž, do jejímž podvěžím vede od Z hlavní vstup s představenou obdélnou předsíní. Ze všech stran se věž otevírá obdélnými segmentově sklenutými okny. Krátká obdélná plochostropá loď je ze S strany osvětlena obdélným segmentově sklenutým oknem a v Z části má barokní krucht. Od loď neodsazený presbytář je tvořen lehce příčně protáhlým, obdélným polem se značně převýšenou křížovou žebrovou klenbou a trojbokým závěrem s paprscitou klenbou. Žebra tvaru otupeného, po stranách vyhloubeného klínu vybíhají z prostých nepřechýlujících konzolek s konvexokonkávně zakřivenou čelní stranou a sbíhají se do hladkého kruhového svorníku. Presbytář je osvětlen 3 obdélnými segmentově sklenutými okny. Upravený vítězný oblouk je převýšený a segmentově zalomený a nad sebou má štukový křižovnický znak. Z J strany presbytáře stojí obdélná sakristie s valenou klenbou a oratoří v patře z r. 1858. Po J boku lodi se nachází čtvercová kaplička z r. 1730, která je završena pásovou kupolí a otevřena do lodi segmentovým obloukem. Původní hlavní vstupní portál mohl být umístěn v Z průčelí lodi, pokud by byla věž mladším přístavkem, nebo na J straně lodi.

A. Podlaha a E. Poche s kolektivem se zmiňují jen o původně gotické stavbě, přestavěné v r. 1761 do dnešní podoby. Podle D. Líbala je presbytář raně gotický z pozdního 13. století.

Vzhledem k uměleckohistorickým poznatkům a k pravděpodobným písemným pramenům kostel datuji do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC III*, 35; *LE I*, č. 165, s. 81; *FRB V*, 448; *RBM II*, č. 1687, s. 725; *RDP*, 58; *RT I*, č. XXIII, s. 72

Literatura: *Bykl 2000*, 11–12; *Durdík 2005*, 80–81; *Durdík 2008b*, 92; *Durdík 2011*, 87; *Chotěbor 1977*, 149–164; *Kabát – Slepíčka 1972*, 235–236; *Kašpar 2005*, 158; *Kašpar – Polcar 2007*, 148–151; *Kurka 1915*, 211; *Líbal 2001*, 344; *Líbal – Líbalová 1983*, 37–38; *Petráň 1977*, 235; *Petráň 2011*, 60; *Petráň a kol. 1985*, 98; *Podlaha 1908*, 173–176; *Podlaha 1911*, 209–212; *Poche a kol. 1980*, 135–136; *Řezníček 1934–35*, 22, 41, 69; *Sedláček 1927*, 92–93, 96; *Váňová 1990*, 20; *Vlasák 1974a*, 108–113

Poříčí nad Sázavou

Obec se rozkládá v mírně zvlněné krajině po obou stranách Konopišského potoka, který protéká obcí od JJZ k SSV a ústí do řeky Sázavy. Pravý břeh Konopišského potoka provází od J k V vrchy Žernovka (kóta 359 m), Boukovec (kóta 337 m) a Baba (kóta 328 m). Z levého břehu dominuje od SSZ vrch Lutov (kóta 349 m). Po obou stranách potoka se kdysi vytvořila 2 sídlištní jádra se svými kostely, která později splynula v 1 sídliště – dnešní obec Poříčí nad Sázavou, kterou vede důležitá cesta z Prahy na Linec.

35A (*Obr. 62*)

Farní kostel sv. Havla v benešovském vikariátu pražské diecéze původně patřil osadě Balkovice. Stojí na okraji ostrohu, vybíhajícího z vrchu Baba, na pravém břehu Konopišského potoka, při jeho ústí do řeky Sázavy, v nadmořské výšce asi 271 m. Od potoka je vzdálen asi 57 m a od řeky pouze asi 16 m. Je obklopen hřbitovem s ohradní zdí. 30. května 1757 se prý Konopišský potok rozvodnil tak, že voda podemlela zeď ohradní zeď

a odnesla s ní mnoho nebožtíků. Ještě větší škodu způsobila kostelu voda 3. května 1765. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolní zástavbě a travnímu porostu.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. Farnost spadala pod benešovský děkanát v pražském archidiakonátu a v r. 1352 odvedla 42 gr. papežského desátku (*RDP*, 39). Prvně se jako Balkovice zmiňuje až k r. 1361, kdy uplatnili podací právo rytíři Mikuláš z Božesic, řeč. Podnáves, Přísnak z Poříčí, místopisatel desk zemských království Českého, Ctibor z Poříčí, bratři zemřelého Bohuňka z Poříčí, Albert, syn Bohuňka, Mareš, syn Mladoty z Pyšel (*LC I/1*, 143). Feudální sídla tu podle A. Sedláčka byla 2 – tvrz u mostu v Poříčí a další v Koutech pod vrchem Lútovem při cestě do Hvozdcu a řece Sázavě. Tvrz v Poříčí se prvně připomíná v r. 1577. Patrně byla vystavěna v souvislosti se získáním Poříčí Janem Opitou z Maličína, kterému bylo okolo r. 1553 prodáno.

Kostel je podélnou jednolodní stavbou s litými zdmi, které jsou obkládány ze středně zrnité arkózy až arkózovitěho pískovce (z okolí Nesperské Lhoty) do řádků. V r. 1620 byl vydrancován a vypálen polskými kozáky, které král Zikmund III. poslal na pomoc proti Čechům císaři Ferdinandovi. V r. 1677 byl obnoven a upraven v barokním slohu (rošířena okna) a v r. 1746 upraven v historizujícím stylu do dnešní podoby (např. upraveno průčelí pseudogotickými prvky, zazdění portál). Obdélná loď se skládá z 2 polí původní křížové klenby, u níž byly v 18. století upraveny přístěnné liseny s ornamentálními hlavicemi a vytvořena profilovaná štuková žebra. Portál v Z průčelí, nad nímž je kartuš a velké půlkruhově sklenuté okno, byl prolomen v r. 1746. Původně měla mít loď na bocích patrně po 2 užších, půlkruhově sklenutých oknech, která byla rozšířena či zazděna, takže má dnes po 1 širokém obdélném, půlkruhově sklenutém okně. V Z části loď snad původně stála pavlačová empora, přístupná schodištěm v síle Z zdi. V 18. století byla nahrazena hudební kruchtou s lomenými arkádami, lemovanými rámy ze zalamovaných štukových žebířů. Její zděná část je podklenuta ve střední části valenou a po stranách křížovou žebrovou klenbou. Možné pozůstatky dřívější empory v podobě románské římsy s pletencovým motivem jsou zazděny v portálu na J boku lodi. Po obou stranách lodi stojí štíhlé hranolové věže, z nichž S měla dříve dřevěný vršek s cibulovou střechou, nahrazený r. 1886 kamennou pseudorománskou jehlanovitou střechou. Tehdy byla také J věž snesena do úrovně výše lodi. Původně měla uzavřené přízemí. V koutech mezi lodí a věžemi stojí drobné obdélné předsínky z doby před r. 1886 (patrně z pol. 18. století). V S věži je umístěna sakristie, v J oratoř. Presbytář, vyvýšený nad podlahu loď, se skládá z hranolového chóru s křížovou klenbou, osvětleného z J strany rozšířeným obdélným, půlkruhově sklenutým oknem, a z půlválcové, konchou sklenuté apsidy, v jejíž ose je v 18. století rozšířené půlkruhově sklenuté okno. Ve V průčelí má otvor ve tvaru kříže. Pod presbytářem leží trojlodní krypta s křížovými klenbami a pásy na 4 sloupcích, které mají osmiboké dřívky, lemované na horním okraji plochými půlobloučky, osmiboké patky s rýhovanými nárožními drápky, čtyřboké hlavice s vpadlým polem a vysoké desky, členěné odstupňovaným obloukem a výžlabkem. V obvodových zdech dosedají na konzoly, které tvoří pod deskou odstupňovaný obout, výžlabek a zaoblená patka. V Z stěně krypty jsou prolomena 2 drobná obdélná okénka, v apsidě 3 půlkruhově sklenutá okna o zešíkmené špaletě. V síle S a J zdi lodi vedou schodiště – S schodiště spojuje emporu, presbytář a kryptu, a J schodiště, spojující kryptu s přízemím J věže, bylo dříve zazděno a v r. 1906 vybouráno a upraveno. Vstupy z chodů a loď jsou půlkruhově sklenuté. Původní hlavní vstupní portál je zazděný na J boku loď, kde byl opět odkryt r. 1948. Uplatňuje se na něm drobnozrnitý arkózovitý pískovec až arkóza z okolí Nučic. Je čtyřikrát pravoúhle odstupňovaný s ostěním plynule přecházejícím v archivoly. Ostění jsou v hraně lemována tupými zuby nebo bobulemi ve výžlabku, nebo je jejich plocha členěna výžlabky a oblouky, které jsou dole drápkovitě ukončeny. Tympanon nese plochý reliéf s křížem mezi 2 stromy a je lemován plochými zuby. Měla být také objevena část hlavice s výzdobou stylizovanými listy s vinnými hrozny s bobulemi.

A. Podlaha popsal stavbu jako románskou z 12. století. J. Kostka, O. Pechová a E. Šamánková považovali strukturu a ráz nově objeveného portálu za typicky saské, stejně jako pás trojúhelníků, který měl představovat schematizovaný pilovitý ornament. Portál měl být dílem domácí stavební huti, která přejímala své tvarosloví ze sousedního Saska a z J Podunají, a pocházel tak z 30. let 13. století. Měl patřit mezi ústupkové portály tzv. hirsauského typu, ale vzhledem k pozdní době vzniku byl transformován novými slohovými proudy, takže si zachoval jen základní schéma. Pravoúhlý chór, vložený mezi loď a apsidu, měl být odvozen z hirsauského půdorysu a pronikat k nám od Saska, kde se má hojně uplatňovat a udržovat při stavbě bazilik a zjednodušeně u vesnických kostelů přes počátek 13. století. Složitý půdorys s postranními věžemi a V kryptou měl ukazovat na redukovaný bazilikální typ. Střední polygonální sloupky krypty mají být pozdně románskými tvary. Kostel však chybně považovali za panský tribunový kostel s V kryptou, který byl dříve filiální ke kostelu sv. Petra v Balkovicích. Podle výtvarné povahy, „saského“ čtverhranného chóru, polygonálních dřívků, individualizovaných článků sloupků v kryptě a podle hladkého kvádrového zdiva celou stavbu datovali do třetiny 13. století. V. Mencl se domníval, že způsob spojení apsidy se čtvercovým chórem má odkazovat na rakouské Podunají, hlavně na řezenský kostel sv. Jakuba, který byl svěcen r. 1120. Kostel datoval do doby kolem r. 1200. Ve struktuře portálu viděla A. Merhautová starší předstupeň v milevské bazilice z konce 12. století, v detailu profilace oboutu v okně s motivem bobulí na falcké kapli v Chebu z poslední čtvrtiny 12. století. Tupý

zubořez, který se měl objevit ve skupině kostelů v SZ Čechách až v 1. čtvrtině 13. století, se sem měl rozšířit s alsasky orientovaným uměleckým proudem prostřednictvím Frank a zároveň ze Sas přes Prahu, patrně přes Poříčí a dále do Posázaví. Motiv na tympanonu, představující prý ve stylizované podobě strom života, měl být v jiné formě aplikován ve falcké kapli v Chebu na hlavici sloupu a obdobný měl být způsob plastického pojmání. Podle toho usuzoval, že zdejší kostel byl pravděpodobně postaven v 1. čtvrtině 13. století. E. Poche s kolektivem popsali kostel jako románský z 2. čtvrtiny 13. století, zbarokizovaný po r. 1620 a upravovaný v r. 1745. Posledně se A. Merhautová svého datování přidržela. L. Váňová se domnívala, že kostel z 1. čtvrtiny 13. století měl být redukcí bazilikálního typu. M. Radová a J. Škabrada jej datovali do začátku 13. století.

Stavební vývoj kostela je poměrně dobře poznáný. Chybí však zatím popis portálu na emporu, která se tu měla nacházet. Pro účely práce jej postačí datovat do 1. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 143; *RDP*, 39

Literatura: *B. H.* 1926–27, 85–86; *Boháč* 1978, 35; *Kostka – Pechová – Šamánková* 1948, 124–128, 130, 134; *Mareš* 1971, 197, 199–201; *Mareš* 1975, 306, 308; *Mareš* 2000, 132–134; *Mencl* 1965, 41; *Merhautová* 1971, 196–197; *Merhautová* 1984, 65; *Merhautová – Třeštík* 1983, 259; *Neuwirth* 1888, 167–168; *Novák* 1991, 77, 82; *Podlaha* 1908, 176–182; *Podlaha* 1911, 212–228; *Poche a kol.* 1980, 139–140; *Radová–Štiková* 1983b, 12, 13, 25; *Radová – Škabrada* 1992, 38; *Sedláček* 1927, 55; *Vaněček* 1931–32, 84; *Váňová* 1990, 11, 13; *Vlasák* 1974a, 65–70; *Vlk* 1967, 155–166

35B (Obr. 63)

Dnes filiální kostel sv. Petra (či sv. Petra a Pavla) v benešovském vikariátu pražské diecéze stojí na dosti terénními zásahy pozměněném místě na levém břehu Konopištského potoka, po pravé straně cesty z Nespek na Mrač, na svahovém výběžku, orientovaném k V, v nadmořské výšce mezi 281 a 282 m. Od nejbližšího vodního toku, kterým je Konopištský potok, je vzdálen asi 155 m a od řeky Sázavy asi 429 m. Je obklopen rozšířeným hřbitovem s poškozenou ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolní zástavbě

Osada ve 14. století patřila nižší šlechtě. K r. 1359 se zde zmiňuje Přísnák z Poříčí (*RT I*, 426). Kostel se stal filiálním ke kostelu v Balkovicích v neznámé době. Takto je doložen k r. 1361 (*LC I/1*, 143).

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, obnovenou r. 1677. Je vystavěn z řádkovaných nepravidelných kvádrů, spojených maltou, a má nepravidelně armovaná nároží většími kvádry. Má se na něm uplatňovat také středně zrnitý arkózovitý pískovec z okolí Nesperské Lhoty. Ve zdivu má zachovány otvory po nosnicích lešení. V Z průčelí stojí hranolová čtyřpatrová věž, na níž se uplatňuje křemenný pískovec s goethitovým tmelem. Její V zeď stojí na štítu lodi. Dnes plochostropé podvěží bylo původně valeně zaklenuté a osvětlené z J strany čtvercovým oknem. Je přístupné jednak portálem z lodi, jednak od Z barokním portálem z r. 1677. Patrně dříve také plochostropé 1. patro bylo z exteriéru přístupné původně půlkruhově sklenutým portálem, dnes zazděným v S zdi. Ten je ukončen rovným břevnem a převýšen archivoltou nad vpadlým polem. Ze Z a J strany je patro osvětleno střílnovým oknem. Nahoře se věž otvírá 2 řadami sdružených oken, z nichž 2. řada na V straně byla kvůli vybudování nové vyšší střechy zazděna lomovým zdivem, takže zbyly jen otevřené obloučky. Záklenky jsou z drobných klenáků, válcové dílky bez patek nesou sedla, která jsou v horní řadě lichoběžníková s reliéfem trojúhelníků na úzkých stranách a v dolní nižší, půlkruhová a lemovaná pruty na krajích. Obdélná plochostropá loď měla původně na bocích po 3 půlkruhově sklenutých oknech se zešíkmenými špaletami, z nichž obě prostřední okna byla v r. 1677 zvětšena a půlkruhově sklenuta. Na S boku je 1 okno zazděno a ve štítě V průčelí je otvor ve tvaru kříže. Původní empora, umístěná zprvu ve věži a otevřená obloukem do lodi, měla být nejspíše koncem 12. století rozšířena o pavlač v Z části lodi. Na jejím místě nyní stojí kamenná kruchta, podklenutá valeným obloukem v celé šíři lodi. Dochovaly se zde malby z 2. pol. 14. století. Půlkruhová, konchou zaklenutá apsida byla původně osvětlena 3 úzkými, půlkruhově sklenutými a silně vyšpaletovanými okny, z nichž S je dnes zazděné. Dochovaly se zde malby ve dvou vrstvách z 2. třetiny 13. století a 2. čtvrtiny 14. století. Půlkruhový vítězný oblouk je přefat římsou. Původní hlavní vstupní portál se nachází zazděný v Z čtvrtině J boku lodi. Obsahuje v sobě ještě menší portál, jelikož nová empora starý větší portál zakryla. Oba portály jsou půlkruhově sklenuté.

A. Podlaha popisoval kostel jako románský z 11. století. V. Mencl jej nepřímě datoval do konce 11. století, jindy do doby krátce před a kolem r. 1100. Domníval se, že dnešní stavba je v takovém stavu, v jakém byla původně vystavěna. Upozornil na jeho podobu s kostelem sv. Havla ve Zbraslavi. Podle krátkých úseků primitivních říms na hranách apsidy směrem do lodi usuzoval na vliv novostavby svatovítské baziliky v Praze. Byl přesvědčen o tom, že původní tribuna měla být přímo v patře věže, která se otvírala velkým klenutým pasem do lodi. Věž měla současně plnit funkci farní zvonice a panské tribuny. Ve 4. čtvrtině 12. století pak měli vlastníci kostela

kvůli nedostatku prostoru vložit do lodě klenutou tribunu, podobnou tribuně kostela v Tožici. Jelikož zčásti zakryla velký starý portál, byl do jeho otvoru vložen nový a menší. Pojednávaný kostel pokládal za 1 z nejstarších z takové skupiny tribunových kostelů. Pro kostely na vesnicích při cestě vedoucí z Prahy do rakouského Podunají měl být předlohou, např. pro kostel v Pyšelicích, Neustupově apod. A. Merhatová kostel srovnávala s datovanými kostely v Jakubu a v Řečanech (r. 1165), se kterými má mít podobnou dispozici a obdobně utvářené, ale primitivnější sloupky v oknech. Podle motivů na sedlech, formy vítězného oblouku a typu věžní tribuny má pocházet z doby kolem pol. 12. století. Domnívala se tedy, že byl vystavěn někdy před nebo kolem pol. 12. století a tribuna do něj byla vložena nejspíše koncem 12. století. E. Poche s kolektivem kostel popsali jako románský patrně z doby kolem pol. 12. století. L. Váňová jej datovala do doby před pol. 12. století.

Vzhledem ke vztahu kostela a sídliště a dosavadním umělecko-historickým poznatkům, které by si možná ještě zasloužily revizi, datuji kostel do 1. pol. 12. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 143; *RT I*, 426

Literatura: 1941–42, 45; *Birnbaum* 1929, 49, 53; *Boháč* 1969a, 111; *Boháč* 1978, 35, 72; *Mareš* 1971, 197–201; *Mareš* 2000, 132–134; *Mencl* 1959, 346–347, 352; *Mencl* 1962, 220–221, 228; *Mencl* 1965, 32, 43; *Merhautová* 1971, 196; *Merhautová – Třeštík* 1983, 186–187; *Neuwirth* 1888, 160–161; *Novák* 1991, 78, 82; *Patka* 1927a, 71–73; *Podlaha* 1908, 177, 182–184; *Podlaha* 1911, 228–231; *Poche a kol.* 1980, 138–139; *Radová – Škabrada* 1992, 73, 98; *Sedláček* 1927, 55; *Váňová* 1990, 7, 12, 26; *Vlasák* 1974a, 65–67, 70–72

• 36 Postupice (*Obr. 64*)

Obec leží na jv. a j. úbočí táhlého hřbetu, pod nímž pramení a napájí 2 ryničky bezejmenný tok, který se následně vlévá do řeky Chotýšanky a s ní zde tvoří velký rybník Papírník. Dříve s. od potoka, mezi Dolejším rybníkem a Papírníkem, tekla také Mlýnský potok. Řeka teče od jz. a podél rozložitého hřbetu (nejvyšší vrchol s kótou 470,4 m) naproti obci se stáčí k V. Za obcí napájí ještě velký Dolejší rybník. Ze sv. strany z hřbetu stoupá pahorek Na homoli (kóta 451,9 m). S. od kostela, v místech náměstí Jiřího Franka, patrně kdysi vyvěral pramen, který tekla k JV v podstatě ve směru dnešní ulice Blanická.

Dnes filiální kostel sv. Martina v benešovském děkanátu pražské diecéze stojí na lalokovitém svahovém výběžku, orientovaném k VSV, po pravé straně cesty Jemniště – Popovice, v nadmořské výšce mezi 421 a 422 m. Od nejbližšího vodního toku mohl být (ještě v době před napuštěním rybníků a pozměnění toku Chotýšanky) vzdálen asi 135 m, dnes asi 76 m. Je obklopen zrušeným hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolní zástavbě.

K r. 1205 se v listinném falzu ze 13. století zmiňuje, že zde měl jakýsi statek urozený rytíř Vchyna, který jej daroval ostrovskému klášteru (*CDB II*, č. 359, s. 382₃₆). Osada a patronátní právo ve 14. století však patřily nižší šlechtě. Farnost dříve spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 15 gr. papežského desátku (*RDP*, 58). Vlastníkem osady se patrně r. 1379 stal Zdeněk z Křemenic, který tehdy měl vyprosit odpustky pro kostel. Byl zakladatelem rodu Kostků z Postupic erbu zlatých hrábí na černém štítě (*Pelant* 2013, 227; *Sedláček* 1925, 32–33; *Sedláček* 1927, 91). Prezenční právo uplatnil r. 1392 již jako udatný rytíř Zdeněk z Postupic (*LC V*, 115). Feudálním sídlem byla tvrz, která se poprvé připomíná k r. 1542 již jako pustá. Podle A. Sedláčka její zbytky stály r. 1702 při dvoře, a to v podobě sklepu, 2 klenutých místností nad ním v přízemí a části 1. poschodí, které bylo přeměněno na špýchar. Zbytek byl přestavěn a zbořen. J. Kabát s K. Slepíčkou tvrdili, že stávala na místě poplužního dvora a lihovaru a zanikla beze stopy.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, přestavěnou v r. 1718 do dnešní podoby tehdejším patronem hrabětem Františkem Adamem z Trautmansforfu. Širší obdélná loď s výsečovou valenou klenbou o 2 polích je přístupná od Z vchodem, krytým čtvercovou předsíní. Na bocích má po 2 obdélných, segmentově sklenutých oknech. V její Z části stojí dřevěná kruchta. Polygonální presbytář bez opěrných pilířů je odsazený od lodi a tvořený obdélným polem s křížovou žebrovou klenbou a závěrem o 7 stranách dvanáctiúhelníka s osmipaprscitou klenbou. Meziklenební pás je takřka půlkruhový. Klínová, po stranách vyžlabená žebra s šikmo seříznutými patkami se stýkají v poli v dutém a v závěru v plochém terčovém svorníku. Z J boku je presbytář osvětlen 2 rozšířenými okny a v závěru dvojdílným oknem s poškozenou kružbou, která má ve vrcholu porušený čtyřlíst se zaostřenými laloky. V šikmých bocích jsou zazděna 2 úzká a nižší lomená okna bez kružeb. Vítězný oblouk je segmentový. Po S boku presbytáře stojí hranolová věž z r. 1718, která se svrchu ze všech stran otvírá obdélnými, půlkruhově sklenutými okny. V přízemí má obdélnou sakristii s valenou klenbou a v patře oratoř z r. 1864, přístupnou schodištěm z exteriéru. Původní hlavní vstupní portál je zazděný na J boku lodě. Je sedlový, kombinovaný s lomeným záklenkem a bez tympanonu.

A. Podlaha a E. Poche s kolektivem považovali kostel jako původně gotický, upravený v r. 1718. Manželé Líbalovi kostel datovali do 2. čtvrtiny 14. století, přičemž poukazovali na neobvyklý závěr o 7 stranách dvanáctiúhelníka. L. Váňová se tohoto datování přidržela a S portál datovala do 2. čtvrtiny 14. století. D. Naposled D. Líbal kostel datoval do 1. čtvrtiny 14. století.

Domnívám se, že samotná loď by mohla být staršího původu, než stávající presbytář. Portál na J boku by mohl být např. doplněn při výstavbě nového presbytáře. To by ale mohl jedině ověřit stavebně-historický průzkum. Výstavba v 1. či 2. čtvrtině 14. století mi přijde vcelku pozdní, vzhledem k tomu, že je v pol. 14. století kostel uveden jako farní a odvádějící papežský desátek. Lze předpokládat, že zde nějaký kostel stál alespoň ve 2. polovině 13. století. Kvůli absenci datačních opor je tento kostel pro účely práce zatím problematický.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC* V, 115; *RDP*, 58

Literatura: *Kabát – Slepíčka* 1972, 236; *Kurka* 1915, 222; *Líbal* 2001, 344; *Líbal – Líbalová* 1983, 22; *Pelant* 2013, 227; *Podlaha* 1908, 188-193; *Podlaha* 1911, 231-234; *Poche a kol.* 1980, 142; *Potůček* 1923, 110-111; *Sedláček* 1925, 32-33; *Sedláček* 1927, 91; *Váňová* 1990, 19; *Vlasák* 1974a, 95-100

37 Pravonín (Obr. 65)

Obec návesního typu leží na temeni a částečně v sedle protáhlého hřbetu, vymezeného ze s. a z. strany údolím Volaveckého potoka, který ssv. od obce pramení, teče z. směrem a vytváří soustavu rybníčků. Jeho tok je posílen ještě o bezejmenný tok, pramenící při s. okraji obce a tvořící 2 rybníčky, a o potůček Přesličky. Ten pramení j. od obce a obtéká hřbet od J k Z. Jv. od obce vyvěrá bezejmenný tok, tekoucí dále k V. Sv. od obce vybíhá z hřbetu vrcholek Hřeben (kóta 574 m). Intravilánem probíhá široká a dlouhá ulicová náves V-Z směru, do níž směřuje poměrně dost cest.

Dnes filiální kostel sv. Jana Křtitele ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí na z. okraji návsi, při okraji jazykovitého výběžku, vybíhajícího na z. stranu z nejvyššího místa temene, v nadmořské výšce asi 550 m. Od nejbližšího vodního toku, což je Volavecký potok, je vzdálen asi 379 m. Je obklopen rozšířeným hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolní zástavbě.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily louňovické kanonii. Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 3 gr. papežského desátku (*RDP*, 58). Podací právo r. 1362 uplatnil louňovický probošt Bernard (*LC* I/1, 192). Jestliže zde vůbec mělo stát nějaké feudální sídlo v blízkosti kostela, zaniklo patrně ještě před vytyčením nové návsi. Asi koncem 16. nebo začátkem 17. století byla přibližně 52 m SV od kostela vystavěna tvrz, jež se výslovně uvádí k r. 1616. Měla podobu renesančního trojdílného patrového stavení mírně zkosného půdorysu, s připojeným krátkým kolmým křídlem k JV nároží. V r. 1645 byla zpusťována a vypálena Švédy i s poplužním dvorem a před koncem 17. nebo na počátku 18. století byla opravena či přestavěna na zámek, který byl patrně nedlouho před r. 1730 barokně přestavěn. Dále byl přestavěn v 60. letech 18. století. Je patrový a trojkřídlý, na S a Z straně na něj navazuje areál hospodářského dvora. V hmotě jeho V křídla je zmíněná tvrz zachována.

Kostel je centrální stavbou (rotundou), která byla několikrát upravována. V r. 1645 byla poškozena požárem, přičemž se zřítla klenba loďe a presbytáře. V r. 1709 a 1719 byla spolu s farou restaurována. Dalších oprav se dočkala v r. 1934 a zejména v r. 1972, kdy dostala novou střechu, byla zbavena venkovní omítky a její sakristie z V strany byla zbourána. Po Z straně loďe stojí hranolová věž, vystavěná z větších, méně pravidelných kvádrů s hladkými spárami. Nároží má zevně armována většími kvádry. Zdivo nemá s lodí provázané, ale naopak má každou stěnu založenou samostatně bez provázání. Měla by pocházet nejpozději z 1. třetiny 13. století. Přízemí a 1. patro mají valenou klenbu s lunetami po stranách. 3. patro tvoří dřevěný vršek. Ze S a J strany je osvětlena střílnovými okénky. Po Z straně věže stojí obdélný sínc z r. 1709. Loď a apsida jsou vystavěny z nevelkých, pravidelně řádkovaných kvádrů s tzv. podřezávanými spárami. Ve 3. čtvrtině 16. století byly zálomy mezi lodí a apsidou zaplněny, zdivo apsidy dozděno do výše loďe, a stavba tak získala jednotnou střechu. Téměř kruhová plochostropá loď byla s podvěžím v r. 1709 prodloužena a rozšířena Z směrem obdélným polem s plochým stropem, vchodem na S a J straně a půlkruhovým oknem na Z straně. Na J a S straně má loď po 2 zazděných půlkruhově sklenutých oknech, po kterých zůstala jen ostění. Z J strany je osvětlena obdélným segmentově sklenutým oknem. Umístění dřívější emporie je v literatuře uvedeno nejasně. Měla se nacházet v 1. patře věže, přičemž byla později barokně upravena. Nyní v Z části loďe stojí 3 poli křížové klenby podklenutá kručta na 2 čtyřbokých pilířích tesaných ze žuly a 3 pasech. Půlkruhová plochostropá apsida byla dříve zaklenuta konchou a z V strany osvětlena dnes zazděným, původním půlkruhově sklenutým oknem. Na S a J straně má po 1 rozšířeném, segmentově sklenutém okně. Elipticky sklenutý vítězný oblouk stojí na segmentově vypnutých pilířích v bocích. Po V straně apsidy do r. 1972 stála obdélná plochostropá sakristie, osvětlená z V strany oknem

a přístupná pravoúhlým vchodem z J strany. Měla pocházet z r. 1709 (nebo 1840). Původní hlavní vstupní portál se nacházel na S straně lodi. Jeho pozůstatky jsou zakryty téměř čtvercovou, valeně s lunetami sklenutou předsíní (či sakristií) z r. 1709 (nebo 1840), s oratoří v patře. Je žulový, ústupkový a původně snad měl tympanon. Ostění jeho archivolt bylo odstraněno při připojení oratoře a nahrazeno segmentovým obloukem. Zachovaly se z něj fragmenty ostění v podobě pravoúhlých ústupků až po románskou římsu se zubořezem vespod. Při 2. pravoúhlém ústupku má z obou stran oblouny.

J. Soukup a J. Valchář se domnívali, že rotundu dala vystavět ve 12. století první převorka louňovické kanonie Justýna (Pravoně). Podle V. Mencla byla založena louňovickými premonstrátkami v posledním dvacetiletí 12. století. Na stavbě se již měla projevovat snaha složit valce apsidy a loď pod 1 sumární plášť vnějšího průčelí. Tento nový princip měl prý vycházet z bavorského a rakouského Podunají. Podle toho, že loď a apsida jsou stejně vysoké i uvnitř, mají společný strop a individualita apsidy tak po výšce zaniká, se domníval, je pokročilejší a asi o několik let mladší, než rotunda v Libouni. Velká románská věž na Z straně lodi podle něj má obsahovat mohutnou panskou tribunu. Vlivy z rakouského Podunají se měly také projevovat na S portálu, který má římsy v každém ostění různě profilované a velmi široké ústupky po obou stranách. Tyto vlivy sem měly být zanášeny patrně styky Louňovic s kláštery v Gerasu a Perneggu. Rotunda navíc měla patřit k největším stavbám tohoto druhu v Čechách. Podle A. Merhatové navazuje svou skladbou na tradiční domácí typ. Z motivu na římsu portálu, který má mít analogie na portále kostela v Potvorově, v Poříčí nad Sázavou a jinde, usoudila, že byla vystavěna v 1. čtvrtině 13. století. E. Poche s kolektivem rotundu s věží popsali jako původně románskou z 1. čtvrtiny 13. století, přičemž v ní měla být tribuna. Rotunda měla být upravena barokně a ještě později a sakristie byla připojena v r. 1840. Jinde zmiňují, že sakristie po S straně byla připojena v 17. století. Podle L. Váňové rotunda vznikla na přelomu 12./13. století, spíše však na počátku 13. století, jak mají dokládat nalezené keramické zlomky.

V. Mencl celou svou charakteristiku kostela a dataci opíral o dnešní stav rotundy, která má apsidu navýšenou až na úroveň lodi. Vzhledem k odlišnému charakteru zdiva věže a lodi, které není navíc vzájemně svázané, je možné, že tyto části nebyly vystavěny jednotně, nýbrž s nějakým časovým odstupem. Není vůbec jisté, zda existovala, a jak případně vypadala empora. Jsou tu zatím jen nepodložené domněnky. A. Merhautovou zmiňovaný plochý zubořez se např. nachází v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Mohelnici nad Jizerou, kde je užit v podřímsí v podokapní části portálu. Tento kostel ze 4. čtvrtiny 12. století leží je sice poměrně vzdálený, to ale nevylučuje možnost, že se jím užité prvky ve stejné době šířily v Čechách i jinde. Plastický zubořez je rovněž pod římsou v koruně zdiva na věži kostela sv. Jiljí v Milevsku. Domnívám se tedy, že pojednáváný kostel mohl být postaven jak v poslední čtvrtině 12. století, tak v 1. čtvrtině 13. století, kam je obvykle datován. Jelikož v blízkém okolí nejsou stavby, na nichž byl užit zubořez, takto časně datovány a z okolí kostela zatím chybí starší archeologické nálezy, přikláním se k dataci A. Merhautové, takže kostel datuji do 1. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 192; *RDP*, 58

Literatura: *Cáder 2003b*, 10-12; *Kabát – Slepíčka*, 237; *Kurka 1915*, 224; *Mencl 1962*, 224-225, 227; *Merhautová 1971*, 296; *Neuwirth 1888*, 271; *Pešta 2000*, 71-82; *Poche a kol. 1980*, 157; *Radová-Štiková 1983b*, 15-16; *Sedláček 1900*, 204-205; *Sommer 1992b*, 163; *Soukup – Valchář 2010*, 172-177; *Tichý 2009*, 43; *Turek 1980*, 117-122; *Váňová 1980*, 123-125; *Váňová 1990*, 9

• 38 Psáře (*Obr. 66*)

Obec se nachází na k Z se zužujícím svahovém hřebetě, po jehož bocích pramení 2 vodoteče – sz. od obce Malovecký potok a od j. Psářský potok s 2 rybníčky. Dnes je obec od S omezena dálnicí Praha – Brno, na jejíž 2. straně, sv. od obce, pramení bezjemenný tok, vlévající se do Maloveckého potoka. Z této strany se také vypíná vrch Klásek (kóta 503 m).

Dnes filiální kostel Nejsvětější Trojice ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí uprostřed nepravidelné návsi, na mírném svahu orientovaném k ZSZ, v nadmořské výšce asi 486 m. Od nejbližší vodoteče je vzdálen asi 126 m. Je obklopen hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné z důvodu okolní zástavby.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily vyšší šlechtě. Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 pro chudost neplatila papežský desátek. Ten byl zaplacen v r. 1367 Vojslavem a činil 12 gr. V r. 1369 to bylo 6 gr (*RDP*, 58). Podací právo r. 1364 uplatnil Zdeněk ze Šternberka (*LC I/2*, 37). V r. 1391 je pan Zdeslav ze Šternberka jmenován jako pán na Psářích a patron zdejšího kostela (*LC V*, 86-87). Toto je zároveň první doklad zdejšího sídla, které mělo zřejmě podobu kruhové tvrze, nacházející se asi 1 km JJZ od kostela. Po Zdeslavovi se staly Psáře sídlem jiného rodu, který se r. 1406 připomíná s Majnušem ze Psář, jenž předtím sídlil na Zdebuzevsi, po níž se většinou psal.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, přestavěnou v letech 1863–64. Z od kostela stojí mohutná pseudogotická zvonice z r. 1864. Krátká obdélná plochostropá loď je v nárožích opatřena radiálně orientovanými opěráky a na bocích má po 2 obdélných, půlkruhově sklenutých oknech. V Z části stojí dřevěná kruchta na 2 obléch sloupech, přístupná z loď schody. Polygonální plochostropý presbytář je trojboce zakončený a z J strany má obdélné, půlkruhově sklenuté okno. Vítězný oblouk je půlkruhový. Po S boku presbytáře stojí obdélná sakristie s valenou klenbou s lunetami, osvětlená ze S a V boku obdélnými, půlkruhově sklenutými okny. Hlavní vstupní portál se nachází v Z průčelí loď.

J. Neuwirth kostel datoval do 12. století. Podle A. Podlahy jde o neslohové stavení, na jehož starší původ však poukazuje trojboké zakončení presbytáře a půlkruhový vítězný oblouk. E. Poche s kolektivem popisují původně gotický kostel, přestavěný v letech 1863–64.

Jelikož byly původní architektonické prvky přestavbou zcela setřeny, tak se kostel nedočkal prakticky žádného zájmu ze strany uměleckých historiků. Je také otázkou, nakolik byl přestavěn, např. zda je vítězný oblouk původní. Odpověď by mohl poskytnout příležitostný umělecko-historický a stavebně-historický průzkum. Podle půdorysné dispozice a užitého půlkruhového oblouku by kostel mohl vzniknout někdy ve 2. pol. 13. století, snad ve 3. čtvrtině 13. století. Pro účely práce je zatím tento kostel problematický.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/2*, 37; *LC V*, 86-87; *RDP*, 58

Literatura: *Barchánek 1933*, 6; *Kabát – Slepíčka 1972*, 238; *Kurka 1915*, 212; *Neuwirth 1888*, 162; *Podlaha 1909*, 188-190; *Podlaha 1911*, 235-236; *Poche a kol. 1980*, 190; *Růžička 1940b*, 82-83; *Sedláček 1900*, 233; *Sedláček 1927*, 88; *Vlasák 1874b*, 99-100

• 39 Radošovice u Vlašimi (Obr. 67)

Obec se rozkládá na svahovém hřbetu, obtékaném z j. strany Radošovickým potokem, který pod obcí pramení, v intravilánu je zčásti zatrubněn a napájí rybníček, a od SSV jeho bezejmenným přítokem. Od SZ je omezena kopecem Výholcem (kóta 472 m).

Dnes filiální kostel sv. Víta ve vlašimském vikariátu pražské diecéze byl dříve zasvěcen Všem svatým. Stojí při pravé straně cesty Divišov – Vlašim, na v. kraji návsi ulicového typu, na jazykovitém výběžku svahu orientovaném k VSV, v nadmořské výšce mezi 405 a 406 m. Od nejbližšího vodního toku, kterým je Radošovický potok, je vzdálen asi 71 m. Je obklopen zrušeným hřbitovem s ohradní zdí. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné kvůli okolní zástavbě.

Osada a patronátní právo před r. 1369 patřily nižší šlechtě (místním vladykům), poté je získali páni z Vlašimi. 1. písemná zmínka pochází z r. 1318, kdy je jmenován Pešek z Radošovic (*RTV*, č. 169, s. 34). Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 18 gr. papežského desátku (*RDP*, 57). Podací právo r. 1359 uplatnil pan Purkhard, purkábí na Magdeburce (*LC I/1*, 105). Feudální sídlo zde není doloženo. K r. 1520 je zmíněn pouze kmetčí dvůr.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, přestavěnou r. 1727 do dnešní podoby. Před jejím Z průčelím dříve nad předsíní stávala dřevěná zvonice, která byla v r. 1892 nahrazena hranolovou věží. Její podvěží s křížovou klenbou má v Z zdi hlavní vchod. 1. patro se otvírá obdélnými okny a 1 kruhovým oknem, 2. a 3. patro obdélnými půlkruhově sklenutými okny. Původně kratší obdélná loď byla v r. 1892 rozšířena Z směrem. Má plochý strop s fabionem, z boků 4 obdélná segmentově sklenutá okna a v Z části dřevěnou kruchtu na 2 sloupcích. Z J boku je přístupná nověji zřízeným vstupem. Od loď odsazený čtvercový presbytář s křížovou klenbou bez žeber je osvětlen 3 obdélnými segmentově sklenutými okny. Vítězný oblouk je lomený. Po V straně presbytáře stojí obdélná plochostropá sakristie, do které vede pozdně gotický sedlový portál s rovným nadpražím a protínajícími se ostrohrannými pruty v hořejších koutech. Původní hlavní vstupní portál se možná nacházel spíše v Z průčelí, kde je i dnes, ale není vyloučeno, že mohl být v J boku loď.

A. Podlaha kostel popisoval jako stavbu s neslohovým zevnějškem, přestavěnou v r. 1727 a 1892 a prodlouženou Z směrem, kde byla opatřena novou věží v průčelí. E. Poche s kolektivem určili původní kostel jako gotický a dále to samé, jako A. Podlaha.

Kostel kvůli své podobě po přestavbě zřejmě nebyl příliš přitažlivý pro umělecké historiky. Podoba původního, snad raně gotického kostela, nebyla tedy ještě odhalena. Pro její zjištění a vůbec pro dataci stavby by bylo třeba provést umělecko-historický průzkum v kombinaci se stavebně-historickým průzkumem. Jelikož nejsou zřejmě dochované architektonické prvky příliš vypovídající, rozhodně by pomohlo odkrytí původního vstupního portálu (jestli se dochoval). Podle půdorysné dispozice, užité křížové klenby bez žeber v presbytáři a lomeného

vítězného oblouku se domnívám, že mohl být vystavěn někdy ve 2. pol. 13. století. Pro účely práce je však zatím problematický.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 105; *RDP*, 57; *RTV*, č. 169, s. 34

Literatura: *Kurka 1915*, 192; *Podlaha 1909*, 157-160; *Podlaha 1911*, 236-241; *Poche a kol. 1980*, 208; *Sedláček 1927*, 127, 182; *Vlasák 1874b*, 45-47

40 Ratměřice (Obr. 68)

Obec leží na svahovém hřbetu, přičemž je od SSZ vymezena Ratměřickým potokem s několika rybníčky, pramenícím sz. od obce a posíleném o další bezejmenný tok, vyvěrající sv. od obce. Od JZ je ohraničena bezejmenným potokem se 2 rybníčky, tekoucím dále k JZ, kde se vlévá do Zvěstovského potoka. Do něj se také vlévá z. od Zvěstova potok, pramenící jv. od obce. Z JZ je dále vymezena lesem Hartmany s několika vrcholky (nejvyšší vrcholek s kótou 577 m).

Dnes filiální kostel sv. Havla v benešovském vikariátu pražské diecéze na j. kraji návsi trojúhelníkového tvaru, při cestě Votice – Louňovice pod Blaníkem, na svahové kupě v nadmořské výšce mezi 501 a 502 m. Od dřívějšího nejbližšího vodního toku, nacházejícím se jv. od obce, byl dříve vzdálen asi 210 m, dnes asi 515 m. Od pravostranného přítoku Ratměřického potoka leží asi 292 m. Je obklopen zrušeným, v r. 1645 vyhořelým hřbitovem s ohradní zdí a stromovým porostem. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné.

Osada ve 14. století patřila louňovické kanonii a patronátní právo louňovické nebo želivské kanonii (*Kurka 1915*, 219). V konfirmačních knihách se totiž vyskytují pouze ve spojitosti s faráři, kteří dohlíželi na dosazování farářů v jiných osadách. 1. písemná zmínka však pochází už z r. 1220, kdy je jmenován Dalibor z Ratměřic, který vystupoval coby svědek a příbuzný Vítkovců ve Vleticích (*CDB II*, č. 208, s. 193) (*Kofroň 2004*, 54). Není přesně známo, jak se Ratměřice dostaly do držby louňovické kanonie. Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 byla pouze zmíněna (*RDP*, 58), podle J. Kurky však platila 10 gr. papežského desátku (*Kurka 1915*, 219). V r. 1367 farář Jan zaplatil 20 gr. papežského desátku (*RDP*, 58). Feudální sídlo bylo vybudováno v neznámé době v poloze s místním názvem „Na Habrovce“, nacházející se po pravé straně silnice Louňovice – Votice, asi 150 m od silnice mezi Ratměřicemi a Jankovem. Jednalo se o tvrz neznámé podoby, jejíž zdivo bylo využito na počátku 18. století k stavbě jednopatrového zámku, stojícího asi 130 m VSV od kostela. Z bývalé tvrže se nezachovaly zbytky opevnění, na jejím místě stojí statek.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, rozsáhle poničenou r. 1645, ve 2. pol. 17. století opravenou a v r. 1858 kompletně upravenou v neogotickém slohu. Je vystavěna z nepravidelného lomového bělošedého vápence, přičemž má zřejmě armovaná nároží většími kvádry, jak bylo registrováno při levém horním rohu S fasády lodě. V Z průčelí stojí raně gotická hranolová trojpatrová věž. Podvěží s valenou klenbou má v Z zdi novogotický portál a v síle J zdi schodiště vedoucí do 1. patra na dřívější emporu, upravenou v 18. století. Empora byla také přístupna z exteriéru dnes zazděným obdélným vchodem v Z části J boku lodě, který má ostěný vyzděné cihlami a hliněnými kvádry zazděné otvory v rozích, které mohly sloužit k upevnění vnějšího schodiště. Na vrchu je věž z 3 stran otevřena lomenými okny. Širší obdélná plochostropá loď má na bocích po 2 půlkruhově sklenutých oknech s oboustranným špaletováním, upravených v 19. století, a v Z části pasem podklenutou barokní kruchtou s dřevěnou poprsnicí, pocházející z počátku 18. století. Pětiboký presbytář, vystavěný na přelomu 1. a 2. čtvrtiny 14. století, je od lodi odsazený a zevně opatřený 1 odstupněnými pilíři vrcholícími pultem. Má nepravidelnou šestipaprčitou klenbu s klínovými, po stranách vyžlabenými žebry, vybíhajícími z kuželovitých konzolek a stýkajícími se v terčovém profilovaném svorníku. Je osvětlen 3 původně dvojdílnými, lomenými okny s porušenými kružbami, které mají ve vepsaných kružích trojlíst a pětilísty se zaoblenými laloky. Lomený vítězný oblouk má prostě seříznutou hranu. V r. 1865 byly z boků presbytáře vystavěny plochostropé přístavby trojbokého půdorysu, z nichž v S je sakristie a v J oratoř. Původní hlavní vstupní portál se nachází na J boku lodi. Je zalomený, jeho okosené ostění z červeného pískovce je probráno výžlabkem, vnější okosení a výžlabek se směrem k vrcholu vyklánějí.

A. Podlaha a E. Šittler kostel popisovali jako původně románský s gotickým polygonálním kněžištěm ze 14. století. A. Merhautová konstatovala, že je stavba omítnutá, původní znaky nemá a v nynějším stavu je dílem úpravy z r. 1858. Chodbu v síle J zdi namísto do věže nesprávně umístila do lodě, kterou tak mělo schodiště spojoval s emporou. Podle tohoto umístění schodiště, obdobného jako u kostelů v Kyjích a v Potvorově, se domnívala, že stavba pochází patrně z 1. čtvrtiny 13. století. E. Poche s kolektivem kostel zmiňovali jako původně románský snad z 1. čtvrtiny 13. století s presbytářem, připojeným ve 2. pol. 14. V. Jesenský po zjištění „původní“ podoby kostela při zkoumání zachovaných omítek na S a J průčelí lodi v r. 1994 zamítnul dataci do 1. čtvrtiny 13. století a upozornil na to, že je v literatuře jeho podoba zmateně interpretována. Věž a loď mají být

obecně raně gotického původu. Bohužel k nim nenavrhnul žádnou dataci. Presbytář má pocházet z 2. pol. 14. století. D. Líbal pouze uvedl, že k širší románské obdélné lodi byl připojen na přelomu 1. a 2. čtvrtiny 14. století gotický presbytář.

Kostel je tedy raně gotický, nikoliv románský, jak se dosud v literatuře objevuje. Schodiště v síle zdíva se nemusí vázat jen na románské stavby, ale je ještě užívané u raně gotických kostelů z 2. pol. 13. století. Kostel mj. můžeme vidět jako hořící ještě před novogotickou přestavbou na mědirytině bitvy v díle *Theatrum Europeum V*, Frankfurt n. M. z r. 1647. Je otázkou, jak vypadala původní okna v lodi, jelikož byly při průzkumu omítek nalezeny jen pozdně barokní šambrány. Domnívám se, že by kostel mohl pocházet někdy z doby kolem pol. 13. století, možná z 3. čtvrtiny 13. století. Vzhledem k užití raně gotických architektonických prvků na J portálu a již i na věži kostel datuji spíše do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení: *Jesenský 1994*, č. j. 96

Prameny: *CDB II*, č. 208, s. 193; *RDP*, 58

Literatura: *Coufalík 1995*, 106-109; *Coufalík 2006*, 14-16; *Jesenský 1994*, 37-40; *Kabát – Slepíčka 1972*, 239; *Kofroň 2004*, 54; *Kurka 1915*, 219; *Líbal 2001*, 427; *Merhautová 1971*, 301; *Podlaha 1912*, 109-110; *Podlaha – Šittler 1898*, 89-92; *Poche a kol. 1980*, 224; *Radová-Štiková 1983b*, 15; *Sedláček 1927*, 287; *Tichý 2009*, 43; *Vlasák 1873*, 88-91

• 41 Snět (*Obr. 69*)

Radiálně uspořádaná obec leží na rozložitém ostrohu, vybíhajícím jv. směrem k řece Želivce. Zjz. od obce pramení Blažejovický potok, který ostroh obtéká z j. strany a vlevá se do Želivky. Ústí do něj další vodní tok, vyvěrající původně v sz. části starého jádra obce a nyní částečně zatrubněný. V intravilánu tvoří 2 rybníčky. Od S je obec chráněna Snětským kopcem (kóta 504 m).

Dnes filiální kostel sv. Petra a Pavla ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí na kraji návsi dříve obdélného tvaru, na svahu spadajícím k VJV, v nadmořské výšce mezi 465 a 466 m. Dříve byl od nejbližšího toku vzdálen asi 45 m, nyní je to asi 92 m. Je obklopen zrušeným hřbitovem s ohradní zdí, zástavbou a stromovým porostem. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily vyšehradské kapitule. Farnost spadala pod řečický děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 21 gr. papežského desátku (*RDP*, 53). Podací právo r. 1360 uplatnil pan Tebald, prokurátor pana Petra, vyšehradského kanovníka (*LC I/1*, 138). V r. 1367 pan Hornbarch, kanovník prebendy ve Snětu, zaplatil 2 ½ kopy gr. za svého zástupce Pavla (*RDP*, 14-15).

Kostel je podélnou jednolodní stavbou, upravenou v r. 1778 v barokním slohu. Obdélná loď se zaoblenými nárožími má plochý strop s fabionem a na bocích po 2 ošambránovaných oknech, mezi kterými jsou ve zdi půlkruhové výklenky pro oltáře s barokní výzdobou. V Z průčelí nad žulovým obdélným hlavním portálem je obdélné segmentově sklenuté okno s letopočtem 1778. V Z části lodi stojí zděná kruchta s ošambrávaným poprsím na 2 pilířích se 3 pasy, nesoucími plackovou klenbu. Od lodi odsazený čtvercový presbytář je zaklenutý českou plackou, má barokní výzdobu a z boků po 1 obdélném segmentově sklenutém okně. Půlkruhový vítězný oblouk má v náběhu členěnou římsu. Kouty při něm jsou v lodi vyplněny brankami s nikami. V síle V zdi presbytáře je dodatečně vestavěné vřetenové schodiště, vedoucí obdélným vchodem z exteriéru na dvoupatrovou hranolovou věž z r. 1778 umístěnou nad ním. V 2. patře se z 3 stran otvírá půlkruhově sklenutými šambránovitými okny. Po J boku presbytáře stojí obdélná plochohostupá sakristie, přístupná z presbytáře a z exteriéru obdélnými vchody a osvětlená obdélným oknem z V strany. Po S boku presbytáře stojí obdélný plochohostupý přístavek, z V strany osvětlený obdélným oknem. Původní hlavní vstupní portál byl snad umístěn v Z průčelí.

J. Soukup a J. Valchář kostel popisovali jako původně raně gotický, upravený a barokovaný v r. 1778. E. Poche s kolektivem stavbu určili jako pozdně barokní z r. 1778.

Zřejmě kvůli baroknímu vzezření kostela se nikdo z historiků umění kostelu nevěnoval, tudíž jeho gotická fáze není vůbec datována. Příležitostný stavebně-historický výzkum by mohl napomoci jak ve zjištění jeho podoby, tak datace. Podle půdorysné dispozice a možné dřívější existence křížové klenby v presbytáři, která byla nahrazena plackovou, by mohlo jít o raně gotický kostel někdy z 2. pol. 13. století. Pro účely práce je však zatím problematický.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 138; *RDP*, 14-15, 53

• 42 Soutice (Obr. 70)

Nepravidelně uspořádaná obec leží na svažitém terénu, spadajícím na SV k řece Želivce, která ve svém ohybu vytváří ostrov a nedaleko odtud se vlévá do řeky Sázavy. Do Želivky ústí bezejmenný tok, pramenící sz. od obce, kterou tak z této strany vymezuje. Na j. straně obce vyvěrající bezejmenná vodoteč napájí 2 rybníčky, obtéká obec z V, kde je zatrubněna, a následně se vlévá do řeky.

Dnes filiální kostel sv. Jakuba Staršího, dříve Většího, ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí na nepravidelné návsi po pravé straně cesty od řeky Sázavy přes Černýš na Keblov, na svahu orientovaném k SV, v nadmořské výšce mezi 388 a 390 m. Od nejbližšího vodního toku je vzdálen asi 242 m. Hřbitov kolem kostela je zrušený, takže je bezprostředně obklopen zástavbou. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné.

Ve 14. století se o část osady dělila nižší šlechta, které patřilo patronátní právo, s pražským arcibiskupstvím. Část vsi již okolo r. 1295 patřila štěpanovskému panství pražského biskupství (*RBM II*, č. 1673, s. 718). Zřejmě větší část byla však v držení místních vladyků, kteří jsou doloženi k r. 1360. V erbu měli černé orlí křídlo vyrůstající ze zlatého orlího spáru na stříbrném štítě (*Pelant 2013*, 87). Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 18 gr. papežského desátku (*RDP*, 57). Podací právo r. 1363 uplatnili rytíři Herard a Zdeněk, bratři ze Soutic (*LC I/2*, 8). Feudální sídla zde stála celkem 3. Arcibiskupství tu mělo nápravnický dvůr, 2 tvrze vystavěli místní vladykové. Tzv. dolní tvrz, doložená již r. 1385 (*LE II*, č. 384, s. 227), stála při hraně svahu nad údolím řeky Želivky, asi 220 m SSV od kostela. Byla chráněna příkopem a valem, z něhož dnes zbyla jen terénní vlna. Koncem gotického období se sestávala patrně z 2 zděných objektů – palácového stavení v místech dnešního čelního traktu zámku a z budovy nad svahem, pojaté do dnešního V křídla. Ve 3. čtvrtině 16. století byla obnovena v renesančním slohu a rozšířena o J trakt. Před r. 1671 byla barokně upravena a patrně na počátku 18. století přestavěna na zámek, rozšířený a klasicistně upravený r. 1801. Dále byl upraven v 1. pol. 19. století. Po požáru v r. 1895 byl obnoven jako jednopatrová budova, již je předložen hospodářský dvůr. Tzv. hořejší tvrz stála na pravé straně silnice Soutice - Vlašim, JJZ od kostela. Společně s horní tvrzí byla prvně zmíněna v r. 1402 (*LC VI*, 75). V r. 1530 byla již pustá. Ještě v 19. století z ní prý byly patrné násypy a příkopy.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, rozsáhle pseudogoticky přestavěnou v r. 1864. V Z průčelí stojící štíhlá hranolová, zřejmě pětipatrová věž s předsíní před hlavním vchodem. Nahoře se ze všech stran otvírá dlouhými obdélnými, půlkruhově sklenutými okny. Obdélná loď s klenbou na segmentovém oblouku má v Z části kruchtu na 2 sloupech, podklenutou 3 plackami dělenými pásy. Ze Z průčelí je osvětlena 2 menšími, vysoko umístěnými, půlkruhově sklenutými okny. V J boku jsou 2 a v S boku 3 obdélná, rozšířená a půlkruhově sklenutá okna. V SZ nároží je umístěno vřetenové schodiště, přístupné od Z strany. Trojboký presbytář má v rozích 1 odstupněné opěráky, valenou klenbu se stýkajícími se lunetami a je osvětlen 3 obdélnými, půlkruhově sklenutými okny. Po S boku presbytáře stojí obdélná sakristie s valenou klenbou, která má před vchodem předsíň, vedoucí do oratoře v patře. Hlavní vstupní portál je zazděný na J boku lodě. Je sice půlkruhově sklenutý, ale v dnešní podobě je dílem přestavby z 19. století.

J. Neuwirth považoval věž za románskou z konce 12. století. A. Podlaha kostel popsal jako jednoduchý, neslohový, avšak původně gotický, který byl až na presbytář v r. 1864 nově vystavěn. A. Merhautová konstatovala, že po přestavbě se dle zachovaných zpráv dá za zbytek původního románského kostela považovat věž, která je ale omítnuta a zbavena všech původních detailů. Zřejmě měla stát při podélném jednodílném kostele. D. Líbal jí vyčetl, že se spokojila s údaji starší literatury, a zkritizoval její zakreslení půdorysu. Podle E. Poche a kolektivu byl původně románský kostel znovu vystavěn v r. 1864.

Z přehledu názorů uměleckých historiků na stavební vývoj tohoto kostela je vidět, že vůbec neměli jasno v tom, co je na kostele vlastně původní. Shodli se v podstatě (kromě A. Podlahy) v tom, že původní kostel byl románský. Podle císařského povinného otisku mapy stabilního katastru z r. 1838 stála sice před průčelím loď věž, ta byla ale o něco širší než dnešní. Loď je tu zobrazena jako výrazně kratší, téměř o stejné délce jako presbytář. Domnívám se tedy, že presbytář a východnější část dnešní lodě by mohly být původní a Z průčelí přestavěné v novogotickém slohu. Na to, že je loď prodloužená k Z, by mohl poukazovat ještě J portál, který se dnes nachází uprostřed zdi, většinou však na kostelech bývá umístěn poněkud Z. Není však jisté, zda na otisku zobrazená věž byla již původní součástí kostela, nebo byla přistavěna později (např. v baroku). Vnitřní zdivo ve zvonovém patře věže má charakter lomového zdiva bez patrného tendence o dodržení řádek. Presbytář také není zatím datován. Ke zjištění celkové podoby kostela a k jeho bližšímu časovému určení by bylo třeba provést stavebně-historický průzkum a ideálně i archeologický výzkum. Stavba mohla být vybudována někdy ve 13. století. Bohužel zmínka z doby kolem r. 1295 ještě neznamená, že zde kostel stál. Pro účely práce je tento kostel zatím problematický.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/2*, 8; *LC VI*, 75; *LE II*, č. 384, s. 227; *RBM II*, č. 1673, s. 718; *RDP*, 57

Literatura: *Kabát – Slepíčka* 1972, 241-242; *Kurka* 1915, 199-200; *Líbal* 1974, 174; *Merhautová* 1971, 314-315; *Neuwirth* 1888, 161; *Pelant* 2013, 87; *Podlaha* 1911, 242-244; *Poche a kol.* 1980, 391; *Procházka* 2005, 13; *Sedláček* 1900, 209; *Urban* 1994, 165-174; *Vlasák* 1874b, 134-140

• 43 Tehov (*Obr. 72*)

Zčásti radiálně uspořádaná obec se rozkládá v pramenné pánvi na táhlém nevýrazném hřbetu. Vyvěrá zde bezejmenný tok, který směřuje na VSV, kde se vlévá do Dalkovického potoka, vyvěrajícího ssv. od obce. Jv. od obce pramení další bezejmenná vodoteč, jež ústí do zmíněného potoka. Od JZ je obec omezena Peřínským potokem se soustavou rybníčků a za ním kopci Horka (kóta 493 m) a Kostelík (kóta 534 m).

Dnes filiální kostel sv. Prokopa ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí při pravé straně cesty Český Šternberk – Zdislavice, na svahu orientovaném k JV, v nadmořské výšce mezi 453 a 454 m. Od nejbližšího vodního toku byl původně vzdálen minimálně asi 53 m, dnes je to asi 50 m. Je obklopen hřbitovem s ohradní zdí a okolní zástavbou. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné.

Osada a patronátní právo ve 14. století patřily nižší šlechtě. Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 18 gr. papežského desátku (*RDP*, 58). Podací právo v r. 1358 uplatnili udatný rytíř Zdislav Bohuněk a Konrád z Tehova (*LC I/1*, 79). V r. 1370 se Bohuněk z Tehova, alias z Jiřetic, spoluúčastnil založení mešní nadace při kostele v Popovicích u Benešova (*LE I*, č. 165, s. 81). Feudální sídlo v podobě tvrze A. Sedláček předpokládal asi na poplužním dvoře nebo u něho. Doba vzniku, podoba ani její pozůstatky nebyly zjištěny. V r. 1542 se zmiňuje pustá tvrz a 2 poplužní dvory. Poté měla být vystavěna znovu. Při prodeji Tehova r. 1627 Bedřichovi z Tamberka na Vlašimi je ves s tvrzí spáleništěm. Zbořená tvrz již nebyla obnovena.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, vypálenou před r. 1627 a přestavěnou r. 1771 v pozdně barokním slohu. Téměř čtvercová loď s plackovou klenbou na koutových pilastrech má z boků po 2 obdélných, segmentově sklenutých oknech. V Z průčelí, kudy vede portál s trojbokou předsíní, má 2 opěrné pilíře. V Z části lodi stojí na 2 sloupech dřevěná kruchta. Nad čtvercovým presbytářem s plackovou klenbou na koutových pilastrech je rozložena dřevěná hranolová zvonice. Z boků má presbytář 2 obdélná, segmentově sklenutá okna. Vítězný oblouk je půlkruhový. Po V boku presbytáře stojí hranolová sakristie. Hlavní vstupní portál se nachází na J boku lodě. Je obdélný a má segmentový záklenek.

A. Podlaha kostel velmi stručně popsal jako chudou stavbu. Podle E. Poche a kolektivu byl původní kostel z 13. století znovu vystavěn v r. 1771 v pozdně barokním slohu. L. Váňová stavbu datovala do konce 13. století bez uvedení důvodů, které ji k tomuto datování přivedly.

Zřejmě kvůli baroknímu jednoduchému vzezření nebyl kostel příliš atraktivní pro historiky umění. K jeho dataci by bylo třeba provést při příležitostném sejmutí omítek stavebně-historický průzkum. Vzhledem k půdorysné dispozici a užití půlkruhového vítězného oblouku (pokud také není dílem barokní přestavby) by se dalo uvažovat o výstavbě někdy v průběhu 2. pol. 13. století. Pro účely práce je zatím tento kostel problematický.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 79; *LE I*, č. 165, s. 81; *RDP*, 58

Literatura: *Kabát – Slepíčka* 1972, 243; *Kurka* 1915, 221; *Podlaha* 1909, 164-165; *Podlaha* 1911, 256-257; *Poche a kol.* 1982, 32; *Sedláček* 1927, 194; *Váňová* 1990, 18; *Vlasák* 1874b, 71-73

44 Trhový Štěpánov

Město leží ve svažitém údolí dřívějšího levostranného přítoku Štěpánovského potoka, který jej vymezuje od J a V. Tento potok protékal intravilánem od SSZ k JJV a JJZ a snad 2 rameny ústil do Štěpánovského potoka. Zřejmě byl již kdysi dávno sveden pod zem. V intravilánu nyní napájí 2 rybníčky SSZ od kostela. Od SZ je město chráněno táhlým hřbetem Paseka (kóta 517 m).

Dnes filiální kostel sv. Bartoloměje ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí v horní části zastavěného, mírně k JV se svažujícího, původně prostorného náměstí lichoběžníkového tvaru, po pravé straně cesty Vlašim – Zruč nad Sázavou, na strmějším svahu, orientovaném k JZ, v nadmořské výšce mezi 414 a 415 m. Od dříve nejbližšího vodního toku, tedy přítoku Štěpánovského potoka, mohl být dle morfologie terénu vzdálen

minimálně 25 m. Od Štěpánovského potoka vzdálenost činí asi 428 m. Kostel je obklopen zrušeným hřbitovem s ohradní zdí, obsahující zbytky opevnění z doby biskupa Tobiáše z Bechyně, a okolní zástavbou. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné.

Mezi místními lidmi je rozšířena pověst o památném zvonu, který měl kostelu darovat pražský biskup Šebř z kořisti získané v Polsku. Zvon byl však později přelit. Prvně se Štěpánov zmiňuje r. 1274 (*RBM II*, č. 849, s. 350). Za biskupa Tobiáše z Bechyně či z Benešova měl být také tento kostel (*MHB III*, 38). Okolo r. 1295 byl Štěpánov již trhovým místem, kde biskupství mělo 15 lánů (*RBM II*, č. 1673, s. 717-718). Odtud bylo spravováno rozsáhlé štěpanovské panství pražského biskupství. Poté byl Štěpánov také sídlem štěpanovského děkanátu v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedl 36 gr. papežského desátku (*RDP*, 57). Patronátní právo měli samozřejmě pražští biskupové a poté arcibiskupové (*LC III-IV*, 50). Feudální sídlo zde vzniklo na prostorném náměstí nejspíše v 1. pol. 14. století a bylo spravováno purkrabím. Jednalo se o hrádek pravidelné, téměř čtvercové a zřejmě bezvěžové dispozice, vyzděné z lomového kamene do řádků. Zřejmě byl obehnán ne příliš širokým, ale značně hlubokým příkopem a valem. Příkop se dosud výrazně zachoval na S straně, val na J straně. Podle A. Sedláčka se hradu a panství asi r. 1421 (jistě před r. 1423) zmocnili husité. V r. 1436 zapsal císař Zikmund Štěpánov s jinými statky Mikuláši Trčkovi z Lípý. Štěpánov byl nejdříve spravován z Lipnice, po r. 1442 z Vlašimi. Tehdy je již hrad uváděn jako pustý. Asi někdy kolem pol. 16. století (po r. 1547) začal být znovu obýván. Koncem 50. let 16. století je zmiňován jako pustý zámek. V r. 1664 městečko s tímto „rytířským sídlem“ koupil Ignác Bohumír z Houssonu, který jej zřejmě přestavěl na barokní zámek čtvercového půdorysu s věží s hodinami nad prostrannou kaplí. Stavbu dokončila hraběnka Lidmila Maximilana ze Sparu, která r. 1670 koupila Štěpánov. Zámek dne 22. 4. 1741 vyhořel a pak již nebyl obnoven. Dnes je pohlcen okolní zástavbou, zůstaly z něj jen zbytky obvodových zdí.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, upravenou do dnešní podoby r. 1859, kdy obdržel neogotickou podobu. Jeho nároží jsou armována masivními, zčásti opracovanými kvádry. Hranolová věž, stojící po S boku lodě, měla původně dřevěný vršek, který byl v r. 1859 přestavěn v neogotickém slohu, takže má na vrchu ze všech stran po 2 lomených oknech. Obdélná loď má plochý strop s fabionem, na bocích po 2 obdélných, nízkým segmentem sklenutých oknech v Z průčelí obdélný vchod. V r. 1704 měla být prý navýšena asi o 1,5 m. Z této doby pocházejí také okna. V Z části lodě stojí valenou klenbou s lunetami podklenutá barokní kručta na 2 pilířích. V J zdi se nachází malý gotický výklenek s dvounosou záklenkou. Od lodě odsazený polygonální presbytář bez opěráků je tvořen příčně obdélným až čtvercovým polem s křížovou žebrovou klenbou a pětibokým závěrem s osmipaprscitou klenbou. Snad pětiboká žebra vybíhají z jehlančových konzol a stýkají se v pupenovitém nebo v hladkém svorníku. Presbytář má z J boku 1 a v závěru 3 obdélná, nízkým segmentem sklenutá okna. V závěru je zazděné původní, lehce lomené okno. Mírně lomený vítězný oblouk nese výzdobu medailonů poprsí světců z 2. pol. 14. století. Po S boku presbytáře stojí obdélná sakristie s valenou klenbou. Dále se v kostele nachází gotická kamenná křtitelnice. Hlavní vstupní portál se nachází J boku lodě v dnešním obdélném přístavku s mariánskou kaplí. Je lomený, členěný 3 pruty a 4 výžlabky.

A. Podlaha kostel popsala jako prostou, původně gotickou stavbu, E. Poche s kolektivem jako gotický kostel, vystavěný po pol. 14. století. Této dataci se L. Váňová přidržela.

Zájem uměleckých historiků tento kostel prakticky minul. A. Podlaha publikoval pouze fotografii interiéru, ale nepořídil žádný půdorys, nákres nebo fotografii portálu, ani nepopsal klenební žebra. To samozřejmě nenapravili ani E. Poche s kolektivem, kteří byli však jediní, kdo se pokusil stavbu datovat. Takovéto pozdní datování je vzhledem k dokladům v písemných pramenech nemyslitelné. Samotný architektonický zjev tomu rovněž neodpovídá. Pokud skutečně presbytář obsahuje pětiboká žebra, jak se z fotografie zdá, je datovatelný někde do 3. čtvrtiny 13. století. Jisté je, že ve 2. pol. 13. století zde tento zřejmě původně raně gotický kostel musel stát. Umělecko-historický průzkum by mohl výrazně napomoci k přesnější dataci. Pro účely práce postačí stavbu datovat do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC III-IV*, 50; *MHB III*, 38; *RBM II*, č. 849, s. 350, č. 1673, s. 717-718; *RDP*, 57

Literatura: *Bolína – Durdík 1984*, 105-117; *Bolína – Durdík 1985*, 183; *Durdík 1976*, 129; *Durdík 1987*, 210; *Durdík – Bolína 1996*, 299-300; *Kabát – Slepíčka 1972*, 245; *Kolman 1931*, 3-4; *Kurka 1915*, 187; *Mattauch 1936*, 76; *Podlaha 1909*, 160-165; *Podlaha 1911*, 244-245; *Poche a kol. 1982*, 78; *Sedláček 1927*, 190-192; *Váňová 1990*, 20, 24-26; *Vlasák 1874b*, 63-70; *Vlček 2005*, 53-55, 58-61

45 Třebešice u Divišova (Obr. 74)

Původně ve na k. ú. dnešní obce nacházely 2 osady – Třebešice v severnější části s feudálním sídlem a Debrník s kostelem v jižnější části. Debrník, který byl pohlcen sousedními Třebešicemi, se v písemných pramenech naposledy objevuje v 1. pol. 16. století. Dnešní nepravidelně rozložená obec, uspořádaná kolem kruhové cesty, leží na svazích 2 svahových hřbetů, v jejichž úžlabí pramení bezejmenný tok, vytvářející několik rybníčků a tekoucí jjz. směrem. Tam se vlévá do potoka, vyvěrajícího na 2. straně svahového hřbetu. Tento potok se s další bezejmennou vodotečí, vymezující obec od SV a V a napájející 2 rybníčky, vlévá do Býkovického potoka. Od SSZ krajině dominuje vrch Břežňák (kóta 533 m) a od JZ vrch Homolka (kóta 493 m).

Dnes filiální kostel Všem svatých ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí na j. okraji obce po levé straně cesty Teplýšovice – Chotýšany, na svahu orientovaném k SSZ, v nadmořské výšce asi 426 m. Je obklopen rozšířeným hřbitovem s ohradní zdí a od J polem. Od nejbližšího vodního toku byl původně vzdálen asi 83 m. Povrchové sběry kolem kostela by měly být možné až na poli za hřbitovní zdí. V pozdním létě r. 2012, kdy jsem lokalitu navštívila, však tato plocha byla zatravěna.

Osada Debrník a patronátní právo ke kostelu ve 14. století patřily nižší šlechtě z Třebešic. Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 byla pouze uvedena pod názvem Dobrnyk (RDP, 58), podle J. Kurky však zaplatila 9 gr. papežského desátku (*Kurka 1915*, 218). V r. 1367 odvedl Martin 18 gr. (RDP, 58). Podací právo r. 1358 uplatnili Valkoun, Jan a Jaroslav, bratři z Třebešic, a Vikář z Býkovic (LC I/1, 77). Vikář se však při další prezentaci faráře v r. 1364 nazývá spolu s bratry Valkounem a Janem Vchynou po Třebešicích (LC I/2, 46). Feudální sídlo se jistě ve 14. století nacházelo v Třebešicích. K r. 1413 se uvádí poplužní dvůr a dvory kmetců (AV 37/3, č. 5, s. 1754, pozn. 2). Tvrz s poplužním dvorem je výslovně uvedena k r. 1455 (AV 37/3, č. 5, s. 1753-1754). Patrně jsou o tvrz přímo na poplužním dvoře. Její pozůstatky měly být pozorovány v místě s traťovým názvem „V ohradách“, které se zřejmě nachází asi 600 m vzdušnou čarou na SV od kostela. Žádné relikty po ní však zřejmě nezůstaly, nebo byly hledány na špatném místě – jako J. Kabát s K. Slepíčkou, kteří ji bez úspěchu hledali přímo vedle kostela. Zřejmě jako náhrada za již nevyhovující sídlo byla v 16. století vystavěna nová renesanční tvrz asi 400 m SZ od kostela. Byla patrová, obdélná a měla malý přístavek v SV části. Během 1. pol. 17. století byla opravena a ve 2. pol. 17. století zvětšena a přestavěna na dnešní rozsáhlý dvoukřídlý patrový barokní, později dále upravovaný zámek. Pozůstatky tvrže se nacházejí v J části zámku s bočním křídlem. K zámku přiléhá rozměrný nepravidelný poplužní dvůr.

Kostel je podélnou jednolodní stavbou, která byla v r. 1769 barokně přestavěna. V té době prý neměla strop, ani střechu. Původně o něco kratší loď byla v r. 1829 prodloužena Z směrem, čímž získala dnešní obdélný půdorys s valenou klenbou s lunetami a pasy z r. 1769. Loď je zevně členěna pilastry, na bocích má po 3 krátkých, půlkruhově sklenutých oknech a v Z průčelí totožné okno a vchod s obdélnou předsíní se zešíkmenými rohy. V Z třetině J boku do ní vede ještě prostý obdélný vchod. V Z části lodě stojí barokní, segmentovou klenbou podklenutá kruchta. Apsida zaklenutá konchou byla původně osvětlena 3 půlkruhově sklenutými okny, z nichž osová je zakrytá obdélnou sakristií a S je narušené boční přístavbou schodiště, vedoucího k šestiboké vížce, zřízené v r. 1769 nad apsidou. Ta je připojena k štítu lodě a na vrchu má 3 dlouhá, obdélná a půlkruhově sklenutá okna a 2 okrouhlá okénka. Půlkruhový vítězný oblouk má profilovanou římsu. Umístění původního hlavního vstupního portálu je zatím neznámé. Mohl být ze Z strany (tedy byl zničen při prodloužení lodě), spíše byl na jednom z boků – možná na tom severnějším, kde je přístupová komunikace a dosud osídlení.

A. Podlaha se domníval, že z původního románského kostela se zachoval jen půdorys. A. Merhautová soudila ze značné velikosti apsidy a z formy římsy na půlkruhovém vítězném oblouku, že kostel byl vystavěn až ve 13. století. Zdali měl tribunu, nelze prokázat. E. Poche s kolektivem kostel popsali jako původně pozdně románský z doby kolem pol. 13. století.

U stavby ještě nebyl zjištěn typ zdiva. Podle tloušťky zdí by se mohlo jednat o lomové zdivo. Vzhledem k tomu, že na stavbě nejsou patrné ani pozdně románské, ani raně gotické architektonické prvky (pokud nebyly setřeny barokní přestavbou) se domnívám, že by kostel mohl být vystavěn ještě v 1. čtvrtině 13. století. Pro účely práce postačí kostel datovat do 1. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: AV 37/3, č. 5, s. 1753-1754; LC I/1, 77; LC I/2, 46; RDP, 58

Literatura: H. B. 1926–1927, 67; Kabát – Slepíčka 1972, 245; Kurka 1915, 218; Merhautová 1971, 343-344; Neuwirth 1888, 162; Patka 1923, 119-123; Patka 1927b, 69; Podlaha 1909, 165-171; Podlaha 1911, 259; Poche a kol. 1982, 91; Radová-Štiková 1983b, 19; Růžicka 1940b, 83; Sedláček 1927, 94-95; Úlovec 2000, 101-129; Vlasák 1874b, 100-104

46 Týnec nad Sázavou (Obr. 75)

Dnešní město, kterému se dříve také říkalo Týnice nad Sázavou či lidově Tejnice, se rozkládá na obou březích řeky Sázavy. Jeho část na levém břehu Sázavy leží na ostrožném návrší, vymezeném od J a Z údolím Janovického potoka, který z. od okraje ještě nerozšířené zástavby města ústí do Sázavy. J. od města se do něj zprava vlévá Srbinovský potok, který napájí soustavu rybníků. Uprostřed návrší dominuje kopec „V Kozlovicích“ (kóta 312,4 m).

Kaple sv. Václava v benešovském vikariátu pražské diecéze stojí po pravé straně cesty Praha – Benešov, v ssv. části ostrožného návrší, na jazykovitém výběžku svahu spadajícího k SZ, v nadmořské výšce asi 280 m. Od Janovického potoka je vzdálena asi 332 m, od řeky Sázavy asi 88 m. Je obklopena zbytky ohradní zdi a zástavbou. Na s. stranu kaple navazuje z. křídlo dvoukřídlé budovy dnešního muzea. Přibližně 100 m na J od kaple stojí původně gotický, barokně upravený farní kostel sv. Šimona a Judy zřejmě ze 14. století. Povrchové sběry kolem kaple nejsou možné.

Osada a patronátní právo ke kostelu a kapli ve 14. století patřilo vyšší šlechtě. První jistá písemná zmínka pochází až z r. 1318 s Oldřichem z Týnce (RTV, č. 153, s. 30; č. 303, s. 60). Zdejší farnost spadala pod benešovský děkanát pražského archidiakonátu, týkala se však patrně sousedního kostela sv. Šimona a Judy. V písemných pramenech se obě sakrální stavby nijak nerozlišují (píše se pouze o kostele v Týnci), takže ztotožnění je problematické. Také původní zasvěcení kaple je neznámé. V r. 1352 odvedla 24 gr. papežského desátku (RDP, 39). Podací právo snad ke zdejšímu kostelu uplatnili r. 1355 bratři Jan a Još z Týnce (LC I/1, 5). K r. 1389 je doložen i kaplan. V r. 1399 měli podací právo Oldřich, řečený Medek, a jeho syn Zdeněk (LC VI, 8). Feudální sídlo se nacházelo S. od S křídla dnešního muzea. Původně se jednalo o románský palác, obehnaný zřejmě příkopem a snad palisádou či plotem. Tato stavba byla upravována ještě v průběhu 14. a patrně na počátku 15. století. Celý areál byl opatřen opevněním, z něhož dosud zbyly úseky zdí a část 1 bašty. Po zániku paláce (snad někdy v 1. pol. 15. století) byla mezi ním a kaplí vystavěna původně pozdně gotická, později přestavovaná dvoukřídlá budova, v níž dnes v ní sídlí muzeum. V. od paláce byl v r. 1762 postaven tzv. starý zámek, kde byla později umístěna hlavní dílna na výrobu kameniny. Tyto stavby se přimknuly k příkopu. Po spojení Týnce s Konopištěm v r. 1623 byl zámek opuštěn. Prý v r. 1627 zdejší sídlo vyhořelo a bylo částečně opraveno, ale když vyhořelo podruhé v r. 1654, zůstalo v troskách. Bývalý zámek však dosud stojí, takže je otázkou, zda nejde o ztotožnění s troskami paláce, o nichž se zřejmě vědělo.

Kostel je centrální stavbou (rotundou), který měla být prý v r. 1627 zničena. V odhadu panství Konopištěského z r. 1715 se popisuje jako „tvrz nová Teynice řečená“, ke které mj. přiléhala „věž dobrá, však bez krovu“. Za provozu manufaktury na výrobu kameniny, založené patrně v r. 1791 v Týnci hrabětem Františkem Josefem z Vrtby, sloužila jako dílna, což ji také poznamenalo. Poté sloužila za skladiště slámy, sena a bednářského nádobí a jako chvilky. Do opravy v r. 1923 byla ve velmi špatném stavu. Na SZ straně lodi stojí hranolová pětipatrová věž mírně nepravidelného půdorysu (její JV stěna je dovnitř mírně zalomena), vystavěná z pečlivě opracovaných řádkovaných žulových kvádrů a neprovázaná se zdivem lodě. Podle lidové pověsti byla původně vyšší a sahala až do výšky hřebenu – důvodem byla zazděná okna do poloviny své výšky. Dříve na věži byly ještě patrné lešeňové otvory. Na armatuře nároží a ostění původních otvorů se uplatňuje většinou světlejší kámen. J. zeď věže je před vchodem do lodě vynesena širokým půlkruhovým obloukem. Podle ikonografických pramenů mohla mít kdysi věž po 2 střílnových oknech pod sebou na Z, V a S straně, z nichž Z okna byla zřejmě zazděna někdy ve 20. letech 20. století. Podvěží má možná dodatečně vloženou silně stlačenou křížovou klenbou bez žeber a ve V zdi vstupní portál s půlkruhovým záklenkem a kapsami pro závoru na S a J straně. Ze S strany bylo osvětleno později upravovaným okénkem, z něhož se zachovala pravá stěna dovnitř se rozvírající špalety. Do 1. patra s křížovou klenbou bez žeber vede schodiště v síle Z zdi, přístupné jednoduchým obdélným a neprofilovaným portálem při JZ nároží a osvětlené 3 štěrbinovými, kamennými deskami krytými okénky v Z zdi. 1. patro, osvětlené od S a V obdélným oknem v rozměrných špaletách uprostřed zdi, bylo kdysi přístupné z exteriéru portálem, který se na S straně při SV nároží projevuje zevně jako zazděný obdélný portál bez profilace s ostěním ze světlejšího kamene a zevnitř jako nika. Vedly k němu spíše dřevěné schody. Dále je vedle S okna zřejmě pozůstatek okénka se čtvrtkruhovým obloučkem nad ním. Existence empory v tomto patře je problematická kvůli neexistenci propojení patra s lodí. Leda mohla být uzavřená. Do dalšího patra vede dřevěné schodiště otvorem v klenbě při Z zdi. 2. a 3. patro mají novodobé trámové stropy a lehce lichoběžníkový půdorys. 2. patro má na S a V straně úzké štěrbinové okénko. Zcela nízké 4. patro je otevřeno do krovu. V neznámé době snížené zvonové patro se snad otvíralo 2 galeriemi sdružených oken na středním sloupku pod sebou. Na detailnějších nejstarších ikonografických materiálech je nanejvýš vidět jen polovina zazděného okna pod střechou. Po opravě věže ve 20. letech 20. století jsou dnes v interiéru uprostřed stěn patrné spodní části zazděných, poměrně širokých pravoúhlých otvorů. Ne zcela pravidelné vnější stěny lodě a apsidy jsou obloženy většinou malými žulovými kvádríky, proloženými místy vrstvou velkých kvádrů. V jejich spodní části jsou patrné kapsy po trámčích lešení. Kvádríkové zdivo obou částí je do sebe zavázáno do výše záklenku okna apsidy, nad kterým je lomové zdivo, udržující v odstupu určité řádkování. Nad ním probíhá nad oběma částmi

stavby zřejmě gotická nadezdívka z lomového kamene. V této nejvyšší části je zdivo loďe a apsidy opět zavázané a postrádá jakékoliv řádkování. U obou polovin stavby je užita odlišná malta. Vysoká loď téměř pravidelného kruhového půdorysu je zaklenuta kupolí a spočívá na nepravidelném kónickém soklu z velkých lomových kamenů. Původně mohla vrcholit lucernou. Hladké stěny leží na trnoži ukončeném 2 pravoúhlými ústupky. Z J strany je loď osvětlena 2 v pozdní gotice rozšířenými, široce špaletovanými a nízkým obloukem sklenutými okny a z JZ strany románským oknem. K lodi hranou se pojící podkovovitá apsida je zaklenuta konchou a z J strany osvětlena obdélným, segmentově sklenutým oknem. Zevnitř má v ose zachované kamenné ostění původního románského okna. Mírně stlačený a nečleněný vítězný oblouk vyrůstá z dvojice zalomených úseků říms, sestávajících se z desky a výžlabku, které se postupně ztrácejí v plášti apsidy. Původní hlavní vstupní portál se nachází na S straně lodi v podvěží. Je obdélný, neprofilovaný a jeho mírně se rozevírající špaleta je završena kamennými překlady a dřevěným rámem při ostění. V Z stěně špalety je hluboká kapsa pro závoru.

A. Podlaha stavbu popsal jako románskou rotundu a zbytek bývalého hradu, za který se považuje hranolová věž (bývalá hláška). V. Mencl se domníval, že tato rotunda byla převzata z knížecích hradišť ze středních Čech, stála na bývalém opevněném dvorci a měla zaklenutou loď bez stop po lucerně. Prostup apsidy s válcem loďe měl mít prosté otónské řešení jednoduchou hranou bez římsy v patce konchy. Upozornil na to, že kvůli stavebnímu materiálu z oblasti posázavské žuly jsou kvádříky nestejné velké a nepřesně formované, takže povrch zdiva tvoří velké plochy nazpět zamáčkuté nebo lžící miskovitě zatlačené malty a ke zdání pravidelnosti má v omítkových skvrnách a plochách narýsované tzv. podřezávané spáry. Stavbu zpočátku datoval do konce 11. století (měla být současná s kostely v Poříčí nad Sázavou a Pyšelicích), ale podle rázu zdiva, podobného kostelu v Načeradci, ji posléze datovat do začátku 12. století (kolem r. 1100). A. Merhautová soudila z podobnosti stavební techniky s kostelem v Načeradci a z proporcí rotundy na výstavbu před nebo kolem pol. 12. století. Měla být prý patrně součástí dvorce, později nahrazeného kamenným hradem. Zbytky zdiva vystupující v kruhu na vrcholu kupole prý nevylučují případnou lucernu. Jako první se pokusila datovat věž, která podle ní měla být připojena nejdříve koncem 12. století, možná i po r. 1200. Rotunda měla původně nejpravděpodobněji sloužit jako soukromá hradní kaple. E. Poche s kolektivem ve svém díle trochu zmatečně psali o zaniklém románském hradě a o románské rotundě z doby před polovinou 12. století, která přiléhá k věži patrně z doby kolem r. 1200. Podle M. Radové-Štikové rotunda pochází z 1. pol. 12. století a „obytná“ hranolová věž ze začátku 13. století. Posledně se A. Merhautová domnívala, že rotunda byla vystavěna velmožem koncem 11. století. L. Váňová poukázala na archeologický výzkum, prokazující vznik rotundy, sloužící jako hradní kaple, v 11. století. Věž s kamenným palácem měla vzniknout nejpravděpodobněji kolem r. 1200. M. Radová-Štiková a J. Škabrada se zmiňují o rotundě na přemyslovském hradišti a poté o sídle feudála. Hranolová věž civilního charakteru měla být přistavěna v 1. pol. 13. století, jinde však píše o začátku 13. století. Mělo jít o jeden z nejstarších hradů. T. Durdík trval na tom, že šlo o hradní kapli se čtverhrannou obrannou věží, k níž nejsou přímé analogie. V posledním patře mohlo být dle zazdívek rozměrných otvorů, na které upozornil předtím J. Varhaník, např. obytné patro. Vzhledem k tomu, že tyto zdazdívky nesahají až k podlaze, patřily spíše průchodům na vysazený dřevěný ochoz. Věž mohla být eventuálně i polyfunkčním objektem včetně případné sakrální komponenty.

Povědomí o existenci hradu, který má prý představovat rotunda s věží, stále přetrvává, ačkoliv proběhla už několikrát snaha jej vyvrátit. Věž při rotundě sloužila bezpochyby nejen jako zvonice, ale také jako útočiště. Stavba je však problematická v tom, že ji odlišně datují výsledky archeologického výzkumu a její uměleckohistorický rozbor. Vzhledem k výsledkům archeologického výzkumu, jiné půdorysné dispozici stavby ve srovnání s okolními sakrálními stavbami z 1. pol. 12. století, opatřenými často již věží, se přikláním spíše k dataci do konce 11. století. Pro účely práce postačí kapli datovat do 2. pol. 11. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 5; *LC VI*, 8; *RDP*, 39; *RTV*, č. 153, s. 30; č. 303, s. 60

Literatura: *Boháč 1969a*, 111, 134; *Boháč 1978*, 35, 72, 105; *Durdík 1976*, 118-120, 130; *Durdík 2005*, 111-113; *Glosová 1997*, 31-37; *Glosová 2002*, 409-418; *Hejna 1971*, 70-71, 81-84; *Hejna 1972b*, 410, 415; *Hejna 1976*, 282-284, 286-287; *Hejna 1983*, 395-398, 407, 421, 424-425, 427-429; *Kabát – Slepíčka 1972*, 246; *Kuthan 1982*, 182; *Mencl 1959*, 349-350, 353; *Mencl 1962*, 222; *Mencl 1965*, 32-33; *Merhautová 1971*, 345; *Merhautová 1984*, 51; *Merhautová – Třeštík 1983*, 89; *Podlaha 1908*, 200-201; *Podlaha 1911*, 261-262; *Poche a kol. 1982*, 125-126; *Půlpán 1924*, 7, 43; *Radová-Štiková 1983b*, 17; *Radová – Škabrada 1992*, 8, 16, 72, 98; *Sedláček 1927*, 43-46; *Vaněček 1931-32*, 47-48, 65-67, 99-100, 110-112, 121, 139; *Váňová 1990*, 7; *Varhaník 2003*, 182-188; *Varhaník 2004*, 33-38; *Vlasák 1875*, 68-75; *Wolf 1971*, 91-112

47 Václavice u Benešova (Obr. 76)

Obec leží v údolí Janovického potoka, a to na obou jeho březích. Levý je mírně svažité, pravý více. Z j. strany je obec omezena 2 potoky přibližně V-Z směru, které se téměř v jednom místě vlévají do Janovického potoka. Z levé strany to je Prostřední potok, pramenící z. od obce pod Prostředním vrchem (kóta 400 m), a z pravé Václavický potok, pramenící za vrchem Na Šabáku (kóta 391,1 m) a obtékající hřbet Na vinici (kóta 333,7 m) jv. od obce. Dále do Janovického potoka ústí 3 bezejmenné vodoteče přibližně V-Z směru. Zprava jsou to 2, z nichž jedna pramení sv. obce a obtéká ji ze s. strany, 2. teče zčásti intravilánem jv. částí obce. Vodoteč na levé straně je zatrubněna, jelikož teče středem obce, a napájí tu jen 2 rybníčky.

Dnes filiální kostel sv. Václava v benešovském vikariátu pražské diecéze stojí na pravém břehu Janovického potoka a nad jeho bezejmenným pravostranným přítokem, na svahovém výběžku orientovaném k JZ, v nadmořské výšce mezi 292 a 294 m. Od nejbližší vodoteče je vzdálen asi 92 m. Stojí s. od cesty Týnec nad Sázavou – Benešov, na okraji zástavby, kde je obklopen v r. 1878 rozšířeným hřbitovem s ohradní zdí, za níž sv. směrem se rozkládá rozlehlé pole. Povrchové sběry jsou možné na tomto poli.

Původně se dnešní obec jmenovala Vladislavice. Název Václavice se v písemných pramenech objevuje až r. 1560. První zmínka pochází z r. 1271, kdy česká královna a moravská markraběnka Kunhuta darovala zděšší kostel s patronátním právem a příslušenstvím špitálu sv. Františka u paty pražského mostu (tj. Řádu křižovníků) (*RBM II*, č. 2696, s. 1178). Mezi l. 1287–90 bylo toto darování českým králem Václav II. potvrzeno a znovu uděleno (*FTB*, č. 148, s. 117–118). V listině českého krále Jana Lucemburského z r. 1336 Václavice se objevují již jako městečko a desátek z něj stále patří řádu křižovníků (*RBM IV*, č. 282, s. 112–113). Do královské komory odvádělo při sv. Jiří 44 kop gr. pražských a při sv. Havlu 49 kop gr. pražských ročního platu. Václavice s okolními 6 osadami byly Janem Lucemburským zastaveny za 600 kop gr. pražských Oldřichovi ze (Zbořeného) Kostelce (a současně z Týnce nad Sázavou), který se zmocnil desátků z kostela a vypisoval nové dávky poddaným, což vyvolalo s křižovníky spor. Bylo rozhodnuto ve prospěch křižovníků, kterým také zůstalo patronátní právo a Oldřich musel vyplácet desátek 7 kop 14 gr. (*RBM IV*, č. 1016, s. 406–407). Městečko se mohlo z poddanství vykoupit majestátem královice Karla, který mu zaručil městská práva a nezatěžování nad staré povinnosti (*RBM IV*, č. 1189, s. 474–475). Někdy před r. 1352 udělil kostel s patronátním právem kapitule Všech svatých v Praze, která tak zdejší farnost, spadající pod benešovský děkanát pražského archidiakonátu, spravovala. Patronátní právo jim zřejmě umožňovalo volbu vlastních farářů, kteří byli jimi voleni odděleně. V r. 1352 farnost odvedla 21 gr. papežského desátku a v r. 1367 kanovník Sezema (*de Vsk*) platil 36 gr. papežského desátku z nadání ve Václavicích (*RDP*, 17, 40). Podací právo uplatnili r. 1369 děkan František a celá kapitula Všech svatých (*LC II*, 17). R. 1378 zase velmistr řádu křižovníků (*LC III-IV*, s. 100–101).

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, která byla v r. 1606 upravena a v r. 1902 celá opravena. Lehce širší obdélná loď má pozdější převýšenou křížovou klenbu bez žebířů a na bocích po jednom širokém, segmentově sklenutém okně a v Z průčelí pseudogotický portál s předsíní. V SZ koutu je umístěno vřetenové schodiště na kruchtě, vestavěné v r. 1606. Od lodi odsazený polygonální presbytář je tvořen polem s křížovou klenbou a pětibokým závěrem s šestipaprscitou klenbou. Jednoduše okosená a v patkách šikmo seříznutá žebra se sbíhají v terčovém svorníku s listovým reliéfem. Presbytář je osvětlen 4 lomenými širokými okny bez kružeb. Lomený oblouk je šikmý, bez profilace. Po J boku presbytáře stojí hranolová věž z r. 1606, v r. 1877 poškozená bleskem. V jejím přízemí je umístěna sakristie a na vrchu má ze všech stran po dvou lomených oknech. Je přístupná v r. 1902 vybudovaným zděným schodištěm, stojícím v koutu při ní. Umístění původního hlavního portálu do kostela není jasné. Možná byl v Z průčelí, jako nyní. V kostele by měl být přítomen fragment gotické kamenné křtitelnice.

A. Podlaha kostel popisoval jako původně gotický s věží po J boku presbytáře z r. 1606. E. Poche s kolektivem psali naopak o původně raně gotickém kostele ze 13. století, ze kterého zůstala zachována jen věž, opatřená původně patrně podsebitím s dřevěným ochozem, jak má naznačovat zachovaný portál a okno. K ní měl být patrně kolem r. 1352 přistavěn nový gotický kostel. V letech 1604–06 měla být věž zvýšena, r. 1606 prolomen portál z presbytáře do sakristie, okno v sakristii a rozšířena okna v presbytáři. L. Váňová se rovněž domnívala, že z původního kostela, vystavěného ve 13. století, zůstala jen věž. D. Líbal určil kostel jako raně gotický, asi z konce 13. století.

Je vidět, že historici umění neměli moc jasno, co je vlastně z kostela původní. Věž je však očividně později přestavěná. Otázkou je, zda loď není staršího původu, jelikož byl v r. 1271 kostel darován, tudíž musel už jistou dobu stát. Mohl by být vystavěn např. v 1. pol. 13. století a novými vlastníky přestavěn do dnešní podoby. Pro zjištění původní podoby a její datace by bylo třeba provést stavebně-historický průzkum. Případný archeologický výzkum by mohl doložit či vyvrátit existenci nějaké předcházející stavby. Jelikož je jisté, že zde kostel v r. 1271 stál, pro účely práce jej postačí datovat do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *FTB*, č. 148, s. 117-118; *LC II*, 17; *LC III-IV*, s. 100-101; *RBM II*, č. 2696, s. 1178; *RBM IV*, č. 282, s. 112-113, č. 1016, s. 406-407, č. 1189, s. 474-475; *RDP*, 17, 40

Literatura: *Boháč 1969a*, 121-122; *Boháč 1978*, 35-36, 88-89; *Líbal 2001*, 529; *Lounek 1962*, 89-96; *Petráň a kol. 1985*, 92; *Podlaha 1908*, 205-208; *Podlaha 1911*, 271-273; *Poche a kol. 1982*, 163; *Trmal 1921-22*, č. II, 5-7, č. III, 5-7, č. X, 4; *Váňová 1990*, 17; *Vlasák 1974a*, 54-58

48 Veliš (Obr. 77)

Obec se nachází ve svažitém úžlabí Velišského potok, který *jjz.* od obce pramení, tvořící 3 rybníčky a ústí *vsv.* od obce do bezejmenného potoka. Obec je tímto potokem omezena ze *s.* a *v.* strany a od *jjz.* kopcem Vrchem (kóta 485 m), za nímž dominuje hřbet Hříva (kóta 518 m). Obcí prochází přibližně komunikace přibližně SSV–JJV směru, která na její *j.* straně tvoří trojúhelníkovou návěs.

Farní kostel sv. Josefa ve vlašimském vikariátu pražské diecéze stojí na svahu orientovaném k S, v nadmořské výšce mezi 457 a 458 m. Od nejbližší vodoteče je vzdálen asi 130 m. Nachází se na *j.* okraji obce, *jz.* od návsi při pravé straně cesty z Ratměřic do Veliše. Je obklopen rozšířeným hřbitovem s ohradní zdí a z *j.* strany rozlehlým polem. Povrchové sběry jsou možné na tomto poli.

Osada a patronátní právo patřily nižší šlechtě (vladykům), později vyšší šlechtě (páni z Vlašimi). Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 byla pouze zmíněna (*RDP*, 58), podle J. Kurky však zaplatila 6 gr. papežského desátku a v r. 1367 Mikuláš zaplatil osobně 12 gr. (*Kurka 1915*, 211). Podací právo r. uplatnili udatní rytíři Beneš z Vlašimě a Matěj z Jankova (*LC I/1*, 139).

Kostel je podélnou jednolodní celistvou stavbou, přestavěnou v r. 1772 a opravenou v r. 1908. Střecha lodi je na Z straně opatřena dřevěnou obedněnou zvonici. Původně plochostropá loď získala zřejmě v r. 1772 dvě pole křížových kleneb bez žeber. Na bocích má po 2 obdélných, segmentově sklenutých oknech, z nichž 2 jsou z poloviny zazděná a v Z průčelí malé čtvercové okénko a hlavní vchod s trojbokou předsíní. V síle J zdi je částečně dochováno schodiště, vedoucí na dřívější emporu, která byla nahrazena nyní valeně podklenutou kruchtou v Z části lodi. Čtvercový presbytář s plackovou klenbou je stejně široký jako loď a na bocích má po 2 obdélných, segmentově sklenutých oknech. Vítězný oblouk je půlkruhový. Po V boku presbytáře stojí obdélná sakristie. Původní hlavní vstupní portál by se mohl nacházet na S boku lodi, kam směřuje osídlení.

A. Podlaha psal o prosté neslohové stavbě z r. 1772, E. Poche s kolektivem o původně gotickém kostele, přestavěném v r. 1772. Podle J. Kroupy je středověký charakter kostela na první pohled patrný. Srovnával jej s kostelem v Martinicích a vzhledem k absenci klenby tuto stavbu hypoteticky považuje za nejstarší ze skupiny dispozičně nečleněných sakrálních objektů, jako jsou Arnoštovice a Martinice. Datoval jej do doby okolo pol. 13. či do počátku 2. pol. 13. století.

Původně snad románsko-gotický kostel pochází zřejmě z 3. čtvrtiny 13. století. Pro účely práce jej postačí datovat do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 139; *RDP*, 58

Literatura: *Kroupa 1993a*, 102-103; *Kurka 1915*, 211; *Podlaha 1909*, 170-171; *Podlaha 1911*, 273-274; *Poche a kol. 1982*, 194; *Vlasák 1874b*, 52-53

• 49 Vlašim (Obr. 78)

Město se nachází na pravém a levém břehu řeky Blanice, tekoucí JZ-SV směrem. Skládá se ze 2 částí, přičemž každá z nich má vlastní náměstí. Rozsáhlejší část města se rozkládá na pravém břehu řeky, převážně na širokém ostrohu, vybíhající z náhorní roviny a omezeném z V potokem Bolinka, který je v intravilánu zčásti zatrubněn, a ze Z hlubokým a úzkým údolím potoka Orlina. Podle morfologie terénu je možné, že někde v místech dnešního Husova náměstí (*jz.* od kostela) či z míst nad ním vyvěral pramen, který tekla k SV (v podstatě dnešní ulicí Poděbradovou), kde se vléval do řeky Blanice. Na císařském povinném otisku mapy stabilního katastru (1841) se na náměstí ještě vyskytuje vodní nádrž. Nejbližší krajinnou dominantou je vrch Jinošov (kóta 502 m) *j.* od města.

Farní kostel sv. Jiljí ve vlašimském vikariátu pražské diecéze byl dříve zasvěcen Panně Marii Vítězné. Stojí na ostrožném návrší poblíž pravému břehu řeky Blanice, na mírném svahu, orientovaném *ssv.*, v nadmořské výšce mezi 364 a 366 m. Od nejbližší vodoteče, což je potok Bolinka, byl dříve vzdálen asi 235 m, dnes 245 m. Od řeky Blanice se nachází asi 227 m. Stojí po pravé straně cesty, vedoucí k Hradišti a Veliši z obdélného Žižkova

(původně Velkého) náměstí, které se nachází s. od kostela. Je obklopen zástavbou a v r. 1859 zrušeným hřbitovem, který byl prý rozkopán, prach prodán a odvezen na pole. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné.

Zdejší osada a podací náleželo pánům z Vlašimi. Podle J. Svobody první zmínka o existenci vlašimského kostela pochází z r. 1239, a to v podobě podpisu vlašimské fary na listině, dochované v archivu pražského arcibiskupství (*Svoboda 2000*, 26). První písemná zmínka pochází z r. 1318 s Hynkem z Vlašimě, který tehdy pohнал k soudu za rozličné škody několik okolních šlechticů jeho dobytku, polích a jiných věcí v Kondraci (*RT I*, č. 86, s. 26; *RTV*, č. 127, s. 25). Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 36 gr. papežského desátku (*RDP*, 57). Zdejší farář je doložen v r. 1358, když uváděl faráře v Tehově (*LC I/1*, 79). Podací právo r. 1360 uplatnila Anna, vdova po Hynkovi mladému z Vlašimě, s Benešem, synem starého Hynka z Vlašimě (*LC I/1*, 129-130). Měl se dochovat misál z konce 14. století. V r. 1363 koupili Vlašim bratři Michal, královský purkrabí na Svojanově, a Pavel, kteří byli rovněž jednou z větví pánů z Vlašimi. Asi 170 m od kostela se nachází zámek, což je původně hrad, vystavěný někdy na přelomu 13. a 14. století. Ve starší literatuře, která se odvolává na dnes nezvěstnou vlašimskou „Knihu pamětní“, se uvádí letopočet 1303 jako rok výstavby. Jednalo se o raně gotický hrad, na jehož výstavbu jsou dva názory. Buď byl zpočátku tvořen menším jádrem, vymezeným obvodovou zdí s mohutnou, s palácem srostlou nárožní válcovou věží, který byl ve 2. pol. 14. století proměněn v reprezentační arcibiskupské sídlo v podobě čtverhranného kastelu francouzského typu s dvorcem uprostřed a 2 okrouhlými flankovacími věžemi v nárožích, nebo byl rovnou takto založen a ve 2. pol. 14. století pouze doplněn. Kromě starého paláce na S straně s věží se hrad zachoval v obvodových zdech jednotraktového Z křídla a ve vnější obvodové zdi J křídla. Někdejší hradba se dochovala na J straně, kde tvoří J zeď J paláce. Z flankovacích věží se zachovala jediná na SV straně. Za držby pánů z Lípy byl hrad pozdně goticky přestavěn a obehnan prstencem vnějšího opevnění se zřejmě pěti dělovými baštami, na které navazoval široký obvodový příkop. Ve V úseku bývala snad nejspíše věžovitá brána. Ve vnější zdi barokního křídla pivovaru severně od hradu se zachovala S hradba a při něm nárožní bašta. V 1. třetině 16. století byl hrad zřejmě opevněn ještě valem s nárožními sypanými bastiony a patrně druhým příkopem. Mezi lety 1580–1620 byl radikálně přestavován na renesanční zámek, který byl ještě v r. 1627 nedostavěný vyplněn a vypálen a do 17. století dostavován a opravován. Další stavební úpravy na přelomu 17. a 18. století, ve 2. pol. 18. století a v 1. pol. 19. století mají za následek dnešní podobu zámku jako trojkřídlé dvoupatrové stavby s hlubokým čestným dvorem. V 1. pol. 19. století byly srovnány valy, zasypány příkopy a přestavěna přilehlá stavení. Jižně od zámku se nacházel poplužní dvůr. Předhradí mohlo být V, případně J směrem. Při rozsáhlé stavební asanaci byly nalezeny gotické architektonické články z červeného pískovce a ze žuly, datovatelné do druhé pol. 14. století.

Kostel je podélnou jednolodní stavbou, která je výsledkem radikální přestavby dřívějšího kostela v letech 1522–23 z iniciativy držitele panství Mikuláše Trčky z Lípy. V r. 1790 a r. 1826 byl opravován, zásadně pak v r. 1930. Z průčelí zdobí trojhranný štít se zděnými sloupky na způsob fiál bez ozdobného ukončení. Protáhlá obdélná plochostropá loď má z boků po dvou kolmo orientovaných operacích, mezi nimiž se nachází z obou stran tři obdélná, segmentově sklenutá okna. Opěráky v SZ a JZ nároží jsou radiálně orientovány. Do lodi vede ze Z průčelí vchod se čtvercovou předsíní a z V třetiny J boku další vchod s předsíní. Na S boku se nachází zazděný, patrně novodobý pravoúhlý vchod. V Z části lodi stojí barokní kruchta na dvou pilířích, podklenutá valenou klenbou s lunetami. Od lodi odsazený polygonální presbytář je opatřen jednoduchými opěráky v nárožích a tvořen jedním polem křížové žebrové klenby a trojbokým závěrem s šestipaprscitou klenbou. Žebra tvaru otupeného klínu jsou na šikmých stranách dvojnásobně mělce žlábkovaná, vybíhají bez konzol a stýkají se ve svornících, z nichž na jednom je znak Trčků z Lípy a na 2. znak štítu na pokos, dělený letopočtem 1523. Presbytář je v závěru osvětlen 2 obdélnými, segmentově sklenutými okny. Vítězný oblouk je lomený a obdélníkový sanktuář profilovaný. Po S boku presbytáře stojí hranolová věž, přístupná z koutu vřetenovým schodištěm. Dřívější dřevěný vršek byl v letech 1830–31 nahrazen zděným s obdélnými, půlkruhově sklenutými okny. V jejím podvěží je sakristie, zaklenutá valenou klenbou s lunetami, přístupná portálem s protínajícími se pruty a osvětlená z V strany obdélným, segmentově sklenutým oknem. První patro s mohutnou valenou klenbou má na S straně čtvercové, segmentově sklenuté okénko. Po J boku presbytáře stojí téměř čtvercová oratoř z r. 1773. Původní hlavní portál do kostela se snad i dříve nacházel v Z průčelí. Ze starší stavby bylo rozpoznáno celkem 16 prvků z červeného pískovce různých rozměrů a stupně opracování, umístěných v operacích a v SZ nároží věže.

A. Podlaha psal o nevelké jednoduché gotické stavbě z let 1522–23. E. Poche s kolektivem v podstatě to samé. L. Váňová se jen zmínila, že kostel gotického původu získal v letech 1522–23 získal pozdně gotickou podobu. J. Nusek konstatoval, že o původní podobě předchozí stavby z pozdně románského či raně gotického období nemáme bližší představu a dosavadní průzkumy nepotvrdily, že by novostavba výrazněji obsáhla starší konstrukce. Nepochybně je však využila pro stavební materiál. Jeden z objevených prvků, který je součástí opěráku presbytáře, neposkytl přesnější dataci. Jeho profilace ale napovídá, že by mohlo jít o část pozdně románské římsy. Stávající kostel měl vzniknout jako pozdně gotická novostavba a podle dvou čtveřic opěráků po stranách lodi měla být loď patrně zaklenuta jako dvoulodí.

Pro zjištění podoby původního kostela a rozsáhlosti jeho přestavby by bylo třeba provést příležitostný stavebně-historický průzkum po sejmutí omítek a nejlépe archeologický výzkum v interiéru kostela. Pokud přestavěný kostel víceméně respektoval půdorys lodi původního kostela, mohl by být teoreticky ještě románského založení. Vzhledem k tomu, že zde vzniknul na přelomu 13. a 14. století hrad, je zde nutno předpokládat kostel ve 2. pol. 13. století, nanejvýše na konci 13. století. Pro účely práce je zatím tento kostel problematický.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 79, 129-130; *RDP*, 57; *RT I*, č. 86, s. 26; *RTV*, č. 127, s. 25

Literatura: 1942–43, 14; *Durdík 1976*, 129-130; *Durdík 1988*, 95-108; *Glosová 2000*, 147-150; *Kabát – Slepíčka 1972*, 247; *Kašička – Novosadová 1980*, 129-140; *Kurka 1915*, 190; *Matějovský 1932*, 5-7; *Navrátil 1915*, 6-7, 9-10; *Nusek 2012*, 47-49; *Petráň a kol. 1985*, 102; *Podlaha 1909*, 174-183; *Podlaha 1911*, 274-284; *Poche a kol. 1982*, 245-246, 523; *Sedláček 1927*, 181-188; *Schneider 2010*, 9, 13; *Svoboda 2000*, 26; *Úlovec 1986*, 347-348; *Váňová 1979*, 287-290; *Váňová 1990*, 18, 23; *Vlasák 1874b*, 6-7, 10-23, 27-36

50 Vojkov u Votic (Obr. 79)

Obec leží na úbočí rozlehlého hřbetu, svažujícím se k JZ a obtékaném ze všech stran potoky. Sv. od obce pramení dva bezejmenné potoky, tvořící několik rybníčků. Jeden z nich obtéká hřbet ze S a Z, kde se vlévá do potoka Mastníku, který obtéká návrší z j. strany, pod obcí se stáčí a dál pokračuje k J. Druhý potok obtéká hřbet z v. strany a jv. od obce se vlévá do Bezměstského potoka, což je levostranný přítok potoka Mastníku. Přímo v obci, sv. od kostela, pramení potok, který dříve ústil zprava do potoka Mastníku. V obci napájí 2 (dříve minimálně 4) a jeho dřívější pravostranný přítok jeden rybníček. Patrně někdy v poslední čtvrtině 19. století či později byl potok sveden pod zem. Z JV je obec omezena 2 pahorky, z nichž jeden má nadmořskou výšku 478 m. V intravilánu jsou tři rybníčky.

Dnes filiální kostel sv. Jakuba Staršího (či Většího) v příbramském vikariátu pražské diecéze stojí na mírném svahu, orientovaném k ZSZ, v nadmořské výšce mezi 454 a 455 m. Od nejbližší vodoteče, což byl potok tekoucí skrz obec, byl kdysi vzdálen asi 84 m a od potoka Mastníku asi 316 m. Kostel se nachází na j. okraji obce při trojúhelníkové návsi a pravé straně cesty Živohošť – Votice a je obklopen zrušeným hřbitovem, rozšířeným k J v r. 1927, za kterým se rozkládá pole. Povrchové sběry jsou možné na tomto poli.

Osada a patronátní právo patřily nižší šlechtě. První zmínka pochází z r. 1350 s Vlčkem z Vojkova (*MKSV*). Farnost spadala pod vltavský děkanát v bechyňském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 15 gr. papežského desátku (*RDP*, 61). Podací právo r. 1361 uplatnili Bernard a Heřman z Vojkova (*LC I/1*, 164). Tvrz stála na místě bývalého renesančního zámku z 16. století, který leží asi 285 m SZ od kostela. Šlo o věžovitou obdélnou budovu s valeně sklenutou předsíní, se střední valeně sklenutou chodbou a 2 bočními prostory. Prvně je výslovně zmíněna r. 1548. V r. 1664 je uvedena jako pustá. A. Sedláček soudil, že zanikla v 18. století a na jejím místě byl vystavěn zámek. Její stavební pozůstatky však byly v letech 1861–66 identifikovány pod nynějším nádvořím v rozsáhlých sklepech.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou z lomového zdiva, která byla v r. 1886 po požáru přestavěna. Původní hranolová věž stála u JZ nároží lodi, před jejíž Z průčelí předstupovala. Za gotické přestavby zanikla její S a V zeď a Z a J zeď se staly součástí obvodového zdiva lodi. Jejím pozůstatkem je malé střílnové okno v Z části J průčelí lodi. Při SZ nároží po S boku lodi byla koncem 16. století vybudována nová, původně jednopatrová hranolová věž, která byla v r. 1886 zvýšena. V koutě mezi ní a lodí stojí schodišťový přístavek zřejmě také z této doby. Do průchozího podvěží s valenou klenbou vede od severu jednoduchý, půlkruhově překlenutý portál s okoseným ostěním. Naproti se vchází do lodi pozdně gotickým sedlovým portálem, jednoduše profilovaným 2 okosenými ústupky. První patro bylo původně zaklenuto křížovou žebrovou klenbou, po níž se zachovala torza náběhů žebířů a plochy interiérové malty, a z V strany osvětleno střílnovým oknem. Dnes zazděným sedlovým portálem v J zdi se vcházelo patrně na dřevěnou kruchtovitou emporu (dnes dřevěná kruchta). Druhé patro mělo původně ze všech stran lomená okna, která byla zazděna a do nich proražena střílnová okénka. Vršek se otevírá ze všech stran dvojicemi lomených oken. Původní loď byla podstatně kratší a přestavbou po pol. 14. století, kdy byla využita Z a J zeď věže a zdivo lodi bylo rozšířeno S a Z směrem, získala nepravidelný, širší obdélný půdorys. Je plochostropá a ze Z průčelí přístupná dodatečně proraženým barokním portálem, nad kterým je novodobě upravené okno. Ze S boku je osvětlená původním půlkruhově sklenutým oknem se zešíkmenou špaletou, z J 2 lomenými okny s jemnými kružbami. Od lodi odsazený čtvercový presbytář je zaklenutý křížovou klenbou bez žebířů a ze S boku osvětlen rozšířeným obdélným, segmentově sklenutým oknem. V ose má zazděné lomené, jednoduše špaletované trojdílné okno s relativně bohatou kružbou. Půlkruhový vítězný oblouk je neprofilovaný a překlenutý římsou v podobě zkosené desky. Na místě původní sakristie z konce 16. století po J boku presbytáře stojí od r. 1866 nová s oratoří v patře. Je obdélná, sklenutá do transvers a přístupná sedlovým

portálem. Původní hlavní portál se mohl nacházet na S straně zaniklého Z průčelí, v koutě mezi původní věží a lodí.

A. Podlaha a E. Šittler psali o původně románském kostele, jehož některá okna měla získat kružby gotického rázu 14. století, které byly patrně přeneseny odtud. Věž se sakristií měly být přistavěny koncem 16. století. Podle V. Mencla má kostel původ v bavorském a hornofalckém umění a měl být patrně odvozen od kostela sv. Jakuba v Chvojně, ze kterého prý převzal čtverhranný chór s prostou křížovou klenbou. Datoval jej do doby kolem r. 1200. A. Merhautová se domnívala, že původnímu kostelu náleží jádro obdélné lodi a pravoúhlého chóru. Jediné původní okno se mělo zachovat na S straně lodi. Kostel datovala pravděpodobně do 2. čtvrtiny 13. století. E. Poche s kolektivem psali o románském kostele z doby kolem r. 1200, upraveném po pol. 14. století, s věží a sakristií z konce 16. století. L. Váňová datovala jen kružbu v okně presbytáře do 2. pol. 14. století. V. Razím a J. Varhaník povrchovým průzkumem přišli na to, že SZ nároží lodě s přilehlými úseky S a Z zdi náleží až dodatečnému rozšíření kostela. Při pozdně gotické přestavbě bylo v souvislosti s výstavbou sakristie JV nároží lodě částečně odsekáno, snesena S a V zeď původní hranolové věže a zbývajících dvou bylo využito jako obvodových zdí k západu prodloužené lodi. Tehdy prý měla vzniknout kružbová okna v lodi a ještě v pozdně gotických formách nová věž po S straně. Původní stavba se prý měla podobat kostelům v Nechvalicích a v Olbramovicích, jejichž předlohou měl být kostel Všem svatých v Řesanicích na Plzeňsku z 60. let 13. století. Kostel ve Vojkově měl být jen konzervativnější uplatněním půlkruhového vítězného oblouku. Datovali jej do pokročilé 2. pol. 13. století. D. Líbal psal o románském kostele se čtvercovým presbytářem a širší lodí nepravidelného obrysu. Zazděné osově okno kněžiště by mělo pocházet nejpravděpodobněji z 2. třetiny 14. století. Obdobná okna mají být na J straně lodi. Podle P. Sommera románské jádro kostela, tj. loď a presbytář, pochází asi z 2. čtvrtiny 13. století. Při líčení stavebního vývoje využil také výsledků průzkumu V. Razíma a J. Varhaníka.

Datování V. Razíma a J. Varhaníka podle předlohy v poměrně vzdáleném kostele v Řesanicích na Plzeňsku, který je dílem stavby jiné huti a nese již raně gotické prvky, je trochu problematické. Jejich vzájemná podoba by spíše mohla svědčit o nějakém obecněji zavedeném typu stavby. Přikláním se tedy spíše k dataci A. Merhautové a P. Sommera. Pro účely práce postačí kostel datovat do 1. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 164; *MKSV*; *RDP*, 61

Literatura: *Kabát – Slepíčka* 1972, 248; *Líbal* 2001, 548; *Mencl* 1962, 230, 242; *Merhautová* 1971, 353; *Podlaha* 1912, 91-93; *Podlaha – Šittler* 1898, 129-131; *Poche a kol.* 1982, 253-254; *Razím – Varhaník* 1995, 4-7, 9-10; *Sedláček* 1927, 223; *Sommer – Stecker* 2011, 154-157; *Váňová* 1990, 25; *Vlasák* 1873, 44-47

• 51 Votice

Město se nachází na rozlehlém ostrohu se zvlněným terénem, který se zužuje k S, kde ústí Srbský potok, pramenící jz. od města a obtékající ostroh ze Z strany, do Konopištského potoka. Ten zase obtéká ostroh z druhé strany, kde je též nazýván Bystrý, a pokračuje dále k S. Na obou potocích je soustava několika rybníků a rybníčků. Do Srbského potoka se v intravilánu zprava vlévá potok Pilař a dvě bezejmenné vodoteče se 3 rybníčky, z nichž jedna je zčásti zatrubněna. Do Konopištského potoka zleva ústí bezejmenný tok, který je ve městě zatrubněn a napájí 4 rybníčky. V S části města vyrůstá Srbský vrch (kóta 510 m). Ze VSV dominuje rozložitý hřbet Čerenská hora (kóta 665 m), z JV kopec Větrov (kóta 676 m), ze SZ hřbet Kopanina (kóta 592 m) a z JJZ hřbet Obecník (kóta 594 m).

Farní kostel sv. Václava v benešovském vikariátu pražské diecéze stojí na svahu, spadajícím k SSZ, v nadmořské výšce mezi 484 a 486 m. Od nejbližší, dnes zatrubněné, vodoteče byl podle geomorfologie terénu vzdálen asi 43 m (dnes pouze 5 m). Od Konopištského potoka vzdálenost činí asi 184 m. Kostel stojí v J. části města, V od Komenského náměstí, po levé straně cesty Živohošť – Louňovice pod Blaníkem a je obklopen zrušeným hřbitovem, zdí a okolní zástavbou. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné.

Osada a patronátní právo patřily nižší šlechtě. První písemná zmínka pochází z r. 1318 s Divišem z Oltic (*RTV*, č. 170, s. 34). Ve stejném roce je také zmíněna jeho manželka Vícemila (*RT I*, č. 197, s. 54). Farnost spadala pod vltavský děkanát v bechyňském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 15 gr. papežského desátku (*RDP*, 62). Podací právo r. 1359 uplatnil pan Aleš z Otice (*LC I/1*, 94). V r. 1378 prezentoval urozený Aleš, purkrabí na Chýnově (*LC III*, 88). Dřívější tvrz stála na místě renesančního jednopatrového „Starého“ zámku v poloze „Na Hradčanech, vystavěného v r. 1661, který v r. 1746 vyhořel a byl poté využit jako octárna a pivovar. V r. 1545 je tvrz s dvorem prvně zmíněna v písemných pramenech. V jisté dílčí ceduli z r. 1566 se připomínají 2 části tvrže – jedno stavení staré čili tvrz a 1 nové stavení na baště vystavěné, které bylo r. 1653 rozšířeno a říkalo se mu poté

zámek. V r. 1884 prý byl za pivovarem viditelný ještě kus hradby. J. Kabát s K. Slepíčkou po tvrzi zjistily již jen nepatrný zbytek příkopu na V straně.

Kostel je podélnou jednolodní stavbou, přestavěnou po požáru původního kostela v r. 1731 v barokním slohu, kdy bylo zdivo dodatečně zvýšeno. Původní okna byla široká a lomená, jak bylo zjištěno v r. 1972 při opravě omítek. Průčelí je členěno vysokými kasulovitými okny, nad nimi menšími okuly se zprolamovaným okrajem a je ukončeno štítem. Stěny lodě a presbytáře mají obdélná, segmentově sklenutá okna nebo široká okna, sklenutá nízkým segmentem. V SZ nároží stojí hranolová věž, která byla v r. 1894 zvýšena a nově překryta, a při ní předsíní zaklenutá plackou. První a druhé patro se otevírá menšími a svrchní patro většími, půlkruhově sklenutými okny. Obdélná loď má oválnou valenou klenbu s výsečemi nad okny, která se opírá o prosté pilastry s římsovými hlavicemi. Čtvercový presbytář je o něco užší než loď, zaklenut plackou a z V boku osvětlen kruhovým oknem. Vítězný oblouk je překlenutý stlačeným pásem. Po S straně stavby stolí nižší trakt s plochostropou emporou, v němž je po straně presbytáře umístěna sakristie s oválnou valenou klenbou s lunetami, na niž ze Z strany navazuje v r. 1755 vysvěcená kaple sv. Jana Nepomuckého, která je čtvercového půdorysu se zkosenými rohy, zaklenutá plochou kupolí a otevřená do lodi obloukem. V patře má oratoř stejné doby vzniku. Hlavní portál do kostela se nachází v Z průčelí. V kostele se ještě zachovala žulová gotická křtitelnice.

A. Podlaha s E. Šittlerem psali o přestavěném, barokně upraveném kostele po požáru v r. 1731. V. Mencl se domníval, že zdejší ves byla založena Němcem. Kostel podle toho datoval do doby kolem r. 1200. E. Poche s kolektivem psali o původně gotickém kostele, přestavěném v r. 1731.

Kostel zřejmě ještě nemá žádný publikovaný půdorys, tudíž je jeho datace jen podle uměleckohistorického popisu, který vesměs popisoval jen barokní prvky, obtížná. Datování kostela V. Menclem podle německy znějícího jména vesnice je dost zavádějící. Jinde se o kostele píše jako o gotickém, z počátku 13. století, což nepřichází v úvahu. Podle půdorysné dispozice, patrné prozatím nejlépe ze satelitních snímků, se lze domnívat, že tento zřejmě raně gotický kostel mohl být vystavěn někdy kolem pol. 13. či ve 2. pol. 13. století. Pro účely práce je tato stavba zatím problematičtější.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 94; *LC III*, 88; *RDP*, 62; *RT I*, č. 197, s. 54; *RTV*, č. 170, s. 34

Literatura: *Kabát – Slepíčka 1972*, 248-249; *Libal – Heroutová – Muk – Penniger a kol. 1973*, č. j. 50; *Mencl 1962*, 230; *Podlaha 1912*, 178-184; *Podlaha – Šittler 1898*, 132-134; *Poche a kol. 1982*, 262-263; *Sedláček 1927*, 241-242; *Vlasák 1873*, 4-20

52 Vranov u Čerčan (Obr. 80)

Obec leží při jz. úpatí vrchu Železnice (kóta 411 m), nad pravým břehem Drhavského potoka, který teče JZ-SV směrem a napájí pod obcí jeden menší a dva větší rybníky. Od S byla obec kdysi omezena pramenem, který vytékal z úžlabí vrchu a stékal do Drhavského potoka.

Dnes filiální kostel sv. Václava v benešovském vikariátu pražské diecéze stojí na malém svahovém výběžku, orientovaném k JJV. Při úpatí vrchu Železnice (kóta 411,2 m), na mírném svahu orientovaném k JJV, v nadmořské výšce asi 362 m. Od nejbližší vodoteče, což je Drhavský potok, je vzdálen asi 96 m. Stojí přibližně uprostřed obce, při pravé straně cesty Benešov – Chocerady a je obklopen zrušeným hřbitovem se zbytky ohradní zdi a okolní zástavbou. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné.

Osada patřila vyšší šlechtě. O patronátní právo se dělili páni na Leštně a Konopišti. Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 18 gr. papežského desátku (*RDP*, 57). Podací právo r. 1365 uplatnil Vaněk z Dubé (*LC I/2*, 68).

Kostel je podélnou jednolodní stavbou z lomového zdiva. Upraven byl v r. 1905. V jeho Z průčelí stojí hranolová trojpatrová věž z 18. století. Podvěží s valenou klenbou je průchozí, v Z zdi má hlavní vchod s předloženou předsíní. Cihlový vršek se otevírá ze všech stran obdélnými okny, sklenutými odstupňovaným půlobloukem. Původně zřejmě čtvercová loď byla v 18. století prodloužena Z směrem, takže získala dnešní širší, obdélný půdorys a v r. 1877 zrcadlový strop. Z boků má po dvou obdélných, segmentově sklenutých oknech. Ze S boku do lodi vede prostý obdélný vchod. V Z části stojí valeně s lunetami podklenutá barokní kruchta. Protáhla podkovovitá, od lodi odsazená apsida je zaklenuta konchou a z J strany přístupná z exteriéru pravouhlým portálem s raně gotickou profilací. Ve zdi směrem k sakristii býval ze zdi vyčnívající sanktuář, který byl r. 1846 odstraněn a výklenek zazděn. Zvenku je v ose patrné zazděné, poškozené a patrně doplněné lomené okno poklasické gotiky se 2 jeptíškami se zaostřenými laloky, oddělenými sloupkem a trojlistem v kruhu. Je velmi podobné kružbovému oknu v kostele sv. Petra ve Stříbře, který je V. Menclem datován do 1. pol. 14.

století. Půlkruhový vítězný oblouk má římsu v podobě desky. Po S boku presbytáře stojí obdélná sakristie s valenou klenbou a mírně předstupující válcovou, konchou zaklenutou apsidou, do které se z presbytáře vchází raně gotickým obdélným portálem. V ose je osvětlena později rozšířeným malým, půlkruhově sklenutým okénkem a ze Z strany nesouměrně umístěným úzkým oknem se střežovitým překladem. Původní hlavní portál do kostela se nejpravděpodobněji nacházel v Z průčelí.

A. Podlaha byl přesvědčen, že se jedná nepochybně o románskou stavbu, na což má poukazovat půlkruhově zakončený presbytář sklenutý konchou, vítězný oblouk a hlavně nynější sakristie, která měla být prastarou románskou obdélníkovou kapličkou s malou apsidou. Dodal však, že se na ní nezachoval žádný detail význačný pro románský sloh. V. Mencl sakristii pokládal za původní miniaturní románský kostel, který se stal krátce před polovinou 13. století sakristií větší románské novostavby. Zařadil jej do rodiny otónských kostelíků ze svatovojtěšské doby konce 10. století, z nichž měl být nejprostší. Měl prý ležet na soukromém Vojtěchově zboží. Podle A. Merhautové je nynější podoba kostela bez výrazných detailů převážně barokní. Upozornila, že datování původního kostela do 10. století nelze bezpečně doložit, je ale možné, že byl postaven v 11. století. Dataci připojeného kostela do 13. století, navrženou D. Líbalem, přijala a podle proporcí ji upřesnila do 2. čtvrtiny 13. století. E. Poche s kolektivem psali o původně románském kostelíku snad z 10. či 11. století (dnešní sakristie), přičemž nynější kostel má být rovněž románský z 1. pol. 13. století, upravený barokně v r. 1905. M. Radová-Štiková upozornila na existenci apsidou zakončených sakristií a považovala tak sakristii pojednávaného kostela za jeho součást již od vzniku, z doby kolem pol. či po pol. 13. století. Střežovitě zavřené okno na Z straně sakristie a raně gotický obdélný portál na J straně apsidy celou stavbu mají datovat do doby po pol. 13. století. L. Váňová sakristii kostela dávala do doby od konce 10. do počátku 11. století, přičemž se soudila z domnělých hranic slavníkovského panství, sahajícího prý až k Sázavě, že její vznik souvisí s činností biskupa Vojtěcha. Tato stavba předrománského původu měla být v 1. pol. 13. století ještě v románském slohu rozšířena. Nakonec dodala, že v současné době je kostel považován za jednotnou stavbu z 1. pol. 13. století.

Naneštěstí se ještě dnes o sakristii (s rozměry pouhých 2,2 x 3,3 m) pojednávaného kostela hojně píše jako o původně románském kostele z konce 10. století, z čehož se potom odvíjí názory na průběh osídlení v tomto kraji. Zřejmě jde spíše o románsko-gotický či přechodní kostel, než přímo o raně gotický. Nikdo se zřejmě nevěnoval oknu v apsidě, které zřejmě slohově neodpovídá celkovému vzezření kněžiště. Přikláním se k datování M. Radové-Štikové, tedy k výstavbě kolem pol. 13. stol.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/2*, 68; *RDP*, 57

Literatura: *Kurka 1915*, 198; *Mencl 1959*, 337-338; *Mencl 1960*, 199; *Merhautová 1971*, 354-355; *Podlaha 1908*, 208-212; *Podlaha 1911*, 287-291; *Poche a kol. 1982*, 267; *Radová-Štiková 1983a*, 117, 125-128; *Radová-Štiková 1983b*, 19; *Radová-Štiková 1986*, 443-445; *Váňová 1990*, 6; *Vlasák 1850*, 266; *Vlasák 1974a*, 87-88

53 Vrchotovy Janovice

Městys se převážně rozkládá na ostrohu, který je z v. strany obtékán Janovickým potokem s 2 rybníky a ze z. strany Lhotským potokem, který pramení jž. od městyse, je zčásti v intravilánu zatrubněn a napájí 3 větší a 1 menší rybník. S. od Vrchotových Janovic se nachází další část městysu, a to Herdovy Janovice, které byly vysazeny asi v pol. 14. století. Z j. strany je městys chráněn rozlehlým, převážně zalesněným hřbetem s několika pahorky (nejbližší s kótou 505 m).

Dnes filiální kostel sv. Martina v benešovském vikariátu pražské diecéze byl kdysi zasvěcen sv. Petru a Pavlu a stojí na vršku v nadmořské výšce asi 426 m. Od nejbližšího vodního toku je vzdálen asi 76 m. Nachází se v j. části starší zástavby městyse při pravé straně cesty Neveklov – Martinice, je obklopen hřbitovem s ohradní zdí, okolní zástavbou a stromovým porostem. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné.

První písemná zmínka pochází z r. 1243, kdy se objevuje jako svědek Konrád z Janovic (*RBM II*, č. 2788, s. 1220). Ten již v r. 1234 svědčí jako purkrabí na Zvíkově (*RBM I*, č. 861, s. 404). Farnost spadala pod benešovský děkanát v pražském archidiakonátu. V r. 1352 odvedla 24 gr. papežského desátku (*RDP*, 39). V r. 1359 byl kostel obdarován Riviniem, synem Mikuláše z Radotína a farářem ve Staré Plzni. Tehdy je doloženo zasvěcení sv. Petrovi a Pavlovi (*LE I*, č. 36, s. 22-23). V r. 1387 založili bratři Herbord z Janovic a Pavel oltář sv. Václava a obdarovali jej platem z Janovic, Radotína, Bořené Lhoty, Příbyšic a Smyslova (*LE II*, č. 400, s. 244-245). Podací právo r. 1391 uplatnil urozený pan Purkard z Janovic (*LC V*, 95). Feudální sídlo bylo snad kolem pol. 14. století vystavěno asi 230 m S od kostela. Jednalo tvrz obehnanou vodním příkopem, která měla nevelké sevřené trojúhelníkové jádro, tvořené původně 2 křídly, obsahujícími v nárožích čtverhranné věže spojenými nádvoří stěnou. Při přestavbě na renesanční zámek koncem 16. století byla zbudována vstupní část. Později byl přestavěn rokokově a v 1. pol. 19. století v pseudogotickém slohu. Dnes je dvoupatrový

a má nepravidelnou trojhrannou podobu s uzavřeným nádvořím. Je přístupný 2 klenutými mosty přes pozůstatky širokého příkopu a má předložen hospodářský dvůr.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, opravenou v r. 1887. Při JZ nároží stojí hranolová věž s vnějšími stěnami z drobných řádkovaných kvádrů. 1. patro se na Z a J straně otvírá štíhlým půlkruhově sklenutým oknem a 2. patro ze 3 stran kruhovými okny. Vršek byl původně prolomen ze všech stran 2 řadami sdružených, půlkruhově sklenutých oken, které byly po stranách obkládány žulovými a v záklencích opukovými kvádry. Takové okno je částečně (polovina slouží jako vstup do krovu) zachováno v úrovni 2. patra na V straně. Střední sloupek je vyroben z červeného pískovce, opuková patka je otlučená, kubická hlavice je zdobena půlkruhem a podbradkový prstenec pod ní nese stopy úpravy. Patrně v r. 1909 byla na místo těchto oken prolomena obdélná, půlkruhově sklenutá okna. Původní loď, rozšířená ve 14. století k S, by měla být zachována v JZ rohu. Dnešní obdélná plochostropá loď je ze Z průčelí přístupna jednoduchým vchodem. Na bocích má po 3 dlouhých, v r. 1845 upravených půlkruhově sklenutých oknech. Nynější kruchtě předcházela pavlačová empora na 3 obloucích v Z části lodi. Od lodi odsazený polygonální presbytář někdy z počátku 14. století je zevně členěn 1 odstupněnými opěráky a tvořen lehce obdélným polem s křížovou žebrovou klenbou a závěrem o 5 stranách osmiúhelníka s šestipaprščitou klenbou. Relativně útlá a jednoduše vyžlabená žebra vyrůstají z drobných jehlancových konzolek a stýkají se v terčovém svorníku. Presbytář je osvětlen 3 dlouhými, v r. 1845 upravenými půlkruhově sklenutými okny. Neprofilovaný lomený vítězný oblouk je členěn prostou pateční římsou. Sanktuář patrně z 1. třetiny 14. století má obdélný profilovaný rám a trojboký tympanon s lichým trojlístem, kraby a kytkou. Po S boku presbytáře stojí obdélná sakristie z pozdního 14. století, s oratoří v patře z 18. století, přístupná lomeným portálem profilovaným oblounem a výžlabkem. Hlavní vstupní portál je umístěn v S boku lodi a zakryt předsíní ze 17. století. Je žulový, monumentální, se složitou drobnou profilací nestejných oblounků a výžlabků a 1 hruškovcem a vyrůstá z opětovně se zalamující trnože. Jeho nečleněný tympanon podírají 2 profilované krakorce. Podle profilace by měl pocházet z 1. čtvrtiny 14. století.

Podle A. Podlahy a E. Šittlera je románská věž a část J zdi v lodi a gotický presbytář pochází ze 14. století. V. Mencl původní kostel, z něhož má stát zdivo lodi a asymetricky situovaná věž, datoval do 70. let 12. století. Poznamenal, že odtud vzešli Janovicové vynikli jako purkrabí královského hradu Zvíkova a patřili k nejstarší vrstvě, která zdejší kraj tehdy kolonizovala. Domníval se, že se kostel podobá strukturou kvádríkového, bohatě podřezávaného zdiva v maltových spárách, kostelům v Ouběnicích (ten s ním měl být současný) a v Obděnicích (ten měl podle něj pocházet z rozhraní 3. a 4. čtvrtiny 12. století). Měla je vybudovat společná skupina kameníků a předlohou měl být kostel v Prčici, jehož způsob budování tribuny pojednávány ovlivnil. Nedochovaná pavlačová tribuna měla být vybudována zakladatelem rodu a vcházelo se na ni prý přes uzavřenou komoru. Polygonální presbyterium provinčního charakteru mělo být vystavěno kolem r. 1300 spolu s portálem téměř katedrálních rozměrů v S zdi lodi. A. Merhautová se domnívala, že původnímu kostelu náleží jen JZ roh lodi a věž, stojící původně v její ose. Podle drobného kvádríkového zdiva, dělení oken a zachovaných detailů kostel datovala do poslední čtvrtiny 12. století. E. Poche s kolektivem psali o původně románském kostele z konce 12. století, ze kterého se zachovala Z hranolová věž a jihoZ nároží lodi. Nynější obdélná loď a presbytář měly být připojeny na počátku 14. století a přístavěk u lodi by měl pocházet ze 17. století. L. Váňová psala o původním kostele ze 70. let 12. století, že kterého se zachoval jen JZ roh lodi a hranolová věž. V 1. čtvrtině 14. století měl být náročně přestavěn, o čemž má svědčit S portál. D. Líbal se naopak domníval, že k původně románské lodi s hranolovou Z věží ze 12. století byl připojen raně gotický presbytář někdy na počátku 14. století. Až v pozdním 14. století byla prý loď dodatečně rozšířena k severu, zřízena sakristie a patrně osazen sanktuář.

Kostel byl pro historiky umění sice zřejmě přitažlivý, avšak nikdo z nich nepořídil a nepublikoval jeho půdorys. Na románské fázi kostela se historikové umění sice vcelku shodli, v jeho dalším vývoji se však trochu rozcházejí. Bylo by tedy třeba provést revizi. V. Menclem zmiňovaný kostel v Obděnicích spíše podle novějších poznatků pochází z 1. čtvrtiny 13. století. Ve srovnání s kostely v Obděnicích a v Ouběnicích se domnívám, že by tato stavba z nich mohla být nejstarší a příkláním se tedy k dataci románské fáze, jak byla navržena. Pro účely práce postačí kostel datovat do 2. pol. 12. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC* V, 95; *LE I*, č. 36, s. 22-23, č. 400, s. 244-245; *RBM I*, č. 861, s. 404; *RBM II*, č. 2788, s. 1220; *RDP*, 39

Literatura: *Boháč 1969a*, 129; *Durdík 1976*, 126-127; *Kabát – Slepíčka 1972*, 249-250; *Líbal 2001*, 552; *Mencl 1962*, 226, 228, 239; *Mencl 1965*, 34; *Merhautová 1971*, 357; *Podlaha 1912*, 111-121; *Podlaha – Šittler 1898*, 32-38; *Poche a kol. 1982*, 279-280; *Radová-Štiková 1983b*, 15; *Sedláček 1927*, 267-269; *Váňová 1990*, 8, 19, 24; *Vlasák 1873*, 35-41

54 Vysoký Újezd (Obr. 81)

Obec leží na protáhlém návrší, spadajícím k Z, které je obtékáno ze S, J a Z 2 bezejmennými toky se soustavou pěti rybníků, které se jz. od obce slévají do jednoho toku, tekoucího k Z, kde ústí do potoku Třeblová. Od SV obec chrání menší pahorek (kóta 482 m), od JV rozlehlý vrch Holý (kóta 516 m) a od S kopec Pod Střeškovem (kóta 479 m).

Dnes filiální kostel Narození Panny Marie v benešovském vikariátu pražské diecéze stojí na úzkém a protáhlém temeni návrší, v nadmořské výšce asi 402 m. Od nejbližší vodoteče je kostel vzdálen asi 130 m. Stojí téměř na jz. okraji obce a obklopen ze 3 stran silnicí do Blaženic, která tu vytváří smyčku. Je obklopen rozšířeným hřbitovem s ohradní zdí, zčásti zástavbou a z j. a jz. strany za silnicí polem. Povrchové sběry jsou možné na tomto poli.

Osada a patronátní právo patřily nižší šlechtě. Farnost spadala pod benešovský děkanát v pražském archidiakonátu. První písemná zmínka pochází z r. 1352, kdy farnost odvedla 15 gr. papežského desátku (RDP, 39). Podací právo r. 1358 uplatnili Bušek z Újezda, Filip z Nedvězí a Jarek z Třebenic (LC I/1, 80). V r. 1362 si vzájemně měnili pole farář v Újezdu a Oldřich z Lešan, přičemž tomu byli svědkem bratři Bušek z Újezdu a Filip z Nedvězí (LE I, č. 83, s. 43). A. Sedláček se zmiňoval o zbytcích nějakého stavení Z od kostela, které se tam ještě před lety vyskytovaly. J. Kabát s K. Slepíčkou na místě již nic nezjistili. Snad šlo o tvrz.

Kostel je podélnou jednolodní stavbou z lomového zdiva, barokně přestavěnou r. 1769. Nároží jednotlivých částí stavby jsou armována masivními kvádry. Klenutí je z opuky, žebra ze žuly. Loď s presbytářem jsou sice o stejné výšce, ale vrcholy kleneb presbytáře jsou nápadně níže, než obvodové zdivo. V ose Z průčelí stojí masivní hranolová věž, jejíž horní část je barokní. Podvěží s novodobým vchodem v Z zdi a 1. patro jsou zaklenuty plackou. 1. a 2. patro spojuje schodiště v síle S zdi. Širší obdélná loď se skládá ze 2 částí, oddělených od sebe masivním obloukovým pásem. Užší Z část s valenou klenbou s lunetami snad původně obsahovala úzkou pavlačovou emporu, sklenutou valenou klenbou, na kterou z exteriéru z J strany vedl portál, jehož pozůstatky se uvnitř dochovaly ve formě špalety, které vně odpovídá zazděný obdélný otvor. Nyní je zde valenou klenbou s lunetami podklenutá barokní kruchta. Větší, téměř kvadratická V část má kupolovitě vydutou křížovou žebrovou klenbou s hmotnými, pětibokými žebry, která se stýkají bez svorníku. Na bocích bylo původně po 2 lomených oknech, z nichž bylo na každé straně 1 zazděno. Obdélný presbytář se skládá ze 2 čtvercových polí s křížovými žebrovými klenbami, oddělenými lomeným, po stranách jednoduše vyžlabeným pásem. Masivní pětiboká žebra vybíhají z těžkých zkrácených polygonálních přípor. Hlavice 3 přípor jsou pokryty vegetabilním dekorem (lipové a javorové listy). Dvojice polygonálních Z přípor je ukončena houbovitými krycími deskami. Žebra se stýkají ve svornících, které nesou v Z poli reliéf draka a ve V poli reliéf beránka s korouhvičkou. Na bocích je po 2 rozměrných oknech a v ose dvojice zazděných mírně lomených oken, která mají v záklenku vložen motiv jeptišky, kruhový okulus uprostřed nad nimi a hrušovitou profilaci ostění. Lomeně vyklenutý a neprofilovaný vítězný oblouk je na široké příložce podtržený profilovanou římsou. Na J boku se nachází výklenek, ukončený trojlistým záklenkem a vedle něj je kamenná jehlanovitá výlevka (sagrarium). Sanktuář je zakončen hrotitě s kraby a fiálami. Po V boku presbytáře stojí obdélná sakristie. Hlavní vstupní portál je umístěn ve V poli na S boku lodi. Je lomený, s otevřeným zaostřeným trojlistem ve vrcholu. V r. 1727 byly v kamenné menze nalezeny ostatky opatřené pečeti pražského biskupa Jana.

A. Podlaha se domníval, že nynější sakristie za presbytářem obsahuje pozůstatky apsidy malé románské svatyně, která byla při pozdější stavbě a odsekáním zdiva uvnitř rozšířena. Samotný kostel měl být zbudován v raně gotickém slohu až na počátku 14. století. Pečeť nalezené autentiky přisoudil Janu IV. (1301–43). V. Mencl byl přesvědčen, že kostel je dílem některého z mistrů, pracujících v 50. a 60. letech 13. století na Zvíkově a v Písku. U stavby se měly projevit milevské prvky, zároveň si však měla zachovávat některé místní dispoziční zvláštnosti. Zvíkovského a píseckého typu měly být slohové tvary všech stavebních článků v Milevském poklasicky přizpůsobené ornamentice. Slohovému okruhu měl patřit plochý závěr chóru již poklasicky obdélného půdorysu o dvou polích v hloubkové ose. Kostel měl mít tribunu stejného typu jako u kostelů ve Chvojenu, Martinicích a Arnoštovicích. Ta má být sloupová a její hlavice mají mít švábské krychlové tvary. Tímto kostelem měla prý vyznívat místní bloková tendence, započatá Milevskem, Libouní a Pravonínem v době románské a pěstovaná zde do 3. čtvrtiny 13. století. Datoval jej do doby kolem r. 1270. Podle J. Kuthana je stavba pozoruhodná svým dispozičním uspořádáním. Řešení kopulovitě, vysoko zdvižené křížové klenby lodi, nerozborně scelující její prostor, se prý poprvé objevilo v okruhu díla písecko-zvíkovské huti na opatské kapli v milevském premonstrátském klášteře. Jako zvláštní článek byl k lodi připojen prostor tribuny, nenarušující tak jednotný výsledný dojem, který zde byl zřejmě hlavním záměrem. Svým zaklenutím měl předznamenávat české umění vrcholné gotiky. Podle užitých architektonických prvků se domníval, že je dílem kameníků písecko-zvíkovské huti. Samotný S portál do lodi má opakovat schéma často užívané královskou hutí a být zjednodušenou obdobou portálu v paláci hradu Zvíkova. Opíraje se o kdysi v kostele nalezenou autentiku biskupa Jana, snad Jana III. z Dražic (1258–1278), datoval kostel do 60. nebo 70. let 13. století. E. Poche s kolektivem psali o gotickém kostele, svěceném biskupem Janem z Dražic († 1343) a zbarokizovaném v r.

1769. Manželé Líbalovi považovali kostel složitějšího uspořádání shodně také za dílo již zmiňované stavební huti z doby někdy okolo r. 1270. D. Stehlíková, J. Varhaník a J. Sommer viděli u blokovosti a těžkosti kostela úzkou souvislost s okruhem písecko-zvíkovských staveb a upozornili na okna v ose závěru, která mají být dokladem zvýšeného zájmu o prosvětlení interiéru zcela v gotickém názorovém pojetí. Vzhledem k vegetabilnímu dekoru hlavic přípor v presbytáři, který má být již značně schematizovaný, a k poněkud těžkopádnému charakteru celé stavby lze prý autentiku přiřknout biskupu Janu III. Kostel by tedy mohl vzniknout nedlouho před r. 1278 a být dílem kameníků, kteří prošli písecko-zvíkovskou hutí a poté se ještě seznámili s novými slohovými proudy. D. Líbal naposledy psal o náročné venkovské raně gotické stavbě ze sklonku vlády Přemysla Otakara II., u níž řešení oken na V straně kněžiště mělo být bezprostředně ovlivněno raně gotickými příklady cisterciácké architektury.

Dnes by se možná spíše psalo o dvorské huti, pracující na stavbách za Přemysla Otakara II. Historikové umění se při dataci stavby kupodivu poměrně shodují. Pro účely práce postačí kostel datovat do 2. pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 80; *LE I*, č. 83, s. 43; *RDP*, 39

Literatura: 1940–41, 142; Boháč 1978, 31, 38; Kabát – Slepíčka 1972, 250; Kuthan 1975, 122–124, 184; Kuthan 1993, 136; Kuthan 1994, 458–462; Líbal 1948, 59; Líbal 1984, 166; Líbal 2001, 557; Líbal – Líbalová 1983, 15; Mencl 1962, 234, 238; Mencl 1965, 43; Podlaha 1908, 160–161; Podlaha 1911, 262–271; Poche a kol. 1982, 307; Sedláček 1927, 130–131; Stehlíková – Varhaník – Sommer 1984, 32; Vlasák 1975, 62–65

• 55 Zdebuzevy (Obr. 82)

Nepravidelně rozložená malá vesnice, která je místní částí městysu Divišov, leží ve svažitém údolí bezejmenného toku, který dříve pramenil patrně na sv. okraji obce, nyní přímo na jejím j. okraji, a jíz. od ní se vlévá do bezejmenného potoka. Údolí je obklopeno od Z rozlehlým hřbetem (kóta 452 m), od S a SV kopcem (kóta 497 m) a od JV kopcem Velkonáčem (kóta 509 m).

Dnes filiální kostel sv. Anny ve vlašimském vikariátu pražské diecéze byl dříve zasvěcen sv. Šimonu a Judovi. Stojí na svahu orientovaném k JV, v nadmořské výšce mezi 447 a 449 m. Od potoka mohl být původně vzdálen asi 66 m, nyní asi 110 m. Kostel stojí při pravé straně cesty Český Šternberk – Zdislavice a je obklopen zrušený hřbitovem s ohradní zdí a okolní zástavbou. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné.

Osada a patronátní právo patřily nižší šlechtě. Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. První písemná zmínka pochází z r. 1352, kdy je zmíněna zdejší farnost. Podle J. Kurky tehdy však zdejší farnost platila 12 gr. papežského desátků. V r. 1369 je doložena totožná suma (*RDP*, 58). Podací právo r. 1375 uplatnil panoš Václav ze Zdebuzevsi (*LC III-IV*, 34). Feudální sídlo zde mělo stát již ve 14. století. Někjaké opevnění (*municionem*) s poplužním dvorem se zmiňuje až ve 30. letech 15. století. Tvrz zpusťla někdy před r. 1540 a poté byla znovu obnovena. Po připojení Zdebuzevsi k panství hradu Šternberk zanikla. Podle místní tradice měla tvrz stávat na vyvýšeném místě v sousedství kostela. Podle A. Sedláčka, J. Honnera a R. Verdána z tvrze nic nezbylo. Na žádné její pozůstatky nepřišli ani J. Kabát s K. Slepíčkou.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou, opravenou v r. 1836 a 1907. V Z průčelí stojí hranolová věž, jejíž podvěží je sklenuto plackou a v Z zdi má vchod a nad ním široké, segmentově sklenuté okno. Vršek má ze všech stran prolomeno obdélné, segmentově sklenuté okno. Obdélná plochostropá loď má na bocích po 1 širokém, segmentově sklenutém okně, při SZ a JZ nároží po 1 menším, půlkruhově sklenutém okně a ze Z strany je otevřena do podvěží. V Z části stojí kruchta na 2 zděných pilířích, podklenutá 3 plackami a pásy, přístupná zřejmě schodištěm v JZ rohu. Od lodi odsazený kvadratický presbytář tvaru příčného obdélníka s plackovou klenbou má na bocích po 1 půlkruhově sklenutém okně. Vítězný oblouk je segmentový. Kamenný sanktuář má profilované pažení, sbíhající se v hrot. Po V straně presbytáře stojí obdélná sakristie. Umístění původního hlavního vstupního portálu není známo. Vzhledem k průběhu komunikací mohl být ze všech boků lodi, spíše však v S boku.

A. Podlaha kostel popsal jako neslohové stavení se zdíkem asi z 1. pol. 14. století, E. Poche s kolektivem jako původně gotický kostel z r. 1836.

Podle zakreslení Antonína F. Zástěry z r. 1753 měl ještě před přestavbou na J straně lodi 3 široká půlkruhově sklenutá okna, věž měla z J strany vchod a na vršku z té strany také dvojici štíhlých oken. Kromě A. Podlahy a E. Poche nebyla stavbě věnována z řad uměleckých historiků žádná pozornost. Není jisté, zda věž byla primární součástí kostela. Z zed' přiléhající k věži je abnormálně silná. Podle použitých architektonických prvků a celkového vzezření kostela se domnívám, že mohl být vystavěn ještě v rámci 2. pol. 13. století, možná ve 3.

čtvrtině 13. století. To by mohl však ověřit jedině stavebně-historický a umělecko-historický průzkum. Pro účely práce je zatím tento kostel problematický.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC III-IV*, 34; *RDP*, 58; *RT II*, 154

Literatura: *Honner – Verdán 1934–35*, 40, 67; *Kabát – Slepíčka 1972*, 251; *Kurka 1915*, 213; *Podlaha 1909*, 187-188; *Podlaha 1911*, 292; *Poche a kol. 1982*, 355; *Sedláček 1927*, 88; *Tywniak 1969*, 163; *Vlasák 1874b*, 96-98

56 Zvěstov (Obr. 71)

Vesnice Šlapánov, která je součástí katastrálního území obce Zvěstov, se nachází na návsi nad levým břehem bezejmenného potoka se soustavou rybníčků, který teče přibližně S-J směrem a vlévá se ssv. od vesnice do Zvěstovského potoka. Od J je vesnice omezena údolím levostranného přítoku zmíněného potoka se soustavou 4 rybníčků, za nímž se pne vrch Hůrka (kóta 507 m), od SSZ kopcem Kujanov (kóta 476 m), od SZ kopcem Hora (kóta 489 m) a od Z 2 pahorky.

Dnes filiální kostel sv. Petra a Pavla ve vlašském vikariátu pražské diecéze stojí na svahu, orientovaném k JV, v nadmořské výšce mezi 461 a 463 m. Od nejbližší vodoteče je vzdálen asi 168 m. Nachází se v na s. okraji vesnice a přímo k němu vede cesta ze Zvěstova, která se kolem něj větví. Je obklopen zrušeným hřbitovem s ohradní zdí a okolní zástavbou. Povrchové sběry kolem něj nejsou možné.

Osada a patronátní právo patřily nižší šlechtě. První zmínka pochází až z r. 1318 se Zmihradem ze Šlapánova (*RTV*, č. 129, s. 25). Farnost spadala pod štěpanovský děkanát v kouřimském archidiakonátu. V r. 1352 byla pouze zmíněna (*RDP*, 58), podle J. Kurky však platila 15 gr. (*Kurka 1915*, 215). V r. 1367 Mikuláš zaplatil 1 kopu gr. papežského desátku (*RDP*, 58). Podací právo r. 1359 uplatnili Roman, farář ve Vlašimi, Tomáš a Smil ze Šlapánova, Mareš ze Zvěstova a bratři Rynard a Hrdka z Odlochovic (*LC I/1*, 83). Podle J. Kurky bylo od r. 1374 panství a podací sceleno. V r. 1383 ještě svolili ke směně farářů panoši Mareš a Přešek z Broumovic (*LC III-IV*, s. 155). Někdy po tomto roce měl nastoupit jiný rod s predikátem ze Šlapánova. Poloha zdejšího feudálního sídla v podobě tvrze je problematická. Traduje se, že stavení čp. 13, ležící poblíž potoka na kraji vsi, asi 150 m JV od kostela, je bývalá tvrz. Dům je však mladší, takže buď mohla stát na jeho místě, což je málo pravděpodobné, nebo spíše někde jinde. A. Sedláček prý ještě pozoroval slabé zbytky staré tvrze. Tvrz možná zanikla v důsledku toho, že se ves stala součástí zboží, spravovaného zřejmě od doby kolem pol. 14. století z tvrze v blízkém Zvěstově. V r. 1465 se zmiňuje poplužní dvůr. V r. 1546 je uvedena jako pustá při prodeji zvěstovského statku. V r. 1598 se již uvádí jen ves.

Kostel je podélnou jednodílnou stavbou z žulového lomového kamene, která byla r. 1759 obnovena a r. 1889 opravena. V Z průčelí stojí novogotická hranolová věž z r. 1873 s hlavním vchodem v Z průčelí a velkým půlkruhově sklenutým oknem nad ním. Na vrchu má ze všech stran půlkruhově sklenutá okna. Širší obdélná plochostropá loď má na bocích při stropě po 3 zvětšených půlkruhově sklenutých oknech a v Z části varhanní kruchtu na 2 pilířích. Od lodi odsazený presbytář se skládá z téměř čtvercového chóru s křížovou žebrovou klenbou a z plynule navazující, jen širokým pasem oddělené rozměrné apsidy, zaklenuté konchou. Klenební kápě křížové klenby i koncha jsou vyzděny z bachratých cihel. Terakotová masivní hranolová žebra vyběhají z obrácených pětibokých jehlancových konzol a stýkají se bez svorníku. Presbytář měl původně z boků po 1 okně, z nichž se v původní podobě zachovalo jižní, které je zevně lehce lomené, zevnitř půlkruhově sklenuté a má oboustrannou zešikmenou špaletu. Apsida byla původně osvětlena 3 stejnoměrně rozloženými okny, severní a jižní jsou zřejmě rozšířené. Zazděné osově okno je půlkruhově sklenuté a má zešikmenou špaletu. Lehce zalomený vítězný oblouk není profilovaný. Prostý čtvercový sanktuář má nízký trojúhelný štít s trojlístým motivem a poškozené kamenné obložení. Po S boku presbytáře stojí pozdější obdélná sakristie s oratoří v patře. Původní hlavní vstupní portál se nachází v J boku lodi a je zakryt předsíní. Má hladký tympanon, vnější archivoltu lomenou a vnitřní půlkruhovou. Spodní část ostění je jednou a záklenek dvakrát pravoúhle odstupněný. Vnější hrana je členěna hruškovcem, vnitřní vyžlabena a výžlabky dole ukončeny v náběžním drápku. Do ústupku jsou vloženy štíhlé válcové sloupky s nízkou válcovou patkou a kalichovitými hlavicemi.

A. Podlaha a E. Šittler psali o skromné stavbě z konce 12. století s věží z počátku 19. století. Podle V. Mencla má kostel ještě románskou osnovu. Apsida tu ještě splývá se čtvercem chóru bez odsazení. Křížová klenba v chóru má prý žebra těžkého hranolového profilu jako v milevském hutním okruhu v Červené. J lomený portál s hruškovou profilací má v ostění sloupek, který místo hlavice nese oblou římsu. Menclovi se zdálo, že se při stavbě měnil i profil klenebního žebra. Na stavbě se měly mít jinak ještě odděleně působící hlavní předlohy. Kostel datoval do doby kolem pol. 13. století. A. Merhautová podle dispozice a podoby žebrové klenby v chóru, která má navazovat na stavby z Bavorska a Podunají, datovala kostel do 2. čtvrtiny 13. století. Starší slohový

projev tu měl být už prostupován gotickými motivy. Ke Šlapánovu však uvedla nesprávný letopočet 1257 jakožto první písemnou zmínku, která se ale týká Šlapánova na Havlíčkobrodsku. Podle J. Kuthana se tu mají snoubit v symbióze románské principy s jednotlivými gotickými prvky. Kněžiště je již poměrně veliké, což má být příznačné pro stavby z pozdního období. Jsou tu také užita masivní protogotická žebra. Bachraté cihly se měly šíře uplatnit v J Čechách na stavbách královské huti, pracující od 40. do 60. let 13. století na Zvíkově. Kostel, který se prý má podle úhrnného charakteru a dispozice hlásit do sféry jihočeského románsko-gotického umění, datoval do sklonku 1. pol. 13. století, přičemž uvedl opět chybný rok 1257. E. Poche s kolektivem psali o pozdně románském kostele z doby před polovinou 13. století. Manželé Líbalovi kostel, na kterém se měl uplatňovat vliv cisterciácké huti, datovali do doby kolem r. 1240. Podle M. Radové-Štikové byl vystavěn v době kolem pol. 13. století. L. Váňová se přidržela datace před polovinou 13. století. Naposledy D. Líbal tento románsko-gotický kostel datoval do 30. až 40. let 13. století.

Vzhledem k poměrně velkému množství nalezených cihel v areálu nedaleké zničené louňovické kanonie je možné, že tento kostel souvisel spíše s její stavební hutí, což by se však muselo ověřit vzájemným srovnáním. Cihly z Louňovic také nebyly zatím zřejmě nijak přesněji datovány. Historici umění se pravděpodobně při dataci vědomě či nevědomě opírali o chybný letopočet 1257. Je však zřejmé, že tento románsko-gotický či „přechodní“ kostel vzniknul někdy kolem poloviny, spíše snad před pol. 13. století.

Nálezové zprávy a hlášení:

Prameny: *LC I/1*, 83; *RDP*, 58; *LC III-IV*, s. 155; *RTV*, č. 129, s. 25

Literatura: *Cáder* 2003, 11-12; *Kabát – Slepíčka* 1972, 242; *Kurka* 1915, 215; *Kuthan* 1975, 121; *Kuthan* 1976, 106-107, 141, 241-242; *Líbal* 1974, 166; *Líbal* 1984, 147; *Líbal* 2001, 478-479; *Líbal – Líbalová* 1983, 6; *Mencl* 1962, 236; *Merhautová-Livorová* 1955, 256; *Merhautová* 1971, 333; *Merhautová – Třeštík* 1983, 282; *Podlaha* 1912, 164-169; *Podlaha – Šittler* 1898, 117-120; *Poche a kol.* 1980, 500; *Radová-Štiková* 1983a, 118; *Radová-Štiková* 1983b, 19; *Sedláček* 1927, 288-289; *Úlovec* 2009, 67, 73-74, 76-77, 101; *Váňová* 1990, 12, 23; *Vlasák* 1873, 94-96

	Číslo	Katastrální území (místní část)	Kategorie	Datace
1	1	Arnoštovice	sídlíště	RS4/VS1–VS2
2	2	Bělčice u Ostředka	sídlíště?	VS.1
3	3A	Bělokozly	opevněné sídlo; sídlíště	Nedat., VS1–VS2; S/NO
4	3B	Bělokozly	sídlíště	RS4–VS1
5	3C	Bělokozly	sídlíště?	RS–VS, S
6	3D	Bělokozly	pohřebiště	S?
7	4A	Benešov u Prahy	sídlíště; klášter; pohřebiště; sakrální stavba?	RS4; RS4/VS.1–VS.2; RS.4–VS.2; nedat.
8	4B	Benešov u Prahy	sídlíště	VS1–VS2, S (starší)
9	4C	Benešov u Prahy	sídlíště?, pohřebiště	S
10	4D	Benešov u Prahy	sakrální stavba?; sakrální stavba, sídlíště	RS4/VS1–VS1?; VS2
11	4E	Benešov u Prahy	depot mincí	VS1
12	4F	Benešov u Prahy	ojedinělý nález	VS
13	4G	Benešov u Prahy (Pomněnice)	sídlíště	RS3, RS4/VS1–VS2
14	4H	Benešov u Prahy (Mariánovice)	sídlíště	RS4–VS1, S–NO
15	4I	Benešov u Prahy (Chvojen)	sídlíště, opevněné sídlo	RS4/VS1–VS2, S
16	4J	Benešov u Prahy	pohřebiště?	S?
17	5A	Bezměstí (Křenovice)	sídlíště?	S?
18	5B	Bezměstí (Křenovice)	sídlíště	RS4/VS1
19	6	Borovsko	opevněné sídlo	VS1
20	7	Božkovice (Tožice)	opevněné sídlo?; sídlíště?; sídlíště	nedat.; RS3–RS4; VS
21	8	Bukovany u Týnce n. Sázavou	sídlíště	RS
22	9	Ctibor (Hrádek)	opevněné sídlo?	RS4?
23	10	Čeňovice	sídlíště; cesta	RS4–VS1; nedat.
24	11A	Čerčany	pohřebiště	RS4
25	11B	Čerčany	pohřebiště	RS3
26	11C	Čerčany	mohylník?	RS?
27	12	Čeřenice	sídlíště	R3
28	13A	Český Šternberk	opevněné sídlo?; opevněné sídlo	RS?; RS4/VS1–VS1
29	13B	Český Šternberk	mohylník?	RS?
30	13C	Český Šternberk	mohylník?	RS?
31	14	Divišov u Benešova	mohylník?	RS?
32	15A	Dolní Kralovice	sakrální stavba, pohřebiště	RS4/VS1–VS1, S, nedat.
33	15B	Dolní Kralovice	sídlíště	RS
34	16	Domašín	sídlíště	RS4?
35	17A	Drahňovice	pohřebiště	RS?
36	17B	Drahňovice	mohylník?	RS?
37	17C	Drahňovice	mohylník?	RS?
38	18	Hradiště	sídlíště	RS4–VS1
39	19A	Jablonná n. Vltavou	sídlíště	RS3
40	19B	Jablonná n. Vltavou (Nebřich)	sídlíště?	VS
41	20	Kácov	sídlíště	RS3
42	21	Kačarov	pohřebiště?	S?
43	22	Krusičany (Hrusice)	pohřebiště?	RS3–RS4
44	23A	Křečovice u Neveklova	pohřebiště?	S?
45	23B	Křečovice u Neveklova	sídlíště?; sídlíště	RS4/VS1; VS–NO
46	24A	Křivsoudov	pohřebiště; sídlíště; opevněné sídlo	nedat., RS4; nedat., RS4/VS1; VS1–VS2
47	24B	Křivsoudov	sídlíště	RS4/VS1–VS1
48	25	Křížov p. Blaníkem	sídlíště?	VS
49	26	Laby	sídlíště	VS
50	27	Ledečko (Vraník)	opevněné sídlo; ojedinělý nález	RS3–RS4, nedat.; VS–NO
51	28	Libež	pohřebiště	RS3
52	29	Libouň	opevněné sídlo	VS1–VS2
53	30A	Louňovice p. Blaníkem	klášter, sídlíště, pohřebiště	RS4–VS2
54	30B	Louňovice p. Blaníkem	sídlíště?	RS4/VS1?
55	30C	Louňovice p. Blaníkem	sídlíště?	VS
56	30D	Louňovice p. Blaníkem	sídlíště?; opevněné sídlo?	RS4/VS1–VS1; nedat.
57	30E	Louňovice p. Blaníkem	sídlíště?	RS.hra
58	31	Lštění	pohřebiště; opevněné sídlo; sídlíště?	nedat., RS4; nedat., RS3–RS4; nedat., RS4/VS1–VS1
59	32	Martinice u Votic	opevněné sídlo	VS1–VS2
60	33A	Mrač	opevněné sídlo; cesta	VS1; nedat.
61	33B	Mrač	opevněné sídlo?	S
62	34A	Načeradec	sakrální stavba	RS4–VS1
63	34B	Načeradec	sídlíště	VS1
64	35A	Netvořice	pohřebiště?	RS4?
65	35B	Netvořice	sídlíště?	RS4?

Tab. 1. Lokality s archeologickými nálezy od raného do vrcholného středověku. Část 1.

	Číslo	Katastrální území (místní část)	Kategorie	Datace
66	36A	Neustupov	depot mincí	RS4
67	36B	Neustupov	sídlíště?	RS3–RS4
68	36C	Neustupov	opevněné sídlo?	VS?
69	36D	Neustupov	sídlíště?	RS.hra
70	37	Neveklov	opevněné sídlo	VS
71	38	Nová Ves u Postupic	sídlíště; cesta?	RS4/VS1–VS2; nedat.
72	39A	Olbramovice u Votic (Ves)	opevněné sídlo	VS
73	39B	Olbramovice u Votic (Ves)	sídlíště?	RS4/VS1–VS2
74	40	Ostředek	mohylník?	RS?
75	41A	Ouběnice u Votic	sídlíště; opevněné sídlo	RS4/VS1–VS1; VS
76	41B	Ouběnice u Votic	sídlíště	RS4/VS1–VS1
77	41C	Ouběnice u Votic	sídlíště	RS4/VS1–VS1
78	42	Pecerady	sídlíště	RS4
79	43A	Poříčí n. Sázavou	sídlíště	RS4–VS1
80	43B	Poříčí n. Sázavou	sídlíště	RS4/VS1–VS1
81	44A	Pravonín	sakrální stavba; sídlíště	RS4/VS1; RS4/VS1–VS1
82	44B	Pravonín	ojetý nálezk	S?
83	45	Přestavky u Čerčan	opevněné sídlo; sídlíště	VS1–VS2
84	46A	Psáře	sídlíště	RS4
85	46B	Psáře	pohřebiště	RS?
86	46C	Psáře	opevněné sídlo	VS
87	46D	Psáře	sídlíště	RS
88	46E	Psáře	pohřebiště	RS4?
89	47	Rabyně	opevněné sídlo	VS
90	48	Ratměřice	pohřebiště	RS4/VS1?
91	49	Samechov	sídlíště	RS4/VS1
92	50	Samopše (Přívlačky)	sídlíště	RS?
93	51A	Sázava	opev. s.; sídlíště?; ojetý nálezk	RS2–RS3; RS4/VS1–VS1; S/NO
94	51B	Sázava	areál těžby	RS3–VS
95	51C	Sázava	sídlíště	RS3–RS4/VS1, S
96	51D	Sázava	sídlíště	RS4/VS1, S
97	51E	Sázava	sídlíště; cesta?	RS4–VS1; S–NO
98	51F	Sázava	sídlíště	RS4/VS1–VS1, S
99	51G	Sázava	sídlíště?	VS1
100	51H	Sázava	sídlíště	RS4, RS4/VS1–VS1
101	51I	Sázava	sídlíště?	VS
102	51J	Sázava	sídlíště	S?
103	51K	Sázava (Dojetřice)	mohylník?	RS?
104	52	Stranný	pohřebiště	RS3–RS4?
105	53	Střezimř	sídlíště	RS.hra
106	54	Trhový Štěpánov	depot mincí	VS1
107	55	Třemošnice	sídlíště?	RS3
108	56	Tvoršovice	sídlíště	RS4/VS1–VS1
109	57A	Týnec n. Sázavou	sakrální stavba, pohřebiště; sídlíště; opevněné sídlo?; opevněné sídlo	RS4–RS4/VS1; RS4–RS4/VS1, S; RS4; RS4/VS1–VS2
110	57B	Týnec n. Sázavou (Brodce)	pohřebiště	RS3–RS4
111	58A	Václavice u Benešova	pohřebiště	RS4
112	58B	Václavice u Benešova	pohřebiště	RS4?
113	58C	Václavice u Benešova	pohřebiště	RS?
114	59A	Velké Heřmanice	sídlíště	RS4/VS1–VS1
115	59B	Velké Heřmanice	sídlíště?	RS4/VS1
116	59C	Velké Heřmanice (Dědkov)	sídlíště?	RS4/VS1
117	59D	Velké Heřmanice (Křenovičky)	sídlíště?	RS4/VS1
118	60	Vlašim	depot mincí	RS4/VS1
119	61A	Vodsliv	sídlíště; cesta	VS1–VS2, S; S
120	61B	Vodsliv	sídlíště?	RS4/VS1
121	62A	Votice	pohřebiště?	RS4?
122	62B	Votice	pohřebiště?	RS4?
123	63	Vracovice	sídlíště; cesta	RS4–VS1, S; S–NO
124	64	Vrchotovy Janovice	sídlíště	RS.hra
125	65A	Vysoký Újezd	pohřebiště	RS4–RS4/VS1, VS–NO?
126	65B	Vysoký Újezd	sídlíště	RS4/VS1
127	66	Zdislavice u Vlašimi	pohřebiště	RS4?

Tab. 1. Lokality s archeologickými nálezy od raného do vrcholného středověku. Část 2.

Č.	Lokalita (problematická ●)	Letopočet	Záležitost	Zdroj
1	Babčice (<i>Babicz</i>)	1271	Královna Kunhuta darovala příjmy ze vsi špitálu sv. Františka u paty pražského mostu.	<i>RBM II</i> , č. 2696, s. 1179
2	Bělava (<i>ZSO Byelawa</i> asi u Keblova) ●	1292	Václav II. povolil praž. biskupství koupí části vsi, patřící + Svatoslavovi.	<i>RBM II</i> , č. 1561, s. 670
3	Benešov (<i>Benesow</i>)	1219–22	Beneš z Benešova se svými syny svědčil při darování vsi Velbět králem Jirkou z Maršovic za věrné služby.	<i>CDB II</i> , č. 231, s. 220, ¹⁷
4	Blažim (<i>Blasin</i>)	1000	Boleslav III. daroval ves s lesním újezdem ostrovskému klášteru.	<i>CDB I</i> , č. 40, s. 47 ³⁰
5	Bolína (<i>Bolyn</i>)	konec 13. st.	Dluh za 1/2 statku, prodaného ve vsi.	<i>SG</i> , č. 149, s. 483
6	Borovsko (<i>Borobzko</i>)	1289	Protiiva z Borovska, komorník královny, svědčil při podrobení knížectví a veškerého majetku Kazimíra.	<i>RBM II</i> , č. 1466, s. 630
7	Bořeňovice (<i>Borenowiczyh</i>)	1109–40	Pavel, syn Klimenta ze Všenor, daroval zemi o 1 popluží ve vsi s okolním lesem ostrovskému klášteru.	<i>CDB II</i> , č. 359, s. 382, ²⁵
8	Buňovice (<i>Burenicz</i>)	1292	Zmíněn Vočko z Buňovic.	<i>RBM II</i> , č. 1561, s. 670
9	Častobor (<i>Chastobor</i>)	1251	Mrakota z Častoboře svědčil při potvrzení privilegií řádu německých rytířů Přemyslem, synem krále Václava.	<i>RBM II</i> , č. 1250, s. 1164
10	(Český) Šternberk (<i>Sternberc</i>)	1242	Zdeslav ze Šternberka svědčil, když Václav I. potvrdil donaci Jana, syna Zbraslava, špitálu německých rytířů.	<i>RBM I</i> , č. 1064, s. 504
11	Dalkovice (<i>Dalcouicz</i>)	ok. 1295	Štěpanovské panství pražského biskupství vlastnilo ve vsi pozemek, na kterém seděl hajný.	<i>RBM II</i> , č. 1673, s. 718
12	Divišov (<i>Dywišcov</i>)	1218	Diviš z Divišova svědčil při darování Bojenic Přemyslem Otakarem I. milevské kanonii, kterou jí kdysi zastavil.	<i>CDB II</i> , č. 153, s. 144, ¹²
13	D. Kralovice (<i>circ. a Svatava regina</i>) ●	1187	Kníže Bedřich udělil jisté výsady vyšehrad. kapitule při správě újezdu královny Svatavy a újezdu sv. Martina.	<i>CDB I</i> , č. 406, s. 439 ²⁷
14	Drachkov (<i>Drachow</i>)	1267	Zmíněn Jindřich z Drachkova.	<i>Profous 1947</i> , 450
15	(Stará) Dubá (<i>Duba</i>)	1283	Ondřej z Dubé svědčil při prodeji 3 vesnic pr. biskupem Tobiašem se souhlasem kapituly Jindřichovi z Příběnic.	<i>RBM II</i> , č. 1293, s. 557
16	Dunávice (<i>Donawitz</i>)	1255	Markvart z Dunávic svědčil při potvrzení privilegií kláštera v Tišnově králem Přemyslem Otakarem II.	<i>RBM II</i> , č. 47, s. 21
17	H. Kralovice (<i>Kralowitz</i>)	1267	Martin z Kralovic svědčil, když Smil z Lichtenburka potvrdil, že uroz. paní Uta z Chovan získává jisté majetky.	<i>RBM II</i> , č. 562, s. 217
18	Hořetice či Hrusice (<i>Horuthsitz</i>) ●	1271	Královna Kunhuta darovala příjmy ze vsi špitálu sv. Františka u paty pražského mostu.	<i>RBM II</i> , č. 2696, s. 1179
19	Hradiště (<i>Gradist</i>) ●	1289	Praž. biskup Tobiaš si stěžoval králi na pustošení bisk. statků synem Hroznaty z Úžic, z opevněného Hradiště.	<i>FTB</i> , č. 193, s. 153
20	Hulice (<i>Huliz</i>)	ok. 1295	Štěpanovské panství pražského biskupství mělo ve vsi 20 lánů.	<i>RBM II</i> , č. 1673, s. 718
21	Chleby (<i>Chlebow</i>)	1284–96	Pražský biskup Tobiaš prodal Ondřejovi z Kavčích Hory biskupské statky v „Sepeyeru“. Chleběch a Podělusích.	<i>NFTB</i> , č. 3, s. 25
22	Chlum (<i>Chlum</i>)	ok. 1295	Štěpanovské panství pražského biskupství mělo ve vsi 21 lánů.	<i>RBM II</i> , č. 1673, s. 718
23	Choratice (<i>Horuticzyh</i>)	1107–40	Pravota daroval ves za spásu své duše ostrovskému klášteru.	<i>CDB II</i> , č. 359, s. 382, ²⁷
24	Chotýšany (<i>Hotisan</i>)	1250	Mrakota z Chotýšan svědčil při darování trhové vsi Chýnov králem Václavem I. pražskému biskupství.	<i>RBM II</i> , č. 2648, s. 1163
25	Javorník (<i>Jawornik</i>)	ok. 1295	Štěpanovské panství pražského biskupství mělo ve vsi, kterou držel Sřes a Pešek, 20 lánů.	<i>RBM II</i> , č. 1673, s. 718
26	Jenišovice (<i>Jenissowic</i>)	1289	Bohuslav z Jenišovic svědčil při darování Macourova Jindř. z Lichtenburka německobrod. rychtářů Vermerovi.	<i>RBM II</i> , č. 1476, s. 638
27	Kamberský (<i>Karrenberch</i>)	1282	Ves byla majetkem Sezimy z Landštejna při jeho tvrzí.	<i>RBM II</i> , č. 2439, s. 1052
28	Kavčích Hora (<i>Cauchehor</i>)	1284	Ondřej z Kavčích Hory mezi jinými pány sňbil věrnost a poslušnost Václavovi II. a mezi sebou vzájemný mír.	<i>RBM II</i> , č. 1317, s. 570

Tab. 2. Lokality zmíněné v písemných pramenech do konce 13. století. Část 1.

Č.	Lokalita (problematická ●)	Letopočet	Záležitost	Zdroj
29	Keblov (<i>Keblow</i>)	ok. 1295	Štěpanovské panství pražského biskupství ve vsi, kterou držel Rinerius, vlastnilo popluží a 3 chudé země.	<i>RBM II</i> , č. 1673, s. 718
30	Kobylníky (<i>Kobylinek</i>)	1271	Královna Kunhuta darovala příjmy ze vsi špitálu sv. Františka u paty pražského mostu.	<i>RBM II</i> , č. 2696, s. 1179
31	Kojetice (<i>Coyetiz</i>)	1219	Bohuchval z Kojetic se zúčastnil objíždky hranice Bojenic, darované Přemyslem Otakarem I. milev. kanonii.	<i>CDB II</i> , č. 188, s. 175 ₈
32	Košovice (<i>Cisowiczyh</i>)	1034–55	Ves měla odvádět ostrovskému klášteru med.	<i>CDB II</i> , č. 359, s. 381 ₁₆
33	Kramolín (<i>Cramolin</i>)	1226	Papež Honorius III. zmiňuje ves ve svém protekčním privilegii pro želivskou kanonii.	<i>CDB II</i> , č. 281, s. 275 ₄
34	Krchleby (<i>Kirochleb</i>)	1271	Královna Kunhuta darovala příjmy ze vsi špitálu sv. Františka u paty pražského mostu.	<i>RBM II</i> , č. 2696, s. 1179
35	Křižany (<i>Chrynany</i>)	1061–85	Kníže Vratislav II. daroval ves ostrovskému klášteru.	<i>CDB I</i> , č. 83, s. 90 ₁
36	Krusičany (<i>Cruczbithsaz</i>)	1271	Královna Kunhuta darovala příjmy ze vsi špitálu sv. Františka u paty pražského mostu.	<i>RBM II</i> , č. 2696, s. 1179
37	Křepenice (<i>Crepentiz</i>)	1045	Kníže Břetislav I. daroval břevnovskému kostelu ze vsi pytláka jménem Luben se šesti nevolníky či otroky.	<i>CDB I</i> , č. 379, s. 353 ₁₁
38	Křivsoudov (<i>Crivisude</i>)	1276	Bojov. Oldřich z Křivsoudova svědčil při dohodě mezi měln. probošt. Budislavem a doksan. probošt. Janem II.	<i>RBM II</i> , č. 1061, s. 446
39	Lešany (<i>Lessan</i>)	1185	Kníže Bedřich daroval ves sv. Jana Jeruzalémského v Praze.	<i>CDB I</i> , č. 404, s. 424 ₁₉
40	Louňovice p. Blaníkem (<i>Lonewitz</i>)	1181	Petr z Louňovic doprovázel želiv. opata Gošalka do Francie k premon. kapit. kvůli založení kan. v Kounicích.	<i>FRB II</i> , 447
41	Lštní (<i>Leszen</i>)	1055	Kastelán Mstis věznil na velmi silném hradě manželku Vratislava, kterou si každou noc přivazoval ke své noze.	<i>Kosmas</i> , Lib. II, 106 ₁₄
42	Mařovice (<i>Marsowitz</i>)	1205	Jiřík z Mařovic svědčil při darování vsi Týnčany Slávkovi králem Přemyslem Otakarem I.	<i>CDB II</i> , č. 75, s. 67 ₂₁
43	Maskovice (<i>Mascowiczyh</i>)	1109–40	Dáma Bohačedie, manželka urozen. Štěpána a matka Bohuny, nabídla ostrov. klášteru ve vsi zem o 3 poplužích.	<i>CDB II</i> , č. 359, s. 382 ₃₃
44	Miličín (<i>Milicin</i>)	1284	Vilém z Miličina mezi jinými pány slíbil věmost a poslušnost králi Václavovi II. a mezi sebou vzájemný mír.	<i>RBM II</i> , č. 1316, s. 569
45	Mítěnice (<i>Miretitz</i>)	1274	Čechan z Mítětic svědčil při svědec. Vítky z Krumlova, že prodal ves Vel. Strážné p. Kateřině a jejímu synovi...	<i>RBM II</i> , č. 2799, s. 1227
46	Mstětice (<i>Mzteitcz</i>)	1205	Dubák z Mstětic svědčil při darování vsi Týnčany Slávkovi králem Přemyslem Otakarem I.	<i>CDB II</i> , č. 75, s. 67 ₂₁
47	Načeradec (<i>Nathseraz</i>)	1184	Při průchodu pohřebního průvodu s tělem žel. opata Gošalka zpíval ve vsi kněz jménem Radoslav mši pro lid.	<i>FRB II</i> , 505
48	Nahoruby (<i>Nahorubych</i>)	1012–34	Kníže Oldřich daroval ves ostrovskému klášteru.	<i>CDB I</i> , č. 46, s. 50 ₂₀
49	Nesměčice (<i>Nesmiricz</i>)	ok. 1295	Štěp. panství pr. bisk. vlastnilo ve vsi, kterou držel Mačko, popluží a 9 chudých pozemků, platících 1/2 hřivny.	<i>RBM II</i> , č. 1673, s. 718
50	Netvořice (<i>Networzyczyh</i>)	1109–40	Bojovník Kas daroval 2 popluží ve vsi ostrovskému klášteru pro svůj věčný odpočinek.	<i>CDB II</i> , č. 359, s. 383 ₁
51	Neustupov (<i>Nostupow</i>)	1279–88	P. biskup Tobiáš dovolil knězi H., tamnímu faráři a kaplanu probošta vyšehrad. P(etra), dlít rok mimo faru.	<i>FTB</i> , č. 13, s. 10
52	Neveklav (<i>Neueclow</i>)	1285	Jindřich z Rožmberka prodal město klášteru Na Zderaze.	<i>RBM II</i> , č. 1341, s. 578
53	Ondřejovice (<i>Ondrzlegewicz</i>)	1285	Přisnak z Ondřejovic svědčil při darování města Neveklava Jindřichem z Rožmberka klášteru Na Zderaze.	<i>RBM II</i> , č. 1341, s. 579
54	Onšov (<i>Onsov</i>)	1252	Markvart z Onšova svědčil při darování Chomutova Friedrichem z Chomutova, synem Načerata, něm. rytířům.	<i>RBM I</i> , č. 1301, s. 599
55	Ostrov (<i>Ostrow</i>)	999	Kníže Boleslav II. zřídil benediktinský klášter sv. Jana na Ostrově.	<i>RBM I</i> , č. 84, s. 36
56	Ouščice (<i>Usciczyh</i>)	1109–40	Bojovník Boleslav nabídl ostrovskému klášteru další lesní pozemky a 2 popluží ve vsi.	<i>CDB II</i> , č. 359, s. 383 ₃

Tab. 2. Lokality zmíněné v písemných pramenech do konce 13. století. Část 2.

Č.	Lokalita (problematická ●)	Letopočet	Záležitost	Zdroj
57	Petřín (Petrin)	1226	Papež Honorius III. zmiňuje ves s vinohradem ve svém protekčním privilegiu pro želivskou kanonii.	CDB II, č. 281, s. 275 ¹²
58	Popovice (Popouicz) ●	1295	Havel z Popovic svědčil při darování vsi Bylany p. biskupství jako náhradu za vsi, odhaté před lety králem.	RBM II, č. 1687, s. 725
59	Postupice (Postupiczych)	1109–40	Bojovník Vchyna daroval ostrovskému klášteru své dědictví v kouřimské provincii – neporušený statek s lesem.	CDB II, č. 359, s. 382 ₃₆
60	Prčice (Purschitz)	1184–85	Vítek z Prčice svědčil při potvrzení donace kláštera Waldsassen knížetem Břidrichem.	CDB I, č. 305, s. 276 ¹⁵
61	Rabyně (Grabina)	ok. 1227	Ves je zmíněna jako majetek kláštera sv. Jiří na Pražském hradě.	CDB II, č. 378, s. 422 ₂₃
62	Radošín (Radotin)	1233	Bavor z Radošína svědčil při darování vsi Senomaty králem Václavem I. německým rytířům.	RBM IV, č. 1776, s. 713
63	Radslavice (Radslawicz)	1285	Hrábek z Radslavic svědčil při darování města Neveklova Jindřichem z Rožmberka klášteru Na Zderaze.	RBM II, č. 1341, s. 579
64	Ratměřice (Radmiric)	1220	Dalibor z Ratměřice svědčil při darování vsi Kojetín Vítkem z Prčice milevské kanonii.	CDB II, č. 208, s. 193 ¹⁵
65	Říkov (Ritcov)	1219	Pertolt z Říkova se zúčastnil objížďky hranice vsi Bojenice, darované Přemyslem Otakarem I. milevské kanonii.	CDB II, č. 188, s. 175 ¹²
66	Sázava (Zazouensis monasterii)	1053	Prokop, první opat Sázavského kláštera, zemřel.	Kosmas, Lib. II, 101 ²⁰
67	Soutice (Suticz)	ok. 1295	Štěp. panství p. biskupství vsi mělo 2 chudé pozemky, na nichž seděl hajný, a jiný pozemek, platící 150 denárů.	RBM II, č. 1673, s. 718
68	Spolí (Spole)	1285	Jindřich ze Spolí svědčil při prodeji města Neveklova Jindřichem z Rožmberka klášteru Na Zderaze.	RBM II, č. 1341, s. 579
69	Stranný (Ztrana) ●	1184	P. bisk. Jindřich potvrdil směnu někt. bisk. vsí proštěd. Heřmana, archid. bechyňsk., za 4 vsi Jiřího z Milevska.	CDB I, č. 303, s. 273 ¹⁴
70	Střeziměř (Stresimir)	1219	Předslav ze Střeziměř se zúčastnil objížďky hranice Bojenice, které daroval Přemysl Otakar I. milev. kanonii.	CDB II, č. 188, s. 175 ¹¹
71	Takonín (Taconin)	1250	Riutin z Takonína svědčil při darování vsi Chýnov králem Václavem I. pražskému biskupství.	RBM II, č. 2648, s. 1163
72	Tožice (Ztozitz)	1205	Jan z Tožice svědčil při darování vsi Týňčany Slávkovi králem Přemyslem Otakarem I.	CDB II, č. 75, s. 67 ²⁴
73	Trhový Štěpánov (Scepanow)	1274	P. biskup Jan III. tu listinou nařídil, aby viníci poškozující minority v Kladsku byli neodkladně nahlášeni.	RBM II, č. 849, s. 350
74	Týnec n. Sázavou (Tinecs) ●	1194	Jaroslav z Týnce svědčil, když p. biskup a kníže Jindřich osvobodil vsi špit. sv. Jana Jenůz. od placení desátků...	CDB I, č. 349, s. 315 ¹⁴
75	Václavice (Wladizlawicz)	1271	Královna Kunhuta darovala zdejší kostel s podacími právy a veškerým přísl. špit. sv. Frant. u paty praž. mostu.	RBM II, č. 2696, s. 1178
76	Velběhy (Welbezi)	1219–22	Ves daroval za věrné služby král Přemysl Otakar I. Jiříku z Maršovic za věrné služby.	CDB II, č. 231, s. 220 ¹⁰
77	Vesce (Wescye)	ok. 1295	Štěpanovské panství pražského biskupství ve vsi, kterou držel Rinerius, 3 chudé země.	RBM II, č. 1673, s. 718
78	Vrchotovy Janovice (Janowicz)	1243	Konrád z Janovic svědčil při potvrzení donace Bavora ze Strakonice špitálu sv. Jana Křtitele Jeruz. Václavem I.	RBM II, č. 2788, s. 1220
79	Všetice (Wsetycych)	1061–85	Kníže Vratislav II. daroval ves ostrovskému klášteru.	CDB I, č. 83, s. 90 ¹
80	Zahrádka (Zaradacham)	1219	Přemysl Otakar I. daroval vyš. kapitulě ves s újezdem k ní příslušícím, a to se vším příslušenstvím (vč. kostela)	CDB II, č. 374, s. 409 ³³
81	Zaječ (Zatecye)	1000	Kníže Boleslav III. daroval ves ostrovskému klášteru.	CDB I, č. 40, s. 47 ³⁰
82	Zárybnice (dříve Zaluzie)	1285	Přibyslav ze Záluží svědčil při prodeji města Neveklova Jindřichem z Rožmberka klášteru na Zderaze.	RBM II, č. 1341, s. 579
83	Žitňany (Zynias)	ok. 1070	Výšehradská kapitula měla při svém založení obdržet ve vsi zemi o 4 poplužích se 3 výrobci láhví.	CDB I, č. 387, s. 376 ⁸
84	Živohošť (Siuhosochiti)	asi 1057	Spytihněv II. měl darovat litom. koleg. kapit. sv. Štěpána ze vsi v bozeňské provincii, kuchaře Květky s půdou.	CDB I, č. 55, s. 59 ¹ (B)

Tab. 2. Lokality zmíněné v písemných pramenech do konce 13. století. Část 3.

Číslo	Katastrální území (místní část obce)	1. písemná zmínka	Vlastník lok. ve 14. stol.	Sakrální stavba				datace (nejisté)
				patrocinium	dekanát	papežský desátek (gr./rok)	patronát	
1 01	Arnoštovice	1352	šlechta	sv. Šimon a Juda	vltav.	21 /1352	šlecht.	2. pol. 13. stol.
2 02A	Benešov u Prahy	1219-22	šlechta	sv. Alžběta	vltav.			● kol. pol. 13.
3 02B	Benešov u Prahy		šlechta	sv. Mikuláš	beneš.	87 /1352	šlecht	2. pol. 13. stol.
4 02C	Benešov u Prahy		šlechta	Nanebevzetí P. Marie	beneš.		šlecht	● kol. pol. 13.
5 02D	Benešov u Prahy (Chvojen)	1316	šlechta	sv. Filip a Jakub	štěpan.	15 /1352	šlecht	kol. pol. 13. stol.
6 03	Borovsko	1289	šlechta	sv. Petr a Pavel	štěpan.	15 /1352	šlecht	● 2. pol. 13. stol.
7 04	Božkovice (Tožice)	1205	šlechta	sv. Martin	beneš.	9 /1352	šlecht	2. pol. 12. stol.
8 05	Ctiboř (Hrádek)	1352	šlechta	sv. Matouš Apoštol	štěpan.	9 /1352	šlecht	● 2. pol. 13. stol.
9 06	Čechtice	1316	šlechta	sv. Jakub Starší	štěpan.	9 /1352	šlecht	2. pol. 13. stol.
10 07	Červený Újezd u Miličína	1352	šlechta	sv. Matouš	beneš. (?)	9 /1369	šlecht	2. pol. 13. stol.
11 08	Čestín u Jankova (Bedřichovice)	1352	šlechta	sv. Vavřinec	štěpan.	6 /1352	šlecht	1. pol. 13. stol.
12 09	Divišov u Benešova	1218	šlechta	sv. Bartoloměj	štěpan.	30 /1352	šlecht	1. pol. 13. stol.
13 10	Dolní Kralovice	1352	církev	sv. Jan Křtitel	štěpan.	26 /1352	církv.	1. pol. 13. stol.
14 11	Hofetice (Hodětice)	1352	šlechta	sv. Petr a Pavel	vltav.	15 /1352	šlecht	2. pol. 13. stol.
15 12	Hradiště	1352	šlechta	Nejsvětější Trojice	štěpan.	4 /1367; 9 /1369	šlecht	● 1. pol. 14. stol.
16 13	Chotýšany	1250	šlechta	sv. Havel	štěpan.	24 /1352	šlecht	● 1. pol. 13. stol.
17 14	Jankov	1352	šlechta	sv. Jan Křtitel	štěpan.	6 /1352	šlecht	1. pol. 12. stol.
18 15	Ježov nad Želivkou	1352	církev	sv. Lucie	řečic.	21 /1352	církv.	2. pol. 13. stol.
19 16	Keblov	ok. 1295	šlechta/církev	Nanebevzetí P. Marie	štěpan.	30 /1352	církv.	2. pol. 13. stol.
20 17	Kondrac	1318	šlechta	sv. Bartoloměj	štěpan.	18 /1352	šlecht	2. pol. 12. stol.
21 18	Kozmice u Benešova	1352	šlechta	sv. Jakub Větší	štěpan.	15 /1352; 30 /1367	šlecht	● 2. pol. 13. stol.
22 19	Křečovice u Neveklova	1352	šlechta	sv. Lukáš	vltav.	18 /1352	šlecht	● nedatován
23 20	Křivsonďov	1276	církev	Narození P. Marie	štěpan.	36 /1352	šlecht/církv	2. pol. 13. stol.
24 21	Libouň	1352	církev	sv. Václav	štěpan.	4 ½ /1352	církv	2. pol. 12. stol.
25 22A	Louňovice p. Blaníkem	1181	církev	P. Marie		240 bez ¼ /1352	církv.	2. pol. 12. stol.
26 22B	Louňovice p. Blaníkem		církev	sv. Václav	štěpan.		církv.	● 2. pol. 12. stol.
27 23	Lštěnín	1055	šlechta	sv. Kliment	štěpan.	9 /1352	šlecht	● 14./15. stol.
28 24	Maršovice u Benešova	1205	šlechta	Zvěšování P. Marie	beneš.	18 /1352	šlecht	● nedatován
29 25	Martinice u Votic	1318	šlechta	Nanebevzetí P. Marie	beneš.	15 /1369	šlecht	2. pol. 13. stol.
30 26	Měchnov	1352	šlechta	sv. Martin	štěpan.	9 /1352; 18 /1367	šlecht	kol. pol. 13. stol.
31 27	Mnichovice	1352	církev	sv. Filip a Jakub	štěpan.	9 /1352	církv.	● 2. pol. 13. stol.

Tab. 3. Souhrnné údaje ke kostelům z katalogu. Část 1.

Číslo	Katastrální území (místní část obce)	1. písemná zmínka	Vlastník lok. ve 14. stol.	Sakrální stavba				patronát	datace (nejistě)
				patrocinium	děkanát	papežský desátek (rok)			
32	Načeradec	1184	šlechta	sv. Petr a Pavel	štěpan. + vltav.	42/1352		šlecht	2. pol. 12. stol.
33	Nesvačily u Bystřice	1318	šlechta	Nalezení sv. Kříže	štěpan.	18/1352		šlecht	2. pol. 12. stol.
34	Neustupov	1279–88	šlechta	Nanebevzetí P. Marie	štěpan.	30/1352; 30/1369		šlecht	2. pol. 12. stol.
35	Neveklov (Chvořínek)	1352	šlechta	sv. Václav	beneš.	9/1352		šlecht	2. pol. 13. stol.
36	Neveklov	1285	šlechta	sv. Havel	beneš.	18/1352		šlecht	● 2. pol. 13. stol.
37	Olbramovice u Votic	1352	šlechta	Všech svatých	beneš.	15/1352		šlecht	kol. pol. 13. stol.
38	Ouběnice u Votic	1327	šlechta	sv. Linhart	štěpan.	15/1352		šlecht	1. pol. 13. stol.
39	Popovice u Benešova	1295 (?)	šlechta	sv. Jakub Větší/Apoštol	štěpan.	18/1352		šlecht	2. pol. 13. stol.
40	Poříčí n. Sázavou	1352	šlechta	sv. Havel	beneš.	42/1352		šlecht	1. pol. 13. stol.
41	Poříčí n. Sázavou		šlechta	sv. Petr a Pavel	beneš.			šlecht	1. pol. 12. stol.
42	Postupice	1109–40	šlechta	sv. Martin	štěpan.	15/1352		šlecht	● 1. pol. 14. stol.
43	Pravonín	1352	Církev	sv. Jan Křtitel	štěpan.	3/1352		círk.	1. pol. 13. stol.
44	Pšátě	1352	šlechta	Nejsvětější Trojice	štěpan.	12/1367; 6/1369		šlecht	● 2. pol. 13. stol.
45	Radošovice u Vlašimi	1318	šlechta	Všech svatých	štěpan.	18/1352		šlecht	● 2. pol. 13. stol.
46	Ratměřice	1220	církev	sv. Havel	štěpan.	10/1352; 20/1367		círk.	2. pol. 13. stol.
47	Snět	1352	Církev	sv. Petr a Pavel	řečic.	21/1352		círk.	● 2. pol. 13. stol.
48	Soutice	ok. 1295	šlechta/církev	sv. Jakub Větší	štěpan.	18/1352		šlecht	● nedatován
49	Tehov	1352	šlechta	sv. Prokop	štěpan.	18/1352		šlecht	● 2. pol. 13. stol.
50	Trhový Štěpánov	1274	církev	sv. Bartoloměj	štěpan.	36/1352		círk.	2. pol. 13. stol.
51	Třebešice u Divišova	1352	šlechta	Všech svatých	štěpan.	9/1352; 18/1367		šlecht	1. pol. 13. stol.
52	Týnec n. Sázavou	1318	šlechta	sv. Václav (?)	beneš.	24/1352		šlecht	2. pol. 11. stol.
53	Václavice u Benešova	1271	král	sv. Václav	beneš.	21/1352		círk.	2. pol. 13. stol.
54	Veliš	1352	šlechta	sv. Josef	štěpan.	6/1352; 12/1367		šlecht	2. pol. 13. stol.
55	Vlašim	1318	šlechta	P. Marie Vítězná	štěpan.	36/1352		šlecht	● 2. pol. 13. stol.
56	Vojkov u Votic	1350	šlechta	sv. Jakub Starší/Větší	vltav.	15/1352		šlecht	1. pol. 13. stol.
57	Votice	1318	šlechta	sv. Václav	vltav.	15/1352		šlecht	● 2. pol. 13. stol.
58	Vranov u Čerčan	1352	šlechta	sv. Václav	štěpan.	18/1352		šlecht	kol. pol. 13. stol.
59	Vrchotovy Janovice	1243	šlechta	sv. Petr a Pavel	beneš.	24/1352		šlecht	2. pol. 12. stol.
60	Vysoký Újezd	1352	šlechta	Narození P. Marie	beneš.	15/1352		šlecht	2. pol. 13. stol.
61	Zdebuzev	1352	šlechta	sv. Šimon a Juda	štěpan.	12/1352; 12/1369		šlecht	● 2. pol. 13. stol.
62	Zvěstov (Šlapánov)	1318	šlechta	sv. Petr a Pavel	štěpan.	15/1352; 15/1369		šlecht	kol. pol. 13. stol.

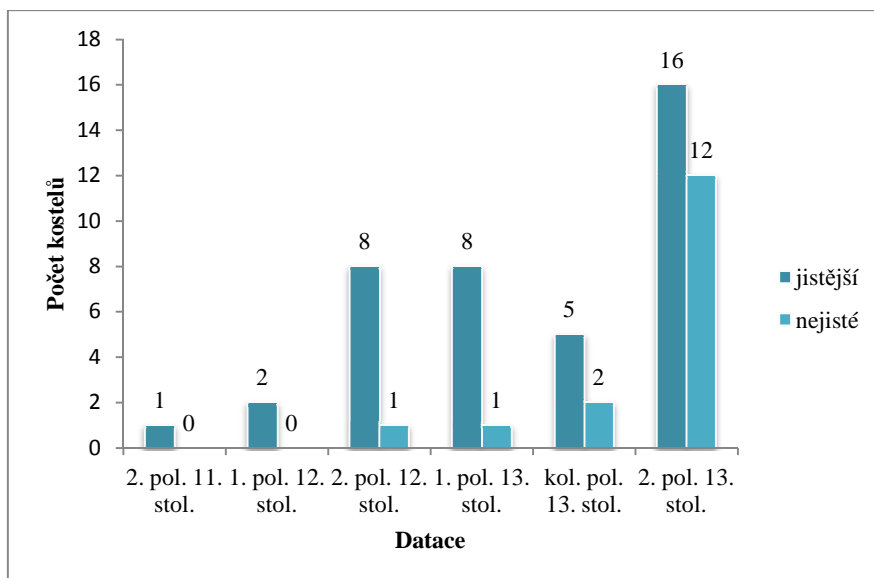
Tab. 3. Souhrnné údaje ke kostelům z katalogu. Část 2.

Číslo	Katastrální území (místní část obce)	Sakrální stavba	Písemná zmínka do konce 13. st.	Dominantní poloha	Nadmořská výška (m)	Vzdálenost od nejbliž. vod. t. (m)	Archeolog. nález	Možnost povrchových sběrů
1	01 Arnošovice	●		●	540	170	○	
2	02A Benešov u Prahy	○	●		352	8	○	
3	02B Benešov u Prahy	●	●	●	372	187	○	
4	02C Benešov u Prahy	○	●	○	364	125	●	
5	02D Benešov u Prahy (Chvojen)	●		●	408	172	●	○
6	03 Borovsko	○	●	●	381	72	●	
7	04 Božkovice (Tožice)	●	●	●	472	192	○	
8	05 Ctiboř (Hrádek)	○		○	356	42	○	
9	06 Čechtice	●			485	295		
10	07 Červený Újezd u Miličína	●			594	167		
11	08 Čestín u Jankova (Bedřichovice)	●			515	22		
12	09 Divišov u Benešova	●	●	●	470	105	○	
13	10 Dolní Kralovice	●	○	●	366	170	●	
14	11 Hořetice (Hodětice)	●		●	435	75		●
15	12 Hradiště	○	○	○	386	57	●	●
16	13 Chotýšany	●	●	●	450	197		
17	14 Jankov	●		●	512	68		
18	15 Ježov nad Želivkou	●		●	452	178		○
19	16 Kbelov	●	●	●	432	150		
20	17 Kondrac	●		●	420	136		
21	18 Kozmice u Benešova	○			490	61		
22	19 Křečovice u Neveklova	○		●	368	73	○	
23	20 Křivsoudov	●	●		446	48	○	
24	21 Libouň	●		●	401	57	●	
25	22A Louňovice p. Blaníkem	●	●		399	35	●	
26	22B Louňovice p. Blaníkem	○	●	○	402	83	●	
27	23 Lštění	○	●	●	364	100	●	
28	24 Maršovice u Benešova	○	●	●	414	189		
29	25 Martinice u Votic	●		●	484	71	●	
30	26 Měchnov	●		○	490	204		○
31	27 Mnichovice	○			450	178		

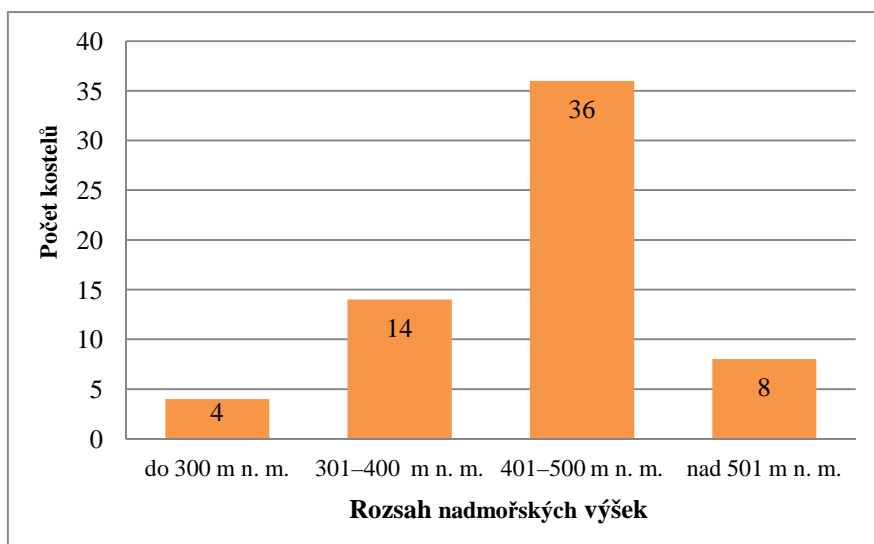
Tab. 4. Souhrnné údaje k lokalitám s kostely – poloha v krajině, existence písemných zmínek, archeologických nálezů a možnost povrchových sběrů (kladné údaje jsou vyznačeny ●, problematické ○). Část 1.

Číslo	Katastrální území (místní část obce)	Sakrální stavba	Písemná zmínka do konce 13. st.	Dominantní poloha	Nadmořská výška (m)	Vzdálenost od nejbliž. vod. t. (m)	Archeolog. nález	Možnost povrchových sběrů
32	Načeradec	●	●	●	522	332	○	
33	Nesvačily u Bystřice	●		●	379	75		
34	Neustupov	●	●	●	554	122	○	
35	Neveklov (Chvojněnek)	●		●	432	135		○
36	Neveklov	○	●	●	412	253	○	
37	Olbramovice u Votic	●		●	424	102	●	●
38	Ouběnice u Votic	●		●	457	185	●	○
39	Popovice u Benešova	●	○		457	93		
40	Poříčín n. Sázavou	●			271	16		
41	Poříčín n. Sázavou	●		●	282	155	●	
42	Postupice	○	●	○	422	135		
43	Pravonín	●		●	550	379	●	
44	Psáře	○			486	126	○	
45	Radošovice u Vlašimi	○			406	71		
46	Ratměřice	●	●	●	502	210	○	
47	Snět	○			466	45		
48	Soutice	○	●		390	242		
49	Tehov	○			454	53		
50	Trhový Štěpánov	●	●	○	415	25	●	
51	Třebešice u Divišova	●			426	83		
52	Týnec n. Sázavou	●	○	●	280	88	●	
53	Václavice u Benešova	●	●	○	294	92	●	●
54	Veliš	●		○	458	130		●
55	Vlašim	○		○	366	227	○	
56	Vojkov u Votic	●		○	455	84		●
57	Votice	○			486	43	○	
58	Vranov u Čerčan	●			362	96		
59	Vrchotovy Janovice	●	●	●	426	76	○	
60	Vysoký Újezd	●		●	402	130	○	○
61	Zdebuzeves	○			449	66		
62	Zvěstov (Šlapánov)	●		○	463	168		

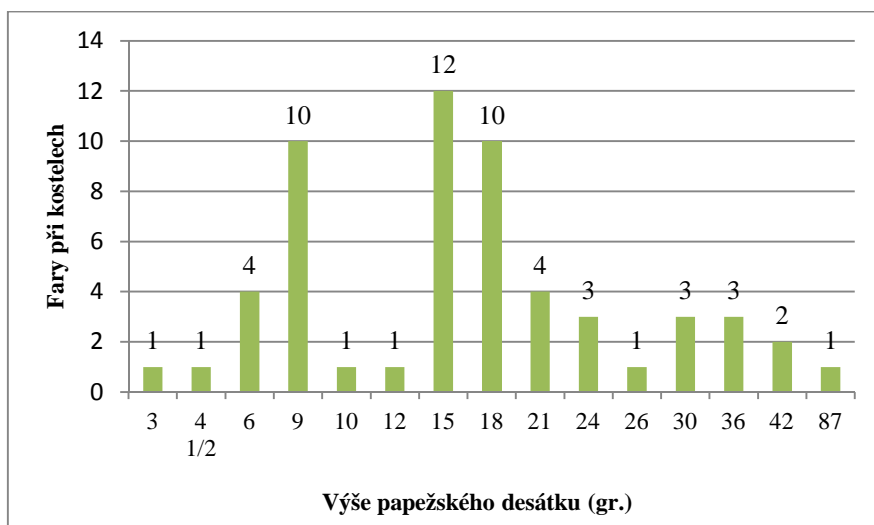
Tab. 4. Souhrnné údaje k lokalitám s kostely – poloha v krajině, existence písemných zmínek, archeologických nálezů a možnost povrchových sběrů (kladné údaje jsou vyznačeny ●, problematické ○). Část 2.

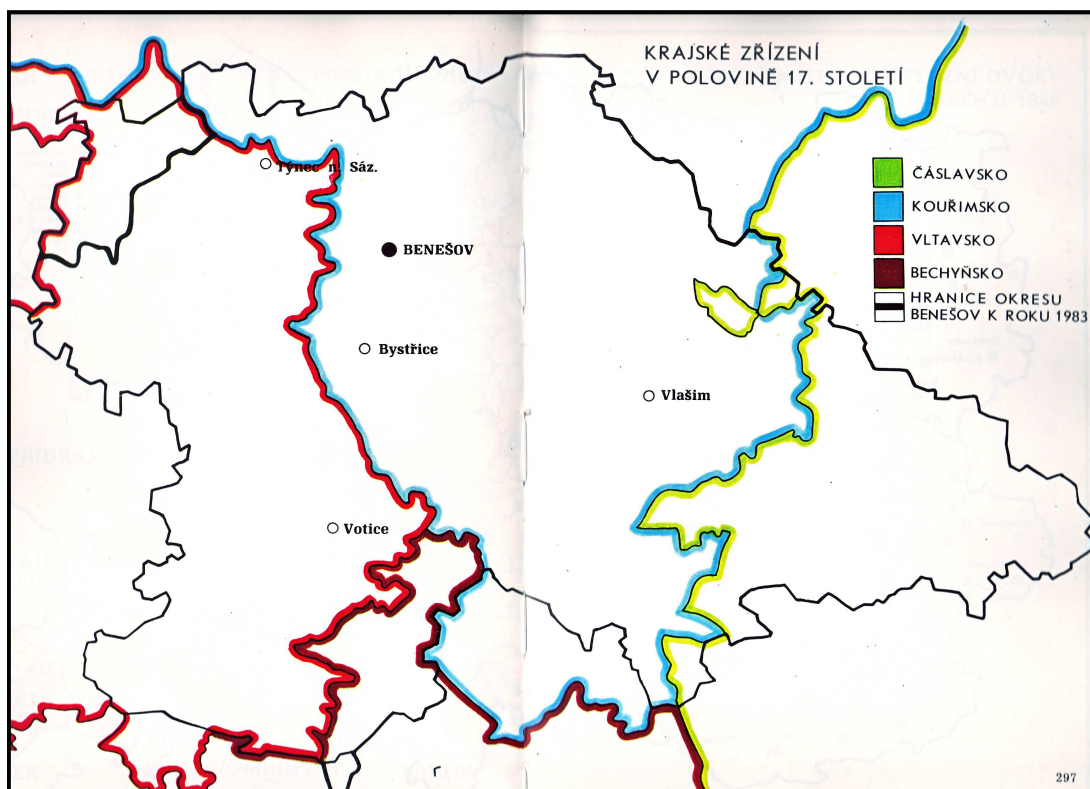
Graf 1. Počet kostelů postavených v jednotlivých obdobích.

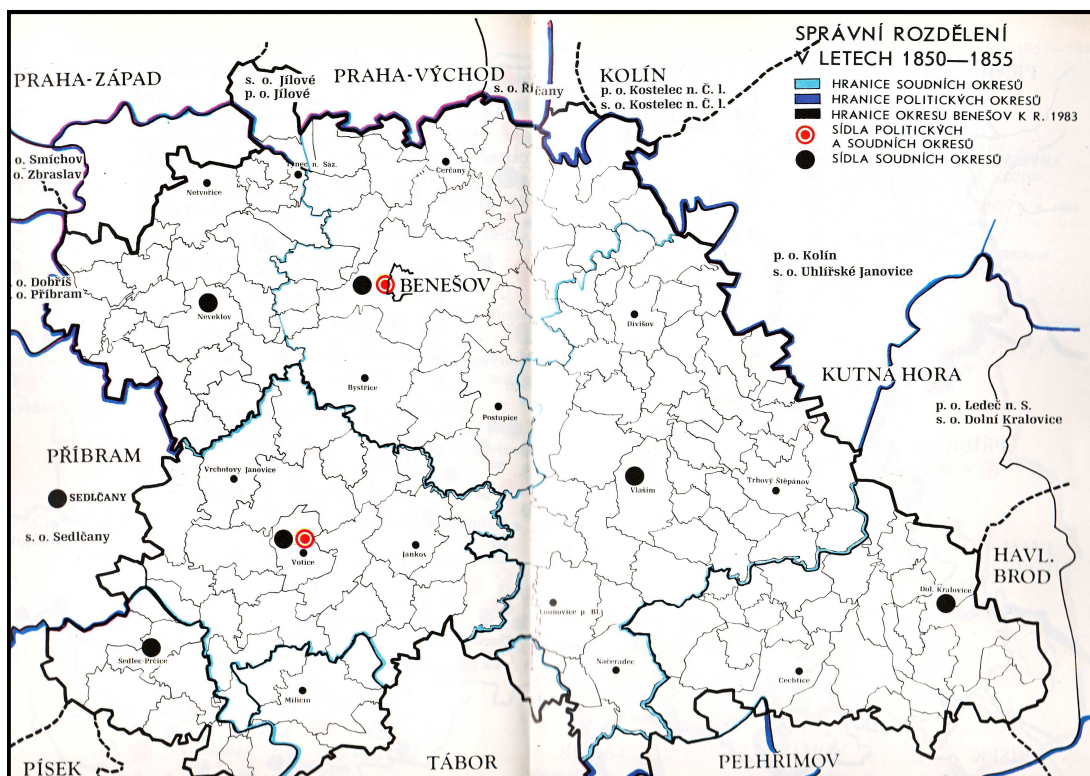
Graf 2. Výskyt kostelů v různých nadmořských výškách.

Graf 3. Srovnání výše papežského odváděného desátku jednotlivými farami při kostelech.

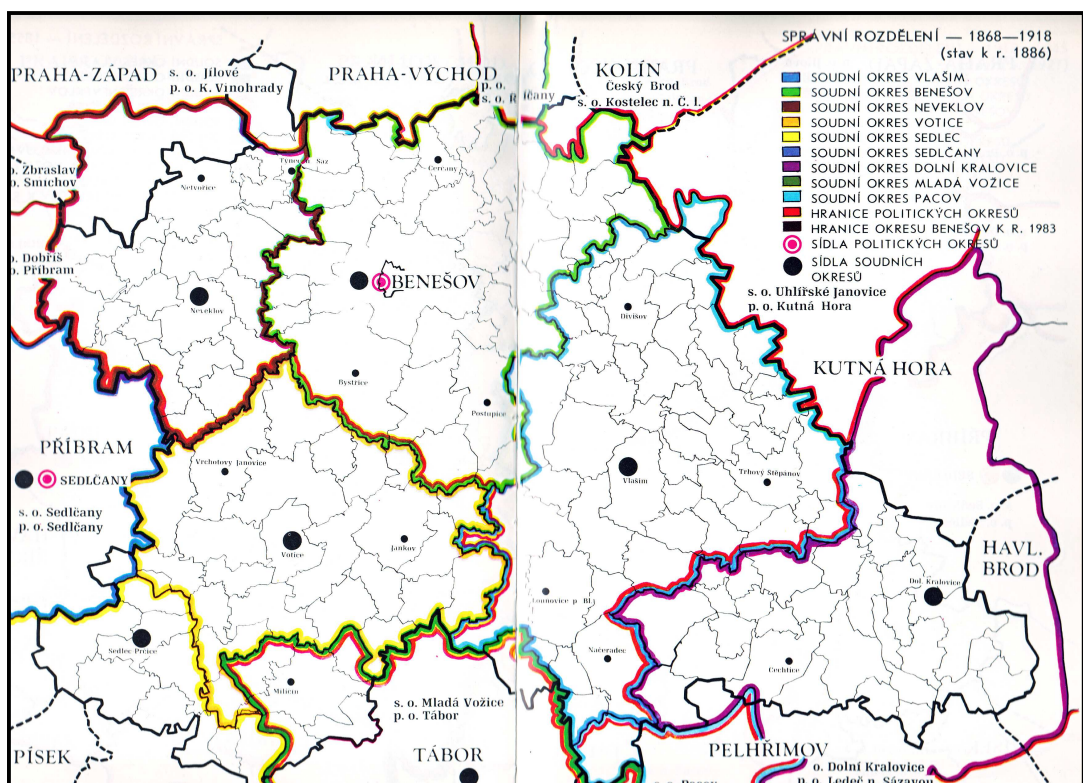

Obr. 1. Krajské zřízení v polovině 17. století. Podle Petrůň a kol. 1985.

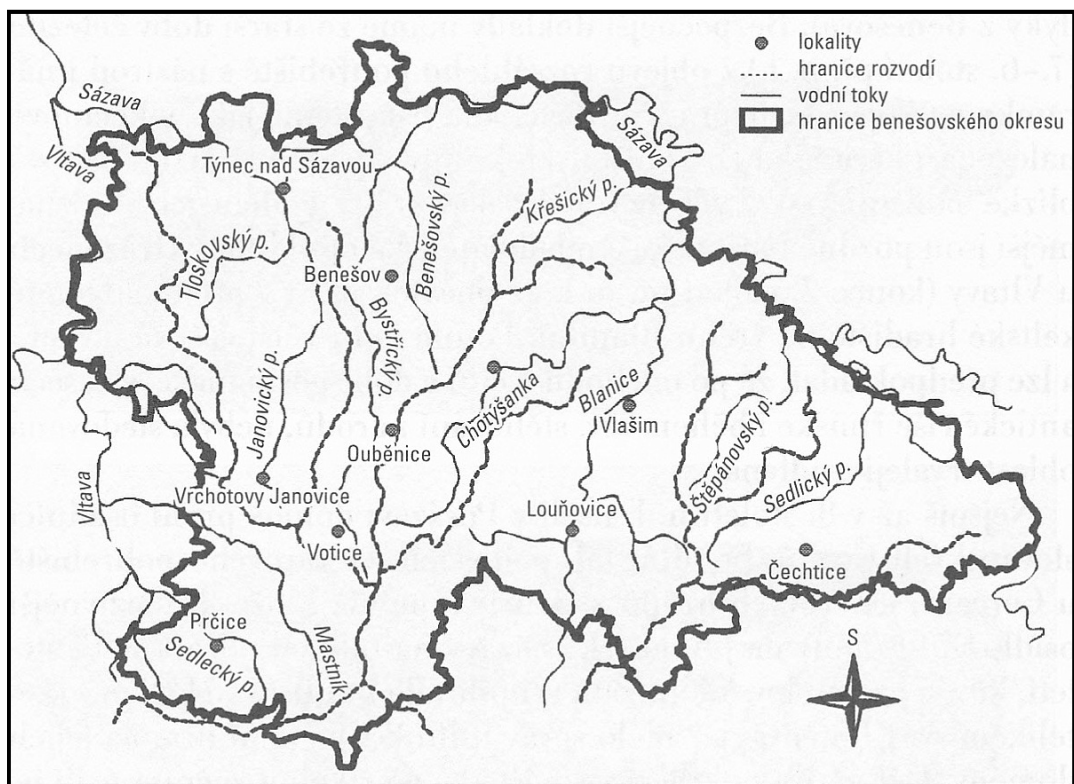

Obr. 2. Správní rozdělení v letech 1850–55. Podle Petrůň a kol. 1985.

Obr. 3. Správní rozdělení v letech 1868–1918. Podle Petrůň a kol. 1985.

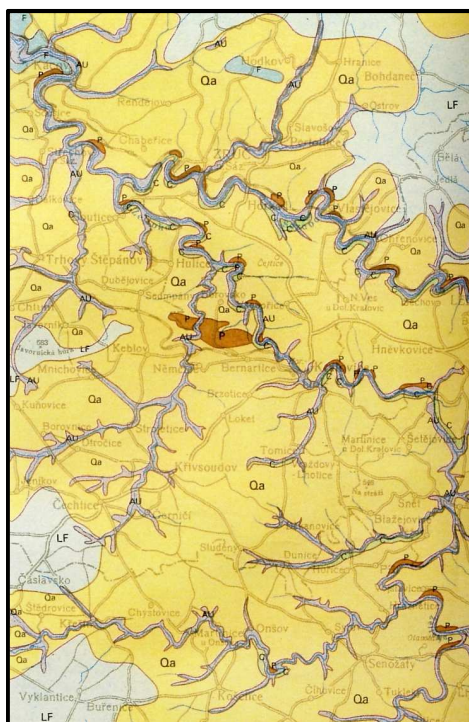

Obr. 4. Rozvodí v okr. Benešov. Podle Petrůň 2011.

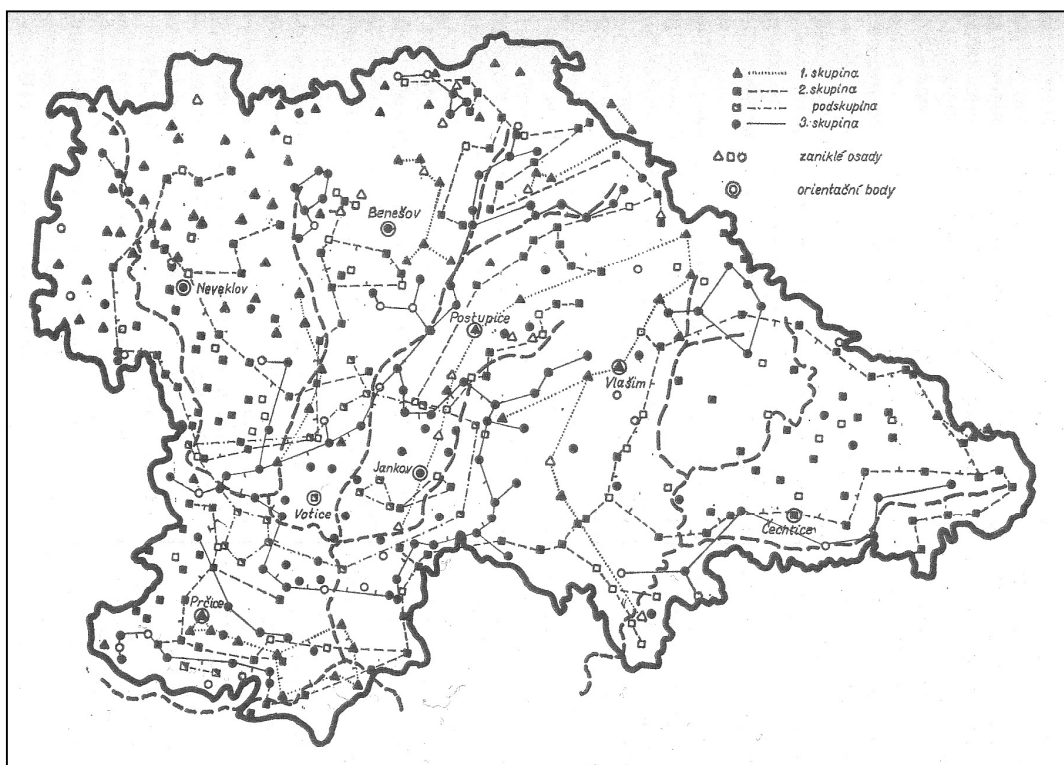

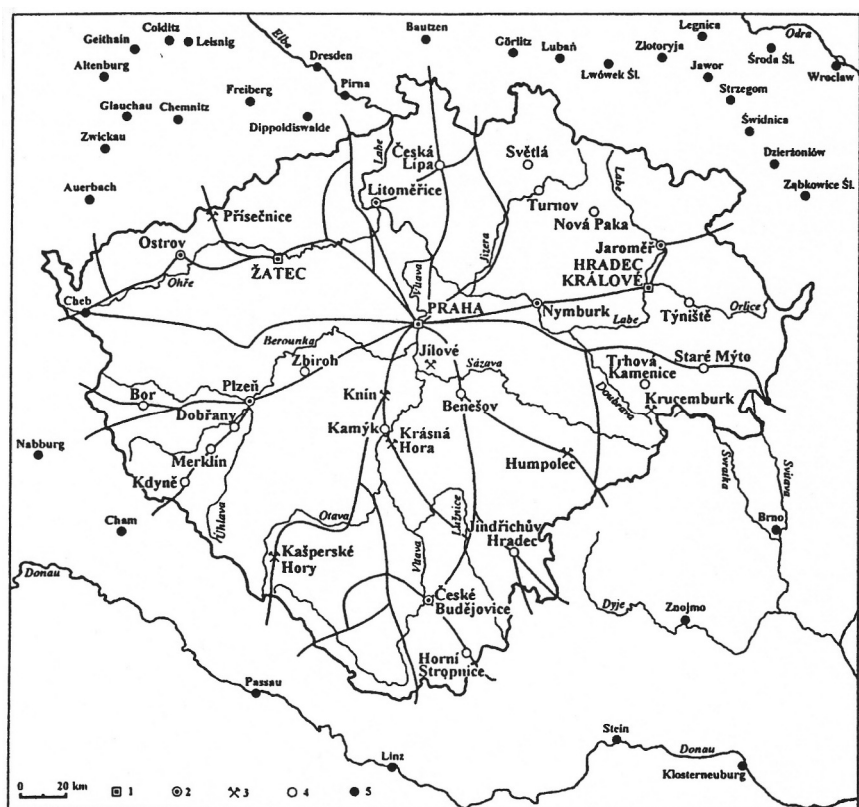
Obr. 5. Geobotanická mapa ČSSR – List M-33-XXI – Tábor. Podle Mikyška *et al.* 1969.

Obr. 6. Geobotanická mapa ČSSR – List M-33-XXII – Jihlava. Zobrazeno bývalé Dolnokralovicko. Podle Mikyška *et al.* 1970.

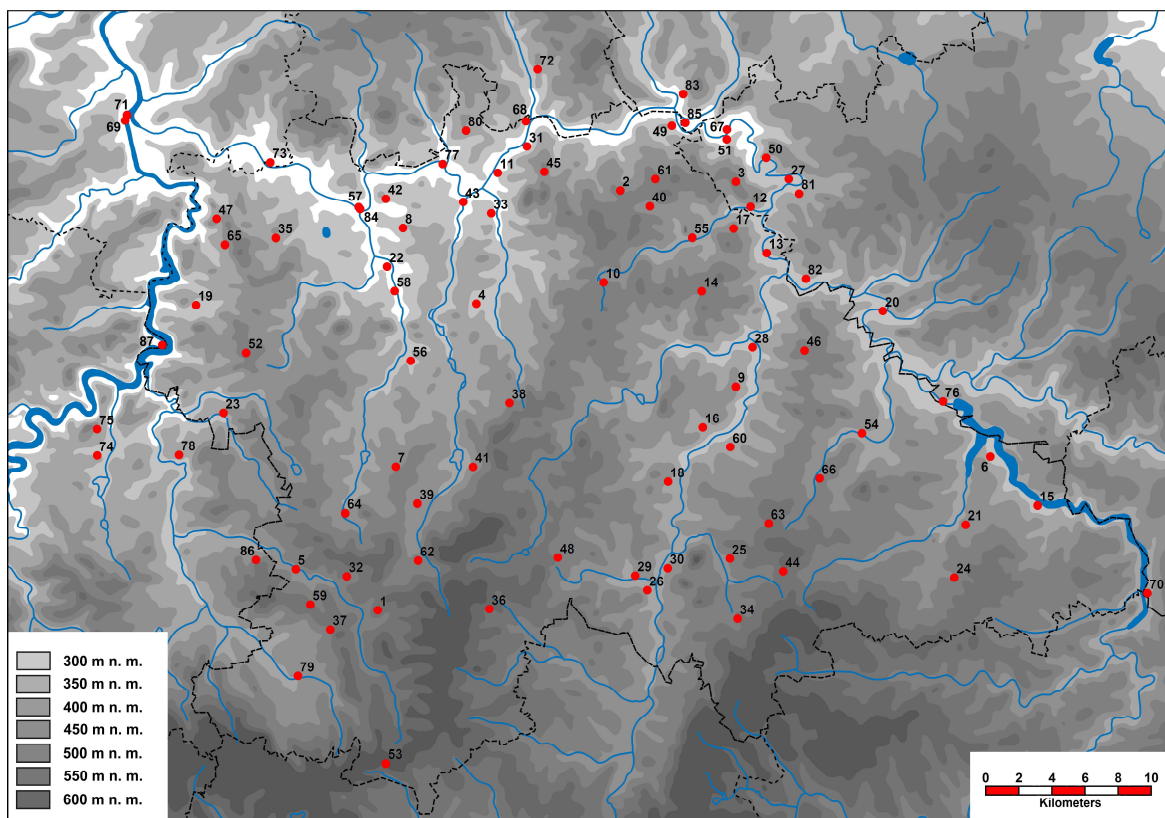

Obr. 7. Toponomastická studie. Podle Hájek – Jiříčko a kol. 1976.

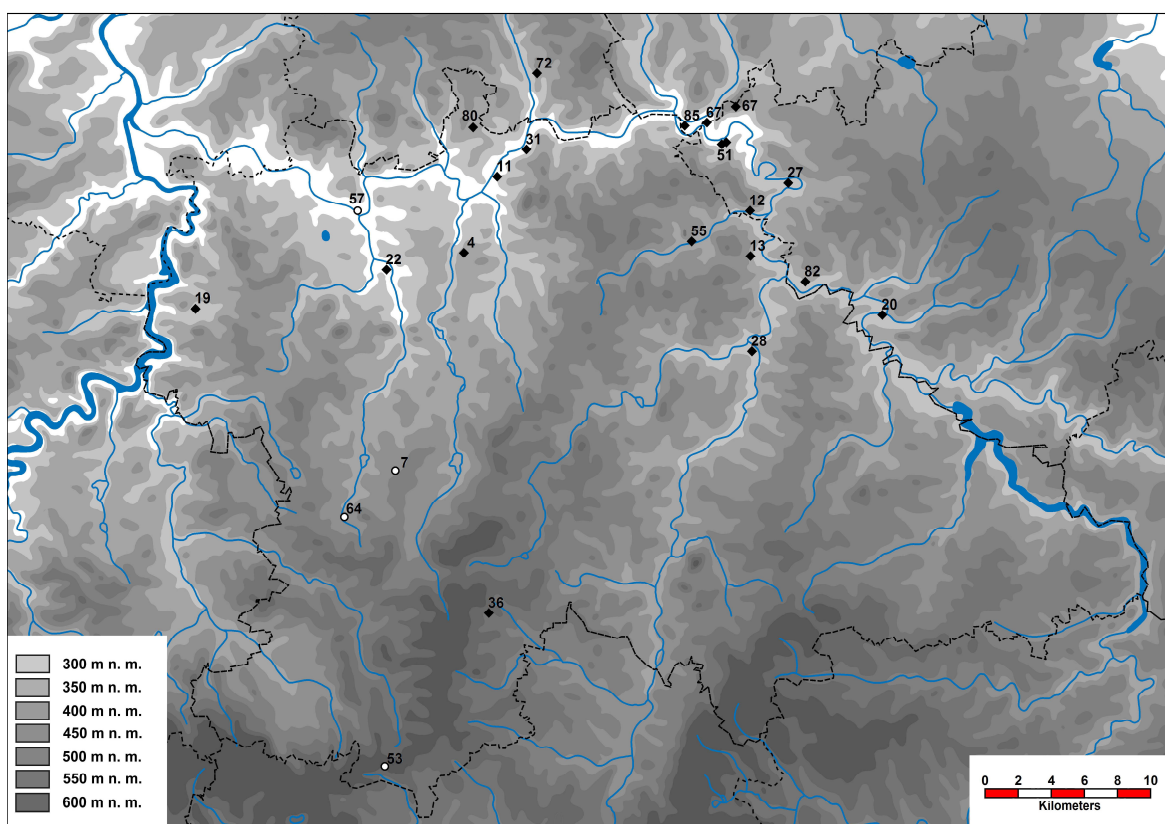

Obr. 8. Mapa dálkových cest. Podle Velínský 1999.

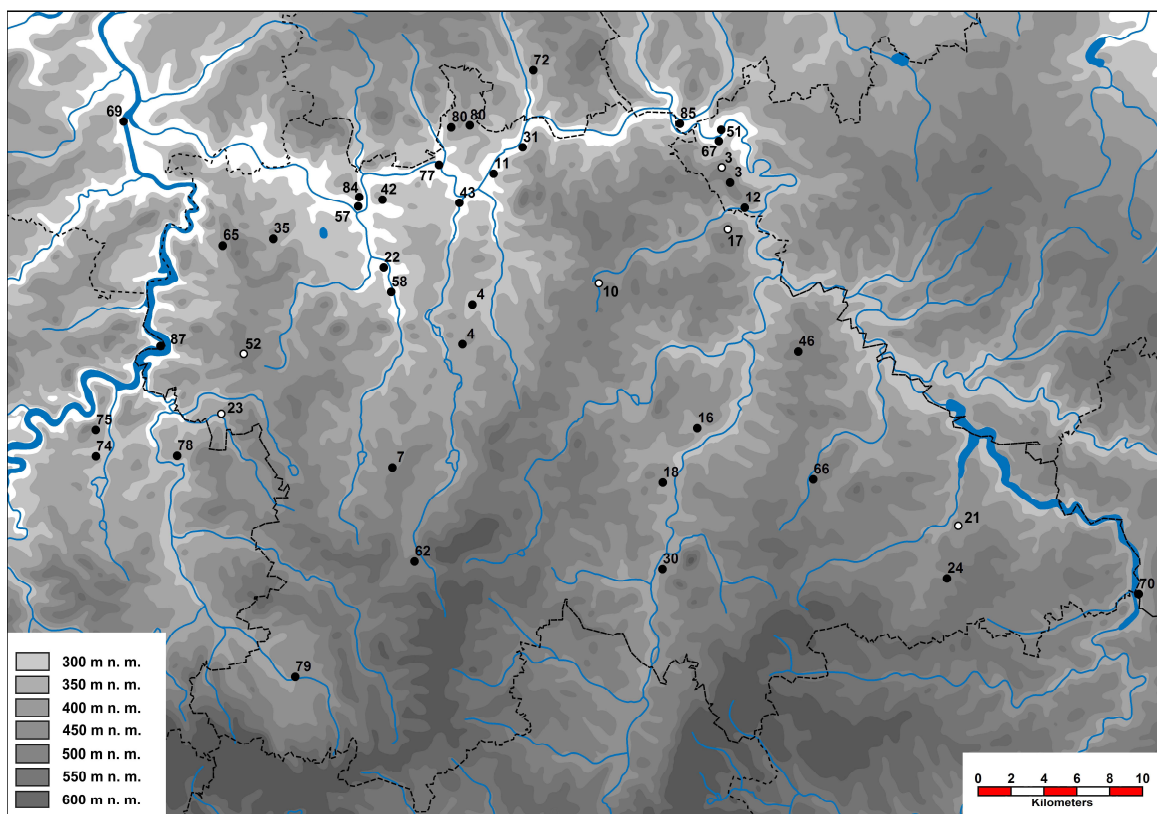

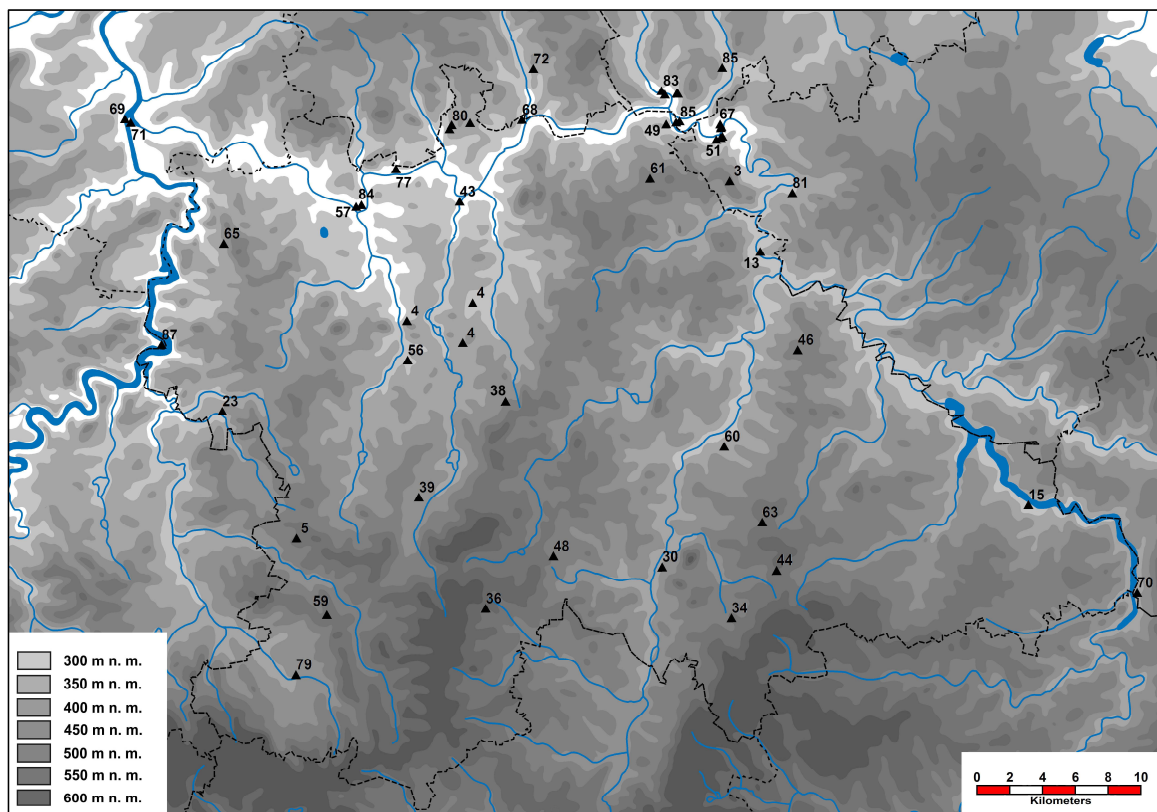
Obr. 9. Mapa lokalit s archeologickými nálezy od raného do vrcholného středověku. Autor: Z. Neustupný.

Obr. 10. Mapa lokalit s archeologickými nálezy ze starší a střední doby hradištní. Autor Z. Neustupný.

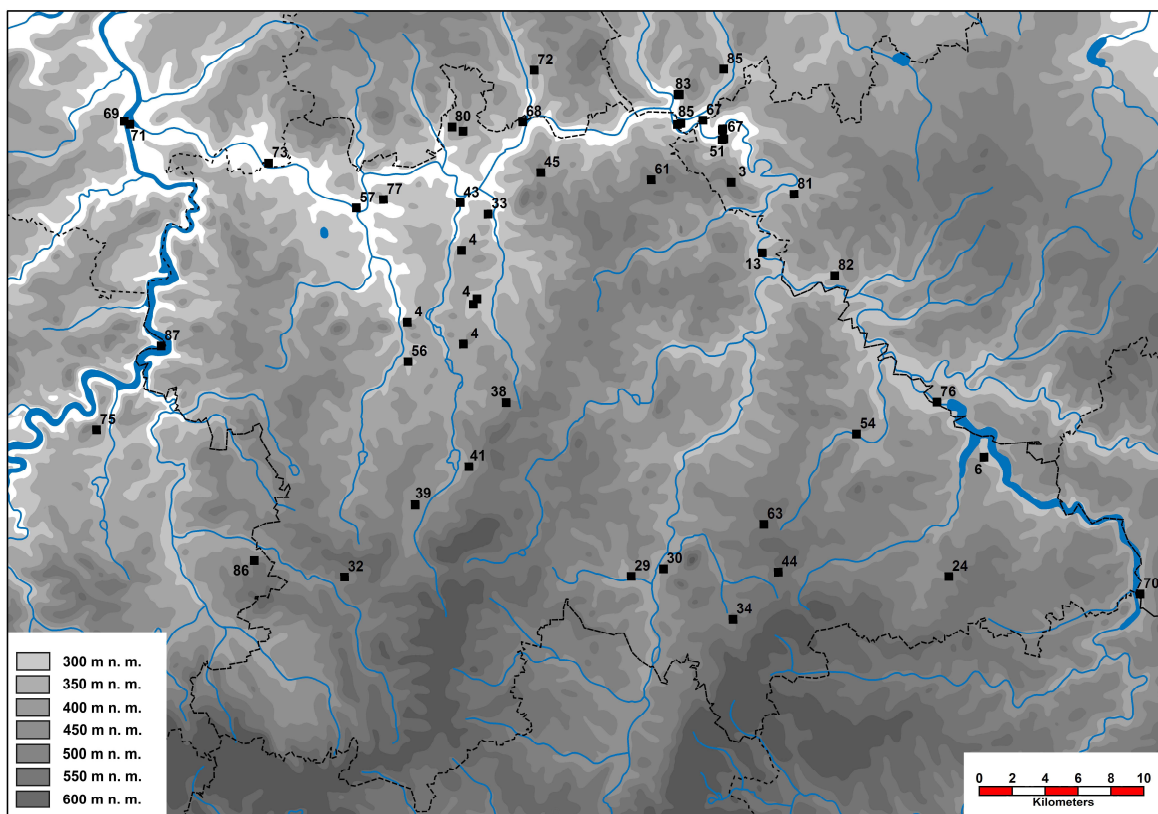

Obr. 11. Mapa lokalit s archeologickými nálezy z mladší doby hradištní. Autor Z. Neustupný.

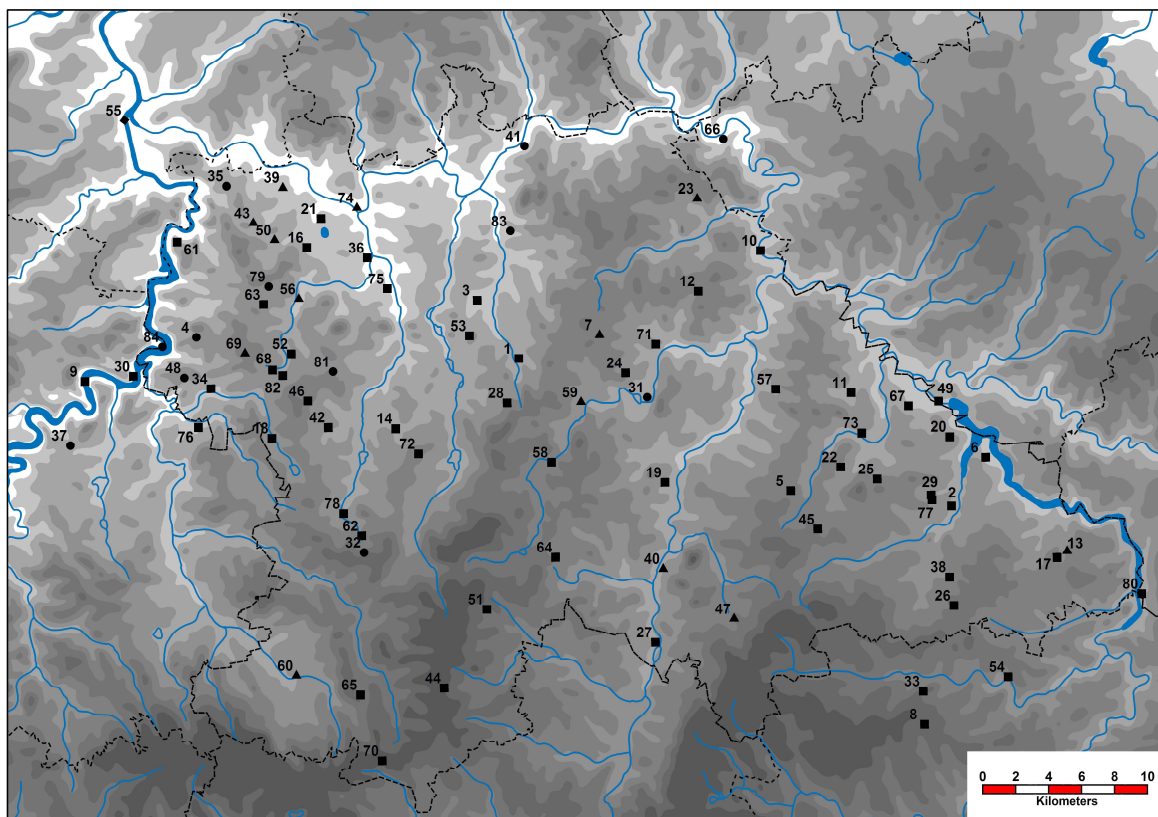

Obr. 12. Mapa lokalit s archeologickými nálezy z pozdní doby hradištní. Autor Z. Neustupný.

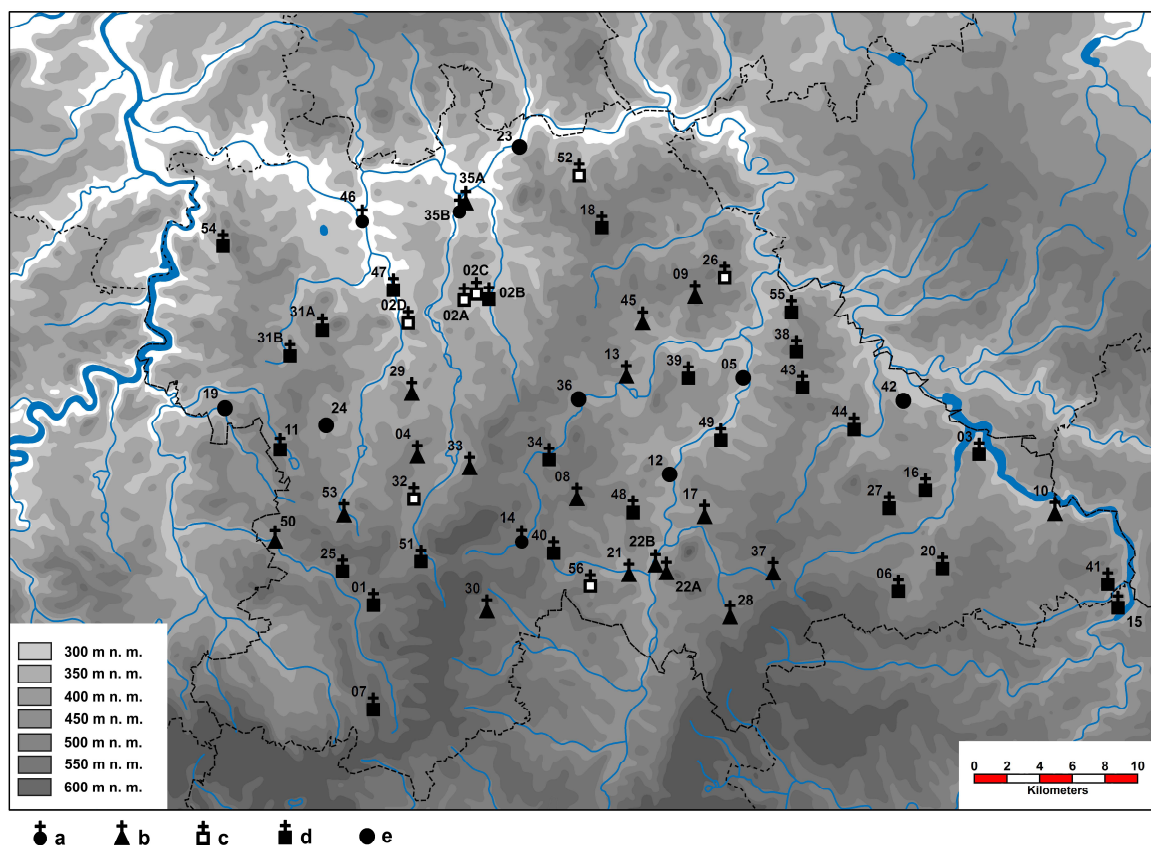

Obr. 13. Mapa lokalit s archeologickými nálezy ze starší fáze vrcholného středověku. Autor Z. Neustupný.

Obr. 14. Mapa lokalit zmíněných v písemných pramenech do konce 13. století: ◆ – 10. století, • – 11. století, ▲ – 12. století, ■ – 13. století. Autor: Z. Neustupný.

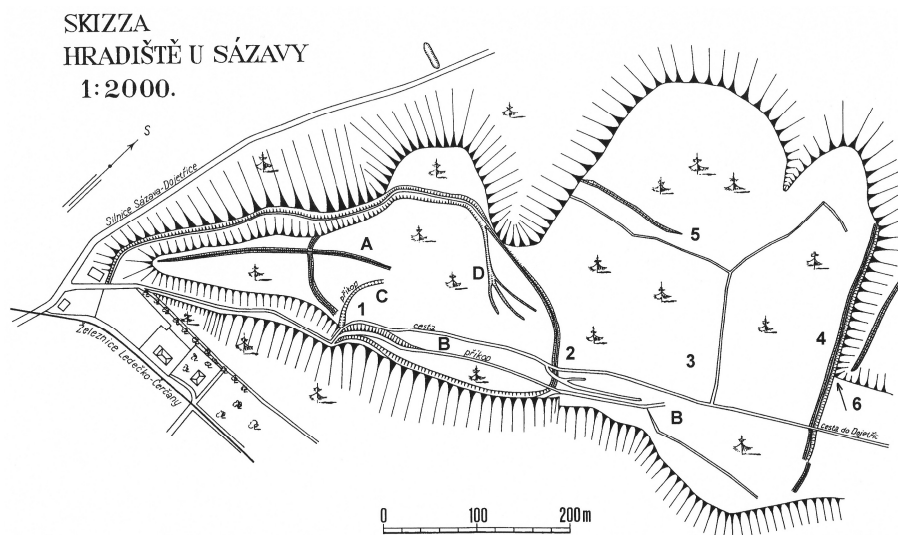

Obr. 15. Mapa středověkých kostelů – a) do pol. 12. století, b) 2. pol. 12.–1. pol. 13. století, c) kol. pol. 13. století, d) 2. pol. 13. století, e) 14. století. Autor Z. Neustupný.

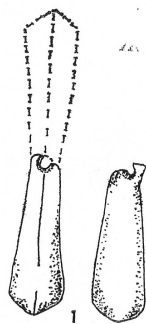

Obr. 16. Mapa rozdělení na děkanáty v rámci archidiakonátů. 2 – Benešovský, 13 – Řečický, 15 – Štěpanovský, 18 – Vltavský. Podle Kalousek 1874.

Obr. 17. Plán hradiště mezi Dojetřicemi a Sázavou. 1 – místo nálezů raně středověké keramiky r. 1962 a 1979, 2 – poloha prvních nálezů z r. 1962, 3 – mohylovitý útvar, 4 – pramen, 5 – prostor s pozdně středověkými a novověkými nálezy. Podle *Bernat – Štědra 2005*.

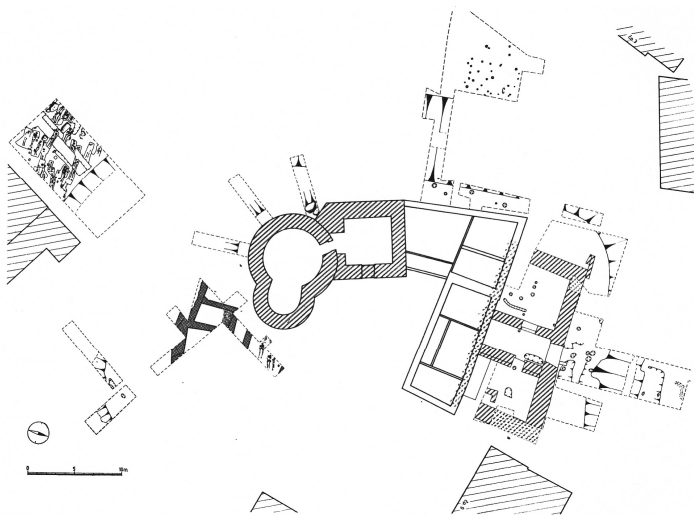

Obr. 18. Vrtulovité kování z Dojetřic. Podle *Zemanová-Profantová 1986*.

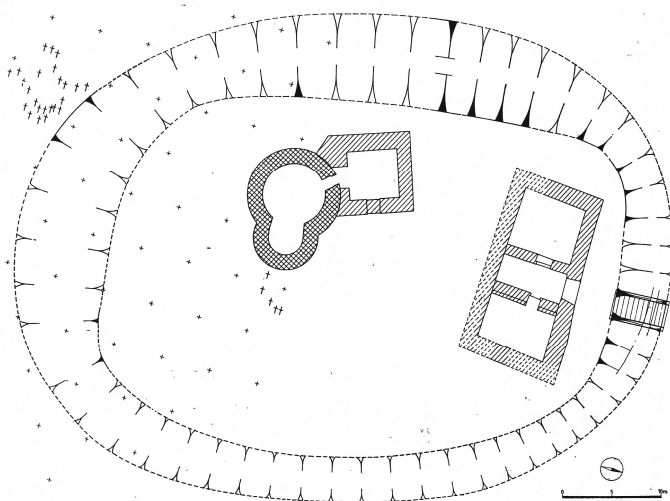

Obr. 19. Nález kostrových hrobů s keramickými nádobami v Libži. Podle *Turek 1953*.

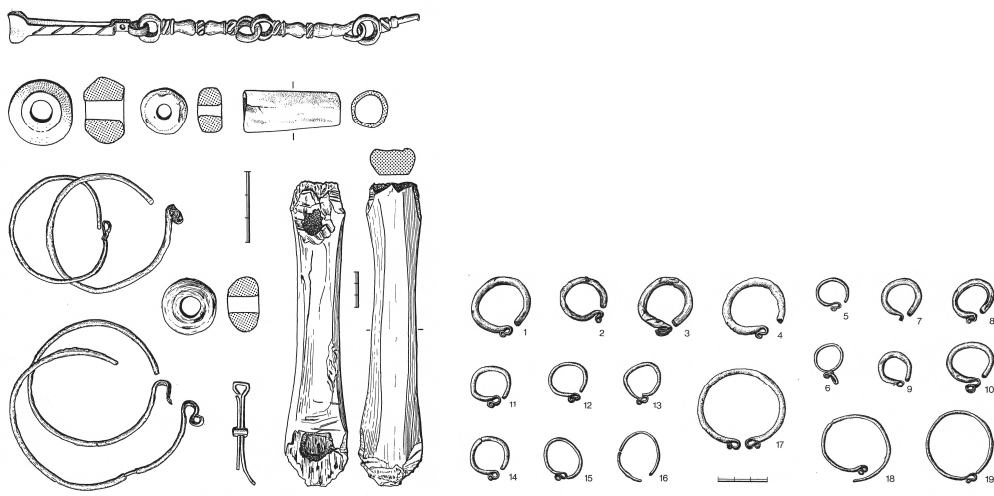

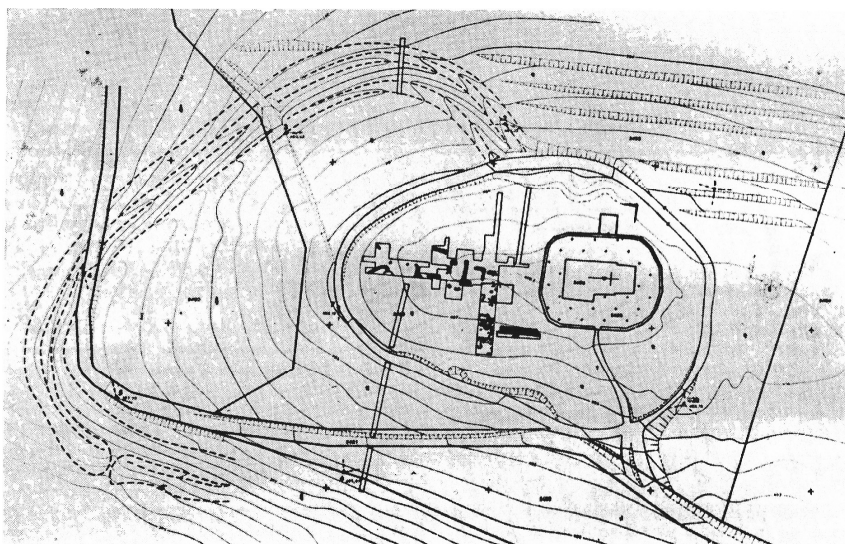
Obr. 20. Týnec nad Sázavou. Situace výzkumu z l. 1969–73 a 1976–77. Podle *Hejna 1983*.

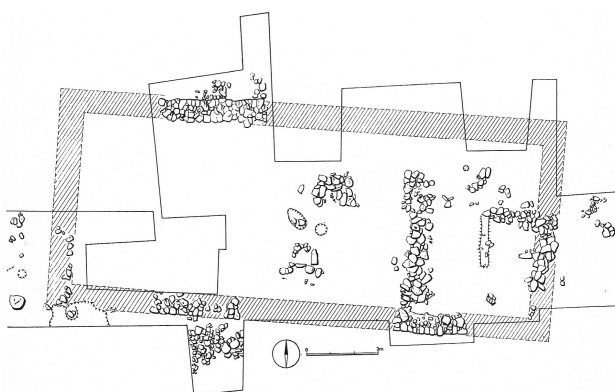
Obr. 21. Týnec nad Sázavou. Rekonstrukce situace podle A. Hejny. Podle *Hejna 1983*.

Obr. 22. Týnec nad Sázavou. Nálezy kamenných a hliněných přeslenů, bronzových záušnic (vpravo plátovaných stříbrem), kostěné brusle, bronzové tuleje, závlečky a karabinky. Podle *Hejna 1983*.

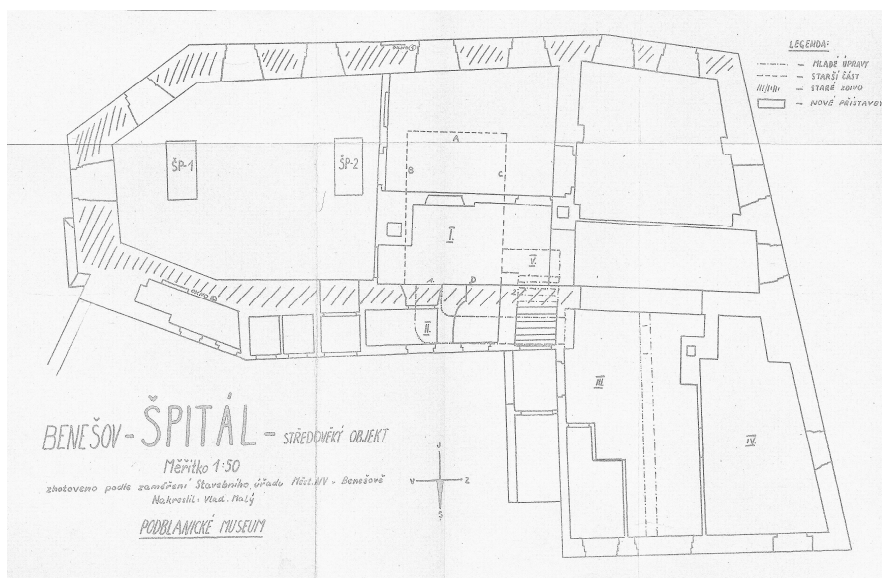
Obr. 23. Chvojen, situace výzkumu. Podle Hejna 1983.

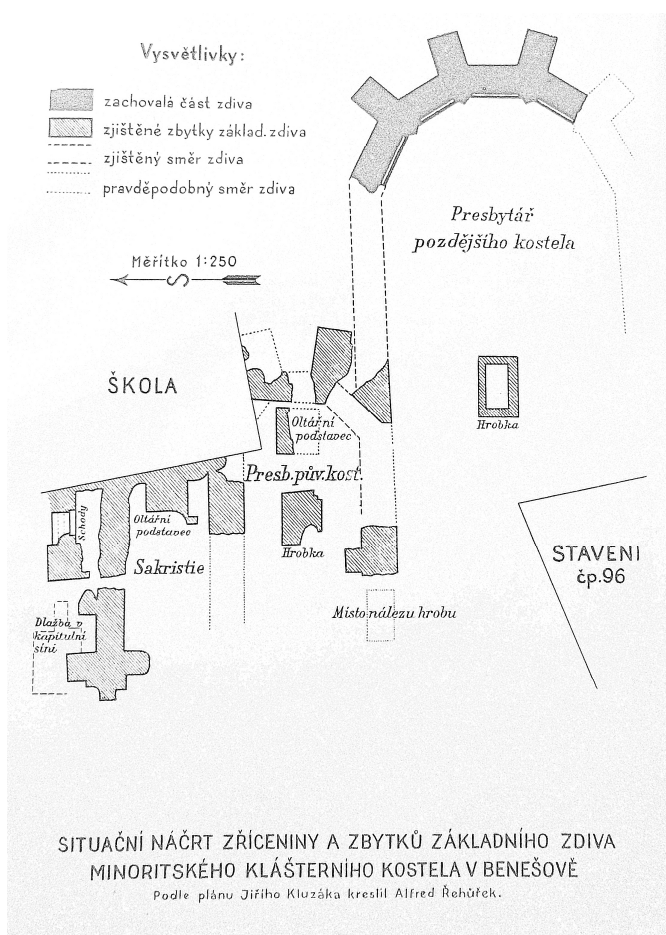
Obr. 24. Chvojen, situace obytného objektu. Podle Hejna 1983.

Obr. 25. Chvojen, ukázky nádob, fragment akvamanile, bronzový závěsek, nákončí přezky. Podle Hejna 1983.

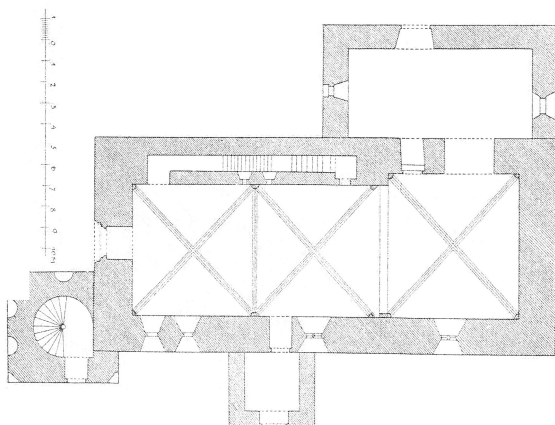

Obr. 26. Špitální kostel sv. Alžběty v Benešově u Prahy. Podle Malý 1965, č. j. 6610/65.

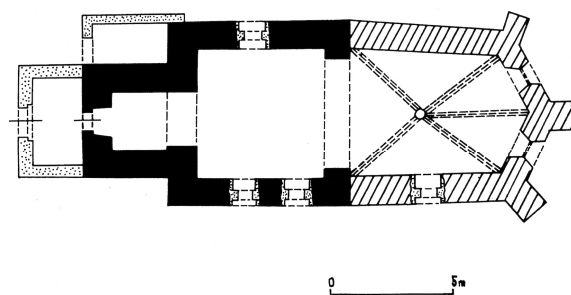

Obr. 27. Situační plán zřízení minoritského kláštera v Benešově u Prahy. Podle Růžička 1946.

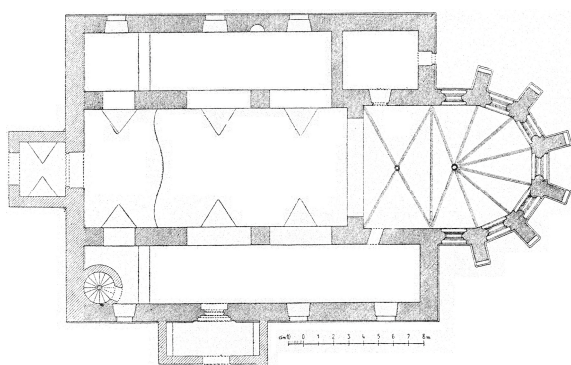
Půdorysy kostelů

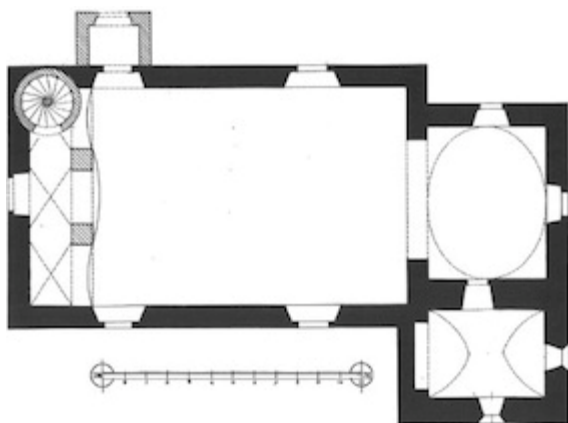
Obr. 28. Arnoštovice, kostel sv. Šimona a Judy. Podle *Podlaha – Šittler 1898*.

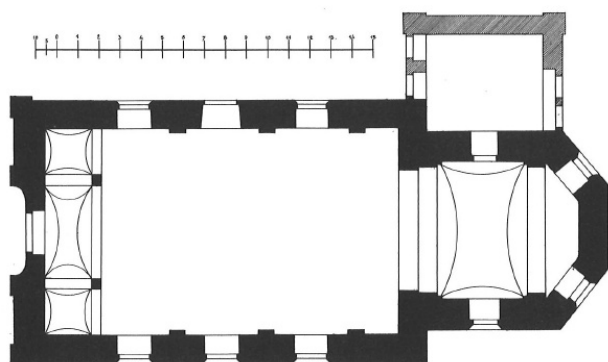
Obr. 29. Bedřichovice (k. ú. Čestín u Jankova), kostel sv. Martina. Podle *Kroupa 1993c*.

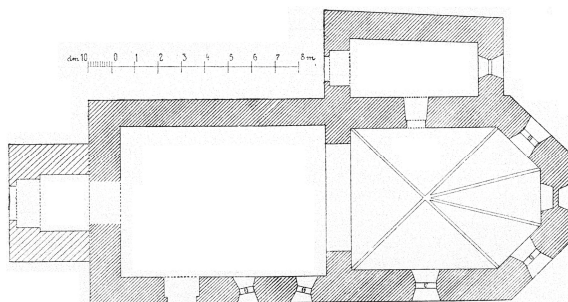
Obr. 30. Benešov u Prahy, kostel sv. Mikuláše. Podle *Podlaha 1911*.

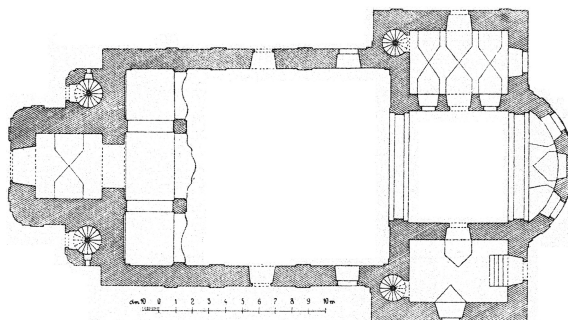
Obr. 31. Borovsko, kostel sv. Petra a Pavla. Podle *Soukup – Valchář 2010*.

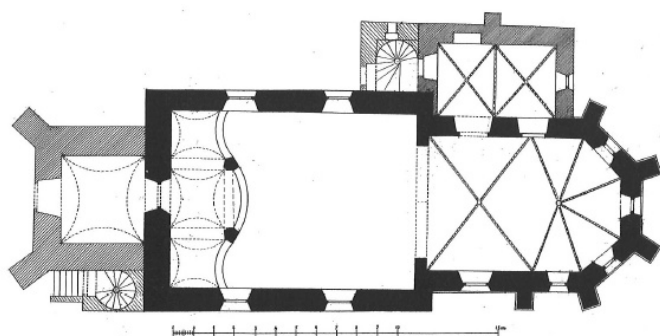
Obr. 32. Čechtice, kostel sv. Jakuba Staršího. Podle *Soukup – Valchář 2010*.

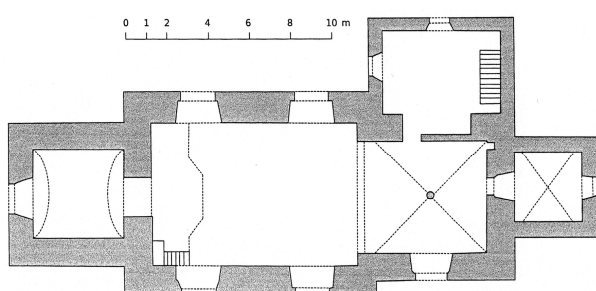
Obr. 33. Červený Újezd u Miličína, kostel sv. Matouše. Podle *Podlaha – Šittler 1898*.

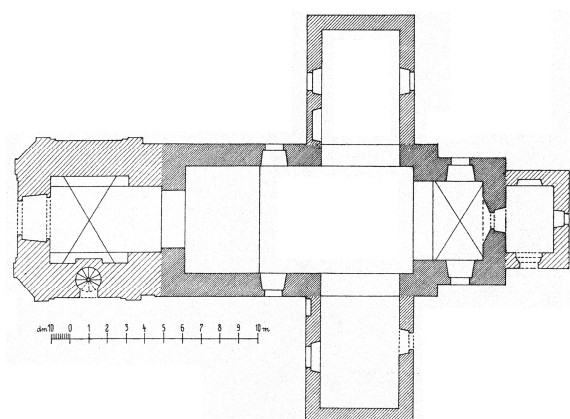
Obr. 34. Divišov u Benešova, kostel sv. Bartoloměje. Podle *Podlaha 1911*.

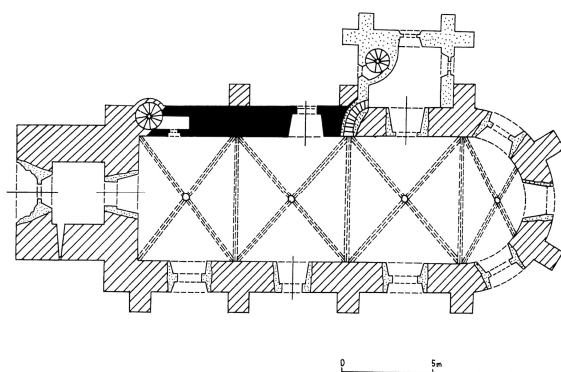
Obr. 35. Dolní Kralovice, kostel sv. Jana Křtitele. Podle *Soukup – Valchář 2010*.

Obr. 36. Hodětice (k. ú. Hořetice), kostel sv. Petra a Pavla. Podle *Sommer – Stecker 2011*.

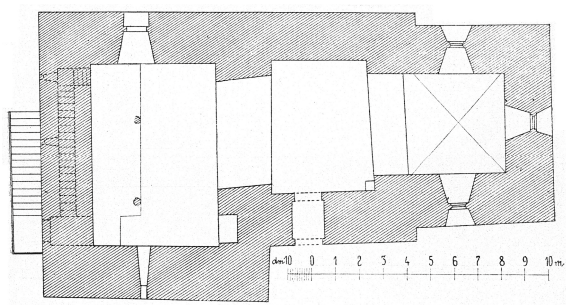

Obr. 37. Hrádek (k. ú. Ctiboř), kostel sv. Matouše Apoštola. Podle *Podlaha 1911*.

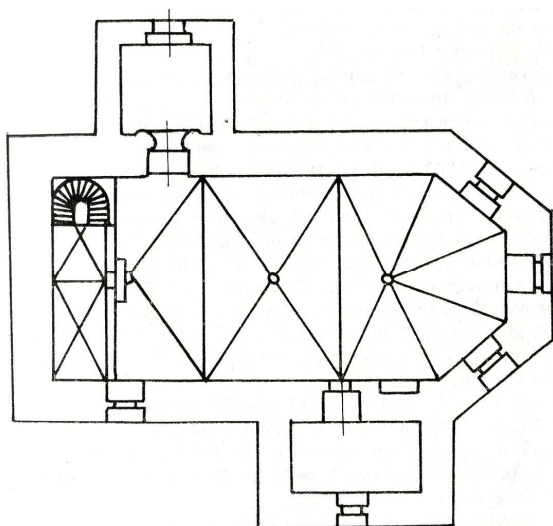

Obr. 38. Chotýšany, kostel sv. Havla. Podle *Kroupa 1993e*.

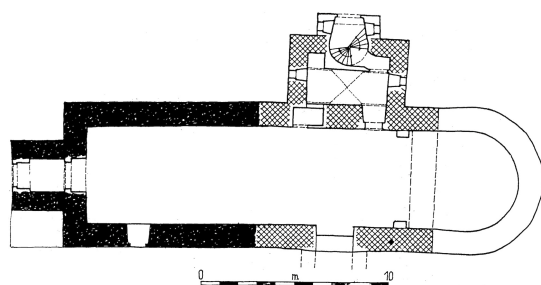

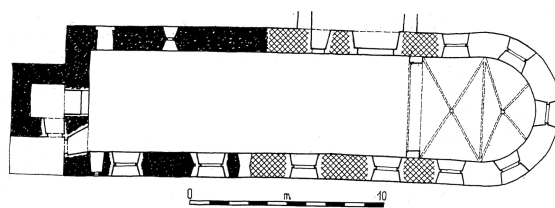
Obr. 39. Chvojín (k. ú. Benešov u Prahy), kostel sv. Jakuba. Podle *Podlaha 1911*

Obr. 40. Chvojín (k. ú. Neveklov), kostel sv. Václava. Podle *Váňová 1990*.

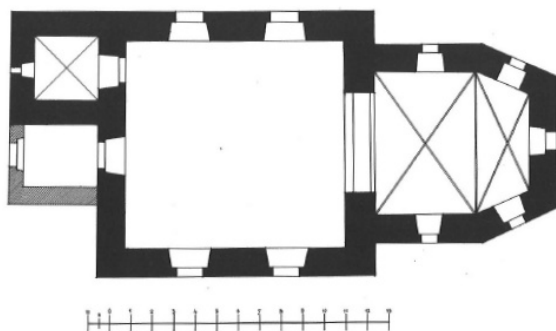

Půdorys v úrovni přízemí — černě položeno zdivo románské, křížkovane hypoteticky gotické, bílé ponechány pozdější konstrukce (Zaměření Jan Sommer 1990)

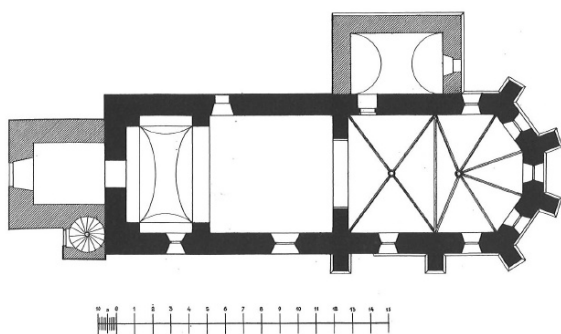

Půdorys v úrovni patra věže (Zaměření Jan Sommer 1990)

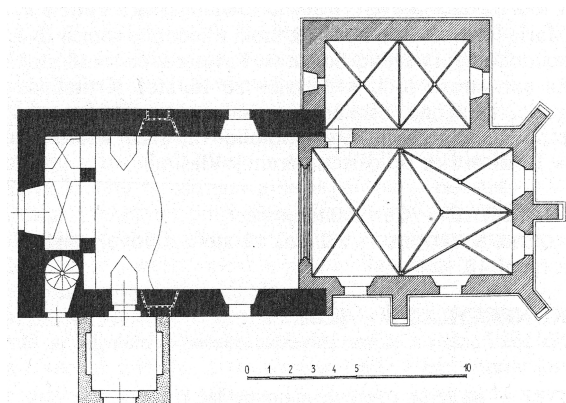
Obr. 41. Jankov, kostel Narození sv. Jana Křtitele. Podle *Sommer 1992a*.

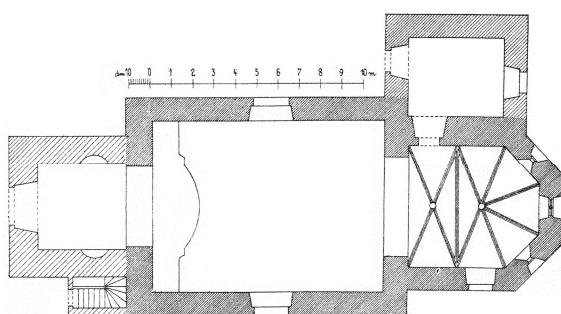
Obr. 42. Ježov nad Želivkou, kostel sv. Lucie. Podle *Soukup – Valchář 2010*.

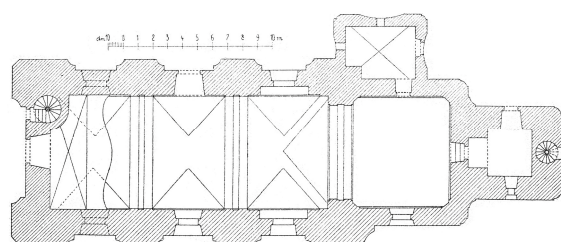
Obr. 43. Keblov, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Podle *Soukup – Valchář 2010*.

Obr. 44. Kondrac, kostel sv. Bartoloměje. Podle *Poche a kol. 1978*.

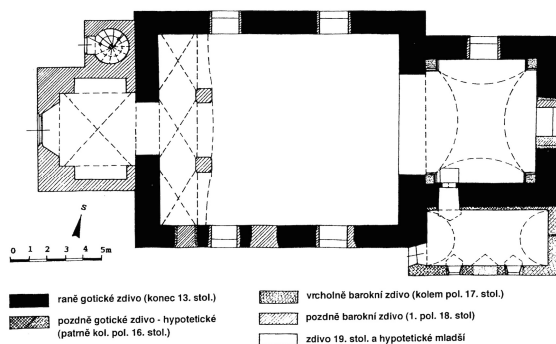

Obr. 45. Kozmice u Benešova, kostel sv. Jakuba Staršího. Podle *Podlaha 1911*.

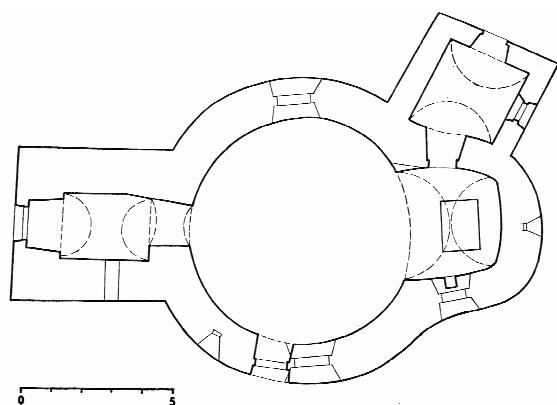

Obr. 46. Křečovice u Neveklova, kostel sv. Lukáše Evangelisty. Podle *Podlaha 1911*.

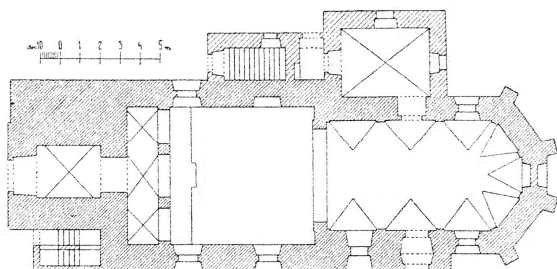

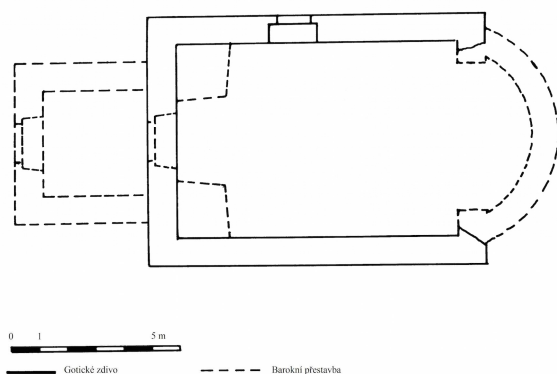
Obr. 47. Křivsoudov, kostel Narození Panny Marie. Podle *Jesenský 1995*.

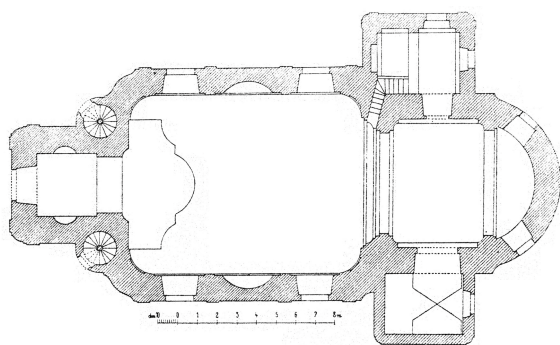
Obr. 48. Libouň, rotunda sv. Václava. Podle *Dragoun 1984*.

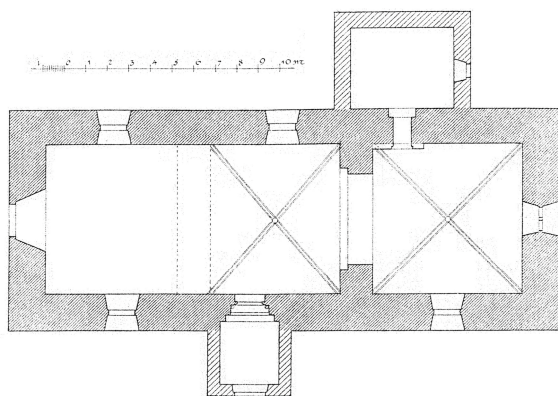
Obr. 49. Louňovice pod Blaníkem, kostel sv. Václava. Podle *Podlaha 1911*.

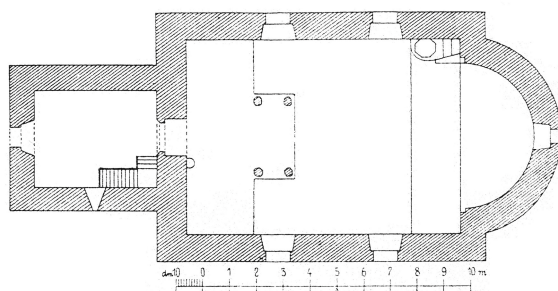
Obr. 50. Lštění, kostel sv. Klimenta. Upraveno podle *Mareš 1980*.

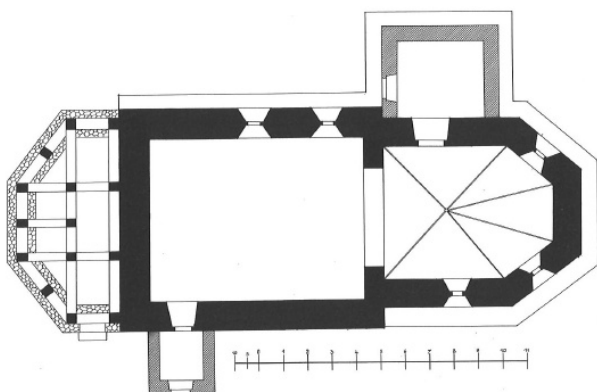
Obr. 51. Maršovice u Benešova, kostel Zvěstování Panny Marie. Podle *Podlaha 1911*.

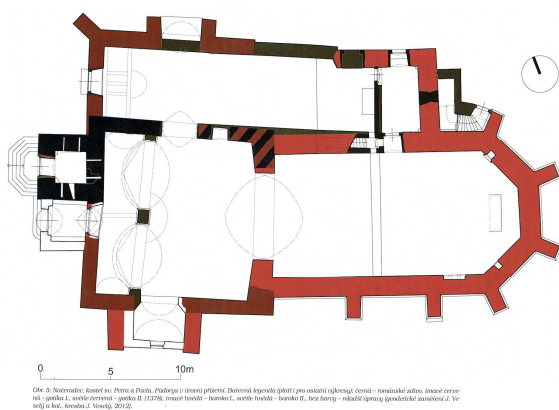
Obr. 52. Martinice u Votic, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Podle *Podlaha – Šittler 1898*.

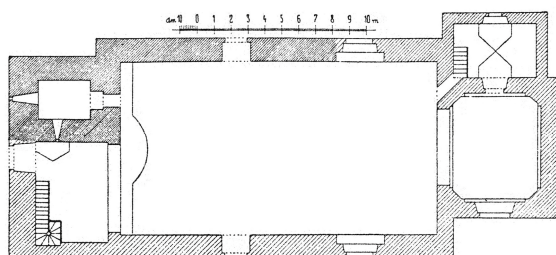
Obr. 53. Měchnov, kostel sv. Martina. Podle *Podlaha 1911*.

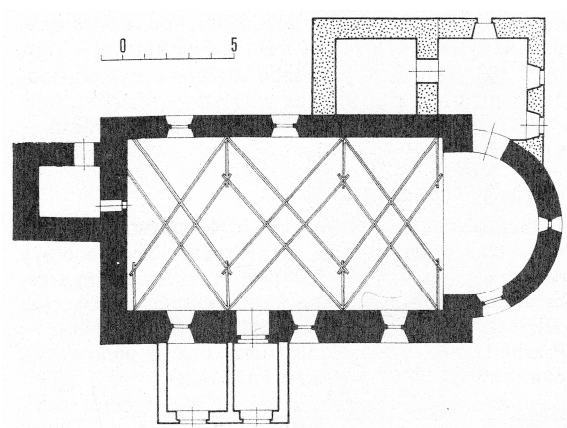
Obr. 54. Mnichovice, kostel sv. Filipa a Jakuba. Podle *Soukup – Valchář 2010*.

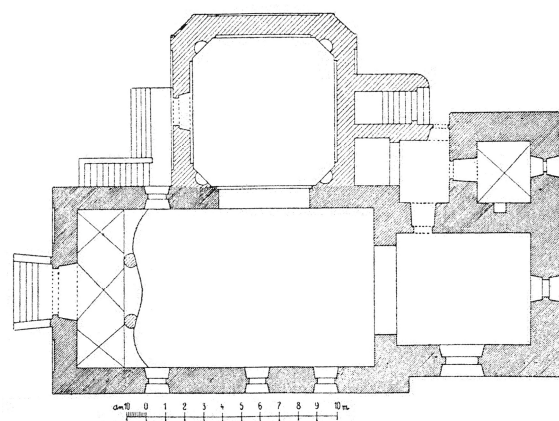
Obr. 55. Načeradec, kostel sv. Petra a Pavla. Podlé *Kypta – Šimůnek – Veselý – Neustupný 2012.*

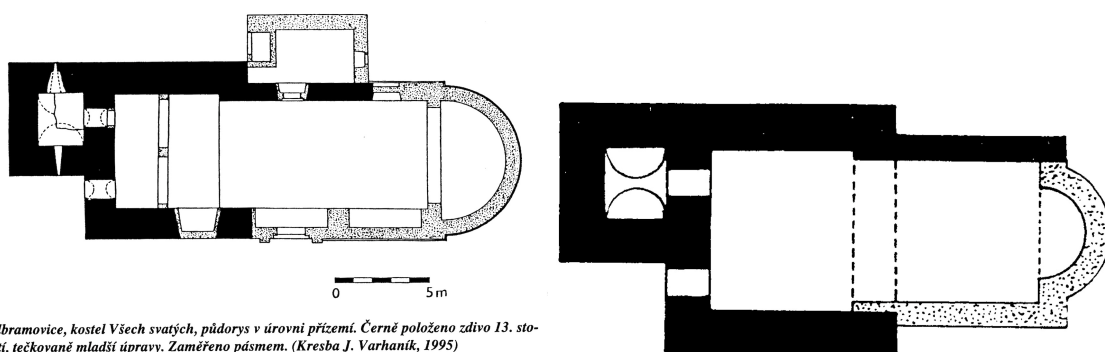
Obr. 56. Nesvačily u Bystřice, kostel Nalezení sv. Kříže. Podlé *Podlaha 1911.*

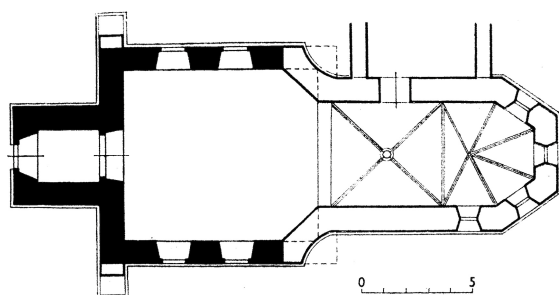
Obr. 57. Neustupov, kostel Nanebevzetí Panny Marie. Podlé *Poche a kol. 1978.*

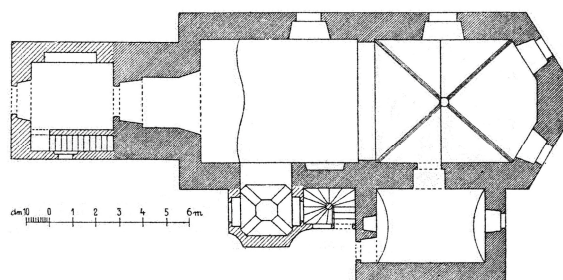
Obr. 58. Neveklov, kostel sv. Havla. Podlé *Podlaha 1911.*

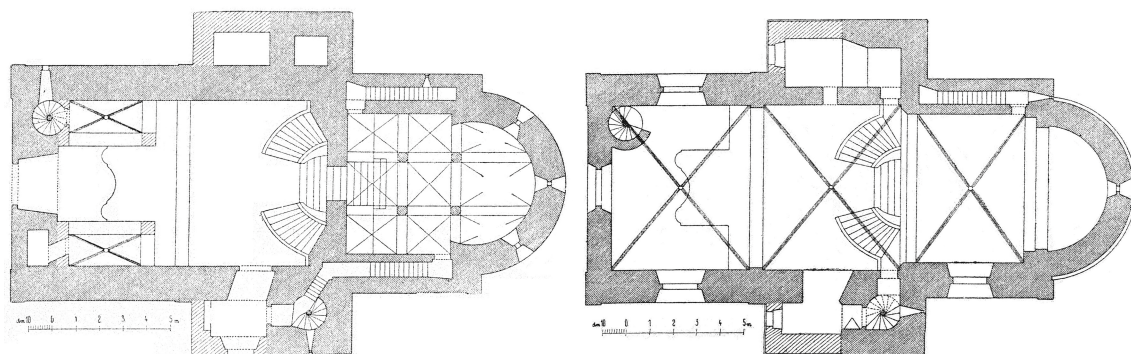
Obr. 59. Olbramovice u Votic, kostel Věch svatých. Podle *Razím – Varhaník 1995*.

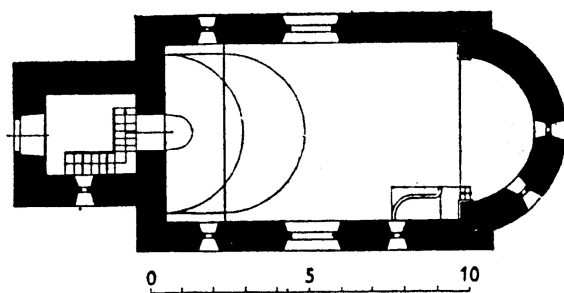
Obr. 60. Ouběnice u Votic, kostel sv. Markéty. Podle *Merhautová 1971*.

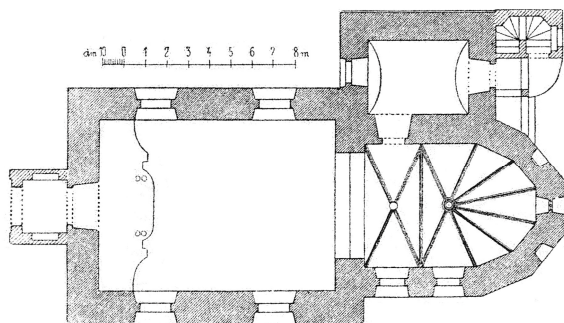
Obr. 61. Popovice u Benešova, kostel sv. Jakuba Staršího. Podle *Podlaha 1911*.

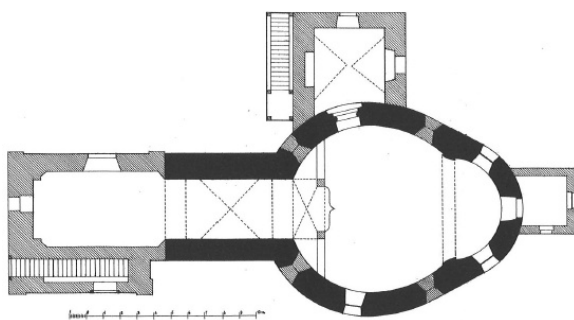
Obr. 62. Poříčí nad Sázavou, kostel sv. Havla. Podle *Podlaha 1911*.

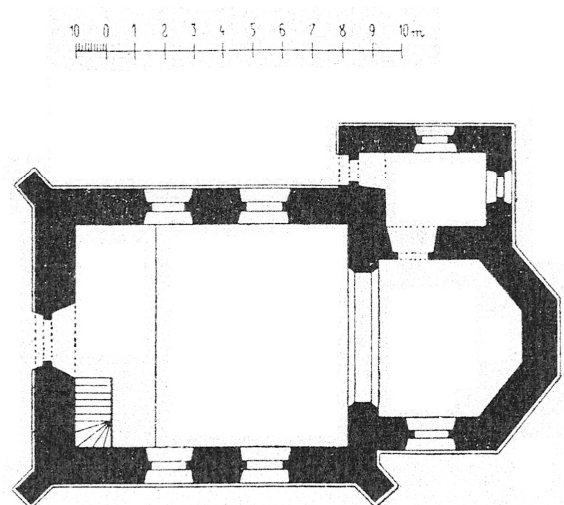
Obr. 63. Poříčí nad Sázavou, kostel sv. Petra. Podle *Merhautová 1971*.

Obr. 64. Postupice, kostel sv. Martina. Podle *Podlaha 1911*.

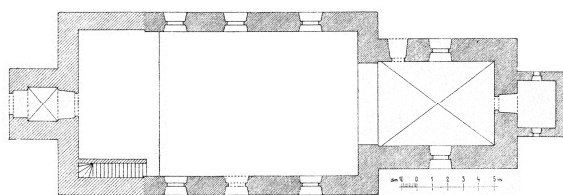

Obr. 65. Prácheň, rotunda sv. Jana Křtitele. Podle *Soukup – Valchář 2010*.

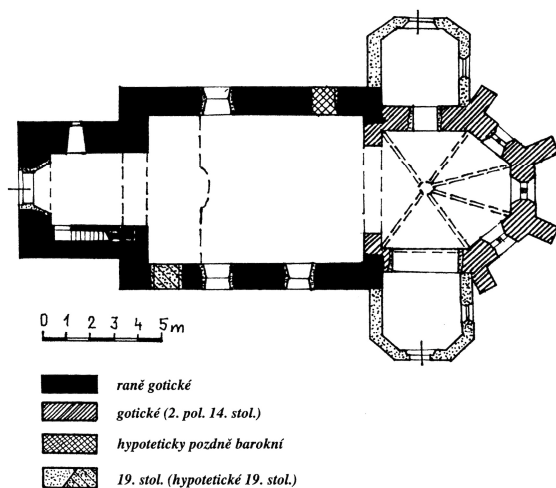

Obr. 66. Psáře, kostel Nejsvětější Trojice. Podle *Podlaha 1911*.

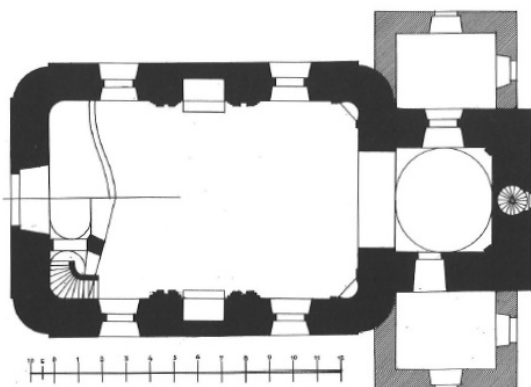

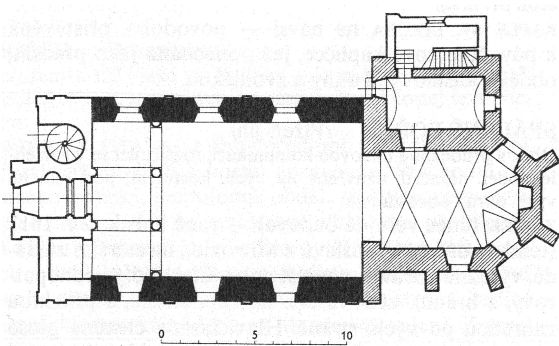
Obr. 67. Radošovice u Vlašimi, kostel sv. Víta. Podle *Podlaha 1911*.

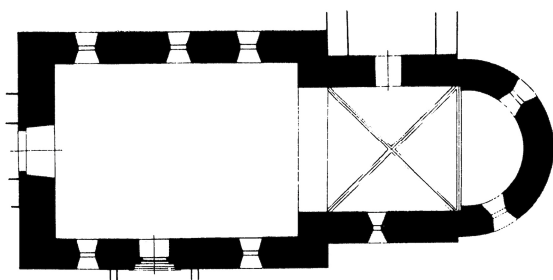
Obr. 68. Ratměřice, kostel sv. Havla. Podle *Jesenský 1994*.

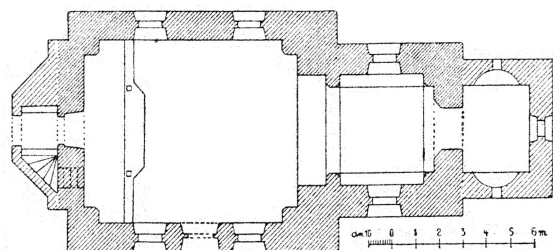
Obr. 69. Snět, kostel sv. Petra a Pavla. Podle *Soukup – Valchář 2010*.

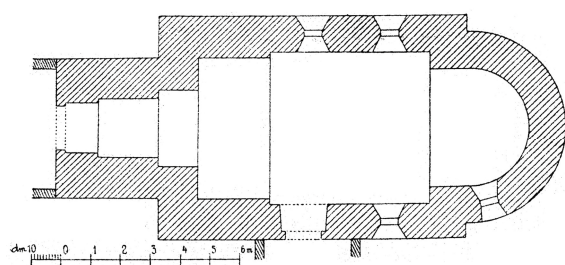
Obr. 70. Soutice, kostel sv. Jakuba Staršího. Podle *Poche a kol. 1980*.

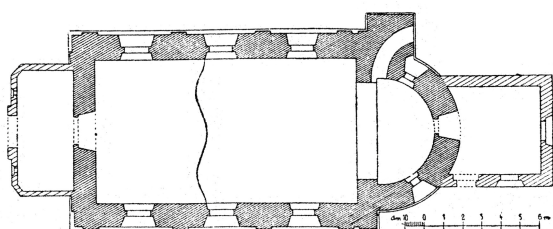
Obr. 71. Šlapánov (k. ú. Zvěstov), kostel sv. Petra a Pavla. Podle *Merhautová – Třeštík 1983*.

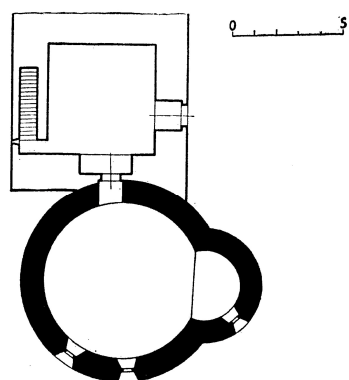
Obr. 72. Tehov, kostel sv. Prokopa. Podle *Podlaha 1911*.

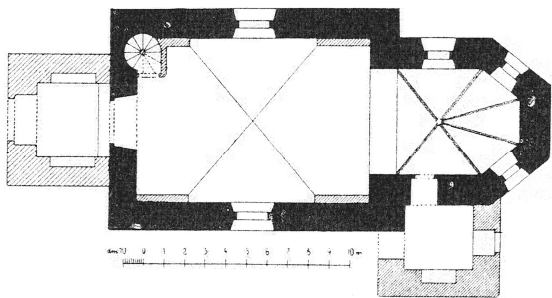
Obr. 73. Tožice (k. ú. Božkovice), kostel sv. Martina. Podle *Podlaha – Šittler 1898*.

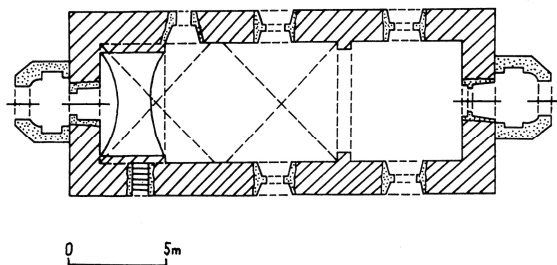
Obr. 74. Třebešice u Divišova, kostel Všechn svatých. Podle *Podlaha 1911*.

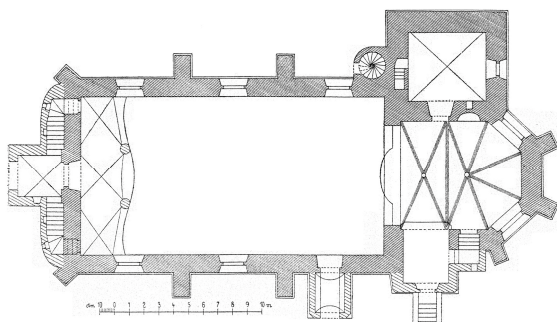
Obr. 75. Týnec nad Sázavou, rotunda sv. Václava. Podle *Merhautová 1971*.

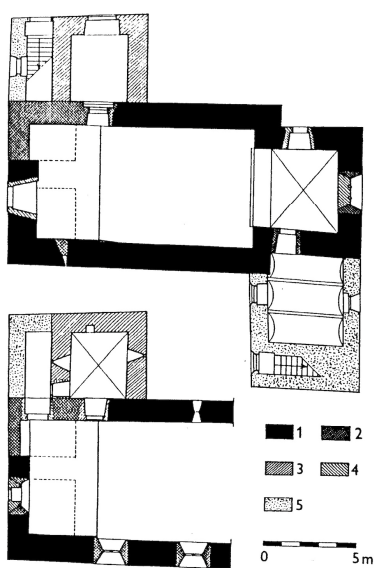
Obr. 76. Václavice u Benešova, kostel sv. Václava. Podle *Podlaha 1911*.

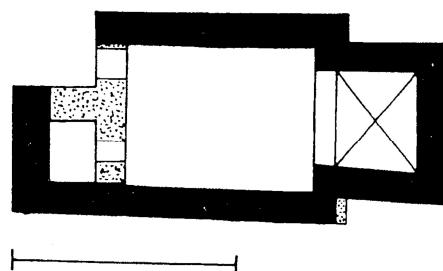
Obr. 77. Veliš, kostel sv. Josefa. Podle *Kroupa 1993a*.

Obr. 78. Vlašim, kostel sv. Jiljí. Podle *Podlaha 1911*.

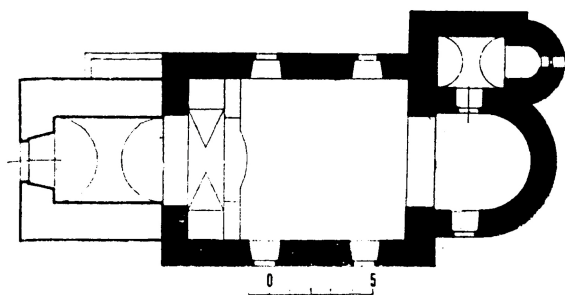

Vojkov, kostel sv. Jakuba.
Půdorys v úrovni přízemí (nahore)
a 1. patra západní části stavby
(dole) – 1 – zdivo 13. století,
2 – pozdně gotické zdivo,
3 – přístavba věže v 16. století,
4 – barokní zdivo,
5 – zdivo 19. století.
Zaměřeno pásmem.
(Kresba J. Varhaník, 1987)

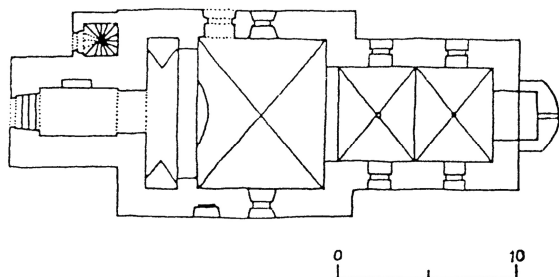

Obr. 79. Vojkov u Votic, kostel sv. Jakuba Staršího. Podle *Razím – Varhaník 1995*.

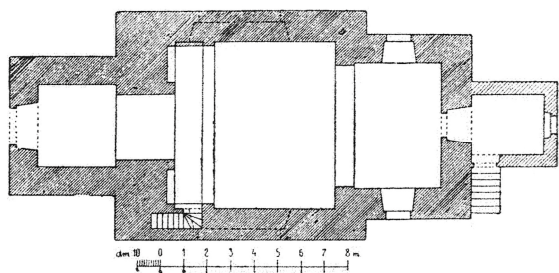

Obr. 80. Vranov u Čerčan, kostel sv. Václava. Podle *Merhautová 1971*.

Obr. 81. Vysoký Újezd, kostel Narození Panny Marie. Podle *Kuthan 1994*.

Obr. 82. Zdebuzev, kostel sv. Anny. Podle *Podlaha 1911*.

Obr. 83. Kostel sv. Mikuláše v Benešově u Prahy

Obr. 84. Torzo konventního kostela minoritů v Benešově u Prahy.

Obr. 85. Kostel sv. Bartoloměje v Divišově u Prahy. Vpravo zazděné architektonické články.

Obr. 86. Kostel Nejsvětější Trojice v Hradišti. Vpravo portál.

Obr. 87. Kostel sv. Bartoloměje v Kondraci.

Obr. 88. Rotunda sv. Václava v Libouni.

Obr. 89. Kostel sv. Martina v Měchnově.

Obr. 90. Kostel sv. Filipa a Jakuba v Mnichovicích.

Obr. 91. Kostel Věch svatých v Olbramovicích u Votic.